

मुद्रकः—

साजमण्डलान्तर्गत गोरियाकोठी-
निवासि श्रीमत्स्वर्गतगोपालप्रसाद-
सुनुःश्रीव्रजकिशोरसिंह
स्ययन्त्रालये

गोपाल प्रिण्टिङ्ग वर्क्स

नामके मुद्रापित्रान्

स्थानम् :—८७ए, राजा दिनेन्द्र स्त्रीट.
कलकत्ता—६

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

स्कन्दपुराणस्थ पञ्चम अवन्तीखण्ड के विषय में

श्रीसच्चिदानन्दवन परब्रह्म भगवान् कृष्णचन्द्र की असीम अनुकम्पा से गुरुमण्डलग्रन्थमाला के वीसवें पुष्प स्कन्दमहापुराण के पञ्चम अवन्तीखण्ड के पूर्वार्द्ध अवन्तीमाहात्म्य के भाग को विज्ञ पुराणप्रेमी विद्वद्गर्ग को समर्पण करते हुए अतीव आनन्द हो रहा है। इस भाग में वर्णित विषयाङ्कम का विचरण इस प्रकार है। यह नारदपुराण में बृहदुपाख्यानस्थ चतुर्थ पाद की १०४ अध्याय में प्रतिपादित है।

पञ्चमे अवन्ती खण्डे :—

“अतः परं त्वचन्त्याख्यं शृणुः खण्डञ्च पञ्चकम् ।

महाकालघनाख्यानं ब्रह्मशीर्षच्छिदा ततः ॥

प्रायश्चित्तविधिश्चाग्नेरुत्पत्तिश्च रुमागमः ।

देवर्दीक्षा शिवस्तोत्रं नानापातकनाशनम् ॥

कपालमोचनाख्यानं महाकालवनस्थितिः । तीर्थकलकलेशस्यसर्वपापप्रणाशनम्

कुण्डमप्सरसञ्ज्ञञ्च सर्गेरुदस्य पुण्यदम् । कुटुम्बेशञ्च विद्याभ्रमर्केश्वरतीर्थकम् ॥

स्वर्गद्वारं चतुःसिन्धुतीर्थं शङ्करवापिका । शङ्करार्कगन्धवती तीर्थपापप्रणाशनम्

दशाश्वमेधैकानंशा तीर्थे चहरिसिद्धिदम् । पिशाचकादियात्राचहनुमत्कयमेश्वरौ

महाकालेव (कालस्य) यात्रा च बल्मीकेश्वरतीर्थकम् ।

शक्रेशमेशोपाख्यानं कुशस्थलयाः प्रदक्षिणम् ॥

ब्रह्मार्जा ने मरीचि ऋषि को सम्बोधन कर कहा हे महर्षे ! इसके बाद अयन्ती नामवाले पञ्चमखण्ड का विवरण आप सुनिये । धीगणेश में महाकाल धनका धारयान ब्रह्मशिरके छेदन के साथ प्रायश्चित्त विधि अग्निदेव की उत्पत्ति और समागम, देवदीक्षा, नानापापों को नाश करनेवाले शिवशङ्कर का स्तोत्र कपालमोघन का आख्यान, महाकालधन की स्थिति सम्पूर्ण पापों को नाशकरनेवाले कलकलेश तीर्थ का वर्णन, अप्सरो नाम के कुण्ड का प्रतिपादन है जो रुद्रसर्ग में पुण्यदायक है । कुटुम्बेश, विद्याधर, मरुदेश्वरतीर्थ स्वर्गद्वार, चतु सिन्धुतीर्थ, शङ्करघापी, दशाश्वमेध, एकानशा,

अन्नमन्दाकिन्यङ्कपादघन्टाकर्मभयम् । करमेशकुक्कुटेशलङ्कुकेशादितीर्थकम्
 माकण्डेश यज्ञघापी सोमेशनरकान्तकम् । वेशरेश्वररामेशसौभाग्येशनराककम्
 केशाकं शक्तिभेदश्च स्वर्णश्रुमुत्तानि च ।
 ओङ्कारेशादितीर्थानि अन्धकस्तुतिर्कीर्त्तनम् ॥
 कालारण्ये लिङ्गसङ्ख्या स्वर्णशृङ्गाभिधानकम् ।
 कुशस्थल्या अयन्त्याश्चोन्नयिन्थाभिधानकम् ॥
 पद्माघती कुमुद्वत्यमराघतीति नामकम् ।
 विशाला प्रतिकल्पभिधाने च ज्वरशान्तिकम् ॥
 शिप्राह्वानादिवफट नागोन्मीता शिवस्तुतिः ।
 हिरण्याक्षवधारयान तीर्थं सुन्दरकुण्डकम् ॥
 नीलगङ्गापुष्कराल्यविन्ध्यावासनतीर्थकम् ।
 पुरुगोत्रमाधिमास च तत्तीर्थंज्ञाघनाशनम् ॥

गोमतीधामनेकुण्डे विष्णोर्नामसहस्रकम् । धरिेश्वरसर कालमैरघस्य च तीर्थं
 महिमा नागपञ्चम्या नृसिंहस्यजयन्तिका ।
 कर्कराजारपतीर्थश्च विघ्नेशादि सुरोदनम् । रुद्रकुण्डप्रभृतिषु

भगवान् हरि की सिद्धि देनेवाले तीर्थ का वर्णन है। पिशाचक आदि को यात्रा, हनुमत्केश्वर और यमेश्वर तीर्थ, महाकालेश की यात्रा, धलमीकेश्वरतीर्थ शक्रेशमेशोपाख्यान, कुशस्थलीकी परिक्रमा, अक्रूरेश, मन्दाकिनी, अङ्गुपाद, चन्द्र, सूर्यवैभव, करभेश, कुक्कुटेश, लड्डुकेश आदितीर्थ प्रतिपादित हैं। मार्कण्डेश, यज्ञवापी, सोमेश, नरकान्तक, केदारेश्वर, रामेश, सौभाग्येश, नरार्क, केशार्क, शक्तिभेद, स्वर्णश्रुमुख, ओङ्कारेशादितीर्थ, अन्धकस्तुति कीर्तनवर्णन है। आगे कालारण्य में लिङ्गों की गणना, स्वर्णशृङ्गनामकीर्त का सविस्तर प्रतिपादन है। कुशस्थली, अवन्ती और उज्जयिनी नाम की प्रसिद्धि पद्मावती, कुमुद्वती, अमरावती ये नाम कैसे पड़े इसका विवरण है।

यात्राप्रतीर्थजापुण्यारेषामाहात्म्यमुच्यते । धर्मपुण्यस्यैवाग्येमार्कण्डेयेनसङ्गमः
 प्राग्ल्यानुभवाख्यानं अमृतापरिकीर्तनम् ।
 कल्पे कल्पे पृथक् नाम नर्मदायाः प्रकीर्तितम् ॥
 स्तवमार्पणार्मदञ्चकालरात्रिकथाततः । महादेवस्तुतिःपश्चात्पृथक्कल्पकथाद्भुता
 विशल्याख्यानकं पश्चाज्जालेश्वरकथा तथा ।
 गौरीव्रतसमाख्यानं त्रिपुरज्वालनन्ततः ॥
 देहपातविधानञ्च कावेरीसङ्गमस्ततः । दारुतीर्थं ब्रह्मवर्जं यश्रीश्वरकथानकम् ॥
 अग्नितीर्थं रवितीर्थं मेघनादादिदारुकम् । देवतीर्थं नर्मदेशं कपिलाख्यकरञ्जकम्
 कुण्डलेशं पिप्पलादं विमलेशञ्च शूलभित्तं ॥
 शचीहरणमाख्यातमन्त्रकस्यधस्ततः । शूलभेदोद्भवो यत्र दानं धर्माःपुण्यविधाः
 आख्यानं दीर्घतपस्रूप्यशृङ्गकथा ततः ।
 चित्रसेनकथा पुण्यां काशिराजस्य मोक्षणम् ॥
 ततो देवशिलाख्यानं शचरीचरिताचितम् ।
 व्याधाख्यानं ततः पुण्यं पुंकरिण्यर्कतीर्थकम् ॥

विशाला, प्रतिकल्प के अभिधान में ज्वरशान्ति, शिमा नदी में स्नान आदि आदि का फल, नागञ्ज शिवजी की स्तुति, हिरण्याक्ष के वध का आख्यान, सुन्दरकुण्डतीर्थ का वर्णन, नीलगङ्गा पुष्कराख्याट, विन्ध्यावासनतीर्थ, पुरुपोत्तमाधिभास और पापनाशक उस तीर्थ का वर्णन, गोमतीवामनकुण्ड, विष्णु का सहस्रनाम, धीरेवरसरोवर और कालभैरवतीर्थ, नागपञ्चमी में महिमा, नृसिंह की जयन्ता, कुटुम्बेश्वर यात्रा और देवसाधक का विवरण है। क्वराज नामकथार्य, विज्जेशादितीर्थ, रद्रकुण्ड आदि में बहुत तीर्थों का निरूपण है।

आदित्येश्वरतीर्थञ्जशक्रतीर्थकरोदिकम् । कुमारेशमगस्त्येशच्यवनेशञ्ज मातृजम्
लोकेश घनदेशञ्ज मङ्गलेशञ्ज कामजम् । नागेशञ्चापिगोपारं गौतम शङ्खचूडजम् ॥
नारदेश नन्दिकेशं धरणेश्वरतीर्थकम् । दधिस्कन्दादितीर्थानि हनूमन्तेश्वरन्तत ॥

रामेश्वरादि तीर्थानि सोमेश पिङ्गलेश्वरम् ।

शृणामोक्ष कपिलेश पूतिकेश जलेशयम् ॥

घण्टाकंयमतीर्थञ्ज कल्होडीशञ्ज नान्दिकम् ।

नारायणञ्ज कोटीश व्यासतीर्थं प्रमासिकम् ॥

नागेश सङ्करपक मन्मथेश्वरतीर्थकम् । वरपडीसङ्गमं पुण्यं सुवर्णशिलतीर्थकम्

करञ्जं कामहं तार्थं माण्डीर रीहिर्णामवम् ।

धत्रतीर्थं धौतपापं स्कान्दमाङ्गिरसाह्वयम् ॥

कोटितीर्थमयोन्वाख्यमङ्गाराख्यत्रिलोचनम् ।

इन्द्रेश कम्बुधेशञ्ज सांमेश कोहनेराकम् ॥

नाभर्मदं धार्कमाणेय भार्गवेश्वरमत्तमम् । ब्राह्मं दीपं च मागेशमादिवाराहणं वधे

रामेशमथं त्रिकुण्डेशमाहात्म्यं कद्रुदेश्वरम् ।

शाकं सांभ्यञ्ज नान्देशं तापेशं रुचिमर्णामधम् ॥

आगे अष्टीर्थों की पुण्यकथाका निरूपण किया गया है उससे रेवामाहा-
त्म्य आरम्भ होता है । धर्मपुण्य (राजायुधिष्ठिर)के वैराग्य होने पर मार्कण्डेय
के साथ सङ्गम, प्रथमलय आदिका वर्णन, अमृताका परिकीर्तन, कल्प कल्प में
नर्मदाका पृथक् नाम बताया है । नर्मदाजीका ऋषिप्रणीतस्तोत्र और कालरात्रि
की कथा के बाद विभिन्न पृथक् कल्पों की अद्भुत कथा, विशल्याख्यान और
फिर जालेश्वर कथा, गौरीव्रत का समाख्यान के अनन्तर त्रिपुरा का ज्वालन,
देहपातविधान, कावेरी सङ्गम, दासतीर्थ, ब्रह्मवर्ज, ईश्वर कथानक, अग्नितीर्थ

योजनेशं वराहेशंद्वादशीशिवतीर्थके । सिद्धेशं मङ्गलेशञ्च लिङ्ग्वाराहतीर्थकम्
कुण्डेशं श्वेतवाराहं भार्गवेशं रवीश्वरम् ।

शुक्लादीनि च तीर्थानि ह्यकारस्वामितीर्थकम् ॥

सङ्गमेशं नारकेशं मोक्षं सार्पञ्च गोपकम् ।

नागं साम्बञ्च सिद्धेशं मार्कण्डाक्रूतीर्थके ॥

कामोदशूलारोपाख्योमाण्डव्यंगोपकेश्वरम् । कपिलेशंपिङ्गलेशंभूतेशंगंगौतमे
आश्वमेधं भृगुकच्छं केदारेशञ्च पापनुत् । कनकलेशं जालेशं शालग्रामं वराहकम्

चन्द्रप्रभासमादित्यं श्रीपत्याख्यञ्च हंसकम् ।

मूलस्थानञ्च शूलेशमाग्रायाचित्रद्वैकम्

शिखीशं कोटितीर्थञ्च दशकन्यं सुवर्णकम् ।

ऋणमोक्षं भारभूतिरत्रास्ते पुङ्गुमुण्डिमम् ॥

आमलेशं कपालेशं शृङ्गेरणीभवन्ततः । कोटितीर्थं लोटनेशं फलस्तुतिरतःपरम्
दृमिजङ्गलमाहात्म्ये रोहिताश्वकथाततः ।

धुन्धुमारसमाख्यानं वधोपायस्ततोऽस्य च ॥

वधो धुन्धोस्ततः पश्चात् सतश्चित्रवहोद्वयः ।

महिमाऽस्य ततश्चण्डीशप्रभाघोरतीश्वरः ॥

रघिनीयं, मेघनाद और दाम्बरीयो का धर्जन है । देवनीयं, नम्मदेश, कपि-
 लास्य, करडक, कुण्डलेश, पिण्डलाद, विमलेग और शृङ्गभिन् शर्षा (इन्द्रापी)
 का हस्त फिर अन्धक का धध, शृङ्गमेदोद्भवनीयं के प्रसङ्ग में नानाप्रकार के
 दानधर्म, दीपंतपा का धारणान, फिर अश्व्यशृङ्ग की कथा, धिधनेन का पयिप्र
 पुण्यपरित्र, काशिराज का मोक्षण, वाद् में शयरी के चरित के सहित देव-
 गिताभ्यान का विवरण है । फिर पुण्यव्याधाभ्यान और पुण्यविणी अर्क-
 तीय, आदिन्येध्वनीयं, शत्रुनीयं, बरोटिक, कुमांगेश, अगान्येश, ध्ययनेश,
 मान्नीय, लोपेश, धनदेश, मङ्गलेश, कामनीयं, नागेश, गोपार, गौतम, शृङ्ग-
 चूडनीय, नारदेश, नन्दिकेश, धर्मणेध्वनीयं, दधिस्वन्द आदि तीर्थों के बाद
 हनुमन्तेश्वर रामेश्वरादिनीयं, सोमेश, पिङ्गलेश, ब्रह्ममोक्ष, कपिलेश, दृतिपेश,
 जलेशय, घण्टार, यमनीय, कल्होश, नान्दिक, नारायण, कोटीश, ध्यास-
 नीय प्रमामिक, नागेश, मङ्गलंजर, मन्मथेश्वरीयं, परण्डीमङ्गल नामकनीयं,
 सुवणशित्नीयं नाम का पुण्य तीर्थ, करड, कामहनीयं, माण्डार, मोहिर्णामव,
 धरनीय, धौतपाय, स्कान्द और आङ्गिरस, कोटिनीयं, अयोन्यास्य, अङ्गारास्य,
 यिलोधन, इन्देश, कम्पुकेश, सोमेश, कोहनेश, नामंश, आकं, धाम्नेय, मार्गेश्वर,
 उत्तमनीय ब्राह्म, देव, मार्गेश, आदिधाराह, रामेश, सिद्धेश का माहात्म्य,
 कडूटेश्वर, शत्रुनीयं, सोम्य, नान्देश, तापेश, और दक्षिमर्णामव, योजनेश,
 वराहेश, द्वादशी व शिवनीयं, सिद्धेश, मङ्गलेश, लिङ्गवाराहनीयं, कुण्डेश, श्येन-
 धाराह, मार्गेश, रघीश्वर, शुक्यादिनीयं, दुङ्कारस्वामिनीयं, मङ्गलेश, नारकेश

केदारेशो लक्ष्मीयं ततोचिष्णुपदीमवम् । मुखारच्यवनान्धाभ्यस्त्रहणश्चमरस्तन-
 धकायं ललिताभ्याननीयंञ्जगुगोमथम् । रुद्राचत्तञ्जमार्कण्डनीयंपापप्रणाशनम्
 रावणेशं शुक्लपटं देवान्धुर्भेतनीयंकम् । जिहोदनीयंसम्भूति शिवोद्भवेदंफलस्नुति
 एव धण्डो हावन्त्यास्य शृण्वता पापनाशन ।

मोक्ष, सर्प और गोपकतीर्थ, नाग, साम्ब, सिद्धेश, मार्कण्डेय, अक्रूरतीर्थ, कामोदशूलारोप, माण्डव्य, गोपकेश्वर, कपिलेश, पिङ्गलेश, भूतेश, और गाङ्ग तथा गौतमतीर्थ, आश्वमेध, भृगुकच्छ, केदारेश पापनुत् (धौतपाप) हे, कनखलेश, जालेश, शालग्राम, चराहक, चन्द्रप्रभास, आदित्य, श्रीपत्याख्य, हंसतीर्थ, मूलस्थान, शूलेश, 'आग्रायञ्चित्रद्वैकम्' (आश्विन, सावित्रीतीर्थ देवतीर्थ) शिखीश, कोटितीर्थ, दशकन्य, सुवर्ण, ऋणमोक्ष, भारभूति, पुङ्गमुण्डिम, आमलेश, कपालेश, शृङ्ग, एरण्डीभव तीर्थ, कोटितीर्थ, लोटणेश, फिर फलस्तुति का वर्णन है । *द्रुमिजङ्गल का माहात्म्य, रोहिताश्व की कथा, धुन्धुमार का आख्यान, धुन्धुमार के वध का उपाय, धुन्धुमार का वध, सतश्चित्रवह की उत्पत्ति । चित्रवह की महिमा, चण्डीशप्रभाव, रतीश्वर, केदारेश, लक्ष्मीतीर्थ, त्रिष्णुपदीभव, मुखारच्यवनान्धतीर्थ, ब्रह्मसर, चक्रतीर्थ, ललिताख्यान, बहुगोमथतीर्थ, रुद्रावर्त्त और पापों का नाश करनेवाला तीर्थ रावणेश, शुद्धपटतीर्थ, देवान्धुतीर्थ, प्रेततीर्थ, जिह्वोदतीर्थ का आचिर्भाव, शिवोद्भेदतीर्थ और स आवन्त्यखण्ड की फलस्तुति का निरूपण है । यह अवन्ती नाम का खण्ड मुनेवाले का पाप नाश करने वाला है ।

इस खण्ड की आदर्शप्रति पूर्वानुगत वेङ्कटेश्वरमुद्रणालय बम्बई (महाराष्ट्र) नवलकिशोर प्रेस, लखनऊ और बङ्गवासी प्रेस, कलकत्ता के बङ्गाक्षर मुद्रित ग्रन्थ है । इनमें अवन्ती खण्ड में उपलब्ध चतुरशीति लिङ्गमाहात्म्य केवल वेङ्कटेश्वर मुद्रणालय और बङ्गवासी मुद्रणालय से मुद्रित ग्रन्थ प्राप्त होने पर

* द्रुमिजङ्गल माहात्म्य से ग्रन्थ के शिवोद्भेद पाठक का अंश जो अधिक से अधिक कितने हजार श्लोकों में पूरा हो सकने का ठीक अनुमान नहीं है वह प्रचलित प्रकाशित अवन्ती खण्ड में अनुपलब्ध है इसकी विशेष अनुसन्धानपूर्वक उपलब्धि कराकर प्रकाशन करने की वित्त प्रार्थना है ।

उसे ही दिया गया है। कारण नयागिरिओर मुद्रणाग्य लक्ष्मणपुर [लखनऊ] में प्रकाशित भयन्ती खण्ड में भयन्ती खण्ड माहात्म्य के आगे धनुर्ध्याति लिङ्गमाहात्म्य का ८४ अंश नहीं है और आगे दिया खण्ड में ११६ अंश है, जो उपयुक्त दोनों ग्रन्थों के समान प्रायः रखा खण्ड से भिन्न है चिह्नान् महानुभाय इस विषय में हमें मार्गदर्शन कराये यहाँ प्रार्थना है।

आगे इस पञ्चम भाग का उत्तरार्द्ध रखाखण्डनाम से अविष्कृत शीघ्र प्रकाशित हो रहा है। आशा है उसकी प्रमुनि विद्वहगं को विरीय प्रमोदावह हार्गी कारण उनमें रखाखण्डम्य मत्यनारायणप्रतकथा की धनुरध्यायी (धनमान प्रचलित ग्रन्थ के अनुसार पञ्चाध्यायी) का समावेश अत्यन्त सावधानतापूर्वक हुआ है।

धर्मशास्त्रासदन पुस्तकालय लक्ष्मणगढ़ [सीकर] की स्थानीय प्रबन्धकारिणी समिति के पदाधिकारियों का हृदय से आभार मानता है कि उन महोदय महानुभाया की अग्रतिम सहायता से इस ग्रन्थ के अन्तक के मार्गों का इतनी सुविधा से प्रकाशन हो सका।

अन्त में इस ग्रन्थ के सम्पादकजय प० धर्मप्रह्लादचर्मा विधेदी व्याकरणाचार्य एम० ए० तथा प० रामनाथजी शास्त्री पुराणसाङ्गममृतिर्निर्णय नयागढ़ (जयपुर) की उनके आशाचान् भविष्य के साथ अभिनन्दनीय कार्यों में तद्दानतापूर्वक साफल्यमण्डन की कामना करता हुआ इस खण्ड में आई हुई शीमकाक्षर योजना पट्ट कार्यकारी लोगों तथा प्रम के भूतों की धनवधानताजन्य धुटियों के लिये धारम्बार करण्ड क्षमाप्रार्थी है।

इस विशाल कार्य को ८११०० श्लोकों के साथ साङ्गोपाङ्ग प्रकाशित करने में आप सभा विद्वहग सहायता प्रदान करें यह मेरी प्रार्थना है जिससे

(६)

प्रातःस्मरणीय व्यासदेव भगवान् की पुराणवाणी विश्व में हमें आदर्श ज्ञान का दिव्य कोप प्रदान कर कृतार्थ करें जिससे उन उपदेशों को जीवन में उतार कर हम “सर्वभूतहिते रताः” बन सर्वप्राणी हित में लगें ।

“कामये दुःखतप्तानां प्राणिनामार्त्तिनाशनम्”

शुभमिति ज्येष्ठ शुक्ला
निर्जला एकादशी
गुरुवार २०१६ वि०
२५दा६२

}

कृपाकाङ्क्षी
मनसुखराय मोर
५, क्लाइव रो, कलकत्ता—६

— . . —

* श्रीगणेशायनमः *

स्कन्दपुराणान्तर्गतपञ्चमावन्तखण्डस्य [पूर्वार्द्धस्य] विषयानुक्रमाणिका

अध्यायः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
१	मङ्गलाचरणपूर्वकंमहाकालचनप्रशंसावर्णनम्	१
२	ब्रह्मशिरश्छेदवर्णनम्	४
३	ब्रह्मणासृष्टिसर्जनवर्णनम्	५
४	ब्रह्मणःपञ्चममुखच्छेदनवर्णनम्	७
५	ब्रह्मणःप्रायश्चित्तकरणवर्णनम्	६
६	वालिसुग्रीवपूर्वजन्मवृत्तवर्णनम्	११
७	अग्नेराविर्भाववर्णनम्	१२
८	अग्निस्थानदानवर्णनम्	१५
९	ब्रह्मणोऽग्निनासम्बादवर्णनम्	१७
१०	देवागमनवर्णनम्	१६
११	महादेववरप्रदानवर्णनम्	२१
१२	कपालमोक्षणवर्णनम्	२३
१३	देवकृतशिवस्तववर्णनम्	२५
१४	ईश्वरदेवसम्बादवर्णनम्	२७

६	कपालमोक्षणक्षेत्रवर्णनम्	२६
७	महाकालवननिवासविधिवर्णनम्	३०
११	पाशुपतयोगानुसार भक्तिवर्णनम्	३१
८	कलहनाशनादितीर्थवर्णनम्	३५
९	अप्सर कुण्डमहिमवर्णनम्	३७
१०	महिषकुण्डरुद्रसरोवरमाहात्म्यवर्णनम्	४०
११	कुटुम्बेश्वरतीर्थवर्णनम्	४२
१२	विद्याधरतार्थमाहात्म्यवर्णनम्	४३
१३	मकटेश्वरस्नानेशीतलारोगभयनाशवर्णनम्	४४
१४	स्वगद्धारमाहात्म्यवर्णनम्	४५
१५	राजस्थलसमीपेषु समुद्रस्थितिवर्णनम्	४५
१६	शङ्खगदित्वमाहात्म्यवर्णनम्	४८
१७	नीलगङ्गागन्धवतीप्रभाववर्णनम्	४९
१८	दशाश्वमेधमाहात्म्यवर्णनम्	५१
१९	एकानशामाहात्म्यवर्णनम्	५१
२०	हरसिद्धिमाहात्म्यवर्णनम्	५३
२१	वृषपशिणीमाहात्म्यवर्णनम्	५५
२२	चतुर्दशयात्रावर्णनम्	५६
२३	हनुमत्केश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५९
२४	यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५९
२५	रुद्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्	५९
२६	महाकालथापामाहात्म्यवर्णनम्	६०
२७	घाळ्मीकेश्वरमहिमवर्णनम्	६३
२८	तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	६०

तीर्थप्रसङ्गेपञ्चेशानीयात्रावर्णनम्	६६
सप्तदेवीनां माहात्म्यवर्णनम्	६८
अक्रूरेश्वरमहिमवर्णनम्	६९
मन्दाकिनीमाहात्म्यवर्णनम्	६९
महेश्वरब्राह्मणविवादवर्णनम्	७१
उज्जयिनीमाहात्म्यवर्णनम्	७३
शङ्करादित्यमाहात्म्यवर्णनम्	७४
कृष्णस्य सान्दीपनपुत्रप्राप्त्यै यत्नवर्णनम्	७५
रामकृष्णयोर्यमसैन्येनयुद्धवर्णनम्	७७
कृष्णप्रभाववर्णनम्	७९
चन्द्रादित्यमाहात्म्यवर्णनम्	८१
करभेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	८२
गणेशमाहात्म्यवर्णनम्	८३
सोमेश्वरादिवर्णनम्	८४
सोमवतीतीर्थवर्णनम्	८५
बृहस्पतिनातारात्यागवर्णनम्	८७
नरकेश्वरनरकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९
दीपदानमाहात्म्येशिवशिवासम्वादवर्णनम्	९१
देवर्षिभिः शङ्करायदीपदानवर्णनम्	९३
यमायदीपदानमहत्त्ववर्णनम्	९५
रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	९८
रामलक्ष्मणयोः सम्वादवर्णनम्	९९
सौभाग्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१०१
नरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्	१०३

४३	इन्द्राहुं नसम्यादयर्षणंनम्	१०५
"	सूर्यंस्नयनर्षणंनम्	१०७
"	मनुं नायपरदानर्षणंनम्	१०६
४४	केशवादित्यमाहात्म्यर्षणंनम्	११०
४५	शक्तिभेदतीर्थर्षणंनम्	१११
"	कामस्याऽनङ्गत्येगतिरुनेपरदानम्	११३
"	कार्तिकेयस्यसोऽशनाम्नायर्षणंनम्	११५
४६	भगस्येभ्यरमाहात्म्यर्षणंनम्	११७
४७	विष्णुमाहात्म्यर्षणंनम्	११८
"	कोटितीर्थमहस्वर्षणंनम्	११६
"	नर्दीपरथयात्रायर्षणंनम्	१२१
४८	अङ्गारेभ्यरमाहात्म्यर्षणंनम्	१२३
४९	अन्धकवृत्तान्तर्षणंनम्	१२७
"	अन्धकवृत्तेऽध्यायपरत्तर्षणंनम्	१२६
५०	महाकालमाहात्म्यर्षणंनम्	१३०
५१	उज्जयिन्या कनकशृङ्गेतिष्ठ्यातिहेतुर्षणंनम्	१३१
५२	कुशस्यलीलाकथाहेतुर्षणंनम्	१३३
५३	अवन्तीक्षेत्रमाहात्म्येऽचन्त्यभिधानकथामाहात्म्यर्षणंनम्	१३६
"	कुशास्यलीलाप्रशामावर्षणंनम्	१३७
५४	उज्जयिनीतिप्रधाहेतुर्षणंनम्	१३६
"	द्वैव्याहरायचरदानवर्षणंनम्	१४१
५५	पद्मावत्यभिधानहेतुर्षणंनम्	१४३
५६	कुमुदतीप्रभावर्षणंनम्	१४५
५७	अमरावतीनामकथनम्	१४७

५८	विशालाभिधानवर्णनम्	१४८
॥	तपोनिमग्नानांकृतं विशालानिर्माणवर्णनम्	१४९
५९	प्रतिकल्पाभिधानवर्णनम्	१५२
॥	मनुकीर्तनवर्णनम्	१५३
६०	शिप्रामाहात्म्ये ज्वरानुग्रहवर्णनम्	१५५
६१	दमननृपतेराख्यानवर्णनम्	१५८
॥	धर्मराजेन स्वगणसम्वादवर्णनम्	१५९
६२	क्षिप्रायाअमृतोद्धवानामकथनम्	१६६
६३	क्षिप्रामाहात्म्यवर्णनम्	१६
॥	जयविजयावरोधवार्त्तावर्णनम्	१६५
६४	सुन्दरकुण्डपिशाचमोचनतीर्थवर्णनम्	१६९
६५	नीलगङ्गामाहात्म्यवर्णनम्	१७२
६६	चिन्ध्यवासिनीविमलोदतीर्थवर्णनम्	१७४
६७	क्षातासङ्गममाहात्म्यवर्णनम्	१७७
॥	अमाशनियोगेदानादिमाहात्म्यवर्णनम्	१७९
६८	गयातीर्थमाहात्म्येगयातीर्थप्रशंसनम्	१८१
६९	गयामाहात्म्येश्राद्धविधिवर्णनम्	१८३
॥	गयाश्राद्धेविशेषविधिवर्णनम्	१८५
७०	गयातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१८७
॥	गयातीर्थेऋषिपत्न्युद्धरणवर्णनम्	१८९
७१	पुरुषोत्तमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	१९०
॥	भगवत्पूजाविधिवर्णनम्	१९३
७२	अधिमासस्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्	१९४
७३	गोमतीतीर्थकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्	१९६

७४	विष्णुसहस्रनामस्तोत्रवर्णनम्	१३६
"	ब्रह्मदेवसम्वाद्यवर्णनम्	२०१
"	वल्लिहृताचामनार्हणत्रियावर्णनम्	२१३
७५	कालमैरवतीर्थयात्रावर्णनम्	२१५
"	कालमैरवाष्टकवर्णनम्	२१७
७६	तार्थयात्रायानामतीर्थमहिमवर्णनम्	२१८
"	रमासरोमहस्ववर्णनम्	२१६
७७	नृसिंहतीर्थमहस्ववर्णनम्	२२०
"	नृसिंहघनुदशीमाहात्म्यवर्णनम्	२२१
७८	कुट्टुम्बेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	२२३
७९	अरण्येश्वरमहिमवर्णनम्	२२५
८०	षडराजतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	२२७
"	स्नानमहस्ववर्णनम्	२२६
८१	देवतीर्थयात्रामहिमवर्णनम्	२३१
"	दशचिरगुनीधवर्णनम्	२३३
"	नानादेवतायतनेघनुरशीतिलिङ्गानांवर्णनम्	२३५
"	अन्तर्गृहीतमर्वातीर्थवर्णनम्	२३७
८२	अचन्तीतीर्थयात्रामाहात्म्यवर्णनम्	२३८
८३	अचन्तीमाहात्म्यवर्णनम्	२४०
"	सोमेश्वरान्तर्तीर्थमहस्ववर्णनम्	२४१
"	नानातीर्थेषुहृत्पवर्णनम्	२४३
	[घनुरशीतिलिङ्गमाहात्म्यारम्भ]	२४५
१	भगन्मयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	२४६
"	प्रसागम्बयपोमम्वाद्यवर्णनम्	२४७

गुह्येश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्
 गुह्येश्वराविर्भाववर्णनम्
 ढुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 डमरुक्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 अनादिकल्पेश्वरमहिमवर्णनम्
 स्वर्णजालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 त्रिविष्टपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 कपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 स्वर्गद्वारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 कर्कोन्केश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 लोकपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 कामस्यशक्तित्ववर्णनम्
 कुटुम्बेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 इन्द्रद्युम्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 ईशानेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 अप्सरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 कलकलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 नागचण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 प्रतीहारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 कुक्कुटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 पूर्वमेवराज्ञःशापवर्णनम्
 कर्कटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

२३	मेघनादेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३०६
"	शङ्करम्भुतिवर्णनम्	३०७
२४	महालयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३०९
२५	मुनाश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३११
"	व्याघ्रस्यमुतिवर्णनम्	३१३
२६	सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३१५
"	स्तुत्यर्षंधन्द्रसमागमवर्णनम्	३१७
२७	अनरकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३१९
"	निमित्तमद्वैतधर्मावर्णनम्	३२१
"	इन्द्रनिमिराजसम्वाद्यवर्णनम्	३२३
२८	जटेश्वरमहिमवर्णनम्	३२५
"	धामदेवर्षीरघन्यसम्वाद्यवर्णनम्	३२७
२९	रामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३३०
३०	च्यवनेश्वरप्रभाववर्णनम्	३३४
"	च्यवनवृत्तवर्णनम्	३३५
"	च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३३७
३१	खण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३३८
३२	पत्तनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३४१
३३	आनन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३४३
३४	कन्यदेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३४६
३५	इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३४९
३६	मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३५२
३७	शिवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३५५
३८	कुसुमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३५८

कीरकगणचरित्रवर्णनम्	३१६
अक्रूरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३६१
कुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३६४
लुम्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३६७
गङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३७०
गङ्गायाःपावनत्ववर्णनम्	३७१
अङ्गारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३७३
उत्तरीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३७६
त्रिलोचनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	३८०
पारावततत्पत्नीसम्वादवर्णनम्	३८१
श्येनपारावतसम्वादवर्णनम्	३८३
सप्तखिरत्नावलीचरित्रवर्णनम्	३८५
पारावत्यास्त्रिजन्मवृत्तवर्णनम्	३८७
वीरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	६
नारदेनऽमित्रजितःप्रशंसावर्णनम्	
अमित्रजिद्राज्ञाविद्याधरीसमीपेगमनम्	
अमित्रजिताकङ्कालकेतुवधवर्णनम्	
अभीष्टतृतीयावतवर्णनम्	
वीरेश्वरप्रभाववर्णनम्	
नूपुरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	
अभयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	
ब्रह्मविष्णुभ्यांलिङ्गासर्जनवर्णनम्	
पृथुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	
स्थावरीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	

५१	शृङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४१०
५२	ओङ्कारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४१३
५३	विष्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४१५
५४	षण्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४१८
"	षशिष्टमत्यविप्रमयात्तावर्णनम्	४२६
"	शिवम्यषण्णकितवपुःप्रातिवर्णनम्	४२९
५५	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४२२
५६	रेचलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४२५
५७	घण्टेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४२७
५८	प्रयागेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४३०
"	नान्दसमीवेविष्णोरागमनवर्णनम्	४३१
५९	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४३३
६०	मतङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४३७
६१	सौभाग्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४४०
"	तापसेतरात्रीसम्वाद्वर्णनम्	४४१
६२	रूपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४४४
"	कण्वाधमेनृपयात्तावर्णनम्	४४५
६३	घनु साहस्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५४७
"	बुजम्मयवर्णनम्	४४६
६४	पशुपतीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४४९
६५	ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४५४
"	ब्रह्मकृतालिङ्गस्तुतिवर्णनम्	४५५
६६	जलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४५७
६७	केदारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	४५०

पिशाचेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 ब्राह्मणपिशाचसम्वादवर्णनम्
 सङ्गमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 राज्ञास्वशिरोवेदनाकारणवर्णनम्
 दुर्द्धर्षेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 दुर्द्धर्षराक्षसवर्णनम्
 प्रयागेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 गङ्गाशान्तनुसम्वादवर्णनम्
 त्रिनदीसङ्गमवर्णनम्
 चन्द्रादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 शम्भरदानवर्णनम्
 करमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 राजस्थलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 रिपुञ्जयनृपतिवर्णनम्
 चडलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 अरुणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 अरुणरोदेननारदागमनम्
 पुष्पदन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 अविमुक्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 लावण्यवतीपूर्वजन्मवर्णनम्
 हनुमत्केश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 स्वप्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्
 कल्माषपाददुर्वृत्तवर्णनम्
 पिङ्गलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

८१	गणधनुष्टयवर्णनम्	५१६
"	पितृभ्याशापदानवर्णनम्	५२१
८२	कायावरोहणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५२४
"	वीरभद्रोत्पत्तिवर्णनम्	५२५
८३	विल्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५२८
"	नृपतिवित्थकपिलवर्णनम्	५२९
"	विष्णुपरायत्तनेवित्थविलापवर्णनम्	५३१
८४	उत्तरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५३४
	दुर्ध्वधवारणप्रयत्नवर्णनम्	५३५
	उत्तरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५३६

समाप्ताचेर्यंस्कन्दपुराणान्तर्गतपञ्चमावन्तीखण्डस्य (पूर्वाह्नस्य)

विषयासुक्रमणिका ।

इतिविद्वज्जननृपाभिलाषिणौ लक्ष्मणदुर्गाभिजन (लक्ष्मणतट स्त्रीकरनिवासि)

ब्रह्मदत्तत्रिवेदि—नवलदुर्गवास्तव्य (नवलदुर्ग-अयपञ्चगणित)

रामनाथमिश्रदाधीणौ ।

* श्रीगणेशायनमः *

॥ ॐ नमोमगवतेवासुदेवाय ॥

श्रीमन्महर्षिवेदव्यासप्रणीतम्

स्कन्दपुराणम्

—:~:—

तस्येदं पञ्चममवन्तीखण्डम्प्रारभ्यते

प्रथमोऽध्यायः ।

• मङ्गलाचरणपूर्वकंमहाकालवनप्रशंसावर्णनम्

स्वष्टारोऽपि प्रजानां प्रबलभवमयाद्यं नमस्यन्ति देवा-

यश्चित्ते सम्प्रविष्टोऽप्यवहितमनसां ध्यानयुक्तात्मनां च ।

लोकानामादिदेवः स जयतुभगवाञ्छ्रीमहाकालनामा;

विभ्राणः सोमलेखामहिवलययुतं व्यक्तलिङ्गं कपालम् ॥ १॥

उमोवाच

पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्याश्चसरितस्तथा ।

कथ्यतां तानि यत्नेन श्राद्धं येषु प्रदीयते ॥ २ ॥

८१	गणधनुष्यवर्णनम्	५१६
”	पिगृम्वाराशापज्ञानवर्णनम्	५२१
८२	षायाधरोद्दण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	६०४
”	वीरमद्भोत्पत्तिवर्णनम्	५२५
८३	वित्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	६२८
”	शृपतिपितृकपिलवर्णनम्	६२६
”	विष्णुपरायत्तनेषित्वयिलापवर्णनम्	६३६
८४	उत्तरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५३४
	द्दुर्गवधवारणप्रयत्नवर्णनम्	५३५
	उत्तरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	५३७

समाप्तार्थेयम्कन्दपुराणान्तर्गतपञ्चमायन्तीखण्डस्य (पूर्वार्द्धस्य)

विषयानुक्रमणिका ।

इतिविद्वन्नश्रुपानिलापिणी लक्ष्मणदुर्गाभिजन (लक्ष्मणगढ-सीकरनिवासि)

प्रह्लादसत्रिवेदि—नवलदुर्गावास्तव्य (नवलगढ-त्रयपुरनिवासि)

रामनाथमिश्रदार्ढीची ।

शुभम्भूयात्

—

व्यास उवाच

भगवन् ! क्षेत्रमाहात्म्यं महाकालस्य कथ्यताम् ॥ १६ ॥

महाकालवनंकस्मात् प्रोच्यते सर्वतो वरम् । कथं गुह्यवनं प्रोक्तं पीठं स ऊपरन्तथा ॥
फलं यथास्य क्षेत्रस्य मृतानाञ्जगतिर्यथा । स्नानेन यद्वैवेत्पुण्यं दानेनापि च यत्फलम् ॥
कथमेतच्छ्रमशानञ्च क्षेत्रं प्रोक्तं यथा तथा । पृष्टो मेशङ्करे भक्तिं ब्रूहि त्वं शास्त्रकोविद
.सनत्कुमार उवाच

क्षीयते पातकं यस्मात् तेनेदं क्षेत्रमुच्यते । यस्मात्स्थानञ्च मातृणां पीठन्ते नैव कथ्यते
मृताः पुनर्न जायन्ते तेनेदम् परं स्मृतम् । गुह्यमेतत् प्रियन्नित्यं क्षेत्रं शम्भोर्महात्मनः
यस्मादिष्टं हि भूतानां श्मशानमतिवल्लभम् । महाकालवनं यच्च तच्चैवापि विमुक्तिकम्
एकाग्रकं भद्रकालं करवीरघनन्तथा । कोलागिरिस्तथा काशीप्रयागममरेश्वरम् ॥
भरतं चैव केदारं दिव्यं रुद्रमहालयम् । दिव्यश्मशानान्येतानि रुद्रस्येष्टानि नित्यशः ॥
रमते भगवानेषु सिद्धिक्षेत्रेषु सर्वदा । पृथिव्यान्नैमिपंतीर्थमुत्तमं तीर्थं पुष्करम् ॥ २८
त्रयाणामपिलोकानां कुरुक्षेत्रं च शस्यते । कुरुक्षेत्राद्दशगुणा पुण्या वाराणसीमता ॥
तस्माद्दशगुणं व्यास ! महाकालवनोत्तमम् । प्रभासाद्यानि तीर्थानि पृथिव्यामिह यानि तु
प्रभासमुत्तमं तीर्थं क्षेत्रमाद्यं पिनाकिनः । श्रीशैलमुत्तमं तीर्थं देवदाखनं तथा ॥ ३१ ॥

तस्माद्रप्युत्तमा व्यास ! पुण्या वाराणसी मता ।

तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं सर्वतीर्थोत्तमं यतः ॥ ३२ ॥

महाकालवनं गुह्यं सिद्धिक्षेत्रं तथोपरम् । किञ्चिद्गुह्यान्प्रथान्यानि श्मशानान्यूपराणि च
सर्वतस्तु समाख्यातं महाकालवनं मुने ! श्मशानमपरं क्षेत्रं पीठन्तु घनमेव च ॥ ३५ ॥

पञ्चैकत्र न लभ्यन्ते महाकालपुरादृते ॥ ३५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

महाकालवनप्रशंसानामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

ईश्वर उवाच

अस्तिलोकेषु विख्याता गङ्गात्रिपथगतदी । सेविता देवगन्धर्षुं निमिषानि विना
 तपनस्य सुता देवा यमुना लोकपावनी । पितृणां वल्लभा देवि महापातकनाशिना ॥ ४
 चन्द्रमागायितस्ताव नमसाऽमृतकण्ठकम् । बुरुक्षेत्रगयादेवि प्रभासं नैमिषन्तथा
 केदारपुष्करजैव तथा कायागरोहणम् । तथा पुण्यतमन्देवि महाकालवन शुभम् ॥ ६ ॥
 यत्रास्मिन्ध्रामहाकाल पापेघ्ननहुताशन । क्षेत्रयोजनपर्यन्त ब्रह्महत्यादिनाशनम् ॥ ७ ॥
 मुक्तिद मुक्तिद क्षेत्र फलिकल्पनाशनम् । प्रत्येऽप्यक्षयदेवि दुष्प्राप त्रिदशैरपि ॥

उमोवाच

प्रभाव कथ्यता देव क्षेत्रस्याऽस्य महेश्वर ।
 यानि नामानि विघ्नने यानि शिद्धानि सन्ति वै ॥ ६ ॥
 तान्यह भ्रानुमिच्छामि पर कौतूहलं हि मे ॥ १० ॥

महाद्वय उवाच

शृणु देवि प्रयत्नेन प्रभावधापनाशनम् । क्षेत्रमाद्यमहादेवि सर्पपापप्रणाशनम् ॥ ११ ॥
 धामरोससत्रिधाने यच्छिखर रत्नविभितम् । वैराजमवननाम ब्रह्मण परमात्मन ॥
 तत्र दिव्याद्गजागतमधुरस्वरनादिता । पारिजाततच्छुभ्रमञ्जरीदामशोभिता ॥ १३ ॥
 बहुवायसमुपश्रमुमहास्वननादिता । लयतालयुतानेकगीतवादित्रनादिता ॥
 दिव्यस्ता कौटिभि स्तम्भैर्मलदर्शशाभिता ॥ १४ ॥
 अक्षरोत्पद्यविन्धासविलासोद्भासशोभिता ।
 समाकारितमतानाघ्रा दवाना हर्षदायिका ॥ १५ ॥
 तस्यानिविश भार्गीशशङ्कुतराधने रतम् । सतकुमारैर्ब्रह्मैर्षि ब्रह्मणोमानस सुतम्
 मुनिप्रध्यान्समुत्थाय कृष्णक्षैपयनो मुनि ।
 पराशरमुनोव्यास प्रणिपत्य यथाचित्थि ॥ १७ ॥
 कृताञ्जलिपुटोमृत्वा भवमवत्यानुभावित । परञ्जपरकतुष्ट्या हृषितां गरुडान्त ॥
 महाकालस्य माहात्म्य प्राचिना मोहनाशनम् ।

अशेषभूतप्रकृतेः पराय वै परात्मरूपाय नमः शिवाय वै ।

ननुद्वयहङ्कारमनोविधाय धात्रे च पङ्क्तिशकरूपकाय ॥ १५ ॥

भूवायुचहृद्यम्बरवारिचन्द्रसूर्यात्मरूपाभिरिदन्तनूभिः ।

व्याप्तजगद्यस्यनमोऽस्तु तस्मै भूतं भविष्यं त्वथ घर्तमानम् ॥ १६ ॥

यानीहतेजांसि जगन्तियानि भूतानि भव्यान्यथ कारणानि ।

भवन्ति सृष्टौ विलयं विनाशे व्रजन्ति यस्याऽऽत्मनि तं नमामि ॥ १७ ॥

सनत्कुमार उवाच

एवंसंस्तुवतोव्यास! ब्रह्मणोभगवान्परः । अन्तर्हित उवाचेद् ब्रह्मन्संवाच्यतांघरः ॥

सब्रव्रेमनसापुत्रं भवंगौरवकारणात् । विज्ञायान्तर्गतंतस्य परमेश उवाच तम् ॥ १६

यस्मान्मांमनसापुत्रंचतुर्मुख!समीहसे । कस्मिंश्चित्कारणेतस्माद्दहंछेत्स्यामितेशिरः

अयाच्यं याचितं यस्मान्ममांशो नीललोहितः ।

रुद्रो भविष्यति सुतः स च ते हिंस्यति प्रभाम् ॥ २१ ॥

अन्यद्यस्मात्स्मृतो भक्त्या त्वयाऽहं पितृभावतः ।

परब्रह्मस्वरूपेण जिज्ञासा मम या कृता ॥ २२ ॥

तस्माद्ब्रह्मो तिलोकेत्रनामख्यातंभविष्यति । पितामहत्वंचेनापिततोह्यसिपितामहः

लब्ध्वा शापवरावेवं पुत्रसृष्टिंश्चकारसः । स्वतेजोजनितंवर्हि जुह्वतः स्वेदथावहत्

समिद्भ्युक्तेनहस्तेनललाटंमार्जतोऽभवत् । छिन्नंभृष्टस्ततोरक्तचिन्दुरेकोविभावसौ

सनीललोहितोभूयात्सचरुद्रो भवाज्ञया । तदनन्तरमासाद्य उत्तार सुतोऽन्तिकात्

पञ्चवक्त्रोदशभुजो शूलचापासिशक्तिमान् । त्रिपञ्चनयनोरीद्रो व्यालयज्ञोपवीतकः

सेन्दुं कपर्दंविभ्राणः सिंहधर्मधरोधरः । जातमेवंसुतंदृष्ट्वा ब्रह्मानामाकरोत्सदा ॥ २८ ॥

नीललोहितनामेति भवरुद्रपिनाकधृक् ।

ततः प्रववृत्ते सृष्टिः स्रष्टुर्लोकपितामहात् ॥ २६ ॥

सप्तादौमानसाञ्ज्ज्ञे सनकादींस्ततोपरान् । मरीचिदक्षप्रभृतीन्मन्वादींश्चततोऽसृजत्

अष्टमेदान्सुरान्कृत्वा तिर्यग्योनिञ्च पञ्चधा । मनुष्यानेकमेदांश्च सृष्टिमेवं ससर्जह ॥

द्वितीयोऽध्यायः

ब्रह्मशिरदष्टेदवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

पुरात्वेकार्णवेप्राप्ते नष्टे स्याद्वरजङ्गमे । नाग्निर्नवायुरादित्यो न भूमिनंदिशोनम ॥ १ ॥
ननक्षत्राणिनन्योतिर्नद्यौर्नन्दुर्ग्रहास्तथा । नदेषासुरगन्धर्वा पिशाचोरगराक्षसा ॥
सरासिनैषगिरयो नापगा नोहदास्तथा । सर्वमेवतमोभूत न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ २ ॥

तर्दको हि महाकालो लोकानुग्रहकारणात् ।

तस्थी स्थानान्यशेषाणि काष्ठास्वालोकयन प्रभु ॥ ४ ॥

सृष्ट्यर्थेसमहाकालं करेकाष्टप्रतिष्ठितम् । दक्षिणस्यनुतर्न्या निर्ममन्याधिरोपितम्
कल्लबुटुबुद भूत्वा तीक्ष्णवेगविवर्द्धितम् । जज्ञे तदण्डं सुदृढं सुप्तुवृत्त हिरण्यमयम् ॥
करेणताडिततद्विरभूवद्विदलमहत् । अथ खण्डस्मृताभूमिरुर्ध्वंद्यौस्तारकान्वितम्
मध्येऽभवत्तदाग्ना पञ्चवक्त्रधनुं भुजं । महेश्वरोऽनुमान्यैतमयोजयदन्तरम् ॥ ८ ॥

कुरु सृष्टिं महाबाहो' विचित्रा मदनुग्रहात् ।

इत्युक्त्वाऽन्तर्हितं काऽपि द्वयो ब्रह्मा न ज्ञातवान् ॥ ६ ॥

श्रेयंमाणोऽपिवैश्वन्तु नामूद्देशमधिगतयत् । ब्रह्मणाध्यायमानश्च ज्ञानार्थंभगवान्भ्र
ब्रह्मणस्तपसा तुष्टं प्रादाद्धेदपेडङ्गकम् । लब्धेदेदऽपिनचिरात् सृष्टिकर्तुंशशाकस ॥
तपसाराधयद्भूयः समाराधयितुमवम् । नापश्यत्सयदादेव तदा तुष्टाव भावत ॥

ब्रह्मोवाच

नमः शिवायाऽमलसत्त्वचेतसे गुणत्रयातीतविसारितेजसे ।

पङ्कवेदस्वममाऽपि धेघसः परस्यरूपानुभवाय सभुषे ॥ १३ ॥

नमोऽस्तुते सृष्टिविधोरजोतुषे जगरिस्त्यर्तोसत्त्वमधिष्ठिताय ते ।

विनाशहेतोतमसोपयोगिने शिवाय निर्वाणसुखप्रदायिने ॥ १४ ॥

अशेषभूतप्रकृतेः पराय वै परात्मरूपाय नमः शिवाय वै ।

ननुद्धयहङ्कारमनोविधाय धात्रे च पङ्क्तिशकरूपकाय ॥ १५ ॥

भ्रूवायुषहृद्यस्वरवारिचन्द्रसूर्यात्मरूपाभिरिदन्तनूभिः ।

व्याप्तंजगद्यस्यनमोऽस्तु तस्मै भूतं भविष्यं त्वय घर्तमानम् ॥ १६ ॥

यानीहतेजांसि जगन्तियानि भूतानि भव्यान्यथ कारणानि ।

भवन्ति सृष्टौ विलयं विनाशे व्रजन्ति यस्याऽऽत्मनि तं नमामि ॥ १७ ॥

सनत्कुमार उवाच

एवंसंस्तुवतोव्यास! ब्रह्मणोभगवान्परः । अन्तर्हित उवाचेदं ब्रह्मन्संवाच्यतांघरः ॥

सब्रवेमनसापुत्रं भवंगौरवकारणात् । विज्ञायान्तर्गतंतस्य परमेश उवाच तम् ॥ १६ ॥

यस्मान्मांमनसापुत्रंचतुर्मुख!समीहसे । कस्मिंश्चित्कारणेत्स्माद्दहंछेत्स्यामितेशिरः

अयाच्यं याचितं यस्मान्ममांशो नीललोहितः ।

रुद्रो भविष्यति सुतः स च ते हिंस्यति प्रभाम् ॥ २१ ॥

अन्यद्यस्मात्स्मृतो भवत्या त्वयाऽहं पितृभावतः ।

परब्रह्मस्वरूपेण जिज्ञासा मम या कृता ॥ २२ ॥

तस्माद्ब्रह्मे तिलोकेत्रनामख्यातंभविष्यति । पितामहत्वंचैनापिततोह्यसिपितामहः

लब्ध्वा शापवरावेवं पुत्रसृष्टिचकारसः । स्वतेजोजनितंवाह्निं जुह्वतः स्वेदभावहत्

समिद्गुक्तेनहस्तेनललाटंमार्जतोऽभवत् । छिन्नंभृष्टस्ततोरक्तचिन्दुरेकोविभावसौ

सनीललोहितोभूयात्सचरुद्रो भवाज्ञया । तदनन्तरमासाद्य उत्तार सुतोऽन्तिकात्

पञ्चवक्त्रोदशभुजो शूलचापासिशक्तिमान् । त्रिपञ्चनयनोरीन्द्रो व्यालयज्ञोपवीतकः

सेन्दुं कपट्टंविभ्राणः सिंहधर्मधरोवरः । जातमेवंसुतंद्रष्ट्वा ब्रह्मानामाकरोत्तदा ॥ २४ ॥

नीललोहितनामेति भवरुद्रपिनाकधृक् ।

ततः प्रववृते सृष्टिः स्रष्टूलोकपितामहात् ॥ २६ ॥

सप्तादौमानसाञ्ज्ज्ञे सनकार्दींस्ततोपरान् । मरीचिदक्षप्रभृतीन्मन्वार्दींश्चततोऽसृजत्

अप्रभेदान्सुरान्कृत्वा तिर्यग्योनिञ्च पञ्चधा । मनुष्यानेकमेदांश्च सृष्टिमेवं ससर्जह ॥

सृष्टि सुरादिकाजातावृत्वाब्रह्माणमप्यथ । प्रणम्याथसिपेवुस्तकेवलनीललोहितम् ।
ततोब्रह्माऽथदद्दुद्रमपूज्योऽहत्थयावृत् । स्वतेजसामभयान्पूज्योयतोयाहिहिमालयम् ।
तत्रीललोहितोऽप्युक्त्वा भयता नाऽर्चितो हाहम् ।

ततो जगाम रटोऽसौ स यत्र भगवान्मथ ॥ ३४ ॥

ततो ब्रह्माऽमधन्मूढो रजसा घोपृ हित । ततापतेजसासृष्टिमन्यमानोह्यपाहृताम् ।
मत्तुल्योनास्तिवैदेवो येनसृष्टि प्रवर्द्धिता । सदेघासुरगन्धवपशुपक्षिमृगाकुला ॥
एषमूढमपञ्चास्यो विरञ्चिसृष्टिर्द्विपित । प्राग्बक्त्रसुन्धरतस्यभ्राग्वेदस्यप्रवतकम् ।
द्वितीयघदनतस्य यनुर्वेदप्रवतकम् । तृतीय घदनतस्य सामवेदप्रवतकम् ॥ ३८ ॥
चतुर्थंघदनज्ञास्याऽथववेदप्रवतकम् । साङ्गोपाङ्गेतिहासांश्चनरहस्यान्ससङ्ग्रहान् ।
वेदान्धात्यववश्रेण पञ्चमनससप्तस । तस्यासुरास्सुरास्सर्वे षषत्रस्याहुततेजसा

तजसा न प्रकाशान् दीपास्सूर्योदये यथा ।

सपुत्रा नपि सोद्भवा बभूवुनष्टचेतसः ॥ ४१ ॥

नाभिगन्तु न द्रष्टुञ्च चिरन्तेनोपसर्पितुम् । अभिभूतमियात्मानमयमानावचिक्षिप
सर्वे त मन्त्रपात्रासुर्देवावैहितमात्मन । गच्छाम शरणं ह्यर्चं निष्प्रशा ब्रह्मनजसा ॥
किं नम्येद्य न जानाम स्थान यत्र व्यथस्थितम् ।

तस्मांममत्र द्रक्ष्यामो भक्त्या नान्येन केनचित् ॥ ४४ ॥

एष समभ्य ते दवाः कृताञ्जलिपुत्रान्तदा । चक्रुस्तोत्रमदेशस्य पर्याम्बरसम्पदा
देवाञ्जु

नमस्तु दवदरश महभ्यग्नमोनम । न विद्य परमं भुदा अभिधान तथाऽतुलम् ॥
यद्यागनपरंभद्र भूताना त्व सनातन । प्रतिष्ठा सषभूतानां हेतुस्तर्षस्य सजने ॥
यिमर्ति घव नत्रस्थान् सोमसुपविभाषतुम् ।

नामसर्द्धीतनादथ मुञ्चन्ते जन्तवोऽशुमात् ॥ ४८ ॥

पृथिव्यम्बुमिधन्द्राक ध्योमधायूपलक्षणा । भृतयस्तेमहादेवध्यातमामिरदोपता
रजसस्यनमोभाषैर्घ्नांम्यमाणत्थयाजगत् । नाद्युद्बुध्यति सर्वेश सधमूर्तिधरोयत

ब्रह्मादीनां सुरेशानां सम्मोहनचिमोहनः । त्वङ्कुरोपियुगावतं कालेकालेचदुस्सहम्
सनत्कुमार उवाच

एवंसंस्तूयमानोऽसौ देवर्षिपितृमानवैः । अन्तर्हितउवाचेदं देवाब्रूतयथेप्सितम् ॥
देवा ऊचुः

प्रत्यक्षं दर्शनं स्याणो ! प्रार्थयामस्सदा तव ।

त्वया कारुण्यतोऽस्माकं षरश्चापिप्रदीयताम् ॥ ५२ ॥

यदस्माकंमहर्षीयं यश्चास्माकंपराक्रमः । तत्सर्वं ब्रह्मणोप्रस्तं पञ्चमास्यस्यतेजसा
विनेशुःसर्वतेजांसि त्वत्प्रसादात्पुनर्विभो ! जायन्तेतद्यथापूर्वं तथाकुरु महेश्वर ! ॥

सनत्कुमार उवाच

प्रत्यक्षं दर्शनं दत्त्वा देवानामनुकम्पया । प्रसन्नवदनोभूत्वा देवैश्चापिनमस्कृतः ॥
आश्वास्यसुरान्सर्वान् सहदेवैर्महेश्वरः । प्रत्यक्षमेत्यपश्चाच्च खलितः शर्वपव हि ॥
जगाम तत्र यत्राऽसौरजोऽहङ्कारमूर्तिमान् । देवाःस्तुवन्तोदेवेशं परिचार्यउपाविशन्
ब्रह्मातमागतन्देवं न जज्ञे तमसावृतः । सूर्यकोटिसहस्राणां तेजसाऽरञ्जयज्जगत् ॥

तदाऽदृश्यत विश्वात्मा विश्वभुग्विश्वभावनः ।

स पितामहमासीनं सकलं देवमण्डलम् ॥ ६० ॥

तेजसाभिभवन्रुद्रः स्वयम्भोरग्रतःस्थितः । रुद्रतेजोऽभिभूतञ्च ब्रह्मवक्त्रंनराजते
रात्रौप्रकाशकिरणश्चन्द्रसूर्योदये यथा । सगर्वोत्थात्मजं दृष्ट्वा रुद्रं देवं सनातनम् ॥
अभिवन्दे करेणैव देवं तत्तेजसावृतः । ततोऽदृहासंभगवान् मुमोच शशिशेखरः ॥

पश्यतां सर्वदेवानां शृण्वतां वाचमुत्कटाम् ।

तेनाऽदृहासशब्देन मोहयित्वा पितामहम् ॥ ६४ ॥

तेजोराशिःशशाङ्काभः शशाङ्कार्काग्निलोचनः ।

वामाङ्गुष्ठनखाग्रेण ब्रह्मणः पञ्चमं शिरः ॥ ६५ ॥

चकर्त कदलीगर्भे नरः कररुहैरिव । छिद्यमानञ्च वक्त्रञ्च बुबुधेन पितामहः ॥६६॥
रुद्रस्यतेजसातस्मान्मोहितोननर्तिगतः । छिन्नंतस्य शिरःपश्चाद्गुहस्तेस्थितं तदा

अपश्यद्देवतैः साङ्गं रौद्रञ्चातिमयाज्जबलत् । महेश्वरकरान्तस्थं नखैर्वक्त्रचिराज्जते

प्रहमण्डलमध्यस्थो द्वितीय इव चन्द्रमा ।

उत्क्षिप्य तत्कपालेन ननर्त शशिशेखर ॥ ६६ ॥

शिखरस्थेन सूर्येण कैलासइवपर्वत । छिन्नेवक्त्रे ततोदेवा हृण्पुष्टानृपध्वजम् ॥

तुष्टुबुर्बिबिधैः स्तोत्रैर्देवदेवं कपालिनम् ।

देवा ऊचुः

नमः कपालिने नित्यं महाकालाय शङ्खिने ॥ ७१ ॥

पैत्र्यज्ञानयुक्ताय सर्वभोगप्रदायिने । नमो दर्पविनाशाय सर्वदेवमयाय च ॥ ७२ ॥

कालसंहारकर्ता त्वं महाकालस्ततोह्यसि । भक्तानाद्दुःखशमनो दुःखार्तस्तेनरोचते ॥

शङ्करोप्याशु भक्तानां तेन त्वं शङ्कर स्मृतः ।

छिन्त्वा ब्रह्मशिरो यस्मात्कपालश्च विभर्ति च ॥ ७३ ॥

तेनदेव ! कपालीत्वं स्तुतोह्यप्रसीद न । एवंस्तुत प्रसन्नात्मा देवानुभयायशङ्कर

वृन्दारकेशो भगवास्तत्रैवाऽन्तरधीयत ॥ ७६ ॥

शशिशकलमयूषैर्भासितोयत्कपर्दन्त्यमलगनगङ्गातोयधीचीघिचेयः ।

घिधृतसितकपालोमालया यश्चकास्ति स जपति जितवेधाऊर्जित प्राज्यतेजा

इति श्रीस्कन्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां सहिताया पञ्चमेऽघन्तीखण्डे

ब्रह्मशिरश्छेदोनाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः

ब्रह्मणः प्रायश्चित्तकरणवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

छिन्नेवक्त्रेततो ब्रह्मा क्रोधेन तमसा वृतः । ललाटे स्वेदमुत्पन्नं गृहीत्वाऽताडयद्भुवि ॥
तत्स्वेदात्कुण्डलीजज्ञे सधनुस्समहेषुधिः । सस्वर्णकवचोवीरः किंकरोमीत्युवाच ह
तमुवाच विरञ्चिस्तु दर्शयन् रुद्रमोजसा । वध्यतामेपदुर्बुद्धिर्जायते न यथा पुनः ॥ ३ ॥
ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा धनुस्सम्यपृष्टतः । सप्रतस्थे महेशस्य वाणहस्तोऽतिरोपभृत् ॥
सदृष्ट्वा पुरुषं चोग्रमभवद्विस्मितो भवः । दिव्यवाणधनुर्हस्तं वेगविक्रान्तगामिनम् ॥

मया नवध्व्योऽतिवलो सखा विष्णोर्भविष्यति ।

अनुग्राह्यो ह्यहं तेन सख्यर्थं तपसि स्थितः ॥ ६ ॥

चिन्तयन्नित्यमीशोऽपि विष्णोराश्रममभ्यगात् ।

हुङ्कारध्वनिना ब्रह्मन् ! मोहयित्वा ततो नरम् ॥ ७ ॥

प्रयात्येव तदाहृष्टः क्रीडाङ्कुर्वञ्जगत्स्थितौ । यत्र नारायणः श्रीमांस्तपस्तेपे प्रतापवान्
अदृश्यस्सर्वभूतानां विश्वात्मा विश्वसृग्विभुः । तत्र प्राप्तो विरूपाक्षो ददर्श मधुसूदनम्
एकाङ्गुष्ठस्थितम्भूमौ तपोरतमनातुरम् । युगान्तार्कसहस्रस्य तैजसा वृतमद्भुतम्
पुण्याधारसमायुक्तं पुराणपुरुषोत्तमम् । दृष्ट्वानारायणं देवो भिक्षान्देहीत्युवाच ह ॥

कपालं दर्शयित्वाऽग्रे ज्वलज्ज्वलनवत्स्थितम् ।

कपालपार्ष्णि सम्प्रेक्ष्य रुद्रं विष्णुरचिन्तयत् ॥ १२ ॥

कोन्यो योग्यो भवेद्विभुर्भिक्षादानस्य साम्प्रतम् ।

योग्योऽयमिति सङ्कल्प्य दक्षिणं भुजमर्पयत् ॥ १३ ॥

विभेदान्तर्गतज्ञस्तं शूलेन शशिशेखरः । ततो प्रचाह उत्पन्नशोणितस्य विभोभुजात्
जाम्बूनदरसाकारो घृह्णित्वा लेवनिर्मलः । निष्पपातकपालान्तःशम्भुना सम्प्रतीच्छता

श्रुज्वीवैगवतीक्षिप्रा दीधितिवाग्बरेरवेः । पञ्चाशद्योजनादीर्घा विस्तारेदशयोत्रा
 दिव्यं वर्णसहस्रं सा समुवाह हरेर्भुजात् । कियन्तं कालमीशो हि भिक्षाजग्राहमावित
 दत्तानारायणेनाथ सत्पात्रेपात्रउत्तमे । ततो नारायणः प्राह हरं परमिदं वच ॥ १८ ॥
 सम्पूर्णं तव पात्रं हि ततो वै परमेश्वरः । सतो याम्बुदनिर्घोषं श्रुत्वा वाक्यहरेर्हरः ॥ १९ ॥
 शशिसूर्पाग्निनयनः शशिशेखरशोभितः । कपाले दृष्टिमावेश्य त्रिभिर्नेत्रैर्जनादंनम् ॥
 धङ्गुल्याघट्टयन् प्राह कपालच्चातिपूरितम् । श्रुत्वा हरिश्शम्भुवाक्यं रक्तधारां समाहृत
 कपालस्य हरेरीशः स्वाङ्गुल्यारुधिरन्तथा । दिव्यं वर्णसहस्रं च दृष्टिपातममन्ययत्
 मध्यमानेततोरके कललं बुद्बुदं क्रमात् । बभूव च ततः पश्चात् किरीटीसशरासनः ॥
 सहस्रबाहुरक्ताक्षो धनुज्यासंस्पृशन्मुहुः । यभूव तूणीरधरो वृषस्वन्योऽङ्गुलिप्रवान्
 पुरुगोऽङ्गुतमङ्काशो दिव्यमूर्तिर्बभूव ह । तं दृष्ट्वा भगवान् विष्णुः प्राहरुद्रमिदं वचः
 कपाले भगवन् कोऽयं प्रादुर्भूतोऽभवधरः । उक्तिं श्रुत्वा हरेरीशस्तमुवाच हरे शृणु
 नरो नामेति पुरयः परमास्त्रविदां वरः । यस्त्वयोको नर इति नरस्तस्माद्भविष्यति ॥

नरनारायणौ चोभौ युगे ख्यातौ भविष्यतः ।

सहस्रामे देवकार्येषु लोकानां परिपालने ॥ २८ ॥

एतन्नारायणसखा नरस्तत्रमविष्यति । तव परकाकिनः सख्ये तपसश्च महामुने ॥ २९ ॥
 विज्ञानस्य परीक्षार्थं तेजोलोके भविष्यति । तेजोऽधिकमिदं दिव्यं ब्रह्मणः पञ्चमं शिरः
 तेजसा ब्रह्मणो दीप्तं भुजस्य तव शोणितात् । मम दृष्टिनिपाताच्च त्रीणितेजानियान्यतः
 तत्संयोगात्समुत्पन्नः शत्रून् युद्धे जयिष्यति । अवध्याये भविष्यन्ति दुर्जयास्तव चापरे
 शकस्य चामरातीणां तेषामेवमयद्गुरः । एवमुक्त्यतश्शम्भोर्विस्मितस्तन्म्यतेजसा ॥
 हरेरपि सतत्रैव तुष्टाव हरकेशर्षी । नमो हर हरेतुभ्यं नमः शङ्करविष्णवे ॥ ३४ ॥
 नमस्ते शूलहस्ताय नमस्ते खड्गपाणये । नमो नमस्ते मेध्याय हृषीकेश नमोऽस्तुते ॥ ३५ ॥
 नमोऽस्तुवाचापतये श्रीधराय नमो नमः । एवंस्तु चन्तं तं ध्यास्यत् । हृताङ्गुलिपुटं नरम्
 तथैवाङ्गुलिसम्यद् गृहीत्वा मुकरद्वयम् । उदुधृन्वाथ कपालान् पुनर्बचनमब्रवीत् ॥
 य एव पुरुगोरौद्रो ब्रह्मणः स्वैदसम्भयः । स तु दुह्कारशब्देन मोहनिद्रामुपागतः ॥ ३८ ॥

नियोध तं षट्त्वरितमित्युक्त्वाऽन्तर्दधे हरः ।

'नारायणस्य प्रत्यंक्ष' बोधयामास स्नाङ्गरम् ॥ ३६ ॥

'धामपादेनतंहत्वा समुत्स्थीनरोरुपा । तयोयुद्धंसमभवत्स्वेदरक्तजयोर्महत् ॥ ४०

चिस्फारितधनुशब्दैर्नादिताशेषभूतलम् । कवचंस्वेदजस्यैकं रक्तजस्यतथाभुजौ ॥

एवंसमेनवैयुद्धं दिव्यं जातन्तु भूतले । त्रिवर्णानानि वर्णाणां शतानिदशसुद्विज ॥

युद्धयतोस्समनीतानि स्वेदरक्तजयोर्मुने ! रक्तजोद्विभुजोदृष्ट्वा कवचैकेनस्वेदजम् ॥

विभेदवाणवेगेन ब्रह्मणः स्वेदजं नरम् । ससम्भ्रममुवाचेदं ब्रह्माणं मधुसूदनः ॥ ४४ ॥

मन्नरेणोच्छ्रितो ब्रह्मंस्त्वदीयो चिनिपातितः ।

श्रुत्वा तदाकुलो ब्रह्मा वभापे मधुसूदनम् ॥ ४५ ॥

हरेऽन्यजन्मनि नरो मदीयो यदिहीयते । तदासहायं कर्तव्यं घञनान्मम माधव ॥

तेनतुष्टेनसम्प्रोक्तं हरिणैवं भविष्यति । ततस्तयोरणमपि निवार्यतामुवाचह ॥ ४७

अथान्यजन्मनि नरो मदीयो भविता कलौ ।

ततो महारणे जाते तत्राऽहं योजयामि तम् ॥ ४८ ॥

विष्णुनाऽथसमाहूय दिनेश्वरसुरेश्वरौ ।

उक्ताविमौ नरौ रौद्रौ पालनीयौ स्वयन्ततः ॥ ४९ ॥

स्वेदजातोऽप्यसृग्जातः स्वकीयांशौ धरातले ।

स्वांशभूतौ द्वापरान्ते नियौज्यौ भूतले त्वया ॥ ५० ॥

ततोऽब्रवीत्तदाविष्णुं सुरेशोदुःखितं वचः । अस्मिन्मन्वन्तरं देव! त्रेतानाम्त्रियुगेहरे

तद्रूपेणैव महता सूर्यपुत्रहितार्थिनः । वालीनाम महाबाहुः सुग्रीवार्थेनिपातितः ॥

तेनदुःखेन ततोऽहं नाहं गृह्णामितेनरम् । अप्राह्यमाणं देवेशं कारणान्तरवादिनम् ॥

विष्णुः प्रोवाचमघवन् भुवोभारावतारणे । अवतारंकरिष्यामि मर्त्यलोकेऽप्यहं विभो

ततोहृष्टोऽभवच्छक्रो विष्णुभावेनतेनैव । प्रतिगृह्यनरंहृष्टस्सत्यमस्तु घञस्तव ॥

इत्युक्त्वा तु रवीन्द्रौ स प्रेषयित्वा च तौ पुनः ।

गत्वा च पुण्डरीकाक्षो ब्रह्माणं ब्रह्मवेशमिति ॥ ५६ ॥

उवाचवाचधर्मस्तस्य पापविशुद्धये । कृतञ्जुगुप्सितकर्म ब्रह्मत्रीशजिघासता ॥५३॥
 यस्वयादेवदेशां पुमान्कोपेन भाषित । शुद्ध्यर्थमेवपापस्य प्रायश्चित्तपरकुट ॥
 गृह्णन्वह्नित्रयब्रह्मत्रिहोत्रमुपासक । एको वै गार्हपत्यस्तु द्वितीयोहधनीयक ॥

दक्षिणाग्निस्तृतीयस्तु त्रिषण्डेषु प्रकल्पय ।

घर्तुले स्थापयाऽऽत्मान मामथो धनुगाहृतौ ॥ ६० ॥

चतुष्कोणे हर देव ऋग्यजु सामनामभि ।

हुत्वात्बग्निञ्च तपसा हरावर्षय तत्क्षणात् ॥ ६१ ॥

दिव्य वषसहस्रन्तु हुत्वाऽग्निं सिद्धिमाप्स्यसि ।

प्रायश्चित्तविशुद्धामा प्रतिपद्य महेश्वरम् ॥ ६२ ॥

ततो निष्कलमयो भूत्वा विगदस्ते गमिष्यति ॥ ६३ ॥

इत्येषमुक्त्वा हरिरुग्रतेजा गत स्वकीय निलय महात्मा ।

ब्रह्माऽपि चित्त तपसे निधाय समादरे सर्वमथाऽच्युतोक्तम् ॥ ६४ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्रया सहितायां पञ्चमे

ऽवन्ताषण्डे ब्रह्मण प्रायश्चित्तनाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

चतुर्थोऽध्याय

अग्नेराविर्भावर्णनम्

व्यास उवाच

योऽसौकपाल उत्पन्नो नरोनामधनुर्धर । किमेघंसोऽधुनाजात उत्पत्तौचिभ्वकर्मण

षघंरद्रेपज्जित प्रभुणाबुद्धिपूर्वकम् । विष्णुना वा भगवता ब्रह्मणामाद्यमेत्त

केन कस्मात्समुत्पन्न शङ्कराच्युतब्रह्मणाम् ।

ब्रह्मा हिरण्यगर्भो यो यो जातश्च घतुर्मुखः ॥ ३ ॥

दुतं पञ्चमं वक्त्रं कथन्तस्याप्युपस्थितम् । सतस्थी भगवान्ब्रह्मा कथंस्त्रे मनोदधन्
मूढात्मना नरो येन हन्तुं स प्रहितो हरम् ।

सनत्कुमार उवाच

महेश्वरहरीपतीं द्वावेव व्यास! तिष्ठतः । तयोरविदितं नास्ति सिद्धासिद्धं महात्मनोः
ब्रह्मणः पञ्चमं वक्त्रं यत्तदासीन्महात्मनः । तस्यैव मानसः सोऽग्निः शिरसातेन वै धृतः
यो नरो ब्रह्मणा प्रोक्तः सोऽप्यग्निस्तस्य मानसः । दधार तं महादेवः कृताद्बुद्धयन्तरान्तरे
पूर्वं दृष्ट्वा समुत्पत्तिमेवं तस्य महात्मनः । तस्मात्कपालाद्बुद्ध्या घटयमानादजायत ॥
सतंहत्वाशरेणाजौ ब्रह्मणो निहितं रजः । मुमोहरजसासत्त्वं यदृच्छाकृतप्रभुर्यतः ॥

व्यास उवाच

कथमग्निः समुत्पन्नो योनिः शर्वेण धारितः । विस्तरेण समाचक्ष्व भगवन्मुनिचन्द्रित
सनत्कुमार उवाच

अव्यक्तादीन्ससर्जादावण्डं हितदजायत । जज्ञो सौवर्णघर्णाभो ब्रह्मालोकपितामहः ॥

स्वयम्भूः स तपस्तप्त्वा दिव्यं वर्षशतं महत् ।

सन्तस्थीव्याजहाराऽथ भूभुधः स्वरिति श्रुतिः ॥ १२ ॥

श्रुतियोगात् मनसः पश्चाद्ग्निरजायत । अधोमुखः पपाताऽग्निः पृथिवीं निर्दहन् यदा
पाणिभ्यां ब्रह्मणा सोऽग्निभूमेरूर्ध्वं निवेशितः ।

ततो दक्षिणहस्तेन वेद्यामग्निः प्रणीयते ॥ १४ ॥

पुरापतन्नधो ज्वाला ऊर्ध्वज्वालो यतो धृतः । उत्तानश्च कृतो यस्माद्ब्रह्मणानिर्मितस्त्रिधा
ज्वालाभिः प्रज्वलन् नूर्ध्वं सर्वशब्दः स्फुलिङ्गवान् ।

हिरण्यवर्णं ब्रह्माणं स उवाचाऽग्निरुत्कटम् ॥ १६ ॥

किमर्थं तु मया देव भूमिभक्ष्यं निवारितम् । बुभुक्षयाहमाविष्टआहारो मे प्रदीयताम्
एवमुक्तोऽग्नये ब्रह्मा स्वरोमाणि जुहावसः । कृशाश्च खादन्नग्निस्तु सर्वरोमाणि ब्रह्मणः
अब्रवीच्चनमेतृत्तिर्न च मे देहनिवृत्तिः । त्वघं जुहाव ब्रह्मा स च खादाऽग्निस्तमेव च ॥ १६
अब्रवीत्तं ततो वह्निस्तृत्तिर्नास्ति ममैव हि ।

जुहाव स्यानि मासानि त्वचोत्पत्य प्रजापति- ॥ २० ॥ ।

अप्रवीचनमत्सिनचमेदेहनिवृत्ति । जुहाव ब्रह्माद्यास्थीनि तान्यश्नन्स सुभुक्षित ॥

सतोब्रह्माद्दुताशन कृतोदेहीविद्यातुक । तमदेहमथोवह्निब्रह्माणमवदद्य स ॥ २२ ॥

अहोब्रह्मत्रमेनृत्सिनचदेहनिवृत्ति । बृद्धेनब्रह्मणासोऽग्निर्हुङ्कारेणद्विधाकृत ॥ २३ ॥

आहतुरुदतावस्त्री आहारार्थं प्रजापतिम् । हुङ्कारेणपुनब्रह्मा द्विर्धैकैकचकार वै ॥ २४ ॥

त्रयस्तेषा रुदन्तिस्म रुदमेकोहि सश्रित । बृद्धेनब्रह्मणाभ्यास हुङ्कारेणैवताडित

रोरुयमाणे घात्रौ तु पुनब्रह्मा कृपान्वित ।

आह कामाभिभूताना भुङ्क्ष्व त्व देहधातव ॥ २६ ॥

ते काले लघुकामस्य सावृत्ति समप्रकल्पिता ।

अकाराग्नि सन्निविष्टं दृष्ट्वा मनसि मानसम् ॥ २७ ॥

अकाराग्नि प्रज्ज्वाल किमतदितिघात्रवात् । ब्रह्मातमाहत्वमपि यथेष्टावृत्तिमाश्रय

द्वमध्यैवहिवापि मुनीनामाश्रयेषु च । इत्येवमुक्तस्तेनाऽऽशु वृत्तिमेतामरोचयत् ॥

अहमेव प्रनास्यामि पुन पुनरुवाच ह । यस्मादेपद्विनायोऽग्निहुङ्कारा समजायत ॥

साभिमानोऽपमानो वा हुङ्कारो यत्र कथ्यत ।

सा च वृत्तिममादेशाद् बुभुक्षा शान्तये तद्य ॥ ३१ ॥

इकाराग्नि समाहूय ब्रह्मायचनमत्रवीत् । भवतोऽग्नेरियवृत्तिरन्नभुक्तश्हेरिति ॥ ३२ ॥

उकाराग्नि समाहूय ब्रह्मायचनमत्रवीत् । यत्पृथिव्या मरुस्थान भगवस्तस्वमाश्रय

अह तव चि प्रास्यामि स्थानमाहारमेवच । इत्युक्त मनुनेनाग्निपृथिव्यांशिलाश्रय

यतोऽग्नि र्यासनेनोको गिरीर्दुर्गेमहामुने । उकाराग्नि सघाप्सेष समुद्रेषडवामुख

सोऽपि भिन्न समाहूतो ब्रह्मणा स्थानलिप्सया ।

त्वञ्चभु सवलोकस्य ब्रह्मा यचनमत्रवीत् ॥ ३६ ॥

तस्मात्स्य ससृता घाणी द्विजातीना प्रकाशय ।

देवापुण्याससृताश्चप्रायुष्यहन्त्यससृता ॥ ३७ ॥

तस्माद्द्विजातेर्विज्ञया घाणी पुण्याप्रकाशिता ।

वाक्चमाताद्विजातीनां मुखे सा सम्प्रतिष्ठिता ॥ ३८ ॥
 प्रकृताक्षरविन्यासादमङ्गल्याहसंस्कृता । चकारहन्त्यतोह्यग्निःसदासंस्कृतवाग्द्विजः
 प्राह्वयभूयोऽकाराग्निं प्रजापतिरब्रुवम् । तां देववाणीमवदत्सोऽपिसंमीलितेक्षणः
 ब्रह्माणमाहवह्निस्तु वाचोऽहमुखमास्महे । स्थानंममप्रयच्छस्व सर्वतेजोवरं परम् ॥
 ब्रह्मातमाह्वयस्त्वात्त्वंतेजःस्थानंसमीहसे । तस्मात्तेजोमयंयत्ते रविस्थानंभविष्यति
 यस्मात्प्रपद्यतेतेजश्चभ्रुर्भवतिदुर्बलम् । तस्मात्त्वांतेजसायुक्तं पश्येदनिमिषञ्चकः ॥
 इकारमथसंभिन्नमग्निमाहपितामहः । सौम्यद्रष्ट्यातुब्रह्माणं समुद्रीक्ष्यह्युपागतः ॥

यस्माच्छीघ्रंमहासत्त्व! सौम्यद्रष्टिरिहागतः ।

तस्माद्वास्याम्यहं स्थानं सर्वभूतमनोरमम् ॥ ४५ ॥

त्वं सितात्मा श्वेतरश्मिश्चन्द्रमास्त्वं भविष्यसि ।

सर्वतेजोऽधिको दिव्यः सौम्यः परमभासुरः ॥ ४६ ॥

तत्रस्थः सर्वतेजांसि तेजसाऽभिभविष्यति ।

इत्युक्त्वा तं विसर्ज्याऽथ उकाराग्निमथाऽऽह्वयत् ॥ ४७ ॥

इहैहोहीतिशिरसि समादायन्यवेशयत् । तत्रस्थः पञ्चमं चक्रमूर्ध्वमेतदजायत ॥
 एषएवंरूपवह्निरुकाराग्निः प्रतिष्ठितः । तस्मादग्निश्चसूर्यश्च रुद्राचेतोविनिर्दिशेत् ॥
 भवाग्निरूपः परमो ब्रह्माणमिदमब्रवीत् । ममाऽपिरुधिरंस्थानं प्रयच्छस्वयथातथम्
 ब्रह्मातमाहकतमत् स्थानंतेरोचतेतले । अग्निस्तुप्रत्युवाचेदंस्थानंकथयमेपरम् ॥

स्थानं नैवाऽस्ति नो भव्यं ततो ह्येवं भविष्यति ।

अत्र त्वास्यातुमिच्छामि यदि संरोचते तव ॥ ५२ ॥

ब्रह्मोवाच

लोकेनित्यसमाचार लोकसंस्थितिहेतुक ॥ सम्भवार्थमिहासत्त्वंनिजसत्त्वपराक्रमः
 यदिहत्वंमहाज्वालस्ताभिःकलितशोभनः । प्राप्स्यसेसर्वजन्तूनांभासुरन्त्वंसमुत्तमम्
 तर्ह्येयधर्मश्चैवाद्यो मायामोहितकाम्यया । इत्युक्तोब्रह्मणासोऽपि प्रजज्वालसहस्रशः
 ततोह्यनन्तज्वालाभिर्नानावर्णादिभिःश्रितः । अकारेकारोकारैश्चब्रह्मातमथशान्तवान्

नैवासीशान्ततायातिषड्विभूम्योऽप्यधर्दत । व्याप्तमवाग्नितासर्वतिर्यगूर्ध्वमधस्तथा
ज्यालामिरुपरिक्षिप्त दृष्ट्वात्मानंसमन्ततः । घिन्तयित्वाततोऽह्ना भीतभ्रैषविशेषेण

शिरस्यञ्जलिमाधाय तुष्टावाऽप्य प्रणम्य तम् ।

तेजोनिधिञ्च सर्वेशं ज्ञातुमिच्छन्प्रजापति ।

निगमोक्तरहस्यैश्च ऋग्यजुःसामभाषितैः ॥ ५६ ॥

ब्रह्मोवाच

मत्पुत्रेजोनमस्नेऽस्तु परम्परमहात्मने । अद्भुतानां प्रतिश्रोत्रे तेजसानिधिरव्यय ॥

र्वाजयोविश्वमावाना समोहनविमोहनम् । अन्धकारोयुगावतं कालेकालेचतुःसहा

ऊर्ध्ववक्त्रनमस्नेऽस्तु सत्त्वात्मकधरात्मक । ज्वलज्वालोत्पन्नजलजलजेशजलेभ्य

जलजालुत्प्लुपप्राक्ष ज्वलद्वेषदुताशन । कृष्णकान्तं कृष्णमार्गं स्वर्गमार्गमदायक

यशाहुतिममाचार यज्ञरूपनमोनमः । स्वर्णगर्भशमीगर्भजयदेशमनातन ॥ ६५ ॥

नमोद्वारमहाहार स्वाहाप्रियतमोहर । प्रदीप्तरोचिपेदेच चित्रभानोनमोऽस्तुने ।

घंभ्वानरानलविमो ऊःप्रपात्रकमवंग । विभावमोमहाभाग कृष्णवर्त्म' नमो नमः ॥

सनःकुमार उवाच

एवस्तुतस्तदासोऽग्निर्घिरञ्जिमर्वाह्वयः । तुष्टोऽहमवताऽह्नन्मघत्कर्मप्रसिद्धयतु ॥

एवमुक्तस्तदाप्रह्ला नमस्कृतवापुन पुन । ज्ञातुमिच्छाम्यहर्देष कोऽसित्वनगयानिति

अत्राहसोऽप्यज्ज्ञापं पुरुषस्त्वप्रजापति । यज्ञेयंपरम रूप तेन योगेन पश्य मे ॥

अपायश्यन्सद्विष्येन भगधन्त सनातनम् । सर्वज्ञंविधिषर्तारमीश्वरसदसत्परम् ॥

ज्वलनगगनम्भूमिदृ श्यादृश्यमगरम्पदम् । भूतम्भव्यं भविष्यञ्जज्ञगत्स्वावरज्ज्ञमम्

सदेष कुर्येविश्व भुङ्क्तेमवंगतः प्रभुः । तत सम्भूतिमप्येनस्तोत्रेणापिप्रजापति

तुष्टाय देवः प्रणतः पुराणमजमव्ययम् ।

तनो निरुक्तवर्षञ्ज दृष्ट्वा देवः प्रजापतिः ॥ ७३ ॥

विश्वतोवाहुषरणाविश्वतोग्निशिरोमुखम् । प्यक्ताप्यक्तप्रणेतारंप्रणम्यशिरसास्थयन्

तुष्टावधनमस्नेऽस्तु तुर्ण्यविश्वमवात्मने । पृथिवीवायुराकाश यथान्यदुमुपनत्रयन्

घतुर्योऽध्यायः] * ब्रह्मणोऽग्निना सन्वादवर्णनम् *

१७

लोकालोकेश्वरं वैव जगत्स्यावरजङ्गमम् । तत्त्वसर्गभूतसर्गभावसर्गतथैवच ॥ ७६ ॥

ब्रह्मतेजो मयाऽऽत्मानं सम्पश्यंश्चक्षया स्वतः ।

यत्किञ्चिद्ब्रह्मस्तुजातं हि तत्सर्वमचरं चरम् ॥ ७७ ॥

एवंस्तुतः स तु तदा अनादिर्भगवान्प्रभुः । अथेशः प्राहब्रह्माणं त्वयादृष्टं यथातथम् ॥

सृजेदानीं प्रजाः सर्वाः स घ त्वं विनयान्वितः ।

कर्ताहमनुकर्तात्वं लोकानांस्थितिकारणे ॥ ७८ ॥

कुरुष्व तत्तथाभाव्यं मयापूर्वधिनिर्मितम् । इत्युक्तोदेवदेवेशो ब्रह्मावघनमब्रवीत् ॥

नमस्तुभ्यंमहादेव भवशर्वनमोऽस्तुते । त्वत्प्रसादात्प्रजासर्गं कुर्वतोमेमहेश्वर ॥ ८१

सखायं प्राप्तुमिच्छामि त्वया दत्तं जगत्पते !

महेश्वर उवाच

तुष्टस्ते ध्यायतः पुत्रकामस्य भगवन्नहम् ॥ ८२ ॥

विधातःकल्पितां देव! ममोत्पत्तिं यदीच्छसि ।

पुत्रत्वं प्राप्य हीशस्ते छेत्स्यामि पञ्चमं शिरः ॥ ८३ ॥

तत्र चोत्पादयिष्यामि नरनारायणावुभौ ।

ब्रह्मोवाच

ऋयं नारायणो देवस्तपसाऽनन्यचेतनः ॥ ८४ ॥

कीर्तयस्वसखा धन्यःसमेपूज्योभविष्यति । अथापश्यत्ततोब्रह्मातेजसाहस्मिच्युतम्

तंसर्वगामिनंगम्यं शिवनारायणात्मकम् । महेश्वरस्यतेजोहि सत्त्वंनारायणःप्रभुः

सकार स ततस्तत्र श्रीयुक्तः शक्तिसम्मितः ।

अङ्गुल्या संस्पृशन् देवो ब्रह्माणमब्रवीद्वचः ॥ ८७ ॥

ब्रह्मा तेपरमं नाम ऋषिर्नारायणानुगः । भवितालोकवीक्षार्थंश्रेष्ठः सर्वधनुष्मताम् ॥

नारायणमहावीर्य! शक्तिरेपामदीयका । इत्युक्त्वाभगवान्देवस्तमग्निपाणिनाग्रहीत्

दक्षहस्ताङ्गुलिनखमध्यस्थंसमघीकरत् । इति संस्कृत्य सततं नरञ्चैव महेश्वरम्

ब्रह्मणोदर्शयित्वाऽथ तत्रैवान्तरधीयत । अथाऽब्रवीत्ततोब्रह्मा अग्निंश्चयुगक्षये ॥

स्पृशन् दक्षिणवामाभ्या शान्तयन्निष तं गिरा ।

पुत्रौ च भृग्वङ्गिरसौ भवितारौ न सशय ॥ ६२ ॥

पशचिख्यातकर्माणाघत्रैवभयतातव । द्विधासम्भज्यतेनाग्निस्त्प्रेर्यंशोभविष्यति

भवन्ती तिष्ठनस्तत्र पृथिव्या दानमाधितौ ।

तस्मादेव विधातव्यो निमंथ्य विधिपूषकम् ।

अतोऽवस्थे शमीगर्भे सयोगस्तत्र पठ्यते ॥ ६५ ॥

भागवोऽङ्गिरसश्चैव द्विविधो देवउच्यत ।

तस्मात्सुरहित श्रेष्ठश्चतुर्थ इति कथ्यत ॥ ६६

एवंव्याससमुत्पन्नोतरोऽसौपूर्वजन्मनि । एवतुब्रह्मणोवक्त्र पञ्चम समपद्यत ॥ ६७ ॥

एव चितुद्भवते यो षे तेऽत्र सर्गमनुत्तमम् ।

ब्रह्मणो याति सालोक्य शान्तो दान्तो जितेन्द्रिय ॥ ६८ ॥

एतद्योऽग्निसमुद्भव पशुपतेर्माहात्म्यससूचक,

चित्ते साधुमति शृणोति सतत यश्चद्वया भावित ।

यो व्यासद्विज्जदेवताप्रमुखत सथावयेद्वचित

सोऽत्यर्धं भवभाषित शिवपुरे सम्पूज्यते देवते ॥ ६९ ॥

इति श्रीस्कान्दमहापुराण एकाशीतिसाहस्रया संहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

ऽग्नेरुत्पत्तिर्नामचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः

देवागमनवर्णनम्

व्यास उवाच

युद्धेनिवारिते तत्र रक्तस्वेदजयोःपुरा । किरुतं ब्रह्मणा तत्र प्रायश्चित्तं ह्यकर्मणा ॥ १ ॥
जनार्दनैर्न किं कर्म शङ्करेण घयन्मुने ! । एतत्सर्वं समाख्याहि प्रसीद वदताम्बर ! ॥ २ ॥

सनत्कुमार उवाच

ब्रह्माऽकरोदग्निहोत्रं वनौपधिफलच्छद्वैः । शस्तैः कुशसमिद्धिश्च यथोक्तं हरिणापुरा
च दर्याश्रममासाद्य नरनारायणावृषी । तेषु स्तौतपश्चोम्रं हितार्थं सर्वदेहिनाम् ॥ ४ ॥

कपालपाणिर्देवेशः पर्यटन् वसुधामिमाम् ।

कुशस्थलीं समासाद्य प्रविष्टस्तद्वनोत्तमम् ॥ ५ ॥

नानाद्रुमलताकीर्णं नानापुष्पोपशोभितम् । नानापक्षिसमाकीर्णं नानामृगसमाकुलम्
द्रुमपुष्पभरामोदवासितं यत्सुवायुना । बुद्धिपूर्वमिधन्यस्तफलपुष्पैस्सुपूजितम् ॥
नानागन्धरसाद्यैश्च पक्वापक्वफलोद्भवैः । फलैस्सुवर्णरूपाद्यैरासमन्तान्मनोरमैः ॥
जीर्णपत्रवृणादींनिशुष्ककाष्ठफलानि च । बहिःक्षिपतिजातानिमारुतोऽनुग्रहादिषु ॥
नानापुष्पसमूहानां गन्धमादायमारुतः । शीतलो वाति तं भूमिदेशं यत्र विधासयन् ॥
हरितस्निग्धनिच्छिद्रद्रुमाणां तत्र कोटरैः । वृक्षैरनेकसङ्ख्यैश्च भूपितं शिखरान्वितैः
अरोगिदर्शनीयैश्च सुवृत्तैः क्वचिदुद्गतैः । कुटुम्बमिव विप्राणां सिद्धिर्विभाति सर्वतः
शोभनैर्वायुसङ्कीर्णैरङ्कुरैश्चरुताद्रुमाः । कुलीनैरिव निच्छिद्रैः स्वगुणैः प्रावृतानराः
पवनोद्भूतशिखरैः स्पर्शयन्ति परस्परम् ।

आरात्पतन्ति सान्योन्यं पुष्पाः शाखावतंसकाः ॥ १४ ॥

नागवृक्षाः क्वचित्पुष्पैर्भ्रमरानीलकेशरैः ।

नयनैरिव शोभन्ते धवलैः कृष्णतारकैः ॥ १५ ॥

पुष्पसम्प्रशिलरा कर्णिकारद्रुमा. षड्विन् । यथैषहिचिवाहेष शोभतेसाधुदम्पती
सुपुष्पधिभवाटोपै सिन्धुवारस्यपङ्क्तय । मूर्तिमन्त्यश्वाभान्ति पूजितावन्देवता

कश्चित्कचित्कुन्दलता* सुपुष्पाभरणोज्ज्वला ।

दिशु दिशु च शोभन्ते यालचन्द्राद्बोदिता ॥ १८ ॥

अतीघदुर्गमार्गेषु कान्तारादुत्थिता लता ।

पुष्पिता पुष्पधिदपैर्वोजयन्ति इवोत्थिता ॥ १९ ॥

शालाजुना कश्चिद्भान्ति घनोद्देशेषु पुष्पिता ।

धीतकौशेयवासोभि प्रावृता पुरुषोत्तमा ॥ २० ॥

अभियुक्ता सुवह्नीभि पुष्पितास्तु द्रुमास्तथा ।

उपगूढा विराजन्ते नारीभिरिष सुप्रिया ॥ २१ ॥

चूताश्चतिलकाश्चवमञ्जरीमि करैरिष । वायुनुष्माभिरन्यो-यदौकन्तीष हिसज्जना
परस्पपञ्जमयुक्तैस्त्रिलकाशोकपल्लवै । हस्तैर्हस्ता-रूपशस्तीष सुहृदश्चित्तसङ्गता
फलपुष्पततावृक्षा पेशल्येनेवसज्जना । अ-न्योन्यमपयन्तीष सुपुष्पाणि फलानिच

मारुताशिलिष्टिनिर्मुक्तै पादपा शीतवारिभि ।

आयान्समागताह्लोके प्रीतिं दातुमिष स्थिता ॥ २५ ॥

पुष्पाणामिवभारेण स्वशोभार्थं व्रजन्तिषे । समप्रभावमासाद्यपुरुषा स्पन्दयेवहि ।
पुष्पादिशोभामरणै शिखरै कम्पसयुतै । नृ यन्तिपक्षिणोमत्तायुक्ताशोभनशेखरै
भृङ्गा पवनविक्षिप्ता मृतवह्नी लताधिता । सवह्नीका प्रवृत्त्यन्ति मातवाश्चसप्रिया

पुष्टाभि कुन्दवह्नीभि पादपा क्वचिदावृता ।

भान्ति तारागणैश्चित्र. शरदीष नमस्तलम् ॥ २६ ॥

द्रुमाणामप्यथात्रेषु पुष्पिता* माधयीलता । शिखराश्चशोभन्ते रक्षिताबुद्धिपूर्वकम्
हरिता. काञ्चनच्छाया* फलिता पुष्पिताद्रुमा ।

सौहादं दर्शयन्तीष नरा साधुसमागमे ॥ ३१ ॥

किञ्चलकवह्लोदरा । किञ्चलकमत्तभ्रमरा विशदाश्चसारिक

शरीरपुष्पसङ्काशाः शुकाः मिथुनतः क्वचित् । -

कीर्तयन्ति गिरश्चित्राः पूजिताः ब्राह्मणा यथा ॥ ३३ ॥

न्युक्ताः सहचारिण्यामयूराश्चित्रवर्हिणः । वनान्तरे सञ्चरन्ति लोकान्तइव संस्थिताः

कूजन्ति पत्रिसङ्घता नानाद्भुतविराविणः ।

कुर्वन्ति रमणीयं हि रमणीयं घनं सुन्दरम् ॥ ३५ ॥

नानामृगसमाकीर्णं नित्यं समुदिताण्डजम् । तद्वनं नन्दनसमं मनोदृष्टिचिषर्द्धत्म् ॥

कपालपाणिर्भगवांस्तथारूपवनोत्तमम् । ददर्शशङ्करो दृष्ट्या सौम्ययानन्दनोपमम्

तावृक्षपङ्कयस्सर्वा दृष्टारुद्रं समागतम् । निवेद्य शम्भवे भक्त्या मुमुक्षुः पुष्पसम्पदाम्

पुष्पप्रतिग्रहं कृत्वा पादपानां महेश्वरः । वरं वृणीध्वं भद्रं वः पादपानित्युवाच सः ॥

एवमुक्ते भगवता तरवो निरचग्रहाः । ऊचुः प्राञ्जलयमर्षे नमस्कृत्वा महेश्वरम् ॥ ४० ॥

वरं ददासि देवेश प्रपन्नजनवत्सल ! । इहैव विपिने नित्यं भगवन्सन्निहितो भव ॥ ४१ ॥

एष नः परमः कामो देवदेवनमोऽस्तुते । त्वं चेद्वससि देने शवनेऽस्मिन् विश्वभाषन ॥

सर्वात्मना प्रसन्नास्त्वां याचामो ह्यत्तमं वरम् । इत्युक्तः पादपैस्सर्वैश्शरणागतवत्सलः

वरं दादौ पादपैभ्यः प्रोच्यमानं मया शृणु ।

महेश्वर उवाच

बाह्मणे मनसा वासो नित्यमत्र वनोत्तमे ॥ ४३ ॥

वरन्ददामि भूयो वो न वृथा दर्शनम् मम । नाग्निर्वायुर्नजलं नसर्वकिरणातपः ॥ ४५ ॥

न विद्युदशनिश्शीतं रुजं वोजनयिष्यति । कामगाः कामरूपाश्च कामरूपफलप्रदाः ॥

कामसन्दर्शनाः पुंसां तपःसन्ध्याज्वलद्रुद्रशाम् ।

श्रिया परमया युक्ता मत्प्रसादाद्द्विष्यथ ॥ ४७ ॥

एवं सवरदः शम्भुरनुजग्राह पादपान् । स्थित्वावर्षसहस्रान्तु कपालं चाक्षिपद्भुवि ॥

क्षितिनिपततातेन चकम्पे चरसातलम् । विवशास्तत्यज्जुर्वेलां सागराः क्षुभितोर्मयः

शक्राशनिहतानीच व्याघ्रव्यालान्वितानिच । शिखराणिव्यशीर्यन्तपर्वतानां सहस्रशः

देवसिद्धचिमानानि गन्धर्वनगराणि च । प्रस्फुरन्ति चिनिष्पेतुर्विनेशुश्च धरातले ॥

अथान्तमेवाध्यायान् जगत् सहास्रशोना ।

उपोतिर्षहाम्प्रापयन्तो बभूवुस्तीर्णमास्वरा ॥ ५० ॥

महत्तमस्यारोहे जडाभ्याधिर् एतम् । बभूवुष्यात्सुं सर्वं श्रेणीक्यं सधरावन् ।
 युतासुराणांमर्षेना शरीराणिमनामिष । अघरेदुष्कामुष्क विमतदितियगिरे ॥
 धैर्यमात्स्यमर्षेदुषि समागम्येद्रूपंका । अतलोर्षममागायक्यापमिदमूषिरे ॥
 किञ्चनद्रुगश्चि निमित्तोऽवातदसन् । श्रेणोर्षक्यमिग्नयेन संयुक्तंवाल्कर्मण
 जातंक्लृपायसाक्ष्य मिश्रमर्षादसागरम् । अन्वारोदिगता किञ्चुबभूवुष्यत्सुधला
 घरासमावृताहस्नासवनसगरवार्धरा । उन्मलितोऽस्मिन्सवस्वमगवमिप्रयोचनम्
 पादसोऽयधन शशो न भूतोनाविविधन । श्रेणोस्वमावृत्त्येन एतरेद्रेणभूयसा ॥

एवमुक्तेऽश्रुर्षादुग्रहा परमेशानुमायिन ॥ ६० ॥

अनृष्टमरा सर्वे अगुर्ष्यं तत्र कारणम् । निधयेताऽत्रयिज्ञेयं धृष्यानेयंथाविधि
 युक्तं त्रिगुणं नगाग्रैण मनुदेशान्तरम् शिरः ।

अथालयाजिभगवान् विष्णोराधममभ्यगात् ॥ ६२ ॥

यदात्रेपात्रमागय मिश्रानारायणश्चरति । उपागतमुनिस्तत्र नरोनामघनुधर ॥
 तत कुशाम्भयामेव भगवांस्तद्वनोत्तमम् । विधेशनरमार्गेणपुष्पामादाभितन्दिताम्
 अनुप्राणायभगवान् वननसपगाण्डजम् । जगतोऽनुप्रदाधाय तत्रवासमरोऽयम्
 तत्कपालकरस्ययन्वस्त्रंमगयताःशिशो । नमैवाकम्पिताभूमि हतश्रेणोष्यमाकुल
 तद्रक्षार्थंविष्पाशं प्रापयन्मयासह । आराध्यमानोभगवान् प्रदास्यतियरंहिष ।
 इत्युषत्पामगपाग्रहा सहतर्षेधदानवै । जगामतद्वनोऽदशं यथास्त्रैष्यमध्यज ।

प्रहृष्टमनसस्त्वयै कोकिलागवगणितम् ।

पुष्पाश्विन धन तद्वै विविशुशुशुस्सवः ॥ ६६ ॥

सम्प्राप्त सवधैस्त्वद्वननन्दनसम्मितम् । सुषुह्वागृहशोभाढ्य सुदृढशुभेतदा ॥ ७०

दृष्ट्वा तद्वनमुत्तमं तनुभृतां प्रोह्लासक चेतसा,
 नातासत्फलपुष्पपादपयनैरासेचिनसधंन ।

ब्रह्मन्वर्हिणहंससारसरर्वैर्मण्डूकमत्स्यान्वितं,

द्रक्ष्यामो हरमत्र चेतसि सुराः प्रापुमुदं ते तदा ॥ ७१ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यासंहितायां पञ्चमेऽवन्ताखण्डे
देवागमोनामपञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः

कपालमोक्षणवर्णनम्

मनकुमार उवाच

प्रविश्यावचनं देवाः सर्वपुष्पोपशोभितम् । इह देवोऽत्र देवोऽत्र विविशुस्ते त्रिदृश्वचः
अद्भुतस्यवनस्यान्तं ननेदद्दृशिरेलुराः । विचिन्वन्तो महादेवं देवैर्यद्दुविलोकितम्
तानुवाच सुमद्रं चो नद्रक्ष्यथ तपोविना । विचिन्वन्तो विरूपाक्षं नैवापश्यत्तशङ्करम् ॥
सुयुक्कहृदये स्मृत्वा ब्रह्मादेवांस्ततो ब्रवीत् । त्रिविधो दर्शनोपायस्तस्य देवस्य सर्वदा
श्रद्धाज्ञानेन तपसा योगेनैव निगद्यते । सकलं निष्कलं वापि देवं पश्यन्ति योगिनः ॥
तपस्विनस्तु सकलं ज्ञानिनो निष्कलं परम् । समुत्पन्नेऽपि विज्ञाने मन्दश्रद्धो न पश्यति
भक्त्या परमयोपेतः परं पश्यन्ति योगिनः । द्रष्टव्यो निर्विकारोऽसौ प्रधानपुरुषेश्वरः
नादीक्षितैरतो देवाः शैवदीक्षां प्रपद्यथ । कर्मणामनसा वाचा नित्यशुक्लामहेश्वरे ॥
तपश्चरथ मद्रं चो र्द्वाराघनतत्पराः । शिवदीक्षां प्रपन्नानां भक्तानां घतपस्विनाम् ॥
सर्वकालं विशेषेण दातव्यं दर्शनं मया । ब्रह्मणो वचनं श्रुत्याहितमेव तदाचरे ॥ १० ॥
शिवेक्षाविष्टमतयो ब्रह्माणमिदमब्रुवन् । मार्गेण विधिना चैव शिवदीक्षां सुरोत्तम
प्रयच्छ ब्रह्मन्सर्वेषां तत्र नः कारणं मवान् । श्रुत्वाथ वचनं ब्रह्मा प्रद्युवाच विचारितम्
सन्दिदीक्षयिषुः क्षिप्रममराञ्छिवदीक्षया । शिवयज्ञार्थं सस्मारानानयध्वमलं सुराः
वेदीप्रकल्प्यतामत्र यष्टव्योऽष्टतनुशिशवः । पद्मयोनिवचनः श्रुत्वा च क्रुस्सर्वमतस्तुराः

चिनीतवेशा प्रणना बनेतोकसमन्वशु । शिवप्रसादसम्प्राप्त्यै पुष्कलज्ञानमीरितम्
यज्ञ चकारचिधिना दीक्षाचन्द्रार्धधारिण । पद्मयोनिपुरस्कृत्य तदादीक्षाप्रयोगत
अनुजग्राह देवास्तान् परेच्छाप्रेरित क्वचित् ।

ततो मताना प्रवरं व्रत दिव्यं महाप्रभु ॥ १७ ॥

तेभ्योद्दौर्देयताभ्यो सतदप्यविरोधवित् । पठ्यतेशिवशाखाया महापाशुपतव्रतम्
शैब्योदितयश्च आगमाचारचेष्टितम् । शिवाराधनमुख्याना मुनीनातीवतेजसाम्
सदानुग्राहक शम्भु सधदेवै प्रकल्पितम् ।

तद्वच प्रार्थित बुद्ध्या व्रतं रौद्रशिवसमम् ॥ २० ॥

नतेभ्यो विस्मय त्यक्त्वा प्रायस्छत्वनकाण्डज ।

कामिक भस्मनामान सर्वदा कीर्तित शुभम् ॥ २१ ॥

पापघ्न दुःखशमन पुष्टिमायलघुद्वन्द्वम् । सिद्धिर्कीर्तिवृत्त्वान्तकलिकल्पमोक्षकम्
तस्मात्सद्यप्रयत्नेन भस्मस्नानं समाहिता ।

कुपन्तो मानवादान्ता शास्ताश्च मुज्जिनेन्द्रिया ॥ २३ ॥

सर्वकमण्डलुधरास्सर्वेन्द्राक्षधारिण । अनिष्टदर्शनालापसङ्करघागविवर्जिता ॥

एवव्रतधरास्सर्वे घनेतस्मिन्महेभ्वरम् । आराध्यंस्तमीशान व्रतेनैघउमाधपम् ॥

भक्त्यापरमयायुक्ता चिधिनापरमेणच । कालेनमहताभ्यानाद्दुर्देय श्लात्पामनोगतम्
रुद्राभ्यानाग्निनिदाधकल्पमपाश्च धियान्विता ।

तदा गत्वा सुराऽऽम्भु प्रत्यक्षो भगवानभूत् ॥ २७ ॥

सनत्कुमार उवाच

प्रसन्नसवरादेषास्सर्वेशर्षातुमायिता । समधीकरंस्तपस्तत्र ब्रह्माऽपीशानभाषित
गतवपमहद्यसदिध्येदेवेभ्वरेभ्वर । जातानुकम्पोदेषानादीमोदशनमेयिषान् ॥ २६ ॥

गणैर्नानाविधैस्साह्यैर्नाताभूयणभूयिणै ।

स्वयलेनवदपत्नैर्घोरैर्घोरविघातिभिः ॥ ३० ॥

कामरूपैरकामैश्चसर्वकामसमन्वितै ।

॥ करीन्द्रकरटाटोपपाटने सिंहदेहिमिः ॥ ३१ ॥
 अणिमादिगुणैर्दिव्यैर्योगैश्वर्यादिनामभिः । व्यालोलकेशरसनादंप्राकटकटोप्रकैः ॥
 व्याघ्रव्यालानलैरौद्रेः काककङ्कमुखैस्तथा । अरूपैः समरूपैश्चसुरूपैर्वहुरूपकैः ॥
 एकद्वित्रिशिरोभिश्च बहुशीर्षैरशीर्षकैः । एकद्वित्रिशिखैश्चैव नानारूपविराजितैः ॥
 चहुनेत्रैरनेत्रैश्च एकद्वित्रिविलोचनैः । एककर्णैर्द्विकर्णैश्च बहुकर्णैरकर्णकैः ॥ ३५ ॥
 एकद्वित्रिसुनासैश्च बहुनासैरनासकैः । एकजङ्घैर्द्विजङ्घैश्च बहुजङ्घैरजङ्घकैः ॥ ३६ ॥
 एकपादद्विपादैश्च बहुपादैरपादकैः । गौरश्यामैः श्यामगौरैः सितैःकवुरकैस्तथा ॥
 भुजङ्गहारवलयैर्नागयज्ञोपवीतकैः । शूलासिपट्टिशधरैर्भुशुण्डिपरिवायुधैः ॥ ३८ ॥

चक्रककचकोदण्डकालदण्डाखपाणिभिः ।

गदामुद्गरपापाणमुसलायुधहस्तकैः ॥ ३६ ॥

चञ्जशक्त्यशनिप्रासकुन्तशस्त्रविधारिभिः । भस्मांभेरीर्वादयद्विर्वोणापणवगोमुखान्
 मृदङ्गमर्दलान्दक्कामड्डुडिण्डिमभर्भरान् ।

हुडुडुकान्पणवाद्यांश्च वाद्यान्वाद्द्विरर्चकैः ॥ ४१ ॥

एवं नानाविधैरौद्रेर्मौमैर्भीमपराक्रमैः । गणेश्वरैः सुदुर्द्वर्षैर्वृतः सूर्यो ग्रहैरिव ॥४२॥

आविर्वभूव भगवान् सगणैःपरिवारितः ।

सम्पश्यतां तदा व्यास! ब्रह्मादीनां दिवोकसाम् ॥ ४३ ॥

अथब्रह्मादयोदेवा दृष्ट्वाग्निगणनायकम् । तेजसाध्यासितास्तस्य बभूवुर्भ्रान्ततेजसः ॥
 ततोऽवलम्ब्यतेध्रैयं दृष्ट्वादेवंयथाविधि । पडङ्गवेदयोगेन हृष्टचित्तवपुर्धराः ॥ ४५ ॥
 शिरोगतैरञ्जलिभिः पादेभ्यश्चमहींगतैः । तुण्डुवुः सृष्टिसंहारस्थितिकर्तारमीश्वरम्
 देवा ऊचुः

नमःशिवायशान्ताय सगणायसनन्दिने । वृषांसनायसौम्याय शक्तिशूलधरायच ॥
 नमोदिक्चर्मवस्त्राय सुचेतस्तीव्रतेजसे । ब्रह्मणेब्रह्मदेहायब्रह्मणायोजिताय च ॥ ४८ ॥
 नमोऽन्धकविनाशाय सुरेशाय नमोनमः । रुद्रायपञ्चवक्त्राय सर्वरोगापहारिणे ॥४९ ॥
 गिरिशायसुरेशाय ईशानायनमोनमः । भीमायोत्रस्वरूपाय विजयाय नमोनमः ॥

मरुत्सुधिरते यतानापनयेतम् । शुण्डाय चण्डइण्डाय चरुक्षत्राङ्गधारिणम् ।
 वरुणाय सुभाय वाप इवम्भरुपाय चेतम् । शान्ताय चेतमोज्ञाय त्रिनेत्राय तमोत्तम् ।
 वधेन वधुक्षत्राय विभक्तहारिणितम् । भक्तानुक्रमिणेऽत्यर्थं हृदयानपरायणम् ।
 वरुणाय चण्डाय रूपान्तश्चरिणम् । पञ्चाम्याय शुभाम्याय चन्द्रास्यापनमोत्तम् ।
 वरुणाय चण्डाय चण्डाय तमोत्तम् । त्रिनेत्रत्राणमस्माकं त्रिपुरधनम् । विधायताम्
 वरुणाय चण्डाय चण्डाय प्रपश्याता महेश्वर ।

देवानामनुरक्षार्थं श्रूयतामत्र कारणम् । असुरेन्द्रोहयोनाम चलचान्योगमायिकः ॥

अवस्थितोऽन्ववष्टभ्यरसातलतलाश्रयम् । तस्यदैत्यस्यचलितो दैत्याः परपुरञ्जयाः

युष्माञ्जात्वा तपःस्थान्वं आययुर्वहवो हि ते ।

सेन्द्राग्निहन्तुमिच्छन्तो मायाप्रच्छन्नविग्रहाः ॥ ६७ ॥

पुरीं कनकशृङ्गाद्व्यामेकामधिकुशस्थलीम् ।

समुद्ययुस्सुरान्हन्तुमुद्यता उद्यतायुधाः ॥ ६८ ॥

शब्देनचातिवोरेण भूमिनिष्कम्पनेनच । तेषांकपालपातेन देहात्प्राणाचिनिर्ययुः ॥

लोकस्थितिविनाशार्थं तेषामासीत्समुद्यमः ।

राज्यैश्वर्येणदर्पिष्ठास्तेन ते निहता मया ॥ ७० ॥

देवा ऊचुः

विश्वस्तानांत्वयाद्यैव नोवाचानुग्रहःकृतः । देवाऽनुग्रहकर्त्तात्वं गुणस्मृतिनिषेचितः

दिव्यदृष्टिमिरत्यर्थं यशोऽर्थभीमपूजितः । इत्युक्त्वाप्रणतान्देवानुत्थायोत्पुनर्भवः

शिव उवाच

परिचर्याभिसंयुक्तं नित्यमुग्रनिषेचिणम् । ध्यानसाधननिष्पन्नं

मनोवाक्कायभावेन दुष्करंदुश्चरन्तपः । अनेनतपसादेवा कष्टेन

समन्तादभिवर्धन्तां युष्मत्तेजस्तथाधिकम् ।

सनत्कुमार उवाच

इत्युक्त्वा देवदेवेन देवा ब्रह्मपुरोगमाः ॥ ७१ ॥

ऊचुरुन्नभ्यवक्त्राणि स्थिताजानुभिरीश्वरम् । महतातपसानुष्टं

देवा ऊचुः

प्राणदस्त्वं कारणस्त्वं तपसादेवदृश्यसे । तदस्माकं

रक्षां कुरुष्व देवेश! भक्तानामभयङ्कर !।

ईश्वर उवाच

यत्नेन विधिना इत्तं सुव्यक्तं दर्शनं हि

प्रियताम्भो सुरश्रेष्ठा दास्यामोवरा-बहून् । एवमुक्ते भगवता ब्रह्मावचनमब्रवीत् ॥
 देवानामग्रत स्थित्वा श्रतशब्दोद्भवम् । प्राप्तोऽयचाद्यभगवन् सुपर्वातीमहाधर
 दीयताम्रस्सर्मश्वर्यं तथा स्थानमपाऽक्षयम् ।

शिव उवाच

लोकेऽस्मिन्समये भक्ता मया विनिहताश्च ये ॥ ८१ ॥

नैवतेदुर्गतिवान्ति लभन्ते सुगतिपराम् । साद्धैतत्र जटाजूटे शिरोभिश्शूलपाणय
 भान्तिमद्दामपाश्वर्यस्थाःमेतेद्रोहिणाङ्गणा । एपाविनिग्रहाथाययुष्मत्सम्योधनायच
 सचिकारमपाक्षिप्तकपाल-परणीतले । कृतोमेऽनुग्रहस्तेषा भक्ताना भक्तिमिच्छताम्
 वनेऽस्मिन्नित्ययासो मे वृक्षैरभ्यर्थितेनच । महाकालचनेद्वा भागतस्य ममाऽनघा
 तपस्यताञ्च भवता महाकालवन-तत । नामद्वययुतगुह्य लोके ख्यात भविष्यति ॥
 गुहावनश्मशानञ्चक्षेत्राणा प्रवर महन् । कपालव्रतवर्षा च मयाहोषा प्रकीर्तिता ॥
 कपालपात्रेभुञ्जान फपालव्रतभूषण । कपालपाणिसन्तुष्टो मिश्राव्रतसमन्वित
 श्मशाननिलयो रौद्रो व्रतो-मत्तविमूढधा ।

तन्निहत सवभूतेषु प्रियाप्रियसमस्सदा ॥ ८१ ॥

भस्मभूषितसर्वाङ्गोशानी धैवविशयत । जितेन्द्रियसर्वसङ्गीमृदुभस्मोदकसङ्ग्रही
 नित्ययुक्तसदानापी जपार्थितधरासन । पुण्यतार्थाश्रमोपेत शनैर्देवे समाहित ।
 लोकातीत परञ्जान महापाशुपतं व्रतम् । कपालव्रतमास्थाय पुराणीर्षं मयास्त्वयम्
 कपालं परम गुह्य पवित्र पापनाशनम् । कपालव्रतमेतद्धि दुर्जर परमाद्भुतम् ॥
 भत्यस्तमुत्कट रौद्रमघोररोमहर्षणम् । महाव्रतद्विषमोहात्पापेनैवस्थितो नर ॥

न मुच्यत स पापेन जन्मकोटि शतैरपि ।

महापाशुपतं तस्मात्प्र ह-पात्र च दूषयेत् ॥ १५ ॥

एषस्मिन्निति यस्मात्कोटिमघति धातिता ।

एक महाव्रतं यस्तु भोजयेच्छ्रद्धयान्वित

तेनभुवाभवेत्कोटिर्घिप्राणा वेददर्शिताम् ।

विमुक्तस्सर्वपापेभ्यो नासौ दुर्गतिमाप्नुयात् । कपालमोजनं श्रेष्ठं मार्गोऽयं ब्रह्मसम्भवः
 घन्दि तं लोके देवेषु पूजितं देवदानवं । धारयिष्यन्ति ये विप्राः कपालं भूतमोहनम् ॥
 ममतुल्यास्तुते ब्रह्मन् चिन्वन्ति महीतले । महाव्रते रतार्थीराः कपालकृतमृषणाः ॥
 महापाशुपतालोके रुद्रास्संसारतारकाः । धर्माधर्मविमुक्ताश्च कृत्याकृत्यविचर्जिताः
 दीक्षयाऽनेन योगेन प्राणिनस्तारयन्ति ते ।

यानि तीर्थानि लोकेऽस्मिन् यद्यकोटिशतानि च ॥ १८२ ॥

विशुद्धस्य हि ज्ञानस्य कलां नार्हन्ति पोटशीम् ।

यथाऽहं सर्वदेवानां सम्पूज्योऽस्मि पितामह ॥ १०३ ॥

तथैव सर्वयोगेभ्यः सम्पूज्योऽयं महाव्रतः । संसारबन्धमोक्षार्थं शिवगुणमिदं व्रतम्
 यदेतत्सर्वधर्मेण अपुनर्भवकारणम् । कपालव्रतमादाय यस्त्यजेद्दजितेन्द्रियः ॥ १०४ ॥
 रौरवंसप्रयात्याशु प्रणीतो यमकिङ्करैः । आलापयति भावेन ननु कर्मकरोति यः ॥ १०५ ॥
 सरागचित्तशृङ्गारी नवधर्मप्रियङ्करः । एकत्र भोजी मिश्राशी नाकं तव वचः प्रियः ॥
 कुग्रामेन गरेवासी कृषिवाणिज्यसेवकः । इत्यादिदुष्टद्रोषस्य तस्य सम्भाषणादपि ॥
 नरो नरकगामी स्याद्यतो महव्रतदूषकः । दृष्टानुदुष्टमथवा महाव्रतधरो नरः ॥ १०६ ॥

न स्पृशेद्भङ्गमङ्गेन स्पृष्ट्वा स्नायात्तु घाम्बुमिः ।

एवं वस्सर्वमाख्यातं कपालस्य च मोक्षणम् ॥ ११० ॥

यथा मयात्र निश्चितं चाऽसुरानिहताः स्वयम् ।

सनत्कुमार उवाच

एवमुक्त्वा स भगवान् ब्रह्माद्यैरमरैस्सह ॥ १११ ॥

क्षेत्रं निर्वासयामास यथावत्कथयामि ते । आद्यमेतच्छ्रमशानञ्च पठ्यते मुनिसत्तमैः ॥
 महाकालवनं व्यास! यत्र सन्निहितो हरः । अनुग्रहस्य भुवनं भूमिभागे नशमभुना ॥
 अनुग्रहार्थं भूतानां क्षेत्रतन्मृत्युधर्मिणाम् । सुवर्णधज्जरचिता वेदिषांचमहीष्टना ॥
 चिचित्रकुसुमारनैः कारितासर्वशोधना । स्वर्णधज्जाङ्किततरा श्रेष्ठाहरिशाह्वला ॥
 त्रिंशच्चत्वारिसर्पणाः कलशाः शोभनाः विभक्ताः ॥

द्वाराणि तत्र घञ्चारि प्रयार्याणि तत्रन्ति च ॥ ११६ ॥

कुम्भा शोभन्ति तत्र स्या उदितामास्कराद्य । रमन्ते तत्र भगवान् यतानामुत्तमेघने ॥
 प्रेतायाधर्मनिरतास्तापसाग्रहचारिणः । सनन्दीद्वेषगणपः संयुत कालदण्डिना ॥
 एतस्मृत्युगेसयं प्रपश्यद् दृश्यते घने । द्वापरेधर्मशीलाश्च ध्रुतिविज्ञानशालिनः ॥ ११६ ॥
 फल्गुतुगुडविज्ञानशालिनः शङ्करं हरम् । तपोऽधिकाः प्रपश्यन्ति देवदेवं महेश्वरम् ॥
 महाकालघने निष्यं शूलपट्टिशधारिणम् । एतस्ते तथ्यमाख्यातं लोबानुग्रहकारकम् ॥

संहितानुक्रमेणाऽत्र मन्त्रैश्च विधिपूर्वकम् ।

समघंयन्ति ये विद्या भक्त्या शम्भुमयापहम् ॥ १२२ ॥

यस्यतोह सर्वापन्ने महाकालानुमायत ॥ १२३ ॥

पठति यद्दहलोके तस्य स्वस्थानमेतत् प्रथितगुणगणोच्चैरर्घितं दीपहन्तु ।

शुभनतिरभिषिक्तः सोऽमरैरर्च्यमानो व्रजति हरपुरं ये यः शृणोत्येषचित्तः ॥

इति श्रीस्कान्दमहापुराण एकाशीतीसाहस्र्या संहितायां पञ्चमेऽध्यायः ॥ ५ ॥

कपालमोक्षणानामष्टोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः

महाकालघननिवासविधिवर्णनम्

भगवन्नेनविधिना महाकालघनेऽमरैः । दद्रलोकममीप्सद्विर्वस्तव्यं क्षेत्रपासिमिः ॥

किमनुष्यैरनस्त्रीभिः सिद्धयज्ञाध्रमन्विनैः । यस्तद्वि-किमनुष्ठेयं तत्सर्वं प्रवर्षीहि नः ॥

नरैः स्त्रीभिश्च यस्तद्यं घर्षोऽध्रमवामिमि । स्वधर्माचारनिरतैर्दम्भमोहविषजितैः

किञ्चुर्वाणैर्नरैः कर्म दद्रभक्तिं प्रवर्षीहि नः ।

सतत्कुमार उवाच

त्रिविधाकथिताहात्र मनोवाक्यसम्भवा ॥ ४ ॥

लौकिकी चैदिकी चान्या भवेदाध्यात्मिकी तथा ।

ध्यानधारणया बुद्ध्या रुद्राणां स्मरणं हि यत् ॥ ५ ॥

रुद्रभक्तिकरीचेया मानसीभक्तिरुच्यते । व्रतोपवासनिद्रमैर्जितेन्द्रियनिरोधिनाम् ॥

रुद्रस्य कायिकीभक्तिर्ज्ञानध्यानस्यधर्मिणाम् ।

गोवृत्तश्रीरदधिभिर्गन्धरक्तकुशोदकैः ॥ ७ ॥

गन्धमाल्यैश्चचिविधैर्धानुभिश्चोपपादिता । घृतगुग्गुलुधूपैश्च कृष्णागुरुसुगन्धिभिः
भूपणैर्हैमरत्नानां चित्राभिःस्त्रिभिरेव च । घासःप्रतिसरस्तोत्रैः पताकाव्यजनादिभि
नृत्यवादित्रगीतैश्च सर्वप्रत्युपहारकैः । भक्ष्यभोज्यानुपानैश्च यापूजाचाक्षतेर्नरैः ॥

महेश्वरं पुरस्कृत्य भक्तिः सालौकिकी मता ।

देवमन्त्रैर्हविर्योगैर्या क्रिया चैदिकी मता ॥ ११ ॥

दर्शघर्षोर्णमाख्यांवा कर्तव्यंवाग्निहोत्रकम् । प्राशनंक्षिणादानं पुरोडाशश्चरुक्रिया
इष्टिवृत्तिः सोमपानं याज्ञिकंसर्वं कर्मच । ऋग्यजुस्सामजाप्यानिसंहिताध्ययनानिच
क्रियन्ते रुद्रमुद्दिश्य सा भक्तिर्चैदिकीस्मृता ।

अग्निभूम्यनिलाकाशनिशाकरदिवाकरान् ॥ १४ ॥

समुद्दिश्यरुतं कर्मतत्सर्वदैवतंभवेत् । आध्यात्मिकीतुत्रिविधारुद्रभक्तिःस्थितामुने

साङ्ख्या च यौगिकी चान्या विभागन्तत्र मे शृणु ।

चतुर्विंशतितत्त्वानि प्रधानादीनिसङ्ख्यया ॥ १६ ॥

अचेतनानिथोज्यानि पुरुषः पञ्चविंशकः । चेतनः पुरुषोभोक्ता न कार्यतस्यकर्मणा
रुद्रः पञ्चविंशकः कर्तासर्वज्ञश्चेतनः प्रभुः । अजन्मनित्यमव्यक्तमधिष्ठाताप्रयोजकः ॥

पुरुषोऽव्यक्तनित्यः स्यात्कारणञ्चमहेश्वरः । तत्त्वसर्गोभवेत्पूर्वं भूतसर्गश्चतत्त्वतः ॥

संख्ययापरिसर्गाय प्रधानंत्रिगुणात्मकम् । साधर्म्यमात्म्यमैश्वरं प्रधानंचैविधर्मिषु

कारणतच्चरुद्रस्य काम्यत्वमिदमुच्यते । सर्वत्रकर्तृ तारुद्रेपुरुषेचाप्यकर्तृता ॥ २१ ॥

अचेतन्यं प्रधाने च तच्च तत्त्वमिदं स्मृतम् ।

तत्त्वान्तरेण मुच्येते कार्यकारणमेवच ॥ २२ ॥

प्रयोजके च ये ज्ञात्य ज्ञात्वान्त्वस्य सहस्रयथा ।
 सख्याऽस्तीत्युच्यतप्राज्ञै र्द्वतत्वार्यचिन्तकै ॥ २३ ॥
 इति तस्यतस्वभाय तत्त्वसङ्ख्या च तत्त्वत ।
 र्द्वतत्वाधिकश्चापि ज्ञानतत्त्व विदुर्दुघा ॥ २४ ॥
 साङ्ख्ये ततो भक्तिरेषा सद्द्विराध्यात्मिकी मता ।
 योगिर्गामपिमे भक्त्या शृणु भक्ति महासुरा ॥ २५ ॥

प्राणायामपरोनित्यध्यायेतनियतेन्द्रिय । धारणा हृदयेधृत्वा ध्यायते यो महेश्वरम्
 हृत्कवकणिकासान पञ्चवक्त्रत्रिलोचनम् । शशाङ्कघोतितजड व्यालावृत्तकटीतटम्
 श्वेत दशभुज भद्र घग्दाभयहस्तकम् । योगनामानसीव्यास र्द्वमक्ति परास्मृता ॥
 यएवभक्तिमान्द्वेर्द्वमभवत् सउच्यते । विधिन्तुशृणुमेव्यासय स्मृत् क्षेत्रवासिनाम्
 स्वयंर्द्वेणविहितो ब्रह्मादाना समागमे । कथितो विस्तरात्पूर्वं पूर्वेषां तत्रसन्निधौ
 निर्ममा निरहङ्कारा निस्सङ्गानिष्परिग्रहा ।

वन्धुधर्मो च नि स्नेहा समलोष्टाश्मकाञ्चना ॥ ३१ ॥

भूतानाकमभिर्नित्य त्रिविधैरभयप्रदा । साङ्ख्ययोगविधिशास्त्रधमशाश्विऽवसशया
 यजन्तेविधिधैयक्षैर्येचिप्रा क्षत्रवासिन । महाकालघनेनेषां मृतानायत्फल शृणु ॥
 वज्रन्त्येवसुदुष्प्राप ब्रह्मसायुज्यमक्षयम् । सम्प्राप्यनपुनर्जन्म लभन्मैमोक्षमक्षयम् ॥
 पुनरावतन हित्वा विधि मातेश्वर स्थिता । पुनरावृत्तिरन्येषा प्रपञ्चाध्रमवासिनाम्
 गाहस्थ्यविधिमासाद्य षट्कमनिगतास्तदा ।

वेदोक्तविधिनासम्पगमन्त्रस्तोत्रनियन्त्रिता ॥ ३६ ॥

अधिककलमाप्नोति सचहु खयिर्वर्जित । सचलोकेपुधान्यत्र गतिस्तस्यनहन्यते
 दिव्येनैश्वर्ययोगेन सुरुढ सुपरिग्रह । बहुसूर्यप्रकाशेन विमानेन सुवचसा ॥ ३८ ॥

वृत्त स्त्रीणा सहस्रैश्च स्वच्छन्दगमनालय ।

विचरत्यविचारैण सचलोकान्दिधौकसाम् ॥ ३६ ॥

स्पृहणीयतम पु सा सर्वधर्षोत्तमो धनी । स्वर्गाच्च्युत प्रजायैतकुलेमहतिरूपवान्

धर्मज्ञोरुद्रभक्तश्च सर्वविद्यार्थपारगः । तथैव ब्रह्मसर्वेण गुरुशुश्रूपणेन च ॥ ४१ ॥
 वेदाध्ययनसंयुक्तो भिक्षावृत्तिर्जितेन्द्रियः । नित्यंसत्यव्रतैर्युक्तः स्वधर्मेचप्रमोदवान्
 मृतः कामसमृद्धेन सर्वभोगावलम्बिना । सूर्येणैवद्वितीयेन विमानेनविराजितः ॥
 गुह्यकानामरुद्रस्य गणाः परमसम्भृताः । अप्रमेयवल्लेश्वर्या देवदानवपूजिताः ॥ ४२ ॥
 तेषांचसमतांयाति तुल्यैश्वर्यसमन्वितः । देवदानवमर्त्येषु सचपूज्यतमोभवेत् ॥
 वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानिच । एवमैश्वर्यसंयुक्तोरुद्रलोकेमहीयते ॥ ४६ ॥
 उपित्वाऽसौविभूत्यावै यदा वै च्यवतेनरः । रुद्रलोकाच्च्युतोभूमौवसतेनात्रसंशयः
 महाकालवनेक्षेत्रे ब्रह्मन्त्र्याश्रमेस्थितः । महेश्वरपरोनित्यंवसेद्वाग्निर्यतेऽथवा ॥ ४८
 मृतोऽसौयातिदिव्ये वै विमानेसूर्यवर्चसि । पूर्णचन्द्रप्रकाशेन शशिवत्प्रियदर्शनः
 रुद्रलोकं समासाद्य गुह्यकैस्सहमोदते । ऐश्वर्यंचमहद्भुङ्क्ते सर्वस्य जगतः प्रभुः ॥

भुक्त्वा युगसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ।

प्रच्युतस्तुःपुनस्तस्माद्गुद्रलोकात्क्रमेण तु ॥ ५१ ॥

नित्यंप्रमुदितस्तत्र भुक्त्वालोकमनामयम् । द्विजानामुत्तमेधैव कुलेमहतिजायते ॥
 मानुषेषुषसर्वेषु चसेद्भूत्वासुरूपवान् । स्पृहणीयवपुः स्त्रीणां महाभोगपतिर्भवेत्
 वानप्रस्थसमाचारो वनौषधिनिषेवकः । शीर्णपत्रसमाहारः फलपुष्पाभ्युभोजनः ॥
 कणाशेनाश्मकुट्टेन दन्तोलूखलकेनच । येनकेनाऽप्युपायेन जीर्णचल्कलचल्लतः
 जटीत्रिपवणस्नायी मुक्तकेशश्चदण्डवान् । जलशायीपञ्चतपा वर्षास्वप्नशयीतथा ॥
 कीटकण्टकपापाणभूम्यान्तुशयनं तथा । स्थानवीरासनरतः संविभागीदृढव्रतः ॥
 अरण्याौषधिभोक्ताच सर्वभूताभयप्रदः । नित्यं धर्मपरो मौनी जितक्रोधोजितेन्द्रियः
 रुद्रभक्तः क्षेत्रवासी महाकालवनेमुनिः । तरुणार्कप्रकाशेन वेदिकास्तम्भशोभिना ॥
 रुद्रभक्तोविमानेन यातिकामप्रचारिणा । विराजमानोभसि द्वितीयश्चन्द्रमाः ॥
 गीतवादित्रशब्देन संवृतोऽप्सरसांगणैः । वर्षकोटिशतंसायं रुद्रलोकेमहीयते ॥ ६१

रुद्रलोकाच्च्युतश्चापि विष्णुलोकेमहीयते ।

विष्णुलोकात्परिभ्रष्टो ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ ६२ ॥

तन्मादपि व्युत स्थानाद्द्वीपेषु स हि जायते ।

स्वर्गेषु च तथाऽन्येषु भोगान् मुदक्ते यथेच्छया ॥ ६३ ॥

भुक्त्वैश्वर्यंतरस्तपु मर्त्योर्मर्त्येषुजायते । राजाचाराजनुज्योवा जायतेधनवान्सुखी
सुरूप सुभग कान्त कीर्तिमान् रुद्रमाधित ।

ब्राह्मणा क्षत्रियया यैश्या शूद्राषा क्षेत्रवासिन ॥ ६५ ॥

स्वध्रमनिरता ध्यास' स्ववृत्त्याचारजीविन । सर्वात्मनारुद्रभक्ताभूतानुग्रहकारिण ॥

महाकालघनक्षेत्र येवसन्तिमुमुक्षव । मृतास्नेरुद्रभयन विमानैर्यान्तिगामनै ॥ ६७

अत्मरोगणसयुक्तै कामग कामरूपिभि । अथवाप्तसम्बिदानी शरारं विजुहोतिप'

रुद्राध्यायामहासत्त्व स रुद्रभयनेवसेत् । रुद्रलोकात्क्षये तेषा पिशाचोगुलकैस्सह

सदलोकोत्तमेरुष्ये भवतीष्टासिसाधक । येत्यजन्तिमहाकाले प्राणाननशनेनरा ॥

तेषामप्यक्षयो ध्यास' रुद्रलोको महात्मनाम् ।

साङ्ख्यास्तिष्ठन्ति ते रुद्र सर्वदुःखविजिता ॥ ७१ ॥

सर्वाभरयुतन्देर्व नन्दादेवगणैर्गु'तम् । अनाशकमृता शूद्रा महाकालघने नरा ॥ ७२

सिंहयुक्तैस्तुनयान्ति विमानैरफसन्निभै । नानावणसुवर्णैश्च पुष्पगन्धादिवासितै

अनीपभ्यगुणैरम्पैरप्सरोगातवाद्यकै । रुद्रलाकेनरानार्य सर्वेऽप्यनशनेमृता ॥ ७४

तत्रोपित्पाचिर काल भोगान्मुक्त्वा यथेप्सितान् ।

धनी विप्रकुले भोगी जायते मर्त्यमागत ॥ ७५ ॥

करार्पसाधयेद्यस्तु महाकालघनेनर । सवरोगविनिमुक्तो रुद्रलोक स गच्छति ॥

रुद्रलोकेवसेत्तावद्यावत्कल्पक्षयोभवत् । तत्रभुक्त्वा महाभोगानिहजातोमहापति ॥

पृथिव्यास्सकलायाश्च रूपवान्सुभगो नर ॥ ७८ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहितायां पञ्चमे ऽवन्तीखण्डे

महाकालघननिवासविधिचणननामसप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः

कलहनाशनादितीर्थवर्णनम्

व्यास उवाच

आचारः प्रथमोधर्मस्सर्वधर्मपरायणः । स्वधर्मेनिरतश्चैवजितक्रोधोजितेन्द्रियः ॥
रुद्रलोकेत्रजेदेव नात्रचिन्तामतेर्मम । असंशयञ्चगच्छन्ति लोकानन्याञ्छशिप्रभैः ॥
विनापिक्षेत्रवासेन तथैवनियमेनच । स्त्रियोम्लेच्छाश्च शूद्राश्च पशवःपक्षिणोमृगाः
मूकाजडान्धवधिरास्तपोनियमवर्जिताः । एतेपांकागतिर्विप्र! महाकालवनेमृताः ॥

सनत्कुमार उवाच

स्त्रियोम्लेच्छाश्च शूद्राश्चपशवःपक्षिणोमृगाः । कालेनैवमृताव्यासरुद्रलोकं व्रजन्तिते
शरीरैर्दिव्यरूपैश्च सर्वभोगसमन्विताः ॥ ६ ॥

सनत्कुमार उवाच

अस्मिन् महाकालवने शिवो वसति सर्वदा ।

एकस्मिन्दिवसे देवो लीलां कर्तुं शिवाम्प्रति ॥ ७ ॥

ऊचेकालिसमागच्छेत्यादीनिवचनानिसः । तयासहवसन्व्यास श्मशानेप्रेतसङ्कुले
इत्थमुक्तातुशर्वेण कालीतिपार्वतीयदा । तदासाकुपितादेवीकटूचेशङ्करम्प्रति ॥ ६ ॥
एवन्तुकलहोजातः शिवगौर्योर्हियत्रतु । देवस्तत्रसमुद्भूतो नाम्नाकलकलेश्वरः ॥
कृतमग्रेतदाकुण्डं नाम्नाकलहनाशनम् । स्नाने तत्रकृतेव्यास! नस्यात्कलहिनीप्रिया
तस्मिन्स्त्रीर्थे नरः स्नात्वा पूजयित्वा महेश्वरम् ।

उपोष्य रजनीमेकां कुलानां तारयेच्छतम् ॥ १२ ॥

तत्रयच्छति यो दानं त्रुटिमात्रञ्चचन्दनम् । आत्मनातारितास्तेन दशपूर्वेदशापरे ॥
भूमिदानंचयस्तत्र प्रदास्यति नरोमुने ॥ अपिगोघर्ममात्रेण सर्वभूम्यधिपोभवेत् ॥
शामेकारक्तकामेवभूमेरप्येकमङ्गुलम् । यः प्रदास्यतिभक्त्याहिसचैराजामविष्यति

धेनुमग्नास्तिलान् वस्त्रं भाजनं ताम्रदोहनम् ।

उपानहश्चक्रञ्च तथा सौख्येष्टपादुके ॥ १६ ॥

ये प्रदाम्यन्ति विप्रेभ्यस्तेषां लोका सदाक्षया ।

तस्य दक्षिणपार्श्वे च पृष्ठमाता च देवता ॥ १७ ॥

साधैवसर्वलोकानां देवीदुरितहारिणी । तत्रतीर्थगन्तुविशेष मणिर्गणितमुत्तमम्

तस्मिन्स्नानेषानु य पश्येत्पृष्ठमातेतिसञ्जिताम् ।

स मुक्तस्सर्वपापेभ्य सिद्धिमाप्नोति पाञ्चिन्ताम् ॥ १६ ॥

तस्यास्तुदर्शनं पृथ्या मार्गेगमनमाचरन् । नमयत्तन्मयसौरभ्यो रक्षोभूतभयतथा

स्वदेशोपदेशवा पर्वतेष्वष्टवापुच । नलमुष्टेभयतस्य तथावैदुष्टभाषनाम् ॥ २१ ॥

ग्रहपाडासुसर्वालु तथाराजभयादिषु । यस्त धायदिवामप महिर्वापिचातयेत्

देवीमुद्दिश्ययोविप्र सोऽर्भीष्टफलमश्नुत । भाञ्जितस्यसिताष्टम्यापूजनचाद्धं रात्रिं

य स्नातिपुरतोदेव्या ससिद्धिलभतेपराम् । मृत्पुत्रानुयानारीकुण्डेस्नात्वासमर्तुं च

स्नाति वै यदि कुम्भेन अत्रे देव्या विधानत ।

स्नात्वा नान्यमुख पश्येत् कुम्भस्नान विना मुने । ॥ २५ ॥

तस्यास्सञ्जायतेपुत्रो यथादेव पट्टानन । पृष्ठमानु पुरा पुण्यं तीर्थमप्सरमा शुभा

रूपसौभाग्यसम्पन्नतत्र स्नानो मदेशर ।

उचश्यावै पुरा व्यास तीर्थस्याऽन्य प्रमाद्यत ॥ -७ ॥

भर्ता पुरुरवा लब्धो लोके योऽर्भो महीपति ॥ २८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणप्रकाशीतिसाहस्र्या संहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

तीर्थमाहात्म्ये फल्हनाशनादित्तीर्थमहिमवर्णननामाऽष्टमोऽध्याय ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः

अप्सरःकुण्डमहिमवर्णनम्

व्यास उवाच

कथमप्सरसांतीर्थं तत्रजातंमहामुने !। कारणे न यथा येन यस्मिन्कालेप्रतिष्ठितम्॥
तथातन्मेसविस्तारं सरहस्यंप्रकीर्तय । कथंपुरुरवाश्चासौ भाष्यतिनवराप्सराः ॥
उर्वशीनामकासातु केनजाताचराङ्गना । सर्वमेतद्यथावृत्तं ब्रूहि कौतूहलंहिमे ॥ ३ ॥

सनत्कुमार उवाच

नरनारायणोपूर्वं यत्रवैतेपतुस्तपः । वदरिकाश्रमस्थीती तेनेन्द्रोभयमागतः ॥ ४ ॥

सर्वाश्चाप्सरसोदृष्ट्या रूपर्योवनदर्पिताः ।

आदिष्टायामघवता विघ्नार्थं च समागताः ॥ ५ ॥

तौदृष्ट्वाप्सरसस्तत्र रमन्त्योमदविह्वलाः । विघ्नार्थंरहआयातास्तदादेवोप्रजल्पतः ॥

अस्माकन्नस्त्रियः सन्ति तेन वै विघ्नकारणम् ।

एवं सञ्जल्प्य च नरो नारायणमुवाच ह ॥ ७ ॥

करिष्याम्यहमेकान्तामासां वैरूपतोऽधिकाम् ।

मञ्जर्या सहकारस्य स्त्रीमूर्भ्यां चकार ह ॥ ८ ॥

रूपेणाप्रतिमांलोके सर्वाभरणभूषिताम् । उच्छ्रितांप्रमदांदृष्ट्वा ज्वलनाभांवराङ्गनाम्

गत्वाशशांसुस्ताःशक्रंनतोलोभयितुंक्षमाः । शक्रस्तासांवचःश्रुत्वागत्वादेवाबुवाचह

प्रणामावनतोभूत्वाशिरस्यञ्जलिमादधन् । अहमर्थीस्त्रियश्चास्याःप्रसादःक्रियतामिति

ततस्तान्ददतुर्देवाविन्द्रायपरमेश्वरी । अस्मद्वचनसामर्थ्याद्गृहाणेमांत्वमुर्वशीम् ॥

ऊरुभ्यांजनितायस्मान्नरेणेयंवराङ्गना । मञ्जर्यासहकारस्य तेनेयमुर्वशीमता ॥ १३ ॥

पुरन्दरोगृहीत्वातामुर्वशींपरमाङ्गनाम् । शिक्षाञ्चक्रियतांचित्रपथानृत्येविचक्षणा ॥

क्रियतामचिराद्देवा यत्नमास्थायशोभनम् । एवमुक्तेतुचित्रेण कृतातेन विचक्षणा ॥

यदुप्रवीणासाजाता नृत्येगीतेषकोचिदा । पथमान्यपसत्तत्र पुरासन्निसुन्दरी ॥
गतेयदुत्तिषेकात्रे तत्रागात्सनरैश्वरः । इलस्यपुत्रोधर्मात्मानाम्नाघैवपुरुषा ॥ १७ ॥

इन्द्रन्याद्धासनगतो नृत्यं पश्यति तत्र प्रह । नृत्यन्तीवासघस्यामे उपशीपीक्ष्यकामुक्
द्वतचित्तन्तधाराजा न किंचित्प्रयपद्यत । धैर्यं चित्तसमावेश्य मुहूर्तपर्यवस्थित ॥
उपशीघतदातस्य दशनाद्वतचेतसा । त-प्रदेशाद्विनिष्प्रम्यकामाताघातिविह्वला

भूर्मा सा पतिता धाला उच्छ्रिताद्भ्रूमण्डलात् ।

अथाऽऽत्मानञ्च सम्वेद्य उच्छ्रिता भूमिमण्डलात् ॥ २१ ॥

दृष्टासाराजमिहेन मन्मथेन प्रपीडिता । गत पुरुरघाभूमिं तामेव मनसान्मरन् ॥
स्मरन्ती राजशादू ल गतासाप्युर्ध्वशीगृहम् । चित्राङ्गदग्ृहे गत्वा दूतसाधककारद

चित्राङ्गदेन सा नीता रात्री यत्र पुरुरघा ।

उचश्यारहित स्वर्गं शून्योऽप्यासीदुद्विषौकसाम् ॥ २४ ॥

रात्रावेषघमानेन आनीतात्रिदिघपुन । तथाविरहितस्सोपिशून्यचित्त परिभ्रमन् ॥
उन्मत्ततागतोव्यासः पृष्ठिपर्याणिपार्थिव । परिभ्रमन्सतीर्थानि महाकालघनगत

गन्धर्वेणोवशीस्वर्गे नीतासापरमाप्मरा । नापिशतेनवाश्नासि हेराजन्निति जल्पति
सावदत्सरसस्मर्वास्ता प्राप्तायत्रघोवशी । सम्भाषमेनकाघैव प्रग्लोधाःपुञ्जिकस्थली

जलपूर्णाशुकापूर्णावसन्ताचन्द्रिकातथा । सूयदत्तापिशालाश्चा चन्द्राचन्द्रप्रभातथा
आगत्यताम्नुसहिता उपशीवाक्चमप्रवन् । किरोदिपिधराराही मत्यहेतो सुलोघने

तद्वाक्यमुवशी तासा श्रुत्वा यद्यनमब्रवीत् ।

सौख्यं गण्डो (ढो) न जानाति सङ्गाल्खीपु सयोर्हि यत् ॥ ३१ ॥

अनयोपमया ह्यया तन्याऽर्घ्यं कृतनिधया ।

श्रत्वा चेति य अस्तन्यास्तास्सममग्नय समाहिता ॥ ३२ ॥

अज्ञातास्ताध्वेधाना महाकालघनेमता । नृपञ्चददृशुस्तत्रवृक्षच्छायानिषेधितम् ॥
दृष्ट्वाऽऽगत्य नृप सर्वा भृश जातास्तुविह्वला ।

दृष्ट्वा तथापिधास्सर्वा कामार्तास्तुरयोपित ॥ ३४ ॥

मूढचित्ताः प्रहस्यैवमुर्वशीवाक्यमब्रवीत् ।

उर्वशुवाच

अयं सपुरुषव्याघ्रो विना येनाऽहमीदृशी । ३५

एलः पुरुरवानामा विख्यातो जगतीपतिः । एवं ब्रूवन्त्यां वै तस्यामुर्वश्यामप्सरोगणः
मौनीभूतश्चिरंतस्यौलज्जयान्तकन्धरः । एतस्मिन्नन्तरे प्रायाद्भगवांस्तत्र नारदः ॥

दृष्ट्वा तथागतास्सर्वा उर्वश्या सहितं नृपम् ।

सम्प्रेक्ष्य च ततः प्राह किं यूयमिह निःस्वनाः ॥ ३८ ॥

त्यक्त्वा तथाविधं रम्यमिन्द्रस्याऽऽलयमुत्तमम् ।

घरञ्च त्रियतां शीघ्रं वियोगो न भविष्यति ॥ ३९ ॥

माहात्म्यञ्चाऽस्य तीर्थस्य कथयामास नारदः ।

अस्मिन्या दुर्भगा तीर्थे स्नायात्स्त्रीपुरुषोऽपि वा ॥ ४० ॥

सौभाग्यं लभते सम्यक् सर्वभोगांस्तथोत्तमान् ।

आत्मानन्तोलयेद्यस्तु तिलैर्वा लवणेन वा ॥ ४१ ॥

शर्करामिश्रवह्नीभिर्वित्तशाठ्यविवर्जितः । गुडेन मधुनावापि देवीमुद्दिश्य पार्वतीम्
लवणेन स्वरूपाद्या तिलैस्त्रिगुर्वाङ्गशोभना । द्रव्यवृद्धिः शर्करया गुडेनाङ्गेषु पूर्णता
मधुना चैव सौभाग्यं तीर्थस्याऽस्य प्रभावतः । द्वादशैव तु युग्मानि देव्या देवस्य भोजयेत्

काशीं मुखरिणीं दद्यात् तादृङ्कमुकुराञ्जनम् ।

क्षौमजां कञ्चुकीञ्चैव वस्त्रे कौसुमके तथा ॥ ४५ ॥

श्वेतानुलेपनं पुसां स्त्रीणां दद्याच्च कुङ्कुमम् । आपाढे श्रावणे वापि मासि भाद्रपदे तथा
शुक्लाश्विनतृतीयायामुत्तमं व्रतमाचरेत् । उत्तमा जायते नारी यथा देवी तथैव च
उमामाहेश्वरौ कार्यौ सौवर्णौ च स्वशक्तितः ।

घार्घ्यं नार्घ्या हि तौ देवौ तुलाशिष्ये विधानतः ॥ ४८ ॥

फलानि चैव देयानि शाकानि विविधानि च । तत्र दत्तं हुतं जप्तं सर्वकोटिगुणम् भवेत्
एवं याकुरुते तत्र तीर्थे नारी समाहिता । गन्धर्वाप्सरसां लोके मृतायाति न संशयः

बहुप्रवीणासाजाता नृत्येर्गानेषकोविदा । पयसान्यवसत्तत्र पुरासन्ननिमुन्दरी ॥
 गतेवद्वृत्तिकाले तत्रागात्सन्देश्वर । इलस्यपुत्रोघर्मात्मानाम्नाघैवपुरूरवा ॥ १७ ॥
 इन्द्रस्यार्द्धासनगतो नृत्यं पश्यतितग्रह । नृत्यन्तीवासवस्याग्रे उवशीवीड्यकामुक
 हतचित्तस्तपाराजा नर्किचिन्प्रयपद्यत । धैर्यंचित्तेसमावेश्य मुहूर्तेपर्यवस्थित ॥
 उवशीघनदातस्य दर्शनाहृतचेतसा । तत्रदेशाद्विनिष्क्रम्यकामातांघातिविह्वला
 भूर्मा सा पतिता बाला उच्छ्रिताद्रङ्गमण्डलात् ।

अथाऽऽत्मानञ्च सम्बोध उत्थिता भूमिमण्डलात् ॥ २१ ॥

दृष्टासाराजसिंहेन मन्मथेनप्रपीडिता । गत पुरूरवाभूमिं तामेवमनसास्मरन् ॥
 स्मरन्ती राजशार्दूल गतासाप्युवशीगृहम् । चित्राङ्गदगृहेगत्या दूतसायचकारह
 चित्राङ्गदेन सा नीता रात्रौ यत्र पुरूरवा ।

उवश्यारहित स्वर्गं शून्योऽप्यासीदुदिवोकसाम् ॥ २४ ॥

रात्रात्रेवघसातेन आनीतात्रिदिघपुन । तथाचिररहितस्सोपिदृग्यचित्तपरिभ्रमन् ॥
 उन्मत्ततागतोव्यास पष्टिवर्षाणिपार्थिव । परिभ्रमन्सतीर्थानि महाकालवर्नगत
 गन्धर्वणोवशीस्वर्गे नीतासापरमाप्सरा । नापिदानेनचाश्नाति हेराजघ्नितिजल्पति
 तावदप्सरसम्सवाम्ना प्रातायत्रघोवशी । रम्भाघमेनकाघैव प्रम्लोघापुञ्जिकस्थली
 जलपूर्णांशुभापूर्णावसन्ताचन्द्रिकातया । सूर्यदत्ताविशालाक्षी चन्द्राचन्द्रप्रभातया
 आगमनास्तुसहिता उवशीवाक्प्रववन् । किरोदिपिषरारोहे मयहेतो सुलोघने
 तद्राक्ष्यमुवशी तासा श्रुत्वा घञ्जनमश्रीन् ।

सौम्य गण्डो (दो) न जानाति सङ्गात्स्त्रीपुंसयोर्हि यत् ॥ ३१ ॥

अनयोपमया ह्येया तस्याऽर्धे ह्यनिधया ।

धत्वा चेतिय घन्तस्यास्ताससम्मन्त्र्य समाहिता ॥ ३२ ॥

अज्ञातास्ताध्रदेयाना महाकालघनेगता । नृपञ्चदशुस्तत्रृक्षच्छायानिपेषितम् ॥
 दृष्टाऽऽगय नृप सर्वा भृश जातास्सुविह्वला ।
 दृष्टा तथाविधान्सर्वा कामार्तास्सुरयोपित ॥ ३४ ॥

मूढचित्ताः प्रहस्यैवमुर्वशीवाक्यमब्रवीत् ।

उर्वश्यावाच

अयं सपुरुषव्याघ्रो घिना येनाऽहमीदृशी । ३५

लः पुरुरघानामा विख्यातो जगतीपतिः । एवं ब्रुवन्त्यां वै तस्यामुर्वश्यामप्सरोगणः
गिनीभूतश्चिरंतस्थौ लज्जयानतकन्धरः । एतस्मिन्नन्तरे प्रायाद्गर्वांस्तत्र नारदः ॥

दृष्ट्वा तथागतास्सर्वा उर्वश्या सहितं नृपम् ।

सम्प्रेक्ष्य च ततः प्राह किं यूयमिह निःस्वनाः ॥ ३८ ॥

त्यक्त्वा तथाविधं रम्यमिन्द्रस्याऽऽलयमुत्तमम् ।

घरञ्च द्वियनां शीघ्रं वियोगो न भविष्यति ॥ ३६ ॥

माहात्म्यञ्चाऽस्य तीर्थस्य कथयामास नारदः ।

अस्मिन्या दुर्भगा तीर्थे स्नायात्स्त्री पुरुषोऽपि वा ॥ ४० ॥

सौभाग्यं लभते सम्यक् सर्वभोगांस्तथोत्तमान् ।

आत्मानन्तोलयेद्यस्तु तिलैर्वा लवणेन वा ॥ ४१ ॥

शर्कराभिश्च वह्नीभिर्वित्तशाठ्यविचर्जितः । गुडेन मधुना चापि देवीमुद्दिश्य पार्वतीम्
लवणेन स्वरूपाद्या तिलैस्सुगर्वाङ्गशोभना । द्रव्यवृद्धिः शर्करया गुडेनाङ्गेषु पूर्णता
मधुना चैव सौभाग्यं तीर्थस्याऽस्य प्रभावतः । द्वादशैव तु युग्मानि देव्या देवस्य भोजयेत्

काञ्चीं मुखरिणीं दद्यात् ताटङ्कं मुकुराञ्जनम् ।

क्षौमजां कञ्चुकीञ्चैव घस्त्रे कौसुमके तथा ॥ ४५ ॥

श्वेतानुलेपनं पुसां स्त्रीणां दद्याच्च कुङ्कुमम् । आपाढे श्रावणे वापि मासि भाद्रपदे तथा
शुक्लाश्विनतृतीयायामुत्तमं व्रतमाचरेत् । उत्तमा जायते नारी यथा देवी तथैव च
उमामाहेश्वरी कार्यो सौवर्णो च स्वशक्तिः ।

धार्ज्यीं नार्ज्यां हि तौ देवीं तुलाशिक्ये विधानतः ॥ ४८ ॥

फलानि चैव देयानि शाकानि विविधानि च । तत्र दत्तं हुंजं सर्वकोटिगुणभवेत्
एवं याकुरुते तत्र तीर्थे नारी समाहिता । गन्धर्वाप्सरसां लोके मृतायातिनसंशयः

अत्रतीर्थैवद्वेलिङ्गे पूजिते देवदानवे । दृष्ट्वा ते परमां सिद्धिं प्राप्नुतोदम्पती तथा
कात्तिक्रयान्तु विरोपेण कृत्वा तत्र प्रजागरणम् ।

सम्पूज्य गन्धपुष्पैश्च रुद्रलोकमघानुयात् ॥ ५२ ॥

यथा देव्या स्वरूपेण वियोगोनैव दृश्यते । तथातयोर्वियोगश्च दृश्यते न कदाचन
एव कृत्वा पिता विप्र सर्वाश्चत्रिदिशगता । उक्तमप्सरसातीर्थं तीर्थान्तरमथोच्यते
दक्षिणे पृष्ठदेश्या वै माहिपकुण्डमुच्यते । महिपोदानय पूर्वं निहतो गणनायकै
तत्र तीर्थेनर स्नात्वा मातृ सम्पूज्ययत्नत । प्रेतरक्ष पिशाचानांपीडयासविमुच्यते
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीति साहस्रया सहिताया पञ्चमे

ऽवन्तीखण्डे ऽप्सरस कुण्डमहिमवर्णननाम

नवमोऽध्याय ॥ ६ ॥

दशमोऽध्यायः

माहिपकुण्डरुद्रसरोवरमाहात्म्यवर्णनम्

ध्यास उवाच

कथनमाहिपकुण्ड मातृणामावृति कथम् । रुद्रेणतु कथंक्षेत्रे महिपोदानबोहत ॥

सनत्कुमार उवाच

कपालपण्डमादाय महादेवोऽप्यतिप्रभम् । ब्रह्मनेजोमयदिव्यऽघलन्तमिवचरिविषा
नीडमानोजगजःसोमोह्यामासवैसुदम् । निमेषात्सस्मल्लोक योगात्मायोगलीलया
प्राप्यपुण्यतमक्षेत्र यत्रातिष्ठन्महाप्रभु । तत्र तत्र महादिव्य कपाल देवताधिप ॥४

स्थापयामास, दीप्तार्धिगणानामग्रतः प्रभु ।

त स्थापितमथो दृष्ट्वा गतास्सर्वे महीरजस ॥ ५ ॥

बिनदन्तो महानाद नादयन्तोदिशोद्वस । ध्रुवार्णवाशनिप्रख्य नमोयेनचिदीर्यते ॥

नेनशब्देनघोरेण दानवोदेवकण्टकः । हालाहल इतिख्यातो देशन्तमभिधावितः ॥
 अमृश्यमानःक्रोधातीं दुरात्मादुर्जयस्सुरैः । ब्रह्मदत्तवरश्चैव माहिपंवपुरास्थितः ॥
 दैत्यैःपरिवृतोघोरैः कोटिभिः प्रोद्यतायुधैः । तमायान्तन्तुसक्रोधंमहिपंदेवकण्टकम् ।

समावेक्ष्याऽऽह वै देवो गणान्सर्वांन्पिनाकधृक् ।

मायावी गणपो दैत्यैर्लोक्यस्याऽपि कण्टकः ॥ १० ॥

आयाति त्वरितोयूयंतस्मादेनंविनिघ्नथ । कपालस्यगर्तिसर्वे आश्रितागणनायकाः
 ततोदेवगणाभीतास्तमायान्तं महासुरम् । गर्जमानं महानादं भ्रममाणं महाप्रभम्
 विभिदुश्शूलसङ्घातैरसिभिर्मुसलैस्तथा । सम्मोह्यशरजालेन ततोभूमौन्यपातयन्
 हतेतस्मिन्महादेवो देवान्प्रोवाच वै तदा । अहोदर्पोऽतिमूढस्य दर्पेण निधनं गतः ॥

पतस्मिन्नन्तरे व्यास! तत्कपालात्सुभैरवाः ।

दीमास्या मातरः सर्वाःप्रंघण्डास्त्रामहाबलाः ॥ १५ ॥

अभ्यधावंस्तमुद्देशं महादेवं न्यवेदयन् ।

दैत्यान्ताभक्षयन्तिस्म भित्त्वा भित्त्वा महाबलम् ॥ १६ ॥

कपालमातरस्तस्मात् ख्याताःश्रेत्रे महाबलाः ।

महाकपालस्तस्माद्द्वै सदृशः परिकीर्तितः ॥ १७ ॥

स्थापितस्य कपालस्य भित्त्वा तदभवत्पुरा ।

ख्यातं शिवतडागञ्च सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १८ ॥

तद्द्यापि महादिव्यंसरस्तत्रप्रकाशयते । त्रिपुलुकेषु विख्यातं गन्धर्वगणसेवितम्
 पात्रस्यमुद्घृतंवापि शीतोष्णंक्रथितंजलम् । पुनातिरौद्रसरसोऽश्वमेधावभृथोयथा
 प्राणाद्ब्रह्मापितंदेशंदेवतानांशतैर्वृतः । स्वर्गलोकस्यनिश्रेणीकीर्तिताब्रह्मणास्वयम्

अत्र त्यजन्ति ये प्राणान् रुद्रलोकं व्रजन्ति ते ।

धन्या व्यास नरा मर्त्ये महाकालवने स्थिताः ॥ २२ ॥

रौद्रे सरसि ये स्नान्ति जलं वाऽपि पियन्ति ये ।

स्वधर्माचारनिरताः पश्यन्तीशानमीश्वरम् ॥ २३ ॥

घैत्रेमासि सितेपक्षे पञ्चम्यां समुपोषितः । कर्पूरकुङ्कुमञ्चैव मृगनाभिसघन्दनम्
निवेदयति देवाय नैवेद्यं घृतपायसम् । सुरूपञ्चैवविप्रेन्द्रं सभार्यभोजयेद्दृढिजम् ॥
रुद्रलोकमघाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश । अतः परं प्रवदयामि तीर्थं विद्याधरस्य तु ॥

तत्र स्नात्वा शुचिभूत्वा विद्याधरपतिर्भवेत् ॥ १० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमे-
ऽवन्तीखण्डे कुट्टुम्बेश्वरतीर्थमाहात्म्यं नामै-
कादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

विद्याधरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

कथंतीर्थमिदंक्षेत्रं जातमत्रमहामुने! । प्रसादाद्ब्रूहिमेवह्यञ्छ्रोतुसिच्छामिसाम्प्रतम्
सनत्कुमार उवाच

विद्याधरपतिः कश्चिदासीद्रूपधरःपुरा । ग्रथितापारिजातस्य मालातेनमनोरमा ॥
गृहीत्वासचतांमालां गतोवासघवेश्मनि । नृत्यन्तीवासघस्याग्रेदृष्टातेनचमेनका ॥
दत्तातस्यैतदातेन सामालानृत्यसंसदि । सामेनकातुतत्स्थाने मालयामोहितासती ॥
कोपाविष्टेनशक्रेण शक्तोविद्याधरस्तदा । पृथिव्यांगच्छपापिष्ट!नृत्यभङ्गस्त्वयाहृतः
विद्याधरपदं त्यक्त्वा मम शापाच्च साम्प्रतम् ।

एवमुक्तस्तु शक्रेण वाक्यं विद्याधरोऽब्रवीत् ॥ ६ ॥

अजानतामयानतथ अपराधःकृतोऽधुना । अनुग्रहमतोदेव कुरु मे त्वं प्रसादतः ॥ ७ ॥
एवमुक्तस्सशक्रोवै विद्याधरमुवाचह । गच्छावन्तीं त्वमद्यैव यत्रास्तेगाङ्गतीगुहा ॥

तस्याधोत्तरभागे तु विद्यते तीर्थमुत्तमम् ।
 व्यातंतत्रिपुलोकेषु नाद्याधिधरंशुभा
 मकन्यातप्रदनेस्ताने विद्याधरपतिभवेत् ।
 अतस्त्वमपितत्रैव बुद्धस्नानं प्रयत्न-
 पवमुक्तसद्यत्रेण भागतोऽप्यन्तिमण्डले ।
 स्नानं कृतञ्च तेनैव तीर्थे तस्मिन् मनोरं-
 प्रमावात्तस्य तीर्थस्य स विद्याधरपोऽभवत् ।

एवं ध्याम'नमास्यातं तीर्थं विद्याधरं शुभम् ॥ १६ ॥

तत्रपुण्यापियोद्घाघन्दनञ्जयिलेपनम् ।
 लभेत्समस्तमोगान्सहहृदोकेपरत्र च
 इति श्रीस्वान्द्रेमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितार्या पञ्चमेऽष्टमीखण्डे
 विद्याधतीर्थम'द्वारम्यं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः

मर्कटेश्वरस्नानेनशीतलारोगभयनाशवर्णनम्

सतशुभार उवाच

अत परंप्रवक्ष्यामि मर्कटेश्वरमुत्तमम् ।
 तत्रतीर्थं चचिद्वार्तं सर्वंवाग्मदायकम् ।

तस्मिन्तीर्थे नर स्नात्वा शीतलस्य फलं लभेत् ।

पिस्त्रोटानां प्रत्याप्यथ शालनाञ्जय चरणे ॥ २ ॥

सायेन मिधितान्दृष्ट्वा मर्कटान्त्र बुद्धयेत् ।

शीतलायां प्रम पेन घाल्य मन्तु त्रिसप्तदा ॥ ३ ॥

ये पश्यन्ति मया मकण्डा शीतलादुत्तिगपदाम् ।

न तेनां दुष्टं किञ्चिन्न दारिद्र्यं द्विजोत्तम' ॥ ४ ॥

न च रोगमयं तेनां घट्टीष्टा लभेय स ॥ ५ ॥

इति श्रीस्वान्द्रेमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितार्या पञ्चमेऽष्टमीखण्डे

मर्कटेश्वरस्नानं त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः स्वर्गद्वारमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

स्वर्गद्वारेणरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवञ्च भैस्वम् । श्राद्धंतत्रैवकुर्वीत पितृनुद्दिश्य भक्तितः ।
पितृंश्चसनरोव्यास तारयेदात्मना सह । स्वर्गद्वारेणसोऽभ्येति रुद्रस्यपरमं पदम्
भैरवस्याऽप्रतोदेवी पूर्वेतिष्ठतिचाम्बिका । तां तु दृष्ट्वा नरः स्त्रीवा मुच्यतेसर्वपातकैः
महानवम्यांपुरुषःकृत्वावस्तमयंचलिम् । महिषंवासुरांमांसं मालां विल्वमर्यांशुभाम्
भक्त्या निवेदयेद्वैव्यै सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ।

तत्र स्नात्वा नरो भक्त्या पूजां कृत्वा शिवस्य च ॥ ५ ॥

स्वर्गद्वारेण सोऽभ्येति रुद्रस्य भवनं द्विज ! ॥ ६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
स्वर्गद्वारमाहात्म्यं नामचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः

राजस्थलसमीपेचतुःसमुद्रस्थितिवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

स्नात्वाचतुस्समुद्रेतुपश्येद्राजस्थलंशिवम् । यस्यदर्शनमात्रेण पुत्रवाञ्छायतेनरः ॥
समुद्रास्सन्तिचत्वारः क्षारक्षीरदधीक्षवः । समीपेतस्यदेवस्य सुद्यम्नेनप्रतिष्ठिताः
व्यास उवाच

लक्षयोजनपर्यन्तंजम्बूद्वीपं सुशोभनम् । मर्यादायांस्थापितोऽयंसमुद्रःक्षारसञ्ज्ञितः

शाकद्वीपेद्विलक्षेणु क्षीरादिऋक्सप्रतिष्ठित । दध्यविधश्चकुशद्वीपे चतुर्लक्षेप्रतिष्ठितः ।

शाल्मले त्विभुजलधिह्यलक्ष प्रतिष्ठित ।

सत्वारस्ते समाख्याता समुद्रा भूमिमण्डले ॥ ५ ॥

राजस्थलसमीपे तु कथमेकत्रता गता ।

सनत्कुमार उवाच

सुयज्ञो नामराजाऽऽसीत् पुरा कल्पेषु धार्मिकः ॥ ६ ॥

तस्यपत्नीवरारोहा नाम्नाऽऽयातासुदर्शना । सा दाल्भ्यंमुनिदृष्ट्वा पप्रच्छसुनकाम्यया ॥

भगवन्केनदानेन स्नानेनविधिनाऽथवा । सवलक्षणसम्पूण पुत्रोल्भ्यो मयाकथम्

दाल्भ्य उवाच

विहितस्नेपुरापुत्रिं सर्वपुत्रेषुसत्तम । स्वयम्भूतेनदेवेन ब्रह्मणालोककारिणा ॥ ६ ॥

ते भर्ता शङ्कर देवमाराध्य त प्रसादत ।

भानयिष्यत्यवन्त्या चेच्चतुरोऽग्धीन्स्वरूपत ॥ १० ॥

नेपुराह्लावृतेस्नाने तव पुत्रोभयिष्यति । शङ्कराराधनेपुत्रितस्मात्प्रेरयद्यत्तमम् ॥ ११ ॥

दाल्भ्यस्यैववाक्येन विधिनाख्यानयेनच । प्रस्थापयामासपति शङ्कराराधनेषु च ॥

सगत्वातोपयामास शङ्कर गन्धमादने । सन्तुष्ट प्राह शशिसूर्याग्निलोचन ॥ १२ ॥

अवन्ती गच्छ राजेन्द्र ! पुत्र प्राप्स्यसि शोभनम् ।

मच्छासनाञ्जलधरा गमिष्यन्ति कुशस्थलीम् ॥ १४ ॥

मदरूपेस्थलेराजन् सर्मापेशङ्करस्यथ । द्रक्ष्यसि त्व मरथ्रेष्ठ जलार्थीस्तत्रसङ्कतान्

अभ्यर्चितास्त्वया तत्र स्थास्यन्ति कल्या सदा ।

एवमुक्त्वा महादेवो जगामाऽदर्शनं विभु ॥ १६ ॥

सुयज्ञोभार्ययासादंमाजगामकुशस्थलीम् । भागतांस्तुकुशस्थल्यासमुद्राद्भ्यदर्शह

तांस्तुदृष्टानमभ्यर्चे राजस्थलसमीपत । तपेदृष्ट्वाचसुयज्ञेन प्रणतमकथत्सला ॥ १८ ॥

प्रोचुर्यारिष्यन्सर्वे धरं धरय सुयत ॥ सद्यप्रेमनसापुत्रं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ १९ ॥

उवाचचपुनाराजायापत्तिष्ठतिमेदिनी । स्यातर्ध्वताधदप्रैश्च राजस्थलसमीपतः ॥ २० ॥

षोडशोऽध्यायः

शङ्करादित्यमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणुष्याम' महार्तायै म'द्राशङ्करापाविषा । साङ्गमात्रेण देवेन निर्मितनीचं मुत्तमम् ॥

प्रक्षिप्तद्वन्द्वेन क'र'शास्त्रज्ञानम् । सापोगर्तृत्वं यन्मादत शङ्करापाविषा ॥ २ ॥

अथाप्या नर स्नाप्या दिशासु विदिशासु च ।

वृषादिप्रमत्तोपाद्य धार्पामध्ये तर्पय च ॥ ३ ॥

द्विविधप्रपुनान्प्यासद्वयाद्य'र'काप्रवान् । शाकम्प्राग्द्विविधस्यस्तस्यपुण्यफलं शृणु

पश्य चेद् ये लोकाः सर्वमोगतमन्विता ।

तत्र तत्र समावाप्ति भुङ्क्वैभ्यममुत्तमम् ॥ ५ ॥

ये नरा कीलपिप्यन्ति माहात्म्यमतिभाषुषा ।

दद्रुलोकेऽपि ते वृक्ष्यान्तेभ्योऽन्तु सतत नम ॥ ६ ॥

सनत्कुमार उवाच

ततो वैदवद्वेश पिनाकी वृत्तमध्वज । तुष्टावप्रयतोभूप्यादेयदेवदिषाकारम् ॥ ७ ॥

भाजनाय दिषानाय सन्तुष्ट प्राह शङ्करम् ।

सूर्यं उवाच

वर वरय भूनेश' धरदोऽस्मि ददामि ते ॥ ८ ॥

तमाहपरद्वयस्य याच्यमानं कुटुम्ब मे । अंशानस्यायतामत्र हितार्थं सधंदेहिनाम् ॥

अपतार्णोरविस्तत्र भुङ्क्षामाहेभ्यरंयच । ततो देवाधिदेवेशो ययोस्यातिमहामति

शङ्करादित्यनामेति लोकानां शान्तिकारक ।

देवादैत्याश्च गन्धर्व्यां विस्मितास्सह किन्नरैः ॥ ११ ॥

अहोधन्यमिदं स्थान यत्राऽऽन्ते त्रिपुरागतक ।

भास्करोऽपि च तत्रस्थस्तीर्थमाहात्म्यवर्णने ॥ १२ ॥

ततस्तुष्टाश्वतेसर्वे ब्रह्माद्यास्तुरसत्तमाः । दंवेशंपूजयामासुर्देवमादित्यशङ्करम् ॥
मूर्त्तिमन्तंश्च ते दंषा अवतीर्ष्य च शोभनम् ।

स्यापयित्वाऽघ्नवन् घाक्यं ये त्वां स्तोप्यन्ति मानवाः ॥ १४ ॥

नटुःखंजायतेतेपांजरामरणटुःखजम् । संवयज्ञेषुयत्पुण्यंसर्वदानेषुयत्फलम् ॥ १५ ॥

तस्मान्घंषाधिकंक्षत्र शङ्करादित्यदर्शनात् । व्याधयोनाधयश्चैव दारिद्र्यंनकदाचन

एष्वर्यञ्चातुलंतेपां जायतेभुविसर्वदा । नरोगोनचदारिद्र्यंघियोगोनघवन्धुभिः ॥

जायतेमुनिशार्दूल! शङ्करादित्यदर्शनात् । इत्येवं देवदेवेन पुरा घं शूलपाणिना ॥ १८

स्थापितं परमं तीर्थं स्वनाम्ना मुनिसत्तम! ॥ १६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशातिसाहस्र्यां संहितायांपञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे

शङ्करादित्यमाहात्म्यं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः

नीलगङ्गागन्धवतीप्रभाववर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

एकस्मिन्समयेव्यास ! कपालक्षालनायघं । शुद्धोदकंगृहीत्वातु कपालेनमहेश्वरः ॥

प्रक्षाल्येषाक्षिपद्भूर्मातत्रर्त र्थंननुत्तमम् । नाम्नागन्धवतीपुण्यानदीत्रैलोक्यचिश्रुता
ब्रह्मणो रुधिरैणाऽपि परिपूर्णाऽभवत् क्षणात् ।

तस्यां स्नानं सदा शस्तं स्वयं देवेन भाषितम् ॥ ३ ॥

श्राद्धं कृतं नर्पणञ्च तत्सर्वं न्नाशयं भवेत् । वायुभूतास्तुपितरस्तस्यास्तीरेतुदक्षिणे ॥

तिष्ठन्ति मुनिशार्दूल! चिन्तयन्ति स्वगोत्रजम् ।

आगमिष्यति पुत्रो नो नत्ता वा सन्ततापिह ॥ ५ ॥

सयावपायसंवापिश्यामाकसत्रिवारकम् । सक्तुक्षीद्रनिलैयुं कपिण्डदास्यतिवैकदा
तेनपिण्डप्रदानेन तृतिर्भवतिवाक्षया । यस्तुस्नात्वाचवैपिण्ड दद्याद्द्वैचन्द्रपवणि ॥

पितरो द्वादशाब्दानि तृतिं यास्यन्ति तस्य वै ।

येऽत्रागत्य सुविज्ञासो मानवा वै तथा द्विजः ॥ ८ ॥

पितृन्सन्तपयिष्यन्ति स्वगस्नेपासदाऽक्षय । तत्रयद्दीयतेदाननुटिमात्रतुकाञ्चनम्
वक्ष्यतस्यतन्प्रोक्तब्रह्मणावैस्वयम्भुवा । गङ्गाद्वारे प्रयागे च कुरुक्षेत्रे च पुष्करे ॥

घाराणस्या गयायाञ्च मासात्तृप्तिमविष्यति ।

तुण्डपितरो नृणा दान्यन्ति काङ्क्षितान्वरान् ॥ ११ ॥

योऽयमुद्दिश्यवैकाममिहधाद्वकरिष्यति । तस्यतज्जायतेसर्वमृतस्यपरामागति
अग्रमीनरमाचवामावस्यावाधपूर्णमा । सर्वास्वेतासुवैभ्यास'रवे सडक्मणेतथा

ब्रह्मन्द्ररुद्रदेवाश्च सूर्याग्निब्रह्मदेवता । विश्वेदेवान्सगन्धर्वान् यक्षाश्चमनुजान्पशून्
सरीसृपान् पितृगणान् यच्चान्यदुभुवि सस्थितम् ।

धाद्व वै ध्रुव्या कुर्वन् प्रीणयत्यखिल जगत् ॥ १५ ॥

मासिमासिसितपक्षे पञ्चदश्याद्विजोत्तम' । इन्दुस्येयदार्मित्रविशाखाघैवरोहिणी
धाद्वपितृगणास्त्नृतिप्रयान्तिघतधार्चिता । वासवाजैकपादर्क्षेपितृणातृप्तिमिच्छताम्

भक्त्या धाद्वप्रतुर्घोतपितरस्तेनतपिता । अपिधन्या कुले जाता अस्माकतृप्तिहेतवे
येकचन्तिघवैधाद्व पिण्डान्येनिवपन्तिच । तनपिण्डप्रदानेन तृप्तिर्नोभिषिताऽक्षया

इहैत्य वै पुण्यजलेऽु सम्यक्स्नात्वा नर स्वान्गुलमेत कामान् ।

यान् प्राप्य च प्रेतगणैः समेत स मोदत देववृत्तोऽद्यसिद्ध ॥ २० ॥

चित्तञ्च वित्तञ्च यशोविशुद्ध देशस्तुकाल कथितो विधिश्च ।

पात्र यथोक्त परमाञ्च भक्तिं नृणा प्रपच्छन्ति हि वाञ्छितानि ॥ २१ ॥

इति धीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
नीलगङ्गागन्धर्वतीप्रभाचवर्णनंतामसप्तदशोऽध्याय ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

दशाश्वमेधमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

दशाश्वमेधमधिकेस्नात्वाष्ट्रदेवंमहेश्वरम् । दशानामश्वमेधानांफलंप्राप्तोतिमानवः
मनुनामानवेन्द्रेण राज्ञार्घ्यययातिना । रघुणोशनसार्घ्यवलोमशेनमहर्षिणा ॥ २ ॥
अत्रिणाभृगुणाश्वेन दत्तात्रेयेणर्धामता । पुरुवरसापुष्येन नहुषेणनलेनच ॥ ३ ॥
अत्रस्नानेनसंप्राप्तं दशाश्वमेधिकंफलम् । सप्रातेद्वापरस्यान्ते राज्ञायाष्कलिनातथा
दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्तंद्विजोत्तम ! । कृष्णवर्णतथालिङ्गं पूजितंभक्तिः सदा
दृष्ट्वाष्ट्रदेवतं देवं प्रागुक्तंलभतेफलम् । अत्रेमासिसिताष्टम्यां देवंसंपूज्यभक्तिः
अश्वं दद्याच्च विप्राय सुरूपं च गुणान्वितम् ।

यावन्ति तस्य रोमाणि गण्यन्ते सङ्ख्यया द्विज ! ॥ ७ ॥

सावद्वर्षसहस्राणिशिवलोकेमदीयते । शिवलोकात्परिभ्रष्टः सार्धभौमोभवेद्बुधुवि ॥
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे
दशाश्वमेधमाहात्म्यं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः

एकानंशाभाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

एकानंशानमस्त्वय्य देवीं त्रैलोक्यविध्रुताम् । पूजाकृत्वाविधानेन सर्वसिद्धिफलं लभे
शनिमादिगुणान् सर्वान् मुटिका सिद्धमञ्जनम् ।
खड्गं च पादुके घैय विल्वासं रसायनम् ॥ २ ॥
सर्वं तुष्टा प्रयच्छेत्तु नाऽत्र कार्या विचारणा ।
सुरामासोपहारैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च पुञ्जिता ॥ ३ ॥

सर्वान्कामान् नृणां देवी तुष्टा ददात्य सर्वदा । महान्घम्यायो देवीं महिषेण प्रपूजये
मेपेण च यथा लाभ सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।

व्यास उवाच

कथं देवी समुत्पन्ना एकानशेति विध्रता ॥ ५ ॥
तत्सर्वं धोतुमिच्छामि सर्वपापप्रणाशनम् ।

सनत्कुमार उवाच

पुरा कृतयुगस्या दौत्रज्ञा लोकपितामहः ॥ ६ ॥

निशासस्मारभगवान् स्व्यातन्पूर्वमभयाम् । ततोभगवताराम्भरुपतस्थेपितामहा
ता विचिके समालोक्य ब्रह्मोवाच विभावरिम् ।
विभावरिं महाक ये ! व्यएधाने हापन्थिने ॥ ८ ॥
यत्कतं त्वय त्वया देवि ! शृणु धार्थस्य निश्चयम् ।
तारकं नम दैत्येन्द्रः सुशशुरनिर्जित ॥ ९ ॥

तस्माद्भयेन वै देवास्त्रस्ता सर्वे दिवोऽकसम् । तस्माद्दृष्टे ब्रह्मेशोऽहं जनविरयतिचेद्वरम्
सुतंसभविता तस्य तारकस्यान्तकः किल । शङ्करस्याऽमघत्पत्नी सतीदक्षसुता तु या

सापितुःकुपिताभद्रेकस्मिञ्चित्कारणान्तरे । भवित्री हिमशैलस्यदुहितालोकपावनी
 चिरह्येण हरस्तस्या मत्वा शून्यं जगत्त्रयम् । अतपद्धिमशैलस्य कन्दरे सिद्धसेविते
 प्रतीक्षमाणस्तज्जन्म किञ्चित्कालं घसिष्यति ।
 तस्मात्सुततपसो भविता यो महाप्रभुः ॥ १४ ॥

सभविष्यतिदैत्यस्यतारकस्यनिवारकः । जातमात्रातुसादेवीस्वल्पसञ्चैवभामिनी
 चिरहोत्कण्ठता घाढं हरसङ्गमलालम् । तयोःसुततपसोस्संयोगःस्यात्सुगुप्तयोः
 पार्वती हरयोस्तस्मात्सुराणां शक्तिकारिणम् ।

विघ्नं त्वया विधातव्यं यथा ताभ्यां तथाःशृणु ॥ १६ ॥

गर्भस्थितेऽथतां देवीं स्वेनरूपेणरञ्जय । ततो रहसिशर्वस्तां विभिन्नानन्दपूर्वकम्
 भर्त्सयिष्यतिकालीति ततःसाकुपितासती । प्रयास्यतितपःकर्तुं ततस्सातपसायुता
 जनयिष्यति यं शर्वादिन्दुचञ्ज्योतिमण्डलम् ।

स भविष्यति हन्ता वै सुरारीणां न संशयम् ॥ २० ॥

त्वयाऽपिदानवा देवि!हन्तव्यालोकदुर्जयाः । यावन्नसतीदेहे सङ्क्रान्तगुणसञ्चयः
 तत्सङ्गमेनतावत्तु दैत्यवंशो भविष्यति । एवंकृते त्वयादेवि तपः कालीकरिष्यति
 समाप्तनियमा सा च यदागौरीभविष्यति । तदातुघैवसारूप्यं शैलजासम्प्रदास्यति
 ततस्तवाऽपि सहजा संकानंशा भविष्यति ।

रूपांशेन च संयुक्ता त्वमुमा सम्भविष्यसि ॥ २४ ॥

एकानंशेतिलोकस्त्वां वरदे! पूजयिष्यति । भेदैर्बहुविधाकारैस्सर्वगांकामसाधनीम्
 उङ्कारवक्त्रा गायत्री त्वमेव ब्रह्मचारिणी ।

आक्रान्तरुचिराकारा राज्ञां चाहवशालिनाम् ॥ २६ ॥

विशां त्वं कमला देवि! शूद्राणां जननी स्वयम् ।

ज्ञानिनां ज्ञेयरूपा त्वं त्वं गतिः सर्वदेहिनाम् ॥ २७ ॥

त्वञ्च कीर्तिमतां कीर्तिस्त्वं भूतिस्सर्वदेहिनाम् ।

रतिदारकचित्तानां प्रीतिस्त्वं स्नेहवर्तिनाम् ॥ २८ ॥

त्वं शोभाहृतभूयाणा त्व शान्ति शान्तिवर्मणाम् ।

त्वं भ्रान्तिस्त्वल्पशोधना त्व कीर्ति व्रमयाजिनाम् ॥ २६ ॥

महाविला समुद्राणा विलासस्त्व विलासिनाम् ।

सम्भूतिस्त्वं पदार्थाना स्थितिस्त्व लोकशातिनाम् ॥ ३० ॥

इत्यनेकविधैर्देवि! रूपैलेविपुष्पाचिता । ये तथा पश्यन्ति घरदे! पूनयिष्यन्तिवापिये
ते सयकामानाप्यन्ति नियतनात्रसशय । इत्येषसासमुत्पन्नाब्रह्मणासस्तुतासती

एकानशा महादेवा ध्यातव्या साऽपि भक्ति ॥ ३३ ॥

इति श्रीस्कन्दमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यासहिताया पञ्चमेऽध्यायान्त्ये

एकानशामाहात्म्यनामैकोनविंशोऽध्याय ॥ १६ ॥

विशोऽध्यायः

हरसिद्धिमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अथात समप्रवक्ष्यामि हरसिद्धिसुसिद्धिदम् । पार्यत्याहरणेयत्र सिद्धिः प्राप्ताहरेणच
बलिनौदानचौजातीनाम्नाचण्डप्रचण्डकी । उत्साद्यत्रिदिवसर्षगिरिर्बलासमागतौ
दृष्ट्वा तत्रगिरीशन्तु उद्यताक्षैकहस्तकम् । पिताक घरखटपाङ्क शृहीत्वा दक्षिणेकरे
देविदेर्षातिजल्पन्तदासस्तेऽस्मीतिवादिनम् । याधदेकन्तुफलकंताचदुधूतप्रषतंशाम्
श्रुणीभूतेतदादेवेतौ प्राप्ता द्वेषकण्टकी । उत्सादिता शिवगणानन्दिनाप्रतिषेधितौ
ततस्ताभ्या तदा नन्दी शृलाभ्या प्रविदारित ।

सम सव्यदक्षिणाभ्या सुस्त्राय रुधिर बहु ॥ ६ ॥

नन्दिनताडितदृष्ट्वातदासत्क्रियनन्दनम् । ध्याताहरेणसादेवीप्रणताप्राक्तत स्थिता

वधयतांती महादैत्यौ वधामीतिवचोऽब्रवीत् ।

तदा तथा हतौ द्रष्टौ दानवौ बलगर्वितौ ॥ ८ ॥

हरस्तामाह हे चण्डि!संहर्तादुष्टदानवौ । हरसिद्धिरतोलोके नाम्नाख्यातिगमिष्यसि
ततः प्रभृति सादेवी हरसिद्धिप्रदायिनी । हरसिद्धिरितिख्याता महाकाले बभूवह
यःपश्येत्परयाभक्त्याहरसिद्धिनरोत्तमः । सोऽक्षयांलुभतेकामानमृतःशिवपुरं व्रजेत्

आदिसिद्धि महादेवीं नित्यं व्योमस्वरूपिणीम् ।

हरसिद्धिं प्रपश्येद्यस्सोऽभीष्टं लभते फलम् ॥ १२ ॥

यःस्मरेद्हरसिद्धीति मन्त्रञ्च चतुरक्षरम् । न वैरिणोभयन्तस्य दारिद्र्यं नैवजायते
नरोमहानवम्यां यो हरसिद्धिं प्रपूजयेत् । महिषञ्च वलिं दद्यात्सभवेद्बभूवपतिर्भुवि
नवम्यां पूजिता देवी हरसिद्धिर्हरप्रिया । तुष्टा नृणां सदाव्यास!ददात्यनवमंफलम्
सापुण्या सापचित्राच सासर्वसुखदायिनी । स्मृता सम्पूजिता द्रष्टा धनपुत्रसुखप्रदा
महानवम्यां ये व्यास!हन्यन्ते महिषादयः । सर्वेतेस्वर्गतियान्ति घृतापापंनविद्यते
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
हरसिद्धिमाहात्म्यं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

षट्यक्षिणीमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

मासमेकन्नरोभक्त्यापश्येद्योषट्यक्षिणीम् । पूजयेत्स्वर्णपुष्पैश्चतस्यसिद्धिर्महीयते
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

षट्यक्षिणीमाहात्म्यं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः

चतुदशयात्रारणनम्

सनत्कुमार उवाच

पिशाचनेतरस्नात्वाचतुदशयात्रिशतम् । तिलान्दत्तातिथौ भस्मगानपिशाचं प्रजायते
येत्रोद्दिश्यद्भक्त तदसुरवरं मये ॥ तत्रुल्लिखितपिशाचस्वान्मुच्यतेनात्रसशय ॥ २ ॥

यस्य नागता नरः स्नाति पिशाचस्यासं मुच्यते

कुम्भान्या करकान्याऽपि योऽथ दद्यात्समण्डकान् ॥ ३ ॥

सत्यपैशाभ्वर्तामुक्तिं कुत्रेप्रेतो न जायते । शिप्रागुप्तभ्ररं हृष्टा रुद्रमक्तोजिनेन्द्रियं
मुच्यते सर्वपापेभ्यः कञ्चुकेन फणी यथा ।

स्नात्वाऽगम्येभ्ररं पर्येष्टाऽतिमकल्याऽथ मानसं ॥ ५ ॥

न्यक्त्वा यमचूर्णं घासं रुद्रलाकम् भाष्यति ।

शिप्राया यो नरः स्नात्वा पर्येष्टुण्डीभ्ररं शिषम् ॥ ६ ॥

सोऽथमधःकल्प्यासं लभतनाथं सशयम् । द्वेतात्रपुरास्यासं घादितोऽमरुयंतं
देषस्तनममात्रगतो ब्राह्मणमरुकेभ्ररम् । मकल्यापर्येष्टरोयस्तु देषमरुकेभ्ररम्
नेवल्याधिभयं यस्य मृतं शिप्रागुप्तये ॥ मनादिक्लेशास्तु मकल्यापर्येष्टिमानसं
साम्यसलभतस्यैव यथादेयं पुराणम् । दद्यातामप्यर्थांस्व्यासं स्वर्द्धनीयस्सदाभयेत्
कल्पकाटिशर्कराप्रभागास्तुमोदते । पर्येष्टमदेभ्ररं यस्तुर्षीरगद्विष्णुपिष्टकाम्
सोऽथदत्तमन्त्रिदि जयं सपथमानसम् । रुद्रं जात्रेभ्ररं हृष्टा स्नात्वा र्थार्थं विचिष्टये
स्वर्द्धनीयं जपेत् सपथापं प्रमुच्यते । स्नात्वा पर्येष्टमकल्याणं शिषककठभ्ररम्
नरतो न भयं न तद्दुःखं न यत्र जायते । यं पर्येष्टमकल्याणं महाभारतं सनातनीम्
विष्णुमायाशिशुं न स्मरति परमं परम् । मकल्याणपर्येष्टमकल्याणं कपात्रेभ्ररं नरं
समुच्यते महाभारतं पविशद्ब्रह्महामयेत् । स्वर्गं द्वारं नरस्नात्वा हृष्टा देवशर्मरथम् ॥

दर्शनात्तस्यदेवस्य शनयज्ञफलं लभेत् ॥ १७ ॥

इति श्रीस्कान्दमहापुराण एकशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुर्दश्यात्रानामद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः

हनुमत्केश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अथान्यत्सम्प्रवक्ष्यामि देवंत्रिदशयूजिनम् । हनुमत्केश्वरं नाम भुक्तिमुक्तिफलप्रदम्
शौचेसरसियः स्नात्वा पश्येद्धनुमत्केश्वरम् । कलकोटिसहस्राणिवायुलोके समोदते

व्यास उवाच

हनुमत्केश्वरोयस्तु ह्युक्तः पूर्वस्त्वयानघ ! । कथांकथय ह्येतस्य व्रतपूर्वांसनातनीम्

सनत्कुमार उवाच

त्रैलोक्यकण्ठकः पूर्वं रावणो नाम राक्षसः । विष्णुनारामरूपेण लङ्कायां चिनिपातितः
घातयित्वा तु तं दुष्टं सीतामादाय जानकीम् । वानरैस्सहस्रैश्च नगरीं स्वामुपागतः
तत्र राजमनुप्राप्य ऋषिभिः परिवारितः । कथावसाने रामेण ह्यगस्त्यो मुनिसत्तमः
पृष्टोऽधिको द्वयोर्वापिशम्भुर्वातजयोऽस्तुकः । नदादाशरथिप्राह अगस्त्यो मुनिसत्तमः
अनौपम्यो यथा देवो युद्धेशौर्यमहेश्वरः । ज्ञेयो वायुसुतस्तद्वत्सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥
एवं श्रुत्वाथ हनुमान्यच्छिन्नेनोपमामम । कृतामुनिवरेणेह प्रत्यक्षं राववस्यहि ॥ ६ ॥

गमिष्ये नगरीं लङ्कां लिङ्गमेकं प्रयाचितुम् । राक्षसेन्द्रं महाभागं विभीषणमकल्मषम्
ततो गतस्स लङ्कायां विभीषणमुवाच ह । देहिमेतवं महाभाग लिङ्गमेकञ्च शोभनम् ।
उक्तञ्च राक्षसेन्द्रेण गृह्णाप्येतद्यथा रुचि । एतानि प्रड्वै लिङ्गानि रावणस्थापितानि वै
त्रैलोक्यविजयात्पूर्वं मम भ्रात्रामहात्मना । एतेषु यदभीष्टन्ते लिङ्गंकथय सुव्रत ! ॥

तत्प्रयच्छामितेऽद्यैव सत्यमेतत्प्लवङ्गम् । ततोऽजग्राहहनुमाल्लिङ्गंमौक्तिसञ्चिमम्
 यदेतद्गृह्यतेवीरं तत्प्रच्छममानघ । श्रुत्वा हनुमतोवाक्यमथोवाचविभीषण ॥
 दत्तमेतन्महावीरं लिङ्गयत्कृतयानसि । श्रूयतेहिपुरावृत्तं लिङ्गमेतद्वनेश्वर ॥ १६ ॥
 रुद्रमत्र याममायुकम्बिकालमप्यपूजयम् । रावणेनयद्वायुद्वन्तदानींहिघनेश्वर ॥ १७ ॥
 लिङ्गस्यान्यप्रभारेण विमुक्तम्समपयत । प्रसादात्तस्यलिङ्गस्य घनेशोधनरक्षक
 गृहीत्वा तन्महालिङ्गं स्वस्थो जातोऽथ धानर ।

सनत्कुमार उवाच

गृहीत्वा तु ततो लिङ्गं प्रस्थितो विमलेऽम्बरे ॥ १६ ॥

सप्तमेदिषसेर्षसप्तश्रातोऽवन्तिकापुरीम् । सस्थाप्यरुद्रसरसस्तीरेस्नानमथाकरोत्
 महाकालस्यपूजायं गमनप्रत्यचिन्तयत् । उद्धर्तुकामस्तलिङ्गमुद्धर्तुंनशशाकस- ।
 ततो व्यचस्थितो देव प्राह त वायुनन्दनम् ।

अस्मिन् क्षेत्रे हनुमस्त्व स्वाम्ना स्थाप्य पूजय ॥ २२ ॥

हनुमत्केश्वरञ्चाथ लोकेख्यात भविष्यति । शैल्यञ्चोत्रत लिङ्गं स्थापितवायुसुनुना
 शनीपश्येशरोयस्तु हनुमत्केश्वरशिवम् । तस्यशत्रुभयनास्ति सङ्ग्रामेजयमाप्नुयात्
 तच्चोत्तरभयतस्य नदाद्रिद्वयं नदुर्गति । तैलाभिषेक्य कुर्याद्धनुमत्केश्वरं शिवम्
 तस्यरोगाः प्रलीयन्नेग्रहपीडानजायते । येष्यन्तिनरामवत्यानेपामोक्षोभविष्यति
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यासहितायां पञ्चमेऽचन्तीखण्डे
 हनुमत्केश्वरमाहात्म्यनामत्रयोविंशोऽध्याय ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

यमेश्वरन्तुयःपश्येत्स्नापयित्वातिलाम्भसा । कुङ्कुमेनसमालिप्य पूजयेदुत्पलैस्ततः
दहेत्कृष्णागुरुंद्रूपं दापयेत्तिलतण्डुलान् । यएवमर्चमेद्वेषमीश्वरंशूलहस्तकम् ॥ २ ॥

यत्र कुत्र मृतस्यापि यमः पितृसमो भवेत् ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
यमेश्वरमाहात्म्यं नामचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः

रुद्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

कथयामिपरं व्यास! तीर्थतीर्थेषु चोत्तमम् । नाम्ना रुद्रसरः प्रोक्तं त्रिपुलोकेषु विश्रुतम्
तत्र स्नात्वा शुचिभूर्त्वा पश्येत्कोटिवरं शिवम् ।
मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्रलोकं स गच्छति ॥ २ ॥

श्राद्धंतत्रैव कृत्वा तु शृणुयात्फलमाप्नुयात् । दशानामश्वमेधानां वाजपेयशतस्य च ॥
फलं कोटिगुणं व्यास! लभते नात्र संशयः । पितृनुद्दिश्य यत्किञ्चित्कोटितार्थं प्रदीयते
तत्सर्वं कोटिगुणितं जायते नाऽत्र संशयः ।

कोटितीर्थे नरस्नात्वा ध्यायेद्यः परमाक्षरम् ॥ ५ ॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो निर्मोकेन यथोरगः । प्रातस्तथाययो विप्र तत्र स्नानं करोति वै ॥ ६ ॥

कोटिनीर्येनर स्नात्वा सप्तरात्रोपित शुचि ॥ ७ ॥

वान्द्रायणवद्वन्द्व फलप्राप्नोति मानव । जागरतत्रकुर्याद्यो ह्यनन्त फलमश्नुते
 मन्धपुष्पाघनं कृत्वा महाघ्नपनर्ज्वकम् । यत्पचयतेरात्रिं सोपचासोजितेन्द्रिय
 लभते सर्वकामिन्वं यत्सुरैरपि दुर्लभम् । कार्त्तिक्यामधवैशाख्या दर्वतत्रप्रपूजयेत्
 गन्धपुष्पैश्च कालीनैस्तथावस्त्रैः सुशोभनैः । कर्पूरकुसुमञ्चैव धीखण्डमगुरुं तथा
 समभागानि कृत्वा तु शिलापृष्ठे च पेययेत् । अनुलिप्य महाकालरुद्रमग्नचरो भवेत्
 इति धीस्कान्देपहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 रुद्रसरोमाहात्म्यनाम पञ्चविंशोऽध्याय ॥ २५ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः

महाकालयानामाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अथ यात्रा प्रवक्ष्यामि महाकालस्य यज्ञत ।

शिवध्वजस्फरीं पुण्या पुण्यलोकप्रदायिनीम् ॥ १ ॥

स्नात्वा सरसि रुद्रस्य दृष्ट्वा कोटीश्वर शिवम् ।

नमस्कृत्य ततो गच्छेन्महाकाल सनातनम् ॥ २ ॥

गन्धै पुष्पैर्नमस्कारैः सम्पूज्यत्रिंशदश्वरम् । प्रणिपत्यतोगच्छेद्देधकपालमोचनम् ॥
 तत्रवैदेवदेशे कपालं यस्तवान्क्षिप्तौ । कपाटेतत्क्षणाभ्यस्तेतत्राभूद्भिन्नमुत्तमम्
 कपालमोचननाम स्ववापप्रणाशनम् । तत्र वै रूपेण कुयादाज्यपलशतन्तुषु ॥
 तदधाधेनपादेन विन्मशाठप्रविर्जित । कालेपूर्णे स विप्रद्रशिवलोके महीयते
 नमस्कृत्य ततोगच्छेत् कपिठेश्वरमुत्तमम् । शतशतस्य देवस्य मुच्यते ब्रह्मघातक
 हनुमत्केश्वरदेव ततोगच्छेत्समाहित । ऐश्वर्यमतुः स्यात् दशनादस्य जायते ॥

ततो गच्छेन्महादेवं पिपपलादं सनातनम् । यस्य दर्शनमात्रेण मुक्तिः स्याद्द्विजसत्तम !
स्वप्नेश्वरं ततो गच्छेद्द्विकिश्रद्धासमन्वितः । दर्शनादस्य देवस्य दुःस्वप्नञ्च विनश्यति
ततो गच्छेन्महादेवमीशानं विश्वतोमुखम् ।

यस्य दर्शनमात्रेण विश्वस्यैव पतिर्भवेत् ॥ ११ ॥

सोमेश्वरन्ततो गच्छेज्जिनक्रोधोजिनेन्द्रियः । कुष्ठरोगादिदोषेभ्यो दर्शनादस्य मुच्यते
वैश्वानरेश्वरं व्यास ततो गच्छेत्समाहितः । तस्य वृद्धिस्सदा लोके जायते तस्य दर्शनात्
बीजापूरकहस्तन्तु लकुलीशन्ततो व्रजेत् । रुद्रत्वं दर्शनात्तस्य जायते नात्र संशयः
ततो गच्छेन्महादेवं गणपेश्वरमुत्तमम् । यस्य दर्शनमात्रेण जायन्ते सर्वसिद्धयः
अभ्यर्थितस्सदा देवैः पूजितस्सिद्धिकारणात् ।

तेनाभ्यर्थितपूरोऽयं विख्यातो विघ्ननायकः ॥ १६ ॥

वयोवृद्धं ततो गच्छेन्महाकालं सनातनम् । न रोगो न जरा व्याधिर्दर्शनात्त्रात्र संशयः
विघ्ननाशं ततो गच्छेत्प्राणीशं देवमुत्तमम् ।

ज्ञानं शतघटैस्तस्य कुर्याद्दकन्या समाहितः ॥ १८ ॥

तस्य चैव कृते ज्ञाने लभ्यन्ते सर्वसिद्धयः । स्वर्गश्चापि सदा व्यास ! दर्शनादस्य जायते
मार्गे गतमनुहृद्ध्य दण्डपाणिं ततो व्रजेत् । यस्य दर्शनमात्रेण यमलोको न दृश्यते
पुष्पदन्तं ततो गच्छेद्द्विकिश्रद्धासमन्वितः । यस्य दर्शनमात्रेण मुच्यते सर्वपातकैः ॥
गुह्यार्चय महाकालं ततो गच्छेत्समाहितः । यस्य दर्शनमात्रेण गुह्यपापैः प्रमुच्यते
ततो गच्छेत्समाधिभ्यो दुर्वासेश्वरमुत्तमम् । यस्य दर्शनमात्रेण कृतकृत्यो नरो भवेत्
श्वासावरो धनं कृत्वा दुर्वासस्य समीपतः ।

गौरिं गन्वा महादुर्गां त्यजेच्छ्रवाम्नन्तरम् ॥ २४ ॥

तत्रोच्छ्रवाम्नो विमं कः यस्तामर्घेत्सुसमाहितः ।

कालेश्वरं ततो गच्छेद्देवदेवं महेश्वरम् ॥ २५ ॥

यस्य दर्शनमात्रेण यमलोक न पश्यति । बधिरेशं ततो गच्छेद्देवदेवं महेश्वरम् ॥
यस्य दर्शनमात्रेण बधिरत्वं न जायते । यात्रेश्वरन्ततो गच्छेद्यात्रापूर्णफलप्रदम् ॥

कीर्त्तयेदात्मनोनाम स्थान गोत्रक्षत्रवै । न कीर्त्तयेद्यदनाम सायात्राधिफलीमवे

देवस्याऽप्रे ततो व्यासोऽपविश्य समाहित ।

भक्तियुक्तं स्तुतिं ब्रूयान्नमस्कृत्वा पुन पुन ॥ २६ ॥

मया समर्पिता यात्रा त्वत्प्रसादान्महेश्वरं ।

सम्पारसगणहृद्योरात्मामुद्धर जगत्पते ॥ २७ ॥

अनेन विधिना यस्तु महाकालं प्रदक्षयेत् । प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धर

गोलक्षु द्विप्रवर्ष्याय दस्वायल्लभनेफलम् । तत्फलदेवदेवस्य सप्तद्वीपाप्रदक्षिणा

भगवया परमधामुक्तो महाकालं प्रदक्षयेत् । पदेपदे यज्ञफलमितिमेशद्वुरोऽब्रवीत्

पण्डिकोटिसहस्राणिपण्डिकोटिशतानिच । पूजितानिभगवन्त्यत्र यात्रेश्वरसमन्वना

यएवकुरुनयात्रा शिवध्यानपरायण । सवस्त्रदक्षिणा दद्यात्तस्यपुण्यफलश्रुण

सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यतनात्र संशय । एष यात्रा समाप्याऽधगत्वाच स्पृगृह्णर

यात्रादैवतसख्यान्वै पञ्चविंशतिद्विजोत्तमान् ।

भोजयेच्छिवभक्ताश्च शिवध्यानपरायणान् ॥ ३७ ॥

सवस्त्रा दक्षिणा दत्त्वा प्राप्यानुज्ञां विसर्जयेत् ।

यात्राक्रमेण चक्रे तार्थान्तरमनुव्रजेत् ॥ ३८ ॥

धर्मोपदेशकेपश्चान् सर्वोवस्करमयुताम् । धेनुम्पयस्विनीन्द्याद्विसशाश्वयविरजित

भुञ्जीताय स्वयंयासुः सवभृत्यसमन्वित ।

दीनानापदरिद्रान्धविकलाश्चापि भोजयेत् ॥ ४० ॥

यदत्रफलमुद्दिष्टं तद्द्वामश्रुणुस्वमे । कुलानां शतमुद्भृत्य मातापित्रोस्समाहित

कल्पकोटिसहस्राणि शिवलोके स मोदते ॥ ४२ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशातिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीकाखण्डे

महाकालयात्रामाहात्म्य नाम पञ्चविंशोऽध्याय ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः

वाल्मीकेश्वरमहिमवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

वाल्मीकेश्वरं व्यास! भक्त्या देवं प्रपूजयेत् ।

मौनी ध्यानपरोभूत्वा सुकवित्वमचाप्नुयात् ॥ १ ॥

व्यास उवाच

कथमत्रसमुत्पन्नो कोवाल्मीकेश्वरःप्रभुः । यस्यदर्शनमात्रेण कवित्वमुपजायते ॥

सनत्कुमार उवाच

आसीद्व्यासपुराधिप्रःसुमतिर्भृगुवंशजः । रूपयौवनसम्पन्नातस्यभार्याऽथकौशिकी
तस्यपुत्रःसमुत्पन्नस्त्वग्निशर्मतिनामतः । सपित्राप्रोच्यमानोऽपिवेदाभ्यासंनमन्यते
ततोवहुतिरेकाले अनावृष्टिरजायत । तदापि बहवश्चाऽसौ दक्षिणामाश्रितोदिशम्
ततोऽसौसुमतिर्विप्रः सभार्यःससुतस्तथा । विदिशंकाननंप्राप्तःकृत्वाचाश्रममाश्रितः
आभीरैर्दस्युभिः सार्द्धं सङ्गोऽभूदग्निशर्मणः ।

आगच्छति यथा तेन यस्तं हन्ति स पापकृत् ॥ ७ ॥

स्मृतिर्नष्टागतावेद्रा गतंगोत्रंगताश्रुतिः । कस्मिंश्चिदथकाले तु तीर्थयात्राप्रसङ्गतः

सप्तर्षयःपथा तेन सुव्रताः समुपस्थिताः ।

अग्निशर्माऽथतान्दृष्ट्वा हन्तुकामोऽब्रवीदिदम् ॥ ६ ॥

चक्षाणीमानिसुञ्जध्वं छत्रकोपानहीतथा । हन्तव्याहिमयायूयं गन्तारोयमसादने
नस्यतद्दहनंश्रुत्वा अत्रिर्वचनमब्रवीत् । अस्मत्पीडनजंपापं कथंतेहृदिवर्तते ॥ ११ ॥

वयं तपस्विनो भूत्वा तीर्थयात्राकृतोद्यमाः ।

अग्निशर्मोवाच

ममास्ति माताऽथ पिता सुतो भार्या गरीयसी ॥ १२ ॥

षोषयामि सदावास्तु पतन्ने हृदि सस्थितम् ।

अत्रिस्त्वाच्च

पित्रादीननुवृच्छच्च स्वकर्मोपाजितं प्रति ॥ १३ ॥

यद्युष्मदर्थं क्रियते वापतत्कस्य कथ्यताम् । चेन्न कथयन्ति स्म मामृषा प्राणिनो यधी-
अग्निशमोवान्

न कदाचिन्मया नेतुं ममृषां दृशयाम् । युष्माकवचसान् ऽद्य प्रतिबोधं प्रवर्तते ॥ १५ ॥

गवा पृच्छामि तान्मवान् कस्य भावश्च कीदृशः ।

यूष्मच्चैव तिष्ठच्च यावदागमनं मम ॥ १६ ॥

इत्युक्त्वा ताञ्च गामाशुषितरन्ध्रमुधाचह । धर्मन्व्यप्रतिघातेन प्राणिनार्पाडनेन च ॥
सुमहद्दुःश्रयतपाप कस्य न कथ्यतामन । पिताप्राहायतन्माता नापुण्यमावयासिह
त्वज्जानानामि कुरुषे यत्कृतमोग्यं पुनस्त्वया । तथास्नद्धचनध्रं वा भाषां यच्च तमप्रवीत्
तथाप्युक्तमपपय पापमतत्तर्बवतु । तद्वाक्यमन्ववारपुत्रं बालोऽहमिति सोऽप्रवीत्
तद्वात्वा माणितेन ग चेष्टिनश्च वनत्त्वत । नराऽहमिति न्वान शरणमेतपस्त्विन-
क्षिप्त्वा पलकुत्रं क्वायेन वै वनवोहता । प्रकायकेशास्त्वरितोऽस्यैषा मम त स्थित-
प्रणम्य दण्डपाननं ततो वचन्मप्रवीत् ।

न मे माता न च पिता न भाषा न च मे सुत ॥ २३ ॥

सर्वे स्मै परित्यक्तऽहं भवता शरणगतः । सुधूपदेशदानान्मानसकालत्रातुमहय ॥
एवतवादिनदृष्टुं क्षुण्णोऽत्रिमयं प्रवन् । भवतो वचनादस्य प्रतिबोधस्समागतः ॥
मवताऽयमनुयाय शिष्यामवतुने मुने । तथैत्युक्त्वा यतमग्राह इमं ध्यानसमाधर ॥
अनेन ध्यानयोगेन पापपुञ्जप्रणाराय । सस्थितो वृक्षमूले च परासिद्धिं गमिष्यसि ॥

इत्युक्त्वा न ययुस्मर्वे सक्रमं सोऽपि तत्र वै ।

तद्वाचानन्वयोऽभवत्प्रोर्गा य सराणि त्रयोऽशः ॥ २८ ॥

निवृत्तान्तु गघाननं मुक्तवन्तं प्रदुभ्रुवु । उरित्स्थान्तिनेन यत्कीकेपिस्त्वाग्निव-
ततस्तु दृष्ट्वा मन्नाकं काष्ठाभूतो दशदुभिः ।

तं द्रष्टुं तथापयामासुर्मुनयो नयसंयुतम् ॥ ३० ॥

नमश्चक्रेऽथ तान्सर्वान् समुनिमुनेषुङ्गवान् । तान्प्राहप्रणतोभूत्वा तपसादीप्ततेजसः
प्रसादाद्भवतामद्य ह्यानलब्धमया शुभम् । दीनोऽहमुद्भृतस्सर्वैर्मग्नोऽहंपापकर्दमे ॥ ३२

श्रुत्वा तस्येति तद्वाक्यमूचुः परमधार्मिकाः ।

घल्मीकेऽस्मिन् स्थितः पुत्राय तस्त्वमेकचित्ततः ॥ ३३ ॥

घाल्मीकिरिति ते नाम भुवि ख्यातं भविष्यति ।

इत्युक्त्वा मुनयोजग्मुः स्वां दिशं तपसान्विताः ॥ ३४ ॥

गतेषु मुनिमुख्येषु घाल्मीकिस्तपताम्बरः । कुशस्थल्यामथागम्य समाराध्य महेश्वरम्
तस्मात्कवित्वमासाद्य चक्रे काव्यं मनोरमम् ।

रामायणञ्च यत्प्राहुः कथासु प्रथमं स्थितम् ॥ ३६ ॥

ततः प्रभृति देवेशो घाल्मीकेश्वरसञ्ज्ञकः ।

ख्यातोऽघन्त्यां ततो व्यास! कवित्वदायको नृणाम् ॥ ३७ ॥

इति श्रीस्कान्देमाहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽघन्तीखण्डे
घाल्मीकेश्वरमहिमवर्णनं नाम सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः

तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

शुक्रेश्वरं समभ्यर्च्य सितपुष्पैर्घिलेपनैः । प्रणिपत्य ततो भक्त्या रुद्रलोके महीयते ॥
भीमेश्वरं नरोद्दृष्ट्वा भक्त्या सम्पूज्य यत्नतः । नभयं लभते व्यास! रणे रात्रौ जलेऽनले ॥ २
गर्गेश्वरं स्नापयित्वा तिलतलेन मानवः । विल्वपत्रैस्तु सम्पूज्य धर्मवृद्धिमवाप्नुयात्
उपोषितश्चतुर्दश्यां तिलप्रस्थतिलाभसा ।

स्नापयित्वा तिलैरिष्ट्वासदा सौख्यमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥

गोसहस्रतरोत्प्राभाचक्रवाविशेषत । भरत-वविनिमुकोदद्रलोकेसगच्छति ॥ ५ ॥

कामेश्वरसमन्वय्य कुङ्कुमादिविलेपने । कामिकेनविमानेन यातिस्वागतसशय ॥

चूडामर्षिनमस्त्रु य नवम्याकास्तिरेसिते । नवियोनितरोयाति धमबुद्धिस्तुजायते

चण्डेश्वरसमन्वय्यहृत्पापभ्यामुपोषित । निमाल्योद्बुद्धनोत्पन्नसशोकेननल्पिते

इत्यादिताधानि महेश्वरस्य पुण्यानि सवाणि नरोऽभिमन्य ।

विशुद्धचित्तो भुवि भावितात्मा प्रयाति शम्भोर्भवन सुरम्यम् ॥ ६ ॥

इति श्रीस्कन्दमाहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहितायापञ्चमेऽवन्तीषण्डे

तार्थमाहात्म्यनामाष्टाविंशोऽध्याय ॥ २८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः

तीर्थप्रसङ्गपञ्चेदानीपात्रानर्णनम्

ध्यास उवाच

गुणस्थानेष्विज्राणि कार्त्तिकानि त्रयामुने । प्रमाणकथयस्याद्य महाकालधनस्यमे

सनत्कुमार उवाच

यथाश्रतमयापूर्वं गदतोऽह्मणस्त्वयम् । तत्तेऽहसम्प्रवक्ष्यामि शृणुत्वगदतोमम

योन्ननस्यैवपयन्तं चतुर्दिक्षुपशाभितम् । लौघर्णेस्तोरणैश्चैव मुक्तादाप्रचिलम्बिमि

द्वाराणि तत्र शोभन्ते काञ्चने कलशै स्थिते ।

सितपद्ममुखैर्द्वारैरनेकैर्मणिमण्डितै ॥ ४ ॥

महेश्वरप्रयुक्तश्च द्वाराभ्यक्षामहाबला । द्वारेषुनेषुशोभन्ते लोकानुग्रहकारका ॥

पिङ्गलेश स्थित्य पूर्वं बालरूपोधिमाद्यसु । तीर्थस्यामिमुषेगीरो गुरुरांजरयत्तुग

दक्षिणेऽपि महायोगी नाम्ना कायापरोहण ।

विल्वेशः पश्चिमे द्वारे क्षेत्रस्याभिमुखं स्थितः ॥ ७ ॥

नियुक्तो वै महेशेन चारुणीन्द्रशमास्थितः ।

उत्तरान्दिशमाश्रित्य स्थितश्चैवोत्तरेश्वरः ॥ ८ ॥

साधकसर्वकार्याणामादिप्रशङ्करेणसः । मान्वायेवसन्त्यत्र क्षेत्रमध्येसुधार्मिकाः
मृत्नारुद्रपुरंयान्ति विमानैस्सर्वकामिकैः । कृष्णपक्षेचतुर्दश्यामथवाकौन्दुसङ्गमे ॥
पञ्चेशानींनमस्कृत्य प्रतिलोमानुलोमतः । उपोषितोदिनैकेन ध्यायमानोमहेश्वरम्
मुच्यतेसर्वपापेषु बहुजन्मकृतैरपि । एवंचविप्रयोयात्रांपञ्चेशानींसमारभेत् । १२
अनेनैवस्वदेहेन रुद्रलोकंनगच्छति । पञ्चेशानीमथान्यांते सुखेनक्रियतेयथा ॥
तथाशुभ्रप्रश्यामिसर्वपापप्रणाशिनीम् । प्रातःस्नात्वा रुद्रसरस्येकादश्यांसमाहितः

श्राद्धं कृत्वा महाकालं नत्वा ईशानमीश्वरम् ।

पिङ्गलेशंततः प्राप्य स्नात्वा श्राद्धं समाचरेत् ॥ १५ ॥

उपगम्यततोदेवं गणेशंपिङ्गलेश्वरम् । गन्धैः पुष्पैश्च धूपैश्च तमभ्यर्च्यनिवर्तयेत् ॥
महाकालेश्वरम्प्राप्य भूयस्स्नातोजितेन्द्रियः । अर्चयेद्वेदवेशं स्वयंभूतंसनातनम्
ईशानेगमयेद्रात्रिकृत्वाचैनक्तभोजनम् । ध्यायमानोमहेशानं भूमौचिन्यस्यविग्रहम् ॥
द्वादश्यांपूर्ववत्सर्वं प्रातस्स्नात्वात्रजेजरः । कायावरोहणेगत्वा पिङ्गलेश्वरचद्यजेत्
त्रयोदश्यामथाप्येवं विल्वेशंपश्चिमेऽर्चयेत् । चतुर्दश्यांतथासौम्ये पूजयेदुत्तरेश्वरम्
अमायान्तुशुचिस्स्नातो महाकालेश्वरं व्रजेत् ।

गन्धैः पुष्पैश्च धूपैश्च नैवेद्यैर्विचिधैस्तथ ॥ २१ ॥

गीतनृत्यादिकंकृत्वा प्रणिपत्यक्षमापयेत् । यात्रांकृत्वातुपूर्वोक्तां ततानिजगृहं व्रजेत्
ब्राह्मणान् भोजयेत् पञ्च शिवभक्तिपरायणान् ।

प्रणम्य देवरूपांश्च महाकालेऽपि तान्द्विजान् ॥ २३ ॥

पूजयित्वाहिरण्येन सूक्ष्मवस्त्रैस्तथानवैः । रथंपिङ्गलकेद्रद्याद्गजंकायावरोहणे ॥ २४
दत्त्वाविल्वेश्वरेचाश्रमं वृषंदत्त्वाथचोत्तरे । धेनुदद्यान्महाकाले सर्वोपस्कारसंयुताम्
चपवंकुरुतेव्यास तस्यपुण्यफलं शृणु । पितृकर्मार्तुकंस्नाद्धं कुलैस्सदिचिमोदने

अप्सरोगीतनृत्याद्यैर्धिमानैस्सार्धकामिकै ॥ २७ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां सहिताया पञ्चमेऽच्युतीशखण्डे
पञ्चेशानीयात्रामाहात्म्यनामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्याय ॥ २६ ॥

त्रिंशोऽध्यायः

सप्तदेवीनामाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अस्तुप्रदक्षिणा कुर्यान्नियमेमकुशस्यलीम् । प्रदक्षिणीवृत्ता तेन सप्तद्वीपाधसुन्धरा
अस्तुपद्मावतीपश्येदघयेत्पङ्कजैर्नर । दद्याद्दुधूपसनैवेद्यं मृतोश्नहपुरवजेत् ॥ २ ॥

स्वर्णशृङ्गाटिका व्यासां कुसुमै स्वर्णसन्निभै ।

समभ्यर्च्य महामक्त्या स याति शिवमन्दिरम् ॥ ३ ॥

अच्युतिकास्तुय पश्येद्देवीत्रैलोक्यविधुताम् । कामगेनविमानेनयातिपीरन्दरपदम्

अघयेत्पङ्कजैर्मक्त्यायोदेवीममरावतीम् । अमरैस्सहस्रहृष्टो मोदतेदिपिसर्घदा ॥

देवीमुज्जयिनीमक्त्या य पश्यतिसमाहित । सर्वैर्भ्यसमायुक्तो रुद्रलोकेमहीयते

विशालाक्षैवय पश्येद्दुर्भक्त्यासमाहितः । मुच्यतेत्रिविधै पापैर्तात्रकार्यापिचारणा

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां सहिताया पञ्चमेऽच्युतीशखण्डे

सप्तदेवीनामहिमवर्णननामत्रिंशत्तमोऽध्याय ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः

अक्रूरेश्वरमहिमवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणुव्यासमहातीर्थं पुण्यंयद्ब्रह्मणार्चितम् । अक्रूरेश्वरमित्याख्यंयत्रसिद्धःपितामहः
तत्र देवार्चनंकृत्वा कृष्णाष्टम्यामुपोषितः ।

जितेन्द्रियश्शुचिर्दान्तो रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ २ ॥

न वदेत्केनचित्सार्द्धं नरः प्रातस्समुत्थितः । द्रष्ट्वाऽक्रूरेश्वरं देवं हेमदानफलं लभेत् ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डेऽ

क्रूरेश्वरमहिमवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ५

द्वात्रिंशोऽध्यायः

मन्दाकिनीमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

यस्तु पश्यति ब्रह्माणं शुचिस्स्नातो जितेन्द्रियः ।

मुच्यते पातकाद्घोराद् ब्रह्मलोकमतो व्रजेत् ॥ १ ॥

। पद्मासनस्थितो ब्रह्मा ध्यायमानः परम्पदम् । वशिष्ठाद्यैर्मुनिवरैर्विज्ञप्तः कर्मसम्भवात्

ऋषय ऊचुः

आदित्यामरुतस्साध्या वसवश्चाश्विनावुभौ ।

पितरो ये च लोकानां पूज्यन्ते भुवि मानवैः ॥ ३ ॥

ग्रहार्कास्तारकायक्षा दिग्गजाश्चानलानिलाः । अमी देवावयं सर्वे प्रपठ्यन्ते त्वदंशतः

क वै ध्यायसि देवेश पततस्यै ब्रवीहि न ।

ब्रह्मोवाच

द्वे विधे तत्पररूपे ये परा र्ध्याऽपरा तथा ॥ ५ ॥

त्रेये मम स्वरूपेण मूर्त्तमूर्त्तात्मिके सदा ।

ऋषय ऊचु

पिनामह'कथ विष्णो भवन परमविभुम् ॥ १ ॥

येनाम्नाक परासिद्धिजायते तत्र दर्शनात् ॥ ७ ॥

ब्रह्मोवाच

माहेश्वरपरक्षेत्र कुशाम्बलीतिशब्दितम् । यद्धार्यतामवादेव धीरुण्ड पार्वतापति

याचितस्नेनदेवेन उक्तोऽष्टतत्रशम्भुना । समन्ताद्योजनसाध क्षेत्रमेतत्पितामह' ॥ ६

मयादत्तवविमो'महाकालधनादने । धारितोऽपिप्रयात्र घनेगुप्तोहिरोगत ॥ १०

आर'भोवैततोयद्वा नाशयणपरिग्रहात् । ह्यनस्नयाऽपिमेपशो देवदेवेनशम्भुना ॥

यद्वाद्रकपर्दीशस्नानामिशाधमागत । याजिकंस्मोऽप्यत्रालोमाऽत्रतिष्ठतुगुप्तित'

कपर्दीनाच तै तत्र उक्तायास्यामत'पुन । पञ्चमुक्तयाकपालतुमूर्मासंस्थाप्य तत्र हि

स्नानुतदीययी शिष्या क'प'दोपरमेश्वर । उक्त तस्मिन्वगतेशिष्याकप'द्विनिद्विवातिभि

कथ हि विपते होम क'पात्रे सदसि स्थित ।

कपालानि शौचानि पुरा प्रोक्तानि मूर्त्तिभि' ॥ ११ ॥

तत्क'प'त् स'स्येन उक्तान् पाणिना स्वयम् ।

तस्मिन् क्षित'ऽम'त्राऽन्व'तिक्षितीक्षिनेऽभवन्पुन ॥ ११

एषतन्त'क'पालाना स'स्येनेमुनिवत्सने । एत' क'प'दिन नन्वा शरण ते समागता ॥

तत्रस्मदशानत्रादादुत'श'बुशानहेश्वर । क'पालाणिमगधान् मामुपाच पुन प्रमु

धरंवरयमाश्रयन्' वलैमन'मिषतन । तस्म'दय मया तुम्यं सयं दास्यामि तत्प'त'

ब्रह्मोत्तरमिदंस्थान मया दत्त'बुनुमुष' । क'प'स्यस्वयय'कामं तद्यायण'बुनुययम् ॥ २०

एवं वदन् धरदनीशानपरमेश्वरम् । तद्येतिव'नवा सदसि तत्रमान्योपरौवृत ॥ २१

उज्जयनीति चैनाम कुशाम्बल्यानिवेशितम् । कुण्डमन्दाकिनीतत्र मयाकृतमनन्तरम्
त्रविप्रकृतेस्नाने सर्वपापैः प्रमुच्यते । तस्यां संस्थापयेद्विशुचतुरोऽथ घटाञ्जुमान्
सतिलांस्तान्सवस्त्रांश्च सफलान् मण्डनैस्सह ।

कार्तिक्यामथ माध्याञ्च चतुर्विद्भ्यः प्रदापयेत् ॥ २४ ॥

[यमंचक्रुवेदाय यजुर्देवायदक्षिणम् । पश्चिमं सामवेदाय अथर्वणे तथोत्तरम् ॥ २५
देवानुद्दिश्यत्राप्येवं प्रीयतां मे पितामहः । कृनेचेवंहि यत्पुण्यं तच्छृणुध्वंसमाहिताः
त्तर्वतीर्थं पुयत्पुण्यं मन्दाकिन्यां तथाभवेत् । सहस्रगुणितं स्नानं जाप्यं लक्षगुणं भवेत्
ज्ञानं कोटिगुणं ज्ञेयं मन्दाकिन्यां न संशयः । कार्तिकेमासिसम्प्राप्ते गोदानं तत्र कारयेत्
धृतधेनुञ्च कार्तिक्यां माध्यां तिलमयीं तथा । जलधेनुं तु वैशाख्यां दत्त्वा मुच्येत पातकात्
वाचिकं मानसं पापं कर्मजं यच्च दुष्कृतम् ।

विनश्येत्कलियुगं सर्वं मन्दाकिन्यास्तु दर्शनात् ॥ ३० ॥

मन्दाकिनीसमं तीर्थं पृथिःस्थां नैव दृश्यते । यस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्मलोके स मोदते
मन्दाकिन्यां तु यः स्नानं कृत्वा श्राद्धं प्रदास्यति ।

दर्शं च पूर्णिमायां वा पितृलोके स मोदते ॥ ३२ ॥

पितामहन्तुयोभक्त्यां नित्यं पश्यति मानवः । अश्वमेधसहस्रेण राजसूयशतेन च ॥
युज्यते नात्र सन्देहः सत्यमेतत्तपोधनाः ! । ततो मन्वन्तरेऽतीते प्राप्ते वैवस्वते पुनः ॥
तेनैवोन्मत्तवेपेण ऊर्ध्वशेनो महेश्वरः । प्रविष्टो ब्राह्मणतत्रेण दृष्टस्तैर्द्विजसत्तमैः ॥ ३५
तं ब्राह्मणाः शपन्ति स्म निन्दां कुर्वन्ति चापरे ।

अपरे पांशुभिः शिष्टं घ्नन्ति तस्याऽऽशपनद्विजाः ॥ ३६ ॥

] लोष्ट्रैर्लगुडकैश्चान्ये घ्नन्ति तं बलगर्विताः । जटामुकुटकं केचिद्भृत्वा कर्पन्ति चापरे ॥
पृच्छन्ति व्रतत्रयां वै व्रतं केन प्रदर्शितम् । अत्र चैवस्त्रियस्सन्ति कथमेवंत्वया कृतम् ॥
ब्राह्मणाच्चेदृशीश्चर्या विष्णुना वा कृता स्वयम् । गिरिशोनाऽपि देवेन केनेदं दुष्कृतं कृतम्
माविडम्बयदेवेशं बद्धो ह्यसित्वमयनः । एवन्तैर्हन्यमानस्तु ब्राह्मणैस्तत्र शङ्करः ॥ ४०
स्मितं कृत्वा ब्रवीत्सर्वान् ब्राह्मणान् परमेश्वरः ।

ममामिदं किं यूपमुन्मत्तं नष्टचेतसम् ॥ ४१ ॥

यूपंकारुणिकास्सर्वे मित्रमादेव्यथस्थिताः । तमेववादिनर्देवं जाल्मरूपधरहरम् ।
मापयातस्यदेवस्य प्रीहितास्तैर्द्विजातयः । पुन कपर्दिन जघ्नुः पाणिशदेनवैद्विजाः
साङ्गमानस्तुतेर्घिप्रैः परंकोपमुपागमत् । ततोदेवेननेशमा यूपवेदविषर्जिताः ॥
ऊर्ध्वजूटास्सलगुडाः परदारोपजीविनः । रतायूनेचवेश्याया पितृमातृविषर्जिताः
नपुत्रेपितृवित्तथ विद्यायाऽपिभविष्यति । शेफोममहतोयैश्च तैसर्वेन्द्रियवर्जिताः
रौद्रामिश्रान्तु मिश्रन्त परपीडोपजीविनः ।

आत्मान घर्णयिष्यन्ति घनधान्यविषर्जिताः ॥ ४२ ॥

यैश्चनश्रुताविप्रेर्न्यमानेकृपामयि । तेपाघनञ्जपुत्राश्च दासीदासाद्यश्च वै ॥ ४८ ॥
कुलोत्पन्नाश्चैनायो भविष्यन्तिवरागमम् । एवशापवरंश्चा गतोऽन्तर्द्धानमीश्वरः
ततोद्विजागनेदेवे मन्वातशङ्करविभुम् । अन्येषयन्तोयत्नेन महःकालघनगता ५० ॥
स्नात्वा सरसि रुद्रस्य जपन्त शतरुद्रियम् ।

जाप्यावसाने तान्देवोऽशरीरिण्या गिराऽऽधीम् ॥ ५१ ॥

अमृतंनमयाप्रोक क्लेशेष्वपिकुतस्तुभे । भूयोऽप्यनुग्रहंविप्रायुष्माक करवाप्यहम्
शान्तादान्ताश्चयेविप्रा भक्तिमन्तो मयि स्थिताः ।
न तेपा छिद्यते घशो न धन न च सन्तति ॥ ५३ ॥

अग्निहोत्ररतायेच भक्तिमन्तो जनार्दने । पूजयन्तिचब्रह्माण तेजोराशिन्विधाकरम् ॥
नाशुम विद्यते तेपा येषा साम्ये स्थिता मतिः ।

एतावदुक्त्वा देवेशो तूष्णीमासीज्जगत्प्रभु ॥ ५५ ॥

एवशापवरलब्ध्वा देवदेवान्महेश्वरात् । आजगमुस्सहिताःसर्वे यत्रदेव पितामहः
विरश्चिमथ तै जाप्यैस्तोषयन्तः पुर स्थिताः ।

तुष्टस्तानब्रवीद्ब्रह्मा मत्तोऽपि म्रियता घर ॥ ५७ ॥

ब्रह्मणस्तेनवाक्येन तुष्टा सर्वेद्विजोत्तमा । कोवरोयाच्यतापिप्राः परितुष्टेपितामहे
एकेतप्राप्नुवन्विप्रा वेदान्धैवृणधामहै । ततोऽन्यैश्चघनधान्य घृतमेवापिशङ्कितैः ॥ ५९ ॥

अन्ये प्राहुः किमस्माकं धनैस्तुष्टे पितामहे ।

अग्निहोत्रादिवेदाश्च शास्त्राणि विविधानि च ॥ ६० ॥

शान्ताआढ्याश्चयेलोका घरदानाद्भवन्तुनः । एवंप्रजल्पतांतत्र विप्राणांकोपआचिशत्
परस्परंवरायैऽथ युद्धंकर्तुंममुद्यताः । युध्यन्तेसायुधाः केचित्केषित्तत्रोपसर्पकाः
उदासीनाश्चयेविप्रास्ते चर्मोनेनसंस्थिताः । दृष्ट्वैवंभगवान्प्राह विप्रान् युद्धंप्रकुर्वतः
यस्मादुपद्रुतं विप्रैः शालायां बाह्यसंस्थितैः ।

तस्मादामूलतो विप्रा गुल्मो युद्धेविसर्पकः ॥ ६४ ॥

उदासीनस्तु यो गुल्मो वृत्तिहीनोभविष्यति ।

वेदास्तस्यभवेयुर्वै यस्त्वासीन्मौनसंस्थितः ॥ ६५ ॥

तृतीयस्सायुधो गुल्मो योद्घुकामस्तु यः स्थितः ।

चातुर्विधस्सर्वविप्रा वृत्तिहीनोभविष्यति ॥ ६६ ॥

परदारसु वेश्यायां द्यूनेचौर्यैसदारतः । नह्यानंनचमोक्षः स्यात्तेपांवैदुष्टचेतसाम् ॥
ऐवमुक्त्वाययौब्रह्मा वैराजं भवनोत्तमम् । एवंमेपरमंक्षेत्रं मुनयोऽवन्तिमण्डले ॥ ६८
यांदेवनगरींलोके प्रवदन्तीहमानवाः । तस्यान्तुयेद्विजाशशान्ता घसन्तिक्षेत्रवासिनः
नतेपांदुर्लभंकिञ्चिन्ममलोकेभविष्यति । कोकामुखेकुरुक्षेत्रे नैमिपेपुष्करेपुच ॥
घाराणस्यांप्रयागेच तथावदरिकाश्रमे । गङ्गाद्वारेप्रभासेच गङ्गासागरसङ्गमे ॥ ७१ ॥
रुद्रकोट्यांविहूपाक्षे मित्रस्याऽपितथावने । तीर्थेष्वेतेपुक्षेत्रेषुयासिद्विद्वाद्दशान्विका
प्राप्यतेमानवैर्लोके या मासेनैवलभ्यते । उज्जयिन्यांनसन्देहो ब्रह्मचर्यमनोयदि ॥
तीर्थानांप्रवरंतीर्थं क्षेत्राणामवित्रोत्तमम् । सदाभिहचिरंमहामेतद्वैमुनिसत्तमाः ॥

मन्दाकिन्यास्तु माहात्म्यं क्षेत्रस्योत्पत्तिरुत्तमा ।

भूयः किमन्यादच्छन्ति श्रोतुं वैद्विजसत्तमाः ॥ ७५ ॥

सनत्कुमार उवाच

एतत्तेब्रह्मणोवाक्यंश्रुत्वाव्यासतथाविधम् । वशिष्टाद्याश्चमुनयःपरंध्यानमथोगताः
ध्यात्वा तु सुचिरं कालं तत्र वासे मनो दधुः ।

माग्निहोत्रास्सपत्न्याका गताश्चाचन्तिमण्डले ॥ ७७ ॥

महाकालवनद्रुष्टाशिप्राञ्चैवमहानदीम् । शमशानभूपरञ्चैवनर्दीगन्धवतीतथा ॥ ७८ ॥
कोटितीर्थमुपस्पृश्यचक्रुरासञ्जनत्रयै । स्मृत्वातद्ब्रह्मणोवाक्यरुचिस्तेपातदामवत्
अरुन्ध यावशिष्टञ्च गमनप्रतिमोदित । उवाचतामहात्मासौ स्वाभार्यामुनिसत्तम
महाकाल मरिच्छिप्रा गतिञ्चैवसुनिमला ।

उज्जयिन्या विशालाक्षोवास कस्य न रोचते ॥ ८१ ॥

स्नानह वानरोयस्तु महानद्याहिदुःखम् । महाकालनमस्कृता नैवमृ यु सशोघयेत्
मृत कीट पतङ्गो पा रुद्रम्यानुचरोभयत् । ग्रथैवाधूयतमुक्ति कथंसात्यज्यतमया
एव प्रजन्त्याधमुनिप्र ज्ञानस्तत्रैव वास महसा सकार ।

पतस्य व्युष्टिं परिकीर्तयस्तु स्थितस्तस्यैवात्र मुनिप्र ज्ञानै ॥ ८४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणरकाशीतिसाहस्रपा सहिताया पञ्चमेऽश्वत्थीखण्डे
मन्दाकिनोमाहा म्यवर्णननाम द्वात्रिंशत्तमोऽध्याय ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्याय

शङ्करादित्यमाहात्म्यवर्णनम्

सन कुमार उवाच

अव—यामद्गुपादारये पश्येद्वामजनाद्दुर्ता । यपोदशनमात्रेण यमलौकनपश्यति ॥
व्यास उवाच

कथतावद्गुपादारये याताधममहामुनः । नपश्येद्यमलोक स यद्यपिप्रदाहामयत् ॥ २

सन कुमार उवाच

भारावतारणाधाय दधीरामजनात्तर्ता । अपतीर्णोयदोषंशदिष्वरुपीमहाद्युती ॥ ३ ॥

कंसहत्याधचाणूरमुपसेननर त्रिपम् । अग्निविषयस्वयंराज्ये यदुत्तिहउवाचतम् ॥

किंकार्यंतेमयाब्रूहि कर्तव्यन्तेसुतेहते ॥ एवमुक्तस्सराजा वै उग्रसेनोऽब्रवीदिदम् ॥५
 सर्वसम्पत्स्यनेकृष्ण! भवतोहिनदुर्लभम् । विज्ञाताखिलविज्ञानो भवितारानुभावपि
 गच्छेतामुज्जयिन्यां वै कृतविद्यो भविष्यथः । ततस्सान्दीपनिं विप्रं जग्मतूरामकेशवौ
 कण्ठस्थांश्चक्रनुर्वेदानाचारमखिलञ्चतौ । सरहस्यं धनुर्वेदं संहारं तथैव च ॥ ८ ॥
 अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्या तद्द्रुमुतमभूद्विज । सान्दीपनिरसम्भाष्यं तयोः कर्मातिमानुपम्
 विचिन्त्यतौ तदामेनेप्राप्तौ चन्द्रदिवा करौ । ततः किञ्चित्सनोवाचन्नातुं तीर्थमथो ययौ
 शिष्यैस्तु सहितो विप्रो महाकालमथाविशत् ।

शिष्यं स्सह प्रविष्टौ द्वौ तदा तौ रामकेशवौ ॥ ११ ॥

घन्यमानो महाकालस्तदा केशवमब्रवीत् । त्वयानाथेन देवानां मनुष्यत्वे हितिष्ठता ॥
 सुखमासीच्च साधूनामज्ञानानाञ्च सर्वदा । जनपीडाकराये तु सदा वा बलदर्पिताः ॥
 युवाभ्यां तेहतास्सर्वकंसप्रमुखतो नृपाः । मुनिसिद्धसुरादीनां स्थितिः कार्या त्वयानघ
 करिष्यामि तमित्युक्त्वा स नमस्यस्ततो ययौ ।

दृष्ट्वा सान्दीपनिं शिष्या ऊचुरेव दिने दिने ॥ १५ ॥

कोपिनाश्रद्धक्षेपां वचस्त्वत्यद्द्रुमुतं यतः । स्वयं ययौ ततो द्रष्टुमाश्चर्यं शिष्यभाषितम्
 ततस्तथोत्थितः शब्दः संश्लेषश्च तथा तयोः ।

तावागतौ गृहं तत्र गुरुर्वचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥

न वैज्ञातीमयावीरौ यदिवृष्णि कुलोद्भवौ । ततस्सान्दीपनिं कृष्णः कृतकृत्योऽब्रवीद्वचः
 गुर्वर्थं किन्दामीतिसहरामेण हर्षितः । तच्छ्रुत्वा वचनं ह्यं गुरुः प्रोवाच हर्षितः ॥ १६ ॥
 पुत्रमिच्छाम्यहं त्वत्तो यो मृतो लवणाम्भसि । पुत्र एको हि मे जातस्स चापि तिमिनाहतः
 प्रभासे तीर्थयात्रायां त्वमेव तमिहानय । तथेति चाब्रवीत्कृष्णो रामस्यानुमतेगतः ॥
 तंसमुद्रुवाचेदं दैत्यः पञ्चजनो महान् । तिमिरूपेण तं बालं त्रस्तवान्मयि संस्थितः
 ततः पञ्चजनं हत्वा ग्राहरूपं महाबलम् । तन्मध्यस्थं च जग्राह शङ्खं त्रस्तो हियः पुरा ॥
 जलमध्यस्थितेनैव ग्राहेणातीव लीलया । तस्योदरे यदा बालं न ददर्श जनाद्दृष्टः ॥ २४ ॥
 यमालयगतं मत्वा तदावरुणमब्रवीत् । भगवन्त्यादसामीश रथो मे दीयतामहान् ॥

येनाहवेहिनाञ्जित्वापश्येयमेतवयमम् । पुराजिरेहतादैत्यादानवाबलदर्पिता ॥ २६ ॥
 मयायैनरयेनाद्य समहर्दीपतारय । न्यासमृतोरथोयस्ने विधूनोपरत्तरेणे ॥ २७ ॥
 मयाधर्मं नुरस्य यदीपतासह्यवाग्पते । एतच्छुन्वाप्रहृष्टमाहात्वाकावापिनहस्मि
 ददौ तुरयमक्षोम्य रणेतस्मैसुरासुरै । ततोहरिस्त्वमालोक्य रयरत्नपरिवृतम् ॥
 द्वीपिचर्मपरीधान घंयाप्रपरिवारितम् । नानाचित्रविचित्राङ्ग गडडध्वजराजितम् ॥
 सयुक्तरीव्यसुग्रीचमेघपुष्पबलाहकै । अजेयन्देवदेवेन्द्रदानयासुरराक्षसै ॥ ३१ ॥
 अनेकायुधसम्पूर्णमणिचिद्रुमभूपितम् । सहस्रसुयप्रतिमघोरवक्रचतुयुगम् ॥ ३२ ॥

किङ्किणीशनशोभाढ्य घण्टाघामरचन्द्रिकम् ।

सवर्त्ताकारविभ्रम खगन्द्रघरकेतनम् ॥ ३३ ॥

दृष्ट्वाहृष्णस्तरामस्तु मुमुदे धीनविस्मय । प्रदक्षिणमुपागत्य देवताभ्य प्रणम्य च
 आदरोह रथं विष्णुर्विमान साप्रजोऽजन ॥ ३४ ॥

ततो जगाम स्परितो जनादुर्जनो जगन्निवासो यमलोकमाधिताम् ।

दिश सहस्रै किरणैर्बृतामपुरीं वदशं शङ्ख परिगृह्य चाच्युत ॥ ३६ ॥

तत्रप्रभापयामास शङ्ख धडगधनुधर । तेनशब्देनधिप्रस्ता हृतान्ताल्यधीसिन
 नरकान्तगतामत्या पापाचारपरीयणा । सुखमापु प्रशान्ताश्रवद्वय कृष्णदशनात्
 शस्त्राणि कुण्ठता प्रापुयन्त्राणि विविधानि च ।

विदीर्णानि तदा चाशु देवदेवस्य दशनात् ॥ ३७ ॥

असिपत्रवनताम शीणपर्णमजायन । रौरवनामनरकमभैरवमभूत्सदा ॥ ४० ॥

अभैरवमैरवाण्य कुर्मर्मावाक्त्रपाधिकम् । शृङ्गाटशृङ्गसदृश लोहसूच्यप्यसुचिका ॥

दुस्तरासुनराजाता नदीवैतरणावृणाम् । नरकान्तेतदानातेगतेविश्वेश्वरेत्त्रिमौ ॥

पापक्षवात्तत्रस्सर्वे तमुक्तातरकात्ररा । पदमव्ययमासाद्य दृष्ट्वा विष्णु तमोपहम् ॥

विमानेषुमहत्त्रेषु ह्यारुह्यस्तेसमन्तत । समीक्ष्यपुण्डराकाक्ष मुक्तास्तेसर्पपातकात्

ततश्शून्यमुनेनात् सर्वनिरयमण्डलम् । दशनात्तस्यदेवस्य विष्णोर्विश्वस्वरूपिण

ततोऽज्ञा हृतान्तस्वदृष्णश्रयुद्धकारिणम् । धारयामासुरव्यप्रा विशन्तनरकात्प्रति

किङ्करा ऊचुः

मावीरनेनमार्गेण रथमानयमानवाः । प्रयान्त्यधोगतिं पापात्परस्त्रीस्वापहारकाः
यमादिष्टानराः पापाद्ये मोच्या घर्षकोटिभिः ।

दृष्ट्वा तपस्वसद्यस्त्वां गतास्स्वर्गमवावृताः ॥ ४८ ॥

एतच्छ्रुत्वावचस्तेषां रूपयापीडितोभृशम् । पुनः प्रोवाचमधुहा मोक्षयाहमुपागतः
सर्वेषांस्वर्गदाताऽहं यमलोकनिवारकः । अञ्जसायमराड्दूता यमायाख्यातमेव च ॥
एतच्छ्रुत्वावचोदूतास्स्त्वरायममागताः । सर्वमाचक्षिरेवृत्तं यथानारकिमोक्षणम् ॥
ततोयमोरुगाचिष्टः प्राहतान्यमकिङ्करान् । यः कश्चिदागतोमर्त्यो मर्यादाभेदकृन्नरः
तंगत्वाघारयध्वंघं गृहीत्वानीयतामिह । अयन्नरान्तकोयातु किङ्करस्सहकिङ्करैः
एवमुक्तो यमेनाथ किङ्करस्सनरान्तकः । गत्वातंवारयामास चाग्भिरग्राभिरच्युतम्
यदानवारितस्तस्थौ तदाक्रुद्धोनरान्तकः । तदाशरैरतीघोरैस्ताडितस्तेनकेशवः ॥
बलदेवोऽपिसमरे ताडितोविविधैश्शरैः । ताघुभौताडितौघोरैः समन्ताद्यमकिङ्करैः
आदायधनुर्पादिव्ये जघ्नतुर्यमकिङ्करान् । बाणैरनेकसाहस्रैः क्रुद्धोरामजनार्दनी ॥
नरान्तकोऽपिसमरे बलेनबलिनार्द्रितः । पपातगदयामिन्नो मूर्ध्निनिर्गतलोचनः ॥
ततो नरान्तकेवीरे पतितेयमकिङ्करे । किङ्कराणामभूत्सैन्यमातरणपराङ्मुखम् ॥
तेदूनारामकृष्णाभ्यां हन्यमानाभयातुराः । यमायकथयामासुर्नरान्तकनिपातनम् ॥
ततोयमोययौक्रुद्धः समन्तात्किङ्करैर्वृतः । ततः प्राह यमः क्रुद्धोनोजितोऽहंपुरापरैः
ततोवादित्रघोषेस्तु मुरजानकगोमुखैः । नानाडमरुकाद्यैश्चित्रगुप्तेचगच्छति ॥

देवाचिद्याधराः सिद्धा द्रष्टुं प्राप्ता महाबलम् ।

कृतान्तस्य रणेऽक्षोभ्यं कामपालं जगत्पतिम् ॥ ६३ ॥

ततस्तेकिङ्कराः सर्वेचित्रगुप्तेननोदिताः । रथामावृत्यबाणौघैः प्रववाधुस्समन्ततः ॥
बलञ्चकेशवं सङ्ख्ये जघ्नतुस्तावुभावपि । रणेचविविधैर्वाणैश्चित्रगुप्तस्यपश्यतः
विदार्यचसहस्राणि किङ्कराणांसमन्ततः । कृतान्तानीकिनीमध्ये कृतान्तइवकेशवः
चचार रणदुर्द्धयः कामपालेन पालितः ॥ ६७ ॥

ततश्चित्रगुणोरणेकिङ्करीव विदीर्णं निरादयाऽर्ननाद्वकार ।
 शरं पञ्चभि हृणमायान्तमार्जा जवानाष्टमिर्वक्त्रदेशे सभिन्न ॥ ६८ ॥
 शरतोररधोपस्थभ्रासात्तदानीं तमालोक्यभिन्न रणे नष्टसङ्ग्रम् ।
 स्य स्वं समादाय यात एतान्तगततश्चित्रगुणेशरार्ते प्रसुप्ते ॥ ६९ ॥
 रणे कीर्तिलुप्तमयक्षोभयुक्ता स्यसंन्यध्युक्ताभयार्तानिदण्णा ।
 प्रधानाश्चभग्राविचित्राश्च भग्नान्ततश्चित्रगुण निशम्याऽथ भग्नम् ॥ ७० ॥
 सकात्तमायान्तमालोक्यदूराद्दूर संन्यमादाय देधारिशानुम् ।
 विनाशाय युध्ययुगान्ते प्रजाता यथा घातवो ज्वालवृद्ध प्रवृत्त ॥ ७१ ॥
 तमायान्तमालोक्य काल कराल शरराट्टणोदन्तक कालकल्प ।
 स कात् कराल समादायदण्ड मुमोवाचपुते पश्यतान्देवतानाम् ॥ ७२ ॥
 तत कालदण्ड प्रजाता विनाशो हरेस्सन्निकाश समभ्याजगाम ।
 ततो देवगन्धर्वयक्षामुनीन्द्रा पर विस्मय प्रापुरन्धीश्य रामम् ॥ ७३ ॥
 ज्वलन्तश्च जग्राह कालस्य दण्ड स रामो धर लीलयानन्तमूर्ति ।
 कालदण्डे गृहाते बलेनाहने मोक्तुकामे पुन कालनाशाय वै ॥ ७४ ॥
 तूणमभ्येत्य तत्रान्तरे पञ्चजस्त रणे धारयामास हृणतदा ॥ ७५ ॥
 मा मुञ्चत्यब्रवाद्धिधा काल कालायुध बल ।

स्वयावल्यताधार चराचरधराधरा । धायतेशिरसाद्व ससारनास्ति ते सम ॥ ७६

स्वयाजिभ्वपतिर्विष्णुरुत्सङ्गेनसदोहने । कोऽन्योऽस्तित्वत्समोरामयोजगद्बहनेक्षम

नग स्रगजगद्गोताजगद्गताजगत्पति । पाल्यतेयस्त्वयासोऽपिचिष्णुर्विश्वैकनायक

कसन स्तुतिकराऽस्तीह को गुणान्धेस्तुमहति ।

ततो षय त्वदङ्गस्था विष्णुताभिभवायना ॥ ७६ ॥

युक्त्वावलदेवश्च वामुदेवपुनर्वच । उवाच सतुगस्वस्तु स्तुतिपूर्ववृत्तस्सुरे ॥

हृणहृणकरालास्यो कालन्यास्य कृपा कुरु ।

चेत्तिनायंजगन्नाथ नरकार्णवतारकम् । त्वयाचैभगवन्पूर्वयमः संस्थापितः पदे ॥
 नृणां दुष्कृतकर्तृणां नरकाययमः प्रभो! । तस्माद्द्रस्य जगन्नाथ क्षम्यतां पुरुषोत्तम!
 विभो! कृतापराधस्य ब्रूहि यत्ते चि वक्षितम् । एतच्छ्रुत्वाऽब्रवीत्कृष्णो धातः शृणु गुरोर्मम
 सान्दीपनेस्समानीतस्सुतस्तेनागताविह । समर्प्यतां गुह्येष्ट श्रेष्ठाय गुरुदक्षिणा ॥

आवाभ्यां या प्रतिजाता तस्मात्सा पाल्यतां विभो! ।

एतन्पितामहः श्रुत्वा यमं समरनिर्जितम् ॥ ८६ ॥

समाहृयाऽब्रवीद्विष्णुर्ज्येष्ठवर्षति कुरुष्व तत् ।

तच्छ्रुत्वा धर्मराजस्तु विरश्चि मिदमब्रवीत् ॥ ८७ ॥

भगवन्विश्वकृलोकेनैपमार्गस्त्वया कृतः । यमलोकमनुप्राप्तः कायहीनः शरीरवान् ॥
 शरीरसहितो याति नैतदत्र प्रपद्यते । तच्छ्रुत्वा हि पुनर्ब्रह्मा विश्वस्यास्य विभुः स्वयम्
 विश्वकृद्विश्वहृद्यस्माद्यदिच्छति करोतु तत् ।

तस्मादर्पय पुत्रं त्वं मुनेस्सान्दीपनेश्च वै ॥ ९० ॥

नरकार्यं पुनः कृत्वा तज्ज्ञानयमहामते । तच्छ्रुत्वा धर्मराजस्तु पुत्रं सान्दीपनेस्तथा ॥
 ससर्ज बालरूपञ्च तदात्मानं तद्बुद्धवम् । अर्पयामास कृष्णाय बालरूपसमन्वितम् ॥ ९२ ॥
 समश्च देवतानाञ्च तद्द्रुभुनमिवाभवत् । ततः प्राप्य गुरोः पुत्रं प्रभुः प्रीतः प्रजापतिम्
 प्राह प्राप्ते मया ब्रह्मन् स्वरूपो द्विजदारकः ।

श्रीकृष्ण उवाच

अद्य प्रभृति लोकेश! देशे मच्चरणाङ्किते ॥ ९४ ॥

अचन्त्यामङ्कपादाख्ये मृताने श्रन्ति ते यमम् । महाकालोत्तरे देवमाद्यं वै पुरुषोत्तमम्
 विश्वरूपञ्च गोविन्दं शङ्खोद्धारं च केशवम् । येष श्रयन्ति कुशस्थल्यामेतेषां मूर्तिपञ्चकम्
 तेन रानगमिष्यन्ति विरश्चै निरयं कञ्चित् । तथैवागमनाद्ब्र मम रामस्य नारकाः ॥ ९७

विमुक्तास्ते त्वया घोरात् प्राप्नुवन्त्यखिला दिवम् ।

इत्युक्ते वचने वेधाः प्रोवाच प्रीतिमान्हरिम् ॥ ९८ ॥

यस्त्वयोक्तं वचनः कृष्णतदस्तु सकलसदा । ये च त्वामादिपुरुषं प्रथमं पुरुषोत्तमम् ॥

प्रणम्य ये च द्रक्ष्यन्ति स्नात्वा शिवसरस्यपि ।

मधोज्वरं महाकाल सोऽश्वमेधफल लभेत् ॥ १०० ॥

पद्ममुक्तो हरि पुत्रमादायबलेन (हलिना) सह (?) ॥ १०१ ॥

मापृच्छध्वेधसदेवमारोहरथततः । शङ्खमापूरयामास हृतकार्योऽजनाह्नं ॥ १०२ ॥

मोक्षायनिरयस्थान नृणावैपापकर्मणाम् । ततस्नेशङ्खशब्देन स्मरणेनाच्युतस्य च

दिव्यान्धिमानानारुह्य दिग्मेवाधिलागता ।

शून्यतन्मण्डल जात नारायणसमागमे ॥ १०४ ॥

कालो वि दण्डमासाद्य बलदेघात्पुर पुरम् ।

प्रधिवेश ततो धाता तथैवान्तरधीयत् ॥ १०५ ॥

हृष्णोऽपिबलवान्चार प्राप्तउज्जयिनीपुरीम् । बलदेवसहायस्तुसरथेनाशुगामिना ॥

ततस्तान्दीपने पुत्रमपथामासकेशिहा । गुरवेथप्रतिज्ञातं सतस्माद्नृणोऽमषत्

एवंसान्दीपने पुत्रदृष्ट्वाचनुनरागतम् । नागरास्तत्रराजाच विस्मयपरमयु ॥

तौधारावधयामासुमत्वाद्देवोत्तमोत्तमौ । सान्दीपनिदवाचेद तौधरामजनाह्नौ ॥

इह स्थास्यति च कीर्तिर्पाषादाभृतसम्प्लवम् ।

स्थाने तु धयमेतस्मिन् स्थास्यामो यदुनन्नी ॥ ११० ॥

नविहातीमयावीरो यदुबृष्णिकुलोद्भवो । नरनारायणोर्देवो देवकार्याधमागतौ ॥

नाहवमृशुमवेत्तस्यनोपाधिनवदुर्गति । प्राप्नोत्यत्रवस्नातञ्चेत्स्वगलोकेमहीयते

शङ्खिनविबरूपञ्चमाधवञ्चत्रिणतथा । च वारिविष्णुक्षेत्राणि बहुपादस्तुपञ्चम

एषा यात्रा प्रवक्ष्यामि यथा काया मनापिमि ।

मन्दाकिन्या हृतस्नानो दृष्ट्वा रामचरान्नी ॥ ११४ ॥

शङ्खोद्धारे ततस्स्नत्वा प्रपश्येद् बलकेशधौ ।

स्नानं हत्वातत कुण्डे गोधिन्दञ्च समधयेत् ॥ ११५ ॥

चत्रिणञ्चततोऽष्टा विबरूपंततोमनत् । तस्याप्रत करीकुण्डेस्नानं हत्वायथाविधि

पुनस्तेन प्रकारेण प्रपश्येद् बलकेशधौ ।

स्नानं कृत्वा ततः कुण्डे गोविन्दञ्च समर्घयेत् ॥ ११७ ॥

तथैव चक्रहस्तौ तौ दृष्ट्वा केशवमाव्रजेत् ।

शिप्राभ्रसि नर स्नात्वा भक्त्या सम्पूज्य केशवम् ॥ ११८ ॥

परावृत्याङ्कपादे तु तां रात्रिगमयेच्छुचिः । प्रातर्वर्षेभोजयेत्तत्र पञ्चविप्रांश्चसुव्रतान् ॥

गोदक्षिणाशशङ्खिने तु विश्वरूपाय वैहयः । गोविन्दाय गजः प्रोक्तस्सर्वदद्याच्चकेशवम्

उपोष्य द्वादशीं विप्रायाङ्कपादं समर्घयेत् । गन्धपुष्पैश्च धूपैश्च नैवेद्यैर्विविधैस्तथा ॥

श्राद्धं यः कुरुते सर्वं तस्य पुण्यफलं शृणु । कुलानां शतमुद्बृष्ट्य विमानैस्सार्वकामिकैः

गीतवृत्यादिभोगैश्च वैकुण्ठे सुचिरं वसेत् । पुनर्लोकमिमं प्राप्य पवित्रे जायते कुले ॥

प्राप्नोत्यनन्तसन्तानं विष्णुलोकं पुनर्ब्रजेत् ॥ २४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डेऽ

ङ्कपादमाहात्म्यं नाम त्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

चन्द्रादित्यमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अथान्यं सम्प्रवक्ष्यामि देवं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

चन्द्रादित्यमितिरुयातं चन्द्रादित्यार्चितम्पुरा ॥ १ ॥

यस्तं समर्घयेद्देवं सुरासुरनमस्कृतम् । गन्धैः पुष्पैस्तथा धूपैर्नैवेद्यैर्विविधैस्तथा ॥

चन्द्रादित्यादिसालोक्यं प्रयाति सार्वकामिकैः ।

विमानैस्सूर्यसङ्काशैर्यावच्छेन्दुदिवाकरौ ॥ ३ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चन्द्रादित्यमाहात्म्यं नाम चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

करभेधरमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

करभेशतनोगच्छेदेवदेवं महेश्वरम् । यस्य दर्शनमात्रेण बुयोनी नैव जायते ॥ १ ॥

ध्यास उवाच

करभेशकथादेव श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः । कथं देवस्समुपत्र- करभेशेति सञ्ज्ञितः

सनत्कुमार उवाच

पुरादेवगणैस्साद्धं देवदेवो महेश्वर । धनेऽस्मिन् मीडयामास परमाद्वादतयुत ॥

कीडन्गङ्गानिधेकाले शङ्कर करमोऽभवत् । नशापेसर्षद्वै शङ्कर करमावृति ॥ ४ ॥

अन्वेषयन्ति न देवास्ततो विस्मयसयुता । न पश्यन्ति यदा तत्र य देवशूलपाणिनम् ॥

देवे पृष्ठस्ततो ब्रह्मा क्वास्ति देवो महेश्वर । ध्यातोऽपि प्रह्वणादृष्टो शुभयोगप्रमुहुर ॥ ६ ॥

देवैस्साद्धं ततो ब्रह्मा पप्रच्छ गणनायकम् । नदृश शङ्करोऽस्माग्निर्गत कुत्र विनायकः

कथयस्व नमस्तुभ्यं दास्यामो लड्डुकान् धिमो ।

एवमुक्तस्तत्र हृष्ट प्रोवाच गणनायकः ॥ ८ ॥

करमोऽयमद्देवो दृश्यता विबुधोत्तमा । ध्रुत्वा घैवघचो देवा प्रह्वण करमययु-

ज्ञातोऽस्माग्निमहाद्वो जल्पन्त इति ते स्वयम् ।

गत्वा सैव तत सर्वे घनुर्दिभुस्थितास्त्वयम् ॥ १० ॥

विचिन्त्येति कथञ्चात् शङ्करो विस्मयंगतः । त्यक्त्वायकारमरूप देवदेवो महेश्वरः ॥

लिङ्गमुत्पादयामास देवयत्करभेश्वरम् । तदृष्टाय सुरास्सर्वे साष्टाङ्गवर्णतिस्थिताः

तत प्रभृति विख्यातशङ्कर- करभेश्वरः ।

स्नात्वा घैव शुचिभूत्वा यन्तमर्घयते शिवम् ॥ १३ ॥

गन्धपुष्पैश्च नैत्रैर्घृणुते या घयत्फलम् । सर्वमेधेषु यत्पुण्य सर्षदानेषु यत्फलम् ॥

ततोऽधिकं स लभते नात्र कार्या विचारणा ॥ १५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
करभेश्वरमाहात्म्यं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

षट्त्रिंशोऽध्यायः

गणेशमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

लङ्ङुकैश्च ततो देवैर्विघ्ननाथस्समर्चितः । तदा प्रभृतिचिख्यातो विघ्नेशो लङ्ङुकप्रियः
यस्समर्चयते भक्त्या तस्य विघ्नं न जायते । तस्मै ददाति सन्तुष्टस्सर्वकामान् विनायकः
नकाहारश्चतुर्थ्यां च स्नात्वा शिप्रां चि शेषतः । रक्ताम्बरधरो भूत्वा रक्तपुष्पैर्विनायकम्
रक्तचन्दनतोयेन मन्त्रैस्सन्पनपूर्वकम् । चन्दनेनापिरक्तेन तं विलेप्य प्रपूजयेत् ॥ ४
धूपं दद्यात्तथा दिव्यं सुगन्धलङ्ङुकप्रियम् । नैवेद्ये लङ्ङुकादंयाञ्जाय खण्डपरिप्लुताः
न तस्य जायते व्यास भयं विघ्नं कदाचन । लभते च तथा भीष्टं मृतशिशवपुत्रं जेत् ॥ ६
अवतीर्णः पुनर्लोकं जायते वसुधाधिपः । मतिमान् पुत्रवाञ्छूरो नात्र कार्या विचारणा
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
गणेशमाहात्म्यं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशोऽध्यायः.

गोमेधरादिवर्गनम्

सप्तशुमार उवाच

कुसुमशासुहारे सुरासुखमहत्तम् । धृष्ट्यापृथुदेशस्तु रियलोके न मोक्षते ॥
जयेभ्यस्तु य परदेदृश्यद्वयमद्वयम् । जयीष्यात्सर्वकार्येषु शिवलाकमगच्छति
शिवद्वारेशिवच्छिन्नमयवेत्मानयोवदि । त्रिदिवंवातिवातेन गाणपत्यश्रुचिन्दि

अधाम्यं सप्तप्रश्यामि माधण्डेभ्यस्तुलमम् ।

माधण्डेयो मुनिश्च ततःशशुमहत्तय ॥ ४ ॥

दृष्ट्वा तंशशुर्वं इवं वाजपयसश्चमेत् । सर्वंवापविशुद्धामा चिरायुजायतेन
शृणु प्यास'महान्घातमस्यां पुवांस्तुलमम् ।

यत्र तिष्ठति सा देवा ब्रह्मणा तं सवाहिनी ॥ ६ ॥

भक्तानांपुरयेदाशांपुत्रवदस्तिपालयेत् । यथा माता तयादर्षी दृष्टाशान्तिपरैरपि ॥
अर्चिताब्रह्मणासातु स्तुतादर्षीसुरोत्तमै । अथदेह्नाधुर्ध्वं नैवयैस्तघसिद्धिद
अपिवाब्रह्मण पूषमभृद्दर्षीस्तुमिद्धिदा । यस्मिन्नात्पाब्रह्मसरसिपश्येदुब्रमेभ्यरंशित
मघपन्धविनिमुक्तो ब्रह्मणोवसमोदते । अध्यान्यतरसप्रश्यामि यज्ञवापामनुत्तम
यत्रवेब्रह्मणापूषमिणोयज्ञस्तदक्षिण । यत्रार्चयत्तरंतकुण्डं यज्ञवापीचसास्मृता
पशुश्च पातितो यस्मात्तस्मात्पशुपति स्मृत ।

तस्यां स्नात्वा शुचिर्भूत्वा पश्येत्पशुपति तु य ॥ १२ ॥

उद्धरेत्सपितृन्ध्यासं पशुयोनिगतानपि । सुवणमणिमुक्ताख्यै र्धिमनैस्तस्यकामं
याति रद्रपुरं दिव्यंयत्रदेवोमद्वेभ्यः । रूपकुण्डे नरस्नारवा सुरूपोज्ञायतेतथा ।
स्वर्गे सदैव गन्धर्वैस्त्वृहणीयपुर्भवेत् ।

कुण्डेस्नारवाऽप्यनङ्गे यशुचिर्भूत्वा समाहित ॥ १५ ॥

पश्येच्च देवदेवेशमनङ्गेनार्चितम्पुरा । कामंसलभतेऽभीष्टं मृतोयाति शिवालयम् ॥
 प्रापाद्देतुसिताष्टम्यां जागरंयस्तुकारयेत् । केदारेयत्फलंप्रोक्तं तत्समानमघाप्नुयात्
 करीकुण्डे नरस्सनात्वा विश्वरूपन्तुयोर्चयेत् ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १८ ॥

अजागन्धेनरः स्नात्वा दृष्ट्वाब्रह्मेश्वरंशिवम् । ब्रह्महत्यासमंपापं तत्क्षणात्सव्यपोहति
 चक्रतीर्थेनरस्सनात्वा चक्रस्वामिनमर्चयेत् । जायतेसनरोव्यास! चक्रवर्तिसदाभुवि
 सिद्धेश्वरञ्च यः पश्येत् स्नात्वा सुविधिपूर्वकम् ।

कामिकेन धिमानेन रुद्रलोकं स गच्छति ॥ २१ ॥

सोमवत्यांनरस्सनात्वासोमेश्वरमथार्चयेत् । सोमवन्निर्मलोभूत्वासोमलोकेसमोदते
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 सोमेश्वरादिवर्णनं नाम सप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः

सोमवतीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

तीर्थसोमवतीनाम लिङ्गंसोमेश्वरंतथा । अभूदेतत्कथं नाम श्रोतुमिच्छामितस्वतः ॥

सनत्कुमार उवाच

शृणुव्यासयथोत्पन्नं सोमतीर्थसुशोभनम् । सोमेश्वरंतथालिङ्गमेतत्सत्यंबदामिते
 यो देवो भगवान्सोमो लोकस्याप्यायनं परम् ।

आसीत्तस्य पुरा व्यास! पिता विप्रो महातपाः ॥ ३ ॥

अचन्त्याञ्च महाभागो योऽत्रिनामातपोनिधिः ।

वर्षाणां त्रीणि दिव्यानि सहस्राणि तपो महत् ॥ ४ ॥

तुष्टोऽथ भगवान्सोमो जगतस्सर्वदोमुने ! दशवर्षसहस्राणि तेपेऽतिदुस्सहंतपः
 ततस्तस्मैददौ स्वाम्यं ब्रह्मालोकपितामहः । वीजौ पथीनां विप्राणां सोमो राजा वभूवह
 सप्तविंशतिसोमाय दाक्षायण्यो महाव्रताः । पत्न्यः प्राचेतसो दक्षो ददौ नक्षत्रसञ्ज्ञकाः
 सितत्प्राप्य महद्राज्यं सोमो भार्या युतस्तदा । समारेभे राजसूयं सहस्रशतदक्षिणम् ॥
 हाताघ भगवानत्रिरध्वयुर्भगवानभृगुः । हिरण्यगर्भश्चोद्गाता ब्रह्मा ब्रह्मत्वमेयि चान् ॥

सदस्यो भगवान् विष्णुस्सनकादिमुखैर्वृतः ।

ददौ स दक्षिणां सोमर्त्वाँ ह्येकान्सुसमाहितः ॥ ३० ॥

सिनीवालीकुहूश्चै घ द्युतिः पुष्टिः प्रभावसुः ।

कीर्तिर्धृतिश्च लक्ष्मीस्तं देव्यो दिव्यास्सिपेवरे ॥ ३१ ॥

प्राप्याघभृथमव्यग्रस्सर्वदेवर्षिपूजितः । अतीवराजते चन्द्रो दश प्रोद्गासयन्दिशः ॥

तस्य तत्प्राप्य दुष्प्राप्यमैश्वर्यमृपिसंस्कृतम् ।

विबभ्राम मतिर्व्यास! तदा मृतमयस्य च ॥ ३३ ॥

बृहस्पतेस्तदा भार्या तारानार्त्नी यश-घनीम् ।

जहार तमसा साध्वीमवमान्याङ्गिरस्सुतम् ॥ ३४ ॥

घाच्यमानस्तदा सोमो देवैर्देवर्षिभिस्तथा ।

नैव व्यसर्जयत्तारां तस्मा आङ्गिरसाय च ॥ ३५ ॥

बृहस्पतेस्ततः पक्षं शक्रोजग्राहकोपतः । सहिशिष्यो महातेजाः पितुः पूर्वं बृहस्पतेः
 ततो युद्धमभूत्तत्र सुधोरंशक्रसोमयोः । देवानां दानवानाञ्च व्यासत्रासङ्करं महत्
 सर्वेभीतास्ततो देवा ब्रह्माणंशरणंगताः । अग्रतो ब्रह्मणो युद्धं कथितं सोमशक्रयोः
 देवानां च चनं श्रुत्वा सार्द्धं देवैः पितामहः । आगत्य युद्धसमयेऽवारयद्देवदानवान् ॥

घारितास्ते स्थितास्तत्र युद्धं त्यक्त्वा सुरासुराः ।

तारामादाय स तदा ददावाङ्गिरसे द्विजः ॥ ४० ॥

ताञ्च सप्रसवां दृष्ट्वा आह भार्या बृहस्पतिः । अन्यदीयो न ते योन्यां गर्भो धार्यः कथञ्चन
 उत्ससर्जत तस्तारां कुमारं देवरूपिणम् । ऐपिकास्त्रं समादाय ज्वलन्तमिषपावकम्

स तेजो ज्ञातमात्रोऽपि देवानामाक्षिपद्यश ।

ततस्सशयमापन्ना ऊचुस्तारा दिवोकस ॥ ४३ ॥

कस्याय ब्रूहिसुभगे सोमस्याथ गृहस्पते । नाभ्रक्षेत्रे देवानां वेधा पप्रच्छ नाम्पुन
यदत्र सत्यतद्ब्रूहि तारो कस्य सुनो ह्ययम् । साम्राज्जलि रुवाचेद ब्रह्माणं परदं विभुम्
सोमस्येति महासोम्य कुमारो देवसन्निभ ।

सोमस्य त सुत ज्ञात्वा परिष्वज्य पितामह ॥ ४४ ॥

बुधस्य करो ज्ञाम तस्य पुत्रस्य वै तदा । परदारापहाराच्च यत्पार्पं तनुदुस्सहम् ॥ ४५
तेन सोमोऽभवत्कुप्टीक्षयरो गयुतस्तदा । ततो राज्ये स्वक पुत्रस्थापयित्वा यथाविधि
अवन्तीमाजगामाशु सोमोऽवद्विदृक्षया । सोमाहे सोमवत्याञ्च अमायोगे जितेन्द्रिय
स्नात्वा सम्पूजयामास सोमस्सोमेश्वरतत ।

तस्य भक् या च सन्तुष्ट प्राह सोम महेश्वर ॥ ५० ॥

मत्प्रसादाद्गुणान्त तव सोममविध्यति ।

सोमेश्वरमिति व्यात भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ ५१ ॥

पयतु व्यासं तत्तीर्थं लिङ्गं धैवातिदुलभम् । कथिततन्ध्यभावेन मया गुप्तेन साम्प्रतम्
धावणं प्राप्य यो मास सोमनाथ जिनेन्द्रिय ।

नि य पश्येन्नरो व्यासं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ५३ ॥

सौराष्ट्रे सोमनाथस्य पूजाया प्रत्यहं फलम् ।

लभते स नरो व्यासं नात्र कार्या विचारणा ॥ ५४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण वक्राशीति साङ्ख्यया सहिताया पञ्चमेऽथन्तीखण्डे
सोमवतीतीर्थमाहात्म्यनामाऽष्टविंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः
नरकेश्वरनरकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

तार्णस्यनरकस्यास्य माहात्म्यं शृणु साम्प्रतम् । तीर्थेन्नरकेस्नात्वा वृष्ट्वा देवं महेश्वरम्
न पश्येन्नरकं काऽपि यद्यपि ब्रह्महा भवेत् ।

व्यास उवाच

कियन्तो नरकास्तात! कस्मिन्स्थाने प्रतिष्ठिताः ॥ २ ॥

पतन्ति न्रेनपायेन पापिनस्तेषु दुःखिताः । तत्कथं प्राणिनस्तत्र गच्छन्ति पापकारिणः
एतत्सर्वं समाख्याहि यदि तु द्रोऽसि मे प्रभो ॥ ४ ॥

सनत्कुमार उवाच

शृणुष्व नरकान्ध्यास! याचन्तो यत्र संस्थिताः । न लभ्यन्ते यथा ते तु सत्यमेतद्ददामि ते
पातालनिलयास्सर्वे विख्याता दुःखदास्सदा ।

पुण्यप्लावेन ते सर्वे निर्यग्यान्ति स्वकर्मभिः ॥ ६ ॥

रौरवशृङ्गारोरौद्रस्तालोविनशकस्तथा । तत्कुम्भस्तुततायो महाज्वालस्तथैव च
कुर्मापाकः क्रकचनस्तथा चैवातिदारुणः ।

कृमिभुक्तिश्च रक्ताढ्यो लालाभक्षश्च गण्डकः ॥ ८ ॥

अधोमुखश्चास्थिभङ्गो यन्त्रपीडनकस्तथा । सन्दंशोरुधिराङ्गश्च असिपत्रकुभोजनी
इत्येवमादयस्सर्वे नरकाभृशदारुणाः । यमस्य विपये सन्ति श्रुता हि भयदायिनः १०

पतन्ति पुरुषास्तेषु पापकर्मरताश्च ये । पतिताश्च प्रपच्छन्ते नराः कर्मानुरूपतः ॥ ११
यातनाभिर्विचित्राभी रौद्रकर्मक्षयोभृशम् । सुगाढं हस्तयोर्बद्ध्वा तप्तशृङ्खलानराः

महावृक्षस्य शृङ्गेषु लम्ब्यन्ते यमकिङ्करैः ।

शोचन्तः स्वानि कर्माणि तूष्णीं तिष्ठन्ति निश्चलाः ॥ १३ ॥

अग्निवर्णे शङ्कुमिध्र लोहदण्डैस्सकण्ठकैः ।

हृन्मन्त्रे किंरुरौरेस्समन्तापाचारिण ॥ १४ ॥

ततःक्षणद्वयन्प्यन्नेषद्भिना घषिदोषतः । समन्ततः प्रक्षिप्यन्ते वृक्षाश्चज्जंरौरिताः
 कूटमाश्रयतघामभ्यक् पक्षपातेनगोघदेत् । यश्चान्यदन्तद्रूपा मनरोयातिरौरधम् ॥
 सुरागोप्रददा हता सुरणम्यगृह्णरम् । प्रयान्तिनरकञ्चैव तैस्संसर्गमुपैति यः ॥ १७
 भूणहागुरहन्ताच गोम्रधमुनिमत्तमः । यान्त्येते नरक रौद्रं ये च विभ्वासघातका
 म्यणस्नेयाग्न्याले तथैयगुम्नपय । करोतिकर्मवैनिन्द्य दक्षगा प्रतिषेधयेत्
 नरोचिनरात्रेयाति नरकेभृशदारुणे । स्वामिद्रोहीध योरौद्रस्ततकुम्भेसपायते ॥
 तत्रलाहोपुष्येन यन्मुभनपरियनेत् । स्तुपासुताश्चयोगच्छेभमहाज्वालेसपात्यते
 कुर्मापाकेप्रयायेव पादैरूर्ध्वरधोमुख । देवदूषयितारश्च येद्विक्रयकास्तथा ॥ २२
 परत्वागामिनोयेच यान्तिनरकघनेतुने । रौरोऽतिदारुणेयाति मयादाभेदकस्तथा
 देवद्विजपितृद्रेण रजदूषयिताच यः । सयातिवृमिमक्षवै रकात्येव पतन्तिवै ॥ २४
 पितृदेवगुरूणाञ्च सपदां न करोति यः । लालामञ्जसयात्युग्रैकूटकर्मकरोतिय
 अन्त्यजेभ्योप्रदानाच्च नरकेयात्यधोमुखे । अस्मिन्नग्नेप्रयात्येव एकोमिष्टान्मुडनर
 हनप्र पिशुन क्रूर कूटमानाविडम्बकः । यन्त्रपांडनके याति परगुहाप्रकाशकः ॥
 लाभामासरसानाञ्च तिलानाञ्चरसस्यच । विक्रयाम्राह्मणोयाति सन्दशेनात्रमशय
 मधुहाप्रामहन्ताच यातिचैतरणीनरीम् । घर्णाश्रमविरूद्ध कर्मकुर्षन्तियेनरा ॥ २६
 कर्मणामनमावाचा महानद्याप्रयान्तिने । गुरूणामयमन्ताच शाखदूषयिताधय ॥
 असिपत्रेप्रयात्येव तथापवविलङ्घकः । घनर्याघनमत्ताये मर्यादाभेदिनो नरा ॥ ३१
 ने यान्ति नरके धारे असिपत्रे तिदारुणे । असस्वृत्तश्चयो विप्रो वृषर्त्सिष्वनेऽतुवै
 वृषर्त्सामिपुताचर्ष्वै पततस्तावुमावपि । उच्छिष्टायेस्सुरान्तीह मामग्निजननीद्विजान्
 तेष्व्यन्तेकुमोज्येहि मित्रहैर्षाविशेषतः । पङ्क्तिभेददिवास्वप्न येनरात्रह्यचारिण
 पुरैरध्यापिताभ्येवै तेषतन्तिकुमोजने । एतेचान्येच नरका शतशोऽथसहस्रशः ।

तत्र दुष्टतर्कमार्ण पच्यन्ते यातनागताः ।

नृणां स्वर्गाश्च यावन्तस्तावन्तो निरयास्तथा ॥ ३६ ॥

पापं कृत्वा तु बहुलं प्रायश्चित्तपराङ्मुखाः ।

कृते पापे च वै तापो यस्य पुंसः प्रजायते ॥ ३७ ॥

प्रायश्चित्तन्तुतस्यैकं शिवसंस्मरणंपरम् । तस्मादहर्निशंशम्भुं संस्मरन्पुरुषोत्तमम्
नयातिनरकंशुद्धस्सङ्क्षीणाखिलपातकः । कार्तिकस्यासितेपक्षे याभवेच्चवतुर्दशी

तस्यां दीपः प्रदातव्यो देवदेवस्य चाग्रतः ॥ ४० ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
नरकेश्वरनरकतीर्थमाहात्म्यं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

चत्वारिंशोऽध्यायः

दीपदानमाहात्म्येशिवशिवासम्वादवर्णनम्

व्यास उवाच

दीपेऽस्मिन्नयत्फलंदत्तं विधिनायेनदीयते । तत्सर्वं ब्रूहिमेतात! दीपोत्पत्तिश्चशोभनम्

सनत्कुमार उवाच

पुराकृतयुगेशम्भुः पार्वतींशङ्करोयदा । अभिप्रयाचितुंयातस्तयापिसोऽभियाधितः

पार्वत्युवाच

शरीरेकृष्णताशम्भो ममास्तेरूपहारिणी । तस्माद्याचेभृशंशम्भोप्रसीददिव्यलोचन
भवेनवर्णितासावैअतीवशोभनामम । लोचनेपद्मपङ्क्त्येव शोभतेऽतितरांसदा

सिताव्जसंस्थितो भृङ्गो यथा शोभयते च तम् ।

तथा तथा याचितोऽसौ धूर्जटिवृषभासनः ॥ ५ ॥

विरूपरूपकर्ता त्वं नशृणोषिवचोयदा । तदात्वहंसुवैराग्याच्चरयं दुष्करंतपः ॥

भवस्तयापि चोक्तस्तु तस्या वै पाणिमग्रहीत् ।

कदाचिच्छुद्धो देवो रतिं याचितवान् प्रियाम् ॥ ७ ॥

रतिं दत्तवती सा तु जहास नाम कातयन् । सुदुःखिता भवत्सानु त विहाय परादमुखं
 उधाचरो यस्युक्ता स्मरन्ती देवभाषितम् । तपोधनव्रजाम्यद्य सुगौरवो पलक्ष्यये ।
 सुवणरूपरूपिणी यदा पुन भवामि चेत्तदा तवानुरागिणी भवामि सैव नान्यथा ॥ १० ॥
 इतीदमेव जल्पती जगाम चिन्ध्यपवन हरश्शुशोच ता ततो गता क सा विहाय माम्
 स्मरत्तदेव चेष्टित यदेव प्रवभाषितं तदेव मे वृथामतिमुदा यदा नमानिता ॥
 यतो मया हिमाद्रिजा समस्तलोकसुन्दरी पुरैव नाभिनन्दिता गता विहाय मामिति ॥
 इतीदमेव सोऽवदन्न तस्त्वदशन तत प्रियावियोगमीदृशं गुरुनसोऽमुसहे ॥ १४ ॥
 ततो जगत्सदा भवन्महाभयेन सयुतम् सुरासुरामहर्षय परविषादमभ्यगु ॥ १५ ॥
 विहाय मन्दिराणि ते परविषादमागता । हरेस्तुतिपराञ्जतप्रचक्रुरद्भुतोपमाम् ॥ १६ ॥

सनकुमार उवाच

नदृश्यते यदा रूढो देवो वात्रेन्दुशेखर । नष्टालोकजगत्सर्वं कान्तारमभवत्सदा ॥ १७ ॥
 त्रीणि ते त्राणि रुद्रस्य यत्स्वर्गेन्दुवहय । गतरुद्रे न ते भान्ति जगत्सर्वमिधराचरे
 तनस्तमसि दुस्तारे सम्भूते लोमहर्षणे ।

अ योग्यं हि न पश्यन्ति सुरा देत्यास्तमोवृता ॥ १६ ॥

एषा बुद्धिस्ततस्तेषामुपजाकायसिद्धये । यथा बुद्ध्या जगन्नाथो ज्ञायते पावतीपति
 नद्यालोकोचिनातनशशित्स्याग्निचभुषा । परस्परं व्रुवन्ति स्म दुःखितास्नेहिसञ्ज्ञया
 हे देव! हे मुने! सिद्ध हे रूप हे निशाचर! । हे देव! हे देव! हे देव! हे मुने! निदेशक! ॥ २२ ॥
 गतोऽसि का दिश तात! को वा लक्ष्यस्त्वया धिमो! ।

क च विधामभूमिस्ते किन्विदालम्बनतव ॥ २३ ॥

पापयमस्ति किञ्चित्तदेशिको वाप्युत्रचित् । प्रकाशं वाहनं छत्रमशनं शयनं गृहम्
 क च वास कथं ते व्याप्यथवा विसृजित्विति ।

वन्धु पुत्रोऽस्ति वा तात वृक्षच्छाया सुशीतला ॥ २५ ॥

पर्वप्रकारं करुणं समाभाष्य परस्परम् । भूयश्चिन्ता परस्परं देवाश्चन्द्रपुरोगमाः

भूमिविचरमाश्रित्य प्राणिनो ये च सन्त्यपि । रसातले च दैत्यासं स्थिताः पन्नगाश्च ये
न ते पांघिद्यते सूर्यो नेन्दुर्नान्ये महाग्रहाः । नाग्निर्देवमुखं घिद्युश्चैव तारककोटयः ॥ २८

केनालोकेन पश्यन्ति समानि विपमाणि च ।

नरकस्था नरा लोकं केन पश्यन्त्यलोकनात् ॥ २९ ॥

विचरंस्तु सनः क्रोवा मनोरथशतप्रदः । तृष्णाभ्रः क्षुधितान्नञ्च श्रान्तानामथवाहनम्
थमे शयाजलेनोश्च रागे सत्परिचारकः । श्रेष्ठोपधिरसद्रोगे सम्पदोव्याधिसङ्कटे ॥
सुहृद्भिर्देशेऽप्योष्णेनिर्भूमशिशिरेशिखी । महाभयेपरित्राणं प्रकाशश्च महानिशि ॥
सर्वदाघैव सर्वेषां मनोरथशतप्रदः । एकएव भवेद्योनस्तन्नजानीमहे वयम् ॥ ३३ ॥
द्रुवन्तस्त इतिव्यास! शुश्रुषुर्मधुरांगिरम् । श्रुतपूर्वांभोमध्याद्विष्णोरस्तुलकर्मणः ॥

न जानन्ति स्थितः कुत्र भापते केशवो विभुः ।

शृणुध्वमिति मे वाक्यं सर्वे घैव समाहिताः ॥ २५ ॥

दानमेकं सदा सम्यक् चिन्तामणिसमं स्मृतम् ।

सर्वेषामेव दानानां दीपदानं प्रशस्यते ॥ ३६ ॥

तच्च देयमतः सर्वे शृणुध्वन्तस्त्वतोभृशम् । मयारसातले पूर्वं नागानामनुकम्पया ॥ ३७
उत्पादितो दीपघरो येन ध्वन्तमिदं तमः । एवंभूतस्तुवायूनामप्रधर्ष्यो महाप्रभः ॥
निष्कम्पो निर्मलो हृद्यः सुन्दरो भास्करप्रभः ।

नात्युष्णो नातिशीतश्च दिव्ययोगसमुद्भवः ॥ ३६ ॥

ते दीपप्रकाशेन गोकर्णानि वृत्तियुः । नागा शेषादयः सर्वे नोद्यमानाश्च सङ्घशः ४०
तदा दीपसहस्राणि ददुस्ते वै शिवाग्रतः । पर्वतेषु समुद्रेषु घनेषु पवनेषु च ॥ ४१ ॥
नदीतीरेषु सर्वत्र दीपान् प्रज्वाल्य रेमिरे । भुञ्जानाः फलमूलानि दिव्यानीश्वरसंतथा
परमान्नञ्च मांसानि मकरन्दं द्रुतोदनम् । चन्द्रशालिभवंभक्तं ताम्बूलं सप्तधागतम्
मद्यमष्टप्रकारं तु भार्यापीताघशेषकम् । शयनेषु महार्हेषु हृद्यासु घनराजिषु ॥ ४४ ॥
वृक्षमूलैः पुंसर्वेषु घनच्छायोपशोभिषु । रमन्ते स्म च ते सर्वे उद्वेष्टन्तः परस्परम् ॥ ४५ ॥
कामतन्त्रोपदिष्टैस्तु चेष्टितैश्चुम्बनादिभिः ।

सूर्यतापमया-मुक्ताश्चन्द्रश्चिभयाश्च ते ॥ ४६ ॥

चिमुक्ताश्च भयाद् घोरात् पिपीलिकोद्भवास्तथा ।

सूर्यतापेन दाह स्याच्छीत चन्द्रमरीचिभि ॥ ४७ ॥

मयूरनकुलाद्यैश्च पिपीलीसरणाद्भयम् । सौवर्णान्दीपकान्कृत्वाद्विजेभ्यस्तेददु'पुन

तेन पातालमाश्रित्य वृत्वा भोगवतीम्पुरीम् ।

घसन्ति सुखिनस्तत्र स्वर्गादष्टगुणान्सदा ॥ ४६ ॥

एवम-प्रतमोदेवा पानालाद्दीपतोगतम् । एतद्गुह्यमयार्यात् भवताद्यानुकम्पया ॥

दीपदानमती सूर्यं कुरुच सुसमाहिता ।

दीपाग्निना घिना नैव तमो दाह प्रदहाने ॥ ५१ ॥

नारायणपरादेवा निशम्याथ समाहिता । पप्रच्छुस्तेषुन सर्वे हृष्टादामोदरभिवभुम्

ब्रूहि नोऽग्निं जगन्नाथं सदीपोयेन जायते । घो'तप्रसिधैर्मग्नान्नाग्निजानीमहेष्यम्

देवानामानसोवद्विरथकृष्णो नुकीर्तित । तेनदीप च प्रज्वाल्य देवा शिवपरायणा

ददुस्ते शिवमुद्दिश्य सर्वाभीष्टफलप्रदम् ।

दत्त दीपे ततो देवैर्नष्टो हृण महेश्वर ॥ ५५ ॥

तिर्गिरतद्गतश्चापि जगद्यनजडीकृतम् । ततोदेवा सुखमश्रापु स्वर्गसेन्द्रपुरोगमा

दापदानफल ज्ञात्वा दैतेयाश्चापि विस्मिता ।

राज्य भोगान्वितमप्राप्य साद्धं स्त्रीभिश्च रेमिरे ॥ ५७ ॥

तद्येव न फलज्ञात्वा ध्यासायक्षाश्चविस्मिता । पूजयित्वामहादेवपुष्पैश्चनिमलजले

ददुर्दोषसहस्राणि सर्वेशिवपरायणा । स्वस्थानेषामवन्सर्वे दीपदानाद्यशोभनात्

स्वेच्छया भुञ्जते भोगान् बन्धुभृत्यादिसयुता ।

निराहारास्ततो व्यासा पिशाचा घै निराश्रया ॥ ६० ॥

दीपदानफलज्ञात्वा सर्वे तपरिविस्मिता । चाण्डालादग्निमानीय ददुर्दोषशिवेरता

दीपदानफलज्ञात्वा पुत्रदारसमन्विता । लिङ्गमानगतस पूतिपयुं पित तथा ॥ ६२ ॥

उच्छिष्ट सृत्तिकासृष्टमभ्यक्ष्यतिरहितम् ।

भुञ्जानास्ते सदाहृष्टा रमन्ते दुष्टभूमिषु ॥ ६३ ॥

विद्याधरास्तयामर्त्याः सिद्धाश्चशिवमानसाः । दीपदानफलंघात्त्वादुर्दीपंशिवाप्रतः
दीपदानान्ततःसर्वे सर्वभोगसमन्विताः । स्थानेषुमुदिताःस्वेषु रमन्ते सुखिनः सदा
तिमिरंतद्गतश्चैव व्यासालोकेषुदीपतः । ततोघोरंस्थितंसम्यक् प्रेतलोकेषुसर्वदा
प्रेतलोकंतदा दृष्ट्वा घोरेणतमसावृतम् । दामोदरंजगन्नाथमूचुः सर्वे सुरोत्तमाः ॥
घोरश्चैवतमोहत्वाप्रसन्नास्तेसदाविभो । गन्धर्वाश्चतथायक्षाः सिद्धाचिद्याधरोरगाः
चयश्चैवतयामर्त्याःसर्वभोगैश्चसंयुताः । स्थानेषुच सदास्वेषु रमन्ते सुखितोभृशाम्
प्रेतलोके नरायेर्षे घोरेणतमसावृता । घसन्ति च जगन्नाथ ! घर्तन्तेज्ञातिदुःखिताः
नर्तःशृतंशुभंकर्म कृष्णालंपापमोहितैः । नतेषां विद्यतेकिञ्चिद्यत्प्रकाशं करोति च ॥
घोरेतमकित्तमघ्नास्तत्रनाकैन्दुवहयः । नसहायोनजायेयं नालम्बोनच दैशिकः ॥

न चाहं न शक्या च केवलं तु महत्तमः ।

तत्राष्टाऽर्विशतिः क्वयाता घोरा नरकभूमयः ॥ ७३ ॥

तमोमयाश्च ता सर्वाः पापिनां भयदाः सदा ।

सुखं तत्र कथं कृष्ण! लभन्ते दुःखिता नराः ॥ ७४ ॥

दारिद्र्य दुःखरोगैश्च मायामोहैश्च सर्वदा ॥ ७५ ॥

सनत्कुमार उवाच

इतिश्रुत्वातु देवानां प्रार्थनांगरुडध्वजः । उवाचचचनंहृद्यं मनोरथफलप्रदम् ॥

शृणुध्वं त्रिदशास्सर्वे यत्प्रवक्ष्यामिबोधचः । अघन्त्यांघर्ततेतीर्थं सद्यःपापहरंपरम्

अनर्काख्यंमहापुण्यंसर्वतीर्थोत्तमोत्तमम् । कार्तिकस्यासितेपक्षेचतुर्दश्यांसमाहितः

तत्र स्नात्वा नरो यस्तु यमध्यानपरायणः ।

संगृह्य घं तिलाकृष्णान् पितृभक्तो जितेन्द्रियः ॥ ७६ ॥

दक्षिणाभिमुखोभूत्वा मध्याह्नेसुरसत्तमाः ॥ अपसव्यंतथाभूत्वा मन्त्रैःसन्तर्पयेद्यनम्

यमाय धर्मराजाय मृद्वयवेचान्तकायच । वैधस्वताय कालाय दक्षाय मनचेतथा ॥

कृष्णाय कृष्णगुप्ताय प्रेतलोकपरायच । हरयेरविपुत्राय कालिन्दीसोदराय च ॥

तथा वै धाददेवाय पितॄणां पतये तथा ।

मन्त्रैरेभिर्नम प्रान्तैरोद्गाराद्यैस्सुशोभनैः ॥ ८३ ॥

जलाञ्जलिसद्भाग्यै दद्यात्सुतिलसयुताम् । सन्तर्पयेद्यमदेव तिलपात्र समाहित
प्राज्ञोविप्रायवैदद्याद्विस्तृतायविचर्जित । अनेनविधिनायस्तु तपयेश्वरम विभुं
पितरस्तस्यमुच्यन्ते निरयेयेगता अपि । रात्रितत्रायसम्प्राप्य मानव कीर्तिसयुत
नम पितॄभ्य ष्रेतेभ्यो नमोधर्मायविष्णवे । नमस्सूर्यावरद्राय धान्तारपतयेनम
पभिर्मन्त्रयमदीप योदशाद्गुणपूरितम् । कार्त्तिकन्तु समग्रन्तु यज्ञन्तेतस्यसम्पद
सम्पूर्णे कार्तिके चैव दीपोद्यापनमास्मेत् ॥ ८६ ॥

दिवाकराहेऽस्तमिते न सूर्ये दीपस्य वृत्ति पुरुषप्रमाणम् ।

यूपावृत्ति यज्ञियदारुणा च करोति धीमान्यमभक्तिचित्त ॥ ९० ॥

निक्षिप्य भूमायधहस्तमात्र मूर्ध्नि द्विहस्ताष्टलाग्विताश्च ।

धार्याश्चतस्रशुभपट्टिकाश्च छिद्रे प्रयुक्ताश्चतुरङ्गुलेन ॥ ९१ ॥

तत्कार्णिकायास्तु महाप्रकाशो देवो हि दीप परया च भक्त्या ।

दिग्गमुखा दीपवरास्तथाष्टौ दलेषु तस्याधृतपूर्यमाणा ॥ ९२ ॥

अनङ्गवत्ख्याद्वितवस्त्रखण्ड नव सुरक्त त्वथवा सुशुक्लम् ।

धर्त्यै प्रदेयश्च ततो हि दद्यात्स्त्रिगन्धे त्वयण्डे सुसमे प्रशस्ते ॥ ९३ ॥

तच्छालिपिणो परिसन्निधाय यथा न निर्याति न कम्पते च ।

ए स्त्रान्प्रकायस्त्रिगुणप्रमाणो मध्यस्थित स्यात्, च दीपराज ॥ ९४ ॥

दलेषु शोभायमताव कुर्यान् मतोत्प्रेप्रयुपलब्धये च ।

घण्टाएक लम्बितदुष्पद्मसवस्त्रशोभाग्वितमत्रकार्यम् ॥ ९५ ॥

सँक्षिप्य भूमि त्वथ गोमयेन पुन सुगन्धेन जलेन लिप्त्वा ।

कुर्याद्विचित्र त्वथ मण्डलश्च द्वाष्टकम्बै कमलश्च रम्यम् ॥ ९६ ॥

ततो जल शीतलमानयित्वा आपूर्य चाष्टौकलशास्तु रथान् ।

निधाय मूर्ध्निःकमशो हि ग्रीमान् फलानिमूलानितयेभुक्ताणि ॥ ९७ ॥

मध्वाज्ययुक्तादधिदुग्धपूपा नैर्ऋत्यकोणादथ दक्षिणान्तम् ।
 धर्माय दद्यादथ शङ्कराय दामोदरायाप्यथ वेधसे च ॥ ६८ ॥
 प्रजापतिभ्यःक्रमशो हि भक्त्या प्रोतेभ्यश्न्द्राय तथा पितृभ्यः ।
 हेमादिपात्रं तिलपूर्णमेव दद्याद् द्विजानाञ्च सदक्षिणञ्च ॥ ६९ ॥
 गावो हिरण्यं रजतञ्च चरुत्रं फलादिमलानि यवाश्चधान्यम् ।
 गृहं रथं कुञ्जरमश्वमेव मनोज्ञमन्यं हृदये हि यच्च ॥ १०० ॥
 विद्याधिकेभ्यो द्विजसत्तमेभ्यः पौराणिकेभ्यश्च तथा द्विजेभ्यः ।
 एकैकसम्प्रीणनमत्र कुर्याद्दीपैर्दलस्थैश्च यमादिकानाम् ॥ १०१ ॥
 धर्माय देयस्त्वथ मध्यदीप आज्ञाञ्च लब्ध्वा स्वगुरोः सकाशात् ।
 नृत्येन गीतेन सुशोभनेन युक्तं सुवाद्येन च कारयेच्च ॥ १०२ ॥
 एतत्समग्रं विधिवच्चकुर्यात्स्वशक्तिमादौ स्वधनं समीक्ष्य ।।
 आहूय विप्राञ्छुभभावयुक्तान् घदेच्चधीमान्परया च भक्त्या ॥
 दीपान् समग्रानपि वर्जयित्वा सर्वं नयेयुः स्थितमत्र विप्राः ॥ १०३ ॥
 प्रदक्षिणीकृत्य विसृज्य विप्रांस्ततो भवेद्वै स च नक्तभोजी ।
 एवं कृते नागलोकाद् विशिष्टं सुखम्भवेत्प्रेतलोके स्थितानाम् ॥ १०४ ॥
 एवमेव नरो व्यास! दीपदानं करोति यः ।

तस्यैव यत्फलम्प्रोक्तं तदिहैकमनाः शृणु ॥ १०५ ॥

वेमानैःकामिकैर्दिव्यैरप्सरोगणसेचितैः । उह्यमानोदिवं यातियावच्चन्द्रदिवाकरो
 इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यांसंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 दीपदानमाहात्म्यं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

तथा वै धाद्रेकाय विभुषां पतये तथा ।

मन्त्रेदेहितं च मन्त्रं रोद्रासापीन्सुगोमनीः ॥ ८३ ॥

अत्राश्रितिनदरार्थे इत्यन्तितान्तपुत्रम् । शान्तरदेवमरेषं तिनगरं शमन्ति ॥
 प्राज्ञोविद्वान्वरेषादिनामन्त्रविषयः । शीतविधिनामन्त्रे मन्त्रेदेवमं विदुः
 विनम्नान्मन्त्रगुणान्ते निरयेयेयनामनि । इतिनामनामन्त्रे मन्त्रेदेवमं विदुः
 मन्त्रेदेवमं विदुः मन्त्रेदेवमं विदुः । मन्त्रेदेवमं विदुः मन्त्रेदेवमं विदुः
 एवमन्त्रेदेवमं विदुः मन्त्रेदेवमं विदुः । मन्त्रेदेवमं विदुः मन्त्रेदेवमं विदुः
 मन्त्रेदेवमं विदुः मन्त्रेदेवमं विदुः ॥ ८३ ॥

दिपावरादेऽस्तमिते च सूर्ये दीपस्य मूलि पुत्रप्रमाणम् ।

सूगृह्णति मन्त्रिणशास्त्राच्च करोति धीमन्प्रममन्त्रिभिरा ॥ १० ॥

निशिव्य भूमापयस्त्वमात्रं मूर्ध्नि सिद्धन्नाष्टदत्तान्वितः ॥

पापाधनप्रशमनदृष्ट्याऽऽदिने प्रयुक्तान्पुत्रद्वयेन ॥ ११ ॥

तन्त्रविद्यायास्तु मन्त्राकारो देवो हि दीप परवा च मन्त्रया ।

निगुमुखा दीपवस्तुधारा दत्तेषु तन्त्रेणुत्पद्यमाना ॥ १२ ॥

मन्त्रेषु च वादितवन्मन्त्रे मय सुतं शयवा सुदृष्टम् ।

सूर्ये प्रदेवञ्च मतो हि दद्यान्मिथ्याये स्वप्नञ्च सुममे मन्त्रे ॥ १३ ॥

मन्त्रालिविद्ये परिसन्धिष्य यथा न निर्वानि न मन्त्रे च ।

इन्द्राप्रजापतिगुणप्रमाणो मन्त्रविद्यत इन्द्राश्च दापराज ॥ १४ ॥

दत्तेषु शोभाधर्म्याय कुयान् मनोत्थप्रसुत्तस्यये च ।

घण्टाष्टकं सन्निवन्तुपदामसथप्रशामान्वितमन्त्रकार्यम् ॥ १५ ॥

संक्षिप्य भूमिं स्वयं गामयेन पुत्रं सुगन्धेन जलेन लिप्या ।

कुर्वाद्भिस्त्रिभुवः मन्त्रेण दत्ताष्टकस्यै कमलञ्च रम्यम् ॥ १६ ॥

ततो जलं शीतलमानयित्वा मायुषं धार्यैकलशांस्तु रम्यम् ।

निधाय मूर्ध्निचमरो दिर्घमान् फलानिमूलानितयेषुकाणि ॥ १७ ॥

उज्जयिनीति वै नाम्ना ख्यार्ति लोके गता विभो! ॥ १७ ॥

तस्यांगत्वादशरथं पिण्डदानेनतर्पय । सुरासुरगुरुस्तत्र महाकालोव्यवस्थितः ॥
 देवःसदाशिवोराजन् वाञ्छितार्थफलप्रदः । दृष्टेतस्मिञ्जगन्नाथे वियोगोर्नैवजायते
 तत्र गच्छन्तिथेचिप्रा राजानोवैमहाबलाः । लभन्तेतेपरं स्थानं यत्रदेवोमहेश्वरः ॥
 तीर्थानामपि तत्तीर्थं भोधिष्णोऽवन्तिमण्डले ।

आजगाम ततोऽवन्तीं सा शिप्रा यत्र पुण्यदा ॥ २१ ॥

तस्यांस्नात्वाततोरामस्तर्पयामासपूर्वजान् । महाकालं यदाद्रष्टुं प्रतस्थेरघुनन्दनः
 वाण्या ततोऽशरीरिण्या देवदेवेन भापितम् ।

भोभोराघव! भद्रन्ते स्वनाम्ना स्थापयस्व माम् ॥ २३ ॥

अत्रस्थानं मयादत्तं माविषात्य राघव! । ततोदृष्टमनारामो लक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत्
 अनुगृहीतः सौमित्रे देवदेवेनशम्भुना । तस्मात्स्थापयतीर्थेऽस्मिह्लिङ्गंरामेश्वरंशुभम्
 वाक्यं तल्लक्ष्मण. श्रुत्वा स्थापयामास शङ्करम् ।

दृष्ट्वा देवं पुरो रामो लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥ २६ ॥

एहिलक्ष्मणशीघ्रन्त्वं शिप्रायाजलमानय । करिष्यामियतोभ्रातर्देवस्यस्नपनं शुभम्
 लक्ष्मणस्त्वब्रवीद्वाक्यं सीतयाकिकरिष्यसि । रामेनाऽहंसर्वकालंदासेभावंकरोमिते
 श्यंचपुष्टासुदृढा पावराचममाप्यतः । घद राघवसत्येन अनयो किकरिष्यसि ॥ २६
 श्रुत्वापूर्वहितद्वाक्यं लक्ष्मणेनप्रभापितम् । चिमनाराघवस्तस्थौ सीताचापिवरानना
 यदुक्तंलक्ष्मणेनाथ तच्चसीताचकारह । स्नात्वाभुक्त्वांचर्तौर्वारौ महाकालमुपागतौ
 नीत्वाविभावर्यीतत्र गमनायमनोदधे । उत्तिष्ठवत्ससौमित्रे ब्रजामोदक्षिणां दिशम्
 सौमित्रिरब्रवीद्वाक्यं नाऽहं गन्ताकथञ्चन । ब्रजत्वमनयासाद्धं भार्ययाकमलेक्षण
 नाहमत्रेवनं यामि नवायोध्यांकथञ्चन । एवं ब्रुवाणंसौमित्रिमुवाचरघुनन्दनः ॥
 कथंपूर्वमयोध्याया निर्गतोसिमयासह । घने घसाम्यहंराम नववर्षाणिपञ्च ॥ ३५
 प्रसादः क्रियतामहं नयमामपिराघव । इदानींत्वमर्द्धपथे कथंस्थातासिशत्रुहन् ॥
 लक्ष्मणस्त्वब्रवीद्वाक्यं नाऽहं गन्ता घनं पुनः ।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

१।

अघान्यं सम्प्रवक्ष्यामि वेदारेश्वरमुत्तमम् । प्रवरं सर्वतीर्थानां सर्वलोकेषु विभुं
तत्रस्नात्वाशुचिर्भूत्वा य पश्यतिमहेश्वरम् । वेदारैर्यत्फलं प्रोक्तं तद्ब्राह्मिणेः
सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वकीयकुलसंयुतः । विमानेनाकंर्षणं शिवलोके समोदते ।
जडाष्टङ्गेनरः स्नात्वा शुचिर्भूत्वाजितेन्द्रियः । दृष्ट्वा जटेश्वरं देवं तत पापाद्दिमुच्य
महास्नपनमादौ च कृत्वा गच्छेत्किञ्चिदग्रति । मातृकपैतृकघैव कुलानां तारयेच्छ
इन्द्रतीर्थेनरः स्नात्वा दृष्ट्वा चेन्मेश्वरं शिवम् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यः शक्यलोके मही
कुण्डेश्वरं तु यः पश्येत्किञ्चिदघानपरायण । लभते सनरो व्यास! शिष्यदीक्षाफलं शुभ
गोपतीर्थेनरः स्नात्वा दृष्ट्वा गोपेश्वरं शिवम् । शिवलोकं सर्वयाति ह्यमृतादमरो यः
स्नात्वा तु चिपिटातीर्थे शिवदेवं प्रणम्य च । तिर्यग्योनिनरो नैव प्रयाति मुनिपुङ्गव
पिजयेघनरः स्नात्वा आनन्देश्वरपूजनात् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यः स्वर्लोके चिजयीमरे

अघान्यं सम्प्रवक्ष्यामि कुशस्थल्या विनिर्मितम् ।

देव रामेश्वरं व्यास! भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ ११ ॥

चित्रकूटात्पुरारामो म्रैधित्यालक्ष्मणेन च । अत्ररामं समागत्य पप्रच्छ मुनिसत्तमम्
रामोवाच

कानितीर्थानिपुण्यानि किंवाक्षेत्रमहामुने! । यत्र गत्वानघान्नोतिवियोग मह्यन्धर्ष
अनेन रत्नयासेन मरणेन पितुः प्रभो । अत्र तस्य वियोगेन प्रतप्यैऽहं त्रिमूर्ते! ॥ १४ ॥
तद्वाक्यं राघवेणोक्तं ध्रुत्वा विप्रं मस्तदा । ध्यात्वा तु सुखिरं कालमिदं वचनमश्रुत्वा
साधुपृष्टत्वायाधीर रघूणा वंशवर्धन । मम पित्राहृतं क्षेत्रं प्रपाठ्य शिष्यमादरात् ।

अघन्तीविषये राम पुरा तस्मिन् कुशस्थली ।

उज्जयिनीति वै नाम्ना ख्यार्ति लोके गता विभो! ॥ १७ ॥

तस्यांगत्वादशरथं पिण्डदानेनतर्पय । सुरासुरगुरुस्तत्र महाकालोव्यवस्थितः ॥
देवःसदाशिवोराजन् वाञ्छितार्थफलप्रदः । दृष्टेतस्मिञ्जगन्नाथे चियोगोर्नवजायते
तत्र गच्छन्तिथेचिप्रा राजानोर्धैमहाबलाः । लभन्तेतेपरं स्थानं यत्रदेवोमहेश्वरः ॥

तीर्थानामपि तत्तीर्थं भोधिष्णोऽवन्तिमण्डले ।

आजगाम ततोऽवन्तीं सा शिप्रा यत्र पुण्यदा ॥ २१ ॥

तस्यांस्नात्वाततोरामस्तर्पयामासपूर्वजान् । महाकालं यदाद्रष्टुं प्रतस्थेरघुनन्दनः
वाण्या ततोऽशरीरिण्या देवदेवेन भापितम् ।

भोभोराघव! भद्रन्ते स्वनाम्ना स्थापयस्व माम् ॥ २३ ॥

अत्रस्थानं मयादत्तं माविष्वात्ये राघव! । ततोदृष्टमनारामो लक्ष्मणंवाक्यमब्रवीत्
अनुगृहीतः सौमित्रे देवदेवेनशम्भुना । तस्मात्स्थापयतीर्थेऽस्मिह्लिङ्गंरामेश्वरंशुभम्
वाक्यं तल्लक्ष्मण. श्रुत्वा स्थापयामास शङ्करम् ।

दृष्ट्वा देवं पुरो रामो लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥ २६ ॥

एहिलक्ष्मणशीघ्रन्त्वं शिप्रायाजलमानय । करिष्यामियतोभ्रातर्देवस्यस्नपनं शुभम्
लक्ष्मणस्त्वब्रवीद्वाक्यं सीतयाकिकरिष्यसि । रामेनाऽहंसर्वकालंदासेभावंकरोमिते
इयंचपुष्टासुदृढा पावराचममाप्यतः । घद राघवसत्येन अनया किकरिष्यसि ॥ २६
श्रुत्वापूर्वहितद्वाक्यं लक्ष्मणेनप्रभापितम् । विमनाराघवस्तस्थौ सीताचापिघरानना
यदुक्तंलक्ष्मणेनाथ तच्चसीताचकारह । स्नात्वाभुक्त्वाचर्तौवारीं महाकालमुपागती
नीत्वाविभावर्यैतत्र गमनायमनोदधे । उत्तिष्ठवत्ससौमित्रे ब्रजामोदक्षिणां दिशम्
सौमित्रिरब्रवीद्वाक्यं नाऽहं गन्ताकथञ्चन । ब्रजत्वमनयासाद्धं भार्ययाकमलेक्षण
नाहमग्रेवन्ं यामि नवायोध्यांकथञ्चन । एवं ब्रुवाणंसौमित्रिमुवाचरघुनन्दनः ॥
कथंपूर्वमयोध्याया निर्गतोसिमयासह । घने वसाभ्यहंराम नवचर्पाणिपञ्च ॥ ३५
प्रसादः क्रियतांमह्यं नयमामपिराघव । इदानींत्वमर्द्धपथे कथंस्थातासिशत्रुहन् ॥
लक्ष्मणस्त्वब्रवीद्वाक्यं नाऽहं गन्ता घनं पुनः ।

लक्ष्मणं विवृतं ज्ञात्वा रामो वचनमब्रवीत् ॥ ३७ ॥

मामनुवज सौमित्रे! एको यास्यामि काननम् ।

द्वितीया च त्विय सीता उक्तो रामेण लक्ष्मण ॥ ३८ ॥

धनु सगृह्याचिमना उत्तस्थौलक्ष्मणस्तदा । प्रार्त्ताप्रकारमर्यादा क्षेत्रसीमा परन्तपी
त्वंनिवर्तस्वसौमित्रे समर्पयधमेधनु । रामवाक्यमुपश्रुत्य सीताशैलक्ष्मणोऽब्रवीत्

किमर्थं हि परित्यक्तं कोऽपराधं कृतो मया ।

रामेण च परित्यक्तं प्राणांस्त्यक्ष्याम्यसशयम् ॥ ४१ ॥

रामततोऽब्रवीत्सीता किमर्थंलक्ष्मणस्त्वया । देवमन्त्यज्यतेपीर सुमित्रानन्दधर्मत

राधवस्त्वब्रवीत्सीता नाऽहं त्यक्ष्यामि लक्ष्मणम् ।

न कदाचिदपि स्वप्ने लक्ष्मणस्त्वेदृमप्रियम् ॥ ४३ ॥

श्रुतपूर्वन्तु सुश्रोणि! क्षेत्रस्यास्य विचेष्टितम् ।

अस्मिन् क्षेत्रे न सौमित्रात्र सर्वो हि स्वाधतत्पर ॥ ४४ ॥

परस्परं न मन्यन्ते स्वार्थनिष्ठैकहेतव । न शृण्वन्तिपितु पुत्रा पुत्राणाञ्चतथापिता

नच शिष्योगुरोर्चाक्य गुरुर्वा शिष्यकर्म च ।

अर्थानुबन्धिनी प्रीतिन कश्चित्कस्यचित्प्रिय ॥ ४६ ॥

एवमुक्त्वाययोरामो लक्ष्मणोजानकीतया । लिङ्गतत्रप्रतिष्ठाप्यस्वनाम्नारधुनन्दन

रामतीर्थं नर स्नात्वा द्रुपू रामेश्वर शिवम् ।

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ४८ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायाऽपञ्चमेऽवन्तीकाण्डे

रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यनामैकत्वारिंशोऽध्याय ॥ ४१ ॥

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः सौभाग्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

तीर्थ सौभाग्यके स्नात्वा दृष्ट्वा सौभाग्यकेश्वरम् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सौभाग्यं परमं लभेत् ॥ १ ॥

घृततीर्थेनरः स्नात्वा घृतेनस्नापयेच्छिवम् । घृतमग्नावधोहुत्वा रुद्रलोकेमहीयते ॥
देवीयोगेश्वरींप्राचर्य सुरासुरनमस्कृताम् । सर्वपापविनिर्मुक्तः परंयोगमवाप्नुयात्
शङ्खावर्तेनरः स्नात्वा सर्वपापविघर्जितः । धनधान्यसमायुक्तो जायतेनिर्मलेकुले ॥
शुद्धोदकेचतुर्दश्यां मुक्त्यर्थंस्नानवान्नरः । शिवंसुरेश्वरंदृष्ट्वा ततोमोक्षगतिर्भवेत् ॥

तथान्यत्संप्रवक्ष्यामि तीर्थं त्रैलोक्यचिश्रुतम् ।

किंपुनरिति विख्यातं ब्रह्महत्याविमोचनम् ॥ ६ ॥

पूर्वत्रेतायुगेव्यास! सुनेत्रोनामवैद्विजः । तस्यपुत्रः समुत्पन्नोविश्वावसुरितिस्मृतः
यवक्रीतस्य शापेन स पिता तेन घातितः ।

ब्रह्महत्यान्वितो व्यास! तीर्थात्तीर्थं परिभ्रमन् ॥ ८ ॥

तीर्थे किं पुनके स्नात्वा धारातीर्थं गतो द्विजः ।

ततः कपिलधारायां चिन्तयित्वाऽऽत्मना स्वयम् ॥ ९ ॥

कथं मे ब्रह्महत्याया यायात्पापं प्रशान्तिताम् ।

एवं हि चिन्तयन् सोऽथ पुनरायादवन्तिकाम् ॥ १० ॥

अत्र तीर्थे पुनः स्नाति यावद्द्वारणीं ततोऽश्रुणोत् ।

किंपुनर्धर्यायसे ब्रह्मन्।येन स्नातो द्विजोत्तमः ॥ ११ ॥

नतेऽस्तिब्रह्महत्यावै तीर्थंस्नानेननाशिता । गच्छशीघ्रं गृहंविप्र!पापहीनोयथासुखम्
पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि पत्तेश्वरमुत्तमम् । तत्रस्थित्वा महेशेन पुनःपत्तनमीक्षितम् ॥

पत्तनेश्वरस्त्याप्यो देवदेवोमहेश्वर । यस्तुगन्धैश्चपुष्पैश्च घृषैर्दीपैर्मनोरमै ॥ १४ ॥
 भावयुक्तो नरो व्यास' पूजयेद्विधिवत्सदा । यथावत्सिष्टतेलिङ्गं यथाच्छेदोत्तमत्वे
 हसयुक्तेनयानेन शिवलोकसगच्छति । तथान्य'सद्व्यस्यामि तापत्रैलोक्यविभुतम्
 दुर्घर्ममिति विख्यातं ब्रह्महत्याविमोचनम् ।

पुरा दिवाकरो व्यास' ध्वजे दुर्घर्पनामत ॥ १५ ॥

तीर्थमस्मिन्नदातीरे विख्यातसूर्यसंस्कृतम् । तेज'पुञ्जोऽमवल्लिङ्गगणगन्धर्वपूजितम्
 सप्तम्यामपराष्टम्यामवान्तोरविद्यासरे । तत्रस्नात्वाशुचिर्मु'त्वामुशिराप्रमुषोपित
 द्रष्टुमहेश्वरं तत्र शिप्राकूलेव्ययस्थितम् । पूजयित्वातुभावेन यत्फलतच्छृणुष्वमे ।
 पितृमातृकुलसर्वं समुत्भू'यशिवप्रनेत् । तत्रयच्छतियोदानं गोहेमादिविशेषत'
 तावत्तदभयलोके यावच्चन्द्रदिवाकरो । तथान्यत्सप्रवक्ष्यामि गोपीन्द्रतीर्थमुत्तमम्
 गाँतमनपुरायत्र इन्द्र शापाद्गगीकृत । भगनीडायुत शक' प्रविश्य घनमुत्तमम् ॥

अनोपयसदोप्रेण तपसा शङ्करपुरा ।

तुपेन शम्भुना धिप्र' ये भगास्तच्छरारगा ॥ २४ ॥

गोसहस्राहृतास्तेन गोपीन्द्रमिति करपते ।

तत्र स्नात्वा दिव याति शक'तुल्यपराक्रम ॥ २५ ॥

यैमृनाम्नेनूनजन्मनाप्नुवन्तिमहीतले । गङ्गातीर्थेनर स्नात्वापुण्यप्राप्नोतिपुष्कलम्
 ज्येष्ठशुक्लदशम्यान्तु गङ्गाया फलमादिशेत्

गङ्गातार्थे नर' स्नात्वा द्रष्टु' पुष्कररण्डकम् ॥ २७ ॥

पुष्पक्रेणविमानेन प्रयातिदिधिमोदते । नरकादुद्धरत्याशु नर स्नात्वोत्तरेश्वरे ॥
 इन्द्रमोगसप्रापजो यानिस्वर्गानसशय । भूतेश्वरेनर' स्नात्वा भूतेश्वरमघाघयेत् ॥
 गन्धपुष्पादिर्नवेद्यैर्मु'त सुरपुर व्रजेत् ।

शिप्राया तु नर' स्नात्वा कैलास तु नमस्वति ॥ ३० ॥

सूर्याहर्ततमोयद्भक्तद्वत्पापंप्रणश्यति । अम्बालिकाचय' पश्येत् समाधिनिवमेनच ॥
 क्षमुक्' सचपापेभ्य' कञ्जुक्तेनकृणीयथा । घण्टेश्वरप्रवक्ष्यामि यत्सुरैरपिपूजितम्

यत्रकूपोदकूपीत्वा सौभाग्यमतुलंलभेत् । अर्घ्येद्यस्तुदेशं गन्धपुष्पैरनुकमात् ॥
शिवलोकेवसेत्तावद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पुण्येश्वरंतुयःपश्येच्छुचिःस्नातोजितेन्द्रियः
सगाणपत्रमाप्नोति यत्सुरैरपिदुर्लभम् । लुम्पेश्वरेनरःस्नात्वासमभ्यर्च्यमहेश्वरम्
नयातिनरकंमर्त्यः स्वर्गलोकेमहीयते । तथान्यत्संप्रवक्ष्यामि यत्सुरैरपिदुर्लभम् ॥

पूजितं ब्रह्मणा पूर्वं स्थविराख्यं विनायकम् ।

तत्र स्नात्वा शुचिभूत्वा पूजयेद्यो विनायकम् ॥ ३७ ॥

गन्धधूपैश्च पुष्पैश्च भक्ष्यैर्भोज्यैः फलं शृणु ।

समीहिता भवेत्सिद्धिर्मुतः शिवपुरं व्रजेत् ॥ ३८ ॥

नवनद्याः समीपे तु पार्वतीम्पूजयेद्बुधः । गन्धपुष्पैश्चधूपैश्च सांभाग्यमतुलंलभेत्
कामोदके नरः स्नात्वा वृष्ट्वा कामं रतिप्रियम् ।

स्वर्गे च देवगन्धर्वस्पृहणीयवपुर्भवेत् ॥ ४० ॥

प्रयागेतुनरः स्नात्वा प्रयागेशंतु पश्यति । सर्वलोकानतिक्रम्य शिवलोकेमहीयते ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे

सौभाग्यतीर्थसहात्म्यं नाम द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

त्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

नरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अथान्यंसंप्रवक्ष्यामि नरादित्यंदिवाकरम् । यस्यदर्शनमात्रेण सर्वरोगैर्विमुच्यत ॥

स्थापनान्ते प्रवक्ष्यामि नरादित्यस्य यादृशी ।

युद्धे निवारिते तस्मिन् रक्तस्वेदजयोः पुरा ॥ २ ॥

नरनारायणादेवाववतीर्णाधरातले । कुन्त्यांदेव्यांसुदेवक्यां मथुरायांसमागती ॥

एषं तौ भयतो लोके कान्तौ वृद्धिम्परां गती ।

भग्न्यस्मात्कारणात् हृष्णोऽन्यस्माज्जातो धनञ्जयः ॥ ४ ॥

कसादीन् दानवान् सर्पान् निजघान रणे हि सः ।

स्वर्गं गतस्तत पार्थो वासवादह्नसिद्धये ॥ ५ ॥

कृताख्रेणतुर्घीरेण देवराजस्तुदक्षिणाम् । सस्तुतोदेवराजेनदक्षिणासानुयाचिता ॥

निवातकवचाद्युप्रा हिरण्यपुरवासिनः । घथ्यतामर्जुनक्षिप्रमेपा मे शुद्धदक्षिणा ॥ ७ ॥

अर्जुनेनप्रतिहातो घघस्नेपांदुरात्मनाम् । रीद्रं सत्थमास्थाय गृहीत्वासशरधनु ॥

निहत्य तास्तत पार्थं कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।

प्रातिमुत्पादयामास सर्वेषा च दिषीकसाम् ॥ ६ ॥

हृत्कार्यंतदाशक्रस्त्वर्जुनवाक्यमब्रवीत् । यत्तेऽभिरुचिरवीरमत्यंलाकेसुदुर्लभम् ॥

मनसाकाङ्क्षितम्पार्थं वरतवरयोत्तमम् । सर्वमेप्रतिमेद्रेतुयेऽर्चिनेमद्राणास्वयम् ॥

द्राणामीतियुक्तेन दक्षायप्रतिपादिते । दक्षेणापियुगसाग्रं पूजिते तिमिरापहे ॥

सुराणामसुराणाञ्च विग्रहेसमुपस्थिते । दानर्षेनर्जितः शक्रोहृतराज्योघनंगत ॥

तपश्चचारदुर्धर्ममेकपाद शतक्रतु । दिव्यवर्षसहस्रतु धिषणस्तद्दर्शह ॥ १४ ॥

दृष्ट्वातदेवराजस्तु बृहस्पतिरुवाचह । हित्वात्रिदिग्गयात कथशक्रत्विदघनम् ॥

एकाकिना घनस्थेन न साध्या शत्रघस्त्वया ।

ज्ञात्यैव देवराजत्वं शीघ्रं दक्षायम ब्रह्म ॥ १६ ॥

पूजार्थेद्राणादत्ते पारजातसमुद्भवे । चकारधिष्णकर्मार्थेते याचस्वप्रजापतिम् ॥

शत्रूणाघक्षयोभावी प्रसादादूर्ध्वनात्तयो । गुरोस्तुतेनवाक्येन हृष्टोदेवशतक्रतु ॥

जगामसत्वरस्तत्र यत्रदक्ष प्रजापति । वितयाघनतोभूत्वा यथाचेप्रतिमेशुभे ॥

दर्दोयस्मैततोदक्ष शक्रायप्रतिमेशुभे । पूजितेप्रतिमेव्यास शकेणशरदाशतम् ॥

तयोस्तुनेजसासर्वे विनाशदानयागता । प्रतिमेचोत्तु शक्रं वरयस्वधरोत्तमम् ॥

भक्त्याऽनयापरतुण आद्याजानीहिवासव । वरयमेतदाशक्र प्रसन्नात्माद्विजोत्तम ॥

अस्माकं प्रतिपक्षा ये दानवाः पापचेतसः ।

सर्वे ते नाशमायान्तु वरप्य मतो मम ॥ २३ ॥
युदां पूजितुमिच्छामि यावदिन्द्रो भवाम्यहम् ।
तथेति चोक्त्वा प्रतिमे ते नाकं प्रतिजग्मतुः ॥ २४ ॥
तत्तु याच्यमवश्यार्थं वरार्थं प्रतिमाद्वयम् ।

इन्द्र उवाच

साधु पार्थ!पुनः साधु यतश्चेत्थं त्वयोच्यते ॥ २५ ॥

इमेचप्रतिमेपार्थ! शङ्करेण महात्मना । सुरक्तैः शतपत्रैश्च पूजितेब्रह्मणो दिनम् ॥२६॥
त्रैलोक्यपालनार्थञ्च पूजितेविष्णुनापुरा । नीलोत्पलैःसुगन्धैश्च सहस्रपरिवत्सरान्
ततःप्रजापतिःसृष्टिं कर्तुकामःसमाहितः । पूजयामासप्रतिमे पद्मैरक्तोत्पलैश्शुभैः ॥

त्वमेव हि कथं पार्थ! मृत्युलोकं नयिष्यसि ।

एताभ्यां रहितस्स्वर्गस्तृणतुल्यो भविष्यति ॥ २६ ॥

आदातुकामं देवेन्द्रं प्रणिपत्यतमञ्जुर्नः । उवाचचाहमर्थ्यस्मि वरेणानेनवैप्रभो ॥
ततः शक्रः पुनः पार्थमुवाच मुनिपुङ्गव! । गृहीत्वात्वमिमेवीर कुशस्थल्यांनिवेशय
शिप्रायाउत्तरेतीरे केशवार्कतुकेशवः । स्थापयिष्यतिवैतत्र सर्वपापप्रणाशनम् ॥
भविष्यति सदा यात्रा आपाढी चाथ कार्तिकी ।

आगमिष्याम्यहं तत्र सहितोऽप्सरसां गणैः ॥ ३३ ॥

मरुतश्चागमिष्यन्ति मेघाश्चैवसविद्युतः । मेघखण्डे समुद्रभूते मयि तत्र प्रवर्षति
प्रवदिष्यन्तिवैलोकाः प्राप्तोदेवःपुरन्दरः । भास्करंतुनमस्कृत्यब्रह्माद्यैःपूजितं विभुम्
प्रतियामितुवीभत्सो पुनरेव यथागतम् । एवंमूर्त्तिद्वयंशौरिर्दत्त्वापार्थाय घासवः ॥
भूर्लोकंप्रेषयामास सुतेन सहपाण्डव! । नारदोद्वारकायांतु कृष्णास्याह्वानकारणात्
देवराजस्य तद्वाक्यं सरहस्यञ्च केशवम् ।

श्रावयामास विप्रेन्द्र! एहि कृष्ण!कुशस्थलीम् ॥ ३८ ॥

अर्चस्व पारिजातस्य विश्वकर्मसुकारिते । इन्द्रेणाथप्रदत्तेवै तेतुभ्यंपाण्डवायच ॥
श्रुत्वा शौरिस्तु तद्वाक्यं प्रतस्थेऽवन्तिकाम्पुरीम् ।

अत्रातरथ ह्याकाशात्तमालिङ्ग्य च पाण्डवम् ॥ ४० ॥

प्रीत प्रोवाचवचन परिष्वज्यथ पादगुणम् । जन्म मे सकलं ज्ञात प्रीतिर्मेद्यतुल्यं न
यतो मे प्रीतिस्तुला म्रियता कार्यमुत्तमम् ।

इत्युक्त्वा तौ तदा ध्यास' समायातौ कुरस्यलीम् ॥ ४२ ॥

पार्थप्राहतदारुण सुप्तपूर्णमनोरथ । गत्वाऽर्जुनदिशप्राचीं मूर्त्तिमेकानिवशय ॥
पूर्वाङ्गे हिशुभलग्नं भविष्यति मनोरमम् । अहमप्युत्तरा याम्ये स्थापनार्थं नदीमुने
ममशङ्कस्यनादेन प्रतिष्ठापयमान्करम् । पूर्वगतया तत पार्थ शुभस्थान'यलोक्यत्
'यास'ता स्थापयामास दिननाथस्य सुस्थिर' ।

क देव स्थापयामाति यात्रद्वयौ च पाण्डव ॥ ४१ ॥

तावत्साहस्रवीद्देव स्थानकारणशोभनम् । दर्शयामासपार्थाय तेजसास्वेतदु सहम्
सव्यसाची ततोभीतो दृष्ट्वाश्चां ता प्रजल्पनीम् ।

तेजस्त्वसहमानो वै देवं वचनमवधीत् ॥ ४८ ॥

क देवत्पाममुञ्चामि किं स्थानतवरोधते । सौम्यरूप सुदशश्च प्रजान्योभवगोपते
दिविसस्थाश्चयेद्देवा नागा पातालसथया । भुविस्थामानवा पूताभवन्तुतव'शनात्
सोऽर्जुनमत्राद्देवो माभैस्त्वममदशनात् । दक्षिणेनकरेणाथ ह्यमयेनाभयप्रद ॥

समाभ्वास्याथ तं शान्त सौम्यमूर्तिर्षभूष ह ।

प्रभाकरेण देवेन निजन्तीज प्रदर्शितम् ॥ ५२ ॥

ततस्सूर्योऽत्रवी'स्थानमेतदेवाचल मम । प्राप्तेलग्नेच हरिणा शङ्खश्चापूरितोमहान्
नरेण च स वै सूर्य स्थापितोऽमरसंस्तुत ॥ ५४ ॥

अर्जुन उवाच

नयति किरणमाली भासुरस्सप्तसप्तिसकलभुवनयामा प्राग्दिगन्तादृहास ।
भवति विगतपाप कीर्तनादेव यस्य प्रसुरकल्पदोषैर्नस्तमङ्ग'नराणाम् ॥ ५
ब्रह्माद्यैर्मुनिभिरभिष्टुत पतङ्ग कस्तौतु कविरभिवाञ्छति प्रकामम् ।
स्तोष्येऽह तदपि सुधिस्तरात्सुबुद्ध किं दीपो उचलति हि प्रोदिते शशाङ्के ॥

शास्त्रार्थकामनिपुणैर्मुनिभिःस्तुतस्य किं घस्तु यन्न रचितं विधिधैः प्रयोगैः ।
 द्वैपायनप्रभृतिभिर्मुनिभिःपुराणैरापीतसारमिह भाति जगत्समस्तम् ॥ ५७ ॥
 कामं तथाऽध्वमतीव विचार्य बुद्ध्या भानो त्रिलोकगुरुपूजितपादयुग्मम् ।
 वृत्तैस्कुटार्थमधुराक्षरसन्धियुक्तैस्त्वां धै विधित्रगतिभिः परिकीर्त्तयिष्ये ॥
 तावज्जगद्भवतिनिश्चलमेव सर्वं तावत्क्रियाश्चविधिधा न च यान्तिसिद्धिम् ।
 यावच्चनाथकमलामलमण्डलस्त्वं नोत्तिष्ठेऽव्यपनयन्किरणैस्तमांसि ॥ ५८ ॥
 यावन्नभान्ति शिखराणि महीरूहाणां गुच्छान्यफुल्लतनुमीलितलोचनानि ।
 सुमानि बोधयसि षट्चरणाकुलानि यावन्नभाभिरमलाभिरनुत्तमाभिः ॥ ६० ॥
 उद्यन्तमम्बरतलेसुरसिद्धसङ्घाः सव्रह्मदैत्यमुनिकिन्नरनागयक्षाः ।
 त्वामर्चयन्ति विबुधाः प्रणतैःशिरोभिश्चञ्चरिकरीटमणिभाभिरनुत्तमाभिः ॥ ६१ ॥
 अस्तङ्गते त्वयि जगद्भवति प्रसुप्तं भूयस्त्वयिप्रतपति प्रतिबोधमेति ।
 एवं सदा वरदलोकहितार्थहेतोरेकस्त्वमेव भगवंस्तिमिरस्य हन्ता ॥ ६२ ॥
 उत्साहशक्तिनयशौर्यसमन्वितानां सेवाप्रयोगरचनाविधितत्पराणाम् ।
 कार्याणि यन्नफलदानि भवन्तिपुंसां हेतुस्त्वभक्तिरिह नाथतवेतिनूनम् ॥ ६३ ॥
 यत्संयुगेषु रथकुञ्जरकुन्तशक्तिनाराघचक्रशरतोमरभीमखड्गैः ।
 क्षिप्रं नरास्समुपयान्ति विजित्य शत्रून्सर्वं सदा प्रणतवत्सल चेष्टितं ते ॥ ६४ ॥
 कान्तारदुर्गविपमेष्वपि वर्तमाना ऋक्षेर्भसिंहवहुकण्ठकतस्करेषु ।
 कष्टान्विताश्च बहुशोकविमूढचित्तास्त्वत्कीर्तनाद्विगतमृत्युभया भवन्ति ॥ ६५ ॥
 तेजोराशे! त्वमिह शरणं सर्वतो दुःखितानां

त्वत्तुल्याऽन्यो जगति सकले नास्ति कश्चिद्दुःखालुः ।

त्वय्येकस्मिन्भवति सकला भक्तिरन्विष्यमाणा

त्वामासाद्य प्रभवति कुतो व्याधिदुःखं नराणाम् ॥ ६६ ॥

कः कुष्टामिहतोनरोऽरिभिरपि व्याध्यादिभिः पीडितः

के पङ्क्वन्धजडाश्च शीर्णचरणाः कौवाऽधनः कौऽक्रियः ।

स्फुरच्छशाङ्कहारनिर्मलं त्वदंशुपूरितम् ।

विभात्यतीवकान्तमम्बरं बृहच्च पाटलम् ॥ ७६ ॥

हरसि त्वमेव तापमिह तावदुदेत्यनृणां भवतिचयाद्यदेवकिरणंस्तवपूर्णमिदम्
ऋषिमुनिभिरुदारश्रीभिरनिशं श्रुतिमार्गपरै-

र्षरद न शक्यते तव गुणस्तुतिराश्रयितुम् ॥ ८० ॥

त्वंविष्णुस्त्वं शशाङ्कस्त्वमसुरमथनः पण्मुखस्त्वं धनेश-
स्त्वंकालस्त्वञ्च धाता क्षितिधरमृदपामाश्रयस्त्वं हुताशः ।

उद्भङ्कारस्त्वंद्विजानां त्वमिहजलनिधिस्त्वंयमस्त्वंचरुद्र-
स्त्वंशक्रस्त्वं पयोदो व्रतयमनियमास्त्वं जगत्सर्वमेव ॥ ८१ ॥

त्वमनिन्द्यगोपते! त्रिपुरमथन! मन्मथदाहकस्त्वमसुरभामदर्पहा ।

त्रिदशाधिप! कमलचराननस्त्वमिह! देवगुरुर्गर्भ-

स्त्रिभुवनमण्डलेऽस्तिकतमस्तव तुल्यगुणः ॥ ८२ ॥

आदित्य! भास्कर! दिवाकर! सप्तसप्ते! मार्तण्ड सूर्य! हरिदश्व! पतङ्ग! भानो! ।

अश्रान्तवाहनस्वरूप! गभस्तिमार्लिस्त्वां लोकनाथ! शरणं प्रणिपद्यतेऽसौ ॥

प्राग्दिग्बधूतिलक भासुरकर्णपूर! मन्दाकिनीदयितनाथ! जगत्प्रदीप! ।

हेमाद्रितापन! नभस्तलहाररत्न! सन्ध्याङ्गनावदनराग! नमोनमस्ते ॥ ८४ ॥

ब्रह्मण्य! सत्य! शुभ! मङ्गललोकनाथ! व्योमाम्बुजेश! मुनिस्स्तुत! विश्वमूर्ते! ।

आर्तस्य! शोकहरकिङ्करपालकश्च त्वम्मे प्रसीद! भगवञ्छरणागतस्य ॥ ८५ ॥

कृत्वाञ्जलिं शिरसिपङ्कजकुड्मलाभ्यांयत्संस्तुतस्त्वमिहदेवमयाद्यभक्त्या ।

तेन प्रभो! भव ममोपरि सौम्यमूर्त्तिर्धर्मं मतिं कुरु सदा श्रियमूर्जिताञ्च ॥

नमःसचित्रे जगदेकध्रुवे जगत्प्रसृतिस्थितिनाशहेतवे ।

त्रयीमयाय त्रिगुणात्मधारिणे चिरञ्चिनारायणशङ्करात्मने ॥ ८७ ॥

सूर्य उवाच

तुष्टोऽहमधुनापार्थ स्तोत्रेणाऽनेनसुव्रत । वरंदास्यामि यत्नेन यत्तेमनसि वरंते ॥

इत्येषं प्रसमाक्ष्य देवा कृपया दोगात्परिश्रायसे

वस्याऽन्यस्य परोपकारनिरता चेष्टा यद्यैका तथ ॥ ६७ ॥

धर्मं परत्र किल तिष्ठति सेवितोऽसौ कालान्तरेणविभुधावरदा भवन्ति ।

स्य सेवित प्रणतवत्सलभूतिकामै सद्य प्रयच्छसि फल यदभीप्सितं ॥ ६८ ॥

विभ्रान्तकान्नहरिणीसदृशेक्षणाभिरङ्गेषु हारमणिकुण्डलमेखलाभि ।

नेया भवन्ति भवनानि विलासिनीभिर्येषा नृणात्त्वमसिधै वरद प्रसन्न ॥ ६९ ॥

यैस्त्वन्नर सदृदपिप्रणत कथञ्चिद्व्यातोऽथवा भुवननाथ'तथा'तकाले ।

निष्कलमया जगति दुष्टृतिनो भवन्ति ते निर्मला सुकृतिनो गतिमाप्नुवन्ति

ये न्धा कुतर्कमतिभिर्नतमन्ति भक्त्या रोमाञ्चकञ्चुकशताकुलितैश्शरीरे ।

ते निर्धना परशृङ्घेष्वभूतमन्न क्षु-क्षामकण्ठवदना परितड्कयन्ति ॥ ७१ ॥

उद्विजलतद्दक्षोमलोलाक्षियुगै सुमणिरातप्रयूखोद्वासितैर्लेलिहद्वि ।

प्रणिपतिनशिरोभिर्नागमुखैरजस्र धृतिभिरनुपमाभि स्तुयसे पुष्कलाभि ॥ ७२ ॥

तथ सुरवरागच्छतोऽप्युदेतु त्रिदशानदीकमलोद्भवानि धातै ।

कनककमलरेणुरचिनानि भ्रमरकुलानि पद्म उःपतन्ति ॥ ७३ ॥

सर्वध्यानकतु'जलनिधिमध्ये स्थित्वा किरणकनिषहै ।

आजीवार्थं प्रतपन्नि भगवन्कस्ते तु'पखिभुवनमध्ये ॥ ७४ ॥

उदयाद्रिनितम्बसस्थितस्य हाश्येष्वन्तमयेषु खायुतस्य ।

किरणास्तपनीयसम्प्रभास्ते विलसन्तस्तडितो विडम्बयन्ति ॥ ७५ ॥

यथा यथा व्रजतिरधस्तवाम्बरे विपाटयन् घनतिमिरौघसञ्चयान् ।

तथा तथा भुमिनमहानिलेरित प्रतीयते मुद्गुरिव दुग्दुभिर्यथा ॥ ७६ ॥

चारुपद्मविनिमीलितेक्षणा स्रग्चाककलहसमेखलाम् ।

कामिनीमिव रतिध्रमालसान्ता विधोऽयसि पद्मिनीं करे ॥ ७७ ॥

नीललोलमतिकान्तमुत्पल भृङ्गतुङ्गघरणाकुलीकृतम् ।

स्वत्प्रभाभिरनुरागरञ्जितं पद्मरागमिध्र शोभते भृशम् ॥ ७८ ॥

स्फुरच्छशाङ्कहारनिर्मलं त्वदंशुपूरितम् ।

विभात्यतीवकान्तमम्बरं बृहच्च पाटलम् ॥ ७५ ॥

हरसि त्वमेव तापमिह तावदुद्वेत्यनृणां भवति च या घदेव किरणैस्तव पूर्णमिदम्
ऋषिमुनिभिरुदारधीभिरनिशं श्रुतिमार्गपरं-

घरद न शक्यते तव गुणस्तुतिराश्रयितुम् ॥ ८० ॥

त्वं विष्णुस्त्वं शशाङ्कस्त्वमसुरमथनः पण्मुखस्त्वं धनेश-

स्त्वं कालस्त्वञ्च धाता क्षितिधरमृदपामाश्रयस्त्वं हुताशः ।

ॐङ्कारस्त्वं द्विजानां त्वमिह जलनिधिस्त्वं यमस्त्वं च रुद्र-

स्त्वं शक्रस्त्वं पयोदो व्रतयमनियमास्त्वं जगत्सर्वमेव ॥ ८१ ॥

त्वमनिन्द्यगोपते! त्रिपुरमथन! मन्मथदाहकस्त्वमसुरभामदर्पहा ।

त्रिदशाधिप! कमलवराननस्त्वमिह! देवगुरुर्मगवं-

स्त्रिभुवनमण्डलेऽस्तिकतमस्तव तुल्यगुणः ॥ ८२ ॥

आदित्य! भास्कर! दिवाकर! सप्तसप्ते! मार्तण्ड सूर्य! हरिदश्व! पतङ्ग! भाना! ।

अश्रान्तवाहनस्वरूप! गभस्तिमार्लिस्त्वां लोकनाथ! शरणं प्रणिपद्यतेऽसौ ॥

प्राग्दिग्वधूतिलक भासुरकर्णपूर! मन्दाकिनीदयितनाथ! जगत्प्रदीप! ।

हेमाद्रितापन! नभस्तलहाररत्न! सन्ध्याङ्गनावदनराग! नमोनमस्ते ॥ ८४ ॥

ब्रह्मण्य! सत्य! शुभ! मङ्गललोकनाथ! व्योमाम्बुजेश! मुनिसंस्तुत! विश्वमूर्ते! ।

आर्तस्य! शोकहरकिङ्करपालकश्च त्वम्मे प्रसीद! भगवञ्छरणागतस्य ॥ ८५ ॥

कृत्वाञ्जलिं शिरसि पङ्कजकुड्मलाभ्यां यत्संस्तुतस्त्वमिह देवमया च भक्त्या ।

तेन प्रभो! भव ममोपरि सौम्यमूर्त्तिर्धर्मो मर्ति कुरु सदा श्रियमूर्जिताञ्च ॥

नमः सचित्रे जगदेकचक्षुषे जगत्प्रसृतिस्थितिनाशहेतवे ।

त्रयीमयाय त्रिगुणात्मधारिणे चिरञ्चिनारायणशङ्करात्मने ॥ ८७ ॥

सूर्य उवाच

तुष्टोऽहमधुना पार्थ स्तोत्रेणाऽनेन सुव्रत । वरं दास्यामि यत्नेन यत्ते मनसि वर्त्तते ॥

मद्दर्शनद्विधिफलं न कदाचित्प्रज्ञप्यते । शूराणाञ्चर्षिर्दशैवेण हृदयनास्तियत्नतः ।

° अर्जुन उवाच

पपोह्यधवरोमह्य वराणामुत्तमोत्तमः । अत्र सन्निहितो देव सवकालभवप्रभो ॥ ६०

ये च त्वा मानवा भक्त्या स्तोष्यन्ते प्रणता सदा ।

तेषा धनञ्च धान्यञ्च पुत्रदारादिक वसु ॥ ६१ ॥

मनसश्चेप्सितसर्वं दातव्यं द्विचरोमम । अद्याद्विद्यो नरं देव उवाच वचनशुभम् ॥

येमास्तुष्यन्त्यनेनाङ्ग पूजयित्वातिभक्ति । श्रियानधिच्युतिस्तेषां भवेदेपयरोमम

इति श्रीस्कान्दे महापुराण वकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमोऽप्यन्तीसण्ड

नरादित्यमाहात्म्य नामत्रिचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

केशवादित्यमाहात्म्यवर्णनम्

सतत्कुमार उवाच

नारायणोऽपि सस्योप्य शङ्ख प्रध्माय वसतः ।

तुण्य प्रयतो भूत्वा स्तोत्रेणानेनमास्करम् ॥ १ ॥

सादित्यमास्करंभानु रविर्ष्यं दिवाकरम् । प्रमाकरदिवानाय तपनतपतावरम् ॥

धरेण्यं परदं विष्णुमनघवासवानुजम् । यलधीयं सहस्राशु सहस्रकिरणद्युतिम् ॥

मयूखमालिनं पार्श्वं मातण्डं घण्डरोचिषम् ।

सदागतिं सुभास्वन्तं समसर्गि सुखोदपम् ॥ ४ ॥

देवद्वमहिर्बुध्न्यं धाम्नाविधिमुत्तमम् । तपोप्रभमया लोकं लोकपात्रमपागपतिम्

जगत्प्रबोधकदेशं जगदुदीपं जगत्प्रभुम् । अकंति श्रेयसपर कारणत्रेयसाग्रम् ॥

इमप्रमाखिनं पुण्यं पतङ्गपतोभ्यरम् । दातारं वाञ्छितार्थानां दृष्टादृष्टात्प्रम् ॥

ग्रहं ग्रहकरं हंसं हरिदश्वं हुताशनम् । मङ्गल्यं मङ्गलमेध्यं भुवं धर्मप्रचोधनम् ॥ ८ ॥
भवसम्भावितं भावं भूतभन्व्यं भवात्मकम् । दुर्गमं दुर्गतिहरं हरनेत्रं त्रयीमयम् ॥ ९ ॥
त्रैलोक्यतिलकं तीर्थतरणिं सर्वतो मुखम् । तेजोराशिं सुनिर्वाणं विश्वेशं धामशाश्वतम्
कल्पंकल्पानलं कालं कालक्षक्रं क्रतुप्रियम् । भूपणं मरुतं सूर्यं मणिरतं सुलोचनम् ॥
त्वष्टारं विष्टारं विश्वं सदसत्कर्मसाक्षिणम् । सवितारं सहस्राक्षं प्रजापालमधोक्षजम्
ब्रह्माणं वासरारम्भं रक्तवर्णं महाद्युतिम् । सूक्तमध्यदिने रुद्रं श्यामं विष्णुं दिनक्षये ॥
नाम्नामष्टशतं दिव्यं विष्णुना समुदाहृतम् । यद्दं प्रयतो भूत्वा पठेद्भक्त्या समाहितः ॥
नतस्य विपदः कापि सर्वत्रापि शुभा गतिः । धनधान्यसुखावाप्तिः पुत्रलाभश्च जायते
तेजः प्रज्ञापरं ज्ञानं बुद्धिश्च परमा गतिः । एवं श्रुत्वा जगन्नाथो जगामादर्शनंततः ॥
केशवार्कमुखं दृष्ट्वा पद्मरागसमप्रभम् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यः सूर्यलोके महीयते ॥ १७
दशाश्वमेधमध्ये तु रेणुतीर्थं प्रचक्ष्यते । तद्दृष्ट्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥
केशवार्कसमीपे तु रेणुतीर्थं प्रकीर्तितम् ॥ १८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
केशवादित्यमाहात्म्यं नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

शक्तिभेदतीर्थवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

तीर्थमन्यत्तथावक्ष्येशक्तिभेदमितस्मृतम् । स्कान्देस्यच जटाभद्रं चक्रेऽथात्रपुराशिवः
तारकश्च तथादैत्यं हृत्वा तत्र सुरद्विपम् । शक्तिस्कान्दः स्वयं क्रुद्धो निचिक्षेपमहीतले ॥
व्यास उवाच
भगवन्ब्रूहि यत्नेन संशयो मे महामुने । कथं स्कान्दः समुत्पन्न एतदिच्छामिवेदितुम् ॥

सनत्कुमार उवाच

पुरादेवासुरेयुदेनिर्जिनादानपैस्सुराः । दिपंरपत्पादिशोपाताःशकापामपबिहृताः
ततस्सुदेवराजैः तवसोमैज्जालिज' । माराधिगोमहादेवस्त्वय्यववद्विबुरान्तकाः
ततस्सुरोमहादेव शयस्त्वामिमुख स्थित । उवाचपचनंश्लक्ष्णवरमिष्टदामिने ॥

शक उवाच

यद्विनुष्टोऽसिमगपन्कादण्णान्ममशादूर' । महामेतापतिदेव प्रयच्छ परमेश्वर' ॥ ७

हर उवाच

उत्पादयामिदेयन्द्रं सर्वायांर्जितंसुतम् । मामतो यो महासेनस्सुराणां मयहारक'

सनत्कुमार उवाच

इत्युचत्पाग्नदंघेदेयस्सर्घंभूतपतिहरं' । सुतचिन्तापरोदेवो जगामचहिमात्यम् ॥

द्वैवदारुधमेतस्यर्था ज्ञानध्यानपरोऽभवत् । ब्रह्मादयोपिपयंदेयं योगिनोध्यानचिन्तका'

ध्यायन्ति त्रिवतात्मन प्राणापामपरा मुने' ।

लिङ्गमूर्तिध यो निश्चं पृश्यते सर्घंजन्मुभि ॥ ११ ॥

न ध्यायति किमघंतं भविष्य परमाघंत । ययं ध्यानपरेदेवे देवीहिमयतोमृहे ॥

मध्येषपस्त्वितन्ता यासीद्वाक्षायणीसती । चिनुष्टुंहेनिजोदेहो ययायोगाद्विसर्जितः

निमन्त्रिणोतममर्ताहलिकोप शकार या । तादेवीहिमयाश्चक्रुत्या पूयंदेवर्षिनारदात्

भय भाया भविषीति नाग्य परमचिन्तयत् ।

या तपस्वति रुद्राय सा भक्तिभ्या समन्विता ॥ १५ ॥

कथद्विशङ्करोदेवो भ्रमभ्रताभविष्यति । यावदेव गता देव देयः हिमयतस्सुता ॥ १६

तनस्समागतादेवा ह्वाप्रेरलसूदनम् । जगुर्ब्रह्मसद-पुण्यं द्रष्टुं ब्रह्माणमव्ययम्

तेसुराश्चस्सुतिहृत्वा वाक्यमेतत्सममुचन् । शरण भयदेवानां दानवैर्षिजितात्मनाम्

ततोऽद्योचन्सुरान्ब्रह्मा ज्ञात कार्यं मयाखिलम् ।

नेतच्छुभोर्विना धीर्यात्कार्यंसिद्धिर्भविष्यति ॥ १६ ॥

तथा वनध्य देवेशो यथा वाञ्छति पावंतीम् ।

इत्युक्तवान्तर्दध्रे ब्रह्मा स्वप्ने लब्धं धनं यथा ॥ २० ॥

ततोमेरुं समागत्य पुनर्मत्तं प्रघक्रिरे । तेषामाहेदृशं शकस्तुष्टः शम्भुः पुरा मम ॥ २१
प्रतिज्ञातञ्चदेवेन स्वाङ्गात्सेनापतिम्प्रति । तस्मादेवंगतेकार्ये कारणंकरध्वजम् ॥
इतिसञ्चिन्त्यदेवेशो काममाह्वयसत्वरम् । उवाच घघनं हृद्यं देवानामनुकम्पया
यथा देवोभजेद्वैर्वी तथा कामं विधीयताम् । कारणंमहदेतद्देवानां समुपस्थितम्
कामोवाक्यंहरेः श्रुत्वा प्रहस्यैवमुवाचह । करिष्येसर्वमेवंहि सखाचेन्मे भवेन्मधुः

तस्मिन् क्षणेऽथ शक्रेण कामवाक्यादनन्तरम् ।

समादिष्टो मधुःक्षिप्रं कामस्यानुचरो भव ॥ २६ ॥

लब्ध्वा कामो मधुमित्रं प्रतस्थे भार्यया सह ।

कृत्वा सज्जं धनुर्वाणं पीप्पं पाणौ समाहितः ॥ २७ ॥

यत्रदेवाधिदेशो देवः सख्यनेस्थितः । नन्दीश्वरः प्रतीहारः कृतध्यानोऽवतिष्ठते
घ्नूनवृक्षाश्रितः कामो यावद् वाणं समोहनम् ।

सन्दधत्यन्तरे चास्मिन् देवी प्राप भवाश्रमम् ॥ २६ ॥

त्यक्तध्यानव्रतोदेवो हृष्टश्चाह्लादचेतनः । ततोविलोकयामास दिशःसर्चाःप्रयत्नतः ॥
चूनवृक्षाश्रितं काममपश्यत्स रुयान्वितः ।

भस्मीकृतस्तृतीयाक्षणा घृह्णिञ्चालाकुलेन सः ॥ ३१ ॥

देवोऽप्यन्तर्दध्रे तस्मात् स्थानादाशु गर्णैस्सह ।

पार्वती विस्मिता साध्वा लज्जिता दुःखिताऽभवत् ॥ ३२ ॥

हिमवांस्तां समुत्थाप्य निनायाशु निजंगृहम् ।

गते देवे च देव्याञ्च कामपत्ना सुदुःखिता ॥ ३३ ॥

भस्मीकृतं पतिदृष्ट्वा विललापसुदुःखिता । दृष्ट्वा रतिसुदुःखार्तां घागुवाचाशरीरिणी
आश्वामयन्ती कृपया सखीमिव सुदुःखिताम् ।

मा रोदीस्त्वं शुभापाङ्गितव भर्ता करिष्यति ॥ ३५ ॥

सर्वकार्याण्यनङ्गोऽपि मित्रकार्यविधानतः । यदाचापमहादेवः परिणेष्यतिपार्वतीम्

तदाशामोरेनुष्वाकादुष्वास्वमितेनंशः । द्वारकावां वराहजोडापरान्नेनिवन्वति
तन्पुरो मविता देवि! प्रदम्नो मां न पति ।

इत्युक्त्वा साऽत्रहास्योक्त्वाकाशाञ्जातया गिरा ॥ ३८ ॥

अगित्तपत्तशदेवा उमापि हिमपद्मृदे । कामस्वयवहनं नैत्रशामोयेनदनुत्तमम्
वर्षमर्षामवेरीश कामस्वोद्यवकवन् । नैतलशोदिनाहार्थकविष्कस्वपिसिद्धये
पवतश्चिन्विष्वाप सधामि महितानन । तत्रभारसुन्दम् विषादेशाक्तुप्रना
वर्षस्वनापकाशन्वा त्रिमने जन्नापिता ।

धीन्मे पश्चाद्विनाशार्थं तपस्वुषे समान्विता ॥ ४२ ॥

ता दृष्ट्वा तत्रमोक्षोत्पद्यारिवपुहंसः ।

भाजगामाधनं देव्याः कृतातिष्ठयोऽप्रवीदिदम ॥ ४३ ॥

इशामभ्येदशापाद्भिः किमर्थं न दर्शयते । तपः करोवि कल्पवाणि कल्पार्थकारणवद
उपायशोचरंसाय सत्यभ्रमभुरतथा । यतोत्पन्नममात्मनः विपत्तेशदुरासये ॥ ४५
विषायगदर धत्वा त्रिन्दयन् कार्यमात्मन । उमामतिपरीक्षायेनसहेतगिरेस्तु
गन्तुकामामुमा मन्वा तन्मारास्थानाग्महेभरः ।

स्य यपुद्गशायामास त्रिनेत्रं शूलपाणिनम् ॥ ४७ ॥

लज्जिताभृद्धानीश दृष्ट्वात्तथापथोमुगी । विधाहायार्थवागेन्द्रं यथामेन्वासयच्छर्त्ति
इत्युक्त्वाऽन्तदधे देवो देव्यगाद्य विनुर्युहम् ।

देवीलाभाय समर्पेन् सन्मार स्मरशासनः ॥ ४९ ॥

प्रणेमुस्तेतथागम्य सस्मृताः परमेभरम् । ऊचुधप्राञ्जलिपुटा कुर्म किंशाधिनीदुत्त
ततोऽप्रवीन्मुनीनीशस्समन्ताद्य गिरेर्युहम् ।

गत्वा तथा कुठध्यम्मे पार्वती स्याद्यथा प्रिया ॥ ५१ ॥

तथेति च प्रतिज्ञाय सद्भूतं शम्मुनास्ययम् ।

इत्वा जग्मुस्सपत्नीका गिरीन्द्रस्य निवेशनम् ॥ ६२ ॥

इत्तार्थाभूधरेन्द्रेण इतासनपरिग्रहा । ऊचुरद्विमुमायच्छ शङ्करवार्धिनेप्रियाम् ।

दत्तेत्युक्तागिरीन्द्रेणनिरूप्योद्वाहवास्रम् । लब्ध्वानुज्ञांसमायाता यत्रास्तेसमहेश्वरः
 ऊचुस्तेशङ्करं सर्वे दत्ताहिमवताशिवा । कृतकार्याश्च सर्वेऽपि घत्रजुस्तेयथागताः ॥
 चक्रुर्विवाहसामग्रीं ब्रह्मवन्धिन्द्रनारदाः । वृषासनं जगामाशु नन्दीशप्रमुखैर्गणैः ॥
 मातृदुन्दुभिनादैश्च ब्रह्माद्यैरमरैस्सह । प्राप्याग्नेन्द्रालयं शम्भुः कृतकौतुकमङ्गलः ॥
 विवाह्यैनां विधानेन जगाम स्वालयम्पुनः । तत्रैकान्तरतिर्देवो यावत्तिष्ठतिकामघान्
 तावत्त्रस्तैस्सुरैरग्निः प्रेषितोऽगान्महेश्वरम् । अग्रीतत्रगतेदेवो रतित्यक्त्वामहेश्वरः
 निचिक्षेपमुखेवहेः स्वरेतोव्रीडितोभृशम् । रेतसातेनततोऽग्निर्गङ्गातोयेव्यघ्रिक्षिपत्

हररेतोऽग्निर्नोर्द्रीणं गङ्गामध्ये पपात ह ।

तया तु स्वतटे न्यस्तं दग्धया तस्य तेजसा ॥ ६१ ॥

सप्तर्षीणाञ्च पट्पत्न्यः स्नानार्थं जाह्नवीं ययुः ।

शीतार्तास्ताः कृतस्नाना दृष्ट्वा तेजस्तटे ज्वलत् ॥ ६२ ॥

मत्वाग्निमितिताः सर्वास्तप्तुकाप्रासमाययुः । तपन्तीनाञ्चर्वतासां तद्दीर्यमभवन्मुने
 च्छाननंसमारूढंश्रोणिद्वारेण सत्वरम् । यदान्योन्यमुत्पतितुंशक्तानाग्नेःपुरःस्थिताः

चिन्तामगुस्तदा सर्वा मुनित्रासात्ततो भयात् ।

ततश्च तपसो धीर्याद्विकृप्य स्वोदरात्ततः ॥ ६५ ॥

पङ्क्तिरेकत्वमापन्नं श्वेतपर्वतमस्तके । मध्येशगणांचैकृत्स्नं निक्षिप्तं धीर्यमुत्तमम्
 शुक्लायां प्रतिपद्यासीद्द्वितीयायांसमीकृतः । तृतीयायांचसाकारस्सर्वलक्षणलक्षितः

चतुर्थ्यां परिपूर्णाङ्गः पण्मुखो द्वादशेक्षणः ।

अलङ्कृतस्तु पञ्चम्यां पट्व्याञ्च ससमुत्थितः ॥ ६८ ॥

तेजसास्वेनतीव्रेण ततापसजगत्त्रयम् । जातमित्थं समाकर्ण्य सर्वेशकमुखाः सुराः
 समागत्यास्यसंस्कारं ब्रह्माचक्रेयथाविधि । तुष्टेनपार्धतीशेन शक्तिर्दत्तादृढा शुभा
 ततो गीर्वाण्यमयूरश्च चाहनेपरिकल्पितः । छागश्चैवाग्निनादत्तः कुक्कुटं सरिताम्पतिः
 ततः सङ्घत्तिकाभिश्च चर्द्धितः पुत्रकाम्यया । ततस्तु प्रातसंस्कारो ब्रह्माद्यैरभिवन्दितः
 शक्तिहस्तोऽभिषिक्तस्तु देवसेनासमावृतः । वित्ताग्निपोमहासेनः पावकः पण्मुखोऽजशः

गाङ्गेय कार्तिकेयश्च गुहस्स्कन्द उमासुतः ।

दैवसेनापति स्यामी सेनानी च शिशिध्वजः ॥ ७४ ॥

कुमारः शक्तिधारी च तस्य नामानि षोडश ।

यः पटे-मानवो भवत्या थाथा तस्य न जायते ॥ ७५ ॥

एवंजातोमहासेनोदानवानाक्षयङ्कर । कुशस्थत्यांसमानीत शम्भुनास्थानकारणात्
अभिषिक्त स तेनासौ भद्रित सजट पुरा । तेनमद्रजटोनाम दवतार्थञ्चकथ्यते
कृताभिषेक लब्ध्याऽस्त्र महासेन महेश्वर । तमुधाष स मधुरं सबदेवसमागमे ॥
रक्षाकार्या त्वयापुत्र सामरस्यशतत्रतो । देवाना बाधकासर्वे निहन्तव्या सुरा
इत्य महोत्सवे जाते तत्र प्रथमसागरे । मानरोन्वागता सर्वा पातालतलसस्त्रि
तासामाहारसक्षाभिश्चक्रे नामानि शङ्कर ।

यानि तानि प्रवक्ष्यामि शृणु त्व मुनिपुङ्गव ॥ ८१ ॥

घटभोजनकामाया ह्ययाम्ता घटमानर । भुकातुचिभटीयामिस्तावैचिभंठमा
प्रीडार्थं शम्भुना चाथ प्राप्ता या परभोजने ।

यण्णवतिर्मातरश्चासन् सर्वास्ता परमातर ॥ ८३ ॥

सर्वासादर्शनपुण्यं गृहभूतविनाशकम् । तायज्ञस्तस्यदेव्यो द्रष्टव्या मानवैर्मुं
लब्ध्या शक्तिमहासेनो दैवसेनासमावृत । जघानदानवेन्द्रत तारक तरसातद
दस्वाराज्यतयेन्द्रायरूपीननिहतकण्टकम् । कुशस्थलीसमागम्यतत्रवाससमाच
एवं निहत्यदैत्येन्द्र समाङ्गेयो महाबल । भक्तिशिप्राजलेमुञ्चपातालचविभेद
ततो भोगवतीभ्यास शक्तिभेदेननिर्गता । पन्दिता सर्वदैवर्ष्यं मुनिभिश्चतपोध
पृथिव्या यानि तीर्थानि समुद्रादिगतानि च ।

शक्तिभेदे तु न्यस्तानि शतकोटिसहस्रश ॥ ८६ ॥

अतोऽतिपुण्य त्रैलोक्ये कोटितीर्थमुद्राहतम् ।

ब्रह्मणा स्थापितस्तत्र कोटितीर्थेश्वर शिव ॥ ९० ॥

कोटितीर्थे नरम्प्रात्या दृष्ट्वा कोटीश्वर शिवम् ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो निर्मोकादिव पन्नगः ॥ ६१ ॥

श्राद्धं करोति यस्तत्र पितृभक्तो नरो मुने । दशानामश्वमेधानां प्राप्नोति सकलम्फलम्
पितृनुद्दिश्यैतत्किञ्चित्कोटितीर्थे प्रदीयते । तत्सर्वं कोटिगुणितं जायते नात्र संशयः
तत्र तीर्थे नरो यस्तु गां ददाति पयस्विनीम् ।

सर्वलोकानतिक्रम्य स गच्छेत्परमां गतिम् ॥ ६४ ॥

यावन्त्यङ्गेऽपि रोमाणि तत्प्रसूतिकुलेषु च । तावद्भयुगसहस्राणि ब्रह्मलोकमहीयते ॥

पौर्णमास्याममावस्यां पश्येच्छक्तिधरं तु यः ।

नाऽपुत्री (त्रौ) नाथनो रोगी सप्तजन्मनि जायते ॥ ६६ ॥

जलप्रवेशं यः कुर्यात्तत्र तीर्थे नरोत्तमः । सोऽक्षयं लभते लोके यावच्चन्द्रार्कयोः सुखम्
वृषोत्सर्गं तु यः कुर्यात् पितृभक्तो नरो मुने । सोऽक्षयं लभते स्थानं यत्सुरैरपि दुर्लभम्
इति श्रास्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

शक्तिभेदमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः

अगस्थेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

स्वर्णश्वरेनरस्नात्वा दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् । कपिलाशतदानस्य फलमप्यधिकं भवेत्
वाप्याम्पितामहस्यापि यः स्नायाद्विजितेन्द्रियः । हंसयुक्तेनयानेन ब्रह्मलोकं स गच्छति
तैलाभिधानमातृणां रात्रौ यो यच्छते बलिम् ।

तस्य सिद्धिर्भवेत्सद्यो मृतः शिवपुरं व्रजेत् ॥ ३ ॥

विष्णुवाप्यां नरः स्नात्वा चैत्रे वा फाल्गुने तथा ।

जागरं यस्तु कुर्वीत सोपवासो जितेन्द्रियः ॥ ४ ॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं गच्छति । भयेश्वरदेवस्य भक्त्या नियतमानसः
 पृथग्भयघोहृष्टा इदं लोकं न गच्छति । लोकं तु जायते दाना सर्वमीमो महीपति
 यस्त्यगस्त्यैश्वर्यगच्छेदेकवित्तो नरो मुने । इष्टागस्त्यैश्वर्यदेवसौपवासो जितेन्द्रियदे
 भगस्त्योदयवेलाया मुच्यते सर्वपातकं ।

इत्थाऽगस्त्येऽव सौपणं रोप्य यथ स्वशक्तित ॥ ८ ॥

पञ्चरत्नसमायुक्तं धन्वरेण च समन्वितम् । तत्कालीनैः फलैः पुष्पैः पूजनीयो विधानतः
 विधानं तस्य वक्ष्यामि चातुर्वर्ण्यं द्विजोत्तम ।

सप्तधान्यानि मुत्स्यानि तावन्तदेव फलानि च ॥ १० ॥

एकधान्यं फलञ्चैकमप्रेत्याज्यमवेन्मुने । यावद्दंसप्तवर्षाणि व्रतमेव समाचरेत् ॥
 काशपुष्पप्रताकाश'वद्धिमारतसम्भव' । मित्रावरुणयो पुत्र' कुम्भयोने' नमोऽस्तुते
 दत्तेऽर्घ्येयत्फलं व्यास' तद्वैहिकप्रता भृशु । पुत्रवान्यनवाभ्ये जायते नात्र संशयः
 मृत'स्वर्गमवाप्नोति सम्पन्ने जायते कुले । मर्त्यलोके पुन प्राप्य महायोगीश्वरो भवेत्
 यश्चतच्छृगुयान्नित्यं पठेद्वासुमहाहित । सर्वपापघ्निमुंको मुनिलोके समोदते
 इति श्रीस्कन्द महापुराण आकाशरितिसाहस्र्या स्तुतिपाद्या पञ्चमे

ऽवन्तीशरणेऽगस्त्येश्वरमाहात्म्यं नाम पञ्चत्वं विंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

विष्णुमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

महाकाल किमर्थं तु किंवाशिवपदस्मृतम् । कोटीश्वर किमर्थं तु पावकतत्किमुच्यते
 नरदीप किमर्थं तु द्वितीयावडमातर । भयेश्वर किमर्थं तु शङ्खोजारण्यमेव च ॥२॥
 शूलेश्वरं किमर्थं तु किमोङ्कारस्तु कथ्यते ।

धूतपापं किमर्थं तु किमङ्गारेश्वरं तथा ॥ ३ ॥

पुरीचो ज्ञयिनीदिव्या सप्तकल्पाकथंस्मृता । कथयस्वमुनिश्रेष्ठतस्यानामानियानिच
सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास! यथा ख्याता पुरी दिव्या सुपुण्यदा ।

स्वर्णशृङ्गा तु प्रथमे द्वितीये तु कुशस्थली ॥ ५ ॥

तृतीयेऽवन्तिकाप्रोक्ता चतुर्थेत्वमरावती । विख्यातापञ्चमेकल्पे पुरीचूडामणीतिच
पष्ठेपञ्चावतीज्ञेयोज्ञयिनीसप्तमेपुरी । पुनरन्तेतुकल्पस्य स्वर्णशृङ्गादिकास्मृता ॥

एतानि सप्तनामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ।

सप्तजन्मकृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ८ ॥

उज्ञयिन्यां पुराराजा चभूवकिलघान्धकः । तस्यपुत्रोमहावीर्यो नाम्नाकनकदानवः
युद्धार्येसमहावीर्यः शक्रंयुद्धेसमाह्वयत् । क्रोधादिन्द्रेणसंग्रामेगुड्व्यमानोनिपातितः
निहत्यदानवंशक्रो भयादन्धासुरस्यतु । जगामशङ्करान्वेगी कैलासंशङ्करालयम् ॥
दृष्ट्वाप्रणम्यदेवेशं चन्द्रार्द्रकृतशेखरम् । भीतोविज्ञापयामास सहस्राकुललोचनः ॥
अभयंदेहि मेदेवा! ज्ञानवाद्गन्धकाच्च वै । शक्रस्येत्यं वचः श्रुत्वा शरणागतवत्सलः ॥
ददावभृथमेवामी माभैस्त्वमन्धकाद्विवै । कृत्वारूपंमहादेवो विश्वरूपंसुभैरवम् ॥
सपैर्लिहद्विरत्युग्रैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैर्विपोलवणैः ।

पातालोदररूपैश्च भैरवारावनादिभिः ॥ १५ ॥

भुजैरनेकसाहस्रैर्वहुंशस्त्रधृतैस्तथा । सिंहचर्मपरीधानं व्याघ्रत्वगुत्तरीयकम् ॥ १६ ॥
गजाजिनकृताटोपं चन्द्राग्निरविलोचनम् । महामहीध्रतुल्याभिर्जङ्घाभिर्भूपितंसदा
क्षोभयंश्चालयन्सर्वान् पातालस्यतलावधि । ईड्द्रूपंविधायेशो दनुदैत्यभयावहम् ॥
अवातरन्महींभीमः पादेनैकेनशङ्करः । तत्रैवहिहदोजातः सघदैवतवन्दितः ॥ १६ ॥
ख्यातंशिवपदंतद्वियत्पदाक्रान्तवान्विभुः । यस्मादत्रपुराकोटिःपादाङ्गुष्ठस्यधारिता
कोटितीर्थमतःख्यातंसर्वपापप्रणाशनम् । अगस्त्येनतथाकोटिस्तीर्थानामत्रधारिता
अतोऽपीदृक् शुभं लोके कोटितीर्थं सदा स्मृतम् ।

दृष्ट्वा तु त्रिदशा सर्वे स्नाता धै हितकाम्यया ॥ २२ ॥

महाकालकृतरूप महाकालस्तन स्मृत । अन्ध्रासुरोपिदनुज पुत्रध्रुन्वाहतयुधि ॥
 क्रोधेनमहनाविष्टोरणतूर्याप्यवादयत् । ससैन्योनिर्गत प्राप्तोयत्रत्रिदशा स्थिता
 महत्यासेनयासार्द्धं रथधारणयुक्तया । तदैवदानयान्वीक्ष्य महाहवहतोद्यमान् ॥
 'चेप-नस्तेसुषयद्वा शम्भु शरणमाययु । मामगतमहाकालो देवानूचेत्रिलोचन
 गृहीत्वागुलमानिष्ठदृष्ट्वादृष्टाधरोदया । कोपयुक्तविक्रवाक्षे ज्वालाभि पूरितश्रम ॥

अन्वयेनाथ रुष्टेन शरकोटिस्तु दु सदा ।

मुक्ता जगाम देवाना नाशाय शलभाकृति ॥ २८ ॥

विस्फुलिङ्गाचिपं बहि मुञ्चयान विनाकशुक । शनराशकलीचक्रेतश्चवाणैरताडयत्

अन्वकोऽपि हि युद्धस्थो शिधिल शिधिलायुध ।

निरुद्धशम्भुना वाणैरलिभि पङ्कजं यथा ॥ ३० ॥

तस्य सैन्यञ्च बहुधा स्वगर्णयुद्धयोधिभि ।

योधुवरेहत दिव्यैः स्याणुमात्रिध्यमाश्रिते ॥ ३१ ॥

ततोऽन्वयेन सैन्यं स्व मित्र दृष्ट्वा तथा सुरै ।

आत्मानञ्च महेशेन विद्ध च वाणकोटिभि ॥ ३२ ॥

विकलाहतदेहोऽसौ भयमाश्रित्यवेगत । चकारतामसीमाया मायाशतपिशारद

तयान्तर्हितदेहोऽसौ जगामदिशामुत्तराम् । शम्भोर्मीनिहर विभ्रद्वयमामभुविभिभ्रहृत्

येनाध्यनागतोर्दित्यस्तनद्वोजगामह । ध्वजदृश्यतषासौ गतादुष्ट पुन पुन ॥

उवाच शान्धकशब्दं तद्योवाचमद्वेश्वर । तत्रतीर्थमद्योत्पन्न घागन् २४ मितिधुतम्

तत्र स्नात्वा शुविभूत्वा यो धै दद्यात्सशकरम् ।

नयम्यां मागशीपस्य शुशलायां धृढयान्वित ॥ ३७ ॥

भक्षयतद्वयेऽमर्षं दाता शिषपुरं मजेत् । तिनुदुदुदिरययत्किञ्चिद्दीयतेप्रक्षित शिषे

तृमास्तिष्ठन्ति ते तापघाषदाभूतमम्लघम् ।

तमसा छादितादेषां सम्यमुखं समाकुला ॥ ३६ ॥

सम्भ्रान्तमनसस्सर्वं नकिञ्चिदपिमेनिरे । एतस्मिन्नन्तरेव्यासनरादित्यःस्वतेजसाः
उत्तस्थौ नररूपेण कुर्वन्वितिमिरा दिशः ।

नष्टे तममि दैन्येऽपि प्रकाशे प्रकटे सति ॥ ४१ ॥

देवामुद्रमवापुस्ते द्रष्ट्वाऽनन्तं नुलोचनैः । स्तुवन्तोविचिधैःस्तोत्रैर्नररूपं दिवाकरम्
उत्तस्थौ नररूपेण दीप्तोयस्माद्दिवाकरः । तेनाम्यनामनेचक्रुर्नरदापङ्तीश्वराः
यः पश्यति नरो भक्त्या नरदीपं दिवाकरम् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो यद्यपि ब्रह्महाभवेत्
पण्ड्यामर्कदिने विप्र सप्तम्यामुपवासकृत् । दिनक्षयेऽथ संक्रान्तौ ग्रहणे विपुवत्यथ
कुण्डे स्नात्वा शुचिर्भूत्वा जपन्नियतमानसः । नरदीपं नरः पश्येत्स्तोत्रवादित्रमङ्गलैः
गन्धैर्धूपैस्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्विविधैस्तथा ।

गीतं वाद्यं पुरा कृत्वा प्रणम्याष्टाङ्गमेव च ॥ ४७ ॥

प्रातर्मध्ये पराल्लेवा कृत्वा र्कम्यप्रदक्षिणाम् । समुक्तस्सर्वपापैस्तु सप्तजन्मकृतैरपि
सूर्यकोटिप्रतीकाशविमानैः सार्वकामिकैः ।

सूर्यलोकं प्रयात्याशु यत्सुरै रपि दुर्लभम् ॥ ४६ ॥

शक्रात्प्राप्यपुरायस्माद्धानुरत्रप्रतिष्ठितः । नरेणैव प्रसादेन नरदीपस्ततो ह्ययम् ॥ ५०
तदैवास्यपुराव्यास! यात्रा शक्रेण निर्मिता । आगमिष्याम्यहंपार्थसार्द्धदेवैः समाहितः
ज्येष्ठेऽतीते द्वितीयायां नरदीपेतु सर्वदा । तत्राहमागतो ज्ञेयो लोकैर्देवस्य वर्षणात्
ततोऽनन्तरमागम्य देवा ये त्रिदशालये । इष्ट्वा देवं तथारूढं नरदीपं सुदीपनम् ॥ ५३
कृत्वा यात्राञ्च ते यान्ति देव यात्रात्ययेततः । यः पश्येन्मानवो भक्त्या नरदीपं रथस्थितम्
सर्वपापविनिमुक्तः सूर्यलोके महीयते ।

रथयात्रामथो वक्ष्ये नरदीपस्य या पुनः ॥ ५५ ॥

तां कृत्वा चैव तत्पुण्यं मुनिभिः परिकीर्तितम् ।

ज्येष्ठेऽतीते द्वितीयायां रथस्थो हि दिवाकरः ॥ ५६ ॥

कुशस्थल्यां द्विजश्रेष्ठैर्वाहुक्षेपैः प्रणीयते ।

उत्तरां दिशामायान्तं यः पश्यति दिवस्पतिम् ॥ ५७ ॥

अग्निष्टोमस्ययज्ञस्य लभतेसोऽखिल फलम् । निवृत्तवेशवाकांघोरधपश्यतिमानस्य
मुण्डारस्वामिनोयात्रा वृतातेननसंशय । रथमाकयनेवस्तु रज्ज्वाकर्षणेणवैमुने ।

कुलमुद्धरते सोऽपि पूर्वान्पिनृपितामहान् ।

दक्षिणाभिमुखं यान्त नरदीपं द्विजोत्तम' ॥ ६० ॥

ये सयता प्रपश्यन्ति ते यान्ति च त्रिचिष्टम् ।

मूत्रेण वेष्टन क्षेत्र रथ देवमयापिवा ॥ ६१ ॥

सवकामानराप्नोतिवृत्तपुण्यस्मज्जायते । प्रदक्षिणातुसूपस्य भस्त्याकुचन्तियेनरा
प्रदक्षिणारुनातेस्तुसप्तद्वीपवसुन्धरा । प्रातरु धाययोभक्त्या मौनीयातिदिवाकरम्
दृष्ट्वातुपूर्वद्वारेण नमस्तृ-यद्विजोत्तम । प्रविश्य दक्षिणेनैव रथचक्र प्रपूजयेत् ॥ ६४
तेनद्वारेण निष्क्रम्य प्रणिपत्यमजेत्तत । पश्चिमद्वारमाश्रित्य रथस्थसूयमघयेत् ॥

शामरे च वितानञ्च घण्टा वापि निवेद्येत् ।

पूर्वद्वारे तु गौर्देया तथाऽध्वक्षेच दक्षिणे ॥ ६६ ॥

पश्चिमचक्रं प्रोक्त उत्तरेरथरथव । कुर्यादियतु योयात्रा रथदीपस्य मानस ॥

गोसूयशिवशत्राणा स्वालोक्य लभते सुखम् ।

प्रदक्षिणा महामेरो वृता तेन भवेन्मुने' ॥ ६८ ॥

दद्याद्गवा सहस्र यो वर्ततापातशनेनच । अध्वानाञ्च सहस्रेणयात्रायांतत्फललभेत्
नरदापेरथाश्च षण्णकारयेत्तय । द्विया न विर्युतिस्तस्य सूयलोके महीयते ॥

सूयस्य पुरतो वाप्या मास नित्य विगाहा च ।

यस्तमालोकन भत्या दुस्स्वप्न तस्य नश्यति ॥ ७१ ॥

भक्त वायोनुदिनव्यास नरदापप्रपश्यति । उत्तमस्थानमासाद्य पुत्रपौत्रसमन्वित-
प्रकीर्णव धुमि साहस्रं मृत सूयपुरम्वजेत् । प्रणष्ट तिमिरेविप्र जातेसचत्र सुप्रभे
हनेऽ-त्रके महेशेन शूत्रेनत्रिशिखेनच । प्रहणाश्च सुराभ्सर्वे ब्रह्मेन्द्रप्रमुखास्तदा ॥

शङ्ख द-र्मी तदा विष्णु सुगणा हितकाम्यया ।

तत्र ताधमथोत्पन्न शङ्खोद्धारणसञ्ज्ञकम् ॥ ७५ ॥

तत्र सन्निहितो विष्णुर्लिङ्गञ्चैव चतुर्मुखम् । अनाद्यञ्चैव चिप्रोन्द्रलिङ्गस्य च समीपतः

देवस्य दक्षिणे भागे शूलेनालक्षितः स्थितः ।

चतुर्दृश्यां तथाऽष्टम्यां ये पश्यन्ति जितेन्द्रियाः ॥ ७७ ॥

ते क्षीणाशेषपापीघाः प्राप्स्यन्ति परमां गतिम् ।

योगिनीनां बलिं यस्तु यथावत्सम्प्रदास्यति ॥ ७८ ॥

भूतप्रेतपिशाचाद्यैर्नासैकेनापि बाध्यते । द्वादशीं समुपोष्यै च स्नात्वा देवं जनार्दनम् ॥

यः पश्येच्छङ्खिनं देवं सोऽच्युतं स्थानमाप्नुयात् ॥ ८० ॥

यः स्थूलसूक्ष्मः प्रकटप्रकाशो यस्सर्वभूतो, न च सर्वभूतः ।

विश्वं यतश्चैव हि विश्वहेतुर्नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्तमाय ॥ ८१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

विष्णुमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

अङ्गारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार देवाद्य

मिन्नेऽन्धके त्रिशूलेन ध्वनीरुद्रस्य निर्गतः । तत्रोद्धारः समुत्पन्नो देवदेवो महेश्वरः ॥

तत्र स्नात्वा शुचिभूत्वा समाधिनियमेन च । दृष्ट्वाङ्गारं महादेवं मुच्यते सर्वपातकैः

हत्वाऽन्धकं त्रिशूलस्तु भोगवत्याजले प्रथौ । दृष्ट्वा शूलं सुनेजस्कं हाटकौ विस्मयंगतः

प्रच्छक्रेतकार्येण भवानिह समागतः । कथयामास शूलोसौ शङ्करेणाहभीरितः

अन्धकस्य वधार्थाय पापवृत्तेः सुदुर्मतेः । भिस्वातमहमायातो भोगवत्याजले शुभे ॥

गमिष्यामि पुनस्तत्र यत्र तिष्ठति शङ्करः ।

शूलोक्तं वचनं श्रुत्वा परमेश दिदृक्षया ॥ ६ ॥

दाटकशूलमार्गेण निर्गमामन्नयेनम् । यद्भुवश्चसमाकीर्णं सुप्रभ सुमनोहम् ॥
 तद्गृह्ण त्रिशान्मर्षे शृणुशहादशेयम् । प्रजग्य हृष्टरोमानो यथाप्रोत्सुक्यपद्भुजम्
 तुष्टुषुर्विधिं स्तोत्रैर्ब्रह्मविष्णुपुरोगमा ।

दाटकेभ्यरनामासीत् पाताले यो स्वयस्त्वित ॥ ६ ॥

निर्गतशूलमार्गेण तेनशूलेभ्यस्मृत । धृतपापश्चर्तार्थंश्च देवदेवस्य शोकरे ॥ १० ॥
 तत्र पापस्सदैरयेन्द्रो धृतशूलेनपीयमान् । तेनर्त्तार्थमिदध्यास धृतपापप्रचक्षते ॥
 यष्टया यः पीणंमास्यां चतुर्दशं शर्त्ता तथा ।

उपोष्य रजनीमेकां शिवमक्तो जितेन्द्रिय ॥ १२ ॥

धृतपापंनुय पश्येद्देवदेव महेश्वरम् । विमुक्तस्सर्वपापेभ्यः सप्तजन्मकृतेरोपे ॥
 बुलानाशनमुद्गुधूर्यशिवलोकंसगच्छति । हृन्वामिष्येक्य पश्येन् पीयेमासिसर्षेनर
 शूलेश्चरप्रभायेण मुच्यते ब्रह्महत्यया । विमानाना सहस्रेण मृतोद्याति परपदम्
 इतिघान्धकशूलोयं पावद्गोनवतीगत । तावत्समुत्थिताघोरा अमुरादधिरोह्या
 खड्गहस्ता महापीर्या अनेकशतसङ्ख्यया ।

चतुर्दिभु स्थितैर्घोरैरहन्यमानो महेश्वर ॥ १७ ॥

सिंहनादैमुमोवाथ पीडितस्त्रैदुरात्मभि । सिंहनादेततेपापा मूर्च्छिता पतिताभुवि
 पुन समुत्थिताजगमुर्देवदेव महेश्वरम् । वित्रस्ताश्च तनोदेवा ब्रह्मविष्णुपुरोगमा
 असाध्यास्तास्तथा मत्वा मन्त्र कृत्वा हितैपिण ।

ततो देवा विद्यायां खौ खुजाम इति स्वयम् ॥ २० ॥

इत्युक्तोपादयामास ब्रह्मा हसासना शुभाम् ।

चतुर्ध्वजत्रा चतुर्हस्ता ब्रह्माणीरूपधारिणीम् ॥ २१ ॥

कुमारश्चैवकौमारीं मयूरवरवाहनाम् । रक्तमाद्याम्बरधरा शक्तिसङ्गचधारिणीम्
 पुन कुमार कौमारीं पक्षीन्द्रवरवाहनाम् । कृष्णाकरालदशना धर्मराजस्तथाखुजत्
 देवदेहप्रमथिनीं दण्डमुद्गरधारिणीम् । ललाटलोचना नीला कपालकरभूषिताम्
 सिंहाननधरा कृष्णा सर्वभूषणभूषिताम् ।

कर्तृहस्तां सखट्वाङ्गां षड्गखेटकधारिणीम् ॥ २५ ॥

धर्मास्थिकेशवपुत्रं चामुण्डामत्सृजत्प्रभुः । घटस्यनिकटेपूर्वं निर्मितालोकमातरः
ततो लोकेषु चिख्याताः प्रत्यक्षा घटमातरः ।

तत्र स्नात्वा शुचिभूर्त्वा यस्तु पश्यति मातरः ॥ २७ ॥

समुक्त्स्सर्वपापेभ्यो मातृलोकेमहीयते । सिंहनादोऽपिदेवेन कृतो यत्र महावने ॥
तत्र सिंहेश्वरो देवस्सर्वदुष्कृतनाशनः । दर्शनात्तस्यदेवस्य सिंहवत्सवलीभवेत् ॥
सिंहनादेकृते यत्र जातंकण्टकितमघपुः । तत्र कण्टेश्वरोदेवो भक्तानां सर्वदासदा ॥

तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा कण्टेश्वरं शिवम् ।

गृहभूतपिशाचेभ्यो न भयं प्राप्नुयात्कचित् ॥ ३१ ॥

तत्रतामातरस्सर्वा आदिष्टास्तुहरेणर्षे । अन्ध्रासुरस्य रौद्रस्य पिवध्वंरुधिरंद्रुतम्
पतस्मिन्नन्तरं व्यास! प्रज्वलज्ज्वलनोपमम् ।

अभयं शक्र! मा भैस्त्वं यत्रोवाचेति शङ्करः ॥ ३३ ॥

तत्र लिङ्गं समुद्रभूतमभयेश्वरमुत्तमम् । घन्दितंदेवगन्धर्वैः सिद्धविद्याधरोरगैः
तत्र स्नात्वा शुचिभूर्त्वा सोपवासो जितेन्द्रियः ।

अर्षयेद्वेवदेशमश्चमेधफलं लभेत् ॥ ३५ ॥

भूतप्रेतपिशाचेभ्यो न भयं विद्यनेकचित् । सिंहयुक्तेनयानेन शिवलोकंसगच्छति
अन्धकन्यतुयामाया रक्तासुरस्समुद्भवा । मातृभिर्गुंध्यमानाभिः क्षयमाशुजगामसा
देव्यःपिबन्त्योरक्तं च दैनेयतनुतस्सुनम् । घट्त्नृर्मिपरमां जग्मुर्नतुतृमाललाटजाः ।
हतमायः शिष्टकस्तु भिन्नशूलतनुच्छदः । उत्तराभिमुखं शूलमन्धकोऽकर्षयद्वर्ल
संनिरुद्धोमहादेवो धारितोगणनेनसः । महाविनायकः ख्यातस्तन्माल्लोकेऽभवन्मुने
दर्शनात्तस्यदेवस्य नचिष्टनैः पीड्यनेनरः । मासेमासेष्वतुथ्यांयो गणेशंपूजयेद्द्विः
नतस्यविघ्नं जायेदि (तइ) हलोकेपरत्र च । श्वेदचिन्दुरथोतस्य ललाटादपतद्भुति
तस्माद्भङ्गात्ततो जातो रक्तपालयानुलेपनः ।

आवन्त्ये विषये जातो लोहिताङ्गो धरासुतः ॥ ४३ ॥

अङ्गारकस्तुत्काशो महादेवमुत्तथा । नाममिश्रांशनेस्तुत्याप्रहमप्येऽपिपेपित
तत्रतीर्थमघोत्पन्नमङ्गारेभ्यमुत्तमम् । प्रहणान्वापिनं लिङ्गं गणन्यवयंसेवितम्

शुचिस्तत्र घ यन्नाति नरन्त्यङ्गारपासरे ।

दृष्ट्वाङ्गारेभ्यरं सोऽथ मुन्यते तर्षपातकैः ॥ ४६ ॥

अनुष्टोममङ्गलदिने ननेघात्रंनियेदयेत् । यावदूर्णाञ्जनघ स्युस्तापत्वायंनप्रयत्न
पञ्चवेकरका कापाम्ताम्रपात्रेणसयुता । शुद्धविण्डमया कार्या रक्तवस्त्रसमन्वित
रनचन्दनमयुक्ताकतुप्पेध पूजिता । तिलतण्डुलमङ्गुर्णमय तत्रैवकारयेत् ॥

द्वितीयं लङ्कुञ्जीव तृतीयं पयसा तथा ।

तापार्णमुमिधतुयंश्च पञ्चमं मूलकैस्तथा ॥ ५० ॥

दृग्वातावपि जानेन मन्त्रेणाच्यं निरिदयेत् । कुजावलोहिताङ्गाव प्रहमप्यन्वितायव
काञ्चिदेवानुरूपाय सुरूपायनमोतम । शिवलालाटसम्भूतं धरणीगर्भसम्भव ॥ ५१

रूपायं त्वा प्रपन्नोऽस्मि शृहाणाच्यं नमोऽस्तु ते ।

त्र्यलिताङ्गार्यर्णामस्त्रिधयिद्रुममामुरा ॥ ५३ ॥

पुत्रायं त्वां प्रपन्नोऽस्मि शृहाणाच्यं धरात्मज ।

आवन्त्यमण्डले जातो धरण्याञ्च शिरेन वै ५४ ॥

अनदेहियशोर्दहि रूपंदेहि नमोऽस्तुते । एवं सम्पूजितं भौमे अतुष्यां द्विजसत्तम
भुक्तवा भोगास्तथा पुत्रान् प्राप्य वै क्षितिमडले ।

मृतमन्त्रगमवाप्नोति यावदिन्द्राञ्चतुदश ॥ ५६ ॥

इति ध्यान्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाह्वयं संहितायांपञ्चमेऽवर्तीकरणेऽ
ङ्गारेभ्यरमाहात्म्य नामाष्टम्यांशोऽध्याय ॥ ४८ ॥

एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

अन्धकवृत्तान्तवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

नास्तिशेषंयदारक्तंपीयमानञ्चरक्षसाम् । घामुण्डायास्ततोरक्तमभूदास्यञ्चभास्वरम्
कृष्णंभूतान्तकल्पान्तकरालदशनाधरम् । प्रज्वलद्बह्मिकेशान्तंज्वलज्ज्वालनलोचनम्
घोरघुर्घुरनिर्वोपस्फीतफेत्कारचिस्वरम् ।

तार्क्ष्यपक्षकृतापीडं तीक्ष्णदंष्ट्राङ्कुरोज्ज्वलम् ॥ ३ ॥

तस्मिन्मुखेकपालाग्रं निधायरूपितानना । अपिवट्टुधिरञ्जण्डी चण्डदोर्दण्डमण्डिता
तयापिचन्त्यादैत्येन्द्रशरीरेकशतांगतः । सर्वाःसंहृत्यमायाया बलक्षीणमथाकरोत् ।
तीव्रंभयंसमासाद्य प्राणत्राणपरायणः । दृष्टानान्यांगतिलोके दैत्यस्तुष्टाचशङ्करम्
कृताञ्जलिपुटोभूत्वारोमाञ्चितशरीरकः । सात्त्विकंभावमापन्नस्त्यक्त्वाचैवरजस्तमः

लोकानां कारणं देवं विबुधाधिपतिं विभुम् ।

शश्वद् बुध्यान्वितो भक्त्या निर्मलेनान्तरात्मना ।

श्लाघ्यं शिवं च तुष्टाचर्द्धैवं चन्द्रार्द्धशेखरम् ॥ ८ ॥

कृत्स्नस्य याऽस्यजगतः सचराचरस्य कर्ता कृतस्य चतथा सुखदुःखदाता ।
संसारहेतुरपि यः पुनरन्तकालस्तं शङ्करं शरणदं शरणं व्रजामि ॥ ९ ॥
यं योगिनोचिगतमोहतमोरजस्का भक्त्यैकतानमनसो विनिवृत्तकामाः ।
ध्यायन्ति चाखिलधियोऽमितदिव्यमूर्तिं तं शङ्करं शरणदं शरणं व्रजामि १०
यश्चन्द्रखण्डममलं विलसन्मग्नं बद्ध्वा सदा सुरधुनीं शिरसाविभक्तिं ।
चामाङ्गके विधृतवान्गिरिराजपुत्रीं तं शङ्करं शरणदं शरणं व्रजामि ॥ ११ ॥
यस्मिद्धचारणनिप्रेचितपादपद्मो गङ्गांमहोर्मिचिपमां गगनात्पतन्तीम् ।
मूर्ध्नादधेस्त्रजमिध त्रिजगत्पुनन्तीं तं शङ्करं शरणदं शरणं व्रजामि ॥ १२ ॥

कैलासगोत्रशिखरेपरिकम्पमाने कैलासगृहसदृशेनदशाननेन ।
 य पादपद्मपरिपीडनसेव्यमानस्त शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १३ ॥
 दक्षाध्वरे तु नयने च तथा भगवस्य पूष्णस्तथादशनपङ्क्तिमशातयद्य ।
 व्यस्तम्भयत्कुलिशहस्तमथेन्द्रमीश त शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १४ ॥
 येनासदृशुदितिसुनाश्चदनोम्सुनाश्च विद्याधरोरगगणाश्च चरै समग्रा ।
 सयोजिता मुनिवरा फलमूलमथास्त शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १५ ॥
 एवकृतेऽपि विषयेष्वपि सकभावा ज्ञानेनश्च्युतगुणैरपि येन युक्ताः ।
 यं स्तथितास्मुखभुजं पुरुषा भवन्ति त शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १६ ॥
 ब्रह्मेन्द्रविष्णुमरता च सपञ्चमुषाना योऽदाद्धरात्सुवदुशोऽभगयान्महेश ।
 स्तञ्च स युवदनात्पुनरज्जहार तं शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १७ ॥
 शाराधितन्तु तपसा हिमवश्रिषुञ्जे धूम्रावृतेन तपसाऽपिपरैरगम्य ।
 सजीविनीमदितयोभृगवेमहात्मा त शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १८ ॥
 श्रीडार्यमेव भगवान्मुषनानि सप्त नानानर्दीविहगपादपमण्डितानि ।
 सप्रह्लाकानि ससूने सुगन्धामिधानि त शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ १९ ॥
 य सत्यपाणिक्मलाग्रनखैर दक्षस्तपञ्जम प्रसभमव करालरम्भम् ।
 ब्रह्मश्च शिरस्तरणिपद्मनिमञ्जकत त शङ्करं शरणं शरणं व्रजामि ॥ २० ॥
 ये न्वा सुरोत्तमगुर पुरुषा विमूढा जानन्ति नाम्यजगत सधराचरस्य ।
 तन्धयमानविगमन महेशपश्चात्ते यानतामनुभवन्ति यथा हमेव ॥ २१ ॥
 य पटेऽनवमिदं शुचिकर्मा य गृणोति सतत शिवमक ।
 विप्रससदि सदाशुभकर्मा स प्रयाति शिवलोकमखण्डम् ॥ २२ ॥

सनत्कुमार उवाच

तस्यैवस्तुवतोद्देव शूलपाणिर्बृ'ग्ध्यज । पूर्णेद्वयंशतस्याग्ने प्रात प्रोवाचशङ्कर ।
 पुत्र'तुष्टोस्मिन्द्रन्ते चातस्त्वनिर्मलोऽधुना । दिव्यद'गमिनेषुभ पश्यमाविगतश्चर
 यद्य ते मनसा धापि किञ्चिद्याकाङ्क्षित फलम् ।

तत्ते (तत्तत्) सर्वं प्रदास्यामि ब्रूहि दानवसत्तम ! ॥ २५ ॥

अन्धक उवाच

ब्राह्मणवैष्णवमैन्द्रं चापञ्चावृत्तिलक्षणम् । विदितं मम तत्सर्वं मनागपिनकाङ्क्षये
यदितुष्टोऽसिदेवेश गाणपत्यंददस्वमे । सचिशेषं विशुद्धञ्च तदक्षरञ्चसर्वदा ॥ २७

शिव उवाच

अमरोजरयात्यक्तःमर्चदुःखविचर्जितः । भविष्यसिगणाध्यक्षस्सर्वलोकनमस्कृतः
कामरूपोमहायोगी महासर्वोमहाबलः । अणिमादिगुणैर्युक्तः प्रियश्च ममसर्वदा

सनन्कुमार उवाच

ततश्च सोऽन्धकः श्रीमान् घराल्लब्ध्वा सुदुर्लभान्
महादेवगणो भूत्वा तत्रैवान्तरधीयत ॥ ३० ॥

गतेऽन्धके ततो देव्यो ब्रह्माण्याद्यास्समागताः । स देवोयत्रभगवानन्धकस्यचरप्रदः
तास्तुष्टुवुर्महादेवमथतुष्टो महेश्वरः । घामुण्डापि महेशेन समाश्वस्ताशिवाभवत्
शङ्करंप्रणतं दृष्ट्वातासामग्रेव्यवस्थितम् । ब्रह्मादयोऽपि ते देवास्तुष्टुर्विचित्रैस्स्तघः

प्रशान्तास्ता यदा हृष्टाः शम्भुना रुधिराशनाः ।

तदाबोधदिदं चाक्यं तासां स्थित्यर्थमुत्तमम् ॥ ३४ ॥

आवन्त्यविषये सर्वा यस्माज्जाता महाबलाः ।

आवन्त्यमातरस्तस्मात् ख्याता लोके भविष्यथ ॥ ३५ ॥

अवन्त्यां प्रीतिसम्पन्नास्सर्वपापप्रणाशिकाः (नीः ?) ।

स्थिरा वसन्त्यो लोकानां घरदाश्च भविष्यथ ॥ ३६ ॥

श्रावणस्य तु मासस्यामावस्यायां समाहिताः ।

ये द्रश्यन्ति सदा भक्त्या ते गां लोका महोदयाः ॥ ३७ ॥

अपुत्रोलभते पुत्रान् धनार्थो लभते धनम् । रूपवान्सुभगोभोगी सर्वशास्त्रविशारदः
हंसयुक्तेनयानेन पितृलोके महीयते । पुरीमिमाञ्जरक्षध्वं कल्पे कल्पे क्रमेण तु
एवमुक्त्वाच देवेशो गतःकैलाशपर्वतम् । स्तूयमानोगर्णरौद्रैर्देवैर्यामरणेश्वरैः ॥

भसुरसुरगणानां नायकस्यानुकीर्त्तिं कथयति कथनीयां भद्रया य शृणोति ।
मकल्पसुपनिधानं रुद्रलोकमकान्तं सुरगणदनुनायैरर्चितं या यन्नन्तम् ॥ ४१ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण पञ्चाशीतिसाहस्र्यां सहिताया पञ्चमेऽप-र्तीस्रष्टेऽ-
न्धकशृत्तान्तं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

पञ्चाशत्तमोऽध्यायः महाकालमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

भगवन्! क्षेत्रमाहात्म्यकथितञ्जयघानधम् । तीर्थानामुत्तमतीर्थपुण्यानापुण्यवर्द्धनम्
कृतिसम्पन्ननाथानिलिङ्गानिघतधाकृति । कथयन्वप्रसादेनपृच्छतोममसाम्प्रतम्

सनकुमार उवाच

पण्डिकोटिसहस्राणि पण्डिकोटिशतानिच । महाकालघनेव्यास! लिङ्गसध्यानविघने
अकामोचामकामोवा जायते योऽप्रमानव । महाकालघनेरभ्ये शिवलोके महीयते
वृत्तकामादितार्थानिप्रासादायतनानिच । नेपुन्नात्वाशुचिभूर्त्वा शिवलोकेमहीयते
पुण्यानि सवताथानिमिद्धक्षेत्राणिसर्धत । तैरामुख्यतमविद्धिक्षेत्रतीर्थंतथोत्तमम्
य शृणोति महाभक्त्या स याति परमा गतिम् ॥ ७ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण पञ्चाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्याय-
महाकालमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

उज्जयिन्याःकनकशृङ्गेतिख्यातिहेतुवर्णनम्

व्यास उवाच

भगवन्भवता सर्वं भवभीतिविनाशकम् ॥ १ ॥

ईश्वरस्थानमाख्यातं समंतात्साग्रयोजनम् । यत्रक्षेत्रेमृतामर्त्या सदाचारास्तथेतरे
विमानस्थाःपुरेनूनमैश्वरे ते वसन्ति च । यत्र कीटपतङ्गाद्या मृतायान्तिपरंगतिम्
किं तीर्थपुण्यमन्यञ्च महाकालवनादृते । तस्माद्ब्रूहिममैकंतु प्रश्नंतथ्येनस्मात्प्रतम्
कथं कनकशृङ्गेतिख्याताहो पापुरामुने ! । कुशस्थलीकथन्नामतथाऽवन्तीकथंस्मृता
पद्मावती कथं साधो ! कथमुज्जयिनी तथा । नाम्नांहेतुमथाप्येषां ब्रूहित्वंमुनिसत्तम

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास प्रवक्ष्यामि यथापूर्वं विरञ्जिता । कथितं वामदेहाय गौरकल्पे पुरातने
महेश्वरश्च भगवान् विधाता चात्र हेतुषु । (महेशेन भगवता विधिश्चैवात्रहेतुतः)

व्यास उवाच (?)

जगत्यां स्वश्च्युतानाञ्च कुतोनिवसतां सुखम् ॥ ८ ॥

स्वर्गप्राप्तिश्च भवति स्वेच्छान्चारविहारिणाम् ।

कोऽति पुण्यतमः श्रेष्ठः प्रदेशः पापहारकः ॥ ९ ॥

कुतोनिवृत्तिर्भगवान्जायतेवसतांकचित् । वसतामपिलोवेशेऽहिक्तीपारलौकिकी
पतन्मे भगवन्ब्रूहि हितार्थं सर्वदेहिनाम् ।

सनत्कुमार उवाच

एवमादौ पुराकल्पे प्रोक्तःपृष्टः स शम्भुना ॥ ११ ॥

प्रोवाच पार्वतीकान्तं प्रभुः प्रीतः पितामहः । भगवन्सर्वकर्तात्वं सर्वदर्शीसदाशिवः
अजानन्निवत्वं सर्वं मांपृच्छतिसनातन । यत्रकल्पान्तकोवहिरधिज्वालःप्रतिष्ठितः

स त्वमेव महाकाल सर्वं चक्षायते त्वया । नाथ^१ये मानवास्तत्र सदाघातस्तथापरै
 निवसन्ति ननेमर्त्या सुरास्ते न च मानुषा । लभन्तेषु पुन स्वर्गं मृतायैकालपर्यये
 घर्ततेचपुरीतत्ररम्यदृग्भ्यामुशोभता । तस्यामान्तिविचित्राणिहृग्भ्यानिविधिधानिच
 स्थर्णशृङ्गाश्च प्रासादा विहिता विभ्रकर्मणा ।

देवास्सन्ति सदा यत्र तर्धानी विधिधनिव ॥ १७ ॥

पूर्वकल्पेस्थितोऽहञ्च यत्रन्व केशवस्तथा । तामेवचपुरीद्रष्टु सर्वलोकाल्लपतिकाम
 तथादेवय सिद्धा यथाकिन्नरदानया । आजामुस्स्वधाणुनासाद्भ्रंषमा पश्योन्निता
 तथैवघवराणाप्यो देवानामपिचन्द्रमा । समापेतु महस्त्राणि द्रष्टुमत्यदुताशुभाम्
 आगत्यघतदादेव सदृश्यैमहेभ्यर । धीक्षितुतगर्भोभ्यामपश्यदादृतांतथा ॥ २० ॥
 प्रासादैस्स्वणशृङ्गादरै मणिरत्नविभूषिते । विश्वरूपोहिमगवान्गजाविश्वैकतायक
 तत्रास्ते शोभतेदिव्येप्रासादमणिभूषित । सेष्यमानन्पुरेस्सिद्धैमुनिविधाधरोरौ
 ततो महेशश्च गित महश्च समे य तं विश्यपति वय-इतु ।

समर्चिता ती विधिना समाशान् सदानुगाथागमनत्पृच्छन् ॥ २४ ॥

किमागतौ ये त्रिदिषान्महीतः सदानुगाधीशश्च जेश च्छ्यताम् ।

ततस्तु ताघ्रपुरस्त्रजेश्वरी भवाग्रहो यत्र घ तत्र नीरति ॥ २५ ॥

त्वया विना नैव सुरालये मुक्षं मही तः चापि रनागत्रेऽस्मि ।

अत्र त्वया काञ्चनशंखरापुरी निवसिता वैश्वपती विचित्रा ॥ २६ ॥

हरिदयाश्च

त्पश्यमररा पिशाशास्त्रिनी गृष्टादिवे सर्वंमुलाकरा मया ।

प्रयच्छत स्वान्त्पमिहापयासिद् ततो जगामाशु प्रसप्रमानमा ॥ २७ ॥

ददाभ्यमाष्टं युषयोऽरिहालयं प्रजापतेऽक्षररत्नस्तव स्थितिः ।

महेऽरर त्वं प्रजदक्षिणालयं स्वानं मुदसं युषयो सुशोभतम् ॥ २८ ॥

महाकालोहाशोऽत्राल मगाद त्वममुस्सदा । गणीरनेकगाश्चैरगूतः परमेष्ठिनः ।

कीद्विता अगरीगृष्टा सर्वंमूतदिसिवा । मयाददुयुषयोऽस्ता विहायाचलमात्म

भवद्भ्यां हेमशृङ्गेति यस्माद्य समुदीरिता ।

पुरी कनकशृङ्गेति लोके ग्याता सचिष्यति ॥ ३१ ॥

एवं कनकशृङ्गेति प्रथमत्राम कथ्यते । जपन्तश्च ग्नितायत्र ब्रह्मचिष्णु महेश्वराः ॥

नित्यं रमन्ति भक्तानां सर्वामीष्टफलप्रदाः ॥ ३३ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण पञ्चाशीतिनामहम्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्ताखण्डे

कनकशृङ्गाभिधानवृत्तान्तवर्णनं नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

कुशस्थलीनामकथाहेतुवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास! श्रथेयन्तु प्रोच्यते हि कुशस्थली । कल्पेतत्पुरुषे पूर्ववेदचिद्धिर्मनीषिभिः
वेत्रसामृजितंचिश्वं दैत्यदानवराक्षसम् । अन्योन्यमदसंमत्तमन्योन्यहेपिणंसदा ॥
देवाश्चदानवासङ्ख्येनित्यंस्पृष्ट्वासमन्विताः।मनुष्यामनुजैःसाङ्गैस्तिद्धाविद्याधरैस्सह
चारणाःकिप्ररैस्साङ्गैर्वर्तन्तेःहेपतत्पराः । युद्धंकुर्वन्तिसततं संचिस्वप्रार्थयागिरा
सर्वैर्घेवंतुयलिनो दुर्वैर्लंमनुजै सहः । पशवः पशुभिस्साङ्गै पक्षिणस्सह पक्षिभिः
एवमन्योन्यमन्यैश्चनिर्मर्यादमिदञ्जागत् । तस्माद्द्विश्वस्यकर्नारंचिष्णुंचिश्वेश्वरंपरम्
व्रजामि शरणं देवं शरणात्तिहरं हरिम् । एवं मनसि सन्ध्याय दधर्योध्यानेन माधवम्
ततो ध्यातोमहायोगी विश्वरूपधरोहरिः । लोहद्रण्डधरःश्रीमानिदमाहपितामहम्

ब्रह्मन्ध्यातस्त्वया सम्यक् ध्यानयोगेन पश्य माम् ।

समायान्तं यथाध्यातं जनतां पातुमुद्यतम् ॥ ६ ॥

ततो धाता निशर्म्यंतत्यक्त्वा ध्यानमवेक्ष्य च ।

समुत्थार्यैकमनसा नमश्चक्रेऽर्घ्यन्पुरः ॥ १० ॥

पाप्मनाचमनायेन मधुपर्केणकेणम् । पूजयित्वा पुनर्वाक्यमुक्त्वाच्युतमञ्जुम् ॥
 ब्रह्मोवाच

देवदेवनगन्नाथ जगत्सृष्टिमिदं मया । अने वया हरेविष्णो नैवावन्धातुमर्हति ।
 शान्ता त्वमस्य विश्वस्यकिगुद्रस्य च नापर ।

त्वत्तोर्म्नादं जगत्सृष्टं तम्प्राप्तमनुशामय ॥ १३ ॥

देवदानगन्तर्या सप्तशोर्गराक्षमा । परम्परविनिप्रन्ति ताश्च चरक्षितुक्षमम् ॥
 न्यामृते पुण्डरीकक्षेत्रे व्यापिताशयविग्रहम् ॥ १४ ॥

चमस्य विश्वस्य चराचरस्य स्थित मन्प्राणभृदात्मरुपी ।

तथा धृतं स्रमिदंजाडै यत्तन्तोऽसि त्वमुनेन्द्रसञ्ज ॥ १५ ॥

प्रशान्त्यामिविधायकोऽसि त्वमुन्यसे विष्णुरतो मुनीन्तैः ।

निवासित विश्वमिद्वयायद्वलेश्चधानोरिति वासुदेव ॥ १६ ॥

तथानुग विश्वमिदं विमुस्त्वमशेषविश्वस्य विमासि रात्रा ।

सेनानुरूप जगद्वयम्मादत्तं मृत्तम्वज्रिल विश्वमन ॥ १७ ॥

विलेखनादस्य चराचरस्य हृदेष्व धातोस्त्वमनाऽसि कृष्ण ।

जितन्त्वयादेवजगत्त्रयं यज्ञयेष्व धातोस्त्वमनाऽसिजिष्णु ॥ १८ ॥

तम्प्राप्तमस्तु ब्रह्मलोकपाल जगत्तवैतद्द्वयसर्वकालम् ।

त्वमस्य सर्वस्य भवादिराजा (जस्र) वास्तुमद्रासनमद्वितीयम् ॥ १९ ॥

प्रदक्षिणावर्त्तनं अस्ति शङ्खं करन्धितोऽनं पुष्टोत्तमोऽसि ।

सुदर्शननाम्रतवास्तिषत्रं चक्री ह्यतस्त्वं ह्यपरस्त्वचक्री ॥ २० ॥

ध्वजोऽस्मिन् देवस्यसुपर्णसेयिनस्तथा तुवर्णञ्जिनोस्तिवाहनम् ।

तुङ्गमा सन्ति तवारिसहस्रास्तथा हृषीकेशं सुमत्तदग्नि ॥ २१ ॥

किरीटनिष्काङ्कदकर्णपूरं केयूरहारोत्तमहेममूर्त्तैः ।

विचित्रवस्त्रोत्तररक्तमाल्यैर्विमूर्धितस्थ भवर्मासतेन () ॥ २२ ॥

धिया कदाचिच्च न मुच्यते भवान् भवग्नि ते नित्यमनन्तसम्पद ।

तवानुगा भक्तिरिहास्तु घै सतांमुकुन्द भक्ते!त्वमतः प्रसीद ॥ २३ ॥

सनत्कुमार उवाच

स एव मुक्तस्तु पुरो दिवोकसां विभुःप्रसन्नस्त्वदमब्रवीद्धरिः ।

विरञ्चि मे दर्शय शुद्धमण्डलं त्वया विमुक्तं च सदाशिवं विभो! ॥ २४ ॥

स्थिरःस्थितोयत्र जगत्करोम्यहं ततो विरञ्चिःकुशमुष्टिमाददे ।

पवित्रदेशस्य निदर्शनाय जगाम पुण्यञ्च (ङ्च्य) घनाश्रमं तदा ॥ २५ ॥

संमन्त्र्य देवैःसहितोमुकुन्दस्ततः स्थलीमुच्चतरामवाप्य वै ।

पितामहः केशवमाहन्नादरात्त्वदुद्भुवा यात्रपवित्रमण्डलम् ॥ २६ ॥

त्वमेवविष्णुर्विवुधार्चितस्सदास्मृतोमुनीन्द्रैःस च विष्टरश्रवाः ।

निग्रीदचिश्वेशकुशैः कुशेश्वर! तदाश्रितो माधव एवमुक्तः ॥ २७ ॥

ततो विभ्राता भगवान् पुराणःपुरुषोत्तमः ।

कुशस्थली तु तस्यास्तु चक्रतुर्नाम तावुभो ॥ २८ ॥

तत्र विश्वपतिः श्रीमान् चिश्वेशो विश्वकृद्विभुः ।

विश्वं शशास विभ्वात्मा सर्वविश्वविनायकः ॥ २९ ॥

एवं कुशस्थली ख्याता हेमशृङ्गेति या पुरा ।

व्याप्ता कुशैर्यतो धात्रा कुशस्थली ततः स्मृता ॥ ३० ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

अवन्तीक्षेत्रमाहात्म्येऽनन्त्यभिधानरूथामाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

पुरा चेशानकल्पे तु स्मृताऽवन्ती यथापुरी । तथाशृणुसुरैः सर्वदेवसैन्यपराजितैः
आश्रितम्प्रेक्षितिवरवनकुञ्जगुहावृतम् । तत्र गत्वाद्द्विजश्रेष्ठ! मन्त्रधक समुद्यता ॥
अन्योन्यञ्च समासाद्य समन्यञ्च परस्परम् । जामु सर्वेसुरगणा यत्रब्रह्माप्रजापति
वेद्याञ्चकिरेसर्वे तत्रागमनकारणम् । तेषातद्वचनं श्रुत्वा देवानां स प्रजेश्वर ॥

जगाम त्रिदशैः साकं देवदेव महेश्वरम् ।

स चापि ह्यगमत्तत्र वैकुण्ठे धाम यत्र वै ॥ ५ ॥

ऋद्धिसिद्धिप्रदानित्य मुनिचारणसेवितम् । किञ्चरतीपमानञ्च क्षप्सरोगणसेवितम्
ऋषिभिर्भागवायैश्च द्वर्षितारदादिभिः । सिद्धगन्धर्वमुख्यैश्च कुमारे सनकादिभि
प्रजापतिगणाकीर्णं मानवैश्चसत्तुद्दशैः । वसुभिर्विभ्वदेषैश्च पितृणामुत्तमैर्गणैः ॥
सदासेव्यसदाचारैः पुण्यवद्विजनेस्तथा । दिव्यदिव्याद्यमिप्रार्थदिव्यपादपशोभितम्
मणिमीरत्नसोपानैः सरोदिव्यसुशोभितम् । हसकारण्डवाकीर्णयत्रतिष्ठतिभास्वरम्
पद्मिरेहितस्थानं निर्वैरपशुपक्षिकम् । तत्र गत्वा सुराः सर्वे वासुदेवदिदृश्या ॥

स्तुतिमारेभिरे क्तुं देवदेवजगतपते ।

देवा ऊचुः

नमोऽनन्ताय बृहते कूर्माय वै नमोनम ॥ १२ ॥

ऋनिह्रूपायोप्राय नमोघाराहरूपिणे । राघवायच रामाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ॥ १३

वासुदेवाय शान्ताय पट्टनाम्पतयेनमः । नमोऽनुद्धायशुद्धायकलिकम्प्लेच्छान्तकारिणे
इति स्तवाभियुक्तानां वागुवाचाशरीरिणा ।

भूयताम्भोसुरास्तर्षे सम्भूयैकाप्रमानसा ॥ १५ ॥

महाकालवनरम्यं ब्रह्मर्षिगणसेवितम् । तत्रपुण्यापुरीह्येका सर्वकामफलप्रदा ॥१६॥

नाम्ना कुशस्थली रम्या सिद्धगन्धर्वसेविता ।

कल्पादौ कल्पमध्ये वा यत्र सन्निहितो हरः ॥ १७ ॥

कल्पक्षयेश्वर्यान्तिस्थावराणिचराणिच । तीर्थानिचैवसर्वाणिपुण्यान्यायतनानिच

सरिताःसागराःसर्वे सरांस्युपवनानिच । औपधीर्बृक्षवलयश्च यन्त्रमन्त्रशुभाशुभम्

ज्योतीषिचन्द्रसूर्याँच सर्वविष्णुमयंजगत् । तेषांवीजंचपुण्यञ्च जीवकर्माशयंतथा

सर्वमादायभगवाञ्छकरस्तत्रतिष्ठति । सर्वतीर्थमयीगङ्गा सर्वदेवमयोहरिः ॥

सर्वयज्ञमयोवेदःसर्वधर्ममयीदया । रेवाचसरितांश्रेष्ठा भुविपुण्यमयाधिका ॥ २२ ॥

तस्माद्धितकरंश्रेत्रं कुरुणांवेसुरोत्तमाः । तस्माद्दशगुणंमन्ये प्रयागंतीर्थमुत्तमम् ॥

तस्माद्दशगुणा काशी काश्या दशगुणा गया ।

ततो दशगुणाप्रोक्ता कुशस्थल्यतिपुण्यदा ॥ २४ ॥

उपरागसहस्राणि व्यतीपातायुतानिच ।

अमालक्षं कुशस्थल्याः कलां नार्हन्ति पौडशीम् ॥ २५ ॥

लक्षमिन्दुक्षयेदानं सहस्रंवायनद्वये । व्यतीपातेचकोटिःस्याद्राकायाञ्चहनन्तकम् ॥

तस्माद्धितकरी देवाः पुरी ह्येषा कुशस्थली ।

अनन्तानन्तसङ्ख्यातं दानं किञ्चित्कृतंनरैः ॥ २७ ॥

श्रूयताम्भोसुरश्रेष्ठाःसर्वतच्चाक्षयंभवेत् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन यूयंयातहिमाचिरम् ॥

क्षीणपुण्याभवन्तोवैवाधन्तेतेन वःसुराः । महाकालवनेरम्ये पुरीह्येषाकुशस्थली ॥

तत्र गत्वा भवन्तोवै स्नानदानादिकम्भुवि ।

आचरध्वं सुविधिना पुण्यात्स्वर्गमवाप्स्यथ ॥ ३० ॥

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्याः वाण्याश्चाकाशगाहिते ।

प्रणम्य शिरसातस्यै ब्रह्माभवपुरोगमाः ॥ ३१ ॥

पुनर्जमुसुरासर्वे यत्रमाहेश्वरंवनम् । पुरीञ्चैवद्विजश्रेष्ठ! सर्वकामफलप्रदाम् ॥ ३२ ॥

चतुर्वर्णसमाकार्णांमृषिगन्धर्वसेविताम् । पुण्यवद्विर्जनैः पूर्णासिद्धचारणसेविताम्

दरिद्रोऽन्धजडोमूर्खो न रोगीतघमत्सरी । नद्याधिर्नापकारी च जन क्वचित्प्रदृश्यते
दान्ता शान्ता सुशीलाश्च जरारोगविध्वजिता ।

स्वधर्मनिरतानि य सदाचारातिथिप्रिया ॥ ३५ ॥

निवसन्ति नरायत्र नायश्चैव पतिवता । महोत्सवसुगीतानि हृद्यकव्यगृहेगृहे ॥
इदृशाश्च पुरीं दृष्ट्वा देवाह्वयं परगता । नत्र तीर्थसमाख्यात नाम्नापेशाचमोचनम् ॥ ३७

पुण्यवद्वि सदा सेर्यं सर्वतीर्थनिदधितम् ।

तस्मिन्स्नात्वा च जप्त्वा च हुत्वा दत्त्वा च देवता ॥ ३८ ॥

पुण्य चाप्यक्षयं लभेत्तदा पुनर्याता सुरालयम् ।

जित्वा सुरान्महाकुण्डान् स्थानं प्रप्ता स्वक स्वकम् ॥ ३९ ॥

येऽवन्त्यान्तु महाभागास्नानदानतथाचनम् । हवनतपणश्चैव त सर्वस्यादनन्तकम्
तस्मात्सर्वप्रथमेन पतत्कार्यं सदापुरी । देवतार्थोपदीर्घाञ्च भूताताश्चैवपालनम्

कल्पेकल्पे च यस्याचैतेनाचन्तापुरीस्मृता । अद्यारभ्य पुरीतोपानाम्न घन्तीकुशस्थलं
इत्युक्त्वा वै तदा देवा स्वधामपरम गता ।

तद्दरभ्यद्विजश्रेष्ठ! ह्यघन्ती भुवि विश्रुता ॥ ४३ ॥

यदनाश्च कथादिभ्यो पुण्यार्चपापहारिणाम् । ऋणुयाच्छ्रावयेत्प्रोवैसधपापै प्रमुच्यते
अपुत्रोल्भते पुत्रमधनोधनमाप्नुयात् । वाजपेयसहस्राणां राजस्य शताधिकम् ।

पुण्यं लभेत्तदा तरो नित्यं शिवलोक महीयते ॥ ४६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसहस्र्या संहितायां पञ्चमेऽघन्तीखण्डे-

ऽघन्त्यभिधानकथननामत्रिपञ्चाशत्तमोऽध्याय ॥ ५३ ॥

चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

उज्जयिनीतिप्रथाहेतुवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

एतस्मिन्नन्तरेऽप्यासयथासोज्जयिनीस्मृता । तथाहंसम्प्रवक्ष्यामिश्रूयतांतत्समाहितः
त्रिपुराख्योमहादैत्यो सर्वदैत्यजनेश्वरः । तपस्तेपेसुदुर्द्ध्रं ब्रह्मणस्तुष्टिकारणात् ॥

आतपे चाग्निसेवी वै प्रावृष्याकाशसुस्थिरः ।

दमयिष्या तदात्मानं शीतकाले जलाशये ॥ ३ ॥

शीर्णपत्रजलाहारो वायुभक्षीनिराश्रयः । गायत्रीव्रतमास्थाय त्यक्तसर्वपरिग्रहः ॥

एवंवर्षसहस्रं तु तपस्तप्तंसुदुश्चरम् । पूर्णवर्षसहस्रे तु ब्रह्माप्रीतमनाप्रवीत् ॥ ५ ॥

त्रियताम्भोसुरश्रेष्ठवरंमत्तोऽभिकाङ्क्षितम् । तत्सर्वसाम्प्रतंलोकेश्वरंतुभ्यंददामित्ते

एवमुक्तःसविधिना दैत्यस्त्रियुरसञ्जितः । उवाचवचनंसद्यो ब्रह्माणंशंसितव्रतम् ॥

त्रिपुर उवाच

यद्विनुष्टमनाः ब्रह्मन्वरंमेदातुमिच्छसि । देवदानवगन्धर्वपिशाचोरगराक्षसैः ॥

अवध्योऽहं भवेयं वै धरमेतद् वृणोम्यहम् ।

ब्रह्मोवाच

एवं भवतु भोवत्स! विचरस्वाकुतोभयम् (यः) ।

इत्युक्त्वासहस्राग्रह्णातत्रैवान्तरधीयत । तदारभ्यमहादैत्यो देवानांकदनंमहत ॥

चकारकोपपूर्णैर्वै पूर्ववैरमनुस्मरन् । वासयित्वायत्रतत्र ग्रामाग्निनगराणिच ॥

तत्र ये न्यघसन्सर्वे घर्णाश्रमपराजनाः ।

तेषां वै कदनञ्चक्रे नानोपायेन पापधीः ॥ १२ ॥

तस्मिन्पुरेदृष्ट्वासे ब्राह्मणावेदपारगाः । ननुद्वैत्यग्निहोत्रं वै सोमपानंनर्कहिंचित् ॥

कुतश्चित्सुकृतं कर्म नैव कुर्वन्तिभैस्त्वाः । म्वाहाकारस्वधाकारवपट्टकारचिचर्जिताः

नोत्सयो दृश्यते गेहे कस्यचिद् भुवि विस्तृतम् ।

देवनायतनं नास्ति यत्र नो शिवपूजनम् ॥ १७ ॥

नास्ति यत्रो न दानानि न गौत्राह्वणपूजनम् ।

सदाधारो जनो नास्ति दयादानविवर्जित ॥ १६ ॥

नदानीनोपकारोचनपर्षानैवदृश्यते। एवंव्यासपुरेतस्मिन्नष्टप्रायमिर्दंजगत् ॥ १७ ॥

प्रजानामाह्वणामूल वेदमूलाहित्राह्वणाः । वेदमूलपर्यङ्गायः मूलाहिदेवताः ।

तस्माद्भयासहतसर्वे कृतेनदुरात्मना । नेनदेवगणाः सर्वे हतप्रायाहर्ताः ।

विचरन्ति यथा मन्यां भुवि तेन पराजिता ।

अन्यान्यत्रतमन्धाना मन्त्र कृत्वा समाहिताः ॥ २० ॥

जामुन्नेत्रयत्राम्ने प्रजापतिरकल्पय । त्रिदशाः कथयामासुरात्मव्यसनकारणम्

तज्ज्ञात्वा सहस्रोत्थाय ब्रह्मा लोकपितामह ।

जगाम त्रिदशै साङ्गे महाकालवतोत्तमम् ॥ २२ ॥

यत्राम्नेसनतदत्र उभयासहित शिव । यत्राम्नापुरीदिव्या सर्वतीर्थनिषेविता

तत्रागत्यसुरैः साक स्वयम्भूधनुरात्मन । स्नानदानंजपश्चोम कृत्वाहृत्सरैतदा ॥

पूजयिन्वा महाकाल ब्रह्मा वचनमत्रधीत् ।

ब्रह्मोवाच

देवदेव'महादेव' भक्तानामभयदूर' ॥ २२ ॥

धूयनाम्नोमुखेष्ट' देवकार्यमनुत्तमम् । त्रिपुरोनामदैत्येन्द्रो देव'नाकदंनमहत् ॥

करोतिसनतदैत्यो वैदग्ध्यमणनिन्दक । घासयित्वापुरत्राणिविस्तीर्णानिघरत्यथ

तत्र स्थितानि भूतानि नाश यान्ति दुरात्मना।

एव कृत्वा प्रजा सर्वा क्षय नीताक्षरचरा ॥ २८ ॥

ब्रह्मासितानिद्वापानिप्रामाणितगराणिव । ऋर्थाणामाथमा सर्वैयतीनामाथमास्तथा

एव कृत्वा सुरा सर्वे ब्रष्टयाः पराजिताः ।

विचरन्ति यथा मर्त्यास्त्रिपुरेण दुरात्मना ॥ ३० ॥

ब्रह्म (मत्तो) लब्धवरो नित्यं ब्रजत्येवाकुतोभयम् । (यः)

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वधस्तस्य चिचिन्त्यताम् ॥ ३१ ॥

इति श्रुत्वा वधस्तस्य ब्रह्मणःशंसितात्मनः ॥

चिरं ध्यात्वा महादेवो ब्रह्माणं तमुवाचह ॥ ३२ ॥

महादेव उवाच

श्रूयताम्भोसुरश्रेष्ठा ब्रह्मशक्रपुरोगमाः । जयोपायंकरिष्यामिदैत्यस्यास्यदुरात्मनः
तपश्चरतयूयं वै आत्मनोजयकाङ्क्षिणः । अवन्त्यांयद्भुतं दत्तं तत्सर्वं चाक्षयम्भवेत्
इत्युक्त्वासर्वदेवानां तत्रैवान्तर्हितः शिवः । गत्वाशमशाननिलये भूतप्रेतनिषेविते
जयार्थं तस्यदैत्यस्य त्रिपुरस्यदुरात्मनः । उपासाञ्चक्रिरेतत्र चामुण्डायाःसुरेश्वराः
महिषैश्चमहामेधैः पशुगुप्पार्चनपणैः । बलिभिर्विविधैर्दानैर्गृपदीपाग्निहोत्रकैः
पूजयित्वातदादेवीं तामीडे वृषभध्वजः । दुर्गाभगवतींभद्रां दुर्गसंसारतारिणीम्

त्रिपुरान्तकरीं (कारिणीं) कृत्यां चण्डमुण्डवधोद्यमाम् ।

दैत्यान्तकां मदोन्मत्तां रक्त ख्यां रक्तदन्तिकाम् ॥ ३६ ॥

रक्ताम्बरधरां श्रीरांरक्तगुप्पावतंसिनीम् । महिषवाहिनां श्यामां पद्मासनपरिग्रहाम्
द्वीपिचर्मपरीधानां शुष्कप्रांसातिभैरवाम् ।

पूजयित्वा प्रसन्नात्मा ध्यानमादाय (मास्थाय) संस्थितः ॥ ४१ ॥

तदा भगवती भद्रा ययेदंधार्यतेजगत् । प्रसन्नवदनाभूत्वा प्रत्यक्षं प्राहचण्डिका ॥

देव्युवाच

त्रियताम्भोसुरश्रेष्ठां वरं मत्तोऽभिवाञ्छितम् ।

ददामि सर्वं त्वयोक्तं जगतामुपकारकम् ॥ ४३ ॥

श्रीहर उवाच

परितुष्टासिचेद्भुदेवि देहिमेवरमुत्तमम् । येनहन्मिमहादैत्यं त्रिपुरं देवकण्ठकम् ॥

श्रीदेव्युवाच

जयस्येनंमहादैत्यं गृहाणपागुपतंमम् । मयादत्तंसुरश्रेष्ठदैत्यनाशकरम्परम् ॥ ४५ ॥

महापायुरात्र शश्व करेहृत्वाच शङ्ख । उज्ज्वहार तदाराभुर्देत्यनाशायसत्परम् ।
 महाडम्भरिको भून्वासर्वपाणिभयदूरः । स्तुतिवृत्त्याजयै शब्दैः पृष्ठतोऽनुपयुःसुतः ।
 शरैर्जैकेनवेत्द्रो जघाननमहासुरम् । मायिनतत्रिधाभिन्वा मायायुद्धेनशङ्कर ॥
 पुनरागात्पुरीमेतामवन्तीसुरसेविताम् । जयाशिरंप्रयुञ्जाना श्रयय सिद्धवारणाः ।
 तुष्टुयुधतदादेव जयशब्देनहर्षिताः । भस्तराननृतुस्तत्र गन्धर्वाललितजगुः ॥

धर्वातदापुण्यनमो वायु मुक्त्वप्रदोनृणाम् । जयशब्दस्तदाज्ञात प्राणिनाञ्जगृहेषुहे

जम्बलुध्वाग्रय शान्ताशान्तादिगज्जनितस्यनाः ।

प्रयतन्ते तदा यज्ञा महोन्मयसदक्षिणा ॥ ५२ ॥

देवा प्रोदिर स्यान् स्वर्गीय पुनरावृतम् ।

उज्जितो गतवो यस्मात् र्बलाक्य स्यापितं यतः ॥ ५३ ॥

तस्मान्मस्य सुरध्रेष्ठे ऋषिभिः सनकादिभिः ।

स्यापित नामावन् यास्य स्यात्पता पापनाशनम् ॥ ५४ ॥

वज्रनाच्युग्राका भवकामवरप्रदा । तत्रभृतिपुरीव्यास उज्जयिनीसमाधिता ॥

येऽमुंया स्नातन्तानि भुवि कुर्षन्ति मातषाः ।

न तथा दुःश्रुत किञ्चिद्गृहे तिष्ठन्ति पापजम् ॥ ५६ ॥

विद्यार्थो गिरिश धनार्थो धनेश सुतार्थो सुरेश दिनेश सुखार्थः ।

त्रियोऽर्थो गणेश प्रियार्थो चक्षुष गिरापूजमानोजनध्वोऽजयिन्वाम् ॥ ५७ ॥

य एतस्या महाभाग! सदा वसति मानव ।

भुक्त्वा कामन्मतोभाष्टान्भूत शिवपुर व्रजेत् ॥ ५८ ॥

तत्रैव धमते नित्य ऋषकोटिशतधिकम् ।

येनया च कथा पुण्या पठ्यते श्रूयतेऽपिवा ॥ ५९ ॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ६० ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायस्य

उज्जयिन्यभिधानकथनं नाम वतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

पद्मावत्यभिधानहेतुकथनवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अथातःसम्प्रवक्ष्यामि यथापज्ञावतीतिसा । श्रूयतामादृतोव्यासबहुपुण्यकृतांकथाम्
एकदासर्वरत्नानां हानिर्जातादुरात्मभिः । धर्मग्लानिनिरोधश्चजातस्तैर्दुष्टदानवैः ॥
तदासुरासुरैःसर्वैर्मिलित्वामथितोऽर्णवः । मेरुर्वशोऽर्णवः पात्रं रज्जुर्वासुकिपन्नगः
कूर्मपृष्ठेऽचलं कृत्वारत्नानिदुदुहुस्तदा । आदौलक्ष्मीचिनिर्याताकृष्णायप्रतिपादिता
तेनैवचविवादोऽभूद्देवदानवयोस्तदा । एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तोनाग्दोदेवदर्शनः ॥ ५ ॥
पारितः कलहस्तेन देवद्वैत्यसमुद्भवः । महाकालवनेतत्र पञ्चासिन्धुसमुद्भवा ॥ ६ ॥
सागरान्तेचरत्नानितिष्ठन्तिविविधानिच । तानिसर्वाणित्रादाययावत्सभ्यंददाम्यहम्
मथ्यतामुदधिःशीघ्रं नात्रकार्याविचारणा । पुनस्तेतृद्यमंचक्रूरत्नार्थवैसुरासुराः ॥
मथ्यमानेनिधौतेपांमणिःप्राप्तश्चकौस्तुभः । पारिजाततरुःपञ्चात्सुराजाताततःपरम्
धन्वन्तरिरथोत्पन्नश्चन्द्रोजातोपिवैततः । कामधेनुःसमाप्राप्तागजरत्नं ततः परम् ॥
उवैःश्रवाहयश्रेष्ठःनुधारम्भाततस्ततः । ततः परं शारङ्गं धनुःसर्वास्त्रसम्भवम् ॥
पाञ्चजन्यनामाशङ्कः करेतिष्ठन्मुरद्धिपः । निधिरेपमहापद्मो विपंहालाहलन्ततः ॥
चतुर्दृशानिरन्तानि प्राप्नानिविविधानिच । समादायगतान्तत्रयत्रमाहेश्वरंचनम् ॥
गत्वातेतुसमाप्तीना मन्त्रंचक्रुःसमुद्यताः । अहंपूर्वमहंपूर्वमितिनेसमयन्त्रिताः ॥
कोलाहलोद्यथोत्पन्नः पुनर्तारदभ्यगात् । तेषांकलिमलंदृष्ट्वा विष्णुमाराधयत्ततः ॥
मोहिनीरूपमास्थायनारीभूत्वाभ्यगाद्धरिः । अतिरूपवतीं तन्वीतामालोक्यमहासुराः
चिह्नलाङ्गाः कृताःसर्वे कामवाणवशंगताः । एतस्मिन्नन्तरेतेषां सुरान्दत्त्वासुरेश्वरः
हस्तलाघवयोगेन देवानाममृतंददौ । एतस्मिन्नन्तरेव्यास! राहुस्तद्रूपधारकः ॥
तेषामन्तरतोभूत्वापयोचामृतमुत्तमम् । तज्जात्वाचद्रुतंविष्णुःशिरश्चक्रेणप्राच्छिन्नत्

सु शास्त्रांशसङ्गेन नममारासुरस्तदा । शङ्कु वेत्तुरितिकथातो शोत्रेऽस्मिन्भुविसत्तम
 शङ्कुकायासमुद्भूतं पद्मगुम्फराजोपिनम् । तस्मिन्क्षेत्रमहोत्सायं ज्ञाततद्गुदोग्नारतम्
 तत्र स्नात्वा गुणविभूत्वा राहोदरां न तत्परः । न तस्य ज्ञापक काचिदुरादुर्पीडाश्च दास्यत
 पात्रिउनापमयाप्नोति गोमहेश्वरलंमयेत् । ततस्नानिचरदानि महाकालपनेसुरा
 विमश्रममातसर्वे ततो रत्नभुजोऽभवत् । मणिपद्मांघ्र्यु शङ्कु दर्शितत्रविष्णवे ॥
 सूर्याय चन्द्रीयाश्च मोहिनीसावित्रिसम्भवम् । ऐरावतं गजधेनुं वासवाय समुपयत्
 दिविपुत्रणांश्चपीयूषं दन्वींश्चन्द्रं च शम्भवे । पारिजातं तच्छ्रेष्ठं रम्भाशुष्यगङ्गनाम् ॥
 इन्द्रं माहायने रभ्येनन्दने च समुपयत् । सूर्याणांश्चादादोषेणु कामदोग्धीयमसिद्धये
 निधिरेव महापद्मं कुयेरभयने गत । यत्तद्दालाहलप्रोक्तं विष्केनापिनादृतम् ॥ २८ ॥
 यतो यत्र प्रसरति प्रचर्यमानि जगतय । दधारतद्विषं शम्भुचगता हितकाम्यया ॥
 तत्र भृतिमहद्द्वो नीलकण्ठ इति स्मृतम् । रत्नगुण्डेन च छात्वा नीलप्रायश्चपश्यति
 समुत्त सप्तपदेभ्यो भवेद्यस्य रत्नभुक् । शतभ्रमधिकपुण्य लब्ध्वा शिष्यपुरप्रजेत्
 तदाशय सुरा सर्वे प्रश्नविष्णुपुरोगमा । स्वयमूचुस्तदा व्यासहृद्यनिभरमानसा
 उज्जयिनीं समासाद्य ज्ञातारत्नभुजो वयम् । पद्मनायाश्च निवासेन यस्मात्सद्यसुखावहा
 यस्मात्सर्वेषु कालेषु पद्मा घसति निश्चला ।

अथ प्रभृतिपुर्व्येषा पद्मावतिरिति स्मृता । यत्तस्या महाभागा ज्ञानदानतथाद्यन्तम्
 तपणवैरदेवाना पितृणां वा विशेषतः । न तस्य दुःखं क्विञ्चिद्दरिद्र्यं न दुर्गति
 शतकुलानि सर्वाणि तारयेन्निरयाणवान् । धनार्थो वाचपुत्रार्थो विद्यार्थो बहुकामुक
 यत्र कुत्र स्थितो भूत्वा पद्मावतिरिति स्मरेत् ।

सर्वान् कामानवाप्नोति शिव साक्षाद्भवेन्नरः ॥ ३७ ॥

एतद्व्यासफलनाम्न किञ्चिदसेवनेन वै । ये शृण्वन्ति कथापुण्याय श्रावयतिनि यश
 न तस्य पातक किञ्चिदभवेद्यफल लभेत् ॥ ३६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसांख्यया सहितया पञ्चमोऽध्वन्तीकण्ठे
 पद्मावतीकथन नाम पञ्चपञ्चाशत्तमाऽध्यायः ॥ ५ ॥

षट् पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

कुमुद्वर्ताप्रभाववर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणुष्वावहितो व्यास कथां पापहरां पराम । एणवुमुहूर्ताजाता यथाप्राघतीपुरा
• • • तथाहं सम्प्रवक्ष्यामि यथा मे लोमशोऽप्रवीत ।

लोमश उवाच

शृणु वत्स! मया हृष्टा बहुपुण्यतमा पुरी ॥

एकदातीर्थयात्रायां गताहंर्षकुशस्थलाम् । गुह्यद्गुह्यनमंस्थानं यत्रसन्निहितोहरः
यस्यदर्शनमात्रेण ब्रह्महत्या व्यगोह्यते । यत्रतत्र स्थिताविप्रा ब्रह्मघोषं कुर्वन्ते
यज्ञांश्चैवतथान्त्रिचानृत्विजोद्धारकमन्त्र । ऋषयश्च महाभागाः प्रकुर्वन्ति समाहिताः
ऋषिपत्न्यस्तथा माध्वयः पश्चिरं (चर्या) प्रकुर्वन्ते ।

दश विष्णवश्च प्रख्यातास्तत्रैव निवसन्ति ते ॥ ७ ॥

रुद्राहोकादशप्रोक्ता द्वादशार्कास्तर्ध्वच । अष्टौषवन्धः ख्याता विश्वेदेवास्त्रयोदश
अष्टौते दिग्गजाश्चैव मनवश्च चतुर्दश । मरुद्गणाश्च ते सर्वे तत्रचेन्द्रपुरोगमाः ॥
गन्धर्वाप्सरसश्चैव किन्नरांगराराक्षसाः ।

सिद्धास्तपस्विनो व्यास! (वत्स!) तत्रैव समुपस्थिताः ॥ ८ ॥

अष्टौच भर्वाः ख्याताश्चन्वारः पचनान्मजाः ।

विनायकाः पडेते च ते (?) देव्यश्च चतुर्विंशतिः ॥ ९ ॥

पतेदेवगणाः प्रोक्ता रौद्राश्चैव तथागणाः । ब्रह्मावेदविदांश्रेष्ठो मरीचिः कश्यपादयः
दक्षः प्रजापतिः श्रेष्ठोऽदितिर्वैदेवमातृकाः ।

श्रुतिभिः सम्मता गावः स्थावराणि चराणि च ॥ ११ ॥

तीर्थानियानिसर्वाणिनद्यःप्रस्रवणानि च । श्लेषाणिघ्नवसर्वाणिःभुचिपुण्यतमानिभै

सप्तपुयंस्त्रयोप्रामा नवारण्यानिघैवतु । चतुर्दशानिगुह्यानि मुक्तिद्वाराणि भूतले
 समुद्राश्चैव चारोरत्नानिविधानि च । राजर्षयोऽमला शान्ता ब्राह्मणावेदपारणा
 वेदापुराणस्मृतयोगायागीति प्रहेलिका । उपामाञ्चक्रिरेतस्यतदानींघाप्युमापते
 तस्य दर्शनमात्रेण जातोऽह विश्वरोऽमल । क्षीवायुर्दीर्घतपसा जरारोगघिर्जित
 छातोऽह सर्वतीर्थेषु शुचिभूत्वा समाहित । प्रसन्नमानसोजात सर्वपापपरद्भुङ्क्ष
 दृष्ट्वा पद्मावनीशुभ्रा सर्वकामवरप्रदाम् । न यत्र दृश्यते कश्चिञ्छोकरोगपरोत्तर
 न दुःखी न च दारिद्र्यो न मूर्खोनाजितेन्द्रिय
 परस्परं विरोधा च (न) नाऽत्र नापत्र (नृतिर्यभुच) दृश्यते ॥ १६ ॥
 अन्योन्य सर्वमित्राणि अन्योन्यश्चोपकारिण ।

सर्वेक्षान्ताश्च शागताश्च सर्वे विद्योपद्दिशिन ॥ २० ॥

उद्यानानिचरम्याणिवनान्युपपन्नानि च । हर्म्याणिचरशुभ्राणि ध्रेणिवद्भानिसर्वरा
 नानारत्नममाकार्णोर्धेमकुर्म सुशोभनै । विराजन्तविचित्राणि गातवाद्यमहोत्सवै
 सदैवयसते यत्र उमया सह शङ्कर । चन्द्रचूडाजतिर्व्यास चिन्तामस्माद्गुणैपत
 चन्द्रज्योत्स्नाकलापूर्णमराधि सर्वतोऽरमौ । न यत्रदृश्यतेऽभूद्यामाघस्यानघैतम
 सदैव पुष्पिताश्रया धाल्यैरूपयता यथा । हर्म्यं पृष्ठे गवाक्षे च द्वाराजिरगृहन्तरे
 गिरिगह्वरकुम्भेषु गुहाध्वान्तान्तरेषु च । आश्रमेषु च शब्देषु धनेषूपघनेषु च ॥ २६

गृह्णीर्विकासु रम्यासु शालामागसु मघन ।

चन्द्रज्योत्स्ना समापूर्णा दृश्यन्ते धवलादिश ॥ २७ ॥

कुमुदतीप्रगुह्यानि तडागानि विरजिरे । ज्योतिर्गणसमाकीर्णं शरदीघनम म्बलम्
 नय सरासि सर्वाणि धार्वाकूपसुपवला ।

--- १- कुमुदस्या समाकीर्णा भासीचान्द्रममी मही ॥ २१ ॥ ५

यस्मात्सर्वेषु कार्येषु प्रगुह्यान्कुमुदती । तस्मात्प्रघर्तातोया पुरोनाता कुमुदती
 कुमुदस्या नरा येतु श्राद्धकुपुः समाहिता । ननेवापिनर म्बर्गाऽन्यवन्तैकदावन
 मसर्वमन्त्रे श्राद्धविनादलमशयम् । स्नानदान तथाहोमो दयताराध्वं तथा ॥

यत्किञ्चित्क्रियतेकर्म तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् । एवं कुमुद्वतीजाता पुरीव्यास सनातनी
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाह्वर्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे
कुमुद्वतीप्रभावकथनं नाम षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

अमरावतीनामकथनम्

सनत्कुमार उवाच

अमरावतीयथाजातापुरीह्येपाकुशस्थली । शृणुव्यासमहाप्राज्ञ यथाब्रह्माब्रवात्सुरान्
तथाहंसम्प्रवक्ष्यामि विस्तरेणतपोधन । एकदाब्रह्मणादिष्टः प्रजार्थं ऋषिसत्तमः
मारीचः कश्यपस्तेपे तपः परमदुष्करम् । महाकालवनेरग्ये देव्यासह महानृपिः
शीर्णपत्राशनस्तेपे घायुभक्षी जितेन्द्रियः । पूर्णवर्षसहस्रे तु घागुवाघाशरीरिणा
श्रूयतां भोद्विजश्रेष्ठ ममवाक्यमनुत्तमम् । यस्मात्तेऽस्तितपस्तीव्रं फलमुद्यम्यसुव्रत
तस्मात्तेऽन्वतिस्तावद्द्यावच्चन्द्रदिव्याकरो । तावत्तिष्ठन्तुमेदिन्यां यशसापुत्रपौत्रकैः
अदितिस्ते सतीभार्यात्वयासहाघरत्तपः । तस्मात्सर्वेषुकालेषु छायाभूतायशस्विनी
भविष्यन्ति सुताः सर्वे विष्णुघ्नद्रपुरोगमाः ।

अमरा निर्जरा देवा दिवि ख्याता भवन्त्विति ॥ ८ ॥

स्वंचापि हि ऋषिश्रेष्ठ प्रजापतिरकलमपः । भविष्येसिनसन्देहो ममवाक्याद्द्विजोत्तम
इत्युक्त्वाच पुनर्देवी तत्रैवान्तर्धीयत । तदारभ्यपुरीं व्यास कुशस्थलीमनुत्तमाम्
कश्यपः सहदाक्षिण्या साग्निकः समुपाश्रितः । प्रजापिववृधे तस्मात्सदेवासुरमानुषा
मरीचेः पश्यपोज्जे ततः सर्वप्रतिष्ठितम् । सुध्रापानकरादेवाव्यासतेनामराः कृताः ॥
नन्दनंप्राप्यतत्रैव महाकालवनोत्तमे । कामधेनुः समाख्याता मनोरथधरप्रदा ॥ २३ ॥
साप्यत्रैव सदास्तेन महाकालं महेश्वरम् । पारिजातं तस्य श्रेष्ठं तथा घाम्लानपङ्कजम् ॥

बिन्दुसर समाख्यातमानससरउत्तमम् । हससारससङ्कीर्णं सदासिद्धनिषेचितम् ।
 मुक्तामणिगणासक्तं रत्नसोपानशोभितम् । निधिरेवमहापद्मं कल्हारकुमुदोज्ज्वल
 यानि यानि च दिव्यानि सन्ति ब्रह्माण्डगोलके ।

तानि सर्वाणि तिष्ठन्ति महाकालघने शुभे ॥ १७ ॥

तेनतेनात्मयोगेनमानथाश्चात्रसस्थिता । तत्तद्गुह्यास्तदाचारास्तद्व्यास्तत्पराक्रमो
 ग्न्योन्यवसमाकीर्णां सर्वेषामरसन्निभा । विचरन्तियथादेवा पुरीमेताजनाभुवि
 सुराङ्गनासमानार्यं सदैवस्थिरयौवना । ईदृशीं चपुरीदृष्ट्वा भुविभ्याससनातनीम्
 देवदानवगन्धर्वैः किन्नरोरगराक्षसैः । भुक्तिमुक्तिप्रदानित्या बहुकालफलप्रदा ॥

अमराणां स्थितिर्ह्यत्र तन्माज्ञातामऽमरावती ।

यएतस्यां महाभागा प्रसङ्गेन समागता ॥ २२ ॥

स्नानदानादिकवृत्त्या पश्यन्त्येवमहेश्वरम् । नतेपादुर्लभकिञ्चित् पुत्रतोषनतोपिवा
 सर्वभोगानवाप्नोति मृत शिवपुरं व्रजेत् ।

पठनाच्छ्रवणाद्वापि शतरद्रीफल लभेत् ॥ २४ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकशीतिसखहृद्य संहिताया पञ्चमोऽघन्तीखण्डे

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्येऽमरावतीनामवधन नामसप्तपञ्चाशत्तमोऽध्याय ॥ ५७ ॥

अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

विशालाभिधानवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणुभ्यासमहाभाग पुरीहोपामरावती । विशालाघसमाख्याता सर्वलोकेपुगायते
 तथाहंसप्रपञ्च्यामि ब्रह्मणाकथितम्पुरा । गुह्याद्गुह्यतरंक्षेत्रं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
 अमयासहितो देव एकव्यासवदने । ततोभूतगणा सर्वे पश्चात्सर्वे सुरासुरा ॥ ३ ॥

अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः] * तपोनिमग्नानांकृतेविशालानिर्माणवर्णनम् * १४६

विष्णुर्दशाकृतिर्यत्रदेव्यस्त्रैलोक्यमातरः । विनायकाश्चवैतालाः कूष्माण्डामैरवाद्यः

कल्पोद्भेदाश्चलिङ्गाश्च चतुराशीतिज्योतिषाः (सङ्ख्यकाः)

क्षेत्राणि क्षेत्रपालाश्च ऋद्धिःसिद्धिःस्तथैवच ॥ ५ ॥

पितरो लोकपालाश्च सिद्धाःसिद्धिप्रदाश्च ये ।

ऋषयश्च महाभागा ऋषिपत्न्योऽमलाशयाः ॥ ६ ॥

किन्नरादेवगन्धर्वा अप्सरसोवराङ्गनाः । मरुद्गणाश्चयेसर्वे साध्यानां षगणाश्चये ॥

यक्षागुह्यकसंज्ञाश्च पिशाचोरगराक्षसाः । स्थावराजङ्गमाःसर्वेध्यानमानसमाश्रिताः

उपासाश्चकिरेतत्र देवदेवमुमापतिम् । तान्द्रष्टृसातदादेवी पार्वतीगिरिजातदा ॥

उवाच श्लक्ष्णया वाचा शङ्करं जगदाश्रयम् ।

पार्वत्युवाच

देवदेव!जगन्नाथ!जगद्धार!जगत्प्रभो! ॥ १० ॥

पश्य एतान्महाभागान् ध्यायमानानंस्तवाश्रितान् ॥

नतूपेक्ष्यान् पिता त्वञ्च तपमानानंस्तपोर्दितान् ॥ ११ ॥

कल्पयत्वंमहाभाग एनेषामात्मनोहितम् । यथायोग्यंवासनार्थं स्थानंपरमशोभनम्

पुरींकल्पयमेनाथ वासार्थंसर्वकामदाम् । एषामेवासनास्वामिन् भवतांयदिरोचते

इति श्रुत्वा वचस्तस्याः पार्वत्याः परमेश्वरः ।

कल्पयामास च पुरीं रम्यां सर्वमनोरमाम् ॥ १४ ॥

आत्मनोपमितां पुण्यां शम्भुःसर्वात्मना तदा ।

बहुयोजनविस्तीर्णां दिव्यां दिव्यजनप्रियाम् ॥ १५ ॥

दिव्याभिप्रायसंयुक्तां दिव्यस्थानमनोरमाम् ।

दिव्यसर्वगुणोपेतां विशालां विरजां शुभाम् ॥ १६ ॥

ऋषिक्रयसम्पन्नांहृष्टाहृष्टालकषत्वराम् । बहुहर्म्यगृहाकीर्णांसौधपङ्क्तिधिराजिताम्

स्फाटिकाभित्तिरचितां वैडूर्यमणिभूमिकाम् ।

प्रवालस्तम्भप्रवरां हेमाभरणसम्भराम् ॥ १८ ॥

भारतमपिद्वेहत्यां द्वारशाखाभिमण्डिताम् ।

जाम्बूनदकपाटाम्यां घञ्जालगुप्तं सृताम् ॥ १६ ॥

मपिरत्नममाभूमिडाराजिरगृहान्तराम् ।

घोषजागानि रम्याणि मुक्तादामपिलम्बिनीम् ॥ २० ॥

हेमन्तमध्यजोषेना पनाका यगृहेगृहे । कलशाश्चद्विराजन्ते मणिहेमादितागृहे
षापीकूपतडागानिसराभिमिमङ्गानिच । पद्मकिङ्ककगन्धीनिराजन्ते नलज्जनुमि
हंसकारण्डवाकीर्णां शिखण्डिगणसेविताम् (शोभिताम्) ।

जलयन्त्रहताधारां गृहषापीवनाकराम् ॥ २३ ॥

कश्चिन्मयूतनृत्यन्ति कश्चिन्कूजन्ति कोकिला ।

स्रमरावलीढपुष्पाद्वयनकपापनराजय ॥ २४ ॥

नरनारीगणाकीर्णां घर्णाश्रमनिषेविताम् । सुहृष्यान्तर्गतानार्योऽपिलोकनपराश्रमुः
चन्द्रशालाहृताश्रेणी मोरणातीयशोभने । नवव्यासपुरीरम्या आत्मयोगेनवासिता
यत्रालकापुरीरम्या कुशेत्तमवनाङ्किता । धवलापुण्यजने कीर्णावक्षिभिरुपशोभिता
तत्रभोगवतीदिव्या वरुणालयमुत्तमम् । नागकन्याभीरुद्राभिर्नागस्त्रीभिश्चसकुला
संयमिनीपुरीधेष्टा धमराजेनपालिता । अनाचारजने पूर्णां हृताभूतचिन्हितै
देवतानांपुरीरम्यावाप्तवेनाभिपालिता । पुण्यस्त्रीनृगणाकीर्णां किन्नरोद्गीतमण्डिता
एषचिधानिरम्याणि बहुपुण्यतराणिच । इचिद्रम्भाहृतद्वारा यथाङ्कुरवटाशुभा ॥

कश्चिद्वायन्तिगन्धर्वा कश्चिन्नृत्यन्तिनतका ।

कश्चिदुवालाः पटन्तिस्म देवा ययनकाङ्किता ॥ ३२ ॥

कश्चिदुग्रहान् यजन्तिस्म यजमाना सञ्चरन्तिज ।

कश्चिद्यावभृथस्ताने तद्दानानि प्रबुधन्त ॥ ३३ ॥

इचिचित्पतयनकश्चिद्याहासिपतिग्रहम् । कश्चिद्वाराप्रपूर्तवै कश्चिद्यात्रावधारणम्
षापीकूपतडागाना तथैवचिधिपूर्वकम् । कश्चित्क्याप्रसङ्गाश्च परिशसन्ति वाचका
कश्चिद्वाथा प्रबुधन्ति कल्पपुरउत्तमे । कश्चि-मह्लाधिर्हृद्यन्तिनटानाट्यपरा कश्चिद्व

तडागांश्च विराजन्ते मणिसोपानपङ्क्तयः ।

चञ्चला चपला बाला श्यामा पौडशार्पिकी ॥ ३७ ॥

वारिहारपरातत्र मणिहेमघटोत्कटा । एवंव्यासपुरीरस्या निर्मितायोगमायया ॥

शम्भुना सर्वपापघ्नी प्रियाप्रियत्रिकीर्षया ।

विशाला बहुविस्तीर्णा पुण्या पुण्यजनाश्रया ॥ ३६ ॥

तस्मात्सर्वेषुकालेषु सर्वलोकेषुगीयते । विशालेतिसमाख्यांता पुरीरस्यासनातनी

यत्र कुत्र स्थितोवापि सर्वावस्थाङ्गतोऽपिवा ।

विशालेतिवदन्नित्यं शिवलोके मर्हायते ॥ ४१ ॥

ईदृशीनपुरीव्यासभुविब्रह्माण्डगोलके । विशालासदृशीवान्याभुक्तिमुक्तिप्रदानृणाम्

पितृनुद्दिश्य कुर्वन्ति श्राद्धकाले नरास्तु यत् ।

तदक्षयं भवेत्तेषां पितृकल्पे च गीयते ॥ ४३ ॥

स्नानदानादिकयैस्तुविशालायांप्रसङ्गतः । यत्रकुत्रगनास्तेवै मृतायान्तिशिवक्षयम्

धन्याः पुण्यतमा लोके प्रीतिर्येषां सदाचला ।

विशालायाः फलं शश्वच्छेपो वक्तुं न शक्नुयात् ॥ ४५ ॥

कथाश्रवणमात्रेण वाच्यमानेन तत्क्षणात् ।

महापापोद्धवं पापं मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४६ ॥

एवंव्यासपुरीजाता विशालाच कुशस्थली । प्रतिकल्पंयथाजाता तथामेशृणुभापतः

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्येविशालाभिधानकथनं नामाऽष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

एकोनविंशतमोऽध्यायः

प्रतिकल्पामिधानवर्गनम्

मनस्कृमर उवाच

शृणुष्वारहितोऽग्राह कथाज्जाप्रमानम् । मयाऽप्याममुखात्प्रलाकल्पभेदेऽप्यनुमा
शुष्यादुगुह्यतराध्रेष्ठादेरायस्यनकल्पचित्तम् । नास्ति कथं यत्रताप्रायनाशिप्यायकदाचन
एगानुप्यनमा ध्याम! कथापापहरापरा । यस्याः ३. वचनमात्रेण कल्पदोषेण बाधते
प्रमाणं कल्पपर्यन्तं प्रश्रयः गतमेष्टिन । मन्वन्तरेषु सर्वेषु कल्पकल्पान्तरेषु च

यावत्सङ्ख्या परिमितः तावता शृणु मत्तम! ।

अहोरात्र विमतने सूर्यो मानुषरै पदम् (मानुषदैवतम्) ॥ ५ ॥

तामुपादाय गणता शृणु मङ्कला द्विजं तम ।

निमित्तैः पञ्चदशभिः काष्ठास्त्रिंशत् ताकला ॥ ६ ॥

त्रिंशत्कलो मुहूर्तंस्तु त्रिंशद्द्विर्नमंतीणि ।

अहोरात्रमिति प्रादुर्भूत्त्रादिन्यगतिस्तथा ॥ ७ ॥

स्वर्गतिविशेषेण सर्वेऽनेषु निव्यशा । तद्दहन्तु मनुष्याणां राविधैवतुतादृशी
पक्षामासास्तूरुदमयनच प्रकीर्तितम् । पितृणाञ्चैव देवानां ब्रह्मणश्च यथातथम्

यावत्सङ्ख्या नमाराणानां आयुर्गन्तश्च तादृशः ।

अहोरात्रा पञ्चदश पञ्च इत्यमिश्रं चित ॥ १० ॥

पक्षां द्वौ तौ कृतो मासो मामोद्गावतुरुच्यते । अथनत्रस्त्रिंशत्तमद्वेद्वेऽयनेऽस्मृतः
दक्षिणचोत्तरञ्चैव सङ्ख्यातस्त्वचिशारतैः । मानेनानेनयोमासः पक्षद्वयसमन्वितः

पितृणातदहोरात्रमिति कालविशेषोऽपि । शुक्लपक्षस्य हस्तेऽथ वृषदपक्षस्तु शर्वरी
कृष्णपक्षेऽपि हस्तेऽथ पितृणावर्तने ततः । मानुषेषु मानेन यो वै स वरसरस्मृतः

देवानां तदहोरात्र दिवर्चवोत्तरायणम् ।

दक्षिणायनं स्मृता रात्रिःप्रातैस्तत्त्वार्थकोचिदैः ॥ १५ ॥

दिव्यमन्द्रशतगुणभदोरात्रं मनोःस्मृतम् । महोरात्रं दशगुणं मानवः पक्षउच्यते ॥
पक्षाद्दशगुणोमासोमासेर्द्वादशभिर्गुणैः । ऋतुर्मनूनांसम्योक्तःप्रातैस्तत्त्वार्थदर्शिभिः

पङ्क्तिस्तैर्धर्म आख्यातस्तेन सङ्ख्या निबध्यते ।

घटवार्येव सहस्राणि वर्षाणान्तु कृतं युगम् ॥ १८ ॥

तावतीतु भवेत्सन्ध्या सन्ध्यांशश्चतथाविधः ।

त्रीणि वर्षसहस्राणि त्रेतायाःपरिमाणतः ॥ १९ ॥

तस्याश्चतावतीसन्ध्या सन्ध्यांशश्चतथाविधः ।

तथा वर्षसहस्रे द्वे द्वापरं परिकीर्तितम् ॥ २० ॥

तस्यापि तावती सन्ध्या सन्ध्यांशश्चतथाविधः ।

कलिर्वर्षसहस्रन्तु संख्यातोऽत्र मनीषिभिः ॥ २१ ॥

तस्य तावतिका सन्ध्या सन्ध्यांशश्चतथाविधः ।

एषाद्वादशसाहस्री युगसङ्ख्या प्रकीर्तिता ॥ २२ ॥

द्विधेनानेनमानेन युगसङ्ख्या निघोष मे । ससर्जसपुनस्तात जगत्सर्वमिदंततम्

कृतत्रेताद्वापरश्च कलिञ्चैव चतुर्युगम् । युगंतदेकसप्तत्या गुणितं द्विजसन्तमम् ॥

मन्वन्तरमितिप्रोक्तंसङ्ख्यानार्थविशारदैः । अयनंचापि तत्प्रोक्तं द्रव्ययनेदक्षिणोत्तरे

मनुःप्रलीयतेह्यत्र सम्प्राप्ते जगतःप्रभो । ततोपरोमनुःकालमेतावन्तं भवत्युन ॥

समतीतेतुराजेन्द्र! प्रोक्तस्संचत्सरस्सर्वे । तदेवचायनंप्रोक्तं मुनिनातत्त्वदर्शिना ॥

ब्रह्मणस्तदहःप्रोक्तः कल्पश्चेति समुच्यते । सहस्रयुगपर्यन्तं सानिशाप्रोच्यतेबुधैः

निमज्जत्यथ तत्रोर्वी सशैलवनकानना । तस्मिन् युगसहस्रेतु पूर्णे भरतसत्तम

ब्राह्मे दिवसपर्यन्तं कल्पो निश्शेष उच्यते ।

युगानि समतीतानि साप्राणि कथितानि ते ॥ ३० ॥

कृतत्रेतानियुक्तानि मनोरन्तरमुच्यते । चतुर्दशैतेमनवः कथिताः कीर्तवर्जनाः ॥

वेदेषु स पुराणेषु सर्वेषु प्रभविष्णवः । प्रजानाम्पतयोव्यास धन्यमेपांप्रकीर्तितम्

मन्वन्तरेषु सहारा संहारान्तेषु सम्भवा । नशक्यमन्तस्तेषां च बहुपरमैरपि
 पिसर्गश्च प्रजानां च महारम्यत्र भारत । मन्वन्तरेषु संहारं श्रूयते भारतम् ॥ ३४
 यत्र तिष्ठन्ति वैदेया सर्वे मन्तर्गिभिस्सह । तपसा ब्रह्मचर्येण धृतेन च समन्विता
 पूर्णे युगमहश्चे नु कल्पो निश्चेत् उच्यते ।

तत्र सर्वाणि भूतानि दग्धान्यादित्यरश्मिभि ॥ ३५ ॥

ब्रह्माणमप्रत एन्या सहादित्याणैर्द्विजा । प्रविशति सुरश्रेष्ठ हरिनारायणप्रभुम्
 स श्रगामचमृतानां कल्पान्तेषु पुन पुन । अत्यक्त-शाश्वतादवन्तस्य सर्वमिदञ्च गन्
 स एव दिग्गनेषाम भद्रेशचिधिसंयुत । महाकालचनेरभ्ये धास चक्रे स ईश्वर
 प्रलयोन्वाधने व्यास महाकालचनोत्तम । कन्देकन्देचवैराया पुराहोपाकुशस्थली
 निरामया निरानट्टा निर्दिकारा युगीयुगे ।

माकण्डेयोपदिष्टानि कल्पानि सम्प्रवन्ति च ॥ ४१ ॥

अत्रैव चचनेरभ्ये ब्रह्मा लोकपितामह । प्रजाना एतयो ये ते दश-प्राचेतसस्तथा ॥
 मराधि कर्यपोरुद्रोयेचान्ये भार्गवाद्य । कल्पशार्दूलनतेगोकाञ्चराचरा-प्रधातथा
 एवमार्दीपुराव्यास कल्पकल्पा तत्र सदा । धाराहोयामनोविष्णु पितृणाचैतथैव च
 कल्पभद्रास्समाहपाता महाकालचनेशुभे । चतुराशातिकल्पानिसञ्जातामिद्विजोत्तम
 तावन्ति ज्योतिर्लिंगानि वने तिष्ठन्ति सत्तम ।

पुनराता पुनरप्य मर्हीसागरपथता ॥ ४२ ॥

पुन पुनमधिप्यन्तिपुराह्येगण्डचलास्मृता । तस्मात्सर्वेषुकालेषुसर्वलोकेषु गीयते
 प्रतिकरेति सञ्जा सा भुवि व्यासमधिप्यति ।

यस्याञ्च मानरा दान्ता स्नानदानादिक तथा ॥ ४८ ॥

जपहोम तथा ध्याद् पितृनुद्दिश्यदीयते । नतेषाम्मुनरावृत्ति कोटिकल्पशनेरपि
 प्रतिकल्पामनुप्राप्य दृष्ट्वा च महेश्वरम् । वेशाखेपीर्णमास्यावै स्नापयेदेकधासरम्
 प्रसङ्गतो रज ज्ञान्तो क्षिप्राम्ममि च मानव ।

न तस्य दृष्टुं किञ्चिद्विष्णुलोक स गच्छति ॥ ५१ ॥

मन्वन्तरसहस्रेषु काशीघासेनयत्फलम् । तत्फलं प्राप्नुयाज्जन्तुःप्रतिकल्पंक्षणादपि

प्रतिकल्पे च कल्पान्ते सदैवाऽऽसीत्पुरी शुभा ।

तस्मात्सर्वजनैःख्याता प्रतिकल्पा द्विजोत्तम ! ॥ ५३ ॥

य एतस्यां महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ।

न तेषां कल्पभेदोऽयं स्वप्नवज्जायते क्षणात् ॥ ५४ ॥

यः शृणोतिकथां पुण्यां प्रतिकल्पोद्भवां शुभाम् ।

श्रावयेद्वा प्रयेत्नेन ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ५५ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्यप्रतिकल्पाभिधानकथनं नामैकोनपठितमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

पठितमोऽध्यायः

शिप्रामाहात्म्येऽर्घ्वरानुग्रहवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

एवंव्यासपुरीरम्या नामभूतासनातनी । युगेयुगेयथाजाता तथाख्यातामयानघ ॥

व्यास उवाच

भूयस्तु श्रोतुमिच्छामि त्वत्तो वेदविदांवर ! ।

शिप्रायाश्च कथां पुण्यां पवित्रां पापहारिणीम् ॥ २ ॥

सुन्दरकुण्डं समाख्यातं पिशाचमोचनं तथा ।

नीलगङ्गा इतिप्रोक्ता कर्कराजमतः परम् ॥ ३ ॥

पुष्कराणिचसर्वाणि गयातीर्थमनुत्तमम् । गोमतीकुण्डमाख्यातं नाम्नाधर्मसरस्तथा
ख्यातं सङ्गमजंतीर्थं शनेर्जन्मकथाशुभा । च्यवनाश्रमेऽथवाघातां तथानागालयेशुभे ॥
पुरुपोत्तममहिर्मानकालेकेनकथंभवेत् । एतद्वेदितुमिच्छामि यत्तेमनसिर्वर्तते ॥ ६ ॥

सनत्कुमार उवाच

शृणुष्यास'महाभाग कथा'पापहरांपराम् । यस्मिन्कालेषघाजाता महाकालघनेशुभे
नास्ति घ'स'मर्हीपृष्ठे शिप्राया सदृशी नदी ।

यस्यास्तीरे क्षणान्मुक्ति किञ्चिरात्सेवनेनयै ॥ ८ ॥

पैकुण्डेजायतेशिप्राज्वरघ्नाचमुसालये । यमद्वारेनवापप्री वानालेऽमृतसम्भवा ॥ ९ ॥

घाराहकल्लेवैप्रोक्ता विष्णुदेवतिनामत । शिप्रावन्त्यासमाख्याता कामधेनुसमुद्भवा

ध्याम उवाच

विचित्रमिदमाख्यात भगवन्वृषिमत्तम' ।

घवन्मुमहसि शिप्राया समासेन कथा शुभाम् ॥ ११ ॥

सन कुमार उवाच

ब्रह्मरूपालमादाय भिक्षार्थेव्यघर-मर्हीम् । महादवोविशुद्धारमा सर्वलोकेषुसर्वत ॥

अत्रावभिक्षो मेसु यीरकुण्डागमद्विभु । गतस्त्वातिथ्यबेलापान्नमन्देवोयतस्तत

लोकनिन्दापर क्रुद्धभुधिनोबहुघासरे । भिक्षादेहीतिभोग्रहान् भुधितोऽहसमागत

कपालवकरे क्रुवा इत्युवाचतुन । युक्तताहरभिक्षाते ददामीतिहरिस्तदा ॥

इत्पुत्राकरमुप्राप तत्र पद्भुलिमदशयत् । तदाकद्रसमाध्यातस्त्रिशूलेनाहनदुया ॥

तदाङ्गुलिममुद्भूत बहुशुभाघशाणितम् । पूर्णपात्रंघतेनाशुशङ्करस्यकरेस्थितम् ॥

तदोद्भूलेनवाघाद्वैघाराजातासमन्तत । तत्रस्थानात्समुद्भूताशिप्राऽस्वधारसम्भवा

पैकुण्डाच्चाभव तस्यो नदीत्रलोक्पवावनी । एवशिप्रासरिच्छष्टा त्रिपुलोकेषुविध्रुता

ज्वरघ्नी च यथा प्रोक्ता तथा व्यास'ब्रवीम्यहम् ।

यदा वाणामुरोदत्य कृष्णेन सह न्ययुगे ॥ २० ॥

योधयामास दैत्येन्द्रोऽनिद्वन्द्वकृतहेलन । सहस्रबाहुभिर्वीरो नानाप्रहरणोद्यत ॥ २१ ॥

तस्मात्कद्रोवासुदेव चक्रमादायसत्वर । विच्छेददो सहस्रन्तुभुर्येणाशुमिमाना

सतदाभग्रमङ्कल्पशिलग्रदोक्षरणार्दित । युद्धात्पराङ्मुखोभूत्वा शङ्कर'शरणंययी

तदागतमहादैत्य समीपेभयविह्वलम् । विलोक्यरूपयाविष्टो गत सङ्ग्राममूर्धनि ॥

छित्वाबाहुसहस्रं वै दैत्यराजस्यसंयुगे । क्रुद्धः कृष्णोमहाबाहुः परसेनान्तकोवली
स्थितोयत्राचलोव्यासगतस्तत्रमहेश्वरः । धारयामोसकृष्णंघंशरौघांश्चसमाकिरन्
अन्योन्यंतीसमासाद्य युद्धं कृत्वाघदारुणम् । शस्त्रास्त्रंश्चमहाघोरैःसघंप्राणिभयङ्करैः
वैष्णवास्त्रं तदाकृष्णसन्दधेहरजिघांसया । पाशुपतञ्चनामास्त्रसर्वसंहारकारकम् ॥
सन्दधेवैतदाशम्भुः कृष्णप्राणहरोन्सुकः । हाहाकारस्तदाजातःसर्घलोषेपुश्रूयते ॥
मोहनास्त्रंपुनःकृष्णोहरोपरिमुमोचह । नेनास्त्रेणतदाशम्भुर्मोहितोद्वेषमायया ॥ ३० ॥

जृम्भमाणः स्थितः सङ्ख्ये किञ्चित्कालं मुहुर्मुहुः ।

लब्धसंज्ञःपुनर्जातो यदा रुद्रो महाहवे ॥ ३१ ॥

तदाक्रोधाभिभूतेन कृतोमहेश्वरोज्वरः । ललाटफलकात्सद्यो धीरभद्रोमहाबलः ॥
त्रिनेत्रस्त्रिशिरोहस्वस्त्रिपादोवर्कराकृतिः । भुद्रोजटिलभन्माङ्गोमहाव्याधिदुरत्ययः
कृष्णसेनांसमासाद्य महादेवेनप्रेरितः । प्राणिनांकद्रंनक्रै सर्वेषांकृष्णसङ्गिनाम् ॥

पराङ्मुख पराभग्नाज्वरामिघात पीडिता ।

वभूव सहसा व्यास! सेना कृष्णेनपालिता ॥ ३५ ॥

तथाभूतांसमालोक्यजृम्भमाणांरुजार्दिताम्।स्वसेनांभग्नाङ्कलपांमहेशज्वरपीडिताम्
ससर्जवैष्णवंतापं कृष्णः परमकोपनः । तेनसहवैष्णवस्य माहेश्वरज्वरंणच ॥
अन्योन्यमभवद्युद्धंघोरंघोरतरंमहत् । सङ्ग्रामं बहुलं कृत्वा भग्नोमहेश्वरोज्वरः ॥

सर्वलोकेषु गत्वा वै नशान्तिं प्रतिजग्मिवात् ।

महाकालवने रम्ये प्राप्तस्तेनाभिपीडितः ॥ ३६ ॥

निमग्नश्चैक्षिप्रायां ततःशान्तिपरांययी । दृष्ट्वामाहेश्वरंशान्तं ज्वरंपरमकोपनम् ॥

वैष्णवोऽपिसमासाद्य तस्यां मज्जनमाचरत् ।

तस्याः प्रभावसन्नष्टौ ज्वरौ हरिहरोद्भवौ ॥ ४१ ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु ज्वरघ्नी साऽभवत्क्षणात् ।

ज्वराभिभूता ह्यासाद्य जनाः परमदुःखिताः ॥ ४२ ॥

निमज्जन्तिचशिप्रायां घसन्तिघसमाहिताः । नतेपांवाधतेपीडाज्वरोद्भूताकदाचन

स यमुकनदाश्रयं व्रजरहृदिहरेण च । येष्टुष्वन्तिकयादिव्या नराश्रयैकाग्रमानसा
 न तेऽपि जायन्ते किञ्चिज्ज्वरमन्तापन्नं मयम् । -- ११० ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराणरक्षातिमाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽवन्तीसर्पे
 क्षिप्रमाहात्म्येऽथानुप्रदोतामपठितमोऽध्याय ॥ ६० ॥

एकवष्टितमोऽध्याय

दमननपतरारयानवर्णनम्

सत-कुमार उवाच

पापनाशिनीविख्यातायथाक्षिप्रापयस्विता । तथाहसन्नप्रवक्ष्यामिसमासेनपरन्तप
 पुराहतयुगेव्यास दमनोनामवैतृष । काक्रेपुसमाख्यातो राजा परमकोपन ॥ २ ॥
 उपायासव उर्माणा गोप्राक्षयचिनिन्दक । सुराणानाटमहारी गुरुतल्पगमसरी ॥
 प्रजासवन्वदनाथ परगराभिभशक । धतकोऽनमद्गाघ पिशुनन्तस्करावृति ॥
 गोमृहपुरमेरीष निन्द्यानिन्द्यनप्रिय । कुत्सित कोपपूणश्च वदशात्रविघ्नित ॥
 स्नाधुमङ्गवरित्यागा दुष्पेदुष्पन्नप्रिय । कुलाङ्गनापरित्यागा परस्त्रीवृत्त्यापति ॥
 धमनिन्दाकरोनि यमधर्मेरमनमति । नृप्य तनयूज्यन्ते नधूपन्न कथा सुपै ॥ ७ ॥
 वदायज्ञश्चदवानां पुरहृष्टवनाह्वयन । षडुष्पन्नरोराजानमृतानमविष्यति ॥ ८ ॥
 सरकदावनेत्रोरे मृगयावनगाधर । इतन्ततोन्नममाणो स्याथै यमिषृत स्वल्प ॥
 न लब्ध स्वल्पं किञ्चिन्नुपार्तो दुःखिन स्वल्प ॥

एषाका मङ्गधिगतो महाकालघनान्तिक ॥ १० ॥

रात्रिस्त्वमागतान्त्र घोराघोरनिषवितः । वृषभनृमुपाहृत्य शयनार्थेनुधादित ॥
 ननाशय विट्टाकथ्या स्वयमवन्वयादत । तदवकाशं वृक्षाद्दे तस्यशास्त्र्युंगोदतम्
 किमिदं नुनमाधयं हृत्वा हन्तनधारित । तन दुष्पन्नघैराज्ञा दृष्टोऽद्भुते तदादिना

दष्टमात्रे तु नृपतिर्व्यथितः क्षितिमागतः । कियत्काले व्यथाधिष्टोमुमोहक्षीणमङ्गलः
तत्क्षणात्प्रेतमृतोऽसौघोरेनरकसञ्चये । यमदूतस्ताड्यमानोविचिधास्त्रैःस्वकर्मजैः
हर्षिताश्चगणास्सर्वे यमराजस्य किङ्कराः । दृष्टो बहुतरकाले पापिष्ठो यममन्दिरे
एतस्मिन्नन्तरे व्यास! क्रव्यादैः सादितं शवम् ।

किञ्चिच्छेषतरं प्रातं घायसेनाभिलक्षितम् ॥ १७ ॥

तत्र गत्वानयन्मांसं तुण्डेन चियदुद्धतः । ततोऽन्यैर्घायसैर्भग्नो भ्राभ्यमाणइतस्ततः
तत्रागतो हि यत्रास्ते दिव्या क्षिप्रा पयस्विनी ।

किञ्चित्कर्म विपाकेन घायसस्य गतं फलम् ॥ १६ ॥

पतितवैजलेतस्याःक्षिप्रायातस्यकायजम् । तेनपुण्यप्रभावेणतत्क्षणात्सोमवच्छिद्यः
त्रिनेत्रश्चजटाजूटी व्याघ्राम्बरपरीवृतः । शूलहस्तोवृषारूढो भालचन्द्रोह्यमापतिः ॥
इत्याश्चर्यमयंरूपं दृष्ट्वा दूताश्चधर्षिताः । तद्गर्णैताडिमाभग्नौ धर्मराजाय संसदि ॥
श्रूयताम्भो महाराज धर्मराज नमोऽस्तुते । दूतानांयद्बचोरम्यं बह्वाश्चर्यमयम्परम् ॥
कीकटाधिपतिर्मन्दो पापिष्ठोवृषलीपतिः । दमनोनामराजाऽभूत्समस्तेक्षितिमण्डले
यानिकानिच पापानि ब्रह्मइत्यासमानिच । तानिसर्वाणितेनापि कृतानिभुविसत्तम
मर्यादाभेदकोमूढो वर्णाश्रमविभेदकः । कुसङ्गीधूर्तकोन्मादी बहुव्यङ्गभर खलः ॥
यमदण्डपरःपापी ह्यस्माकं हर्षवर्द्धनः । स कथं शिवरूपीस्यात् किमाश्चर्यमतःपरम्
यावन्तः पतिताः पूर्वं पापित्तः, सर्व एव हि ।

कृष्णेन ताडितास्सर्वे, ब्रह्मपुत्रार्थिना तदा ॥ २८ ॥

सदाप्रभृतिसर्वाणि कुण्डानिनरकस्ययै । शुष्काणिसैवदृश्यन्ते श्रीष्मान्तेवैहदायथा
नैवार्तानारवः कश्चिच्छ्रूयते तव मन्दिरे । अस्माकं जीवनं नास्ति कमुपायं वदस्वनः
एक एवागतो लोके, वृत्तिदो नो, विधेर्वलात् ।

सोऽपिशिवत्वमापन्नः कस्मान्नो जीवितं कथम् ॥ ३१ ॥

धर्मराजस्तदाश्रुद्ध्य किङ्कराणां परं वचः ।
चिरंध्यात्वा स्वकान्प्रोचे देशकालोचितं वचः ॥ ३२ ॥

धर्मराजोवाच

शृण्वन्तुभोगणास्सर्वे भूत्वा सैकाग्रमानसा । येनपुण्यप्रभावेणपापिष्टिशिष्यतागत
 भुविपुण्यतमेदेशे महाकालधनेशुभे । शिप्रानाम सरिच्छ्रेष्ठा सर्वपापहरापरा ॥ ३४ ॥
 येपाक्षिप्रोदकरूपशो जायतेभुविकिङ्करा । नतेपा पातककिञ्चिन्मृतस्सुरपुरव्रजेत्
 मनसायपुपावाचापापानिविधानिच । तत्क्षणात्प्रलययान्तिक्षिप्रासरिञ्जिवेणवाव
 क्षिप्राक्षिप्रेतियोव्रते यत्रकुत्रापि मानव । स एव शिवतायातिनजानैन्नानजम्फलम्
 यत्रकीटपतङ्गाद्या क्षिप्राचारिचराश्चये । महापातकिनोयेते मृतायान्ति शिवालये
 माधवेमासिसम्प्राप्ते निमज्जन्निनरोत्तमा । न तेषानिरयनकिञ्चिद्वरूपाश्चरन्तिने
 धायसेनाहनमास तस्यराज्ञ हृतागस । क्षिप्रागाधजलेक्षित कातत्र परिदेवना ॥

घापीकूपतडागादिष्वधिक यत्फल स्मृतम् ।

तस्माद्दशगुण पुण्य नदीषु ह्यपजायते ॥ ४१ ॥

तस्माद्दशगुणा तापी गोदा पुण्या नतोधिका ।

तस्माद्दशगुणारेवागङ्गापुण्याततोऽधिका ॥ ४२ ॥

तस्माद्दशगुणाक्षिप्रा पवित्रा पापनाशिनी । दमनस्यशरीरस्य मासक्षिप्रासयागतम्
 तेन पुण्यप्रभावेन शिवरूपधरोऽभवत् । इदृशीच नदीरम्या अवन्त्या भुविधतते
 चाञ्जन्ति देवतास्सर्वा दुर्लभ तस्य दशनम् ।

धर्मराजचक्षश्श्रुत्वा गणा विस्मयमागता ॥ ४५ ॥

मनसा च निरातङ्गा क्षिप्राशरणमागता ।

सनत्कुमार उवाच

तदाप्रभृति समाख्याता मि (क्षि) प्रेय पापनाशिना ॥ ४६ ॥

गीयतेवपुराणेपुनर्यामाहात्म्यमुत्तमम् । दमनस्यचनिर्मुक्ति क्षिप्रामाहात्म्यमुत्तमम्
 सपादं यमदूतानां श्रुत्वा मुक्तिर्न संशय ॥ ४८ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 क्षिप्रामाहात्म्यवर्णन नामैकवष्टितमोऽध्याय ॥ ६१ ॥

द्विपष्टितमोऽध्यायः

क्षिप्रायाअमृतोद्भवानामकथनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणुव्यासमहाबुद्धे क्षिप्रामाहात्म्यमुत्तमम् । यथाहृतभवान्याता पातालेनागसरमते
एकदारुद्रोभिक्षार्थं नागलोकेषुभुक्षितः । करेकपालमादाय भोगवत्यां समागतः
भिक्षां देहि च चोर्दीनमित्युवाच गृहेगृहे । भिक्षाकेनापिनोदत्ता भुधितस्य च धूर्जटेः
तदाक्रोधाभिरक्काक्षःशूलपाणिःशुभार्दितः । भ्रामयित्वापुरीं सर्वां शनैर्वहिविनिर्ययी

एकविंशतिकुण्डानि पीयूषस्य द्विजोत्तम ! ।

यत्र तिष्ठन्ति सर्वाणि नागलोकस्य रक्षणे ॥ ५ ॥

तत्र गत्वा स भगवाञ्छम्भुस्सर्वात्मसम्भवः ।

अपिवन्नेत्रमार्गेण तृतीयेन च शङ्करः ॥ ६ ॥

रिक्तान्यमृतकुण्डानि कृत्वा तत्रैव स्रोत्थितः ।

कम्पितञ्च तदा लोकं नागानां सर्वतोमुखम् ॥ ७ ॥

कस्येदं कर्म किञ्जातं सुधा यस्मादितोगता ।

इत्युक्त्वा च ततस्सर्वे नागावासुकिपुरोगमाः ॥ ८ ॥

महदतिक्रमणेशङ्काः पुरात्तेचयहिर्ययुः । किङ्कर्मःकचगच्छामः केनेदंहेलनं कृतम् ॥ ९ ॥
येनास्माकंप्रकुप्तेन हतंचामृतमुत्तमम् । अस्माकं जीवनं तस्मात्कथंजीवामपन्नगाः
इत्युक्त्वापन्नगास्सर्वे सखीवालपरिग्रहाः । हरिप्रजगुशरणं मनसांपरिशङ्किताः
तेपामनुग्रहार्थाय धागुवाचाशरीरिणी । श्रूयतांचोर्गास्सर्वे गुप्ताभिर्देवहेलनम्
भिक्षार्थमागतश्शम्भुः शुभार्तंश्च गृहेगृहे । चिदित्वातिथिवेलां स कपालकरभिक्षुकः
सादत्ताहिनकेनापि भोगवत्यांपिनाकिनः । तदावह्निर्गतोनाथः भुधितोधर्मविग्रहः
तेननष्टासुधासर्वा कुण्डान्ते पन्नगोत्तमाः । यूयंप्रयातपातालान्महाकालवनोत्तमे ॥

तत्रैकावैसरिच्छ्रष्टा क्षिप्रानामेति विधुता । त्रैलोक्यपाचनीहोषा सर्वकामफलप्रदा
यस्यादर्शनमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् । तत्रगत्वामवद्विध स्नानकार्यं यथाविधि
भजनदेवदेवस्य तत पूनामविष्यथ । भजनाद्देवदेवस्य शिवासलिलमञ्जनात् ॥

भविष्यति ततस्सद्यस्तु गलोकेतु धोरणा (पुरेय व) ।

इति सम्भाष्य ताद्यागान् तत्रैवान्तरधीयत ॥ १६ ॥

घार्णी (र्णी) ०यास'नदा दिव्या (म्) सहसा लोकसाक्षिणी (म्)

धुचा देवेरिता घार्णी तयैत्युक्त्वा च पश्चात् ॥ २० ॥

सस्त्रिषोशलवृद्धाश्च महाकालवनयगुः । तत्रगत्वाद्दशुस्तेनर्दीत्रैलोक्यचन्दिताम् ॥

सर्वत्र कुसुमाकीर्णां तदृच्छायागतध्रमाम् ।

हसकारण्डयाकीर्णां मणिमुक्ताप्रवालकाम् ॥ २२ ॥

मणिसोपातरचिना पद्मलण्डैश्च मण्डिताम् ।

सायशात स्थिता विप्रास्सन्ध्योपासनतत्परा ॥ २३ ॥

ऋषयश्चमहाभागा भृगुराद्विरसाद्य । सगन्धर्वाश्च तत्रैव नारदाद्यास्तुर्यय ॥ २४

वसवश्चतयादित्याह्यशिवनीमरुतस्तथा । रुद्रास्साध्याश्चदेवाश्च पितरोषिमलाशया

उपासनेवशिप्राचै सन्ध्याकालेसमाहिता । ऋषिपत्नीमहाभागादेष्वन्याप्सरोगणा

पतिव्रतामहाभागास्तत्रैव पतिनासह । उपासन्तेसदाधारा घर्णाश्रमपुरोगमा ॥

राजपयस्समासीना निर्वाणपद्मीगता । कुर्वन्तेत्र धर्माणि महादानानिसर्वश ॥

निष्ठायोगेश्वराश्शान्तास्तापसास्तशितव्रता ।

नानादेशोद्भवालोका यात्रिणस्तमुपागता ॥ २६ ॥

शिवाकूले समासीना नरनारीसमन्विता ।

एवविधा समालोक्य ध्यास'त्रैलोक्यचन्दिताम् ॥ ३० ॥

नर्दीसुभामयीसर्वा नागा परमहर्षिता । स्नानदानादिक कृत्वा महादेवमुपासिरे ॥

वेदोक्तविधिनासर्वे चक्रु पत्रगसत्तमा । पञ्चाङ्गपूर्वक स्नान यशवर्द्धमलेपनम् ॥

अम्लानपङ्कजा माला नानापुष्पाक्षतेस्तथा । घास' स्रगनुलेपाद्यैश्चन्दनैर्गन्धधूपकै

दीपदानादिर्नवेर्घेस्ताम्बूलमथदक्षिणाम् । कर्पूरान्तिकराम्बुवर्च महादेवमुपागताः ॥
स्तुतिमारंभिरं कर्तुं मुधाकामाम्बुदोर्गाः ।

सर्पा जनुः

नमोऽनन्ताय गृह्णे सर्वदेवा नमोनमः ॥ ३५ ॥

पन्द्रघूट! (पन्द्रमाले) नमस्तेऽस्तु जटामुकुटधारिणे ।

शेखर! नमस्तेऽस्तु चित्तामस्माद्धारिणे ॥ ३६ ॥

हृत्तिवासनमस्तेऽस्तुगन्मरायनमोनमः । त्रिपुरप्र! नमस्तेऽस्तुस्मरान्तकनमोऽस्तुते
मृगव्याघ्रनमस्तेऽस्तु गिरीशाय नमोनमः । शङ्करात्मश्रमस्तेऽस्तु सर्वपापफलप्रद
सर्वसाक्षिभ्रमस्तेऽस्तु सर्वभूताशयाकृते । सर्पाधारनमस्तेऽस्तुसर्वशक्तिधराय च ॥
सर्वभोगनमस्तेऽस्तु सर्वयीजसमुद्भव । दिव्यहास! नमस्तेऽस्तु नमोऽमृतप्रयाय च
काम्यकामनमस्तेऽस्तु सर्वकामचरप्रद । नमश्शिष्यायशान्ताय पट्टनां पतयेनमः ॥
नमोमृडायदान्ताय शान्तरूपायर्चनमः । एवंप्रसादितोनागैर्भंगघान् सृष्टमध्यजः ॥
प्रसन्नवदनो भूत्वा प्रत्यक्षं (क्षः) प्राह पन्नगान् ॥ ४२ ॥

श्रीमहादेव उवाच

ध्रुयतामुत्साहसर्वे पचस्तथ्यं वदामि वः ॥ ४३ ॥

एकदानागलोकेतुभिक्षणार्थगतोऽस्म्यहम् । गृहेगृहेभोगवत्यांविघ्नश्चुधितोभृशम्
कपालं च करे कृत्वा धृत्वा कन्यां सुचीरकाम् ।

अप्राप्तमिक्षो भिक्षार्थी पुनरागतोऽततो गृहम् ॥ ४५ ॥

तेनपापप्रसङ्गेन सुधानशतदालयात् । किञ्चित्पुण्यप्रसङ्गेन महाकालघनोत्तमे ॥ ४६

यूयं प्राप्ता महाभागा हित्वा नागालयोत्तमम् ।

बालवृद्धैःखिमिस्साकं दृष्ट्वा शिप्रा सन्निहता ॥ ४७ ॥

यस्या दर्शनमात्रेणसुनिष्पापोऽस्म्यहं पुरा ।

शिप्रायाः स्नानजं पुण्यं वक्तुं शक्यं न केनचित् ॥ ४८ ॥

दर्शनाज्जायते शम्भुस्तत्क्षणाद् भुवि पन्नगाः ।

तस्मात्स्नानं कृतं सर्वे शिवायां पद्मगोत्तमैः ॥ ४६ ॥

तेनपुण्यप्रमायेण सुधाधोऽस्तुगृहेगृहे । नीत्वाशिप्रोदकपुण्यं कुण्डेषुपरिवेद्य ॥ ५० ॥

तेनैतानि हि कुण्डानि भ्रमृतेनैकविरातिः ।

सम्पूर्णानि भविष्यन्ति स्थिराणि पद्मगोत्तम ! ॥ ५१ ॥

तद्येत्युक्त्वाद्यतेसर्वेषुवाशिप्रोदकवरैः । गताम्भेर्वैस्यकलौक नमस्कृत्यामहेभ्यरम्

तत्र प्रभृतिसाशिवा ज्ञानातागोऽमृतोद्भवा ।

सर्वलोकेषु विख्याता व्यास ! शिप्रामृतोद्भवा ॥ ५२ ॥

यत्तस्याप्रकुर्षन्तिनरा स्नानादिक्शुधि । नतंपादुप्यस्तं किञ्चिन्नापद्मेनचदुर्गतिः

भवियोगोभवेत्तेषां पुत्रदारादिर्षे । कदा । नद्यमित्राणिदुष्यन्ति नरोगोनद्विरिता

कथापापहरापुण्या सर्वकामघ्नप्रदा । पटनाच्छ्रवणाद्वापि गोसहस्रफलं लभेन् ॥

इति श्रीस्वाम्भेमहापुराणएकाशीतिसादस्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायः ॥ ५३ ॥

शिवाया भ्रमृतोद्भवानामकथन नामद्विपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

त्रिपष्ठितमोऽध्यायः

शिप्रामाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

भूयः शृणुमहामाण शिप्रामाहात्म्यमुत्तमम् । यस्वध्रुवणमात्रेण ह्यमेधकलंभेत्

शिप्रासर्वत्रपुण्यातिपवित्रापापहारिणी । अगत्याचचिरोयेण शिप्रावैपापहारिणी

तथापितत्समुत्पत्तिं विस्तराद्भूतोमम । यथावाराहतनया विष्णुदेहोद्भवाशिवा ॥

शृणु व्यास ! महापुण्या कथाम्पौराणिकीं शुभाम् ।

पुरा महासुरो ज्ञातो हिरण्याक्षो महाबलः ॥ ४ ॥

सचेमासकलापृथ्वीं घशीकृत्षाघकारह । राज्यंघसावर्भौमाना दानवैश्चदुरात्मभिः

जित्वा च सकललोकान् सुरानिन्द्रपुरोगमान् ।

द्विपालान्वसुपालांश्च तिरस्कृत्याऽसुराधिपः ॥ ६ ॥

सर्वांश्चसर्वकामेभ्यः स्वयमेवाधितिष्ठति । स्वर्गान्निराकृताः सवतेनदेवगणाभुधि
विचरन्तियथामर्त्या भ्रष्टराज्याःपराजिताः । अलब्धशरणाःसर्वेब्रह्माणंशरणंययुः ॥
तत्रगतवानमस्कृत्वादैत्यकृत्यंन्यवेद्यन् । भगवन्!किमिदंकार्यंभवतापरमेष्ठिना ॥ ६
येनदेवगणाःसर्वेनष्टप्रायाश्चतत्क्षणात् । हिरण्याक्षेणदैत्येन हतंस्वर्गमकण्टकम् ॥
यज्ञभागाश्चयेसर्वे उपाशनातिपृथक्पृथक् । केतोपायेनजीवामः कथंतिष्ठामभूतले ॥
इतिविकलचितंश्रुत्वा देवानांसपितामहः । उवाचवचनंरम्यं तत्कालेसमयोचितम्
ब्रह्मोवाच

शृण्वन्तुभोसुरश्रेष्ठाःश्रूयंसर्वेसमाहिताः । पुराऽयंपार्षदश्रेष्ठोद्धारपालः समाहितः ॥
घैकुण्ठभवनेरम्ये विष्णोरतुलनेजमः । जयोनाममहाबाहुर्विजयेन च संयुतः ॥ १४
द्वावेवसच्चिर्वादान्तौ विष्णुश्रेयधराबुभौ । आत्तप्रष्टीचविक्रान्तौतिष्ठतोद्धारिसर्वदा
एकदाघैमुनिश्रेष्ठ ब्रह्मणोमानसात्मजाः । सर्वैरंघ्रन्तोलोकेषु विष्णोर्भवनमागताः
सनकादयो महाभागा विष्णुदर्शनलालसाः ।

ताभ्यां निवारिताः सर्वे प्रपेतुर्धरणीतले ॥ १७ ॥

मुमुहुश्चतदाव्यास कुमारभृशदुःखिताः । ततोऽगात्समहाबाहुर्भगवान्कमलैक्षणः ॥
ददर्शसहसाविष्णुःकुमारान्भुविदुःखितान् । उत्थाप्यैकंसमारोप्यसुस्वजेमधुसूदनः
मूर्ध्निचाध्रायवाहुभ्यां परिष्वज्य उवाचह ।
कस्माद्भःकश्मलमिदं केनापि दुःखिताभृशम् ॥ २० ॥
सचं तत्कारणं वाला ब्रूत नो धर्मवित्तमाः! ।

कुमारा ऊचुः

श्रूयताम्भोमहाराज! अस्माकं दुःखमीदृशम् ॥ २१ ॥

येनप्राप्तावयं ब्रह्मन् दशमेतांःसुसुव्रत । आयाताभ्रातरोह्येते चत्वारोर्लोकविश्रुताः ॥
दर्शनाथंरमानाथसामिलापाःसुरार्दिताः । निवारिताश्चसहसा द्वारपालैर्वलोत्कटैः

तेन चेयं दशा प्राप्ता मयता परिपालिता ।

अतः प्रमृति स्थानेऽस्मिन् स्थितिर्नास्ति यः शाश्वती ॥ २४ ॥

एतस्मादासुरीं योनिं प्राप्नुनां सुखमाहिनीं ।

सद्यः प्राप्ता तदा व्यासा आसुरीं योनिं कुत्सिताम् ॥ २५ ॥

जयद्विजयाकथयन्न दुष्पयाव समाधिता । जन्मान्तरसहस्रेण तपोदानसमाधिभि
नराणां ह्रीणपापानां हृष्येमक्षि प्रजायते । दुष्पारेणैसद्यो जन्ममिर्जायते द्विभि

भविष्यति यः षां तस्माद्विष्णुभक्तिं परा स्मृता ।

जन्मजन्मान्तरे जातो तामसीं योनिमुद्धतो ॥ २८ ॥

द्विरप्यकशिशुर्धैवद्विरप्याशोमहाबल । तद्येषु म्मन्त्राद्योरावणौ लोकावण ॥

दन्तवक्त्रशिशुपात्यजमभये स्मृता । योऽसौ महाबलो दैत्यो द्विरप्याक्षरति स्मृत

दुष्पयाव समापन्नो देवब्राह्मणनिन्दक । जित्वा यः सकलान् देवान् स्वयमेवाधितिष्ठति

स्वगात्रिरारुता सर्वे स्रष्टारज्या पराजिता ।

धिवरगति यथाप्रत्यास्तेन देवगणा भुवि ॥ ३२ ॥

स्वधाकारो वपकारः स्वाहाकारो न दृश्यते । देवपूजाधेननास्ति ब्राह्मणानाधिसेपत

नैषतापानिकाराणान्तपुण्यान्यायतनानि च । आधमेपुत्रसर्वेषु ऋषीणाचमहात्मनाम्

अत्यद्भुतप्रकुचन्ति दुष्टदैत्याः प्रहारिणः । षणां भ्रमवताधर्मा स्त्रीणाधैवसुशीलता

उच्छिन्ना हि तदा जाता तस्मिन् राशि दुरात्मनि ।

दुष्टाघारा दुरात्मानो मायिनो बहुमानिनः ॥ ३० ॥

पाषण्डिनो विक्रमिणः संधर्मबंधिमुखा । पशुधर्मगता ह्येते सर्वं रक्षेति शसिनः ॥

बहुभ्लेच्छा बहुकलेशा बहुबाधावनिष्कृताः ।

कोवेदः कास्मृतिः पुण्याः क्रोयश्च का च दक्षिणा ॥ ३८ ॥

तमोभूतं न गत्सर्वं दृश्यते वसुधामले । एष व्यासो यदा जातः दृष्टसर्वं जगत्त्रयम् ॥ ३६

यदा यदा द्विधर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत । अम्युत्थानमधमस्य तदात्मानसृजाम्यहम्

इति ज्ञात्वा महाविष्णुर्पाराह वपुरात्मवान् । दधात्सीलयादिव्यं श्वेतद्वीपोपमशुभम्

यूपदंष्ट्रो हविर्गन्धो बीजौपधितनूरुहः ।

वेदपादः स्मृतिर्घोणा जिह्वाग्निस्तालु चाहुतिः ॥ ४२ ॥

अन्तरास्यरुचाटोपोयज्ञकायःसुदक्षिणः । उद्गमोघुर्घु रोनादोविहारोऋत्विजाकृतिः
श्वेतः श्वासपरोदक्षः सदस्यावयवःस्मृतः । पुच्छःकर्मासनो नित्यंयजतां बहुमानदः
वेदापल्वलसंतारो ब्रह्माध्वयूर्ध्वनाकरे । लोककल्पोलोकसाक्षी परावरवहः शुचिः
आद्यःपुरुषर्षशानः पुरुहूतःपुरुष्टुतः । तेनासौनिहतोदैत्यो हिरण्याक्षोदुरासदः ॥

सङ्ग्रामान् सुवहन् कृत्वा बहुकष्टेन विष्णुना ।

दैत्येन पीडिता पृथ्वी रसातलतलं गता ॥ ४७ ॥

उद्बधृताचवराहेणदंष्ट्रयाचन्द्ररेखया । हतास्तेदानघाः सर्वशेषाः पातालमाययुः ॥

घबुः पुण्यास्तदा घाताः सुप्रभोऽभूद्दिवाकरः ।

जज्वलुश्चानयः शान्ताः शान्तादिर्जनितस्वघ्नाः ॥ ४६ ॥

सरितोमार्गवाहिन्यः सागराः प्रकृतिगताः । दृष्ट्वादेवोऽखिलं व्यासप्रसन्नात्माचभूवह

घाराहमूर्त्तिर्मगवान् सर्वकामफलप्रदः । आनन्दनिर्भरोदेवो हतदैत्यो घरप्रदः ॥ ५१

तस्यापि हृदयाज्जातानदीह्योपासनातनी । आनन्दजलसम्पूर्णा सर्धानन्दघरप्रदा ॥

बहुयोजनविस्तारा बहुला कामचारिणी ।

पद्माकरसमाकीर्णा हंसकारण्डघाकुला ॥ ५३ ॥

सरज्ञातरलामाया यक्षगन्धर्वसेविता । किन्नरीभिर्गीयमाना गीयमानाखगालिभिः ॥

नृत्यन्त्यंप्सरसो नित्यं स्तूयमाना महर्षिभिः ।

हुताग्निभिर्युता नित्यं राजर्षिभिःसमाश्रिता ॥ ५५ ॥

तुङ्गस्तनभराक्रान्तवरस्त्रीभिः समावृता । क्वचित्करिवरान्दोलै रम्यमाणाविराजिता

वेदविद्विद्विजैःसेव्या ऋषिभिश्शंसितात्मभिः ।

सर्वदा सर्वकाले च ऋद्धिसिद्धिप्रदा नृणाम् ॥ ५७ ॥

महाकालपुरेभ्ये रम्यापद्मावतीपुरी । सुन्दरंकुण्डमपरंव्यास रम्यंप्राचीनकंशुभम्

यत्रस्नात्वानरायान्ति शिवलोकंसनातनम् । तत्रलीनापराव्यास क्षिप्रार्बैलोकपाघनी

धाराहेणवृत्तस्यं दुष्दैत्यनिवर्हणम् । तेनदेया तिस्रातङ्का वृत्ताधाराहमूर्तिना ॥
भूत्वाप्राञ्जलय सर्वे देवान्द्रपुरोगमा । स्तुतिं महाविष्णुं सप्रता पुरत स्थिता ॥

देवा ऊचुः

देवदेवजगन्नाथ पुण्यश्रवणकीर्तन । किं दानं किं तप पुण्यं किं तीर्थंकाच देवता ॥
येन पुण्यप्रभावेन पुन स्वर्गाँहवाप्यते । एवमिच्छित्यनोग्रहि सर्वगुह्यनर विमो ॥

श्रीधाराह उवाच

श्रूयतांभोसुरा 'सर्वे युष्माकसिद्धिकारणम् । गुह्याद्गुह्यतरपुण्यमहाकालघनेशुभम्
ममदेहोद्धवाक्षिप्रा यत्रलीना पयस्विनी । नीलगङ्गासरिच्छ्रेष्ठा यत्रप्राची सरस्वती
पुष्करच गयातीर्थं पुण्योत्तमसर शुभम् । तत्रययगच्छतक्षिप्रा पुनर्लोकान्घाप्स्यथ
इति श्रत्वापरषाक्य देवदेवजगद्गुरो । तत्रदेवगणा सर्वे ब्रह्मान्द्रपुरोगमा ॥
महाकालघनेरभ्ये यत्रक्षिप्रासरिद्धरा । स्नानदानादिक कृत्वा श्राद्धकृत्वायथोचितम्

तेन पुण्यप्रभावेण स्वर्काँह्लोकान् गता, सुरा ।

एव ध्यास'समाख्याता क्षिप्रा वै लोकपावनी ॥ ६६ ॥

जातसरोधराहस्य विष्णोरतुलतेजस । यस्यदर्शनमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोह्यते ॥

तत्र स्नात्वा पय पीत्वा श्राद्ध कृत्वा यथोचितम् ।

पयस्विनीं च गा दत्वा विष्णुलोके महीयते ॥ ७१ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये क्षिप्रामाहात्म्य नाम त्रिपष्टितमोऽध्याय ॥ ६३ ॥

चतुःषष्टितमोऽध्यायः

सुन्दरकुण्डपिशाचमोचनतीर्थवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि सर्वाणि सुव्रत !

अवन्त्यां सुन्दरे तीर्थे तिष्ठन्ति सर्वदा भुवि ॥ १ ॥

व्यास उवाच

किमिदं सुन्दरं कुण्डं कदा कालेऽभवत्स्थितम् । निर्मितं केन को देवः किं वा तस्य फलं स्मृतम्

सनत्कुमार उवाच

शृणु पुण्यतमे क्षेत्रे सुन्दराख्यं यदा भवत् । सर्वपापप्रशमनं वाञ्छितार्थफलप्रदम् ॥

यस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोह्यते । अश्वमेधाधिकं पुण्यं वा जपेयशताधिकम्

पुरा कल्पक्षये व्यास ! नष्टकल्पा च मेदिनी । प्रचण्डवातवर्षाभ्यां धूर्णितो मेरुपर्वतः

तदा त्रपतितं व्यास ! वैकुण्ठशितखरोत्तमम् । महाकालवने घोरे गुह्ये च वाव्यये ध्रुवे ॥

तत्क्षणात्पतिते शृङ्गे कुण्डं जातं सुनिश्चितम् ।

रत्नसोपानसुम्बन्धं मुक्तार्संकनपूरितम् ॥ ७ ॥

जाम्बूनदकृतराहं हेमपद्मविराजितम् । कल्पद्रुमकृतच्छायां चिन्तामणिसमुच्छ्रितम्

हंसकारण्डवाकीर्णं महर्षिगणसेवितम् । वीजौषधिगणाकीर्णं सर्वतत्त्वाभिसंयुतम्

कल्पक्षयेन क्षीयन्ते यानि तत्र यानि सर्वदा । तानि तत्र प्रतिष्ठन्ति मूर्त्तिमन्तिपराणि च

वेदशास्त्रपुराणानि गाथा गीत्यक्षराः स्वराः ।

लोककारश्च वषट्कारः गायत्री त्रिपदीपरा ॥ ११ ॥

कलाकाष्ठामुहूर्तानि लवत्रुष्टिपलं वटिः । अहर्निशश्च यामाश्च पक्षौ मासौ ऋतुस्तथा

संवत्सरो युगश्चैव कुण्डे तिष्ठन्ति मूर्त्तितः । देवायक्षाश्च नागाश्च गुह्यकाः किन्नरास्तथा

गन्धर्वाप्सरसो यक्षाः सिद्धाः किंपुरुषास्तथा । उपासाञ्च किरेतस्य कल्पद्रोपभयातुराः

प्रज्ञा रुद्रश्च कालश्च लोकपाला महौजस ।

केचिद्बु ध्यानपरा सिद्धास्तापसा शसितप्रता ॥ १५ ॥

तिष्ठन्ति बहुयुगव्यास यावत्कल्प समाप्यते । सुदर्शनसमाकार पूरितवामृताम्बुभि

दिव्याभिप्रायसयुक्त पारिजातगुणान्वितम् ।

दिव्यस्त्रीस्नानगन्धोर्देवासित तु सदैव हि (वांसितोद्गारिसौरमम्)

कचिन्मयूरा नृत्यन्ति कचित् कृजन्ति कोकिला ।

कचिच्च केकाभिरवा इचिद्बुधोप समाकुलम् ॥ १८ ॥

सुन्दर सुन्दराकारं सुन्दरं तत्तथोच्यते । बहुपुण्यकर व्यास' सर्वपापहरंपरम् ॥

यत्रसन्निहितोविष्णु शिव शक्तयायुनोवशी । उपासाञ्ज्जिरेशश्वत्सर्वकालेषुसर्वदा

क्षणाद्दक्षणेकच सुन्दरकुण्डे नरोवसेत् । वैकुण्ठे नियतवास यावत्कल्पशतमयेत्

पतङ्गा पक्षिण कीटा मृना यान्ति शिवालयम् ।

किं पुनर्मानवा लोके स्नानपूतास्तु तज्जले ॥ २२ ॥

योद्दातिलान्ध्रेतु गजवाजिरथावनाम् । दासीदाससुवर्णञ्च रत्नानिविधानिच

शय्यादानविमानानिदानानिविधानिच । नतस्यदानजवेदिकीदृग्व्यासफलभवेत्

भूय शृणुपर व्यास सुन्दरकुण्डफलस्मृतम् । एकदाबहुपापेन पतित पापयोतिपु

पिशाचोमोक्षमापन्न शिवरूपधरोगत । पिशाचमोचनेस्नारथा दृष्ट्वा देव महेश्वरम्

मुच्यते सवपापेभ्यो यद्यपि ब्रह्महा भवेत् ।

व्यास उवाच

क पिशाच इति ख्यात किं तेन दुष्टत कृतम् ॥ २७ ॥

येन पापप्रसङ्गन पिशाचत्व समागत । कयतीर्थे प्रसङ्गोऽस्य जातोवैद्विजसत्तम'

एनद्वेदितुमिच्छामि त्वत्तो ब्रह्मविदाग्वर' ।

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास' महाकथान तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ २६ ॥

यस्यश्रवणमात्रेण सर्वपापक्षयोभवेत् । ब्राह्मणो देवलोनाम दाक्षिणात्योद्विजाधम'

सदापापरतोलोभी कूटसाक्षीघलम्पटः । गुरुद्रोहीकितघोधूर्तो भ्रूणहागुरुतल्पगः ॥
 हेमहारी सुरापीघ ब्रह्महास्वामिद्रोहकः । अमक्ष्यभक्षकश्चैव वेदशास्त्रचिवर्जितः ॥
 बहुजन्मार्जितपापी सर्वश्रेमवह्निष्कृतः । विश्वासघातकोमानी चोरसङ्करतः खलः ॥
 देशान्तरगतोमन्दश्चौरकार्यार्थसाधकः । वहघो निहतामार्गे पापधारेण जन्तुना ॥
 मगधेषु गतो दुष्टः प्रसङ्गात्पापकारिणाम् । तत्रैको ब्राह्मणोदान्तो वेदवेदाङ्गपारगः

सायिकः शुद्धसत्त्वस्थो ब्रह्मकर्मरतः सदा ।

श्वशुरगृहस्थितां भार्यां तामादाय यशस्विनीम् ॥ ३६ ॥

चलितोमार्गमारुद्ध्य तेनपापेनघातितः । तस्यस्त्रीघ वरारोहा रूपलावण्यशालिनी
 पतिव्रता महाभागा पूतचित्ताशुचिस्मिता । हतेभर्तारिदुःखार्ता पत्युर्विरहकातरा
 घनेघोरे परिभ्रष्टा काष्ठमादाय भामिनी । आरूरोहचितांदीप्तां पतिनाशुद्धमानसा
 सचदुष्टतरःसर्वं तस्य विप्रस्यजीघनम् । गृहीत्वा चलितोमार्गेगृहीतोराजकिङ्करैः

निगडित्वा तु चित्तेन वेदितो राजसन्निधौ ।

घातितो वै गले बद्ध्वा रज्जुना वृक्षकोटरे ॥ ४१ ॥

चाण्डालैर्वृष्टितोभूमावितश्चेतः श्वपाकिभिः । तेनकर्मविपाकेन रौरवंनरकंगतः ॥
 षष्टिवर्षसहस्राणिविष्टायांकृमितांगतः । ततो हि नरकं प्राप्तोयमशासनकारकैः ॥

कुम्भीपाकगतो रौति घैतरण्यां प्रपीडितः ।

एवं बहुविधान्नरकान्भुक्त्वा पापी स दुःखतः (नवान्नवान्) ॥ ४४ ॥

ततःप्रेतत्वमापन्नो युगानांपञ्चसप्ततिम् । सूचीमुखोमहाकायो महाराघोमहोदरः ॥
 क्षुधातृयापराक्रान्तो मरुदेशसनाश्रितः । ततःकष्टतरंप्राप्यपेशार्वीतनुमाश्रितः ॥
 कुटिलोदुष्टभावश्च दुष्टाघारीदिगम्बरः । विष्टामूत्रकृताहारो पूतिपर्युष्टभोजनः ॥
 श्मशानेचिद्रभोजीच कृत्तिवासाविलोचनः । भग्नवाप्यांतडागेत्रशुष्कवृक्षेचनिर्जले
 प्राकारपरिघाकारे शून्यागारेनदीतटे । निवासोरोघतेतस्य सर्वदासर्वसन्धिषु ॥
 एवं बहुयुगे यासे महाकालवनेगतः । यत्रमाहेश्वरंलिङ्गं सुन्दरंकुण्डमद्भुतम् ॥ ५०
 तत्रापिक्षणमात्रेणसिंहेनविनिपातितः । घातयित्वाचतंपापं जलार्थींकुण्डमाविशत

प्रह्लादाद्यश्च कालश्च लोकपाला महौजस ।

केचिद्दुःखानपरा सिद्धास्तापसा शसितव्रता ॥ १५ ॥

तिष्ठन्ति बहुयुगव्यास यावत्कल्पसमाप्यते । सुदर्शनसमाकार पूरितवामृताम्बुभिः
दिव्याभिप्रायसयुक्त पारिजातगुणान्वितम् ।

दिव्यस्त्रीस्नानगन्धोर्ध्वं घांसित तु सर्वैश्च हि (घांसितोद्गारिसीरभम्)

कचिन्मयूरा नृत्यन्ति क्वचित् कूजन्ति कोकिला ।

कचिच्च केकाभिरवा क्वचिदुचोप समाकुलम् ॥ १८ ॥

सुन्दरं सुन्दराकार सुन्दर तत्तपोऽयने । बहुपुण्यकरं व्यासं सर्वपापहरपरम् ॥

यत्र सन्निहितो विष्णु शिव शक्त्यायुतो वशी । उपासाञ्ज्वरेशभ्यत्सर्वकालेषु सर्वदा

क्षणाद्दिक्षणमेकच सुन्दरकुण्डे नरोचसेत् । वैकुण्ठे नियतवास यावत्कल्पशतमवेत्

पतङ्गा पक्षिण कीटा मृता यागति शिवालयम् ।

किं पुनर्मानवा लोके स्नानपूतास्तु तज्जले ॥ २२ ॥

यो ददाति लान्ध्रेणु गजवाजिरथावर्नाम । दार्सीदामसुचर्णञ्च रत्नान्निविधिधानि च

शय्यादानविमानानिदानानि विधिधानि च । नतम्यदानजपैश्चिकीर्त्तय्यासफलमवेत्

भूय शृणु परं व्यास सुन्दरकुण्डफलस्मृतम् । एकदा बहुपापेन पतित पापयोनिषु

पिशाचो मोक्षमापन्न शिवरूपधरोगत । पिशाचमोचने स्नात्वा दृष्ट्वा देव महेश्वरम्

मुच्यते सर्वपापेभ्यो यद्यपि ब्रह्महा मवेत् ।

व्यास उवाच

क पिशाच इति व्यात किं तेन दुष्टत कृतम् ॥ २७ ॥

येन पापप्रसङ्गेन पिशाचरथ समागत । ष्यतीर्थं प्रसङ्गोऽस्य जातो वै द्विजसत्तम'

पतद्देवितुमिच्छामि त्वत्तो ब्रह्मविदाम्बर' ।

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास महाव्यान तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ २६ ॥

यस्य भ्रवणमात्रेण सर्वपापशयो भवेत् । ब्राह्मणो देवलोकात् तद्विष्णोः कर्त्तव्यम्

तत्सर्वमयित्तिष्ठेत्सु सर्वेषामपिदेहिनाम् । तेनाहंवेमराकान्ता नोशक्ताचलितुं धराम् ।
नीलघासाविवर्णाच्च सर्वधर्मवहिर्मुखैः । यत्किञ्चित्क्रियतेकर्म शुभंवायदिवाशुभम्
प्रयित्यक्त्वापुनन्तीमेजन्तवःसर्वशोऽमलाः । तिष्ठन्तिपुण्यलोकेपुभुक्तिमुक्तिप्रदेपुचः ।
अस्माकंचमहत्कष्टं जातंधातः परमलम् । नहिशर्मनैवशारितर्ननिद्रानचनिर्घृतिः ॥
नहिलोकेस्थितिर्मेऽथ पापिष्टायासनातनी । दुष्टसङ्गोद्वैर्दापैः प्लाचिताहंजगद्गुरो
किंकरोमिकगच्छामि येनशाग्निर्भवेन्मम । कितपाकिञ्चदानंमेकितीर्थं किंचसाधनम्
येनाहंपापलिनाङ्गी पूर्वप्रकृतिमाप्नुयाम् । एवंज्ञात्वामहायोगिन् यथायोग्यंतथाकुरु
ब्रह्मोवाच

श्रूयताम्भोःसरिच्छ्रेष्ठे! कारणं पापनाशनम् ।

महाकालघने रम्ये पुरी लोपाऽमरावती ॥ १३ ॥

तत्रश्विप्रासरिच्छ्रेष्ठा वर्ततेभुविपावनी । तस्यादर्शनमात्रेण सर्वपापक्षयोभवेत् ॥
तत्रगच्छमहाभागे सद्यश्चात्मविशुद्धये । ब्रह्मणेदंसमाख्यातं श्रुत्वागङ्गासरिद्धरा ॥
तमभिज्ञापसंप्राप्ता महाकालघनंशुभम् । पुष्करस्याग्रमार्गेच यत्रदेवोमरुत्सुतः ॥

विन्ध्यस्य चोत्तरंभागे अञ्जन्याश्रममुत्तमम् ।

सा पुत्रेण तपस्तेपे पवित्रा ब्रह्मचारिणी ॥ १७ ॥

पतिव्रताभिः सर्वाभिःपतिभिर्ब्रह्मचारिभिः । देवाङ्गनाभिर्बहुभिःक्रीडद्विर्चालकुञ्जरैः
सरसीफुल्लकहारेर्मत्तालिकुलनादितम् । निर्घरजन्तुभिःसेव्यं ब्रह्मर्षिगणसेवितम् ॥
मनआहादकंपुण्यं पवित्रंपापनाशनम् । तत्रप्रवेशमात्रेणनीलघासासरिद्धरा ॥ २० ॥
शुक्लघासाभवत्सानु नष्टपापमलाशुभा । शरच्चन्द्रनिभाकारा धूतपापायशस्विनी ॥
तत्रैवसाश्रमंचक्रमेनसोहर्षकारणम् । ततःप्रभृतिसमाख्यातं सर्वलोकेपुपुण्यदम् ॥ २२
नीलगङ्गेति तत्तीर्थं व्यास!किलिवपनाशनम् ।

अस्मिन्स्तीर्थे नरः स्नात्वा हनुमन्तमथार्चयेत् ॥ २३ ॥

तस्यसिद्धिः करगता भविष्यतिनसंशयः । आश्विनेमासिसंप्राप्तेरुष्णपक्षेसमाहितः
दर्शयितृत्समुद्दिश्यश्राद्धंकुर्यान्महालयम् । तारितंतेनस्वकुलंसर्वमेकोत्तरंशतम् ॥

दद्यान्तरगतत्वास्थिपतितन्मुखाङ्गले । तैर्नपुण्यप्रभादेणसर्वपाप क्षय गतम् ॥
 मृतमात्रे खलिङ्ग तन्नेत्रान्तरगत तदा । हित्वापैशाचकदेह ज्योतिस्तद्विङ्गमाधिरत
 तदारभ्यपरव्यासतीर्थपैशाचमोचनम् । पिशाचमोचनेशाख्योभुधिविख्याततागत
 तावद्गु गज्जन्ति पापानि मदोन्मत्ता गजाइव ।

यावजायाति क्षिप्राया तीर्थे पैशाचमोचने ॥ ५१ ॥

पिशाचमोचने स्नात्वा शुचिभूत्वा समाहित ।

पिशाचमोचनेशाख्य पुनरित्वा यथाविधि ॥ ५६ ॥

सर्वपापविशुद्धात्मा जायतेनात्रसशय । पिशाचमोचनेव्याप्त महादानामिकारयेत्
 नतस्यपुनरावृत्ति शिथलोकात्कदाचन । पिशाचमोचनकथा पवित्रापापहारिणीम्
 पठनाच्छ्रवणाच्चैव ह्यमेधफल लभेत् ॥ ५६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽश्विनीखण्डे
 षष्ठीक्षेत्रमाहा म्बेतुन्दरकुण्डपिशाचमोचनमाहात्म्यनामचतु पष्ठितमोऽध्याय ॥ ६६ ॥

पञ्चपष्टितमोऽध्याय

नीलगङ्गामाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

भूयस्तुभ्रोतुमिच्छामित्वत्तोब्रह्मविदावर । नीलगङ्गाकदाग्रहन्क्षिप्राकुण्डेसमागत
 सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यासमहातार्यं सर्वतीर्थफलप्रदम् । नीलगङ्गानर स्नात्वासङ्गमेध्वरमधयेत्
 दुष्टसङ्गोद्धवादीना नभवन्तिकदाचन । एकदाग्रहलोकचे गङ्गात्रिपथगानदी ॥ ३
 गतापुनर्गतीत्रीहोकाशीलवामाशुचार्दिता । भगवन्किमिदञ्जान पातकमेहतम्पु
 दुणञ्चारपरामऽत्र येनेशाप्रापिनादशा । सर्वलोकेषुयत्किञ्चिज्जनानां पातकम्भुवि ।

आराधनं तदा चक्रे तस्या देव्या घरेप्सया ॥ ४ ॥

सविद्रावणकरीमसुराणांक्षयं करीम् । भारावतारणीपुण्यां बलस्यमग्निनीशुभाम्
यशोदागर्भसम्भूतां घाणूरबलमर्दिनीम् ।

चिद्ब्रह्मपां नभस्थां तु कृष्णां कृष्णाहिमर्दिनीम् ॥ ६ ॥

जननीं देवसेनस्य कवीनां वाक्यदेवताम् । गायत्रीं द्विजमुख्यानां बृहतीं छन्दसांघराम्
सहस्राक्षीं सुरेन्द्रस्य ऋपेश्चाखन्धतीम्पराम् ।

गवांकामदुघां श्यामां लतां मधुतमप्रियाम् ॥ ८ ॥

अदितिं सर्वमातृणां पार्वतीं सर्वयोपिताम् ।

ज्योत्स्नाञ्जान्द्रमसीं चालां सर्वकामवरप्रदाम् ॥ ९ ॥

शारदां क्रतुवेलामायां वृन्दावनचरीं वराम् । मायिनां वैष्णवीं मायां सर्वदैत्यविमोहिनीम्
महालक्ष्मीं श्रीमभीष्टां यक्षिणीं धनदाचिताम् ।

महोदधीप्सितां वेलाम् राज्ञां कायेषु चक्रिणीम् ॥ ११ ॥

वेदिकायज्ञशालानां घराहस्यावनीं शुभाम् । दक्षिणां सर्वदीक्षाणां सर्वकामफलप्रदाम्
एवंस्तुतातदा देवी प्रत्यक्षाविन्ध्यवासिनी । प्राहप्रसादसुमुखी ऋषीणां प्रवरं ऋषिम्

त्रियताम्भोद्विजश्रेष्ठ! तदस्मत्तोऽभिवाञ्छितम् ।

यदीप्सितं त्वया वत्स! स्तुतिर्मे सुचिरं कृता ॥ १४ ॥

अगस्तिरुवाच

यदिमातर्वरो देयो देवानामुपकारिणि! । रेवेयं वर्द्धितालोके सर्वलोकभयप्रदा ॥ १५ ॥

तयेदं प्लावितं विश्वं तस्यानिग्रहणं कुरु । इतिसाप्राथितातेन तदाकाले महर्षिणा

अगात्साध्वी तदा व्यास! महाकालघनं शुभम् ।

सान्त्वपूर्वं वचः पथ्यमगस्तिमिदमब्रवीत् ॥ १७ ॥

धारयिष्ये परान्देवीं वर्द्धमानां द्रुतं ऋषे । तावत्त्वं ऋषिभिः साकं विन्ध्यस्य च महागिरेः

परमेत्रिकुटेद्वारे स्थास्यसि ऋषिसत्तम! । पुरीह्येषामुनिश्रेष्ठ त्रिपुलोकेषु विश्रुता

अत्रैव सुचिरं कालं मातृभिर्निवसाम्यहम् । तत्रापित्वंसदासिद्धक्षेत्राधिपतिमाप्नुहि

सप्तगोत्रेषु ये जाता पूर्वजा पितरन्तथा । ते सर्वे सद्गतिं यान्ति तेषां लोकाः सनातनाः
 स्नात्वा तिलाञ्जलिं दद्यात्पितृनुद्दिश्य तत्पर । अक्षया जायते तृप्तिः स्वर्गलोके मर्हायते
 भोजयेद्ब्राह्मणान् सप्त धाद्दहत्वा तु पायसैः । अक्षयलभते धादमभ्येधफलभवेत् ॥
 तीर्थपुण्यतरव्यास'शृणु पुण्यतरस्मृतम् । दुग्धकुण्डमिति ख्यातत्रिपुलोकेषु विश्रुतम्
 सर्वपापहरपुण्यं सर्वकामवरप्रदम् । पुरा दुग्धा घरादेर्धी पृथुना धर्ममूर्तिना ॥ ३० ॥
 दुग्धसर्वद्विर्भाव्य सर्वेषां जीवनप्रदम् । दत्तनिधाय कुण्डेऽस्मिन् स्तेनदुग्धसरस्मृतम्
 कुण्डे स्नात्वा पय पीत्वा दद्यात् गाञ्च पयस्विनीम् ।

सर्वबाधाविनिर्मुक्तो धनधान्यसमन्वित ॥ ३२ ॥

जायते सर्वकालेषु मृत स्वर्गपुरमेतत् । तत पुष्करमासाद्य स्नानदानादिष्वचरेत् ॥

सर्वपापविशुद्धात्मा पुष्करस्य फल लभेत् ॥ ३४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाङ्ख्या सहिताया पञ्चमोऽघन्तीखण्डे
 ऽघन्ताक्षेत्रमाहात्म्ये नीलगङ्गामाहात्म्यनामपञ्चपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

पट्वष्टितमोऽध्यायः

विन्ध्यावासिनीरिमलोदतीर्थवर्णनम्

व्यास उवाच

कोऽसौ विन्ध्यगिरिर्द्वन्द्वः कदाकालेऽसमागत । महाकालधनेरभ्ये धेनवामेपितः
 सन्तकुमार उवाच

पुरारेवाजलैर्ध्यासं प्लावितैर्गणसुग्धरा । तदा सर्वसुरैरेवमगस्तिमुनिस्तम
 आराधितो महाभाग'धरणीत्राणकारणात् ।
 तदागत्य गिरौ रभ्ये विन्ध्ये स मुनिस्तम ॥ ३ ॥
 एकाग्रमानसो भूत्वा भवानीं विन्ध्यवासिनाम् ।

आराधनं तदा चक्रे तस्या देव्या घरेप्सया ॥ ४ ॥

कंसचिद्रावणकरीमसुराणांक्षयंकरीम् । भारवतारणींपुण्यां बलस्यभगिनींशुभाम्
यशोदागर्भसम्भूतां घाणूरवलमर्दिनीम् ।

विद्युद्रूपां नभस्थां तु कृष्णां कृष्णाहिमर्दिनीम् ॥ ६ ॥

जननींदेवसेनस्य कवीनांवाक्यदेवताम् । गायत्रींद्विजमुख्यानां बृहतींछन्दसांवराम्
सहस्राक्षीं सुरेन्द्रस्य ऋषेश्चरन्धतीम्पराम् ।

गवांकामदुघां श्यामां लतां मधुतमप्रियाम् ॥ ८ ॥

अदितिं सर्वमातृणां पार्वतीं सर्वयोपिताम् ।

ज्योत्स्नाञ्चान्द्रमसीं बालां सर्वकामवरप्रदाम् ॥ ९ ॥

शारदांक्रतुवेलयां वृन्दावनचरींवराम् । माथिनांवैष्णवींमायांसर्वदैत्यविमोहिनीम्
महालक्ष्मीं श्रीमभीष्टां यक्षिणीं धनदार्चिताम् ।

महोदधीप्सितां बेलानं राज्ञां कायेषु चक्रिणीम् ॥ ११ ॥

वेदिकायज्ञशालानां घराहस्यावनींशुभाम् । दक्षिणांसर्वदीक्षाणांसर्वकामफलप्रदाम्
एवंस्तुतातदादेवी प्रत्यक्षाविन्ध्यवासिनी । प्राहप्रसादसुमुखी ऋषीणांप्रवरंऋषिम्

त्रियताम्भोद्विजश्रेष्ठ! तदस्मत्तोऽभिवाञ्छितम् ।

यदीप्सितं त्वया घत्स! स्तुतिर्मे सुचिरं कृता ॥ १४ ॥

अगस्तिरुवाच

यदिमातर्वरोदेयोदेवानामुपकारिणि! । रेवेयंवर्द्धितालोके सर्वलोकभयप्रदा ॥ १५ ॥

तथेद्रंश्रुवितंविश्वं तस्यानिग्रहणंकुरु । इतिसाप्राथितातेन तदाकालेमहर्षिणा
अगात्साध्वी तदा व्यास! महाकालवनं शुभम् ।

सान्त्वपूर्वं वचः पथ्यमगस्तिमिदमग्रवीत् ॥ १७ ॥

धारयिष्येपरान्देवींवर्द्धमानांद्भुतंऋषे । तावत्संऋषिभिः साकंविन्ध्यस्यचमहागिरेः
परमेत्रिकुटेद्वारे स्थास्यसिऋपिसत्तम! । पुरीह्येपामुनिश्रेष्ठ त्रिपुलोकेषुविश्रुता
अत्रैवसुचिरंकालं मातृभिर्निवसाम्यहम् । तत्रापित्वंसदासिद्धक्षेत्राधिपतिमाप्नुहि

मत्सरोनिर्मलपुण्यविमलोदन्तुविश्रुतम् । यत्रपुण्यतांवासोदेव्यस्तिष्ठन्तिषोडशा

तस्मिंस्तीर्थे नरा स्नात्वा भूत्वा घैव समाहिता ।

यजन्ति घैव माम्भक्त्या धूपदीपाग्नितपणै ॥ २२ ॥

क्षीरराण्डाज्यभोज्यैश्च भोजयेद्विधिषुद्विजान् ।

न तेषां दुर्लभं किञ्चिन् त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ २३ ॥

धनधान्यधरेभ्यर्च्यपुत्रदारादिसम्पद ।

प्राप्नोति विविधान् भोगान् देवानामपि दुर्लभान् ॥ २४ ॥

नशत्रुनोमर्षतेषांइत्युभयोवातरानन । नशत्रानशत्रोर्योषाकदाचिरमम्भविष्यति

दीर्घायुतुंदिमांशोके उपि वा शाश्वती समा ।

सपरापविशुद्धा मा मृत शिष्यपुरं मनेत् ॥ २५ ॥

एव व्यासपुरासंप्राप्य रम्यां शोभयिनीं शुभाम् ।

समाश्रिता तदा देवी सततं विन्ध्ययामिनी ॥ २७ ॥

तस्मिन्नीर्धेतर स्नात्वा सपरापं प्रमुच्यते ।

त्रिषो वा रजदोषात्ता यज्या घै वाक्यस्यैव ॥ २८ ॥

दुभगा शीतहाना च सर्पकामवियर्जिता ।

विमलोद्दवि मांस्नात्वा दृष्ट्वा घै विन्ध्ययामिनीम् ॥ २९ ॥

मुच्यतेसपदोपेन्नु नात्रजापाविचारणा । भुञ्जान् प्राप्नुयु पुत्रानकन्यापीरंपतिष्वर

प्राप्नोत्सवर्गामाग्यं सर्पकामपरप्रदम् । विद्ययाप्राप्यतेष्विष्य क्षीत्रयोविजयोमपेत्

वैश्वदेवदुलामाणां दृष्ट्वास्तुगुणवशतुने । यथाभुण्णयर्षमिता सर्पकामपरप्रदाम

पटमाच्छ्रयणाद्वापि गोमदप्रश्लल लभेत् ॥ ३३ ॥

इति धीमहाइमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यामंदितायां पञ्चमोऽध्यायीक्ष्णदे

ऽध्यायीशेखमाहात्म्येविन्ध्ययामिनीविमलोदनीर्धमाहात्म्यं नाम

षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्तषष्टितमोऽध्यायः

क्षातासङ्गममाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

तीर्थमन्यतरं व्यास क्षातासङ्गमसम्भवम् । यत्र तु स्नानमात्रेण महापापैः प्रमुच्यते
अमाचैश्चानिवारेण यदायातिसमाहितः । पितृनुद्दिश्य यः कुर्याच्छ्राद्धं वै तिलोदकम्
पश्येच्छनैश्चरं देवं स्थावरं लिङ्गमुत्तमम् । तस्य शानिश्चरीपीडा न भवेत्तु कदाचन ॥

व्यास उवाच

महातीर्थसमाख्यातं महाकालवने शुभे । भूयस्तु श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण तपोधन
सनत्कुमार उवाच

श्रूयतां भो द्विज श्रेष्ठ! कथापौराणिकी शुभा । यस्याः श्रवणमात्रेण महापापक्षयो भवेत्
रेवाचर्मण्वती क्षाता तिलोनद्यः पुरानव । त्रैलोक्यपावनीर्जाता भुवि चामरकण्टकात्
पुण्याः पुण्यजला रम्याः पवित्राः पापहारिणीः (हारकाः) ।

पुनन्त्यः सर्वलोकानां पापिनः पापकारिणः (स्नानात्पानात्तथापगाः)

एकदोषवने रम्ये मान्धातृक्षेत्रोत्तमे । मिथोरमन्तिसंहृष्टाः परस्परजिगीषया ॥ ८ ॥
किञ्चिद्दोषप्रसङ्गेन मिथो भेदो ह्यजायत । रेवासङ्गं परित्यज्य भिन्त्वा विन्ध्यगिर्विचरन्
महाकालवने रम्ये समायाता सरिद्वरा । यत्र क्षिप्रामहं पुण्यापुरीहोपाऽमरावती ॥ १०
सर्वतीर्थवरं श्रेष्ठं नाम्नां रुद्रसरं स्मृतम् । भुक्तिमुक्तिप्रदं नित्यं सिद्धिर्पि गणसेवितम्
यत्रागत्य पुराक्षाता क्षिप्रासङ्गं समाश्रिता । तत्र तीर्थपरं जातं क्षातासङ्गमसंज्ञितम् ॥

यत्र भूतरजो (जा) जातः सद्यः प्रोक्तो विभावसुः ।

व्यास उवाच

कथं सूर्यस्त्वया प्रोक्तो विरजो ह्यभवत्पुरा ॥ ११

एतद्वेदितुमिच्छामि त्वत्तो ब्रह्मविदाम्वरं ।

सनत्कुमार उवाच

पुरा तु सञ्ज्ञा सावित्री स्पष्टा स्वतनयान्दही ॥ १४ ॥

पतिघमंरत्नानिष्य सवित्रे लोकचतुषे । तस्यापेमिपुत्रं जज्ञे लोकसाक्षिपिमावसो ॥
 यमो वै रञ्चतो ज्ञानोपमुनालो कपावनी । तत्र सञ्ज्ञाप्रवीच्छायास्यर्क्यायासृतांगिरम् ॥
 मिपुत्रमेतयोत्सङ्गे धृतनृपरिपालय । यावत्त्वहमितरुहाये घटस्यामिस्वपितुषु हे ॥
 रविमहिरतातपधर धमपरमनि । नोषाक्यादकदाहाये' पितुर्वेशमगताख्ये ॥
 पयसासमर्षत्वा सावित्राह्यमसदा । पितुर्वेशमगताख्ये सवितुर्भयविह्वला ॥
 पित्रनिवारितामानुषडवारूपधारिणी । विचच रघनेरभ्ये षड्लोकशाडधले ॥
 एकदायाचिनानेन सा यमेननुमुमुषा । भौदनवर्तवात्सं याचमानायतत्क्षणात् ॥
 तदापदाहनातेन छाया त घशशापह । यस्यान्यादेन मे घतं हनवान्बालभावत ॥
 तस्मात्पुत्रपदासञ्ज्ञो मविष्यमितसशय । पयशतोऽज्ञानान्तो विल्लापशुचादित ॥
 अतस्मिन्प्रन्तरेव्यास परिभूयद्यमुन्धरान् । माघयन्सकलल्लोकान्पहचारीविभावसु ॥
 दृष्ट्वा घनयम्यङ्गुमित्युवाचनदायमम् । किमिदवत्सतकण्ठकुत प्राप्तत्वयाऽनघ ॥
 इति पूषा यदा तेन सावित्रा लोकभाषन (लोकमास्वता)

उवाच गद्रदववा यम सयमिनीपति ॥ २६ ॥

प्रातराशापमेताप याचिनमानुरन्तिकान् । नोदत्तम्भोजनक्षिप्र बालभावेनताडिता ॥
 पार्श्वेगलिनीसद्यो मानुशापनिररुहती । तच्छ्रुत्वामोहमापन्नोरविध्यानपरायण ॥
 विचित्रमिदमारुयात् मानुशापस्य कारणम् ।

एव ध्यात्वा चिर काल ज्ञानघान् रविरशुमान् ॥ २६ ॥

नेयसादचिरापाङ्गात्वाष्ट्रीलोकस्यपावनी । केयंवाकुतआयाताकात्स्वधदशुचिस्मिरे ॥
 छायोवाच

नसासनामहाराज' छायातादाभ्यसम्भवा । गतावैसापितुर्गेहे धारिताह तदाऽन ॥
 सवित्रनैवक'य छायेकिञ्चित्कथञ्चन । एवमेसमयोनायतेनाह मौनमास्थिता ॥
 तच्छ्रुत्वामगवास्वष्टु' समापयेमास्थित । जगामसद्वसामानुर्बहुरोपसमन्वित

तद्वृष्टासहस्रोत्थाय त्वष्टालोकपितामहः । पाद्यार्धावमनीयादिमधुपर्करपूजयत्
नत्वा पादौपरिक्रम्यबहुमानपुरःसरम् । ऊचे मधुरयावाचा प्रियन्तेकरवामकिम्
रविरुवाच

कसातुसंज्ञासावित्री ममविप्रियकारिणी । आगता ते गृहं तात!मममार्गानुभेदिनी
त्वष्टोवाच

नहिजानीमहेतात प्रियायास्तेगतागतम् । इत्युक्ते वचनेत्वष्टा रविर्दुःखितमानसः
किंकरोमिक्रगच्छामि क्वचप्रियतरामम । इतिसम्भाषमाणेतुत्वष्टावाक्यमथाब्रवीत्
तवनेजः परिभ्रष्टा भग्राकापिगतावला । यदितेवल्लभाभार्या तेजस्त्वम्परिशामय
सूर्य उवाच

यद्येवंदुःसहतेजो ममापूर्वपितामह । यथातेरोचतेसम्यक् तथामेवर्षणंकुरु ॥ ४० ॥

इति सूर्यवचः श्रुत्वा शाणं कृत्वा सुदर्शनम् ।

घृष्टितः क्षुरधारेण लवीयान्निर्मलोऽभवत् ॥ ४१ ॥

तस्यवर्षितमात्रेणत्वष्टाचक्रेविवस्वतः । शा (श्रो) णंसुदर्शनंस्वक्रेसैकतामणिजातयः
तदात्वष्टाऽब्रवीद्वाक्यंमधुरंसूर्यसन्निधौ । महाकालवने रम्ये वडवा रूपधारिणी ॥
गृह्यतांभोः सुरश्रेष्ठशीघ्रंगच्छतुशाड्वले । यत्रक्षिप्रासरिच्छ्रेष्टायत्रक्षात्तासमागता
उभयोः सङ्गमो यत्रतत्रमुक्तिर्नसंशयः । तत्रसासुभगापत्नी प्राप्यते ते नसंशयः ॥
इतितस्यवचः श्रुत्वा सवितासर्वतापनः । तत्रागच्छद्वनंयत्र महाकालस्यपावनम् ॥

क्षातासङ्गमसंयुक्तायत्रक्षिप्रापयस्विनी । तत्रभुक्तिश्चमुक्तिश्च धनधान्यसमागमः ॥

तत्रागत्य प्रियाम्भार्या वडवारूपधारिणीम् ।

ददर्श ताम्मुनःश्यामां हरिरूपधरो हरिः ॥ ४८ ॥

नासिकाघ्राणमात्रेण यौ जातावाश्विनावुभौ ।

दर्शनीयौ सुवृष्णाङ्गौ भिन्नजौ तौ दिवोकसाम् ॥ ४६ ॥

छायावसुयुवेतत्र मिथुनंद्विजसत्तम! । तार्पीशनैश्चरं घेच सर्वलोकप्रतापनम् ॥
शनियोगेयदाऽमात्रै जायतेसर्वकामदा । तदास्तानंतदादानं श्राद्धंघैवतुकारयेत् ॥

तस्यहस्तगताल्मीमादतेसर्वंशुभम् । य क्षातासङ्गमेस्नात्वादानदद्याच्चरितम् ।
स्यावरोध्वरमन्यर्च्यतस्यपापक्षयोमयेत् ।

सौरि शनैश्चरोमन्दं वृष्णोऽतन्तोऽन्तकोयम् ॥ ५३ ॥

पिङ्गशुभायास्तुतोयन्नः स्याद्वरः पिप्पलायन ।

पतानि शनिनामानि प्रातः काले पठेन्नर ॥ ५४ ॥

तस्यशानैश्चरीषीडा नमयेत्तद्द्वयम् । धर्मोऽपिसाक्षादत्रैव तपस्तेपेसुदुस्तरम् ॥
यश्चतुःश्लोकेभ्यो तत्रतिष्ठतिमाहति । धर्मस्तरइतिख्यातनाम्नातीर्थमनुत्तमम् ॥

यत्र सिद्धिम्परा प्रातस्तपसा पवनामज ।

तस्मिस्तार्थं नरः स्नात्वा दत्त्वा चैकात्म्यभाजनम् ॥ ५७ ॥

सद्यासो मणिमुक्ताभिः काञ्चनालङ्कृतवरम् ।

ब्राह्मणेभ्योऽलङ्कृतैभ्यो वेदविद्वन्ध्रसादृगन् (म) ॥ ५८ ॥

मातृलोकसमुत्तारोऽह्नलोकेमहीयते । धावणेधवलेपक्षेष्वाद्दश्यास्तुयोत्तर ॥ ५९ ॥

धर्मतीर्थे सदाचारा म्मानदानादिका क्रिया ।

करोति सततं तस्य विष्णुलोकसनातनम् ॥ ६० ॥

ज्ययनाश्रमे नरः स्नात्वा ज्ययनेशविलोकयेत् ।

यत्र सिद्धिं गतो पुण्यावाग्बिनी मियजाम्बरो ॥ ६१ ॥

ज्ययनस्यप्रसादेनदेवपङ्क्तिमवापतु । ज्ययनेन पुराट्टृष्टिं प्राप्तावैदेवभेषजान् ॥ ६२ ॥

तस्मिस्तार्थेद्विजध्रष्टाद्वदृष्टिभवेश्वर । अत्रैवप्रातपान्मुख्यं साग्निहोत्राश्रमापरम् ॥

ततः सन्नामहाभागा सावित्रालोकविभ्रना । सृष्टलोकसमासाद्युभुषैविपुलाधियम् ॥

तस्माद्भ्यासपरंतीर्थं क्षातासङ्गमसञ्चितम् । सवपापहरम्पुण्यं सघकामवरप्रदम् ॥

यत्पतासुकथाम्पुण्यां शृणोतिभुविभक्ति । पठेद्वाप्रातस्तथाय तस्यपुण्यफलंशुभम् ॥

कपिलागोसहस्रेण फलमभयतिपवणि । तत्फलं समयाप्नोति नात्रकार्याविचारणा ॥

इति श्रीस्काण्डे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

क्षातासङ्गममाहात्म्यं नामसप्तपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अष्टपष्टितमोऽध्यायः

गयातीर्थमाहात्म्येगयातीर्थप्रशंसनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास! प्रवक्ष्यामि तीर्थमेकमतः परम् ॥ १ ॥

तीर्थानामुत्तमं तीर्थं गयानामेति नामतः । यत्र स्नात्वा नरो नित्यं मुच्यते स ऋणत्रयात्
देवान् पितॄन्समभ्यर्च्य विष्णुलोकं स गच्छति ।

व्यास उवाच

कीकटेपुगयापुण्या नदीपुण्या पुना पुनः (पुनःपुना) ॥ ३ ॥

तीर्थानामुत्तमं तीर्थं पुण्यो राजगिरिस्तथा (च्यवनस्याश्रमः पुण्यः पुण्यो राजगिरिस्तथा)
स कथं विदितो देशे महाकालचने शुभे । एतद्वेदितुमिच्छामि विस्तरेण तपोधन ।

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास! कथाम्पुण्यां पवित्रां पापहारिणीम् ॥ ५ ॥

यस्याः श्रवणमात्रेण पितरो यान्ति सद्गतिम् । पुरा कृतयुगे पुण्ये युगादिदेवनामतः ॥
राजासीत्स तु यर्मात्मा पुण्यश्रवणकीर्तनः । तस्य पालयतः सम्यक्प्रजाः पुत्रानि वीरसान्
च भूवुः सर्वसम्पन्ना वर्द्धमानाः समन्ततः । धर्मश्चतुष्पदो नित्यं यस्मिन् राज्ञि प्रशासति
काले वर्षी च पर्जन्यो ऋतवः स्वाङ्गुचारिणः ।

बहुसस्यफला पृथ्वी गावश्च बहुदुग्धदाः ॥ ६ ॥

चेद्वा द्रताविप्राः क्षत्रियावाहुशालिनः । वैश्याधनपरा नित्यं शूद्राः शुश्रूषणे रताः ॥
वर्णाश्रमरताः सर्वे सर्वधर्मोपदेशकाः । श्रुतिस्मृतिपरो धर्मो ह्यष्टपुष्टजनाकरः ॥ ११ ॥

नाधिब्याधयमिसम्भूता लक्ष्यन्ते केऽपि मानवाः ।

दुःशीला दुर्भगा नार्या विधवा नो तथैव च ॥ १२

बहुपुत्रालपुत्राश्च मृतपुत्रानवन्ध्यकाः । रूपशीलगुणोपेताः पतिव्रतपरायणाः ॥

सुमार्गकरसङ्कीर्णा दस्युदोषविधर्जित । ह्यताम्भुज्यतांशवद्भूयताञ्जगृहेषुदे ॥
 जपदानतपोहोमस्तुतियज्ञत्रियापरा । जना सर्वत्रदृश्यन्तेसर्वधर्मपरायणा ॥ १५ ॥
 चतुष्पदधरोधर्मोहाधर्मं पादधिग्रह । एष राजा सधर्मार्ता युगादिदेवसञ्जित
 येनेयपालितावृष्वीधर्मैणवर्द्धिता प्रजा । भवन्त्यांच पुराप्यास'यज्ञकौटिसमाधरत्
 तस्मिन्कालेऽतिचिदान्तस्तुष्टु (६) षडोनामदानथ ।

तेन सर्वं यशं नीतं धरावरमिदं जगत् ॥ १८ ॥

घोरं तप्त्या तप पुण्य ब्रह्मलब्धधर खल । नेवदेयानयज्ञाश्च वेदमार्गविधर्जिता ॥१६॥
 देयतापूजन नाम्नि स्वधास्वाहानदृश्यते । उत्सन्नोधर्ममार्गोऽयंशाभ्रतोषैदुरासदा
 नष्टप्राया सुरास्तेन कृता, सर्वोत्तमोसमा । ब्रह्माणंशरणंजगमु पितृणांसहस्राधुमि
 किं कुर्मं च च गन्धामस्तुष्टु (६) षडेन पराजिता ।

इति धृत्या पद्यस्तेषां ब्रह्मा लोक्पितामह ॥ २२ ॥

समुत्थायतत सर्वेविष्णुलोकंजगामह । तत्रगत्यासमारोप्य विष्णुदेयतणैः सह
 स्तुतिपुरुषगुणेनविष्णोस्तुलतेजस । प्रथमस्तुसर्पेयतेहारमनोऽभ्युदयाय च ॥ २४ ॥
 तदा तथा शमिरुच्यन्ती घैष्णवी घा (वायुपाषा) शरीरिणी ।
 धृत्यागमो सुमध्येष्टा भयता धेव उत्तमम् ॥ २५ ॥

ययंयातशिमोशियं महाकालयन प्रति । शुद्धाद्गुहातरं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम्
 नीवत्रमायिनांमाया प्रकाशयतिभूतले । सर्वतीर्थंमयतीर्थं कौटिकीचंवरप्रदम् ॥ २७ ॥
 यत्रशिशानरिच्छेष्टा मयकामफलप्रदा । दैत्याग्नकारिणीदिव्या महाकालीकुलेधरी
 कौटिकौटिकपाकाणां मातृणांशक्तिवर्द्धनी । गयापत्रमहापुण्या पद्मधौषमहातरी
 पुष्टमोक्षमगिति धेष्टो यत्रबुद्धगयास्मृता । सर्वेष्वगयासवाता त्रिभुलोकेषुविभृता
 विष्णोचोदरावर्दीर्गायं गदाधरविनिर्मितम् । सर्वेष्वपहराणुण्या यत्रप्रार्थीसरस्वती
 महासुहृन्दीपोला वक्षतिष्ठग्निपुण्यदा । श्वमोचभाशपोनिष्ठ पुराप्रोक्तोमहर्षिणा
 तत्रैव साशिलाप्रोक्ता मनमोरावर्दीर्गुमा । तत्रैवयगनेसर्वा देवता पितृकन्यका ॥
 सावीशरमयोद्भूता सर्वदेवमयोदृशि । सर्वतीर्थंमयादेवा गयातीर्थंमुत्तमम् ॥ ३४ ॥

शीघ्रं तत्तद्वत्तत्रैव परोमिद्विद्वत्तत्तत्रैव । पत्रप्रविष्टमादेन विपरोनिमग्नित्वाः ॥

ते सर्वे न्यसंमावाप्तिं प्रकथयाम्य मन्त्रमे ॥ ३ ॥

इति धाद्विधिवर्णनामोऽध्यायः ।

एकौनसप्ततितमोऽध्यायः

नामाष्टमस्तितमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

एकौनसप्ततितमोऽध्यायः

गयामाहात्म्येऽष्टविधिवर्णनम्

व्यास उवाच

विश्वमिदमाख्यातं गयामाहात्म्यमुत्तमम् ।

भगवन्! भवता सर्वं विदितं विश्वमूर्तिना ॥ १ ॥

तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि धाद्विधिवर्णनमुत्तमम् । शेषस्य सति त्रैलोक्येऽपि तत्रैव तपोधन

कियन्तः पितरो नित्यं कृमायान्ति सुरालयम् । केयांश्चैवितरः प्रोक्ताः पितृनाम्न पुरातन

सन्त कुमार उवाच

धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि यस्य ते नैष्ठिका मतिः ।

तथापि श्रूयतां घत्स! धाद्विधिवर्णनमुत्तमम् ॥ ४ ॥

धादे प्रकल्पिता लोकाः धादे धर्मः प्रतिष्ठितः ।

धादे यज्ञा हि तिष्ठन्ति सर्वकामफलप्रदाः ॥ ५ ॥

धादेयद्दीयते किञ्चिद्देवप्रदित्तर्पणम् । धादेन हि विजानीयात्पुत्रप्रोक्तं महर्षिणा

मनुष्याभ्ययः सर्वे सुरसिद्धाश्च मानवाः । गन्धर्वाः किन्नराणां च शोशनासुरेश्वराः

त्रीन्ध्रीन् पिण्डान् समुद्दिश्य धादं दत्त्वा समाहिताः ।

प्राप्नुवन्त्यखिलान् कामान् सर्वान् व्यास! मनोगतान् ॥ ८ ॥

एवपरापरम्पमार्गं प्रवर्तन्तेसनातनम् । तथापिपितरोद्येते समाख्यातास्तपस्विभिः
 तत्सर्वं समग्रं वक्ष्यामि यथाश्रुतं तथाश्रुतम् । यद्यैतपितरो देवा देवाश्च पितरस्तासां १०
 अन्योन्यपितरोद्येते देवाः पितृगणौ सह । मार्कण्डेनपुराणं प्रथमेतद्विज्ञोत्तम ॥ ११

नियोधयामि ते व्यास! निखिलं सवमादितम् ।

यावन्तस्ते पितृगणान्तस्मिन्नलोके च ते गता ॥ १२ ॥

सनत्कुमार उवाच

सर्तनेयजनांश्रेष्ठा सर्वेपितृगणा स्मृता । चत्वारोमूर्तिमन्तोवै त्रयस्तेषाममूर्तयः
 तेषांलोकविसर्गञ्चकीर्तयिष्यामि तच्छृणु । प्रभाषणमहत्त्वं च विस्तरेण तपोधन ॥
 धर्ममूर्तिधरास्तथा त्रयोवेपरमागणा । तेषां नामानि लोकाश्च कीर्तयिष्यामि तच्छृणु

लोका सनातनानाम यत्र तिष्ठन्ति भास्वरा ।

अमूर्तयः पितृगणस्ते वै पुत्राः प्रजापतेः ॥ १६ ॥

धिराजस्यद्विजश्रेष्ठ धीराजाइति न श्रुतम् । यजन्नेतान् देवगणा विधिदृष्टेन कर्मणा
 एतेषु योगपितृणां लोकान्प्राप्य सनातनान् । पुनर्पुंगवसहस्रान्ते जायन्त ब्रह्मवादिनः
 ते प्राप्य तां स्मृतिभूय सादृश्ययोगमनुत्तमम् ।

यान्ति योगगतिं सिद्धा पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥ १६ ॥

एतेस्यु पितरस्तात योगिनायोगघट्टना । आप्याययन्ति ये पूर्वं सोमयोगबलेन वै
 तस्माच्छाद्धानि धीयन्ते योगिना द्विजसत्तम ।

एव वै प्रथमं कल्पं तपोदानमिति विधुतम् ॥ २१ ॥

एतथा मानसी कन्या मेतानाममहागिरे । पत्नी हि मधुत श्रेष्ठा यस्यामेनाक उच्यते
 मेनाकस्य तु न धीमान् कीञ्चो नाम महागिरि ।

अग्निप्यात्ता पितृगणस्तत्र तिष्ठन्ति भास्वरा ॥ २२ ॥

याम्या बर्हिषदाभासन् यमाद्याश्चैव पश्चिमाम् ।

सोमपाञ्चोत्तराम्प्राप्ता दिश धनदपालिताम् ॥ २४ ॥

अमूर्तिमन्तावाकाशं कन्ययाडनलीं क्षितौ ॥ २५ ॥

यक्षरक्षःपिशाचाश्च यजन्ते भाचितान्मनः ।

साध्या देवान्यन्तिस्म विश्वे देवा ऋषीन्तथा ॥ २६ ॥

मानवाः श्राद्धदेवं च ऋषयो ब्रह्म सनातनम् । एवं परम्पराप्रातः श्राद्धधर्मः सनातनः
देवकार्यात्परं कार्यं पितृकार्यं विशिष्यते । भरद्वाजान्मजाः सप्त श्राद्धधर्मपरायणाः

जातिस्मरत्वमापन्ना निर्वाणपदधीं गताः ।

गुरोश्च दोग्धीं गां हत्वा ममैते वै द्विजाधमाः ॥ २६ ॥

पितृनुद्दिष्य ते सर्वे भक्षयन्तः क्षुभ्रादिताः । तेन पुण्यप्रभावेण योगभ्रष्टा दिवंगताः

सप्त जातिस्मरास्ते वै योगयुक्ता वभुविर ।

तस्माच्छ्राद्धं परं प्रोक्तं सूरिभिः परमात्माभिः ॥ ३१ ॥

श्राद्धे प्रतिष्ठिता लोकाः श्राद्धे योगः परम्नप ! ।

एवं ते पितरः प्रोक्ताः श्राद्धस्य च विधि शृणु ॥ ३२ ॥

ब्रह्मचर्यरतो दान्तो नक्रोधी न स्वमत्सरी । शौचान्चारपगोर्धरःशास्त्रदृष्टिजितेन्द्रियः

एवं यः कुरुते श्राद्धंतीर्थे चैव विशेषतः । ततोऽधिकतमप्रोक्ता तृप्तिर्व्यास क्षयेऽहनि

चृद्धिश्राद्धे तथा प्रोक्ता महालयेशताधिका । ततो दशगुणाप्रोक्ताप्रयागे द्विजसत्तम

प्रयागाद्दशगुणा तृप्तिः कुरुक्षेत्रे च सत्तम ।

कुरुक्षेत्रात्ततो व्यास दशाधिका गया स्मृता ॥ ३६ ॥

ततो दशाधिका व्यासमहाकालवने शुभे । अत्रन्थ्यांमर्चनःपुण्यं गयातीर्थे चसर्वदा

येषां निरयमापन्नाः पितरो जन्मजन्मनि । तेषामुद्धारणार्थाय तीर्थमेतत्सुदुर्लभम्

सकृत्स्मरणमात्रेण पितृणां दत्तमक्षयम् । ये नरा रणमध्यस्थाः पितृवंशविचर्जिताः

गर्भपाते मृता ये च नामगोत्रव्युतास्तथा । स्वगोत्रे परगोत्रे वा आत्मघातमृताःपरे

तेषामुद्धारणार्थाय अत्र श्राद्धं विधीयताम् । उद्बन्धनमृता ये च विपशस्त्रमृताश्चये

दोषमिर्व्यङ्गतो वापि दोषब्रह्मण्ये मृताश्च ये । तेषामुद्धारणार्थाय अत्रश्राद्धं विधीयते

अग्निदग्धाश्च ये जीवा नाग्निदग्धास्तथा परे ॥ ४३ ॥

विद्युद्भतेन ये केचित्मुद्गराभिहताः परे । तेषामुद्धारणार्थाय अत्र श्राद्धं विधीयते

तृपार्ताः क्षुधिताश्चैवहापिताश्चैवयेमृताः । प्रेतयोर्निगताश्चैव म्लेच्छयोर्निगताश्चये
तेषामुद्धरणार्थाय अत्र श्राद्धं विधीयते ॥ ५८ ॥

एवं श्राद्धविधिं व्यास! तस्मिंस्तीर्थे समाचरेत् ।

ऋणत्रयविनिर्मुक्तो वाञ्छितार्थं लभेत सः ।

गयायां च समासाद्य सुरा इन्द्रपुरोगमाः ।

चक्रुश्च विधिघटसर्वे यदुक्तं देवभाषया ॥ ५९ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये गयामाहात्म्ये श्राद्धविधिवर्णनं

नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्ततितमोऽध्यायः

गयातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

ततः सुरगणाः सर्वे धूतपापाः समाहिताः । पुनर्योगचलं प्राप्य स्वाधिकारंययुः पुरा

एवं व्यास गयातीर्थं कुमुद्वत्यां सुनिश्चितम् ।

गयायां यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ॥ २ ॥

तत्तीर्थेषु नरः स्नोत्वा तत्तत्तीर्थफलं भवेत् । तथैव च गयाक्षेत्रं गयाश्राद्धफलप्रदम्

फलगुश्च सरितां श्रेष्ठातथैवफलदायिनी । आदिगयाबुद्धगया तथाधिष्णुपदीस्मृता

गयाकोष्ठस्तथा प्रोक्तोगदाधरपदानि च । वेदिका षोडशी प्रोक्ता तथैवचाक्षयोघटः

प्रेतमुक्किरि नित्यं शिला चोक्ता तथैव च ।

अच्छोदा निम्नगा प्रोक्ता पितृणां चाश्रमोत्तमः ॥ ६ ॥

देवानां दानवानां च यक्षकिन्नररक्षसाम् । पन्नगानां च सर्वेषां तथैवाश्रम उत्तमः

एतत्स्थानेषु सर्वेषु स्नानदानादिका. क्रियाः ।

श्राद्धं च विधिघट्टेयं तत्तत्तीर्थफल लभेत् ॥ ८ ॥

गयाया पितृरूपेण स्वयमेव जनार्दन । तं ध्यात्वा पुं उरीकाश्रुं मुच्यते च ऋणत्रयात्

एवं व्यासां गयातीर्थं पुरावन्त्या प्रतिष्ठितम् ।

पश्चात्तु कैकटे जातं यत्र सन्निहितोऽसुरः ॥ १० ॥

तदारभ्य द्विजश्रेष्ठ गया तत्र प्रतिष्ठिता । गदाधरपदाघातेर्महासुरो निपाति

तत्पदे च महिमानं जनार्दनसमर्पितम् ॥ १२ ॥

पद्मकोशं गयाक्षेत्रं कोशमेकं गयाशिरः । यत्र तत्र करिष्यामि पितृणां दत्तमक्षय

सर्वदा सर्वकालेषु गयाश्राद्धं विधीयते ॥ १३ ॥

सम्बत्सरे परं व्यासं दिनमेकं प्रतिष्ठितम् । कन्यास्थे च दिघानाद्ये हस्तनक्षत्रसयुं

महालयेति तत्प्रोक्तं पितृणां दत्तमक्षयम् ॥ १४ ॥

सर्वदा सर्वकालेषु गयाश्राद्धं विधीयते ॥ १५ ॥

सम्बत्वसरे परं व्यासं दिनमेकं प्रतिष्ठितम् । अन्वष्टकायाश्चुर्ध्वग्नितमातृणां श्राद्धमुत्तमः

अक्षया जायते तुभिः पितृणां कल्पसङ्ख्यया ।

एवं व्यासां पुरी रम्या स्नानदानादिकर्मसु ॥ १७ ॥

भूयस्तु सम्प्रवक्ष्यामि माहात्म्यं परमाद्भुतम् ।

तच्छृणुष्व मया ख्यातं पवित्रं पापनाशनम् ॥ १८ ॥

सप्तर्वीणा च या भार्या ऋषिपत्न्यः पतिव्रता ।

स्वाहादोषपरिभ्रष्टा दूषिताः पावकेन च ॥ १९ ॥

ऋषिमिश्रं परित्यक्ता वध्रमुश्च वनाद्गमम् । एवं बहुतिथे कालेनारदो देवदर्शनं

तासां च प्रियमन्विच्छन्समायातो वनान्तरे ।

तामिश्रं सत्कृतो नित्यं समासीनो धृतमत्र ॥ २१ ॥

उवाच श्लक्ष्णयावावा देशकालोचितं वच । किमिदं विवृतं जातं भवतीनां परामर्शः

कस्माच्च ऋषिभिरित्यक्ता लोकमातरं पतिव्रता ॥ २३ ॥

ऋषिपत्न्य ऊचुः

न जानीमो घयंतातयेनदोषेणतापसैः । विमुक्ताः साग्निकैःक्षिप्रंकार्तिकेयप्रसङ्गतः
लोकापवादजं किञ्चिज्जातंदिष्टवशाद्धम् । किं कुर्मोवाक्गच्छामःकितपःकाचदेवता
यस्याराधनपुण्येन पतिसान्निध्यमाप्नुयुः । एतन्निश्चित्य भोब्रह्मन्ब्रूहित्वंवेदतत्त्वतः
इति पृष्टस्तदा तामिब्रूँपिपत्नीभिर्नारदः । उवाच सुधिरंध्यात्वातासांसशर्महेतवे

नारद उवाच

श्रूयतां भोस्तपःश्रेष्ठाभवतीनां च कारणम् । महाकालवने रम्येगयातीर्थमनुत्तमम्
तत्रैव चाक्षयो नाम न्यग्रोधः शाखिनां वरः । तत्रागमनमात्रेण धूतदोषाभविष्यथ
सर्वदोषहरं तीर्थं सर्वकामधरप्रदम् । सर्वसौख्यकरं पुण्यं तत्र गच्छत माचिरम्
नारदस्य वचः श्रुत्वा ऋषिपत्न्यः सुचोदिताः ।

महाकालवने व्यास! इच्छन्त्यः प्रियमात्मनः ॥ ३१ ॥

आजग्मुस्तद्वनं तत्र यत्रतीर्थगयाभिधम् । तत्रगत्वाशुचीभूयस्नानदानादिकाःक्रियाः
कृतास्ताभिश्च पुण्याभिर्नभस्यस्यासितैतरे ।

पञ्चम्यामृषिसञ्ज्ञायां तामिः सुचरितं व्रतम् ॥ ३२ ॥

उपोष्य चैकरात्रं तु जागरं चैव योगतः । कृतमात्रे व्रते व्यास धूतपापावभुःक्षणात्
भर्तृकोपपरिभ्रष्टाः सद्यः प्राप्ता गृहाश्रमम् । ऋषिभिःसाञ्जिकं दत्तं पूर्ववद्दृषिसत्तम
तदाप्रभृति लोकेऽस्मिन्पञ्चमी ऋषिसञ्ज्ञिता ।

ये नराश्चाथ नार्यो यास्तां कुर्वन्ति तु भक्तितः ॥ ३६ ॥

नीवाराहारकं कृत्वा शुचीभूय समाहिताः ॥ ३७ ॥

नतेपांजायतेकिञ्चिदापद्दुःखं कदाचन । दुर्भगत्वंचनारीणां न वियोगश्चमातृभिः
पुत्रतो धनतो वापि कदाचित्सम्भविष्यति ।

एवं व्यास! समाख्यातं यस्त्वया परिपृच्छितम् ॥ ३६ ॥

अवंत्यामीदृशं तीर्थं वर्तते भुविसत्तम । तादृशं पुण्यदं किञ्चिन्नास्तिब्रह्मांडगोलके
अस्मिन्स्तीर्थं नरः कश्चिन्महादानानि चेच्चरेत् ।

ब्रह्मयाणि भयन्त्यस्य विष्णुलोके महीयते ॥ ४१ ॥

यो वै नियमवान्भूत्वा कथामेता शृणोति वा ।

पठेच्च सतत व्यासहृद्यमेधकण्ड लभेत् ॥ ४२ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकार्शीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेश्वन्तीखण्डे-
ऽचन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये गवाशीर्यमाहात्म्यवर्णन नामसप्ततितमोऽध्याय ॥ ७० ॥

एकसप्ततितमोऽध्याय.

पुरुपोत्तमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

पुरुपोत्तम परं तीर्थं त्वयामोक पुराणम् । माहात्म्यतस्यतीर्थस्य विस्तराद्दमेप्रभो
एतत्तु धोतुमिच्छामि त्वत्तो ब्रह्मविदा वर ॥ १ ॥

सतत्पुमार उवाच

शृणुष्व भो द्विजश्रेष्ठ! कथा पापहरापराम् ॥ २ ॥

यस्या श्रवणमात्रेण महापापक्षयो भवेत् । पुराकल्पेषु वै ब्रह्मन्वैकुण्ठे विमले शुभे
समासीनो रमानाथो पार्यदै सतकादिभि ।

महर्षिभि सदाचारै पितामहपुरोगमै ॥ ४ ॥

ऋद्धिसिद्धिगुणोपेतैस्तस्वैस्तैर्महदादिभिः ।

गणगन्धर्वसङ्घैश्च सेव्यमान समन्तत ॥ ५ ॥

किञ्चरोद्गानसन्मावैर्नृत्यद्विरप्सरोगणै । चितामणिगृहोद्गारललिताङ्गणभूमिषु
कल्पद्रुमवृत्तच्छाय आसीने हि मुरद्विपि ।

धर्मचादरता सर्वे ब्रह्ममार्गसुनिश्चिता ॥ ७ ॥

तेषा मध्ये परा माया ह्यपृच्छत्कमलापतिम् ॥ ८ ॥

लक्ष्मीरुवाच

पुण्यकानां विधिं नाथ! श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

सर्वज्ञोऽसि महाप्राज्ञ! वाच्यतां यदि रोचते ॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच

दानं स्नानं तपः श्राद्धं सदा शस्तं हि शोभने! ।

तथापि विधिना प्राप्तं तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् ॥ १० ॥

देशैः काले पर्वणि च तीर्थं चायतनेपदे । दानं स्नानं तपः श्राद्धं मुनिभिः परिकीर्तितम्
पूर्णमास्याममावास्यां सङ्क्रान्तौ ग्रहणे तथा । वधूर्नोच्यतीपाते दानवृद्धिः परास्मृता
गङ्गायां भास्करक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे च पुष्करे । गोदावर्यां गयायां च तीर्थं चामरकण्टके
अवन्त्यां च हुतं दत्तं तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पर्वे तीर्थं समाचरेत्

कुर्बलो दुर्भगो मूर्खो जडो रोग समन्वितः ।

तीर्थपर्वपरिभ्रष्टो नरो भवति निश्चितम् ॥ १५ ॥

के योगाः सुकृतानां च कर्तव्याश्च विशेषतः ॥ १६ ॥

श्रीकृष्ण उवाच

साधु पृष्टः प्रिये! प्रश्नः पुण्यकानां त्वयाऽनघे । मलमासे समायाते ये नरा व्रतवर्जिताः

जन्मजन्मनि दारिद्र्यं तेषां भवति शोभने! ॥ १७ ॥

श्रीरुक्मिण्युवाच

कीदृशो हिमलोमासः केन योगेन जायते । कदा काले समायाति पतन्नो वद विस्तरात्

श्रीकृष्ण उवाच

युक्तमुक्तं त्वया देवि प्रश्नः कालो यमीदृशः । देवतापितृकार्याणि विधिना हिमलिङ्गुचे

शौरं मीजी विवाहश्च व्रतोपवासकर्तथा । विशेषेण गृहस्थानां घड्यं मुनिघरोत्तमैः

सम्बत्सरत्रयान्ते च मासो यमधिगच्छति । असंक्रमे रवेरस्मिस्तस्मादधिकमासकः

अधिमासाधिपत्योऽहं सदैव पुरुषोत्तमः । ममाभिधानं तीर्थं च महाकालघने शुभम्

पुरुषोत्तमाख्यं मे धाम सदैवात्र प्रतिष्ठति । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गन्तव्यं हित्वया सह

महाकालघनेतत्र यत्र तीर्थं ममामिधम् । प्राणितोयेसमायाति मज्जतायं प्रियेष्टुषम्
तेषामिह ममादर्यं न कदापि भषिष्यति । घतधान्यकलत्रादि पुत्रसौख्यं सदैव हि

असहजान्नऽपि सम्प्राप्ते मामुद्दिश्य व्रतं चरेत् ।

अधिमामाधिपत्योऽहं सदा ये पुरुगोत्तम ॥ २६ ॥

ज्ञान दान जपो होम स्वाध्याय पितृतर्पणम् ।

देवतात्वां च मध्याह्ने ये कुर्यात् नराक्षमा ॥ २७ ॥

अशुभं च भवे सदैव तेषां ये कर्मणे ध्रुवम् । मलमासो गत शून्यो येषां देवि प्रमात्त
दारिद्र्यं च सदानर्पाशाकरागविवधनम् । अधिमासेसमायात अवन्त्याव्रतमाचरेत्

तथा द्वादश्याहं प्रात्या त्वामप्य च न मशय ।

स्वल्प दानमलं कार्यं यत्किञ्चिदिह यत्कृतम् ।

तत्सर्वं मत्प्रसादनं ह्यनन्तं प्रियदर्शनं ॥ ३० ॥

श्रीदशाय

ईदृशो हि स्वयां प्रोक्तो ह्यधिमासस्य सुमत ॥ ३१ ॥

सहिमा ह्यपि लोकात् सत्यं कामयत्तम् । अधिमासव्रतं पुण्यं कथयन् प्रसादत ॥

श्रीदृष्ट्वा उवाच

असहजान्तो यदा मामं प्राप्य न मानवे प्रिये । मशोत्सवस्वत्तदाकार्यं मात्मानोद्दिष्टकाङ्क्षिभि
हृत्पापक्षेप्तनुदश्यां नष्टभ्यां वा सुरेभ्यरि । अश्रम्यां चायकतप्यं व्रतशोभयिनाशनम्

वधालामोपहारणं मांसं चापि मलिम्लुचे ।

पुण्याह्वेनातदुपायहृत्या पौर्वाहिकीं शिषाम् ॥ ३५ ॥

शृश्या नित्यं पश्चाद्वागुदयं हृदि स्मरन् । उपवासं च नरं च पक्वभुक्तं च मानिनि
एकस्य निश्चयं कृत्वा ततो विप्राग्निमन्त्रयेत् ।

सपत्न्याश्चान्सदाधारान्कुलीनाऽङ्गानि मगमवान् ॥ ३७ ॥

ततो मध्याह्नवसये रुद्रमीयुक्तं मन्त्रात्मकम् । स्यात्पदेदमले कुम्भे धेनुमन्त्रैर्द्विजातिभि
पूजयेत्पत्न्यामभ्यागोत्रिभिः सपितामहम् । गन्धतोयेन सन्ध्याप्यपश्चाद्भूतैस्तपैव च

मिष्टान्नैर्नवभिश्चैव नैवेद्यैर्धूपदापकैः । आच्छादनैश्च घस्त्रैश्च पीतकौशेयकैस्तथा
घण्टामृद्भङ्गनिहादैर्घोषध्वनिसमन्वितैः । आरार्तिकं व्रती कुर्यात्कपूर् रागरुचन्दनैः ॥

अलाभे तूल्मुकैश्चापि फलस्यानन्त्यहेतवे । ताम्रपात्रस्थिते तोयेचन्दनाक्षतपुष्पकैः

अर्घ्यं दद्यात्सपत्नीकः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।

पञ्चरत्नैः समायुक्तैर्जानुनीकृत्य भूतले ॥

समादाय च पाणिभ्यां सर्वभक्तिसमन्वितः ॥ ४३ ॥

अर्घ्यमन्त्रः

कृपावन्सर्वभूतेषु जगदानन्दकारक! । गृहाणात्वर्यमिमं देवसम्पूर्णफलदा भव ॥

प्रार्थनामन्त्रः

स्वयम्भुवे नमस्तुभ्यं ब्रह्मणेऽमिततेजसे । नमोऽस्तु ते श्रियानन्दब्रह्मानन्द कृपाकर

एवं सम्प्रार्थ्यं गोविन्दं पूजयेद् ब्राह्मणस्वयम् ।

सपत्नीकाञ्छुचीन्स्नाताह्वं क्षमीनारायणो स्मरन् ॥ ४६ ॥

पूजयित्वा विधानेन भोजयेद्घृतपायसैः ॥ ४७ ॥

भोजयित्वा विधानेन सपत्नीकं यथोचितम् ।

विद्याविनयसम्पन्नं तथा पत्न्या समन्वितम् ॥ ४८ ॥

पूजयित्वा यथाशक्त्या घस्त्रालङ्कारकुङ्कुमैः ।

गोस्तन्याम्रकपित्थैश्चखजूरैः कदलीफलैः ॥ ४९ ॥

पनसैर्नारिकेलैश्च नारङ्गैर्दाडिमैस्तथा । घृतपक्वान्नगोधूमैः शुभैः सोमालिकैर्घटैः ॥

शर्कराघृतपूरैश्च कर्णिकैः खण्डमण्डकैः । उर्वारुकर्कटीशाकैः शृङ्गवेरैः समूलकैः ॥

अन्यैश्च विविधैः शाकैराम्रैः पक्वैःपृथक् पृथक् ।

भक्ष्यभोज्यलेह्यपेयकन्दकानि विशेषतः ॥ ५२ ॥

सुवासितान्गोरसांश्च परिवेष्यमृदु द्रवन् । इदं स्वादुरसंभोज्यं भवदर्थेप्रकल्पितम्

याच्यतांरोचतेयच्चयन्मयापाचितंप्रभो । धन्योऽस्म्यनुगृहीतोस्मिच्छतंसार्थं चमन्दिरम्

विसर्जयेत्ततो विप्रान्दत्त्वा ताग्वूलदक्षिणाः । चतुर्भिर्मिलितैर्देविताग्वलं प्रयत्नम्

महाकालघनेतत्र यत्र तीर्थं ममाभिधम् । प्राणिनोयेसमायांति मञ्जनाथंप्रियेष्टुषम्
तेयामिह ममादेयं न कदापि भविष्यति । धनधान्यकलत्रादि पुत्रसौख्यं सदैव हि

यमद्भवान्नेऽपि सम्प्राप्ते मामुद्दिश्य व्रत धरेत् ।

अधिमासाधिपत्योऽह सदा वै पुण्योत्तमः ॥ २६ ॥

स्नानं दानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृनर्यणम् ।

देवताचां च मध्याह्ने ये कुर्वन्ति नरोत्तमा ॥ २७ ॥

अक्षयं च मयेऽस्यं तेषां वै कर्मणे ध्रुवम् । मलमासो गतः शून्यो येषां देवि प्रमादतः
दास्त्रिय च सदानेषां शोकरोगविषधन्तम् । अधिमासे समायाते अघनृपाव्रतमाधरेत्

तेषां द्वादश्याहं प्राण्या स्नाम्य च न सशय ।

स्वल्प दानमलं कार्यं यत्किञ्चिदिह यः कृतम् ।

तत्सर्वं मत्प्रसादेन ह्यनन्तं प्रियदर्शने! ॥ ३० ॥

धीहृषाच

ईदृशो हि स्वया प्रोक्तो अधिमासस्य सुप्रत ॥ ३१ ॥

अहिमा इति लोकानो सर्वकामयस्त्रयः । अधिमासत्रयं पुण्यं कथयस्य प्रसादतः ॥

धीहृषण उवाच

असहजान्तोपदामासः प्राप्यते मानवैः प्रिये । न शोभयस्व न दाशयं माग्यतो हिनवाद्भिः
हृषणपक्षेण पुद्गलां नयन्त्यां वा सुरेभ्यश्चि । अग्न्यां च यजन्तं यं व्रतं शोके विनाशकम्
यथा लामोपहारं ल मासे चापि मलिभ्युचे ।

पुण्यवाहे प्रातः कथायहृत्वा षोडशोऽहो मियाम् ॥ ३२ ॥

गृहीत्या त्रियमं पश्चाद्वागुद्देवं हृदि स्मरन् । उपयन्तं च नक्तं च एकभुक्तं च मानिनि
एकस्य तिष्ठयं कृत्वा ततो विद्याप्रिमन्त्रदेम् ।

सप्तर्षीकण्डसदाशाराणकुर्त्सीमाऽह्नातिगामयान् ॥ ३३ ॥

ततो मत्पराह्वयमये स्मर्त्सीगुप्तं वनजलम् । स्यात्पदेऽग्ने कुम्भे धेर्मात्रैर्द्विजातिभिः
पूत्रदेव्यरवाम्बुन्यागोत्रिभि सपिनामटम् । गन्धतोयेन शंभ्याप्येव भ्रातृर्नृत्तरेव

मिष्टान्नेनैवमिध्वैव नैवेद्यैर्धूपदापर्कैः । आच्छादनैश्च वस्त्रैश्च पीतकौशेयकैस्तथा
घण्टामृदङ्गनिहादैर्घोषध्वनिसमन्वितैः । आरातिकं व्रती कुर्यात्कर्पूरागरुचन्दनैः ॥
अलाभे तूल्मुकैश्चापि फलस्यानन्त्यहेतवे । ताम्रपात्रस्थिते तोयेचन्दनाक्षतपुष्पकैः

अर्घ्यं दद्यात्सपत्नीकः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।

पञ्चरत्नैः समायुक्तैर्जानुनीकृत्य भूतले ॥

समादाय च पाणिभ्यां सर्वभक्तिसमन्वितः ॥ ४३ ॥

अर्घ्यमन्त्रः

रूपावन्सर्वभूतेषु जगदानन्दकारक ! । गृहाणार्घ्यमिमं देवसम्पूर्णफलदा भव ॥

प्रार्थनामन्त्रः

स्वयम्भुवे नमस्तुभ्यं ब्रह्मणेऽमिततेजसे । नमोऽस्तु ते श्रियानन्दब्रह्मानन्द रूपाकर

पवं सम्प्रार्थ्यं गोविन्दं पूजयेद् ब्राह्मणस्वयम् ।

सपत्नीकाञ्छुचीन्स्ताताल्लक्ष्मीनारायणौ स्मरन् ॥ ४६ ॥

पूजयित्वा विधानेन भोजयेद्घृतपायसैः ॥ ४७ ॥

भोजयित्वा विधानेन सपत्नीकं यथोचितम् ।

विद्याविनयसम्पन्नं तथा पत्न्या समन्वितम् ॥ ४८ ॥

पूजयित्वा यथाशक्त्या वस्त्रालङ्कारकुङ्कुमैः ।

गोस्तन्याम्रकपित्थैश्चखजूर्गैः कदलीफलैः ॥ ४९ ॥

पनसैर्नारिकेलैश्च नारङ्गैर्दाडिमैस्तथा । घृतपक्वान्नगोधूमैः शुभैः सोमालिकैर्वटैः ॥

शर्कराघृतपूरैश्च कर्णिकैः खण्डमण्डकैः । उर्वारुकर्कटीशाकैः शृङ्गावैरैः समूलकैः ॥

अन्यैश्च विधिभिः शाकैराम्रैः पक्वैः पृथक् पृथक् ।

भक्ष्यभोज्यलेह्यपेयकन्दकानि विशेषतः ॥ ५२ ॥

सुवासितान्गोरसांश्च परिवेष्यमृदु द्रुवन् । इदं स्वादुरसंभोज्यं भवदर्थेप्रकल्पितम्

याच्यतांरोषतेयञ्चयन्मयापाचितंप्रभो । धन्योऽस्म्यनुगृहीतोस्मि कृतंसार्थचमन्दिरम्

विसर्जयेत्ततो विप्रान्दत्त्वा ताग्वूलदक्षिणाः । चतुर्भिर्मिलितैर्द्विगताग्वूलमम घल्लमम

यो ददाति द्विजश्रेष्ठे न भवे सुभगो नर । सुभगा च सदाचारा बल्लभा स्वव्रतेसव
 पुत्रसौभाग्ययुक्ता च ताम्बूलैर्जायते प्रिये ।
 परैस्तु केशव प्रीत पूगैराश सहोमया ॥ १७ ॥
 चणकेनातल प्रीत खदिरेपानुवन्मथ । चनुभिर्विभवरूपोऽसी य पुष्पातिजगत्त्रयम्
 परितोप्य सपत्नीकान्हस्ते दत्त्वा च मोदकान् ।
 आसीमान्तमनुव्रज्य भुञ्जीत सह चन्धुभि ॥ ५६ ॥
 असङ्क्रान्त व्रतं नारा या करोताह सुप्रिये ।
 दारिद्र्य पुत्रशोक च वैधव्य नाप्नुयान्कश्चित् ॥ ६० ॥
 नरो वा यदि वा नारी य कुर्याद्य मलिम्लुचे ।
 स सवसुखभोक्ता च भवेन्नास्तेव सशय ॥ ६१ ॥
 मलिम्लुचे प्राप्य न पूजितो येनारावणोऽह परयेह गक्त्वा ।
 कथ भवेयु सुखपुत्रसम्प सुहृन् सुभार्या सुगुणैरुपेता ॥ ६२ ॥
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्रया संहिताया पञ्चमेऽघन्तीखण्डे
 ऽघन्तीक्षत्रमाहात्म्ये पुरुगोत्तममाहात्म्ये दानादिमाहात्म्यवर्णनं नामैक
 सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

द्विसप्ततितमोऽध्यायः

अधिमासस्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अधिमास समाप्ताद्योऽन्यत्रस्थितिमा मन । फतोतिसनरोमूर्धो महाकालघनादृते
 अधिमासे नरो भ्यान् तर्प्ये पुरुगोत्तमामिधे ।
 छात्वा दत्त्वा च दानानि तेषा लोका मनातना ॥ २ ॥

पुरुषोत्तमं समभ्यर्च्य रमालालितपादकम् । तथैवच उमां देवीं शङ्करेण च पूजयेत्
वाञ्छितार्थशतं प्राप्य विष्णुलांके महीयते ।

भाद्रपदे सिते पक्षे एकादश्यां समाहितः ॥

उपोष्य विधिवद् व्यास! रात्रौ जागरणं चरेत् ॥ ४ ॥

विष्णोश्च पूजनं कार्यं जलयात्रातथैवच । पुरुषोत्तमसरेनित्यं तस्यपुण्यफलंशृणु
पुत्रदारधनं सम्यगायुरोग्यसम्पदः । न तेषां दुर्लभंकिञ्चित्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥

तस्य पूर्वतरे भागे जटेश्वरमहेश्वरः । तिष्ठति तापसस्तीरे यत्र राजा भगीरथः ॥

तपस्तप्त्वा परं लेभे पुण्यं पुण्यवताम्बरः । गङ्गां भूतलमानीय सर्वलोकसुखाय वै
तस्य तीर्थे नरः स्नात्वा तिलधेनुं प्रदापयेत् ।

सर्वयज्ञफलं प्राप्य पुत्रवाञ्छायते नरः ॥ ६ ॥

त्तस्येशान्तरे भागे रामो भार्गवसत्तमः । तपस्तेपे सुधर्मात्मा आत्मकायचिशुद्धये
कौशिकी च सरिच्छ्रेष्ठा सर्वतीर्थधरप्रदा ।

तत्र स्नात्वा नरो जातिहत्याद्रोपचिवर्जितः ॥ ११ ॥

रामेश्वरं समालोक्य धूतपापो भवेन्नरः ॥ १२ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डेऽ-

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये पुरुषोत्तमेश्वरमाहात्म्येऽधिमासस्नानदानादि-

माहात्म्यवर्णनंनामद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

गोमतीतीर्थंभूडमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

गोमतीकुण्डं त्वया प्रोक्तं पुरा ब्रह्मन्सनातनम् ।

कस्मिन्काले कदा ज्ञातं तन्नो घटं सुविस्तरान् ॥ १ ॥

सनत्कुमार उवाच

शृणुष्वभोमहाप्राज्ञकथापापहरापरां । गोमतीकुण्डोद्धवापुण्यापुराष्ट्रेणभाषितम्
नैमिषे च समासीनामृषयः शौनकादयः । कथयन्तिकथापुण्यासर्वतीर्थोद्धवाशुभम्
तस्मिन्नवसरे पुण्ये काशीमाहात्म्यमुत्तमम् । कथितं नारदेनैव पवित्रं पापहारकम्
ऊपरं पुण्यपापनाशन्याचाराणसीपुरी । ध्रुवः लभन्ते मोक्षञ्च समं चण्डालपण्डिता
धर्मीचरणयोर्मध्येपञ्चक्रोशी महाफलम् । अमरा मरणमिच्छन्तिकाकथाइतरजना
इति स्मृत्वा तदा व्यासः स्वयम्भूः प्रत्यभाषत ।

शृण्वता सवद्वचानामृषीणां च परन्तपः ॥ ७ ॥

नदी न गोमतीतुल्या वृष्णतुल्या न देवता । सर्वपातालभूमध्ये न द्वारकासमापुरा
इतितेनिश्चयज्ञात्वामृषयः शौनकादयः । यत्रतत्रस्थिता सर्वे प्रातः सन्ध्यामुपासितुम्
तत्रैवगोमतीतीर्थेचक्रुस्तेषु धृतव्रता । सान्दीपनोऽपिऽतत्रैवप्रातः सन्ध्यांसमाचरत्
एष षट्तिथे काले धरतस्तस्य वै व्रतम् ।

सान्दीपनस्य वै व्यासः ह्यवन्तीपुरवासिनः ॥ ११ ॥

तस्यैव कामपूत्यर्थं विद्यार्थिनी रामजनादर्नो ।

समायातो सुकुमाराङ्गी सततं ब्रह्मचारिणो ॥ १२ ॥

निवासं ध्वस्तुस्तस्य गुरोर्मेहे परन्तप । तस्य पाठयत सम्यग्बिद्यां सर्वश्रुती पराम्
एषस्युपसि तत्रैव दृश्यते न तत्रा गुरुः । विद्योपदेशकालोऽयं क्व गतो नो गुरुर्यत्र

त्रैसप्ततितमोऽध्यायः] * गोमतीकुण्डप्रसङ्गः ॥ ११ ॥

इति पृष्ठे तयोरेवं गुरुपत्नी ह्युवाच ह । सर्वं कुरुते परमं भगवान्पातकान्तरम् ॥

तत्रैव याति वै नित्यं गुरुस्ते प्रातःकालम् ॥

गोमता वै मरिच्छ्रेष्ठा द्वारकायां च प्रथमा ॥ ११ ॥

इति श्रुत्वा तत्रा कृष्णो रामेण सह सर्वम् ॥

किं कर्तव्यमिहास्माभिरात्मनो हितमुत्तमम् ॥ १२ ॥

गुरोरागमनं काङ्क्षे अत्रैव स्थितिकाङ्क्षया ।

एतस्मिन्नेव काले तु सान्दीपनिरगाद् गृह्य ॥ १३ ॥

तत उत्थाय तौ वीरौ गुरोरावन्दनं ततः । प्रथयाप्रथमौ कृत्या शश्वतं वचनं तदा ॥

श्रूयतांभोमहायोगिन्नस्माकंवासकारणम् । विद्यार्थिनाधिष्ठितासौ गुरोराव उवाच ॥

प्रातःकाले च ते ब्रह्मन्समयो नास्ति नो प्रथो ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य कृष्णस्य च ब्रह्मस्य च ॥ १४ ॥

उवाच भगवान्व्यास! आत्मनो व्रतकारणम् ।

अस्माकं परमं वत्स! व्रतं वै शाश्वतं मनम् ॥ १५ ॥

गोमतीस्नानं कर्तव्यं प्रातःकाले सदा युधिः ।

तत्रैवोपासनं पुण्यं सन्ध्याया इति निश्चितम् ॥ १६ ॥

इति निश्चित्य युष्माभिर्यद्योग्यं क्रियतां तथा ।

तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णुर्मायामानुषरूपवान् ॥ १७ ॥

गोमत्याराधनं चक्रे कुशस्थल्यां द्विजोत्तम । यत्र शिवेश्वरोद्भवो यदाकुण्डम् ॥

कन्धदेश्वरस्योत्तरेभागेगोमतीसा समागता । पातालतलमावेश्यतरस्यन्या ॥

प्रातस्तथाय ते सर्वे गोमतीं सरितां वराम् ।

दृशुः सुचिरापाङ्गी व्यास! स्वाश्रमगामिनीम् ॥ १८ ॥

श्रीकृष्ण उवाच

अत्रैव चागता ब्रह्मन्गोमती सरितां वरा । स्नानदानादिकं सर्वमर्थम् ॥

गोमत्यत्रसमालीनायज्ञकुण्डेसरस्वती । तदाप्रभृतिलोकेऽस्मिन्गोमतीः ॥

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः.

गोमतीतीर्थकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्

ध्याम उवाच

गोमताकुण्डं त्वया प्रोक्तं पुरा महन्मनाननम् ।

कस्मिन्काले कदा ज्ञातं तन्नो षट् सुविस्तरात् ॥ १ ॥

सनत्कुमार उवाच

शृणुष्वमोमहाप्राज्ञकथांपापहरांपराम् । गोमतीकुण्डोद्भवापुण्यापुराख्द्रेजमापितान्
भैमिषे च समासीनाश्चपयशौनकादयः । कथयन्निक्थापुण्यासर्षतीर्थोद्भवाशुभम्
तस्मिन्नवसरे पुण्ये कार्श्यामाहात्म्यमुत्तमम् । कथितं नारदेनैव पवित्रं पापहारकम्
ऊरु पुण्यपापानाघन्यापाराणसीपुरी । ध्रुव लभन्ते मोक्षञ्च समं चण्डालपण्डिता
असीघरुणयोर्मध्येपञ्चकोशी महाफलम् । अमरा मरणमिच्छन्तिकाक्थाइतरेजना
इति स्मृत्वा तदा ध्यास्य स्वयम्भू प्रत्यमापत ।

शृण्वता सवद्वानामूर्धना च परन्तप ॥ ७ ॥

नदी न गोमतीतुल्या कृष्णतुल्या न देवता । सवपातालभूमध्ये न द्वारकासमापुरा
इतितेनिश्चयमात्वाश्चपय शौनकादयः । यत्रतत्रस्थिता सर्वे प्रातः सन्ध्यामुपासितुम्
तत्रैवगोमतीतीरेष्वकुस्तैवै धृतप्रता । सान्दीपनोऽपिऽतत्रैवप्रातः सन्ध्यासमाचरत्
एवं बहुतिथे काले चरतस्तस्य वै प्रतम् ।

सान्दीपनस्य वै ध्यास्य ह्यचन्तीपुरवासिन ॥ ११ ॥

तस्यैव कामपूत्यर्थं विद्यार्थिनो रामजनार्दनौ ।

समायातौ मुकुमाराङ्गी सततं ब्रह्मचारिणी ॥ १२ ॥

निवास चक्रतुस्तस्य गुरोर्गोद्वै परन्तप । तस्य पाठयत सम्यग्विद्या सर्वधृती पराम्
एवस्युपसि तत्रैव दृश्यते न तदा गुरु । विद्योपदेशकालोऽयं क गतो नो गुह्वर

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

कन्यडेश्वर इति ख्यातं तत्र तीर्थमनुत्तमम् । तत्रनीर्थे नरःस्नात्वा दृष्ट्वा देवं महेश्वरम्
मुच्यते सर्वपापेभ्यः शुचिः प्रयतमानसः । विमानशतसंयुक्तः शिवलोके महीयते
भुवि पुण्यतमंतीर्थं सर्वपापहरं परम् । खगतांसङ्गमो यत्र गङ्गेश्वरसमीपतः ॥ ३ ॥
महापापहरं पुण्यं महापुण्यफलप्रदम् । आकाशान्पतिता यत्र गङ्गा त्रैलोक्यपावनी
विधृता शिरसि सद्यो महादेवेन शम्भुना ।

तस्मिन्स्तीर्थे नरः स्नान्वा गङ्गे शमचलोचयेत् ॥ ५ ॥

गङ्गास्नानफलं प्राप्यविष्णुलोकेमहीयते । वीरेश्वरमनुप्राप्य तस्मिन्स्तीर्थेनरोवसेत्
सर्वपापघिशुद्धात्मा वीरलोकमवाप्नुयात् ।

तीर्थमन्यन्महापुण्यं भुवि ख्यातं महर्षिभिः ॥ ७ ॥

वामनकुण्डेतिविख्यातंत्रिपुलोकेषु घिश्रुतम् । यस्यदर्शनमात्रेणब्रह्महत्यांव्यपोहति
मनोरथशतं प्राप्य पश्चाद्विष्णुपुरं व्रजेत् ।

व्यास उवाच

कदा काले तमुत्पन्नं वामनाख्यं पुराऽनघ! ॥ ९ ॥

तत्सर्वं श्रांतुमिच्छामि त्वत्तो ब्रह्मविदां वर! ।

सनत्कुमार उवाच

शृणुष्व भो द्विजश्रेष्ठ! कथां पापहरां पराम् ॥ १० ॥

यस्य श्रवणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते । दैत्येन्द्रस्तु पराप्रोक्तो विष्णुभक्तिपरायणः
प्रह्लाद इति विख्यातः सर्वधर्मभृतां वरः । आचारविजितोधर्मः सत्येन विजितारमा
धैर्येण च धृता लोकाः क्षमया विधृता मही ।

तत्सभायां समासीनो रराज बलिराट् तथा ॥ ३० ॥

मरुद्विरिव संवीतो वासवो दिवि देवतैः । एकदा च सभामध्ये नारदो देवदर्शनः
आगतस्तेषु सर्वेषु दानवेषु स्थितेषु च । दृष्ट्वा तमागतं सर्वे ह्युत्तस्थुर्दितिनन्दनाः
चवन्दिरे सर्वशस्तु बलिना किंनरोत्तमम् । सत्कृत्य चासनं दत्त्वा पप्रच्छकुशलं नृपः

कृत्वाऽऽतिथ्यं समासीनो नारदः प्राह सत्तमः ।

मेघगम्भीरयो वाचा बलिं प्राहर्षिसत्तमः ॥ ३४ ॥

नारद उवाच

श्रूयतां दितिजश्रेष्ठ गतोऽहं वृषमंदिरे । तत्र देवसभा रम्या दिव्याऽभिप्रायसंयुता
तत्र देवाः सगन्धर्वाः पुरन्दरपुरोगमाः ॥ ३५ ॥

समासीनाः कथांपुण्याकथयन्ति परस्परम् । तत्र दैत्यकथां शुभ्रां मया ख्यातान्सेहिरे
हिरण्यकशिपुर्दैत्यः पुराऽऽसीच्च प्रजापतिः । त्रैलोक्यविजयी नेता येनेयं वसुधा जिता
सर्वलोकं वशीकृत्य बुभुजे च वसुन्धराम् । अतीवनेजः संपन्नो महाबलपराक्रमः
वशी सर्वत्रगः कामी नृसिंहेन निपातितः । बलिं कियद्बलं लोके नारदत्वं प्रशंससि
इति मांधर्षयित्वा च विडौजा लोकसङ्ग्रही । बहुधा वादयन्वादान्कटुकान्दानवोत्तम
तस्मात्त्वं दानत्रश्रेष्ठपितृपर्यागतं महीम् । विजित्य सार्वभौमत्वं लभस्व वसुधाधिप
कियद्बलधृता नूनं देवाश्च दनुजोत्तम ! । पलायनपरादान्ताः सदैघरणभीरवः ॥ ४२ ॥
मम वाक्परो भूत्वा त्रैलोक्याधिपतिर्भव । नारदस्य वचः श्रुत्वा बलिर्वैरोचनिस्तदा
चकार कोपमतुलं त्रैलोक्यविजये द्विज । मंत्रयित्वाऽसुरान्सर्वान्सर्वदैत्यजनेश्वरः
सङ्ग्राममकरोत्तीव्रं वासवं नवलीयसा । जित्वा च सकलान् देवान् वशीचक्रे सवासवान्
सर्वलोकेश्वरो जातो बलिर्वैरोचनोऽसुरः । हताधिकारास्त्रिदशाभ्रप्रराज्याः पराजिताः
विचरन्ति यथा मर्त्यास्तेन देवगणाभुवि । किञ्चित्कालं समासाद्य ब्रह्माणंशरणं ययुः
भो ब्रह्मन्बलिना भ्रष्टा देवलोकात्परन्तप । किं कुर्मः क्वच गच्छामः कमुपायं चरामहे

ब्रह्मोवाच

श्रूयतां भोः सुरश्रेष्ठायुष्माकं साधनं परम् । यूयं यात पुरीं रम्यां पद्मावतीं ममरोत्तमाः

तत्र तीर्थवरं श्रेष्ठं नाम्ना चोत्तरमानसम् ।

यत्राऽष्टसिद्धिदा रुधाता महासिद्धिप्रदा नृणाम् ॥ ५० ॥

निधयश्च नयेवापि तत्र तिष्ठन्तिमत्तमः । तस्यैव दक्षिणे भागे विष्णुतीर्थमनुत्तमम्

तत्र स्नात्वा नर पश्येत्सिद्धेश्वरीं सुसिद्धिदाम् ।

श्रद्धिसिद्धिपरो भू वा विष्णुलोके महीयने ॥ ५२ ॥

आश्विनस्य सित पक्षे दशम्या दिवस तथा ।

अष्टसिद्धिशमीदेशे गणेश्वर प्रपूजयेत् ॥ ५३ ॥

विजया सवलोकेषु जायतेनाऽत्र सशय । शमीमूलस्थित निःसृष्टिसिद्धिप्रदम्

पूजयेत् नरो नित्य गणेश सर्वकामदम् । सर्वकामघर लब्ध्वा पुत्रवान्धनवान्भवेत्

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन महाकालघने मनेन । यत्रविष्णुसरस्तीर्थं तत्र गच्छतमाधिरम्

उपासनासुरध्रेष्ठाविष्णोरतुलनेजस । कुरुष्व सर्वभीतिभ्यत्रातासस्यात्सुरोत्तमा

इति श्रुत्वा घञस्तस्य व्रजण शसितात्मनः ।

महाकालघने प्राप्ता देवास्ते कार्यसाधका ॥ ५८ ॥

अत्राऽऽगत्य शुचीभूय स्नानदानान्निवर्मभिः ।

उपासाञ्चित्रे सिद्धा विष्णुभक्तिपरायणा ॥ ५६ ॥

ब्रह्माणमथ ते सर्वे पप्रच्छुर्धिधिमादरात् । उपासनाया देवस्य देवा शक्रपुरोगमा

देवा ऊचुः

ब्रह्मकेतव्रकारेण विष्णुभक्ति परामयेत् । तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामस्त्यक्तो ब्रह्मचिदां पर

ब्रह्मोवाच

धूयतां भो सुरध्रेष्ठा विष्णुभक्तिमनुत्तमाम् ।

शुभान्भवधरं देव शशिवर्णं चतुर्भुजम् ॥ ६२ ॥

प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सपिप्सोपशान्तये । तामस्तेषां जयस्तेषां कुलस्तेषां पराजय

येषामिदीपरस्यामोहद्वयम्यो जनार्दन । अभीष्टिसतार्थसिद्ध्यर्थं पूजयेत् य सुरैरपि

सर्पचिप्रहरस्तस्मै गणाधिपतये नमः । ब्रह्मार्दी सृष्टिकामेन प्रेरितोऽर्द्ध शौरिणा

न शक्तो वै प्रजाः कतुं विष्णुध्यानपरायणः ।
 एतस्मिन्नन्तरे सद्यो मार्कण्डेयो महाऋषिः ॥ ६६ ॥
 सर्वसिद्धेश्वरोदान्तोदीर्घायुर्विजितेन्द्रियः ।
 मयादृष्टोऽथगत्वातं तदाहं समुपस्थितः ॥
 ततः प्रफुल्लनयनौ सत्कृत्य चेतरेतरम् ॥ ६७ ॥
 पृच्छमानो परं स्वास्थ्यं सुखासीनो सुरोत्तमाः ।
 तदा मया स पृष्टो वै मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ६८ ॥
 भगवन्केन प्रकारेण प्रजा मेऽनामया भवेत् ।
 तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि भगवन्मुनिवन्दित! ॥ ६९ ॥

श्रीमार्कण्डेय उवाच

विष्णुभक्तिः परा नित्या सर्वातिदुःखनाशिनी ।
 सर्वपापहरा पुण्या सर्वसुखप्रदायिनी ॥ ७० ॥
 एषा ब्राह्मी महाविद्या न देया यस्य कस्यचित् ।
 कृतघ्नाय ह्यशिष्याय नास्तिकायानृताय च ॥ ७१ ॥

ईर्ष्याय च रूक्षाय कामिकाय कदाचन । तद्गतं सर्वं विघ्नन्तियत्तद्धर्मसनातनम्
 एतद्गुह्यतमं शास्त्रं सर्वपापप्रणाशनम् । पवित्रं च पवित्राणां पावनानां च पावनम्

विष्णोर्नामसहस्रं च विष्णुभक्तिकरं शुभम् ।

सर्वसिद्धिकरं नृणां भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ॥ ७२ ॥

ॐ अस्य श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्रमन्त्रस्य मार्कण्डेयऋषिः ।

विष्णुर्देवताअनुष्टुप्छन्दः सर्वकामावाप्त्यर्थे जपे विनियोगः ।

अथ ध्यानम्

सजलजलदनीलं दर्शितोदारशीलं करतलधृतशैलं वेणुवाद्ये रसालम् ।

ब्रजजनकुलपालं कामिनीकेलिलोलं तरुणतुलसिमालं नौमि गोपालबालम् ।

ॐ विश्वं विष्णुर्हृषीकेशः सर्वात्मा सर्वभावनः ।

सर्पंग शयरातायो भूतप्रामाऽऽशयाशय ॥ ७३ ॥

मनादिनिधनो देव सयः सयसम्भय । सयव्यापा जगद्वाता सयसलिधरोऽनय
जगद्बाने जगत्त्रया जगदीशो जगत्पति ।

जगद्गुरुर्नाश्रायो जगद्वाता जगन्मय ॥ ७८ ॥

सवाऽऽहृतिधर सयविभ्वरूपी जनादेन ।

अनन्मा शाश्वतो निरयो विभवाधारो विभु प्रभु ॥ ७९ ॥

यद्गुरूपैकस्यैव सर्पंकाशराहरः । कालाग्निप्रमथो धामु प्रलयान्तकरोऽक्षय ॥ ८० ॥

महाणयो महार्मयो अलबुदुबुदसम्भय ।

सन्तुतो विरुतो मन्स्यो महामन्स्यन्तिमिद्गिर ॥ ८१ ॥

अनन्तोषामुकि शशोवराहोधरणीधर । पय शारविधेकाङ्गोऽसोर्दमगिरिस्थित
हयप्रोयो विशालाशो हयकर्णो द्यावृति । मन्धनो रत्नहारी च कुर्मो धरधराधर

पिन्दिरो निद्रितोतर्दी सुतन्दोतन्दनप्रिय । नाभिनामृणालाघ स्वयमुश्चतुरानन
प्रजापतिपरो दक्ष मृष्टिकता प्रभाकर । मराचि कश्यपोदश सुरासुरगुह कपि

धामनो धाममार्गो च धामकर्मा गृहद्रुपु । त्रैलोक्यत्रयमणो दापो बलिपञ्चविनाशन
यज्ञहर्ता यज्ञकर्ता यज्ञेशो यज्ञभुविभु ।

सहस्राशुभगो मानुर्विषस्वातरपिरशुमान् ॥ ८७ ॥

तिग्मतेजाऽध्याल्पनजा कर्मसाक्षी मनुयम । द्वराज सुरपतिशानधारि शचापति
अग्निवायुमन्त्रो बह्विरुणो यादसापति । नैऋ तोनादनोऽनादीरक्षयज्ञोघनाधिप

कुपेरोचित्तगान्धरो यसुपागो विलासवृत् । अमृतस्रवण सोम सोमपातकर सुधी
सर्वोपधिकर र्थामाग्निशाकरदिवाकर । विशारिर्विग्रहता च विषकण्ठधरोगिरि

नालकण्ठो वृगी रद्री मालचन्द्रो ह्यमापति ।

शिव शान्तो वशी धारो ध्यानी मानी च मानद ॥ ९२ ॥

हमिकाटो मृगव्याधो मृगहा मृगलाञ्छन ।

यटको भैरवो बाल कपाला दण्डविग्रह ॥ ९३ ॥

श्मशानवासी मांसाशा दुष्टनाशी वरान्तकृत् ।

योगिनीत्रासको योगी ध्यानस्थो ध्यानवासनः ॥ ६४ ॥

सेनानीः सेनदःस्कन्दोमहाकालोगणाधिपः । आदिदेवोगणपतिर्विघ्नहाविघ्ननाशनः
ऋद्विसिद्धिप्रदोदन्ती भालचन्द्रोगजाननः । नृसिंह उग्रदंष्ट्रश्च नखी दानवनाशकृत्
प्रहादपोपकर्ता च सर्वदैत्यजनेश्वरः । शलभः सागरः साक्षी कल्पद्रुमचिकल्पकः
हेमदो हेमभागी च हिमकर्ता हिमाचलः । भूधरो भूमिदोमेरुःकैलासाशखरोगिरिः

लोकालोकान्तरो लोकी विलोकी भुवनेश्वरः ।

द्विपालो द्विपतिर्दिव्यो दिव्यकायो जितेन्द्रियः ॥ ६६ ॥

विरूपो रूपवान् रागी नृत्यगीतविशारदः । हाहा ह्रहश्चित्ररथो देवर्षिर्नारदः सखा
विश्वेदेवाः साध्यदेवा धृताशीश्च चलोऽचलः ।

कपिलो जल्पको वग्दी दत्तो हैहय सङ्घराट् ॥ १०१ ॥

घसिष्ठो घामदेवश्च सप्तर्षिप्रवरो भृगुः । जामदग्न्योमहावीरः क्षत्रियान्तकरोह्यपिः
हिरण्यकशिपुश्चैव हिरण्याक्षोहरप्रियः । अगस्तिः पुलहोदक्षः पौलस्त्योरावणोव्रटः
देवारिस्तापसस्तापीविभीषणहरिप्रियः । तेजस्वीतेजदस्तेजी ईशो राजपतिःप्रभुः
दासरथी राववोरामोरघुवंशविचर्धनः । सीतापतिःपतिःश्रीमान्ब्रह्मण्योभक्तवत्सलः

सन्नद्धः कवची खड्गी घोरचासा दिगम्बरः ।

किरीटी कुण्डली चापी शङ्खचक्री गदाधरः ॥ १०६ ॥

कौशल्यानन्दनोदारो भूमिशायी गुहप्रियः ।

सौमित्रो भरतो बालः शत्रुघ्नो भरताग्रजः ॥ १०७ ॥

लक्ष्मणः परवीरघ्नः स्त्रीसहायः कपीश्वरः । हनुमानृक्षराजश्चसुग्रीघोवाल्लिनाशनः
दूतप्रियो दूतकारी ह्यङ्गदो गदातां वरः । घनध्वंसी घनी वेगो घानरध्वजलाङ्गुली
रविदंष्ट्री च लङ्काहा हाहाकारो वरप्रदः । भवसेर्तुर्महासेर्तुर्वदृसेत् रमेश्वरः ॥ ११० ॥

जानकीचल्लभः कामी किरीटी कुण्डली खगी ।

पुण्डरीकविशालाक्षो महाबाहुर्धनाकृतिः ॥ १११ ॥

चक्षुरक्षरल कामी वामा वामाङ्गुलसल ।

स्त्रीप्रिय स्वापर म्थैण मिथ्यो वामाङ्गवासक ॥ ११२ ॥

जितवैरी जितकामो जितक्रोधो जितन्द्रिय ।

शान्तो दान्तो दयारामो होकम्प्राग्रतधारक ॥ ११३ ॥

सास्त्रिक सत्वसम्पानो महा क्रोधहा सर ।

बदुगाश्रमसर्वात' सर्घराक्षसनाशरुत् ॥ ११४ ॥

राधणारी रणमुद्रशमन्तकच्छेत्क । रायकारी यज्ञकारी दाता मोक्षा तपोयन

वयोध्याधिपति कान्तो वैकुण्ठोऽकुण्ठविग्रह ।

स यजनतो वनी शूरस्तपी सत्यफलप्रद ॥ ११६ ॥

सर्वमाज्ञा सर्वगश्च सर्वप्राणहरोऽध्यय ।

प्राणध्याद्याप्यपानश्च ध्यातोदान समानक (त' ॥ ११७ ॥

नाग कृकल कूमश्च देयदत्तो घनञ्जय । सर्वप्राणविज्ञो व्यापी योगधारकधारक

तत्त्वचित्तत्वदस्तत्या सवतस्त्वविशारद ।

ध्यानम्यो ध्यानशाली च मनम्बा योगचित्तम ॥ ११८ ॥

ब्रह्महो ब्रह्मदो ब्रह्मज्ञानाच ब्रह्ममम्भव । आध्यात्मविद्विदोर्दीपो ज्योतिरूपोनिरञ्जन

ज्ञानदोऽज्ञानहा ज्ञाना गुरु शिष्यापदेशक ।

सुशिष्य शिषित' शाला शिष्यशिक्षाविशारद ॥ १२१ ॥

मन्त्रदो मन्त्रहा मन्त्रा तन्त्री तन्त्रजनप्रिय ।

सन्मन्त्रो मन्त्रविमन्त्रा यन्त्रमन्त्रैकमञ्जुत १-२ ॥

मारणो मोहनो मोहा स्तम्भोघाटन' खल ।

बहुमायो विमापश्च महामायाविमोहक ॥ १२३ ॥

मोक्षदो घन्धको वन्दी ह्याकपणविकर्षण ।

ह्रींकारो वाजरूपी च ह्रींकार' कालकाधिप ॥ १२४ ॥

सौंकार शक्तियाञ्छक्ति' सयशक्तिधरोधर ।

अकारोकार ओंकारश्छन्दोगायत्रसम्भवः ॥ १२५ ॥

वेदोवेदविदोवेदीवेदाध्यायी सदाशिवः । ऋग्यजुःसामाथर्वेशःसामगानकरोऽकरी
त्रिपदो बहुपादीषु शतपथः सर्वतोमुखः । प्राकृतःसंस्कृतोयोगी गीतग्रन्थप्रहेलिकः

सगुणो विगुणश्छन्दो निःसङ्गो विगुणो गुणी ।

निर्गुणो गुणवान्सङ्गी कर्मा धर्मो च कर्मदः ॥ १२८ ॥

निष्कर्मा कामकामी च निःसङ्गः सङ्गवर्जितः ।

निर्लोभो निरहंकारी निष्कञ्चनजनप्रियः ॥ १२६ ॥

सर्वसङ्गकरो रागी सर्वत्यागी वहिश्चरः । एकपादो द्विपादश्च बहुपादोऽल्पपादकः
द्विपदस्त्रिपदोऽपादी विपादी पदसंग्रहः । खेचरो भूचरो भ्रामी भृङ्गकीटमधुप्रियः

ऋतुः संवत्सरोमासो गणिनाकौह्यहर्निशः । कृतं त्रेता कलिश्चैव द्विपरश्चतुराकृतिः
दिवाकालकरःकालःकुलधर्मःसनातनः । कलाकाष्ठाकलानाढ्योयामःपक्षःसितासितः

युगो युगन्धरोयोग्यो युगधर्मप्रवर्तकः । कुलाचारः कुलकरः कुलदैवकरः कुली ॥
चतुराश्रमचारी च गृहस्थो ह्यतिथिप्रियः ।

वनस्थो वनचारी च घानप्रस्थाश्रमोऽश्रमी ॥ १३५ ॥

चटुकोब्रह्मचारीचशिखासूत्रीकमण्डली । त्रिजटीध्यानवान्ध्यानीवद्रिकाश्रमवासकृत्
हेमाद्रिप्रभवोहैमो हेमराशिर्हिमाकरः । महाप्रस्थानको विप्रो विरागी रागघान्गृही

नरनारायणोऽनागो केदारोदारविग्रहः । गङ्गाद्वारतपःसारस्तपोवनतपोनिधिः ॥
निधिरेव महापद्मः पद्माकरश्शियालयः । पद्मनाभः परीतात्मा परिव्राट्पुरुषोत्तमः ॥

परानन्दः पुराणश्चमप्राङ्राज विराजकः । चक्रन्थश्चक्रपालस्यश्चक्रचर्तो नराधिपः
आयुर्वेदविदो वैद्यो धन्वन्तरिश्च रोगहा ।

धौवधीवीजसम्भूतो रोगी रोगविनाशकृत् ॥ १४१ ॥

चेतनश्चेतकोऽर्चित्यश्चित्तचिन्ताविनाशकृत् ।

अतीन्द्रियः सुखम्पर्शश्चरचारी विहङ्गमः ॥ १४२ ॥

गरुडः पक्षिराजश्च चाक्षुषो विनतात्मजः । विष्णुयानविमानस्थो मनोमयसुरंगमः

बहुवृष्टिकरो धर्मो गेरावप्यधिरावणः । उच्चैश्रयाऽरुणो गामी हरिदम्बोहरिप्रियः
प्राकृत्यो मेघमाली च गजरत्नपुरन्दरः । वसुदो वसुधारश्च मिद्रालुः पद्मगाशनः ॥१४५॥

शयशार्पी जलेशार्पी व्यास सत्यवतीसुतः ।

वेदव्यासकरो घाग्मा बहुशाखाविकल्पकः ॥ १४६ ॥

स्मृति पुराणधर्मार्थोपरावरविचक्षणः । सहस्रशार्पी सहस्राक्ष सहस्रवदनोज्ज्वलः
सहस्रगद्गु सहस्राशु सहस्रकिरणोत्तरः । बहुशार्पिकशार्पीश्च त्रिशिराविशिरा त्रिरीः
जटिलो भस्मरार्गी च दिव्याम्बरधरः शुचिः ।

अणुरूपो बृहद्रूपो विरूपो विकरावृत्तिः ॥ १४६ ॥

समुद्रमायको माया मधरत्नहरोहरिः । पद्मवैद्यका घञ्जा घिन्तामणिमहामणिः
अनिर्मुल्यो महामृत्यो निर्मुल्य सुरमि सुखाः ।

पिता माता शिशुर्न्युधाता त्वष्टायमा यमः ॥ १५१ ॥

यन्त स्योवाणकाराश्च बहिस्योवैवहिश्चरः । पावनः पावकापाकीसर्वमक्षाहुताशनः
भगवान्भगहा भागा भवमञ्जो भयङ्करः । कायस्य कायकारी च कायकता करप्रदः
एकधमा द्विधमा च सुर्क्षा दूतयोपजीवकः ।

बालकस्तारकस्त्राता कालो मूपकभक्षकः ॥ १५४ ॥

सञ्जावनोर्जीवकर्तासजावोनीवसम्भवः । पञ्चशिकोमहार्हावण्यु सर्वव्यापीमहेश्वरः
दिव्याङ्गदोमुक्तमालाश्रीवत्सोमकरच्छत्रजः । श्याममूर्तिघनश्याम पीतवासा शुभाननः
चारवासा विवासाश्च भूतदानवबहुभः । अमृतोऽमृतभागनीच मोहिनीरूपधारकः
दिव्यदृष्टिः समदृष्टिर्देवदानववञ्जकः । कथन्थ केतुकारी च स्वर्भानुश्चन्द्रतापनः ॥
प्रहराजो प्रह्वी प्राह सर्वप्रहविमोषकः ।

दानमानजपो होमः सानुकूलः शुभप्रदः ॥ १५६ ॥

विघ्नकताऽपहताश्च विघ्नताप्रो विनायकः । अपकारोपकारी च सर्वसिद्धिफलप्रदः
सेवक सामदानी च भेदी दण्डीषमत्सरी । दयावान्दानशीलश्चदानीयञ्चाप्रतिप्रह्वीः
हविरग्निश्चरस्थाली समिधश्चानिलो यमः ।

होतोद्गाता शुचिः कुण्डःसामगो वैकृतिः सघः ॥ १६२ ॥

द्रव्यंपात्राणिसङ्कल्पो मुशलोह्यरणिःकुशः । दीक्षितोमण्डपोवेदिर्यजमानःपशुः ऋतुः

दक्षिणा स्वस्तिमान्स्वस्ति ह्याशीर्वादः शुभप्रदः ।

आदिवृक्षो महावृक्षो देववृक्षो घनस्पतिः ॥ १६४ ॥

प्रयागो वेणुमान्वेणी न्यग्रोधश्चाऽक्षयो घटः ।

सुतीर्थस्तीर्थकारी च तीर्थराजो व्रती व्रतः ॥ १६५ ॥

वृत्तिदाता पृथःपुत्रोदोग्धागौर्घत्सपव च । क्षीरंक्षीरवहःक्षीरीक्षीरभागविभागवित्

राज्यभागविदोभागी सर्वभागचिकल्पकः । चाहनो चाहको वेगी पदचारा-तपश्चरः

गोपनो गोपको गोपी गोपकन्याविहारकृत् ।

वासुदेवो विशालाक्षः कृष्णोगोपीजनप्रियः ॥ १६८ ॥

देवकीनन्दनो नन्दी नन्दगोपगृहाऽऽश्रमी । यशोदानन्दनो दामी क्षामोदर उल्लूखला

पूतनारिः पद्माकारी लीलाशकटभञ्जकः । नवनीतप्रियो घाग्मी घत्सपालकवालकः

घत्सरूपधरो घत्सी घन्सहा धेनुकान्तरुन् ।

चकारिर्वनवासी च घनक्रीडाविशारदः ॥ १७१ ॥

कृष्णघर्णाकृतिः कान्तो वेणुवेत्रविधारकः ।

गोपमोक्षकरो मोक्षो यमुनापुलिनेचरः ॥ १७२ ॥

मायाघत्सकरो मायी ब्रह्ममायापमोहकः । आत्मसारविहारज्ञो गोपदारकदारकः ॥

गोचारी गोपतिर्गोपो गोघर्धनधरोवली । इन्द्रधुम्नोमखध्वंसीवृष्टिहा गोपरक्षकः

सुरभिन्नाणकर्ता च दाक्षपानकरः कली ।

कालीयमर्दनः काली यमुनाहदविहारकः ॥ १७५ ॥

सङ्कर्षणो बलश्लाघ्यो बलदेवो हलायुधः ।

लाङ्गली मुसली चक्री रामो रोहिणिनन्दनः ॥ १७६ ॥

यमुनाकर्षणोद्धारो नीलवासा हलो हली ।

रेवतीरमणो लोलो बहुमानकरः परः ॥ १७७ ॥

वौदारिर्वाधको वाधोजगन्नाथो जगत्पतिः ॥ १६५ ॥

भक्तिर्भागवतोभागी विभक्तोभगवत्प्रियः । त्रिग्रामोऽथनवारणथोगुह्योपनिषदासनः
शालिग्रामःशिलायुक्तोविशालोमंडकाश्रयः । श्रुतदेवःश्रुतःश्रावीश्रुतबोधःश्रुतश्रवाः

कल्किः कालकलः कल्को दुष्टम्लेच्छविनाशकृत् ।

कुङ्कुमी धवलो धारः क्षमाकरो वृषाकपिः ॥ १६८ ॥

किङ्करः किन्नरः कण्वः केकीकिम्पुरयाधिपः । एकरोमाचिरोमाच्यहुरोमावृहत्कविः
चक्रप्रहरणोवज्रीवृत्रघ्नोवासवानुजः । बहुतीर्थकरस्तीर्थःसर्वतीर्थजनेश्वरः ॥ २०० ॥

व्यतीपातोपरागश्च दानवृद्धिकरः शुभः । असंख्येयोऽप्रमेयश्चसंख्याकारोविसंख्यकः

मिहिकोन्तारकस्तारो बालचन्द्रः सुधाकरः ।

किम्वर्णः कीदृशः किञ्चित्किस्त्वभावः किमाश्रयः ॥ २०२ ॥

निर्लोकश्च निराकारी बह्वाकारैककारकः । दौहित्रः पुत्रिकः पौत्रो नत्तावंशधरोधरः
द्रवीभूतो दयालुश्च सर्वसिद्धिप्रदो मणिः ॥ २०४ ॥

आधारोऽपि विधारश्च धरासूनुः सुमङ्गलः । मङ्गलो मङ्गलाकारो माङ्गल्यःसर्वमङ्गलः
नाम्नां सहस्रनामेदं विष्णोस्तुलतेजसः । सर्वसिद्धिकरं काम्यंपुण्यंहरिहरात्मकम्
यः पठेत्प्रातरुत्थाय शुचिभूत्वा समाहितः ।

यश्चेदं शृणुयान्नित्यं नरो निश्चलमानसः ॥ २०७ ॥

त्रिसन्ध्यं श्रद्धया युक्तं सर्वपापैः प्रमुच्यते । नन्दते पुत्रपौत्रैश्च दारैर्भृत्यैश्चपूजितः
प्राप्नुते विपुलां लक्ष्मीमुच्यतेसर्वसंकटात् । सर्वाङ्कामानवाप्नोतिलभतेविपुलंयशः

विद्यावाङ्मायते विप्रः क्षत्रियो विजयी भवेत् ।

वैश्यश्च धनलाभाढ्यः शूद्रः सुखमवाप्नुयात् ॥ २१० ॥

रणेघोरे विवादे च व्यापारे पारतन्त्रके । विजयी जयमाप्नोति सर्वदा सर्वकर्मसु ॥

एकधा दशधा चैव शतधा च सहस्रधा ।

पठते हि नरो नित्यं तथैव फलमश्नुते ॥ २१२ ॥

पुत्रार्थी प्राप्नुते पुत्रान्धनार्थीधनमव्ययम् ।

मोक्षार्थो प्राप्नुते मोक्ष धर्मार्थो धर्मसञ्चयम् ॥ २१३ ॥

कन्यार्थो प्राप्नुते कन्या दुर्लभा यत्सुरैरपि ।

ज्ञानार्थो जायते हारी योगी योगेषु युज्यते ॥ २१४ ॥

महोत्पातेषु घोरेषु दुर्भिक्षे राजचिप्रहे । महामारीसमुद्भूत दारिद्र्येऽपि सपीडिते
अरण्ये प्रान्तरे घाऽपिदावाग्निपरिचारिते । सिंहव्याघ्रामिभूनेऽपिबनेहस्तिसमाकुले
राक्षा क्रुद्धेन घाशते दस्युमि सह सङ्गमे ।

विद्यत्पातेषु घोरेषु स्मर्तव्यं हि सदा नरै ॥ २१७ ॥

ग्रहपीडासु चोग्रासु घषधन्धागतावपि । महार्णवे महानद्या पौनस्येषु न घापद
रोगप्रस्तो विवर्णश्च गतदेशतल्यच । पठनाच्छवणाद्वापि दिव्यकायामघन्तिते
तुलसीघनसस्थाने सरोद्धीपे सुरालये । यद्रिकाश्रमे शुभे देशे गङ्गाद्वारे तपोवने
मधुवने प्रयागे च द्वारकाया समाहित । महाकालघनेसिद्धनियता सर्वकामिका
ये पठन्ति शतावर्तं भक्तिमन्नो जितेन्द्रिया ।

ते सिद्धा सिद्धिदा लोके विषरन्ति महीतले ॥ २२२ ॥

अन्योन्यभेदमेदाना मैत्रीकरणमुत्तमम् ।

मोहन मोहनाना च पवित्र पापनाशनम् ॥ २२३ ॥

बालग्रहविनाशाय शान्तीकरणमुत्तमम् । दुर्वृत्तानां च पापानां बुद्धिनाशकर परम्
पतङ्गर्मां च घण्टया च स्त्राविणी काकधन्धका ।

अनायासेन सततं पुत्रमेव प्रसूयते ॥ २२५ ॥

पय पुष्कलदागाधोबहुधान्यफला कृषि । स्वामिधर्मपराभृत्यानारीपतिवतामवेत्
अकालमृत्युनाशाय तथादु स्वप्नदर्शने । शान्तिकमणि सर्वत्र स्मर्तव्यं च सदानरै-
य पठत्यन्वह मर्त्यं शुचिष्मान्विष्णुसन्निधौ ।

एकाकी च जिताहारो जितबोधो जितेन्द्रिय ॥ २२८ ॥

गरुडारोहसपन्न पीतवासाश्चतुर्भुज ।

घाञ्छित प्राप्य लोकेऽस्मिन्विष्णुलोके स गच्छति ॥ २२९ ॥

एकतः सकला विद्या एकतःसकलं तपः । एकतःसकलोधर्मोनामविष्णोस्तथैकतः

यो (मां) हि नामसहस्रेण स्तोतुमिच्छति वै द्विजः ।

सोऽय (ऽह) मेकेन श्लोकेन स्तुत एव न संशयः ॥ २३१ ॥

सहस्राक्षः सहस्रपाट्सहस्रवदनोज्ज्वलः । सहस्रनामानन्ताक्षःसहस्रबाहुर्नमोऽस्तुते
विष्णोर्नामसहस्रं वै पुराणं वेदसम्मतम् । पठितव्यं सदा भक्तैः सर्वमङ्गलमङ्गलम्
इति स्तवाभियुक्तानां देवानांतत्र वैद्विज । प्रत्यक्षंप्राह भगवान्वरदां वरदारचितः

श्रीभगवानुवाच

त्रियतां भोः सुराः! सर्वैर्वरोऽस्मत्तोऽभिवाञ्छितः ।

तत्सर्वं सम्प्रदास्यामि नाऽत्रकार्या विचारणा ॥ २३५ ॥

देवा ऊचुः

वरदोऽसि यदा विष्णो वरमेतं ददस्व नः । अदितेर्गर्भसंभूतःशक्रस्याऽप्यनुजोभव
इति संप्रार्थितो देवैर्ब्रह्मशक्रपुरोगमैः । तथेत्युक्त्वा च भगवांस्तत्रैवान्तरधीयत
ततः कतिपये काले भगवानदितिनन्दनः । विष्णुरूपधरोऽनन्तोवामनत्वाच्चवामनः
बलिर्वैरोचनो व्यास वाजिमेषशतेन च । ईजे द्विजवरश्रेष्ठ! इन्द्रराज्यजिहीर्षया ।
ऋत्विजं कश्यपं कृत्वा होतारं भृगुसत्तमम् । ब्रह्मा तत्राभवच्चैवस्वयमेवपितामह
अध्वर्युर्भगवानत्रिर्वभूव मुनिसत्तमः । उद्राता नारदश्चैव वसिष्ठश्च सभासद्
ये यत्र विहिताःसर्वतत्रत्रमुनीश्वराः । बलिस्तत्राऽभवद्व्यास दीक्षितोराजसत्तम
एवं प्रवर्तनानेषु यज्ञेषु मुनिसत्तम! । ह्ययतां भुज्यतां चैव दीयतां धीयतां तथ
इति वाचः शुभास्तत्र श्रूयन्ते च द्विजोत्तम! ।

तस्मिन्काले सुधित्रेषु वामनोऽगाच्छुविस्मितः ॥ २४४ ॥

पठमानो मुख्यात्रेण चतुर्वेदिकमन्त्रकान् । द्वारे तिष्ठति राजेन्द्र वामनो द्विजसत्तम
प्रतिहारेण वै व्यास!सर्वं राज्ञेनिवेदितम् । उत्थाय च महाराजोबलिबरोघनिस्तः
अर्घ्यमादाय तत्सर्वं जगाम स्वैः सभासदैः ।

पूजयित्वा यथान्यायं वामनं लोकभावनम् ॥ २४७ ॥

आनयित्वा समामध्ये दत्त्वाऽऽसनपरिग्रहम् ।

कुतस्त्वागमनं ब्रह्मन्किन्तेऽभीष्टं ददामि वै ॥ २४८ ॥

धामन उवाच

राजराजासिद्धा सृष्टिर्ब्रह्मणः परमेश्विनः । ततोऽहमागतो भूमन्यहं धैव दिदृक्षया
घरुणस्यच यज्ञो वै दृष्टो मे वै पुराऽनघः । यथाधिपतेर्नूनं च यज्ञयै दृष्टवानहम्
धर्मस्यापि च यज्ञो मे प्रजापतेश्च सत्तम । धार्योर्यज्ञो महाराज दृष्टोमेधिधिपूर्वकः
राजर्षोणा च ये यज्ञा दृष्टास्नेऽपि महाव्रतः । यादृशं वै महाराज यज्ञं ते दृष्टवानहम्
इदृशो राजराजेन्द्र न भूतोनमविष्यति । तस्मादिहागतो राजन्! याधनार्थतवाऽनघ

बलिस्त्वाच

यावस्व त्वं द्विजध्रेष्टुं किं तेऽभीष्टं ददाम्यहम् ॥ २५४ ॥

धामन उवाच

देहि मे राजराजेन्द्र! पदानि त्रीणि मेदिनीम् ।

पात्तार्थं रोचते तेऽद्य यदि पार्थिवसत्तमः ॥ २५५ ॥

बलिस्त्वाच

किमिदं याचिन विप्र! स्वल्पं ते नहि ते परम् ।

गजपात्रिस्था क्षोणी रत्नानि त्रिविधानि च ॥ २५६ ॥

दासदासीर्वरारोहाः खिथोनानावमृनिच । द्रव्याणिवाससीशुभ्रेयावस्वत्वद्विजोत्तम

पात्रोऽसि हतहृन्योऽसि वेद्वेदाङ्गपारणः ॥ २५८ ॥

धामन उवाच

न मे किञ्चिन्स्पृहा राजन्विद्यते भुवि मानदः ।

देहि त्वं त्रिपदा भूमिं यदि धृत्वाऽस्ति तेऽधुना ॥ २५९ ॥

इत्युक्ते धामनेनाथ बलिवंचनप्रवर्षात् । गृहाण त्रिपदा भूमिं दासस्यार्धं हि मानद

इत्युक्त्वामचराजर्षिर्ददौ भूमिं द्विजाय वै । धारितोऽपिनदास्यासभृगुणादैघनोदित

दत्तमात्रे जलेसद्यो प्रह्लाण्डं धामनद्वारि । सार्धं पादद्वयं जाता सजैलघनकानता

वसुधेयं तदा व्यास! बलिना चार्पितं वसु ।

जित्वाऽसुरगणान्त्सर्वात्राज्यं दत्त्वा शतक्रतोः ॥ २६३ ॥

पश्चात्कुमुद्वर्ती प्राप्तो विष्णुर्वामनरूपधृक् ॥ २६४ ॥

ऋद्धिसिद्ध्याश्रमे पुण्ये तीर्थं कृत्वाऽऽत्मसंभवम् ।

निवासमकरोद्रव्यास तत्रैव स सुरोत्तमः ॥ २६५ ॥

वामनेन कृतं तीर्थं वामनं कुण्डमुच्यते । भाद्रेमासिसितेपक्षेद्वादशा श्रवणान्विता
वामनद्वादशी प्रोक्ता हत्याकोटिचिनाशिनी ।

धर्मिस्तीर्थे नरः स्नात्वा ह्यपोप्यैकादशीं यदा ॥ २६७ ॥

रात्रौ जागरणं कुर्याद्ब्रह्मभूयाय कल्पते । द्वादश्यां वै विशेषेण महादानानिकुर्वते
नतेषांदुर्लभं किञ्चित्त्रिदुलोकेषु विद्यते । एवं वै वामनं तीर्थं पुरा प्रोक्तं महर्षिणा ॥

सर्वपापहरं पुण्यं सर्वकामवरप्रदम् । प्राप्यन्ते तेन सर्वं हि नाऽत्र कार्याविचारणा
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे

ऽध्वन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये वामनकुण्डमहिमविष्णुसहस्रनाम

कथनं नाम षतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः

कालभैरवतीर्थयात्रावर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि धीरेश्वरमथो शृणु ।

तस्मिन्तीर्थे नरः स्नात्वा धीरलोकमवाप्स्युयात् ॥ १ ॥

नागानां प्रवरं तीर्थं सर्वकामवरप्रदम् । कालभैरवमित्याख्यं तच्च तीर्थं परं स्मृतम्
यस्य दर्शनमात्रेण सर्वदुःखातिगो भवेत् ॥ ३ ॥

ध्यास उपास

वस्मिन्काले हि विष्णुपार्तं कालभैरवमश्नितम् ।

तीर्थं मुनिवरधेष्टं एतद्विस्तरतो वद ॥ ४ ॥

सनत्कुमार उवाच

पुराऽयं भैरवो योगी योगिनीशसकारकः ।

कालघ्नवृताः हृन्था योगिनीनां गणास्तदा ॥ ५ ॥

तासां कालीति विख्याता योगिनी परमोत्तमा ।

तथाऽयं पालितो नित्यं पुत्रघट्टु भैरवोऽमल ॥ ६ ॥

तेनैते च विनिर्धृता दोगोत्पाताश्च सत्तम ।

त्रिविधा भुवि विख्याता सर्वविघ्नकरा पराः ॥ ७ ॥

कालहृन्थास्तदा तेन भ्रशिताः परमात्मना ।

महामारी पूतना हृन्था शकुनी वंघती खला ॥ ८ ॥

कोटरी तामसी माया नवैता मानुका स्मृता ।
 दुष्टदोषमहादुष्टा सर्वप्राणिभयङ्करा
 वशीचक्रे स धर्मात्मा सर्वकामवरप्रदा ।
 शिप्रातीरे स्थितो नित्यं कूलेषोत्तरत शुभे
 ऊपरस्य परे पूर्वे सोऽपि तिष्ठतिसर्वदा ।
 आषाढस्य सिते पक्षे रविचारे समाहित
 नवमीषाऽष्टमीप्राप्यचतुर्दश्यां विरोपत ।
 पूजांकुर्धन्ति ये केचिन्नरा निश्चलमानसा
 विवाहे पुत्रजनने माङ्गल्ये च शुभे परम् ।
 पत्रपुष्पाद्यैर्गन्धैश्च नैवेद्यैर्विविधैस्तथा ॥
 ताम्बूलवासगन्धाद्यैः पूजयेद्भद्ररूपिणम् ।
 विप्राणां भोजनैर्होमैस्तपयेत्सततविभुम्
 एतत्परमकल्याणमेतत्परममङ्गलम् ।
 नत्या स्तुत्या च त देवं सर्वकामार्थसिद्धये ॥

सकलकलुषहारी धूतदुष्टान्तकारी सुखिरचरित्वारी मुण्डमोज्जीप्रचारी ।

करकलितकपाली कुण्डली दण्डपाणि स भयतु सुखकारी भैरवो भावहारी ॥

विविधरासविलासविलासितं नवधूरुषभूतपराक्रमम् ।

मदविघूर्णतगोष्पद्गोष्पद् भयपद् सतत सततं स्मरे ॥ १७ ॥

अमलकमलनेत्रं चाहचन्द्राद्यतस सकलगुणगरिष्ठं कामिनीकारुणम् ।

परिहृतपरितापं डाकिनीनाशहेतुं भज जन शिवरूपं भैरवं भूतनाथम् ॥ १८ ॥
 सवलवलविघातं क्षेत्रपालैकपालं चिकटकटिकरालं ह्यट्टहासं विशालम्
 करगतकरवालं नागयज्ञोपवीतं भज जन शिवरूपं भैरवं भूतनाथम् ॥ १९ ॥
 भवभयपरिहारं योगिनीत्रासकारं सकलसुरगणेशं चारुचन्द्रार्कनेत्रम् ।
 मुकुटशखिरभालं मुक्तमालं विशालं भज जन शिवरूपं भैरवं भूतनाथम् ॥ २० ॥
 चतुर्भुजं शङ्खगदाधरायुधं पीताम्बरं सान्द्रपयोदसौभगम् ।
 श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकौस्तुभं शीलप्रदं शङ्कररक्षणं भजे ॥ २१ ॥
 लोकाभिरामं भुवनाभिरामं प्रियाभिरामं यशसाभिरामम् ।
 कीर्त्याभिरामं तपसाऽभिरामं तं भूतनाथं शरणं प्रपद्ये ॥ २२ ॥
 आद्यं ब्रह्मसनातनं शुचिपरं सिद्धिप्रदं कामदं

सेव्यं भक्तिसमन्वितं हरिहरैः सृष्ट्या सहं साधुभिः ।

योग्यं योगविचारितं युगधरं योग्याननं योगिनं

चन्देऽहं सकलं कलङ्करहितं सत्सेवितं भैरवम् ॥ २३ ॥

भैरवाष्टकमिदं पुण्यं प्रातःकाले पठेन्नरः ।

दुःस्वप्ननाशनं तस्य वाञ्छितर्थफलं भवेत् ॥ २४ ॥

राजद्वारे विवादे च सङ्ग्रामे सङ्कटेतथा । राज्ञा क्रुद्धेन चाऽऽज्ञप्ते शत्रुबन्धगतेतथ
 दारिद्र्यहुःखनाशाय पठितव्यं समाहितैः ।

न तेषां जायते किञ्चिद् दुर्लभं भुवि वाञ्छितम् ॥ २६ ॥

इति भैरवाष्टकम्

अस्मिन्स्तीर्थे प्रकर्तव्यं स्नानदानादिकं नरैः । संसारभयभीतैश्च पूजितो भैरवो घ्न
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यं तीर्थमुत्तमम् ॥ २७ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
 ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये कालभैरवतीर्थयात्रावर्णनं नाम

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

पट्सप्ततितमोऽध्यायः
तीर्थयात्रायांनागतीर्थमहिमवर्णनम्

व्यास उवाच

नागतीर्थं त्वया ब्रह्मपुराप्रोक्तं यशस्विना । तस्यतीर्थवरस्याऽपिमहिमानञ्जसत्तम
भूयस्तु धातुमिच्छामि त्वत्तो ब्रह्मविद्यां धर ।
कियत्काले समाख्यातमेतद्विस्तारतो वद ॥ २ ॥

सनत्कुमार उवाच

शृणु ब्रह्मप्रधक्ष्यामितवाग्नेनागतीर्थं जाम् । कथापुण्यतमातुभ्यभुविपापहरापरां
यस्या अथवापमानेण शापमुक्तो भवेन्नर । पुरा नागा परिभ्रष्टा मातुः शापात्परन्तप
जनमजयेन दग्धास्ते मोक्षिता ह्यास्मित्केन च ।
पप्रच्छुस्ते द्विजश्रेष्ठ जरत्कावात्मज तदा ॥ १ ॥

नागा ऊचुः

ब्रह्मंस्तवप्रसादेनमोक्षिताहव्यवाहनात् । जनमेजयस्ययज्ञेऽस्मिन्देवराजस्यसार्धधौ
अस्माकं भूर्तमन्विच्छन्वासस्यार्थं परतप ।
यस्मिन्स्थाने सदा ब्रह्मविद्यासो जायतेऽमय ॥ ७ ॥

वास्तकीक उवाच

श्रूयतामातुल्लश्रेष्ठा युष्माकंहितमुत्तमम् । महाकालवने रम्ये या वै कुशस्थलीस्मृता
तस्या हि दक्षिणे भागे पूर्वतीर्थं सनातनम् ।
नागालयं पुरा प्रोक्तं यत्र सन्निहितो हरिः ॥ ६ ॥

योगनिद्रासमासाद्य शनैः ब्रह्म सनातनम् । शपथार्थीतिविख्यातं सर्वलोकेपुगीयते
क्वपदोपो न तत्रैव वाधते सधदेहिनाम् । बकदात्म्यं श्रुत्पिस्तत्र तपस्तपे धृतवत
लोमशश्च महातेजास्तत्रैव प्रतिष्ठति । दीर्घायुष्टं समापन्नोमाकण्डेयो महामनि

न घर्तते कालघ्नं महाकालप्रतापतः । कपिलः सिद्धिमापन्नो यत्र तीर्थवरोत्तमे ॥
हरिश्चन्द्रो विमुक्तोऽभूद्गर्ह्यं चण्डालयोनिः । सप्तर्षिप्रवरायेते निर्वाणपदवीं गताः
एतस्मात्कारणात्सर्वैस्तत्र विश्रम्यतां सदा ।

मातुः शापोद्भवो दोषो युष्माकं नैव वाधते ॥ १५ ॥

एतत्तेवचनं श्रुत्वामहर्षेरास्तिकस्य च । आगच्छंस्तत्र ते शीघ्रं वासार्थं पन्नगोत्तमाः
एलापत्रः कम्बलश्च कर्कोटकधनञ्जयो । वासुकिः पन्नगश्रेष्ठस्तक्षको नील एव च ॥
पद्मकश्चावुर्दशैव नागास्ते सर्व एव हि ।

अत्रागत्य स्वस्थानानि चक्रुस्ते सुचिरव्रताः ॥ १८ ॥

तत्र रम्याणि तीर्थानि ज्ञातानि परमाणि च । नवानि चक्रुः कुण्डानि तीर्थभूतानि सत्तम
महापुण्यप्रदान्याहुर्महापापहराणि च । यत्र सिद्धाश्च गन्धर्वा ऋषयः संशितव्रताः
अप्परो गणसङ्घैश्च सेव्यन्ते च सदा धरैः ।

यत्र शेषो महानागः पुरा प्रोक्तो महर्षिणा ॥ २१ ॥

शेषशायी ह्यलं विष्णुर्भगवान्कमलेश्चरणः । तत्र सर्वाणि तीर्थानि तिष्ठन्ति भुविसर्वदा
श्वेतद्वीपेति विख्याता मणिविक्रान्तभूमिका ।

यत्र पुण्याश्च वै वृक्षाः पुष्पिताश्चैव सर्वशः ॥ २३ ॥

हंसकारण्डकाकादिपिककोकिलसारसाः ।

पद्मखण्डगणास्तत्र नृत्यन्ति च शिखण्डिनः ॥ २४ ॥

निधिरेपमहापद्मो नीलोत्पलसुगन्धिना । वासितो वायुना शुभ्रः किन्नरोद्गारनादितः
यत्र सुसंस्कृता नार्यो विहरन्ति सुराङ्गनाः ।

नागकन्याभो रम्याभिर्मण्डितं परमाद्भुतम् ॥ २६ ॥

यत्र स्नात्वानरोयाति वैकुण्ठं धामशोभनम् । शेषशायी हरिर्यत्र शेते हि च रमापतिः
तत्र रमासरो नाम तीर्थं परमशोभनम् । यत्र स्नात्वानरो नित्यं श्रीमान्भवति नाऽन्यथा
एवं व्यास! परं स्थानं सर्वपापहरं परम् । अत्रैव च परं तीर्थं बलेराश्रमद्भुतम् ॥
अत्र स्नानादिकं कार्यं यत्र संनिहितो हरिः । सर्वपापविशुद्धात्मा नरो भवति तत्क्षणात्

कियत्प्रमाणमात्रा च ये ददति वसुन्धराम् ।
 तनूरुहाणि यावन्ति तावत्कालमुद्ध्यया ॥ ३१ ॥
 अक्षय्या लभ्यते वृद्धिस्तेषा लोका सनातना ।
 ध्रावणे मासि दर्शे च पञ्चम्या सोमवासरे ॥ ३२ ॥
 नागाना पूजनं कार्यं ध्राद् दर्शे विधीयते ।
 अक्षयं जायते ध्राद् धाञ्जितार्थं भवेत्तत ॥ ३३ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशातिसाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽश्वत्थीखण्डे
 ऽश्वत्थीक्षेत्रमाहान्त्ये तीर्थयात्राया नागतीर्थमहिमवर्णनं नाम
 षट् सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

सप्तसप्ततितमोऽध्याय

नृमिहतीर्थमहत्त्ववर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

भूय शृणु परमं वास तीर्थानामुत्तमं परम् । तर्नीर्थं सूर्यपापघ्नं नृसिंहस्यमहारमन
 यस्य दशानमात्रेण सद्योपायं समुत्तरत् । देवराज सनाख्यातो हिरण्यकशिपु पुरा
 तनेव वसुधा सघा सम्प्राप्ता च दुरामना ।

दुष्टदेत्यबलेभ्याता भाराक्रान्ता शुचादिता ॥ ३ ॥

गीभूत्वाऽभ्रमुखाद्यैश्च ह्याणशरणवर्षा । भाराक्रान्ताधरादृष्ट्वा प्रत्नालोकपितामहः
 उवाच श्लक्ष्णया वाचा तस्याधर्मं व्यपोहितुम् ।

अवता भोऽवने (१) पुण्ये मघस्या उपकारकम् ॥ ५ ॥

यद्यो यदाग्निं त तर्ष्यं दशकालोचिततथा । पुराऽनेन तपस्वीर्षं दुष्करं सद्यदेहिनाम्
 गावंपुवासना तत्र कृत्वा मुनियथात्मना । मयाघास्य परोक्षं प्रीतियुक्तेनचेतसा

न दिवा न तथा रात्रौ नान्तरिक्षे न भूतले ।

नातिशुक्रेण चार्द्धेण न चास्त्रशस्त्रघातनैः ॥ ८ ॥

न देवासुरगन्धर्वेन यक्षोरगकिन्नरैः । पिशाचैर्गुह्यकाद्यैश्च राक्षसैर्न कदाचन ॥
मानवैःपक्षिजातैश्च न मे मृत्युर्भवेदिति । एककरतलाघातैः सकुलयलघाहनम् ॥ १०
मारयिष्यतिमांवीरःसमेमृत्युर्भविष्यति । तथेत्युक्त्वाऽतिदृष्टात्मा तमहंघतदाऽघने
आगमंघैव लोकं स्वं स दैत्योघोरशासनः । बभूवसर्वलोकानांशास्ताघातुलघिक्रमः
तस्यैवाऽधिकृतालोके बभूवुर्विगतज्वराः । त्रैलोक्यं बुभुजे नित्यं सर्वदैत्यजनेश्वरः
तस्माद्युयं घनं यात महाकालं महेशितुः । तत्र तीर्थं महच्चासीत्सर्वतीर्थवरोत्तमम्
सङ्गमेश्वरस्य दक्षिणे कर्कराजोत्तरे तथा । शिप्रातीरे शुभे देशे पूर्वं वैकुण्ठसन्निभम्
नृसिंहाख्यं परं धाम तस्य तीर्थं प्रतिष्ठितम् ।

तत्र गत्वा सुरश्रेष्ठाः स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ १६ ॥

कुरुत सत्वरं सर्वं पुनर्लोकान्घास्यथ । ते तस्य वचनं श्रुत्वा देवाइन्द्रपुरोगमाः
महाकालघनं प्राप्तायत्र शिप्रापयस्विनी । नृसिंहतीर्थोपकूले उपित्वा शाश्वतीःसमाः
स्नानदानादिकं कृत्वा नृसिंहस्याऽर्घनं तथा ।

एषं कृत्वा विधानेन परां सिद्धिमितो गताः ॥ १६ ॥

नृसिंहस्यस्वरूपेण हतोदानघपुङ्गवः । सभामध्ये तदा व्यास हरिणाऽमित्रघातिना
करेणैकप्रहारेण हिरण्यकशिपुर्हतः । ततः सुरगणाः सर्वे स्वाधिकारान्ययुस्तदा
तदारभ्य सुराःसर्वे मध्याह्नोपासनं सदा । प्रकुर्वन्ति च तत्रैव यत्र तीर्थे हरिः परम्
एवं तीर्थं परं व्यास! अवन्त्यां विद्यते भुवि ।

अस्मिंस्तीर्थे द्विजश्रेष्ठ! स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ २३ ॥

ये कुचन्ति नराः पुण्यास्ते यान्ति परमां गतिम् ।

सर्वदा सर्वकालेषु पुण्यदं तीर्थमुत्तमम् ॥ २४ ॥

कदाचिन्नृसिंहतिर्थं प्राप्य चैव चतुर्दशीम् ।

स्नानं कृत्वाऽर्घनं तस्य नृसिंहस्य घधीमतः ॥ २५ ॥

कियत्प्रमाणमात्रा च ये ददति वसुन्धराम् ।
 तनूद्गहाणि यावन्ति तावत्कालसुडस्यया ॥ ३१ ॥
 अक्षय्या लभ्यत वृद्धिस्तथा लोका सनातना ।
 धावणे मासि दर्शे च पञ्चम्यां सोमयासरे ॥ ३२ ॥
 नागानां पूजनं कार्यं श्राद्धं दर्शे विधीयते ।
 अक्षयं जायत श्राद्धं वाञ्छितार्थं भवेत्तत ॥ ३३ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशातिसाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽचन्तीखण्डे
 ऽचन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये तीर्थयात्राया नागतीर्थमहिमवर्णनं नाम
 षट् सप्ततितमोऽध्याय ॥ ७६ ॥

सप्तसप्ततितमोऽध्याय

नृसिंहतीर्थमहत्त्ववर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

भूय शृणुपरच्यास तीर्थानामुत्तमं वरम् । तत्तीर्थं सबपापघ्नं नृसिंहस्यमहात्म
 यस्य दशनात्रणं सबपापं समुत्तरेत् । दैत्यराजं समात्प्रातो हिरण्यकशिपुं पु
 तेनेयं वसुधा सर्वा सम्प्राप्ता च दुरात्मना ।

दुष्टदैत्यबलैर्घ्याप्ता भारात्राप्ता शुचार्णिता । ३ ।

गीभूत्वाऽधुमुष्नीदेवैश्च ह्याणशरणययी । भाराकात्ताधराद्गुप्ता ब्रह्मालोकपिताम
 उवाच श्लश्र्णया घाचा तस्याग्रम व्यपोहितुम् ।

श्रूयता भोऽवने (?) पुण्ये भवत्या उपकारकम् ॥ ५ ॥

घचो घदामि त तथ्य देशकात्रोचिततथा । पुराऽनेन तपश्चीर्णं दुष्करं सवदेहिना
 गाय-युपासना तेन कृता मुनियतात्मना । मयाचास्य घरोदत्तं प्रीतियुक्तेनचेता

न दिवा न तथा रात्रौ नान्तरिक्षे न भूतले ।

नातिशुष्केण चार्द्रेण न चास्त्रशस्त्रघातनैः ॥ ८ ॥

न देवासुरगन्धर्वैर्न यक्षोरगकिनरैः । पिशाचैर्गुह्यकाद्यैश्च राक्षसैर्न कदाचन ॥
मानवैःपक्षिजातैश्च न मे मृत्युर्भवेदिति । एककरतलाघातैः सकुलबलघाहनम् ॥ १० ॥
मारयिष्यतिमांवीरःसमेमृत्युर्भविष्यति । तथेत्युक्त्वाऽतिदृष्टात्मा तमहंघतदाऽघने
आगमंघैव लोकं स्वं स दैत्योद्योरशासनः । बभूवसर्वलोकानांशास्ताघातुलविक्रमः
तस्यैवाऽधिकृतालोके बभूवुर्विगतज्वराः । त्रैलोक्यं ब्रुभुजे नित्यं सर्वदैत्यजनेश्वरः
तस्माद्यूयं वनं यात महाकालं महेशितुः । तत्र तीर्थं महच्चासीत्सर्वतीर्थवरोत्तमम्
सङ्गमेश्वरस्य दक्षिणे कर्कराजोत्तरे तथा । शिप्रातीरे शुभे देशे पूर्वं वैकुण्ठसन्निभम्
नृसिंहाख्यं परं धाम तस्य तीर्थं प्रतिष्ठितम् ।

तत्र गत्वा सुरश्रेष्ठाः स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ १६ ॥

कुरुत सत्वरं सर्वं पुनर्लोकान्वाप्स्यथ । ते तस्य वचनं श्रुत्वा देवाइन्द्रपुरोगमाः
महाकालचनंप्राप्तायत्र शिप्रापयस्विनी । नृसिंहतीर्थोपकुले उपित्वा शाश्वतीःसमाः
स्नानदानादिकं कृत्वा नृसिंहस्याऽर्चनं तथा ।

एवं कृत्वा विधानेन परां सिद्धिमितो गताः ॥ १६ ॥

नृसिंहस्यस्वरूपेण हतोदानघपुङ्गवः । सभामध्ये तदा व्यास हरिणाऽमित्रघातिना
करेणैकप्रहारेण हिरण्यकशिपुर्हतः । ततः सुरगणाः सर्वे स्वाधिकारान्ययुस्तदा
तदारभ्य सुराःसर्वे मध्याह्नोपासनं सदा । प्रकुर्वन्ति च तत्रैव यत्र तीर्थं हरिः परम्
एवं तीर्थं परं व्यास! अचन्त्यां विद्यते भुवि ।

अस्मिंस्तीर्थे द्विजश्रेष्ठ! स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ २३ ॥

ये कुर्वन्ति नराः पुण्यास्ते यान्ति परमां गतिम् ।

सर्वदा सर्वकालेषु पुण्यदं तीर्थमुत्तमम् ॥ २४ ॥

कदाचिन्नृसिंहतिर्थं प्राप्य चैव चतुर्दशीम् ।

स्नानं कृत्वाऽर्चनं तस्य नृसिंहस्य च धीमतः ॥ २५ ॥

नृसिंहेभ्यर्देशेण पूजयेद्य समाहित । तस्य हस्तगता लक्ष्मीर्भविष्यति न सराय
ततोऽगस्त्येभ्वरं देवं य पश्येत्सुसमाहित ।

तस्य ध्यास' शिर्षो क्विञ्चिद्दुर्लभं नैव दृश्यते ॥ २७ ॥

यत्रसिद्धिं परा प्राप्नो हनुमान्पचनात्मज' । ब्रह्मचारीसदान्धारोयति सर्वाधर्माधक'
तिष्ठति परदैवज्ञ सर्वकामार्थसिद्धये । यस्मिन्घटे पुरा तप्तं तप परमदुश्चरम् ॥२६

मिश्रायुष्णपुत्रेण सिद्धिहेतोस्तपस्विना । षोडशान्यग्रोधृत्याख्योद्भग्नितचद्वयच
नरो नारीसमायुक्त'सावित्राश्रममाधरेत् । मौद्राम्य लभते नित्य सावित्र्याश्रपरंतप
यस्मिन्नाथे नर' स्नानाद्या दत्त्वा दान च सौभाग्यम् ।

अष्टसौभाग्यसम्पूर्णं दशपत्रं सवासकम् ॥ ३२ ॥

सप्तधान्यसमोपेतपञ्चरत्नपरिष्कृतम् । सौमन्ध्यादीनिमाल्यानिमौलिस्त्रसमायुतम्
सावित्रीं हाटकीं हृत्वा यथाशक्ति परन्तप' ।

यो वै ददाति विप्राय घेद्वेदाङ्गुलीमते ॥ ३४ ॥

लभते विपुला लक्ष्मीं बहुभोगकरीं शुभाम् ।

भुक्त्वा वै विधिधान्भोगान्पुन रुच्यगमघाप्नुयात् ॥ ३५ ॥

सावित्रीन्तदृच्छाया जायते पतिवह्नुभा ।

पतिव्रता महामागा विधवा न कदाचन ॥ ३६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽध्यायखण्डे
ऽध्यायक्षेत्रमाहात्म्ये नृसिंहतार्थमहिमवर्णनं नाम

सप्ततितमोऽध्याय ॥ ७७ ॥

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

कुटुम्बेश्वरमाहात्म्यकथनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणुव्यासपरंतीर्थंभुविविख्यातमुत्तमम् । कुटुम्बेश्वरेतिविख्यातो नाम्नाघवमहेश्वरः
तस्यतीर्थवरंतीर्थंसर्वतीर्थफलप्रदम् । यस्मिंस्तीर्थेनरःस्नात्वा कुटुम्बीजायतेध्रुवम्
कुटुम्बार्थं तपस्तेपे पुरा दक्षः प्रजापतिः । नारदेन पुरा व्यास पुत्रपट्टिर्विचासिता

प्रजाकामः स धर्मात्मा सुचिरं व्रतमाचरत् ।

सपत्नीको महातेजा निराहारो जितेन्द्रियः ॥ ४ ॥

अस्मिंस्तीर्थे शुचिः स्नातो जपन्ब्रह्म सनातनम् ।

वर्षाणामयुतं व्यास! तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ५ ॥

तेन तीर्थप्रसादेन लभेत्स बहुलांप्रजाम् । प्रजापतिरितिख्यातोजातोदक्षःप्रतापवान्
ब्रह्माऽपि तत्र वै पश्चात्तपः कृत्वा सुदुष्करम् ।

निष्कलं कमलं रूपं प्राप्तवांस्तत्क्षणाद्विधिः ॥ ७ ॥

महादेवोऽपि तत्रैव प्राप्तवान्ब्रह्मणः पदम् । चतुर्मुखधरं लिङ्गं दृश्यतेऽद्यापिसत्तम
भद्रपीठधरा देवी भद्रकालीति विश्रुता । तत्रैव च सदा व्यास क्रीडतिस्म धृतव्रता
द्वारे तिष्ठति तत्रैव भैरवः क्षेत्रपालकः । पादेन खञ्जतांयातः पुरा दैत्यघरादितः ॥

पुत्रवत्पालितो देव्या सदा तिष्ठति तत्स्थले ।

ये ते देवगणाः सर्वे तस्मिंस्तीर्थे प्रतिष्ठिताः ॥ ११ ॥

ऋपयोऽपि महाभागाः सदा पर्वणिपर्वणि । आयान्ति चैव सन्ध्याथं बहुपुत्रप्रदेशरे
अस्मिंस्तीर्थेसदाचाराःज्ञानं कुर्वन्ति येनराः । नतेपांदुर्लभं किञ्चिज्जायतेजन्मजन्मनि
महावाधासु घोरासु महामारीषु तत्परैः । हवनं क्रियते नित्यं सर्पैः राजिकैर्यवैः
पायसैर्विचित्रैर्भोगैस्तेपां दोषो न जायते । दुर्भिक्षे राज्यभ्रंशे च संग्रामे भृशदारुणे

पूजयेत्क्षेत्रपादं च सर्वापदि समाहित । क्षयं दुःखविनिर्मुक्तोपायतेनाऽत्र सराय
स्नात्वा कुटुम्बके तीर्थे पूजयित्वा महेश्वरम् ।

दानं कुष्माण्डकं दद्यात्प्राज्ञपाय तपस्विने ॥ १७ ॥

सौम्यं मणिमुक्तामिषासोऽलङ्कारयुतम् । धनधान्यसमायुक्तं कुटुम्बी जायतनर
फाल्गुनेषु मिते पक्षे या घे चतुर्दशी भवत् ।

त्रयोदशीयुता घ्यास शिवरात्रिस्तथोच्यते ॥ १६ ॥

तदुदिने च नर स्नात्वा शशीं जागरणं घरेत् ।

यित्वाद्द्वेन गन्धेन महुपुष्पफलैस्तथा ॥ २० ॥

पूर्वैर्द्विभ्यं नैत्रघ्यासोऽलङ्कारवादिभि । पूजयेद्यानरो भक्त्या गिरीश सगणवरम्
तस्य पाप क्षयं वाति शिवलोके महीयते । द्वादशत्रयोदशपुण्यं लभते भुवि मानव

अश्वमेधफलं तस्य चागरे च क्षणेक्षणे । ततस्तु गानद्यथायस्नानदानादिका क्रिया
एतवा तु विधिद्यद्दु घ्यास शिवरूपाऽघ्न तथा ।

विप्रांश्च भोजयेत्समं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २४ ॥

कपिलानां सवत्साना सहस्राणि चतुर्दश ।

घाजपेयसहस्रस्य फलं प्राप्नोति नान्यथा ॥ २१ ॥

इति श्रीस्कान्दमहापुराण एकाशातिसाहस्र या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीषण्डे
ऽवन्तीक्षेत्रमाहाभ्ये कुटुम्बेश्वरमाष्टदशम्यचणननामाष्टसप्ततितमोऽध्याय ॥ ७८ ॥

एकोनाशीतितमोऽध्यायः

अखण्डेश्वरमहिमवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास महापुण्यंतीर्थं परमशोभनम् । देवप्रयागमाख्यातं सर्वपापप्रणाशनम् ॥

देवानां च परं स्थानं यत्र तीर्थं परंतप । सोमतीर्थोत्तरे भागे प्रयागस्यच दक्षिणे ॥

शि(क्षि) प्रायाः पूर्वभागे च तत्र तीर्थं प्रतिष्ठितम् ।

तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा पश्येच्छैव सुरोत्तमम् ॥ ३ ॥

देवं माध्रमित्याख्यं भुविसर्वफलप्रदम् । ददातितस्यदेवेन्द्रोवान्छितार्थंजगत्पतिः

आनन्दभैरवस्तत्र सर्वदेवनमस्कृतः । यस्य दर्शनमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ५ ॥

न तस्य जायते व्यास! यातनाभैरवीकदा । स्वर्गद्वारे सदाव्यासजायतेनिर्भयःपुमान्

ज्येष्ठे मासे सिने पक्षे दशम्यां बुधहस्तयोः । गराणन्देव्यतीपातेकन्याघन्द्रेवृषेर्वी

दशाला जायते घटस! गङ्गाजन्म परं शुचि ॥ ७ ॥

तदिदुने च नरः स्नात्वा सर्वतीर्थफलं लभेत् ।

अखण्डं च परं तीर्थं शृणु व्यास! ह्यतः परम् ॥ ८ ॥

यस्य श्रवणमात्रेण व्रतभङ्गो न जायते । एक एव पुरा ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मचित्तमः

धर्मशर्मैतिविख्यातः सदाचाररतःशुचिः । बहुव्रतधरो दान्तो वेदवेदाङ्गपारगः ॥

किञ्चिद्दोषप्रसङ्गेन व्रतपूर्तिर्न चाभवत् । एवं बहुतिथे काले नारदो देवदर्शनः ॥

तस्य गेहागतो ब्रह्मन्नातिथ्यार्थं महातपाः ।

तदोत्थाय द्विजो नित्यं बहुमानपुरःसरम् ॥ १२ ॥

सत्कृत्य नारदं भूमन्विधिदृष्टेन कर्मणा । पूजयित्वा द्विजश्रेष्ठः पप्रच्छ मुनिसत्तम

भगवन्भवता सर्वं विदितं ज्ञानचक्षुषा । अस्माकं च परं दोषःकिञ्चिज्जातः पुराऽनघ

येन पापप्रसङ्गेन व्रतभङ्गोऽभवद्बुधम् । कारणं ब्रूहि मे नाथ किं दोषोऽत्र तु गण्यते

नारद उवाच

धूपता भो द्विज श्रेष्ठ'भवद्विध पुराहणम् ।

महाराष्ट्रे सुविख्यातो ब्राह्मणो धनसञ्चक ॥ १६ ॥

प्रसृते'प्रसौ विप्रो वेद्ब्राह्मणतिन्दक । धनलोमी पराक्रान्त'सर्वधर्मवहिर्मुक्त'
नास्तिको देवतीर्थेषु परद्रव्यापहारक ।

परह्रापु रतो नित्य धूतवादी च तस्कर ॥ १८ ॥

एवमायु'परिक्षीणो धनहीनोऽभ्यस्तदा । इतस्ततोऽभ्रमद्भ्रष्टो नदीतीरे सुविह्वल'
गतधौर्यप्रसङ्गेन पात्रिकै सह सङ्गत' ।

किञ्चित्कालेषु दु शीलो मृतिप्राप्तो रुजार्दिन ॥ २० ॥

नीत सयमिनी विप्रस्तन्काल यमकिङ्करै ।

यमराजपुरं प्राप्तो बहुपापकरो द्विज ॥ २१ ॥

दृष्टोऽसौ धर्मराजेन तदा पापपरायण । निरीक्ष्य सहसोवाच धमपूर्वमिदं वच
शृणुष्व किङ्करा' सर्वे शूयमेकाप्रमानसा' । अनेनाचरित सर्वदुष्कर्म'सर्वकिल्बिषम्
गोदातीरे मृत' पार्था तत्र न कारण नहि ।

तिस्र'कोटयोऽर्धकोटिश्च यानि तीर्थान्यहर्निशम् ॥ २५ ॥

आयान्ति गौतमीतीरे सिंहस्पेऽपि बृहस्पती ।

तेषां तु धायुमन्पशो जातोऽस्यान्तै (न्त) कलेवरे ॥ २४ ॥

तेन पुण्यप्रभाषेणोऽस्माककारणवित् । ब्राह्मोभवद्विर्नैवायमुच्यतामो पुरा सरा
एव तेमो'चितो विप्र पुत्रप्रान्ति गत । तेन पापप्रसङ्गेन प्रतभङ्गी गतो भुषि

ब्राह्मण उवाच

प्रसङ्गेन प्रकारेण नक्षपापप्रयो भवन् । किं तप किं च दान चकितीर्थप्रतसेवनम्
येन पुण्यप्रभाषण प्रतभङ्गो न जायते ॥ २६ ॥

नारद उवाच

शृणु द्विजवर श्रेष्ठ' महाकल्पन स्मृतम् ।

यत्र रुद्रसरः प्रोक्तमृषिणा तत्त्वदर्शिता ॥ ३० ॥

कोटिकोटिसुतीर्थानि वर्तन्ते द्विजसत्तम !

कोटितीर्थेतिविख्यातं तस्माद् द्विज! सनातनम् ॥ ३१ ॥

तत्तीर्थस्योत्तरेभागेसुतीर्थं सर्वकामदम् । नाम्नाऽखण्डसरः ख्यातमखण्डेश्वरसन्निधौ
यस्य दर्शनमात्रेण सर्वग्रन्थफलं लभेत् । तस्माद्धि सर्वथा घत्सगच्छत्वं तत्रमाचिरम्

इति तस्य वचः श्रुत्वा सद्विजोऽगात्कुमुद्रतीम् ।

स्नात्वाऽखण्डसरे व्यास दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् ॥ ३४ ॥

सद्यः पुण्यवतां लोकान्प्राप्तो वै द्विजसत्तमः ।

एवं व्यास! महातीर्थमखण्डेश्वरमुत्तमम् ॥ ३५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्येऽखण्डेश्वरमहिमवर्णनं नानौमैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

अशीतितमोऽध्यायः

कर्कराजतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

भूयः शृणु परं तीर्थं सर्वतीर्थफलप्रदम् । कीर्तितं ब्रह्मणा पूर्वं मार्कण्डेयस्य पृच्छतः
शृणु घत्स महीपृष्ठे शिप्रादिव्यतरानदी । तस्यास्तीरेवरं तीर्थं कर्कराजेति विश्रुतम्
यस्य दर्शनमात्रेण महापापशून्यो भवेत् । विकारा मानसाः सर्वे चन्द्रोमानससम्भवः
तस्य स्थानेगतो भानुर्गम्यायनकरः परः । ऋतुत्रयं समाख्यातं विधुर्भार्ग्विस्तंदुच्यते
तत्र मृताः प्रवर्तन्ते योगिनोऽपि परन्तप । चातुर्मास्ये हरौ सुप्ते ये नरा व्रतवर्जिताः
न तेषां सद्गतिर्वत्स सत्यमेव ब्रवीमि ते ।

चातुर्मास्ये मृता ये च ये मृता दक्षिणायने ॥ ६ ॥

तेषामुद्धरणार्थापत्तीर्थमेतद्विनिर्मितम् । ककराजइतिरुधातंसर्पलोकेपुर्गायते ॥ ० ॥

माषण्डेय उवाच

भगवन्भवता सधं निर्मितं विध्वमूर्तिना । धराचरमिदं विद्वं जगत्सधं जगत्पते ॥

घातुर्मास्ये हरी सुप्ते घर्माऽऽचारपिधि स्मृत ।

तदह धोतुमिच्छामि त्वत्तो ब्रह्मपिदागघरा ॥ ६ ॥

ब्रह्मोवाच

शृणु घत्स! परं पुण्यं घातुर्मास्यफलं शुभम् ।

यच्छ्रुत्वा भारत राण्डे नृणां मुक्तिर्न दुर्लभा ॥ १० ॥

भुक्तिप्रदोऽयं भगवान्ससारोत्तारकारण । यस्य स्मरणमात्रेण सर्वपापक्षयो भवेत्

मातुष्यदुर्लभलोकेनप्राऽपि च कुलीनता । तत्राऽपिसयमित्यधतत्र सत्सङ्गम-शुभ

सत्सङ्गमो न यत्राऽस्ति विष्णुमक्तिप्रदानि न ।

घातुर्मास्ये विशेषेण विष्णुप्रतबरं शुभं ॥ १३ ॥

घातुर्मास्ये ऽधता यस्तु तस्य पुण्यं निरयकम् ।

स्वस्तीधरानि दाताति पुण्यान्व्यायतन्मि च ॥ १४ ॥

विष्णुमाधिय तिष्ठन्ति घातुर्मास्ये समागते ।

न विष्णुराधितो नित्यं ककराजं सुतीर्थकम् ॥ १५ ॥

सुपुण्ड्रेण च दहेन जीवितं तस्य शोभनम् । घातुर्मास्येसमायातहरिर्येनाऽर्चितस्तदा

वृत्तार्थास्तस्य विबुधा यावज्जीव धरप्रदा । सप्राप्यमानुषदेहं घातुर्मास्येपराहमुखाः

तस्य पापशतान्याहुर्देहस्थानि न स शय । मातुष्यं दुर्लभं लोकं हरिमक्तिश्चदुर्लभा

घातुर्मास्ये विशेषेण सुप्ते देवे जनादने । घातुर्मास्ये नरस्नात्वाककराजोद्भिज्जीत्तम

सवत्तुफलं प्राप्य देवषट्पदिवि मोक्षते । विशेषेण तु तत्स्नानककस्त्रेऽपिदिवाकरे

दुर्लभं सवत्तुत्तां ससुरासुरमानुषम् ।

देहशुद्धिं विधायाऽऽर्द्धां मुक्तिमार्गमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥

तत्राऽपि निम्बरकूपेतडागोवाग्भरस्यपि । तस्मात्तदधिकपुण्यसमाख्यातसुरासुरै

तेषु यः स्नाति वै नित्यं तस्य पापक्षयो भवेत् ॥ २२ ॥

तस्मान्नद्यधिका पुण्या समाख्याता सुरासुरः ।

पुण्डरे च प्रयागे च यत्र काऽपि महाजले ॥ २३ ॥

चातुर्मास्ये तु यः स्नाति पुण्यसङ्ख्या ततोऽधिका ।

रेवायां भास्करे क्षेत्रे प्राच्यां सागरसङ्गमे ॥ २४ ॥

एकाहमपियःस्नातिचातुर्मास्ये न दुःखभाक् । दिनत्रयंचयःस्नातिनर्मदायांसमाहितः

सुप्ते देवे जगन्नाथे पापं याति सहस्रधा । पक्षमेकं तुयःस्नाति गोदावर्यादिनोदये

स भित्त्वा कर्मजं देहं याति विष्णोः सलोकताम् ।

अवन्त्यां कर्कराजे तु साक्षाद्विष्णुर्भवेन्नरः ॥ २६ ॥

क्षणमेकं क्षणार्धं वा चातुर्मास्येऽतिलङ्घयेत् ॥ २७ ॥

तिलोदकेनामलसंयुतेन विल्वोदकेनापि च मज्जयेद्यः ।

न तस्य जानामि फलाधिकं वै किन्तस्य कीदृङ्मुनिभिः प्रणीतम् ॥ २८ ॥

गङ्गां स्मरति यो नित्यमुदपानसमीपतः । तद्गङ्गेयजलं जातं तेन स्नानंसमाचरेत्

गङ्गाऽपि देवदेवस्य चरणाङ्गुप्रवाहिनी । पापहासासदाप्रोक्ताचातुर्मास्येविशेषतः

चातुर्मास्ये जलगतो देवो नारायणो भवेत् ।

सर्वतीर्थाऽधिकं स्नानं विष्णुतेजोऽशसङ्गतम् ॥ ३१ ॥

स्नानं दशविधं कार्यं विष्णुनाम्ना महाफलम् ।

सुप्ते देवे विशेषेण नरो देवत्वमाप्नुयात् ॥ ३२ ॥

चिनास्नानंतुयत्तमर्मपुण्यकार्यमयंशुभम् । क्रियतेचिफलं ब्रह्मस्तद्गृह्णन्तिहिराक्षसाः

स्नानेन सत्यमाप्नाति सत्ये धर्मः सनातनः ।

धर्मान्मोक्षपथं प्राप्य पुननवावसीदति ॥ ३४ ॥

ये चाध्यात्मचिदः पुण्या ये च वेदान्तपारगाः ।

सर्वदानप्रदाने च तेषां स्नानेन शुध्यन्ति ॥ ३५ ॥

कृतस्नानस्य हि हरिर्देहमाश्रित्य तिष्ठति । सर्वक्रियाफलं येषु सम्पूर्णफलदं भवेत्

सर्वपापघिनाशाय देवतातोषणाय च । चातुर्मास्ये जलध्यानं सर्वपापक्षयाघहम् ॥
निशायाघैवनद्यायात्सन्ध्यायाग्रहणंघिना । उष्णोदकेतस्नानायाद्रात्रौशुद्धिर्नजायते
भानुसंदर्शनाच्छुद्धिर्विहिता सर्वधर्मसु ।

चातुर्मास्ये विशेषेण जलशुद्धिस्तु भाविनी ॥ ३६ ॥

अशक्त्यांशुशरीरस्यभस्मस्नानेनशुभ्यति । मन्त्रस्नानेनचिप्रेन्द्र विष्णुपादोदकेनवा
नारायणाग्रत स्नानंक्षेत्रेतीर्थेनदीषु च । विशेषतोऽपिशिवायांतीर्थे कर्काभिधेवरे
यश्च स्नाति नरो नित्यं स याति वैष्णवं पदम् ।

तस्मात्त्वं भार्गवध्रेष्ठं तत्र गच्छस्व मा धिरम् ॥ ४२ ॥

पृथिव्या यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।

तानि सर्वाणि तिष्ठन्ति कर्कराजजले सदा ॥ ४३ ॥

कर्कस्ये च दिवानाद्येस्नानं बुध्नित्ये नरा । न तेषां पुनरावृत्ति कल्पकोटिशतैरपि
चातुर्मास्यंसमासाद्यतत्रैवनिवसाम्यहम् । नास्तिरेवासमापुण्यानरी ब्रह्माण्डभूतले
महेशान्नापरो देवो मुक्तिदो न जनादनात् । उज्जयिनीसमानास्ति पुरीकामघप्रदा
कर्कराजसम तीर्थं नास्ति घटसं महीतले । यस्य दर्शनमात्रेण मुक्तिभागी भवेन्नरः
एवं व्याससमाख्यात वयत्रा भार्गवाय च । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन महाकालवर्नं व्रज
अन्माक चाऽपि तत्रैव स्थान परमशोभनम् ।

चातुर्मास्ये हरो सुप्ते याचद्यावात्प्रयोधिनी ॥ ४६ ॥

तावत्काल हि तत्रैव मुक्तिरेव न संशय । चातुर्मास्ये हरो सुप्ते जहातिचेतकलेवरम्
यमलोके चिरं वासोजायतेनाऽत्रसंशय । यस्मात्तुलसिकाभागे शालिग्रामे सुरालये
आत्मानह्विषणीकृ यत्रवसन्नियोजयेत् । तावत्प्रयोधिनी चेति ह्यश्रीद्विजसत्तम
पश्चाद् एतत्सुवर्णेन मोचयित्वा स्वक नयेत् ।

चातुर्मास्योद्धृष दोषं वाधते न च मानवम् ॥ ५३ ॥

यस्य शिरोदकेस्नानं कर्कराजेऽनुजायते । एव व्यासं वरं तीर्थं सर्वतीर्थफलप्रदम्
पृथिव्यायानितीर्थानिसरित सामराधये । ते सर्वेऽसमायान्तिचातुर्मास्येद्विजोत्तम

तस्माच्च तद्वरं तीर्थं कर्कराज इति स्मृतम् ॥ ५६ ॥

य एतां वै कथां पुण्यां शृण्वन्ति श्रावयन्ति च ।

न तेषां जायते दोषश्चातुर्मास्योद्भवः कदा ॥ ५७ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशातिसाहस्र्यासंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये कर्कराजतीर्थमहिमवर्णनंनामा-

शीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

एकाशीतितमोऽध्यायः

देवतीर्थयात्रामहिमवर्णनम्

सनत्कुमार उवाच

मेरोश्च दक्षिणे भागे दुग्धकुण्डोत्तरे तथा । ऋषभः पर्वतश्रेष्ठो देवगन्धर्वसेवितः ॥

यत्र देवाङ्गनारम्याः क्रीडन्ति सततं द्विज! । तत्र रम्यसरोनाम तिष्ठते सर्वकामदम्

तत्र तीर्थं नरः स्नात्वा सुभगो जायते ध्रुवम् ।

देवैश्च कीडते नित्यं भुवि विख्यातकः परम् ॥ ३ ॥

भाद्रपदसिताष्टमीमैत्रर्क्षेणसमन्विता । तद्विनेऽत्र समागम्य स्नानदानादिकाः क्रियाः

करोतिसततं व्यास तेषां लोकाः सनातनाः । मेरोश्चेशानकेतीर्थं दिव्यं परमशोभनम्

चिन्दुसरेतिविख्यातं सर्वकामवरप्रदम् । गङ्गा सरस्वती पुण्या सरयूश्च पयस्विनी

एताःसरिद्वरायातास्तत्रसत्यवतीसुत । येसिद्धा ये च साध्याश्चतपस्विनोधृतव्रताः

उपासाञ्चकिरे तत्र तस्य तीर्थस्य सर्वदा ।

तस्तिस्तीर्थे नरः स्नात्वा सर्वार्थान्प्राप्नुते ध्रुवम् ॥ ८ ॥

भाद्रपदे च शुक्ला चै चतुर्थी या प्रकीर्तिता ।

सिद्धा सा सर्वदा प्रोक्ता यत्र जातो गणाधिपः ॥ ९ ॥

मनः कामोभवरु रूपात् सर्वकामयत्प्रदा । तस्य तीर्थे नरः स्नात्वाद्गृह्णेदं गणेश्वरम्
मनोरघरात् प्राप्य कामधारी भयेश्वरः ॥ १० ॥

ध्यास उवाच

अस्मिन्श्रेष्ठे शुभे प्रद्वग्महाकाण्डनोत्तमे ॥ ११ ॥

तीर्थानि कतिमद्भूयानि देवतायतनानि च ।

यानि कानि च मयातानि तानि नो घद् विस्तरात् ॥ १२ ॥

सनत्कुमार उवाच

शृणुध्यासश्चित्रेष्टकथापापहरांपराम् । भयन्त्यांयानितीर्थानित्तिङ्गानिघमहामुने
तानिवर्णयितुं शक स्वयम्भूदानुराजन । धर्माणामयुने पद्भिर्न च ध्वजु कयञ्चन
यावन्तो मेघमालाना विन्दधो हि घघन्ति च ।

धरिष्यां तुणसङ्ख्या वै पृथिव्यां सिकतास्तथा ॥ १५ ॥

नमसो ज्योतिरा सङ्ख्या ध्वजु कोऽपि न शक्नुते ।

न हि तीर्थेतिङ्गसङ्ख्या सन्न्यघन्त्या तपोधन ॥ १६ ॥

अन्तरिक्षेधमेदिन्या तीर्थभूता पुरी त्रिषयम् । धार्पाकूपनडागादिप्रस्रवोद्गरणानिच
नद्य सरासिघाताश्च तीर्थभूत हि सर्वश । तथापि देवयात्राया प्रसंगेन निबोध मे
यानि कानि च मुख्यानि तानि तुभ्यं घदाम्यहम् ।

यञ्हात्वा मोक्ष्यसे नित्य पूर्वाऽऽचीर्णंशुभाशुभै ॥ १६ ॥

प्रातरुत्थाय यो नित्य शुचिं प्रयत्नमानस ।

विष्णुमरणसम्पन्न सर्वकामक्रियादिषुम् ॥ २० ॥

कन्या वै सवगन्धादितिलाक्षतसमन्वित । स्नात्वाह्रदसरे तात तपैवध प्रतश्चरेत्
उज्जमाधवयोश्चैव वंशास्त्राऽऽपादयोस्तथा ।

शिवरात्र्या विशेषेण देवयात्रा प्रशस्यते ॥ २२ ॥

यस्यदेवस्ययत्तार्थं यस्यदेवस्य सन्निधौ । तत्राभिपेक कार्थोवैदेयतायाश्च पूजनम्
विधियथाधरेद्यस्तु स सर्वं फलमश्नुते । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन देवयात्रा समाचरेत्

व्यास उवाच

ब्रह्मन्केन प्रकारेण देवयात्रां चरेन्नरः । तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि चिस्तरणे तपोधन

सनत्कुमार उवाच

शृणु व्यास परं गुह्यं प्रवक्ष्यामि यथाश्रुतम् । उमामहेश्वरसम्वाद्यं देवयात्रादिकर्मसु

उमोवाच

प्रभावः कथ्यतां देव! क्षेत्रस्याऽस्य महेश्वर! ।

यानि तीर्थानि विद्यन्ते यानि लिङ्गानि सन्ति वै ॥

तान्यादितो मे भूमंस्त्वं घदस्व घदताम्बर ॥ २७ ॥

ईश्वर उवाच

शृणु देवि प्रयत्नेन प्रभावं पापनाशनम् ॥ २८ ॥

क्षेत्रमाद्यं महादेवि! ममातीव प्रियं सदा ।

यत्र शिखा महापुण्या दिव्या नचनदी प्रिया ॥ २९ ॥

नीलगङ्गा सङ्गमं च तथा गन्धर्वती नदी ।

चतस्रो मे प्रिया नद्यः कुमुद्वत्यां हि सुव्रते ॥ ३० ॥

ईश्वराश्चतुराशीतिस्तथाऽष्टौसन्तिभैरवाः । एकादशतयास्त्राआदित्याद्वादशस्मृताः

पञ्चं चिनायकाश्चाऽत्र देव्यश्च चतुर्विंशतिः ।

यऽतोहमागतो भद्रे! महाकालवनोत्तमे ॥ ३२ ॥

विष्णुब्रह्मादयः सर्वे ह्यत्रैव निहिताःशुभे । देवैर्व्याप्तमिदं क्षेत्रं देवि योजनमायतम्

दशविष्णुः समाख्यातास्तेषां नामानि मे शृणु ।

वासुदेवो ह्यनन्तश्च बलरामो जनार्दनः ॥ ३४ ॥

नारायणो हृषीकेशो वाराहो धरणीधरः । विष्णुर्वामनरूपेण शेषशायी श्रियालयः

दर्शते वैष्णवा प्रोक्ताः सर्वपापहराः पराः ॥ ३६ ॥

उमोवाच

भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि देवानामनुपूर्वतः । महाकालवनेरम्ये ये वसन्ति सुरेश्वराः

विनायका भैरवा देव्यो ये सन्ति पपनात्मजा ।

रुद्रादिरयास्तथा व्यास्ये सेर्षा नामानि मे षट् ॥ ३८ ॥

ईश्वर उवाच

शुद्धिं सिद्धिंशोनिर्गमामदोषैगणाधिप । विघ्नहास्य प्रमोदीस्य अनुधीव्रतकप्रिय
पट्टेतेषु समाख्यातापिप्रनाशकरा पराः । उमाचण्डईश्वरीगौरीशुद्धिसिद्धिप्रदातृणाम्
षट्पक्षिर्णा धीरभद्राऽरथेताद्याष्टमानर । महामाया सर्तोभयाताकपालमातृकातथा
सन्धिका शीतला धैव एकानशा च सिद्धिदा ॥ ४२ ॥

प्रद्वानीपार्थताधैवयोगिनी योगशालिनी । कीमारीप्रगधर्ताधैवषट्पक्षिकास्तधैवच
चर्षट्टामातृकाख्यातायष्टमानरपय च । सरस्यत्री तथा ख्याता महालक्ष्मीधैवस्मृता
योगिनीमातृका ख्याता धनुषष्टिस्तत स्मृता ।

कालिका च महाबाली वामुण्डा प्रप्रचारिणी ॥ ४५ ॥

धैष्णवी च समाख्यातावाराह्याधिन्धैवसिनी ।

अम्बा अम्बालिका धैव धनुर्विशतिका परा ॥ ४६ ॥

हनूमान्श्रद्धधारी च कुमारश्चमहाबला । धन्वारो धै समाख्यातामथानेपवनात्मजा
दण्डपाणिश्च विघ्नान्तो महाभैरवसिताऽसिता ।

घटुको याङ्को मन्दी पत्रपञ्चाशतिकोऽपर ॥ ४८ ॥

कालभैरवश्च धिस्वपात क्षेत्रपालस्तथाष्टम । अष्टैवभैरवाख्याता महापापहरा परा
कपर्दीच कपाली च कलानाथोऽनुयासन । श्यम्बक शूत्रपाणिश्चबीरवासादिगम्भर
गिरीश कामधारी च सय सर्वांगभूषण । रुद्राधैकादशयोक्ता शत्रुपक्षविनाशना
अरुण सूर्यो वेदाङ्गो भानुसिद्धोरधिरशुमान् ॥ ५१ ॥

सुवर्णरेताऽह कर्तामित्रोधिष्णु सनातन । इत्येतेद्वादशोऽऽदित्यासर्वरोगहरा परा
अगस्त्येश्वरमुखाताल्लिङ्गानाघतुराशिनाम् । हिमाचलसुतेनित्यनामानिगदत शृणु
अगस्त्येश्वर आख्यातो गुह्येश्वरस्तत परम् ।

दुण्डुवेश्वरस्तत प्रोक्तो डमरुवेश्वरश्च भामिनि ॥ ५४ ॥

अनादिकल्पेश्वरः शम्भुः स्वर्णजालेश्वरः परः । त्रिविष्टपेश्वरो देवः कपालेश्वरसञ्ज्ञकः
कर्कोटकेश्वरः शम्भुः सिद्धेश्वरस्ततः परम् । स्वर्गद्वारेश्वरो रुद्रो लोकपालेश्वरोऽपरः
कामेश्वर इति ख्यातः कुटुम्बेश्वरस्ततः परम् । इन्द्रद्युम्नेश्वरः ख्यातः ईशानेशस्ततः परम्
अप्सरेश्वर इति ख्यातः कल्कलेश्वर एव च । नागघण्डेश्वरो देवो दिवापापहरोऽपरः
प्रतिहारेश्वरश्चैव कुक्कुटेशस्ततः परम् । मेघनादेश्वरः पुण्यो महाकालेश्वरः परः ॥

मुक्तेश्वरः समाख्यातः सोमेश्वरस्ततः परम् ।

अनंरकेश्वरो देवो जटेश्वरस्ततः परम् ॥ ६० ॥

रामेश्वरो महादेवश्च्यवनेशस्ततः परम् । अखण्डेशः समाख्यातः पत्तनेशस्ततः स्मृतः
आनन्देशस्ततः प्रोक्तः कन्थडेशस्ततः परम् । इन्द्रेश्वर इति ख्यातो मार्कण्डेशस्ततः परम्
शिवेश्वर इति प्रोक्तः कुसुमेशस्ततः परम् । अक्रूरेश इति ख्यातः कुण्डेश्वरस्ततः परम्
लुम्पेश्वरः समाख्यातो गङ्गेश्वरस्ततः परम् । शूलेश्वरेति विख्यातः ओङ्कारेशस्ततः स्मृतः
कण्टकेशो महारुद्रः सिंहेश्वरस्ततः परम् । रेवन्तेश्वरः परो देवो घण्टेश्वरपुरःसरः
प्रयागेश्वरो महादेवः सिद्धेश्वरस्ततः परम् ।

मातंगेश्वरः परो देवः सौभाग्येशस्ततो वरः ॥ ६६ ॥

रूपेश्वरेति विख्यातो ब्रह्मेश्वरस्ततः परम् । जल्पेश्वरस्ततो देवः केदारेश्वर एव च
पिशाचेश्वरशम्भुश्च सङ्गमेशस्ततः परः । दुर्धर्षेश्च विख्यातश्चण्डादित्येश्वरस्ततः
करमेश्वरः परः प्रोक्तो राजस्थलेश्वरः शिवः ।

षडलेश्वरस्ततः प्रोक्तो ह्यरुणेशस्ततः स्मृतः ॥ ६६ ॥

पुष्पदन्तेश्वरो देवो ह्यचिमुक्तेश्वरस्ततः । हनुमन्तेश्वरो देवो विश्वेश्वरस्ततः परम्
स्वप्नेश्वर इति ख्यातः सिद्धेश्वरस्ततः परः ।

नीलकण्ठेश्वरो देवः स्थावरेशस्ततः परम् ॥ ७१ ॥

कामेश्वर इति प्रोक्तः प्रतिहारेश्वरस्ततः । पशुपतीश्वरः प्रोक्तो विश्वेश्वरस्ततः परः
स्वर्णजालेश्वरः प्रोक्तो मनःकामेश्वरस्ततः ॥ ७२ ॥

दुर्वासेश्वरनामालौ नागघण्डेश्वरस्ततः । खर्परेश्च विख्यातो ब्रह्मेश्वरस्ततः परम्

पातालेश्वर आख्यातो गुनेश्वरस्ततः परः । कपिलेश्वर इत्याख्यो योगयोगेश्वरः परः ।

भीमेश्वरेति विख्यातो धनुःसहस्रामिधः परः ।

अग्नीश्वरः परः प्रोक्तो दधेश्वरस्ततः परः ॥ ७५ ॥

द्वादशाक्षि समाख्यातो दशाश्वमेधिकेश्वरः । गदाधरेश्वरख्यातो वैजनायेति शम्भुराजः ।

सोमनाथेश्वरः ख्यातो घुष्पेश्वरस्ततः परः ।

भीमशङ्कर इत्याख्यो घण्टेश्वरस्ततः परः ॥ ७७ ॥

ऊपरेश्वरसञ्जश्चन्द्रादित्येश्वरः परः । केशवाक्ष समाख्यातः शक्तिभेदेश्वरः परः ।

रामेश्वरः परो देवो बालमीकेश्वरशङ्करः ।

ज्वालेश्वरः शिवः प्रोक्तो ह्यभयेशस्ततः परः ॥ ७९ ॥

विघ्नहस्तेश्वरः प्रोक्तश्च लेशस्ततः परः ।

पुरुशोत्तमेति विख्यातो धीरेश्वरस्ततः परः ॥ ८० ॥

कर्णेश्वरश्च विख्यातः पूषकेशस्ततः परम् । आनन्देशश्च विख्यातः कोटेश्वरस्तथापरः ।

अविमुक्तेश्वरः प्रोक्तो हनुमत्केश्वरः परः । विमलेश्वरेति विख्यातश्चन्द्रेश्वरस्ततः परः ।

विन्दुकेशश्च विख्यातो बालुकेश्वरसञ्जकः । वृहस्पताश्वरो देवो ह्यसङ्ख्यातेश्वरस्ततः ।

यानि कानि च तीर्थानि तानि लिङ्गानि सत्तमं ।

तिष्ठन्ति तत्र पूयन्ति तानि घन्थानि स्वराः ॥ ८४ ॥

षण्णारो विदिता सर्वे द्वारपाला महात्मभिः ।

पिङ्गलेश्वरेति च ख्यातः पूषद्वारे द्विजोत्तमं ॥ ८५ ॥

दक्षिणे च नथा द्वारकाया च रोहणेश्वरः । बिल्वकेश्वरनि विख्यातः पश्चिमद्वारमाश्रितः ।

ऋतेश्वरस्ततः प्रोक्तो द्वारचोत्तरसञ्जके ।

एनवाऽन्ये च बहुबोलिङ्गाख्यास्त्रिभुवनेश्वराः ॥ ८७ ॥

महाकालवने रम्ये समाख्याता हि पावनाः ।

पष्टिकोटिसहस्राणि पष्टिकोत्तिशतानि च ॥ ८८ ॥

महाकालवने यासिङ्गसङ्ख्यातानि घनानि । तथाऽपि च प्राधान्येन तथाऽत्र परिकीर्तिताः ।

यस्य देवस्य यत्तीर्थं तन्नाम्ना परिकीर्तितम् ।

स्रत्वा दत्त्वाच्च तद्दानं तत्तीर्थस्य फलं लभेत् ॥ ६० ॥

तथा नवग्रहाः पुण्याः समाख्याताः पुराऽनघ ! ।

तेषां नामानि पुण्यानि तीर्थानि च तथा शृणु ॥ ६१ ॥

नरादित्यइति ख्यातः सोमेश्वरस्ततः परः ।

मङ्गलेश्वरः समाख्यातो बुधेश्वरस्ततः परम् ६२ ॥

बृहस्पतीश्वरः प्रोक्तस्तथाशुक्रेश्वरः शिवः । स्थावरेश्वरो महादेवः समाख्यातो मुनीश्वरैः
राहुकेतू समाख्यातो तेषां तीर्थानि सत्तम । तत्तीर्थेषु नरः स्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते
ग्रहा राज्यं प्रयच्छन्ति ग्रहा राज्यं हरन्ति च । ग्रहैस्तु व्यापितं सर्वत्रैलोक्यं सचराचरम्
ग्रहतीर्थे नरः स्नात्वा ग्रहाणामर्चनं धरेत् । न तस्य ग्रहपीडा वै बाधते हि कदाचन

एवं व्यास ! समाख्याता मया देवाश्च तीर्थकाः ।

यात्रा पुण्यतरा श्रेष्ठा पवित्रा पापनाशिनी ॥ ६७

ग्रहपीडासु चोग्रासु दारिद्र्ये चोरसङ्घे । तेषामुद्धरणार्थाय देवयात्रा प्रकीर्तिता ॥

क्षेत्रस्यान्तर्गृहीं नित्यं ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः ।

न तेषां दुर्लभं किञ्चित्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ६६ ॥

अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो धनमाप्नुयात् । विद्यावाञ्छायते विप्रः क्षत्रियो विजयी भवेत्

अक्षया सन्ततिस्तस्य शिवलोके महीयते ॥ १०१ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये देवयात्रान्तर्गृहीसर्वतीर्थयात्राऽनुक्रमणिकादिकथनं

नामैकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

द्वयशीतितमोऽध्याय

अनन्तीतीर्थयात्रामाहात्म्यवर्णनम्

ध्यास उवाच

भगवन्भवता सर्वं कथितं देवमूर्तिना । अयन्ताताप्यमाहात्म्यं पवित्रं वेदसम्मितम् ।
भूयस्तु श्रोतुमिच्छामि त्यक्तो ब्रह्मविदाम्बरं ।
महाकालघने रम्ये अयन्त्या भुवि सत्तम' ।
तीर्थानि कति सदायानि विद्यन्ते हात्र सुवत' ॥ २ ॥

सनत्कुमार उवाच

धूयता मो द्विजश्रेष्ठ' कथा पापहरा पराम् ॥ ३ ॥

उमामहेश्वरसम्वाद् नारदस्य च धीमता । नारदेन पुरा पृष्टं प्रश्नमेतद्विजोत्तम'

नारद उवाच

भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि महाकालघने शुभे ।
ताथानि यानिषत्तन् तानि नो वद विम्वराम् ॥ ६ ॥

इति पृष्टदा विप्र' नारदेन पुराऽनघ' । उवाच श्लक्ष्णया पाचा उमया सहितोहर-

श्रीमहादेव उवाच

शृणुस्व मां अविभ्रष्टमहाकाशघनेशुभे । ताथानि यानितिष्ठन्तितानिवद् यामिसुवत
पुष्कराद्यानि ताथानि यानि कानि महातल ।
तानि सवाणि षत्तन्त महाकालघनोत्तम ॥ ८ ॥

अमङ्क्यान्सदस्त्राणिकोटिकोटानिसत्तम । रुद्रवरनिमज्जन्तिकोटिनीर्धतयोच्चत
नाहारकर्णिकात्रिंशि विरी षरन्ति किन्नरा । हेमन्त चर दृश्यन्त तार्क्ष्यैशाचमोषने
न हि सङ्ख्या विनातामि ताथाना भुवि सत्तम' ।

क्रियन्ति सन्ति तीर्थानि त्रिङ्गानि च तथैव च ॥ ११ ॥

तथाऽपि च प्राधान्येन कथयिष्यामि सत्तम ! ।

सम्बत्सरस्य यावन्ति अहानि च-द्विजोत्तम ! ॥ १२ ॥

तावन्ति प्रापणीयानि प्रसिद्धानिपरन्तप । वत्सरेपरिपूर्णे च जायतेऽवन्तियात्रिका
विधिवत्कुरुते यस्तुसाक्षाच्छम्भुर्भवेच्चसः । मन्वन्तरसंहस्त्रेपुकाशीवासेचयत्फलम्
सत्फलं जायतेऽवन्त्यां घैशाखेपञ्चभिर्दिनैः । अवन्तीयात्राकर्तव्याप्रयत्नेन मुमुक्षुणा
माधवेऽपि विशेषेण ह्यवन्तीस्नानमाचरेत् ।

यो हि वैशाखमासाद्य अवन्त्यां व्यास ! मानवः ॥ १६ ॥

सम्बत्सरव्रती स्नातस्तीर्थेतीर्थे यथाविधि ।

दत्त्वा दानानि सर्वाणि समूलं (सकलं) फलमश्नुते ॥ १७ ॥

भुक्त्वा भोगान्मुचिपुलाञ्छिवलोके महीयते ॥ १८ ॥

त्यत्र कुत्रापि यो नित्यं नरोनिश्चलमानसः ॥

शृणोत्येकमनाः पुण्यां पूजयित्वा च वाचकम् ।

सत्कृत्य चिधिवद्वत्स वासोऽलङ्कारभूषणैः ॥ १९ ॥

अन्यैश्चचिधैर्भोगैः प्रदानैर्वत्सरेण च । न तस्यदुर्लभं किञ्चिद्विद्यतेभुविसत्तम ॥

एवं व्यास ! पुराशम्भुर्नारदाय सुधीमते । उवाच परमाख्यानमवन्तीव्रतमुत्तमम् ॥

तेन प्रख्यापितं पुण्यं सर्वलोकेपुनत्तम । एतत्ते सर्वमाख्यातं मयासत्यचतीसुत ॥

अवन्तीतीर्थयात्रायाः कथाख्यानं सनातनम् । भूयः किंश्रोतुमिच्छतेवर्ततेद्विजसत्तम

माहात्म्यमेतच्छिवभक्तिवर्द्धनं यशस्करं पुण्यविचर्द्धनं च ।

यः श्रावयेद्वा शृणुयाच्च भक्त्या कुलं समुद्रधृत्य हरेः पदं व्रजेत् ॥ १९ ॥

इति श्रीस्कान्देप्रहापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे ।

ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्ये व्याससनत्कुमारसम्वादे ऽवन्तीक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं ।

नामद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

त्र्यशीतितमोऽध्यायः

अमन्तीमाहात्म्यवर्णनम्

व्यास उवाच

भूयस्तु श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोष्यब्रह्मविदावर । अवन्त्याश्चपरपुण्यं महिमानधृतमया
त्वया ब्रह्मविदा प्रोक्तं घत्सरयनपारणम् ।

तीर्थस्य्यास्य सुविस्तारात्स्नातकानां द्विजोत्तम ॥ २ ॥

अचिरेणतु कालेन तीर्थस्यफलमश्नुते । सिद्धोभूत्वा नरोयाति तद्ददस्वद्विजोत्तम ॥

सनत्कुमार उवाच

गुह्याद्गुह्यतरवत्स पृच्छसित्वममानव । तत्सेहसम्प्रवक्ष्यामि शृणुष्वत्वं समाहित
महाकालगतोगच्छेन्नियतो नियतात्मना । कोटितीर्थेनरस्नात्वा पुनर्जन्मनविद्यते
नास्तिवत्समहीपृष्ठेक्षिप्रायाः सदृशीनदी । यस्यानिरीक्षणान्मुक्तिं किञ्चिरात्सेचनेनैव
माधयेमासियोदेव पूजयेत्पुरुषोत्तमम् । मोघनेमुच्यतेनित्यं तपणादेकवासरत् ॥

अवन्त्यामङ्गपातालय्य ये पश्यन्ति जनार्दनम् ।

न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ ८ ॥

इतिव्यासवचनसर्वेषुदन्तिनियतात्मन । चाराहमतस्यकन्दाद्या लोमशाश्चमहामुनि-
विधितथापितोर्थस्यशृणुषुण्यसमम्पुन । योर्वस्वल्पेनपुण्येनतीर्थस्यफलमिच्छति
तस्यसर्वस्यवक्ष्यामिशृणुष्वेदं तपोधन । सर्वतीर्थफलकाङ्क्षी शुचिं प्रयतमानस
अवगाहत्रतीयाति तीर्थानिचाष्टविंशति । ऊर्जेमाघेतथायादे वैशाखेचचिशेषत ॥
यदाकदापुरीं प्राप्य कर्तव्यतीर्थमञ्जनम् । सर्वतीर्थफलं प्राप्य शिबलोकेमहीयते ॥

सनत्कुमार उवाच

क्षिप्रातीरेदिवर्तन्तेपुरारयातानिसुरिभि । पुण्यानितार्थमुख्यानितानिमिगदत्तशृणु
पापादितं शुचिभूत्वा विष्णुविष्णुरितिस्मरन् ।

आदाय नियमं सर्वं स्नातकानाञ्च सत्तम! ॥ १५ ॥

स्नात्वा रुद्रसरे नित्यं कृत्वा श्राद्धादिकं तथा ।

यथाशक्ति परां वत्स! गां दत्त्वा चैव काञ्चनीम् ॥ १६ ॥

तीर्थराजनमस्नुभ्यं निजतीर्थावगाहने । अनुज्ञादेहिमेनित्यं करिष्यामितवार्चनम्
इति प्रार्थनामन्त्रः

ततः प्रयातितत्तीर्थं कर्कराजाभिधं सरः । तत्र स्नानादिकं कृत्वा घृतपात्रंप्रदापयेत्
नृसिंहाख्यंपरंतीर्थं तत्रस्नायाद्द्विजोत्तम! । कृष्णाजिनंततोदद्यादात्मकार्यविशुद्धये
सङ्गमो नीलगङ्गायाःक्षिप्रायाश्चैवसत्तम । तत्र स्नात्वाशुचिभूत्वाट्टपाचसङ्गमेश्वरम्
वाहनञ्च ततो देयं द्विजातिभ्यःस्वलङ्कृतम् ।

भूषणानि च देयानि यानानि विविधानि च ॥ २१ ॥

ततः प्रायाद् व्रती सम्यक् तीर्थं पैशाच्यमोचनम् ।

तत्र स्नात्वा च विधिघटाहिकादि च कारयेत् ॥ २२ ॥

गांसवत्सां ततो दद्याद्देवेदाङ्गपारिणे । सीदत्कुटुम्बिने नित्यं द्विजाय मुनिसत्तम
महादानानिसर्वाणि तत्रदेयानिसत्तम । पिशाचेशं ततो ट्टपा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
गन्धर्वतीर्थं गच्छेच्च नियमी व्रतकारकः ।

तत्र स्नात्वा शुचिभूत्वा श्राद्धं कुर्यात्समाहितः ॥ २५ ॥

पट्टिजल्पेश्वरं देवं पूजयेद्विधिवद्विज । ब्राह्मणेभ्यस्ततोदद्याद्गोहदानादिकं परम् ॥
दासीदासन्ततोदेयं सर्वकार्यार्थसिद्धये । धनवान् पुत्रवाँल्लोके मृतो मोक्षमवाप्नुयात्
ततो गच्छेद्ब्रतीचिप्रक्रेदारं तीर्थमुत्तमम् । तत्रस्नात्वामहादानंब्राह्मणेभ्यस्समर्पयेत्
शुभंगोमित्युनं दत्त्वा विधिघत्तत्रकारयेत् । कम्बलाजिनवासांसि तत्रदेयानिसत्तम ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा शिवलोके महीयते । चक्रतीर्थेनरःस्नात्वा चक्रपाणिंसमर्चयेत्
शङ्खस्रखविमानानि तत्रदेयानि सत्तम । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते

... सोमतीर्थे नरःस्नात्वा ट्टपा सोमेश्वरं शिवम् ।

निर्मलाङ्गोनरो भाति कृष्टुरोगो न वाधते ॥ ३२ ॥

इभुधेन्वाग्निदानं तत्र देयं द्विजातये । देवप्रयागगच्छेच्च स्नानार्थं द्विजसत्तम ॥३॥
 तत्र स्नात्वा शुचिभूत्वा देवमाधवमघतेत् । शुद्धधेनुं प्रदातव्या विधिदृष्टेन क्षमप
 सवपापविशुद्धात्मा देवलाके मर्हायने । प्रयागे परमं व्यासं वेणीनीर्यमनुत्तमम्
 तत्र स्नानञ्चकृत्वा तिलामलक्ष्मयुतम् । प्रयागेशमथाम्यर्च्यं सकलफलमश्नुते
 तिलधेनुं प्रदातव्या विधिवद्द्विजपुङ्गवे । सर्वकामवरम्प्राप्य विष्णुलोके समोदं
 तनो गच्छेद्ब्रती भूयो योगतार्थमनुत्तमम् ।

तत्र स्नात्वा शुचिभूत्वा योगिनीश्वरमर्चयेत् ॥ ३८ ॥

जग्धेनुं ततो दद्याद्वाघायुधं सुखीभवत् । कपिलाश्रमपरतार्थं नरोगच्छेत्ततः परं
 स्नानदानादिकं कृत्वा कपिलेश्वरमघयेत् ।

मुच्यते सवपापेभ्यस्तपोलोके स गच्छति ॥ ४० ॥

धुनकुल्यापरंतार्थं क्षिप्रकूटेषु पश्चिमे । तत्र स्नात्वा नरो नित्यं घृतधारश्वरशिष्यम्
 पूजयेद्विधिवद्दुविप्रं धुनधनुं समपयेत् । प्राप्य पुण्यकृतां ह्योकां सवपापैः प्रमुच्यते
 मधुकुल्यानरं स्नात्वा पूजयिष्यात् महेश्वरम् । मधुदानं प्रकुर्वीत इभुधेनुं ततः परम्
 ऊपरं परमं तार्थं सघतीर्थफलप्रदम् । तत्र स्नात्वा नरं पश्येन्महेश्वरं परेश्वरम् ॥
 फलमूलादिकं देयं प्राप्यते मोक्ष उत्तमम् ।

नरादित्यं न्यितो यत्र तत्र तीर्थं परं स्मृतम् ॥ ४५ ॥

तत्र स्नात्वा नरं पश्येत् क्षेत्रादित्येश्वरं परम् । रथदानततो दत्त्वा नरलोके स गच्छति
 केशवाकर्णपरो देवस्तस्य तीर्थं परं स्मृतम् । तत्र स्नानं विधेयञ्च केशवाक्षसमघनम्
 अन्नं धनुविघदेयं तत्र तार्थं द्विजोत्तमम् । फालमैरघं आख्यातस्तत्र तीर्थं महामती
 तत्र स्नात्वा नरो नित्यं दृष्ट्वा भैरवमन्तकम् । दद्यात्पूर्णमहादानं नगच्छेच्च महासनम् ॥
 द्वादशार्कं विख्यातं क्षिप्रकूले च दक्षिणे ।

साधञ्च सवपापघ्नं सघकामवरप्रदम् ॥ ५० ॥

तत्र स्नात्वा शुचिभूत्वा द्वादशार्कं समघयेत् । अजादानञ्च द्यौषधैर्वा सोऽलद्वारसयुतम्
 भारोग्यं सघदादहे तस्य मन्त्रपदपदे । तत्रापि ऋष्यादेवां सन्ध्योपासनतः परा ॥

उपासाञ्चक्रिरेतस्य प्रातःकाले सदैव हि । तत्रतीर्थे नरः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः
एकानंशेति विख्याता भवानी पापनाशिनी । तामर्घ्येद्द्विजश्रेष्ठदशाश्वमेधपंशिवम्
तत्र देयं महादानं श्वेताश्वं समलङ्कृतम् । विंप्रायवेदविदुषे विधिवद्वृषिसत्तम ! ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते ।

योऽसावङ्गारको देवो विख्यातो वै धरात्मजः ॥ ५६ ॥

तस्य तीर्थं परं व्यास सर्वतीर्थफलप्रदम् । तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा मङ्गलेश्वरमर्चयेत्
गुडान्नं वृषभं रक्तं सवासः समलङ्कृतम् ।

स्वलङ्कृतेभ्यो विप्रेभ्यो यो ददाति समाहितः ॥ ५८ ॥

तस्य हस्तगतालक्ष्मीः पुत्रदारादिसम्पदः । खगङ्गासङ्गमतीर्थं गङ्गोद्भेदसमन्वितम्
तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा गङ्गेश्वरं शिवम् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते
तिलपात्रं प्रदातव्यं विधिवत्काञ्चनाम्बितम् । सर्वसौख्यकरं दानं सर्वपापहरं पद्मम्
ऋणमोचनकं तीर्थं सर्वपापहरं स्मृतम् । तत्र तीर्थे नरः स्नात्वा ऋणतेश्वरमर्चयेत्
घृतश्राद्धं प्रकुर्वीत दत्त्वा स्वर्णञ्च शक्तितः । ऋणत्रयविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते
ततो गच्छेन्नरो नित्यं शक्तिभेदमकल्पयम् ।

तीर्थानाञ्चैव सर्वेषामुत्तमं पापनाशनम् ॥ ६४ ॥

तत्र स्नात्वानरो व्यास शुचिः प्रयतमानसः । मातृकाणाञ्च सर्वपापदर्शनकारयेद्बुधः
कौमारीकार्तिकीमाता चर्पटाघटमातरः । तथा भगवतीं देवीं स्कन्दञ्चैव समर्चयेत्
तत्र श्राद्धानि देवानि विधिवद् द्विजसत्तम ! ।

दत्त्वा शय्यादिकं दानं फांस्यधेनुं तथेतरद् ॥ ६७ ॥

मातृर्णसमुत्तीर्य सायुज्यं लभते नरः । यत्तत्तीर्थवरं श्रेष्ठं पापमोचनसञ्ज्ञकम् ॥ ६८ ॥
तत्र स्नात्वानरो देयं छायादानञ्च सत्तम । सर्वपापविशुद्धात्मा जायते भुवि मानवः ॥
सतः परंपरं व्यास तीर्थत्रैलोक्यविश्रुतम् । प्रेतशिलेति विख्यातं प्रेतमोक्षकरम्परम् ॥
तत्र स्नात्वानरो दद्याच्छ्राद्धं द्विजसमाहितः । तिलोदकप्रदानेन पितरो यान्तिसद्गतिम्
घटदानं ततो देयं छत्रोपानत्समन्वितम् । महिषीञ्च ततो दद्याद्वासांसि विविधानिव

अन्नदानंततोद्देयं रत्नेनलषणान्वितम् । पमेश्वरं नमस्यर्च्यं निरयेनाधिगच्छति ॥

पितरस्तस्य मन्त्रुष्टा यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।

विदूदोगा न वाधन्ते तेषाञ्च छिन्नसत्तम' ॥ ७४ ॥

तीर्थानामुत्तमं तीर्थं मुषित्रैलोक्यवन्दितम् । नवनदीसङ्गमोयत्र तत्र तिष्ठति पापं:

तत्र स्नात्वा नरो निर्यं शुचिभू'त्वा समाहित' ।

पूजयेद्गणपतीं मन्त्रां पापंतीं विधियत्तन ॥ ७५ ॥

महादानानिहृ'पांश्च हस्तिवाप्रधरान्तिलान् । सुरभींदुग्धसहितांद्यादुद्विजयराय

सयपापविशुद्धात्मा साक्षाच्छुभुमवेश्वरः । मन्दाकिनींतोगच्छेदात्मकार्यविशुद्ध

तत्र स्नात्वा शुचिभू'त्वा पूजयेद्य नदाशिवम् ।

दद्यात् शक्यमश्राद्यं तिलद्रोणं प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥

सर्वपापविशुद्धात्मा घनाधिपसमोमयः । तनोगच्छेदुग्रता विप्र तीर्थपंतामहपरम्

तत्र स्नात्वा शुचिभू'त्वा विधिय'स्नानमाचरेत् ।

दद्यात् दानानि सर्वाणि त्रीणि तत्र विशयत् ॥ ८१ ॥

यथाशक्तिप्रदानिग्राह्यागाव सुवर्णकम् । विप्रांश्चमोजयेन्निर्यविधियत्पुरिदाक्षणे

ततस्तुपुनरागम्य रुद्रसरमनुत्तमम् । तस्मिन्स्नात्वाचनत्वाद्य दृष्ट्वादेवमद्देश्वरम् ।

पूजयिष्यायधान्यायं यात्रेश्वरमनुत्तमम् । तुलसीयिज्वपशैश्च पुर्षाविधिघासकैः

ध्रुवदीपादिनेषद्यमुग्धवासोत्तरच्छदे । पूजयित्वा महादेवं यात्रेश्वरमुमापत्तिम् ॥ ८५

प्रापयेद्दु दवदेवेशं घनसम्पूणहेतवे । यात्रेश्वरं नमस्तुभ्यमुमानाधजगत्पते' ॥ ८६ ॥

त्वत्प्रसादात्तृता यात्रा सफला कुरु मेप्रभो' ॥ ८७ ॥

सतद्कुमार उवाच

एव यं कुरुतेयात्रामवन्त्वाश्चद्विजोत्तम । अथन्तीषासजं पुण्यं प्राप्यतेनात्रसशय

भुक्त्या च विपूलान्मोगान् धनदायदिसम्पदम् ।

सर्वपापविशुद्धात्मा मृतः शिवपुरं गजेत् ॥ ८६ ॥

ये शृण्वन्ति कथां पुण्यां पवित्रां पापहारिणीम् ।

न तेषां दुर्लभं किञ्चिदिह लोके परत्र च ॥ ६० ॥

माहात्म्यमेतच्छिष्यमन्त्रिवर्द्धनं यशस्करं पुण्यविध्वर्धनञ्च ।

यः श्रावयेद्वा शृणुयाच्च भक्त्या कुलं समुद्रधृत्य हरेः पदं व्रजेत् ॥ ६० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीमण्डेः

तीर्थमहिमनामत्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ *

इत्यवन्तीक्षेत्रमाहात्म्यं समाप्तम्

—:—:—

अथचतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्यारम्भः

प्रथमोऽध्यायः

अमस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

उमोवाच

पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्याश्च सरितस्तथा ।

कथ्यतां तानि यत्नेन श्राद्धं येषु प्रदीयते ॥ १ ॥

ईश्वर उवाच

अस्ति लोकेषु विख्याता गङ्गा त्रिपथगामिनी ।

सेविता देवगन्धर्वैर्मुनिभिश्च निषेविता ॥ २ ॥

तपनस्य सुता देवी यमुना लोकापावनी । पितॄणां बल्लभा देवि महापातकहारिणी

* एषोऽन्तिमोऽध्यायो मोहमयीस्थवेङ्कटेश्वरप्रकाशितपुस्तके नास्ति लक्ष्मणपुर
(लखनऊ) प्रकाशित पुस्तकाद्बुद्धृतौऽयमिति ।

चन्द्रमागा वितस्ता च नर्मदाऽमरकण्ठके । कुरुक्षेत्र गया देवि प्रभासं नैमिषं तथा
वेदारं पुष्करं चैव तथा काषावरोहणम् । तथा पुण्यतमं देवि महाकालवन शुभम्
यत्रास्ते श्रीमहाकाल पापेन्धनहुताशन । क्षेत्र योजनपर्यन्तं ब्रह्महत्याघिनाशनम्
मुक्तिद मुक्तिद क्षेत्र कलिफलमपनाशनम् । प्रलयेऽप्यक्षय देवि दुष्प्राप्यं त्रिदशैरपि

उमोवाच

प्रमाद्य कप्यता देवि' क्षेत्रस्यास्य महेश्वर ।

यानि तीर्थानि घन्यानि यानि लिङ्गानि सन्ति वै ॥ ८ ॥

नान्यह ध्योतुमिच्छामि परं कौतूहल हि मे ॥ ९ ॥

ईश्वर उवाच

शृणु देवि प्रयत्नेन प्रमाद्य पापनाशनम् । श्रेयसाद्य महादेवि ममातीव प्रिय सदा
यत्रास्ति च महापुण्यासर्वपापहरा परा । तथा गन्धर्वाती पुण्या दिव्यानवनदीप्रिया
नीलगङ्गा चतुर्थी तु ध्येष्टा नद्य प्रकीर्तिता ।

आसा तु सङ्गमे स्नान्त्वा श्राद्ध य कुरुते नर ॥ १२ ॥

गङ्गायान्निगुण इवि' चतुर्वर्गफलप्रदम् । क्षेत्र योजनपर्यन्तमघन्त्या चिद्धि सुप्रते
सिद्धलिङ्गानि निष्ठानि भुक्तिमुक्तिकराणि च ।

ईश्वराद्यनुराशीतिस्तथाष्टौ सन्ति भैरवा ॥ १४ ॥

एकादश तथा रुद्राद्यादिया द्वात्रिंशन्मृता । षड्वैविनायकाश्चात्र चतुर्विंशतिमातरं
यदाहं गनधास्तत्र महाकालवने शुभे । ब्रह्मविष्णवाद्य सर्वे तत्राजमुमुदाग्विता
पमिर्व्यानि क्षेत्रमिदं इवियोजनमायतम् । त्रिंशन्ध्यानगतो विष्णु सर्वपापप्रणाशन
एतन्प्रामानि योऽर्धात्प्रमाते भक्तिन पुमान् । विमुक्तसर्वपापैस्तुष्ट्रलोकसगच्छति

उमोवाच

घनुराशीतिलिङ्गानि त्वयोक्तानीह यानि तु । तानिविस्तरतोऽहिसर्वपापहराणितु

हर उवाच

शृणु देवि' प्रवक्ष्यामि तेषां नामानि यानि च ।

ख्यातं पृथिव्यां प्रथममगस्त्यैश्वरमुत्तमम् । यस्य दर्शनमात्रेण कृतकृत्योनरो भवेत्

उमोवाच

अगस्त्यैश्वरनामेह कथं लब्धमनेन वै । कस्मिन्स्थाने कथं जातंचिस्तराद्वकुमर्हसि

हर उवाच

शृणु देवि! महाभागे कथामस्य पुरातनीम् । सर्वपापप्रशमनीं समीहितफलप्रदाम्
पुरासुरैर्जिता देवानिरुत्साहाश्च ते ततः । भागाश्चैपांगृताःसर्वे निराशाःपितरःवृताः

भ्रष्टैश्वर्यास्तदा देवि!चेरुर्देवा महीतले ॥ २३ ॥

ततः कदाचित्ते दीना दीप्तमादित्यवर्धसम् । दृष्टुंस्तेजसा युक्तमगस्त्यंचिपुलव्रतम्
अभिवाद्य ततो देवा दृष्ट्वा तं तेजसावृतम् । इदमच्युर्महात्मानमगस्त्यंलोकविश्रुतम्
दानवैर्निर्जितायुद्धेसर्वैस्वर्गाच्चपातिताः । ततस्त्वं नोभयात्तीव्रात्त्रायस्वमुनिपुङ्गव!

इत्युक्तःस तदा देवैरगस्त्यः कुपितोऽभवत् ।

प्रजज्वाल च तेजस्वी कालाश्रिरिव सङ्क्षये ॥ २७ ॥

तदा दीप्तांशुजालेन निर्दग्धा दानवास्तथा । अन्तरिक्षान्महादेवि पतिताश्च सहस्रशः
दह्यमानास्ततो दैन्यामन्तम्यागस्त्यस्य तेजसा ।

ऋपेश्च दानवाः सर्वे पानालं घत्रजुर्भयात् ॥ २६ ॥

ततोऽगस्त्यो महात्मा वै तानहत्वा शोकमुद्धितः ।

वभूवातिशयं स्वामीं चिन्तयोद्विग्नमानसः ॥ ३० ॥

कृतं घोरं महत्पापं हता यद्दानवा मया । अहिंसा परमो धर्मो मनुना कथ्यते यतः
किं करोमि क्व गच्छामि कथं शुध्येय स्वाप्यहम् ॥ ३१ ॥

एवं चिन्तयतस्तस्य समागच्छत्पितामहः ।

प्रोवाच स मुनिं तत्र कस्मात्त्वं शोकविहलः ॥ ३२ ॥

लक्ष्यसे मुनिशार्दूलकारणकथयतांत्वरम् । सब्रह्माणंनमस्कृत्य कथयामासपृच्छतः
देवदेव जगन्नाथ दाहोऽन्तर्मानसं मम । ब्रह्महत्या समायाता यन्मया दानवा हताः
ममोपायं समाचक्ष्व प्रमादात्सुरसत्तम । बहुकालार्जितं देव गतं मे संक्षयं तपः

प्रोवाचेदं सुरध्रेष्टुं शृणु त्वं यत्नत परम् । उपाय सर्वपापस्य क्षयो येनमरेदुष्टुवम्
महाकालघने दिव्ये यक्षगन्धर्वसेविने । उत्तरे घटयक्षिण्या यत्तद्दिङ्गमनुत्तमम् ॥

पिराषस्यापि तीर्थस्य भागे दक्षिणत स्थितम् ।

त समाराध्यत सर्वं पाप नाशमवाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

वाराधय शुभ लिङ्गं सवपापप्रणाशनम् । वाढ प्रोवाच धर्मात्मा महाकालघनययी
तस्मिन्स लिङ्गे देवेशि समाराधनतत्पर । यभूवाहर्निता भक्त्या तद्व्यानैकरतोमुनिः
बह तुष्टस्तदा देवि' मुनेस्त्वस्य महात्मन ॥ ४१ ॥

प्रोक्त मया महामाग मुने शृणु समाहित । परं परय विप्रेन्द्र' यत्ते मनसि वर्तते ॥
तुणोऽहमनया भक्त्या तपसा दुष्करेण तु ।

लिङ्गस्यास्य प्रभायेण ज्ञानस्थ निर्मलोऽधुना ॥ ४३ ॥

प्रणया ब्रह्महत्या ने दानवान्या मुनीभ्वर' । मदीय घचन ध्रु'चा तेनोक्त परवर्णिनि
यदि देव' प्रमप्रस्थ शरणागतवन्मल । त्वदहद्रियुगले मूयान्मम भक्तिमहेश्वर ॥
तपस्यथ तथा धर्मं न म विप्रोभवेदिति । तस्य तद्वचन श्रुत्याकुम्भयोनेर्महात्मन'
मया प्रोक्त विशालाक्षि मुने' एव भविष्यति ॥ ४६ ॥

यस्त्वया पूजितो देवा ब्रह्महत्याविनाशन' ।

न्वजाम्ना त्रिषु लाक्षेषु सोऽय रूपाता भविष्यति ॥ ४७ ॥

अगस्त्येश्वरद्वोऽपि विख्यातो भुवनत्रये । एवमुक्तोमया देविमधिप्रस्तत्र सस्थित'
हृपया तस्य लिङ्गस्य पञ्चमुद्राविभूषित ॥ ४८ ॥

ये नरास्तन्महालिङ्गं निराक्षिप्यन्ति भक्ति ।

सवपापविनिमु क्ता सवकार्मरलङ्घना ॥ ४९ ॥

भवि'यन्ति महान्मान पुत्रध्वयसमन्विता ।

अन्तकाले च मा यान्ति विमानै सधंकारैः ॥ ५० ॥

स्तुतागन्धवमुस्यश्च हृद्दलोके च शाश्वत । येऽर्घयन्तिसदादेवमगस्त्येश्वरसञ्चकम्
हनपुण्यानराम यास्तयान्ति परम पदम् । सस्मृतेदेषदेवेशेतराणाकोटिजन्मजम्

अशुभं क्षयमाप्नोति कस्तं न प्रणमेच्छिवम् ।

यः प्रणम्य नरो भक्त्या देवं तं च निषेवते ॥ ५३ ॥

मुच्यते ब्रह्महत्यादिपातकैर्नरकप्रदैः ॥ ५४ ॥

राजसुयशतेनैव यत्पुण्यं च भविष्यति । तत्पुण्यमधिकं देवि दर्शनाच्च भविष्यति
किं तीर्थैर्विचित्रैः स्नानैः किं दानैर्विचित्रैः कृतैः ।

ते प्राप्स्यन्ति फलं सर्वं मत्प्रसादान्न संशयः ॥ ५६ ॥

अष्टम्यां च चतुर्दश्यां दिने सोमस्य शक्तितः । यः करिष्यति लिङ्गस्य पूजां भक्तिसमन्वितः
कुलानां तारयत्येव मातृकं पितृकं शतम् ॥ ५७ ॥

ये च पश्यन्ति पुरुषा भावहीनाः प्रसङ्गतः । न ते पश्यन्ति संसारे नरकं वै कदाचन
एतत्ते कथितं देवि लिङ्गमाहात्म्यमुत्तमम् । प्रथमं कथितं लोके द्वितीयं शृणुयन्नतः

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येऽगस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः

गुहेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीरुद्र उवाच

शृणु गुहेश्वरं लिङ्गं द्वितीयं पापनाशनम् । यस्य दर्शनमात्रेण जायते सिद्धिरुत्तमा
पुरा रथन्तरे कल्पे देवदारुवने शुभे । ऋषिर्मण्डूकणकोनाम वेदवेदाङ्गपारगः ।

योगाभ्यासरतो नित्यं शान्तदान्तिसमास्थितिः ॥ २ ॥

सिद्धिकामस्तपस्तेपे कथं सिद्धो भवाम्यहम् ।

रक्तमयविकारोऽयं कथं यास्यति सङ्क्षयम् ॥ ३ ॥

इति सञ्चिन्त्य हृदये प्रारब्धं तप उत्तमम् । बहून्वदसहस्राणि तस्यातीतानि पार्धति

कस्मिंश्चिदप्य काले तु विद्वन्व्य वयंतामजे । करान्छाकरमोजात-
 कुराप्रिपतदैषदि न च दृष्टतदाक्षयं विद्वन्व्य परमं गतः । अनेमिद्वि परां प्र-
 तासगर्षोपावपमप्रयात् महो तप-
 प्रमायोऽय प्रमा निद्विमंयाच धै ।

मन्त्रयो नास्ति धै पियो देन सिद्धिं समागता ॥ ७ ॥

शरीरं कृत्स्नं वेदंमन्त्रयेण संयुतम् । मन्त्रान्नायुपसावृत्तमांसशीजितपूरितम्
 ह्येण महता युतं न नननं द्विजस्तथा ॥ ८ ॥

एतस्मिन्मृत्युयति विद्वे जगत्स्थावरजङ्गमम् ।

अत्राद्यद्रागमंयुक्तं प्रमापालस्य धै मुने ॥ ९ ॥

न स्याद्यायो अयत्कारं कर्मकाण्डो न च वचिन् ॥ १० ॥

एतस्मिन्प्रन्तर देवा अन्वयिष्णुवृत्तरा । मामनुर्विस्मिता सर्वे नाथ नृत्यतदाहु
 अर्षो महूणके देव नृत्यति नृत्यति सर्वत । सदेवास्तुमानुष्यं सर्वलोकत्रयंविम
 चन्ति पयंता स्यान्ताभुभिता मयपइतय ।

शिश्याणि पिरार्यन्ते धरणा पीडिता भृशम् ॥ ११ ॥

स्रोतोमात्रा महानयो भद्रा उन्मार्तं स्थिता ॥ १४ ॥

त्रैलोक्य व्याकुलीभूत यावन्नायाति सद्भयम् ।

तावन्निवारयन्वैन नान्य शक्तो पिना स्थया ॥ १५ ॥

तेषातद्वचनभुन्धा त्रिदशाना यशस्विनि । प्रतिज्ञातमयात्ययंमत्या तस्यसमीपत
 द्विजकूप समाम्नाय मया पृणो द्विजोत्तम ।

किमर्थं नृत्यसि अन्वक्स्मासे ह्यं आगत ॥ १७ ॥

विद्वद्भृविधमाणा कामरागेण नतनम् । गानं च नतनधैव युवतीजनवह्नुमम् ।
 प्राक्षणस्य तपोव्रश सदाधारस्यसत्तम । इति मत्या द्विजथेष्टुकिमर्थंनृत्यसेभृशम

अपिदवाच

किं न पश्यसि मो अहन्कराच्छाकरस च्युतम् ।

अत एव हि म नृत्य सिद्धोऽह नात्र सशय ॥ २० ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वाहासोऽतीवमयाकृतः । अद्भुष्टताडितःस्वीयोऽद्भुत्यग्रे णचपार्वती
ततो चिनिर्गतं भस्म तत्क्षणाद्विमपाण्डुरम् ।

हासेनोक्तो विशालाक्षि! सगर्वो ब्राह्मणो मया ॥ २२ ॥

पश्य मेऽद्भुष्टतोब्रह्मभूरि भस्मचिनिर्गतम् । न नृत्येऽहं न मे हर्षस्तथापिमुनिसत्तम
तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं लज्जितो द्विजसत्तमः । धैर्यञ्च तादृशं दृष्ट्वा विस्मयं परमंगतः ॥

अब्रवीत्प्राञ्जलिभूत्वा विस्मितेनान्तरात्मना ।

नान्यं देवमहं मन्ये त्वां मुक्त्वा वृषभध्वजम् ॥ २५ ॥

नान्यस्य विद्यते शक्तिरीदृशी भुवनत्रये । तस्मात्क्षमस्वदेशमयाज्ञानादनुष्ठितम्
तपःक्षयकरं कर्म विरुद्धं तर्त्तनं सताम् । बहुकालार्जितं पुण्यं तपसा दुष्करेण तु ॥

तद्गतं सहसा देव! मदीयं नर्त्तनेन तु ॥ २७ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मयोक्तो द्विजसत्तमः । घरं घरय भद्रं ते तुष्टोऽहं द्विजसत्तम
ज्ञानेनानेन विप्रेन्द्र!कं ते कामं करोम्यहम् ॥ २६ ॥

ऋषिरुवाच

यदिदेवप्रसन्नस्त्वंशरणागतवत्सल । यथा न स्यात्तपोहानिस्तथानीतिर्धिधीयताम्
मया प्रोक्तं प्रसन्नेन तस्य विप्रस्य पार्वति! ।

तपस्ते वर्द्धतां विप्र! महाकालघनं व्रज ॥ ३१ ॥

तत्रास्ते सर्वदा पुण्या सप्तकल्पोद्भवागुहा । पिशाचेश्वरदेवस्य उत्तरेणव्यवस्थिता
तत्र द्रक्ष्यसि यल्लिङ्गं सप्तकल्पोद्भवंशुभम् । तस्य दर्शनमात्रेण तपस्ते वृद्धिमेप्यति
कामक्रोधोद्भवंपापलोभमोहसमन्वितम् । ईर्ष्यामत्सरजञ्जैवनाशं यातिषकिल्विषम्
मदीयं वचनं श्रुत्वा स विप्रो वेदपारगः । श्रुत्वा च नियमं देवि मदुक्तं स ततोद्विजः
निस्सृतो नियतो भूत्वा नमस्कृत्य पुनः पुनः ।

आजगाम गुहा यत्र महाकालघनोत्तमे ॥ ३६ ॥

ददर्श तत्र तल्लिङ्गं तपसो वर्द्धनं परम् । द्वादशादित्यसङ्काशो जातो वै लिङ्गदर्शनात्
एतस्मिन्नन्तरे देवि देवैरुक्तं नभस्तले । गोप्यं लिङ्गं गुहोत्थं तु दृष्टं मङ्गणकेन तु

सिद्धिः प्राप्ता द्विजेनेय दर्शनेन सुदुर्लभा । तस्माद्गुहेश्वरो देविमचिष्यति महीतले
 भक्त्या परमयोपेता ये द्रक्ष्यन्ति गुहेश्वरम् ॥ ४१ ॥
 न तेरा जायते विघ्नो धर्मस्य तपसस्तथा ॥ ४० ॥

अष्टम्यावाचतुर्दश्यादर्शनं यः करिष्यति । ब्रह्मलोक गमिष्यति पितरस्नस्यदेहिनः
 अत्रागत्य प्रयत्नेन दर्शनं यः करिष्यति । उद्धरिष्यति मात्मानं पुर्यानेकविंशतिम्
 कृत्वा पापसहस्राणि दर्शनं यः करिष्यति ।
 स याति परम स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ ४३ ॥

ब्रह्महत्या सुरापानं स्नेयगुर्वङ्गनागमः । दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य सर्वथास्यतिसङ्क्ष
 यतिकञ्चिद्शुभं कर्म जन्मकोटिशतार्जितम् ।
 क्षयं यास्यति तत्सर्वं स्पर्शमात्रेण नान्यथा ॥ ४५ ॥

महापातकयुक्ता हि देहिनो ये महीतले । तेऽपि लिङ्गममासाद्य मुच्यन्तेसर्घपात
 इत्युक्त्वा स द्विजो देवि! दिव्यो भङ्गणको मुनिः ।
 कृत्वाभ्रमपद्ं पुण्यं तत्रैव तपसि स्थित ॥ ४७ ॥

एष वै कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । धवणात्कीर्त्तनाद्वापिसर्घपापैः प्रमुञ्च
 इति श्रीस्कन्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितायां पञ्चमेऽमवन्तीखण्डं
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये गुहेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोध्यायः

दुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीरुद्र तवाच

दुण्डेश्वरं तृतीयं तु सुखस्वर्गफलप्रदम् । सर्वपापहरं लिङ्गं नृणां दुष्कृतनाशनम्
दुण्डश्चासीत्पुरा देवि कैलासेगणनायकः । स च कामीदुराचारोव्यसनोपहतेन्द्रियः

गनोऽसौ शक्रलोकं तु कौतुकार्थं यदृच्छया ।

यत्र नृत्यति सा रम्भा शक्रस्याग्रे चिवृष्वती ॥ ३ ॥

भावान्वहुविधान् रम्यान्दृष्टिहस्तादिकाञ्छुभान् ।

सूर्वाविद्धादिकरणान्पताकादिकहस्तकान् ॥

ऋत्यं हस्तादिसंयुक्तं लयतालानुगं तथा ॥ ४ ॥

शक्रोऽपि त्रिदशैः सार्द्धं तन्मुखासकलोचनः । बभूव हृष्टचेतायै हृषिताङ्गरुहाननः
एतस्मिन्नन्तरे देवि! दुण्डस्तल्ललिनेन तु । कामरागवशेनैव भाव्यर्थेन च मोहितः
तेन रङ्गरता रम्भा पुष्पगुच्छेन ताडिता । स शप्तोवासवेनैव दृष्ट्वाऽन्यायं गणस्य तु
पत त्वं मानुषं लोकं रङ्गभङ्गस्त्वया कृतः । इति शप्तो गणो देवि शक्रेणामिततेजसा
पतितो मानुषे लोके विसञ्जो विह्वलेन्द्रियः-

ऋदिग्भूतो हतोत्साहो विललाप पुनः पुनः ॥ ६ ॥

अहोऽन्यायफलं प्राप्तंमयामोहादनुष्ठितम् । तस्मान्नीतिर्विधातव्या पुरुषेणविजानता
न्यायमार्गं समाश्रित्य येन सिद्धिर्भवेन्मम ॥ ११ ॥

इत्युक्त्वा स तपस्तेपे महेन्द्रे पर्वतोत्तमे । श्रीशैले मलये विन्ध्ये पारियात्रेयमालये
नो सिद्धोऽसौ यदा देवि! तदा गङ्गामहत्तटम् ।

यमुनां चन्द्रभागां च चितस्तां नर्मदां नदीम् ॥ १३ ॥

गोदावरीं भीमरथीं कौशिकीं शारदां शिवाम् ।

धर्मण्यनी समासाद्य ध्यात्वा त्यक्तश्रियोऽभवत् ॥ १४ ॥

तीर्थं ध्ययं तपो ध्ययं तीर्थयात्राफलं यत् । न प्राप्तञ्च मयामीष्टमेदता कर्मभूमिषु
पतस्मिन्नन्तरे देवि धागुपाभाशरीरिणी । आभ्यासयन्ती गणपं महाकालापने प्रज

प्रयागाद्यानि तीर्थानि पृथिव्या यानि सन्ति ये ।

सदा सिद्धिधरं तेषां महाकालं विशिष्यते ॥ १७ ॥

तत्रास्ते सुमहापुण्य लिङ्गं सर्वाद्यंसाधकम् ।

पिशाचेश्वरसाध्रिध्ये तमाराधय सत्वरम् ॥ १८ ॥

प्रसादात्तस्य लिङ्गस्य पुनर्गान्धसि शङ्करम् ।

लोक तैजस्विनां गम्यं दुर्लभं पापिनां सदा ॥ १९ ॥

इति ध्रन्वा ततो घाणीमाकाशन्ध्यां गणस्तदा ।

आजगाम मुदा युक्तो महाबाल्पनोत्तमे ॥ २० ॥

द्दश तत्र तल्लिङ्गं सयसम्प करं शुभम् । पूजयामास द्वेश भक्त्या परमया युत
लिङ्गमध्यात्ततो घाणीं ति सृता पवतात्मजे ।

महां तुणोऽस्मि ते घत्सर् किंकार्यं प्रदाम्यहम् ॥ २२ ॥

दुण्ड उवाच

यदि तुणोऽसि देवेश शरणागतवत्सल । त्वत्पादपङ्कजे भूयाद्धकिमैऽविचला सदा
धरमेन प्रयच्छाऽऽशु यदि तुणो महेश्वर ॥ २४ ॥

ये च त्वा मानवा देव पश्यन्तिपरमेश्वर । पापात्सद्योदिनिर्मुक्तास्ते भवन्तुमहीतले
दुण्डस्य भाषितं वा लिङ्गनोक्तं यशस्विनि ।

ये च मा पूजयिष्यन्ति श्रद्धया परया पुन ॥

ते भविष्यन्ति सततं सदा पातकवर्जिता ॥ २५ ॥

लभ्यन्ति ते पराङ्कामाभविष्यन्ति गणोत्तमा ।

पूज्या सर्वेषु लोकेषु सर्वालङ्कारभूषिता ॥ २७ ॥

एव लब्धवरो दुण्ड प्राञ्जलिं पुनरब्रवीत् । मजाम्नाप्रथितलिङ्गं सम्भूयाद्भुवनेसदा

एवमस्त्विति लिङ्गे नप्रोक्तं तुष्टेन पार्वति! । तदाप्रभृतिचिख्यातोदेवो दुण्डेश्वरःपरः

यस्य दर्शनमात्रेण सदा सिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ३० ॥

भक्त्यायेपूजयिष्यन्तिदेवंदुण्डेश्वरंपरम् । आजन्मप्रभवंपापं तेषांयास्यतितत्क्षणात्

स एव सुकृती लोके स एव ममवल्लभः । यःपश्यतिनरोभक्त्यालिङ्गंदुण्डेश्वरंपरम्

राजसूयशतेनैवयत्पुण्यं च भविष्यति । ततोभविष्यत्यधिकं दुण्डेश्वरनिरीक्षणात्

मानसं वाचिकं चापि कायिकं गुह्यसम्भवम् ।

प्रकाशं वाऽप्रकाशं च प्रसङ्गादपि यत्कृतम् ॥

तत्सर्वं यास्यति क्षिप्रं दुण्डेश्वरस्य दर्शनात् ॥ ३४ ॥

इत्युक्तस्तुमया देविसदुण्डोगणनायकः । कृतो लिङ्गस्य माहात्म्याद्गतोलोकेमदीयके

रेजे च गणपैः श्राद्धं ममाभीष्टतरोऽभवत् ॥ ३५ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभावः पापनाशनः । श्रवणात्कीर्त्तनाद्वापि ममलोके महीयते

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये दुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

डमरुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

ख्यातोऽवन्त्यां चतुर्थोऽसौ देवो डमरुकेश्वरः ।

दृष्टे यस्मिञ्जगन्नाथे याति पापं च सङ्क्षयम् ॥ १ ॥

पुरा वैवस्वते कल्पे रुहर्नाममहासुरः । तस्य पुत्रो महाबाहुर्वज्रोनाम महाचलः ॥

वभूव स महाकायस्तीक्ष्णदंष्ट्रो भयङ्करः ॥ २ ॥

तत्र देवा स्वाधिकाराद्यालित्वात्रिदशालयात् ॥ ३ ॥

ततो नीतं धनं तथा ग्रन्थाणं न ततोपयु । प्रज्ञापिमयसम्विज्ञोयभूयानुलितन्द्रिय
ज्ञायावर्षसुरे सार्धं सर्वे सोऽथ महाबलः । तपुनष्टेषुयेविशापञ्चाभोऽयतपस्विनः
तद्भवानं स दुणत्मा ये घान्यं घमचारिणः ॥ ५ ॥

नि स्वाध्यायघण्टाकारं तदासादरणातलम् । नष्टयज्ञोत्सघं देधि हाहाभूतमचेतनम्
ततः प्रव्यधिना दवान्तया सर्वे महपयः । समत्यामन्त्रघण्टमन्त्रवधार्धं तस्य दुमत
ततः कायाऽभवत्सद्यः सर्वेषां पुरतस्तदा । तवाधि नयतादधि तत्र पञ्जेनघातृत
तस्मात्सृज्या समुत्पन्ना दिव्या कमललोचना ।

द्योतयन्ता दिशः सयां स्वतज्जोभिः समन्ततः ॥ ६ ॥

साऽत्रवात्रिदशासयान्कस्मात्सृणु ह्यहं सुराः ।

यत्कृत्य मया कम तच्छ्रायं मनिषेयताम् ॥ १० ॥

ततस्तु त्रिदशा सर्वे धृत्या तस्या शुभा गिरः ।

धावरयुः सकलतस्यै तदा घञस्य ज्ञेयितम् ॥ ११ ॥

धुः पाजहाससादेवा सादृहास मुहुमुहुः । तस्याहसत्यानि सन्नकन्या कमललोचना
पाशाङ्कुशयुगा रौद्रा ज्वालामालापूतानना । पत्कारेणवसनादंश्चालयत्यश्चराचरम्
गता सर्वामहादधि यत्र घञो महासुरः । युद्धं तु तुमुलजातं तामिस्तस्य भयावहम्
शलाखरदुधामुक्तर्याहं घयं दिगन्तरम् । सनद्धासिलसन्ध्यास्तं युयुधुः समरेभृशम्
तत्र प्रववृत्तं युद्धं तथा दध्या सुरद्विषाम् । ततो मातृगणक्रुद्धं मद्यत्तं महासुरान् ॥

पराङ्मुखं बलं दृष्ट्वा घञो मायामयात्नत् ॥ १६ ॥

तामसीं नाम दुःसाध्या यया मुञ्चति कन्यका ॥ १७ ॥

तमाभूततनूतस्मिन्सादेवीभयविह्वला । तामिसादंसेमायाता महाकालवनोत्तमम्
कपालवान्हरोयत्र लिङ्गाकारेणसंस्थिता । ज्ञात्वामातृगणनष्टं ततो मायाप्रभाघत
घञोऽपि त्रिदशाञ्ज्ञात्वा देव्या साद्वमयोपितान् ।

भाजगाम तमुद्देशं स्वसैन्यपरिवारितं ॥ २० ॥

महाकालवने दिव्ये रथकोटिशतैर्बृतः । समन्ताच्च वनं देवि! तत्क्रुद्धो घावयमग्रवीत्
अथ देवान्हनिष्यामि, तथा साकं सुदुष्टया । कन्याभिः सह या नष्टा तमोमायावलेन तु
एतस्मिन्नन्तरेकाले नारदामुनिसत्तमः । सोत्सुकस्तु समायातो मन्दरे चारुकन्दरे

कथयामास देवानां वज्राद्देवपगभवम् ॥ २४ ॥

महाकालवने देव ताडितास्त्रिदशाः प्रभो! । वज्रेण रूपुत्रेण तस्माद्याहि महेश्वर ॥
नारदस्य वचः श्रुत्वा ततोऽहं परमेश्वरि । मन्दरादागतस्त्पूर्णं कृत्वा रूपं सुभैरवम्
सर्पैर्लसद्भिस्त्र्युग्रैर्भौर्गणैर्गणसंवृतः । अग्रे द्रष्टुं महत्सैन्यं दानवानां भयावहम् ॥
महाकालघनं रद्ध समन्तादसुरेण तु । वज्रेण रूपुत्रेण दुःसहेन यशस्विनि ॥ २८ ॥

तदागत्य मया ताड्य रौद्रं डमरुकं तथा ।

मोहित सहसा सैन्यं वज्रस्यैव दुरात्मनः ॥ २६ ॥

डमरुकस्य नादेन ह्युत्थितं लिङ्गमुत्तमम् । विदार्यवसुधांर्देव ज्वालामालाकुलंतदा
तस्य लिङ्गस्य च तदा महाज्वाला विनिर्गता ।

एकदेशाद्दरारोहे ब्रह्माण्डव्यापिनी तथा ॥ ३१ ॥

लिङ्गस्यान्यप्रदेशान्तु वायुः समभवन्महान् ॥ ३२ ॥

तेजोज्वालामूहेन वातेन प्रेरितेन च । सहचक्रेण तत्सैन्यं दग्धं भस्मत्वमागतम् ॥
ततो देवगणाः सर्वे हर्षनिर्भरमानसाः । नमश्चक्रुर्हते तस्मिन् रूपुत्रे महावले ॥ ३४ ॥

अस्य देवस्य माहात्म्याद्दग्धो वज्रो महाबलः । ससैन्योऽभूत्ततस्तस्मादेपडमरुकेश्वरः
ख्यातिं यास्यति लोकेऽस्मिन्सर्वकामफलप्रदः ॥ ३५ ॥

डमरुकस्य तु नादेन जातोयस्मान्महीतले । अतः पूज्यवरो देवो भविष्यति न संशयः
दृष्ट्वाये पूजयिष्यन्ति देवं डमरुकेश्वरम् । ते सर्वे दुःखनिर्मुक्ता भविष्यन्ति गतज्वराः
चान्द्रायणानां विश्रिवच्छतानामथ यत्फलम् ।

तत्फलं समघाप्नोति डमरुकेश्वरपूजनात् ॥ ३८ ॥

अस्मिन्स्थाने स्थितं लिङ्गं भक्त्या डमरुकेश्वरम् ।

प्रसङ्गादपि पश्यन्ति ह्यपि पापपरा नराः ॥ ३६ ॥

तेऽप्यवश्यं तु यास्यन्ति रुद्रलोकं सनातनम् ।

भक्ता स्तोप्यन्ति ये लिङ्गं कथातं उमरुकेश्वरम् ॥ ४० ॥

मानसैः पातकेर्मुक्ता यास्यन्ति परमं पदम् । अश्वमेधसहस्रं तु घात्रपेयशतं मयेत्

गोसहस्रफलं चात्र दृष्ट्वा प्राप्स्यन्ति मानवा ॥ ४१ ॥

यो यानि सङ्गरे धीरो दृष्ट्वा उमरुकेश्वरम् । जयेद्रितूनधान्ते स रुद्रलोके महीयते

एव ते कथिनो देवि प्रमथ पापनाशन । स्तुतस्तु कीर्तितश्चैव सपामीणफलप्रद

इति श्रीस्कान्देमहापुराणरकाशातिसाहस्रया सहिताया पञ्चमऽयन्तोषण्डे

अनुष्ठीति लिङ्गमाहात्म्ये उमरुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम अतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः

अनादिकल्पेश्वरमहिमवर्णनम्

श्रीरुद्र उवाच

अनादिकल्पेश्वरं देव पञ्चमं विद्धि पार्वति । सर्वपापहरं नित्यमनादिर्गीयतेसदा

कल्पस्यादीपुरादेचिलिङ्गमेतद्विनिर्गतम् । यदानाग्निर्नघादित्योनभूमिर्नदिशोनखम्

न घायुर्न जलं चैव न द्यौर्न दुर्ग्रहं न च । न द्वासासुरगन्धर्वा न पिशाचा न राक्षसा

अतो लिङ्गात्समुद्भूतं जगत्स्यादरजङ्गमम् ।

कालेन च लयं याति लिङ्गं ऽस्मिन्पर्वतात्मने ॥ ४ ॥

अस्माल्लिङ्गात्समुद्भूतावशादेवर्षिपेयुका । मन्वन्तराणिघशानिचश्यानुचरितचयत्

यावत्स्य सृष्टयश्चैव यावत् न प्रलयास्तथा । समुद्रा पर्वताश्चैव निम्नगाकाननानि च

भूर्लोकानि च ये लोका पातालानि सप्त ये स्मृता ।

गतिस्तथाकसोमादिग्रहर्क्षज्योतिषामपि ॥ ७ ॥

इत्यादृश्यं च तत्सवमतो लिङ्गाद्हरानने । अनादिकारणं यत्तद्व्यक्तकथं महत्तयम् ॥

यदाहुः पुरुषं सूक्ष्मं नित्यं सदसदात्मकम् ॥ ८ ॥

ध्रुवमक्षयमजरममेयं नान्यसंश्रयम् । गन्धरूपरसैर्हीनं शब्दस्पर्शविवर्जितम् ॥ ९ ॥

अनाद्यन्तं जगद्योनिं त्रिगुणप्रभवान्वयम् । असादृश्यमविज्ञेयं लिङ्गं प्रोक्तं महर्षिभिः

प्रलयस्यान्ते तेनेदं दिव्यमासीदशेषतः ॥ ११ ॥

अहमुर्व्यां प्रवुद्धस्तु जगद्रादिरनादिमान् । सर्वहेतुरचिन्त्यात्मा परःकोऽप्यपरक्रियः

प्रकृतिपुरुषं चैव प्रदर्श्याशु जगत्पतिः । क्षोभयामास योगेन परेण परमेश्वरः ॥

यथा संनिधिमात्रेण गन्धः क्षोभाय जायते । मनसो नोपकर्तृत्वात्तथासौ परमेश्वरः

अनादिः कथ्यते देवो जगत्कारणतत्परम् ॥ १४ ॥

प्रधानं क्षोभ्यमाणं तु तेन लिङ्गेन पार्वति । जायतेभुवनाधारोब्रह्माण्डइति विश्रुतः

यस्मिन्नण्डे जगत्सर्वसदेवासुरमानुषम् । उत्पन्नंचविलीनंचयस्यान्तोऽपिनलभ्यते

स एव क्षोभकः पूर्वं स क्षोभ्यः पृथिवीपतिः ।

स सङ्कोचचिकासाम्भ्यां प्रधानत्वे व्यवस्थितः ॥ १७ ॥

उत्पन्नः सः जगन्नाथो निर्गुणोऽपि रजोगुणः ।

भुञ्जन्प्रवर्तते सर्गं ब्रह्मत्वं समुपागतः ॥ १८ ॥

ब्रह्मत्वे सृजते लोकांस्ततःसत्त्वातिरेकतः । विष्णुत्वमेत्यधर्मेणफरोतिपरिपालनम्

स्ततस्तमोगुणोद्विन्नोरुद्रत्वेनाखिलंजगत् । उपसंहृत्यवैशेतेत्रैलोक्यंत्रिगुणोऽगुणः

यथा प्राग्वापकः क्षेत्री पालको लावकस्तथा ।

स संज्ञा याति तद्वच्च ब्रह्मविष्णुत्वरुद्रताः ॥ २१ ॥

ब्रह्मत्वे सृजते लोकाग्रुद्रत्वे संहरत्यपि ।

विष्णुत्वे पाति तान्सर्वांस्तिस्रोऽवस्थाः स्मृताः सदा ॥ २२ ॥

रजो ब्रह्मा तमो रुद्रः सत्त्वं विष्णुर्जगत्पतिः ।

एत एव त्रयो वेदा एत एव त्रयो नराः ॥ २३ ॥

कल्पे कल्पे ह्यनादिस्तु गीयते त्रिदशैः सदा ।

पितृभिश्च गर्भैः सिद्धैरतोऽनादिकल्पेश्वरः ॥ २४ ॥

नाम प्राण विशालाक्षि महाकालवन सदा । यदाज्ञानो विचादन्तु ब्रह्मणःशेषस्य च
 बह्वं ज्यायानहं ज्यायान्कठपादौ सृष्टिकारणात् ।

दिव्या समुत्थिता धाणी निरालम्बा तदाभ्यरात् ॥ २६ ॥

महाकालवनें लिङ्गं कटपेश्वरेतिसङ्गकम् । तस्यादिमधवान्त च य पश्यतिसचम्भु
 मविष्यति न सदेहो न घाद' त्रियतामिति ॥ २७ ॥

ततो देवि' गतो ब्रह्मा ऊर्ध्वलोऽमनन्तकम् ।

अधोलोक गतो विष्णुस्तेन वाक्येन स'हरम् ॥ २८ ॥

नादिदृष्टो न चान्तश्चन्द्राणां केशयेन तु । तथा तौ विस्मयापन्नौतुष्टुवानेपरस्परम्
 वेदोक्तमूर्त्तविधिर्भरभिन्नदपुर स्थितौ । नादिरस्मिन्न चान्तश्च न चकल्पोऽत्रदृश्यते
 तस्मादनादिकल्पोऽयमद्यप्रभृतिभृते' ।

ग्यानिथान्यतिनाम्नाद्यमहाकालवन'त्तमे ॥ २९ ॥

पञ्चपातकसयुक्तो योमर्त्यो' दुष्प्रमानस ।

सोऽपिगच्छेच्छिञ्च दृष्टाऽनादिकटपेश्वर शिवम् ॥ ३० ॥

शिवमन्तु मदा नेपा येपा त्व कशन गत । तेषान्या मानुषेलो'येत्वाशरणमागता
 सर्घर्तार्थाभिपेकन्तु यन्पुण्य प्राप्यते नर' । त'सर्घमधिक देव लभ्यतेतवदर्शनात्
 तावन्पतन्नि समारे सुखदु'खसमाकुले । तादन्न दृश्यते देव समारार्णवतारकः ॥

यदा पापक्षय पु'सा तदा त्वदर्शनं भवेत् ॥ ३१ ॥

ब्रह्महा वा सुरापो वा स्नेही च गुह्यतल्पग ।

तन्समर्गो' नरो यन्तु महाकिलियकागक ।

सोऽपि याति पर स्थान पुनर'वृत्तिवर्जितम् ॥ ३२ ॥

यन्कल चाश्वमेधेन राजपुयेन यत्फलम् । त'फलं समवाप्नोति सद्य देवसमर्घतात्
 ने नरा पशवो लोके, तथा जन्म निरर्थकम् ।

येन दृष्टो महाद्वो'नादिकटपेश्वर शिव ॥ ३३ ॥

इत्युनवा केशवो देवो ब्रह्माघै'रवरानने । यामे'दक्षिणभागेचतम्यलिङ्गस्यमन्त्रिणी

एष ते कथितो देवि! प्रभावंः पापनाशनः । यस्य श्रवणमात्रेण लभ्यते परमं पदम्
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽचन्तीखण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येऽनादिकल्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनं-
नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५

पष्ठोऽध्यायः

स्वर्णजालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

स्वर्णजालेश्वरं पष्टं विद्धि चात्र यशस्विनि! ।

यस्य दर्शनमात्रेण धनवानिह जायते ॥ १ ॥

पुरा साङ्गं त्वया देवि! क्रीडतो मम मन्दिरे । जातं वर्षशतं दिव्यं सुरतैकरसस्य च
देवैः सर्वैस्ततो वह्निः प्रेरितो मम मन्दिनी ।

ततो वह्निः समायातल्लोक्यार्थं यशस्विनि! ॥ ३ ॥

ततो वह्निमुवेक्षितं वीर्यं स्वयं क्रीडतामया । दह्यमानस्तदा तेन गङ्गां वह्निर्जगाम ह
तत्र गत्वा प्रत्रिक्षेपवीर्यमग्निः सुदुर्द्धरम् । तथापि दह्यते वह्निर्वीर्यशेषेण पार्वति ॥
जातं रम्यंततो दिव्यं वीर्यशेषेण काञ्चनम् । ज्वलन्तंचातितापेन दुःसहं दुर्द्धरं प्रिये
अनेरपत्यं प्रथमं दृष्टोत्पन्नं तु पार्वति! । लोभाभिभूता असुराः सुरा गन्धर्वकिन्नराः

यक्षाः साध्याः पिशाचाश्च मनुष्या राक्षसाः खगाः ।

अभ्यधावन्सुसंरब्धास्ते सुवर्णजिघृक्षवः ॥ ८ ॥

सुवर्णार्थं महान्नादोममेदमिति जल्पताम् । अज्ञानात्सङ्गरश्चैव सञ्जातः प्राणहारकः
अथावरणमुख्यानि नानाप्रहरणानि च । प्रगृह्णाभ्यनदन्नादैर्देवैः साङ्गं यशस्विनि ॥

असुरा असुरैः साङ्गं मनुष्या मानुषैःसह ।

नाम प्राप्तं विशालाक्षि महाकालधन सदा । यदाजातो पिषादस्तु ब्रह्मण-केशवस्य च
अह उद्यापानह ज्यायान्कल्पादौ सृष्टिकारणात् ।

दिव्या समुत्थिता घाण्टी निरालम्बा तदाश्वरात् ॥ २६ ॥

महाकालधने लिङ्ग कल्पेभ्वरेतिसङ्गम् । तन्नादिप्रथयन्त च य पश्यतिसचप्रभु
भविष्यति न सदेहो न घाद क्रियतामिति ॥ २७ ॥

ततो देवि गतो ब्रह्मा ऊर्ध्वर्ध्वलोकमनन्तकम् ।

अधोलोक गतो विष्णुस्तेन धावटेन स हरम् ॥ २८ ॥

नादिदृष्टा न चान्तश्चब्रह्मणा केशवेन तु । तदा तौ विस्मयापन्नौतुष्टुघानेपरस्परम्
वेदोकसूनेर्विधिर्भरमिन्नचपुर स्थितौ । नादिरस्मितेन चान्तश्च न चकल्पोऽत्रदृश्यते
तस्मादनादिकल्पोऽथप्रथमभृतिभूतये ।

एतानिवास्वतिनाम्नाद्यमहाकालधन समे ॥ २९ ॥

पञ्चपानकसयुक्तो योमर्त्यो दुष्मानस ।

सोऽपि गच्छेच्छिच द्रुणाऽनादिकल्पभ्वर शिषम् ॥ ३० ॥

शिषमस्तु सदा नेया येया त्व दर्शनं गत । तेभ्यः या मानुषलोकेयेत्याशरणमागता
सचतीर्थाभिपक्स्तु यत्पुण्य प्राप्यते नरे । त सर्वमधिक देव लभ्यतेतवदर्शनात्
तावत्पतन्ति ससारे सुखदुःखसमाहुते । तावत्र दृश्यते द्य ससाराण्यतारक ॥

यदा पापक्षय पु सा तदा त्वदर्शनं भवेत् ॥ ३१ ॥

ब्रह्महा वा सुरापो वा स्तपी च गुत्तलपग ।

तत्ससर्गो नरो यस्तु महाकित्तिवफारक ।

सोऽपि याति पर स्थान पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ ३२ ॥

यत्कत्र चाश्वमेजेन राजसूयेन यत्फलम् । त फलं समवाप्नोति तद्य दैवसमघनात्
त नरा पशवो लाके तथा जन्म निरर्थकम् ।

येन द्रुणे महाद्वोऽनादिकल्पेभ्वर शिव ॥ ३३ ॥

इत्युक्त्वा केशवो देवो ब्रह्माद्यैववरानने । धामेक्षिणभागेचतस्यलिङ्गस्यसन्धिनी

पीडितं च जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥ ३० ॥

इति तेषां वचः श्रुत्वा मया ज्ञातंवरानने । तस्यार्थकलहोघोरः सञ्जातोहिपरस्परम्
लोकत्रयविनाशश्च सहसा येन वै कृतः । यमुद्दिश्य त्यजेत्प्राणांस्तमाहुर्ब्रह्मघातकम्
ब्रह्महा वह्निपुत्रस्तु यमुद्दिश्य मृतो जनः । शरीरं शवलं चैव सविकारं भविष्यति
घातवो हि भविष्यन्तितस्य देहेनसंशयः । लक्ष्यते दुःखमतुलं छेददाहाद्विघर्षणम्
एतस्मिन्नन्तरे वह्निर्द्वष्ट्वापुत्रस्यचेष्टितम् । ज्ञात्वाक्रोधंमदीयन्तुभीतोवैपुत्रकारणात्
आजगाम सुवर्णेन सार्द्धं देवि ममान्तिकम् । प्रसादितोऽहं पुत्रार्थं वह्निनाहिवरानने
रक्षणीयस्त्वया देव पुत्रोऽयं तव शङ्कर । भाण्डागारे स्वकीये तु क्रियतां परमेश्वर

त्वयि तुष्टे महादेव! प्राप्योऽयं नात्र संशयः ।

इच्छया दीयतां देवि! यस्य कस्य जनस्य च ॥ ३८ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वापितुदेवमुखस्य च । तथेति चप्रतिज्ञातंमयालोभाद्यशस्विनिं
स्नेहान्मया वह्निपुत्रउत्सङ्गे च कृतस्तदा । स्नेहाद्वैचुम्बितोर्मूर्ध्निपरिष्वक्तःपुनःपुनः
ददामि ते महाभाग वरं वरय शोभनम् । परितुष्टोऽस्मि वै कामं यथेष्टंसमवाप्नुहि
अहमाज्ञापयामि त्वां श्रेयश्चैवमवाप्स्यसि । ममाभीष्टकरं स्थानं विद्यतेपृथिवीतले
अक्षयं प्रलये पुत्र महाकालवनंशुभम् । तत्रैव विद्यते लिङ्गं कर्कोटकस्य दक्षिणे ॥
महापापहरं पुत्र दर्शनाद्दासिदायकम् । तस्य दर्शनमात्रेण कृतकृत्यो भविष्यसि ॥
पुण्यश्चैव पवित्रेण दुर्लभश्च भविष्यति । अकुलीनः कुलीनस्तु समलोनिर्मलोनरः
विरूपो रूपवांश्चैवत्वत्प्रसादाद्भविष्यति । दानानिपरिपूर्णानिब्रतानि नियमास्तथा
यज्ञाश्चैवोपवासाश्च तीर्थं पिण्डादिकं त्वया ।

सुसम्पूर्णा भविष्यन्ति तव दानेन सुव्रत! ॥ ४७ ॥

सर्वेषांचैवरत्नानामाधिपत्यंकरिष्यसि । प्रियाभाष्टोहिदेवानांलोकानांचभविष्यसि
इत्युक्तोऽसौ महादेवि दिव्यरूपोवरानने! । ज्वालामालावृतःपुण्यानिर्मलोहिवभूवद्

लिङ्गेनोक्तः सुवर्णस्तु दिष्ट्यादिष्ट्येति काञ्चनम् ।

अद्यप्रभृति नःमना वै ख्यातिं यास्यसि भतले ॥ ५० ॥

गन्धर्वा मह गन्धर्वैः कियरैः सह कियराः ॥ ११ ॥

भूतैः साद्यं च भूतानि राक्षसैः सह राक्षसाः ।

देवतैः सह देवतानां युद्धे सन् सुशासनम् ॥ १२ ॥

पुत्रस्तु पितरं द्वेष्टि पिता पुत्रं तथैव च । दग्धितायां स्वमत्तारं मतां च स्व्यां प्रियां तपामातरस्वतु नोदन्ति मातापुत्रद्विनस्तिथः । ततोर्वरद्विनियंथ सत्रात् स्वर्णकारणान्

सुराणामसुराणां च स्वर्णधारतरं महन् । प्रासाद्यविपुलास्तीक्ष्णां परतन्तरदधरां

तोमराभ्यसुतीक्ष्णायां शस्त्राणि विविधानि च ॥ १५ ॥

सुवर्णार्घ्यं महादेवि' वसन्तो नृधि' यद्गु ॥ १६ ॥

भस्तिशक्तिगदाभृष्टो निपेतुर्धरणीतले । छिन्नानिपट्टिरीक्ष्य शिरांसियुधिदारुणै

रधिरेणावल्लिमाद्गु निहताभ्य परस्परम् । भद्रिणामियकृतानि धातुयुक्तानि शेरतै

हादाकार सममपद्वपश्च सहस्रशः । भग्योर्ग्यं छिन्दतां शस्त्रे सुवर्णस्य च कारणान्

परिचैरायस्यै पाशैर्वश्रैः पद्ममुष्टिभिः । निप्रतांसमरेऽग्योर्ग्यं शब्दोद्विषमिवाभृष्टान्

छिन्धिभिन्धिप्रधापयपातयाधिभरेतिथः । भभ्रूणतमहाघोरा शब्दास्तत्रसमन्तत'

प्य तु तुमुठे युद्ध वसमाने महामये । कम्पिता धरणी देवि' देवास्त्रस्ता सवासवा'

धुम्यन्ति स्म समुद्राद्य चेलुभ्यधरणीधरा । तन्वार्घ्यैर्वाडितं सर्वं मदेवापुरमानुषम्

श्रूय्यो बालपिल्याद्यादेवा शक्रपुरोगमाः । पृहन्पतिपुरस्त्रत्यग्रहलोकंगता स्त्रिय'

मोच्छ्रवासा कथयामासुर्जर्जरीकृतमस्तकाः ।

वृत्तान्तं विस्तरात्सर्वं लोकत्रयविनाशनम् ॥ २५ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां ब्रह्मा लोकपितामहः ।

चिन्तयित्वा च तैः साद्वंमाजगाम ममान्तिभम् ॥ २६ ॥

मया पृष्टास्तुनेसर्गेकेनैने जर्जरीकृताः । शस्त्रास्त्रे पीडिताकेन कस्माद्भौमवमागतम्

कथासौ दातव्यो दुष्टो येन च पीडिताभूशम् । तरसर्वं कथितं देवि ममाद्ये भयविह्वलै

ते माम्ब्रुवन्तदा देवा ब्रह्माद्या भयकारणम् ॥ २६ ॥

लोभात्सर्वे चिनष्टाः स्म सुवर्णस्य च कारणान् ।

सप्तमोऽध्यायः

त्रिविष्टपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

त्रिविष्टपेश्वरं देवि! सप्तमं पर्वतात्मजे । यस्य दर्शनमात्रेण लभ्यते तत्रिविष्टपम् ॥
पुरा वाराहकल्पे तु देवर्षिर्नारदोऽमलः । त्रिविष्टपं गतो देवि द्रष्टुकामः शतक्रतुम्
तत्रोद्यानवने रम्ये कलयवृक्षैर्विराजिते । सर्वत्र कुसुमामोदसुखस्पर्शानिलाकुले ॥३॥
षीणावेणुरवैद्युष्टे देवगन्धर्वसेविते । वज्रेन्द्रनीलवैदूर्यचन्द्रकान्तादिदीपिते ॥ ४ ॥
ब्रह्मलोकादिभिर्लोकैरनौपम्यगुणे शुभे । ददर्श तत्र देवेशमुपविष्टं शतक्रतुम् ॥

मन्तूयमानं मुदा देवैः सिद्धचारणकिन्नरैः ॥ ५ ॥

पृष्टस्तु नारदो देवि वासवेन महामुनिः । कथयामास माहात्म्यं महाकालवनस्य च
महाकालवनं रम्यं सदानन्दकरं शुभम् । सेव्यं पुण्यं पवित्रं च तीर्थनामुत्तमोत्तमम्
पुण्यं पश्यन्ति ये लोका महाकालवनं शुभम् ।

ब्रह्महत्यादिकं पापं तेषां नश्यति निश्चितम् ॥ ८ ॥

सत्रयं तिष्ठति देवोऽत्र सर्वभूतगणैर्वृतः । तस्मात्तत्तीर्थमुख्यानांप्रवरं कथ्यते बुधैः
पृथिव्यां नैमिषं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।

तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं पुष्करं तीर्थमुत्तमम् ॥ १० ॥

ततो दशगुणं प्रोक्तं प्रयागंसर्वकामिकम् । तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं विख्यातममरेश्वरम्
प्राची सरस्वती पुण्या तस्माद्दशगुणा स्मृता ।

तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं गयाकूपं विशिष्यते ॥ १२ ॥

तस्माद्दशगुणं देवि! कुरुक्षेत्रं विशिष्यते । कुरुक्षेत्राद्दशगुणा पुण्या वाराणसी तथा
तस्या दशगुणं श्रेष्ठं महाकालं विशिष्यते । महाकालवनं शक्राकिल त्रैलोक्यभूषणम्
पष्टिकोटिसहस्राणि पष्टिकोटिशतानि च ।

सप्तमोऽध्यायः

त्रिविष्टपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

त्रिविष्टपेश्वरं देवि' सप्तमं पर्वतान्मजे । यस्य दर्शनमात्रेण लभ्यते तत्रिविष्टपम् ॥
पुरा धाराहकल्पे तु देवर्षिर्नारदोऽमलः । त्रिविष्टपं गतो देवि द्रष्टुकामः शतक्रतुम्
तत्रोद्यानवने रम्ये कलयत्रृक्षैर्विराजिते । सर्वत्र कुसुमामोदमुखस्पर्शानिलाकुले ॥३॥
धीणावेणुगुर्वैर्गुष्टे देवगन्धर्वसेविते । घञ्जेन्द्रनीलवर्दूर्यचन्द्रकान्तादिर्दीपिते ॥ ४ ॥
ब्रह्मलोकादिभिर्लोकैरनीपम्यगुणे शुभे । ददर्श तत्र देवेशमुपविष्टं शनक्रतुम् ॥
स्तयमानं मुदा देवः सिद्धचारणकिन्नरैः ॥ ५ ॥

पृष्टन्तु नारदो देवि चासवेन महामुनिः । कथयामास माहात्म्यं महाकालवनस्य च
महाकालवनं रम्यं सदानन्दकरं शुभम् । सेव्यं पुण्यं पवित्रं च तीर्थनामुत्तमोत्तमम्
पुण्यं पश्यन्ति ये लोका महाकालवनं शुभम् ।
ब्रह्महत्यादिकं पापं तेषां नश्यति निश्चिनम् ॥ ८ ॥

स्वयं तिष्ठति देवोऽत्र सर्वभूतगणैर्वृतः । तस्मात्तर्त्तार्थमुख्यानां प्रचरं कथ्यते बुधैः
पृथिव्यां नैमिषं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ।

तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं पुष्करं तीर्थमुत्तमम् ॥ १० ॥

ततो दशगुणं प्रोक्तं प्रयागं सर्वकामिकम् । तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं विख्यातमपरेश्वरम्
प्राची सरस्वती पुण्या तस्माद्दशगुणा स्मृता ।

तस्माद्दशगुणं प्रोक्तं गयाकूपं विशिष्यते ॥ १२ ॥

तस्माद्दशगुणं देवि! कुरुक्षेत्रं विशिष्यते । कुरुक्षेत्राद्दशगुणा पुण्या धाराणसी तथा
तस्या दशगुणं श्रेष्ठं महाकालं विशिष्यते । महाकालवनं शक्राकिल त्रैलोक्यभूषणम्
पष्टिकोटिसहस्राणि पष्टिकोटिशतानि च ।

लिङ्गानि तत्र विद्यन्ते भुक्तिमुक्तिकराणि च ॥ १५ ॥

शक्तयो नवकोटयस्तु तस्मिन्क्षेत्रे धसन्ति हि ॥ १६ ॥

कृमिकीटतपद्गाश्च मृता यत्र ततः कर्तौ । यान्ति दिव्यैर्विमानैश्च रत्नलोकसनातनम्

माहात्म्यमद्भुतं श्रुत्वा नारदात्सुरसत्तम ॥ १७ ॥

सद्यद्वयगणैः साङ्गमाजगाम त्वराग्वित । वासव धीमहाकालघन हर्षसमन्वित ॥

दृष्ट्वा तथाविधं रम्यं महाकालघनशुभम् । त्रिविष्टपादप्यधिकं प्रलयेऽप्यक्षयस्मृतम्

विचित्राणि च हर्म्याणि काञ्चनानि शुभानि च ।

प्रासादा शतशो भौममणिचिद्रुमभूषिता ॥ २० ॥

घञ्जम्बूनीलरचिता शुद्धकण्टिकसज्जिता ।

तोरणानि विचित्राणि माणिक्यरचितानि च ॥

दृष्ट्वा तथाविधं रम्यं महाकालघनोत्तमम् ॥ २१ ॥

नारदं प्रशशसुस्तु सर्वे देवा मुदान्विता । देवर्षीणां महाप्राज्ञा येनेय कथिताकथा

न कलासं गमिष्यामो न च मेरुं तथाविधम् ।

न मन्दरं गमिष्यामो न यास्यामस्त्रिविष्टपम् ॥ २३ ॥

एषामरावताश्रया ह्येषा भोगघता शुभा । एष ऐनामहोलेको विष्णुर्दोकस्तथैव च

एतस्मिन् नरेदविशुभजातत्रिविष्टपम् । ज्ञात्वा शून्वमथात्मानं चिन्तयिष्यापुन पुन

गमनाय मतिं चक्रे कृत्वा दहमथात्मन ॥ २५ ॥

त्यक्त्वा मा त्रिदशा सर्वे महाकालघन गता ।

अहं तत्रैव यास्यामि यत्र ते त्रिदशा गता ॥ २६ ॥

इत्युक्त्वा तत्क्षणप्राप्तो महाकालघनोत्तमे । कौतुकात्सोऽध्वैश्रेष्ठनीर्यंतत्रापिभूतये

ददश रमणाय तैर्देवैः परिकृतं तदा ॥ २७ ॥

एतस्मिन्नेव काले तु पागुषाघाशरीरिणा ।

भौमोस्त्रिविष्टपात्रैश्च स्वनाम्ना स्थापयन्व माम् ॥

कर्कोटकस्य पूर्वे तु महामायाश्च दक्षिणे ॥ २८ ॥

इत्युक्तो देवदेवेन दृष्टस्तद्गतचेतसा । स्वनाम्ना स्थापयामास देवं त्रिविष्टपेश्वरम् ॥
पूजयित्वा शुभैःपुष्पैरुवाचेदं धरानने । अद्यप्रभृति भूर्लोको नाम्ना ख्यातिं गमिष्यति
ये त्वां पश्यन्ति यत्नेन अपिदुष्कृतकारिणः ।

ते यास्यन्ति परं स्थानं दिव्यालङ्कारभूषिताः ॥ ३१ ॥

अष्टम्यांचचतुर्दश्यांसङ्क्रान्तौवाविशेयतः । यःकरिष्यतिपूजांचभक्तियुक्तोहिमानवः
विमानवरमास्थाय कामगं रत्नभूपितम् । उदितादित्यसङ्काशं मत्समीपेवसिष्यति
किंदानैर्विधिभैर्दत्तैः किंयज्ञैर्विधिभैःकृतैः । तेप्राप्स्यन्तिफलंसर्वयैत्वांद्रक्ष्यन्तिभक्तिः

यं यं काममभिध्याय पूजयिष्यन्ति मानवाः ।

तत्तन्मनोरथप्राप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥ ३५ ॥

त्रिदशैश्च पुनः प्रोक्तं दृष्ट्वा मल्लिङ्गमुत्तमम् । त्रिविष्टपेनधन्येनस्थापितं देवमीश्वरम्
पूजयिष्यन्ति ये धन्या देवं त्रिविष्टपेश्वरम् ।

तेपां वासोऽक्षयो दिव्यो भविष्यति त्रिविष्टपे ॥ ३७ ॥

इत्युक्त्वा पूजयामास भूयो लिङ्गं त्रिविष्टपम् ।

साद्धं त्रिविष्टपेनैव पुनःस्थानं स्वकं गतः ॥ ३८ ॥

एव ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः ।

श्रवणात्कीर्तनाद्वापि स्वर्गलोकोऽक्षयो भवेत् ॥ ३९ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये त्रिविष्टपेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ७ ॥

आष्टमोऽध्यायः
अथाग्निमाहात्म्यं
धीशु इव

अग्नीधरात्पुत्रं वा शरयं विद्धि वसति । तस्य अग्निमाहेन ब्रह्मणा प्रसन्नं
 पुत्रं देवदेवेभ्यो अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । महाकायमे दिव्ये यज्ञवनाग्ने दिवे ।
 अग्निवत्पुत्रं विदुः कृपामं हुताग्ने । अग्ने अग्निमाहे अग्ना अग्नीष्टं नमः ममदि ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।
 अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।
 अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।
 अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।
 अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।
 अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।
 अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने । अग्निमाहेन अग्नेः अग्निमाहेन मम मने ।

विश्वेदेवाश्च मरुतो गन्धर्वाःकिन्नरास्तथा ॥ १५ ॥

ब्रह्मा विष्णुः सहस्राक्षो वरुणो वायुरेवञ्च । धनदःसागरा नद्यःसरांसिसकलानिच
सुपर्णा गिर्योनागाःसर्वेचाकारिताःऋता । सानुगास्तेसभार्याश्चब्राह्मणावेदपारगाः

ब्रह्मर्षयो महाभागास्तथा देवर्षयोऽमलाः ।

एवमुक्त्वा महादेवं मानुषास्थिविभूषितम् ॥ १८ ॥

अपवित्रमिति ज्ञात्वा कथंत्वं वक्तुमर्हसि । प्रवेशो दीयतांमह्यं विशेषेणासिब्रह्महा
इत्युक्तोऽहं यदा विप्रैर्मया प्रोक्तं वचस्तदा ।

प्रतीक्ष्यतां मुहूर्तं तु भुक्त्वा यास्याम्यहं पुनः ॥ २० ॥

इत्युक्ते वचने देवि! ताडितोऽहं भृशं तदा । लोष्ट्रंलंगुडकंः पादैर्मुष्टिभिश्च पुनः पुनः
अथ प्रहस्य तत्क्षिप्त्वा तां वेदिं दर्भसंस्तृताम् ।

कपालदीपवन्नष्टो न ज्ञातोऽहं द्विजोत्तमैः ॥ २२ ॥

मयि नष्टे कपालं तत्क्षिप्तं मण्डपवाह्यतः । अथान्यत्तत्र संजातं तादृश्रूपं यशस्विनि
एवं शनसहस्राणिप्रयुतान्यनुदानिच । तत्रक्षितानिजातानितनस्तेविस्मयान्विताः
अथाहुर्ज्ञानिनः सर्वे नेदमन्यस्य चेष्टितम् । ऋते देवान्महादेवाद्गङ्गाचन्द्रार्द्धशेखरात्
ततोऽहं विविधैः स्तोत्रैः स्तुतो विप्रैः पृथक्कथक् ।

होमं चक्रुश्च ते वह्नी मन्त्रैश्च शतरुद्रियैः ॥ २६ ॥

अहं तुष्टस्तदा देवि द्विजानामनुकम्पया । त्रियतांब्राह्मणाः सर्वे वरंयन्मनसेप्सितम्
तदा ते ब्राह्मणाः प्रोचुर्यदज्ञानाद्वधस्तव । कृतस्तेन कृतास्माभिर्ब्रह्महत्या जगत्प्रभो
ब्रह्महत्याचिनाशाय प्रसादं कुरु नः प्रभो । वरयामो वरं ह्येनं नान्यंवरमभीप्सितम्
द्विजानां च तदा तेषामग्रेकथितवानिदम् । यत्रराशिःकपालानां भवद्विर्विहितोभुवि
अनादिलिङ्गं तत्रासीच्छन्नं कालविपर्यये । पश्यन्तुचिप्रास्तलिङ्गं ब्रह्महत्यां चिमोचनम्
कृता मयापिविप्रेन्द्रा ब्रह्महत्यास्वयं पुरा । छिन्दता ब्रह्मणःशीर्षपञ्चमंतेजसोत्कंठम्
ब्रह्महत्या ततो जाता ममातीव सुदुःसहा । कपालं वकरे लग्नं तथा चांतीवदुःसहम्
दह्यमानस्ततश्चाहं व्याप्तो वै ब्रह्महत्याया । नाशाय सत्वरंतस्याःस्वार्थं योत्रामहंगतः

गत सर्वेषु तीर्थेषु नेव मुक्तन्तु हृत्पथा । ततोदु खी तुमन्ततोनेवलेमेसुखकविन्
एतस्मिन्नन्तरे देवी घागुवाचाशरीरिणी ।

गच्छावन्ती स्वयं नाथ! किमर्थं स्थिते वृथा ॥ ३६ ॥

महाकालवत पुण्यं त्यया नाथ! विनिर्मितम् । कपालकरसल्यान रुद्रमद्रुमुतदशनम्
न जानासि कथं क्षेत्र महापातकनाशनम् ॥ ३७ ॥

तस्मिन्क्षेत्रे महाहिङ्गं गजरूपस्य सन्निधौ । विद्यते पश्य देवेश ब्रह्महत्या प्रणश्यति
ततोऽहमागतस्तूर्णं घावय ध्रुवा तदोत्तमम् ।

महाहिङ्गं मया दृष्टं कपालकरसंस्थितम् ॥ ३८ ॥

मम हस्तात्तदा विप्रा कपालमपतद्भुवि । कपालेश्वरद्वोऽयमिति नाममयाकृतम्
पश्यन्तु विप्रास्त देवकपात्रेश्वरसञ्ज्ञकम् । यस्य दशनमात्रेणानिष्कलङ्काभविष्यथ

लिङ्गं दृष्टं तदा तस्तु कपालैरङ्गुलिभृत्तम् ।

कृतार्थास्ते तदा जातास्तस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ॥ ४२ ॥

अनोऽसौ भुवि विख्यात कपालेश्वरसञ्ज्ञक ।

येऽर्चयन्ति महादेवि! कपालेश्वरसञ्ज्ञकम् ॥ ४३ ॥

कृत्वाऽपि पातकघोरं ब्रह्महत्यादिकनर
तत्पाप विलय याति लिङ्गस्यास्य च दर्शनात् ।

कर्मणा मनसा वाचा यत्पाप समुपाजितम् ।

तत्क्षययति देवोऽयं चतुर्दश्या समर्चित ॥ ४५ ॥

प्रसङ्गादपि ये पूजा करिष्यन्ति घरातने ।

तेऽपि कामानवाप्स्यन्ति याश्च काश्चिन्सुदुर्लभान् ।

ऐश्वर्यं धर्ममतुलं दीर्घमायुररोगताम् ॥ ४६ ॥

नि सपत्नत्वमतुलं यथाऽन्यत्तदवाप्नुयात् । अतीव पापिनो ये च क्रूरकर्मरतानरा
विपाप्मानो भविष्यन्ति गणेशाश्चमप्रिये । नियमेन प्रपश्यन्ति ये देव एतस्वरप्रिये

त पश्यन्ति तनुं त्यक्त्वा मदीयं भयनं प्रियम् ॥ ४८ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभावः पापनाशनः । कपालेभ्वरदेवस्य स्वर्गद्वारेभ्वरं शृणु ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽयन्तीखण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कपालेभ्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः

स्वर्गद्वारेभ्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीरुद्र उवाच

स्वर्गद्वारेभ्वरं लिङ्गं नवमं विद्धि पार्वति ! । सर्वपापहरं देवि ! स्वर्गमोक्षफलप्रदम्

यदा देवि समायाताः कैलासे पर्वतोत्तमे ।

अभिन्याद्या भगिन्यस्तास्त्वां दृष्ट्वा विस्मयान्विताः ॥ २ ॥

निमन्त्रिता घयं यज्ञे सकान्ताः सपरिप्रहाः । स्नेहेनदेवि तानेन बहुमानपुरःसरम्

कञ्चित्मृता विशालाक्षि ! किं वा तातस्य चिस्मृतिः ।

कारणं किं समुद्दिश्य तानेन न निमन्त्रिता ॥ ४ ॥

तासां तद्वचनं श्रुत्वा अवमानात्तदा त्वया । प्राणामुक्तास्तुयोगेनपुरतस्तासुपार्वति

अथ ताः शोकसंतनागतायत्रप्रजापतिः । आचख्युःसकलं वृत्तं दक्षस्याग्रे यथातथम्

तच्छ्रुत्वा दारुणं वाक्यं दक्षो नोवाच किञ्चन ॥ ७ ॥

मया दृष्टा यदादेवि भूमौ पञ्चत्वमागता । यज्ञप्रध्वंसनार्थाय तदा वै प्रेरिता गणाः

ते गत्वाऽथगणारौद्राःशनशोऽथसहस्रशः । विरूपा भीषणारौद्रानानाशस्त्रामहाबलाः

मुमुक्षुः शरवर्षाणि कुर्वन्तो भैरवान् रवान् ॥ ६ ॥

ततो देवगणाःसर्वेवसधःसहभास्करैः । विश्वेदेवाश्चसाध्याश्चधनुर्हस्तामहाबलाः

युद्धाय च विनिष्क्रान्ता मुमुक्षुः सायकान्सितान् ।

ते समेत्याथ युयुधुः प्रमथा विवुधैः सह । मुमुक्षुः शरवर्षाणि चारिधारा यथाघनाः

गत सर्वेषु तीर्थेषु नैव मुक्तस्तु इत्यया । ततोदु खी सुसन्तप्तो नैवलेभे सुखकविम्
एतस्मिन्नन्तरे देवी वागुवाचाशरीरिणी ।

गच्छाद्यन्ती स्वयं नाथ! किमर्थं खिद्यते वृथा ॥ ३६ ॥

महाकालवन पुण्य त्वया नाथ! चित्तिर्मितम् । कपालकरसंस्थान छत्रमद्भुतदशनम्
न जानासि कथं क्षेत्र महापातकनाशनम् ॥ ३७ ॥

तस्मिन्क्षेत्रे महलिङ्गं गजरूपस्य सन्निधौ । चित्तमे पश्य देवेश ब्रह्मइत्या प्रणश्यति
ततोऽहमागतस्तूर्णं पाक्य धत्वा तदोत्तमम् ।

महालिङ्गं मया दृष्टं कपालकरसंस्थितम् ॥ ३६ ॥

मम हस्तात्तदा विप्रा कपालमपतद्भुवि । कपालेश्वरदेवोऽयमिति नाममयाकृतम्
पश्यन्तु विप्रास्त देवकपालेश्वरसञ्ज्ञकम् । यस्य दशनमात्रेण निष्कलङ्काभधिष्यथ

लिङ्गं दृष्टं तदा तस्तु कपालैर्यद्भुविर्भूतम् ।

कृतायास्ते तदा जातास्तस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ॥ ४२ ॥

अतोऽसौ भुवि विख्यात कपालेश्वरसञ्ज्ञक ।

येऽद्ययन्ति महादेवि! कपालेश्वरसञ्ज्ञकम् ॥ ४३ ॥

चतुष्पथा नरा देवि तेषान्ति परम पदम् । कृत्वाऽपि पातक घोरं ब्रह्मइत्यादिकरत्
त पाप विलय याति लिङ्गस्यास्य च दशनात् ।

कर्मणा मनसा वाचा यत्पाप समुपार्जितम् ।

तत्क्षपयति देवोऽयं चतुर्दश्या समर्चित ॥ ४१ ॥

प्रसङ्गादपि ये पूजां करिष्यन्ति धरानने! ।

तेऽपि कामानवाप्स्यन्ति याश्च काश्चिन्सुदुर्लभाः ।

ऐश्वर्यै धर्ममनुल दीर्घमायुररोगताम् ॥ ४६ ॥

नि सपन्नचमनुल यश्चान्यस्तदवाप्नुयात् । भतीव पापिनो ये च क्रूरकर्मरतानरा
विपाप्मानो भविष्यन्ति गणेशाश्चमप्रिये! । नियमेन प्रवश्यन्ति ये देव चत्सरंप्रिये

त पश्यन्ति तनु त्वयक्त्वा मदीय भवन प्रियम् ॥ ४८ ॥

गोप्तास्त्रष्टा समर्थश्च स चास्माकं परा गतिः । स एवाराधनीयस्तु स च पूज्यतमो मतः
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गम्यतां शरणं शिवः । उपायंकथयिष्यामिश्रूयतांसावधानतः
 त्रिदशैः सहितः शक्र! तूर्णगच्छममाज्ञया । महाकालवने रम्ये कपालेश्वरपूर्वतः ॥
 स्वर्गद्वारपरं लिङ्गं विद्यते तत्तु वासव! । लोकानामनुकम्पायं महादेवेन निर्मितम्
 तमाराधयत क्षिप्रं स वः कामं प्रदास्यति ॥ ३६

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा त्रिदशा मुदिता भृशम् । समायाता महादेवि महाकालवनंतदा
 स्वर्गद्वारप्रदं पुण्यं ददृशुर्लिङ्गमुत्तमम् । तस्य दर्शनमात्रेण स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥
 स्वर्गलोकं गताः सर्वे यथा रूयंशस्विनिः । निःशङ्कास्त्रिदशान्द्रष्टृविज्ञप्तोऽहंगणैस्तदा
 मयाज्ञप्ताश्च ते सर्वे निवर्त्तध्वं गणोत्तमाः । स्वयमेवप्रतिज्ञातं कथंमिथ्याभविष्यति
 स्वर्गद्वारप्रदो देवो द्रष्टो देवैर्न संशयः । महाकालवने रम्ये कथितो हि विरञ्चिना
 स्वर्गद्वारं गताः सद्यः शक्राद्यास्त्रिदशा गणाः ।

अतःप्रभृति विख्यातः स्वर्गद्वारेश्वरः शिवः ॥ ४२ ॥

रुषार्ति यास्यति भूलोके स्वर्गलोकप्रदायकः ॥ ४३ ॥

ये पश्यन्ति नरालोके स्वर्गद्वारेश्वरं शिवम् । ते यान्ति स्वर्गलोकं हि स्वर्गद्वारेश्वरार्चनात्
 स्वर्गद्वारेश्वरं देवं ये पश्यन्ति प्रसङ्गतः । न तेषां भयमस्तीति कल्पकोटिशतैरपि
 अश्वमेधसहस्रेण यत्पुण्यं समुदाहृतम् । तत्पुण्यमधिकं देवि! स्वर्गद्वारेश्वरार्चनात्
 जन्मान्तरसहस्रेण यत्पापं पूर्वसञ्चितम् ।

य (त) त्पापं विलयं यान्ति (ति) लिङ्गस्यास्य च कीर्त्तनात् ॥ ४७ ॥

अष्टम्यां वाचतुर्दश्यामथवाचन्द्रवासरे । ये पश्यन्ति नराभक्त्या स्वर्गद्वारेश्वरं शिवम्
 ते देवि! मे शरीरं तु प्रविष्टास्त्वपुनर्भवाः ॥ ४८ ॥

दशकोटिसहस्राणितस्मिँल्लिङ्गे तु पूजिते ।

पूजितानि भवन्तीह लिङ्गान्यन्तःस्थितानि तु ॥ ४९ ॥

स्पर्शनात्तस्य लिङ्गस्य कीर्त्तनाद्यजनात्तथा ।

सुखेन स्वर्गमायान्ति यथा कामानवाप्नुयात् ॥ ५० ॥

तेषा मध्ये गणो नाम धीरमश्रो महाबल । स शत्रु ताडयामास शूलेन हृदये तथा
 स तु तेन प्रहारेण विसृजो निरसाद ह । अथ मुष्ट्या हत कुम्भेनागपैतवतस्तथा
 स हत सहसा तेन गनेन्द्रो भैरवान्खवान् । विनन्दन्मयमास्थाय यद्वघाटमुपाद्रवत्
 एतस्मिन्नन्तरेदेवा कृतास्तनपराङ्मुखाः । ततस्तशरणजगमुर्विष्णु विश्वैकनायकम्
 तत कोपसमाविष्टो विष्णुर्दृष्ट्वा दिघालयान् ।

गणैर्विद्रावितान्सर्वाङ्गमुमोवाशु सुदर्शनम् ॥ १६ ॥

तदापतन्न धेगेन चत्र विष्णो सुदर्शनम् । प्रमार्यं षक्त्र सहसाहादरम्य सकार ॥
 तस्मिन्मध्ये तदा प्रसन्न एवमोचे तैत्यसूत्रे । कुब्जो नारायणो देवि धीरमद्रमुपाद्रवत्
 शृङ्गा वा पादयोर्भूमौ निरघातातिदूरत । हन्यमानस्याथ भूमौ गदयासुदर्शनम्
 दधिरोद्गारस्युक्त षक्त्रात्तद्य विनिर्गतम् । मत्तो लब्धधरो देवि धीरमश्रो गणोत्तम
 न तु षक्त्रचमापन्नो गदया ताडितोऽपि स ॥ २० ॥

ततस्तु प्रमया सर्वेविष्णुशायकलाङ्गिता । वृक्षेणसहसाप्रातायत्राहदविसत्स्थित
 मा दृष्ट्वा शूलहस्त तु विष्णुश्चान्तरर्थायत ।

इन्द्रोऽपि त्रिदशे सार्द्धं पितृभिर्गोहाणै सह ॥ २२ ॥

मत्तत्रासपरात्मा ततश्चाशंन गत । एव विष्वसिते यज्ञे नष्टो देवगणो यदा ॥
 मया निरुपेक्षो देवि स्वर्गद्वारे गणस्तदा । प्रयेतो नैव दातव्यत्विशानां गणेश्वर
 द्वाराचरोऽस्त्वप्यो यत्नत शासनान्मम । य कोपिदृश्यतेदेव सहस्रभ्योन सशय
 उद्धमद्य ततो जात स्वर्गोदघा विनिर्जिता ॥ २६ ॥

स्वर्गद्वारे निरुद्धे तु शक्राया भयषिद्धला । प्रह्वलीकं गता देवा मन्त्रविरथापुन पुन
 तन्वाप्र कथिन सर्वे स्वर्गद्वाराचरोधनम् । महेश्वरगणैष्यान् स्वर्गद्वारं पितामह
 प्रयशो दुर्लभो जात हनेद्वाराचराघने । वेनोपादेन यास्यम स्वर्गलोकतथापिधम्
 वाग्माकं जापते प्रीतिर्विना स्वर्गं पितामह ॥ ३० ॥

इति तथा पद्य धृष्ट्याप्रोक्त मुञ्चन्ना तदा । आराध्यः शङ्करो देवोमहादेवो जगत्पति
 स्तुवायन्घानवस्त्राय गृष्टिसहारकारक । दुर्लभस्तुतुरा स्वर्गोपितामस्यप्रसादतः

गोप्तास्रष्टा समर्थश्च स घास्माकं परा गतिः । सप्वाराधनीयस्तुसचपूज्यतमो मतः
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गम्यतां शरणं शिवः । उपायंकथयिष्यामिश्रूयतांसावधानतः
त्रिदशैः सहितः शक्र! तूर्णगच्छममाज्ञया । महाकालवने रम्ये कपालेश्वरपूर्वतः ॥
स्वर्गद्वारपरं लिङ्गं विद्यते तत्तु घासव! । लोकानामनुकम्पार्थं महादेवेन निर्मितम्
तमाराधयत क्षिप्रं स वः कामं प्रदास्यति ॥ ३६

ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा त्रिदशा मुदिता भृशम् । समायाता महादेवि महाकालवनंतदा
स्वर्गद्वारप्रदं पुण्यं ददृशुर्लिङ्गमुत्तमम् । तस्य दर्शनमात्रेण स्वर्गद्वारमपावृतम् ॥
स्वर्गलोकं गताः सर्वे यथा पूर्वयशस्विनिः । निःशङ्कास्त्रिदशान्द्रष्टृविज्ञतोऽहंगणंस्तदा
मयाज्ञप्ताश्च ते सर्वे निवर्त्तध्वं गणोत्तमाः । स्वयमेवप्रतिज्ञातं कथमिथ्याभविष्यति
स्वर्गद्वारप्रदो देवो दृष्टो देवैर्न संशयः । महाकालवने रम्ये कथितो हि विरञ्चिना
स्वर्गद्वारं गताः सद्यः शक्राद्यास्त्रिदशा गणाः ।

अतःप्रभृति विख्यातः स्वर्गद्वारेश्वरः शिवः ॥ ४२ ॥

ख्यातिं यास्यति भूलोके स्वर्गलोकप्रदायकः ॥ ४३ ॥

येपश्यन्तिनरालोकेस्वर्गद्वारेश्वरंशिवम् । तेयान्तिस्वर्गलोकंहिस्वर्गद्वारेश्वरार्चनात्
स्वर्गद्वारेश्वरं देवं ये पश्यन्ति प्रसङ्गतः । न तेषां भयमस्तीति कल्पकोटिशतैरपि
अश्वमेधसहस्रेण यत्पुण्यं समुदाहृतम् । तत्पुण्यमधिकं देवि!स्वर्गद्वारेश्वरार्चनात्
जन्मान्तरसहस्रेण यत्पापं पूर्वसञ्चितम् ।

य (त) त्पापं विलयं यान्ति (ति) लिङ्गस्यास्य च कीर्त्तनात् ॥ ४७ ॥

अष्टम्यां वाचतुर्दश्यामथवाचन्द्रघासरे । ये पश्यन्तिनराभक्त्यास्वर्गद्वारेश्वरंशिवम्
ते देवि! मे शरीरं तु प्रविष्टास्त्वपुनर्भवाः ॥ ४८ ॥

दशकोटिसहस्राणितस्मिँलिङ्गे तु पूजिते ।

पूजितानि भवन्तीह लिङ्गान्यन्तःस्थितानि तु ॥ ४९ ॥

स्पर्शनात्तस्य लिङ्गस्य कीर्त्तनाद्यजनात्तथा ।

सुखेन स्वर्गमायान्ति यथा कामानवाप्नयात् ॥ ५० ॥

यकामा वा सकामा वा ये पश्यन्ति दिने दिने ।

तेऽपि पुण्या महामाया स्वर्गलोक प्रयान्ति धै ॥ ५१ ॥

इति श्रीस्कन्द महापुराणरक्षाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चनेऽवन्तामण्डे
चतुर्शीतिलिङ्गमाहात्म्ये स्वर्गद्वारेभ्यस्माहात्म्यवर्णन नाम

नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

दशमोऽध्यायः

कर्कोटकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

ककटेश्वरसञ्जज्ञ दशमं विद्धि पापनि । यस्य दर्शनमात्रेण विपिनैवाभिभूयते ॥ १ ॥
मात्रा च भुजगा शवा म्वत्त्रयोमङ्गकारणात् । मद्रुचान्मनयस्माद्भवद्विपापकर्मणि
षड्विहिषद्व्यनयस्मान्मद्रजन्मेजयस्यहि । ध्रुवाशापनतो मा मृन्त्युर्माताश्चपशगा
गता सर्वे यथास्यान् जीवनाप्यशस्विनि । हिमशल गत शोस्तप कर्त्ततत्र प्रिये
सदश्व कम्बलोत्तम लोक पैतामह गत । शङ्खघडोऽय नागेन्द्रो मणिपूर गतस्तत
यमुनाम्भसि सह्यान् कालियो भयचिह्नल ॥ ६ ॥

एव त सपराजानो नागा सुस्मितशोभने । कुरुक्षेत्रे गता सर्वे तपश्चतुं यशस्विनि
धृतराष्ट्रस्तथा नागा प्रयागमगमि प्रथे ॥ ७ ॥

एलापत्रस्तु नागेन्द्रो ब्रह्मलोक जगाम ह । प्रणम्य तमधोषाच मातुरुहस्मङ्गसन्धिता
मात्रा शना वय द्य क्रुद्धया तव सन्निधौ । सा कथं शापकाटे तु भवतातनिवारिता
ब्रह्मोवाच

निषिद्धानैव त माताभाविक्कम्बलागमम । सपंमत्रो हि भविताराशो जन्मेजयस्यव
त्ववत्सममादशाग्महाकालचतुरज । शान्त्यर्थं सधंतागानामवया युक्तस्तुसत्वरम्

एकादशोऽध्यायः

सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

लिङ्गमेकादश विद्धि देवि।सिद्धेश्वर शुभम् । धीरमद्रसमीपे तु सर्वसिद्धिप्रदायकम्
देवदारुघने पूर्यं विप्रायोगसमन्विता । स्पृष्ट्वा सिद्धिलब्ध्यर्थं तपोऽदुर्वृतसयता
शाकाहारा निराहारा घणाहारान्तथापरे । दन्तोन्मूलिन केचिदशमकुट्टास्तथापरे
केचिद्वीरासनरता धूम्रपानरता परे । पादैरूर्ध्वैरधोवक्त्रै केचिद्भ्रावकाशिका ।

एष्वृक्षान्द्रापणादानि कुर्वन्त्यन्ये समाहिता ।

न चापि परमा प्राप्ता सिद्धिर्घणैरपि ॥ ५ ॥

दुःखात्ताश्चिन्तयामासु कथं सिद्धिर्भविष्यति ।

तपसा दुष्करेणैव सिद्धिर्नैवात्र लभ्यते ॥ ६ ॥

व्यर्थाश्रुतिस्तथा जाता या गीतामुनिभिः पुरा । तपसात्भतेसर्वतपोमूलमिदञ्जगत्
भञ्जन गुटिकाघवपाहुकागमन तथा । खड्गसिद्धिर्विलेपासश्चिन्तामणिरपेक्षितम्
एवतेऽचिन्तयन्सिद्धा परमामर्षपूरिता । उत्सार्यतत्तपोधर्मं नास्तिक्य भावमभता

एतस्मिन्नेव काले तु धागुषावाशरीरिणी ।

आश्वामपन्ती तान्सिद्धान्माता पुत्रमिर्वारसम् ॥ १० ॥

माऽप्यमन्यध्वमार्या हि धृतिर्व्यर्था महीतले । तपोननिन्दधर्मोवाध्रूयतामत्रकारणम्
भविता भवता सिद्धिरत्र नैव तपोधना । स्पृष्ट्वासिद्धिकामैश्च तपस्तद्विश्रुतवृषा
कामाद्य तपसोहानिरहृद्भारश्चिन्मय । क्रोधाह्योमात्तथा मोहाज्जायतेनात्रसशय
स्पृष्ट्वा रहितो यस्तु कामक्रोधचिचर्जितः ।

करोति कर्म भावेन स तप फलमश्नुते ॥ १४ ॥

धासनावासितो यस्तु एकचित्त समाहित । आस्तिक्य श्रद्धधानश्चतप फलमश्नुते

मातृवत्परदाराणि परद्रव्याणिलोष्टवत् । यः पश्यति नरोनित्यं स तपः फलमश्नुते
ईदृशे पुरुषे विप्रास्तपःसिद्धिश्च दृश्यते । भवन्तः स्पर्द्धया चैव कृतवन्तश्च दुष्करम्
तस्माद्वर्षसहस्रेण नैव सिद्धिर्भविष्यति ।

यदि महत्त्वनं कार्यं निर्विकल्पेन चेतसा ॥ १८ ॥

महाकालवनं गत्वा यूयं सर्वे समाहिताः । आराधयध्वं देवेशं सदासिद्धिप्रदायकम्
दर्शनात्तस्यदेवस्यलभ्यते सिद्धिहत्तमा । सनकादयोऽपि ये देवमासाद्ययोगतत्पराः
पूजयित्वाऽपि भावेन संसिद्धिं परमां गताः ॥ २० ॥

राज्ञा वसुमता पूर्वं खड्गसिद्धिःसुदुर्लभा । प्राप्ता दर्शनमात्रेण लिङ्गस्यास्य प्रभावतः
पादुकागमनं लब्धं हैहयेन महात्मना । कृतवीरात्मजेनैव घाहानां च सहस्रकम् ॥
अदृश्यकरणं चैव प्राप्तं चानूरुणा पुरा । स्वर्णसिद्धिश्च सिद्धेन पादलेपो रसायनम्
अञ्जनञ्च तथा लब्धं लिङ्गस्यास्य च दर्शनात् ॥ २३ ॥

आकाशवचनं श्रुत्वा ते निद्धा विस्मयान्विताः ।

समायाता मुदा युक्ता महाकालवनोत्तमे ॥ २४ ॥

सर्वसिद्धिप्रदं चैव दृशुर्लिङ्गमुत्तमम् । दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य संसिद्धिं परमांगताः
ततः प्रभृति विख्यातो देवैः सिद्धेश्वरः परः ।

ये पश्यन्ति नरा देवि! देवं सिद्धेश्वरं परम् ।

न तेषां दुर्लभा सिद्धिर्भविष्यति मर्हातले ॥ २६ ॥

सिद्धेश्वरं गमिष्यन्ति भावहीनाः प्रसङ्गतः ।

संसिद्धास्ते भविष्यन्ति नियता नात्र संशयः ॥ २७ ॥

महापातकसंयुक्तो यस्तु सिद्धेश्वरंस्मरेत् । संसिद्धस्तुभवेन्नूनज्ञानैश्वर्यसमन्वितः
नियमेन तुयःपश्येद्देवंसिद्धेश्वरंपरम् । षण्मासाज्जायतेसिद्धिर्वाञ्छितायाभवेद्दधृदि
अष्टम्यां च चतुर्दश्यांकृष्णपक्षेविशेषतः । सिद्धेश्वरंतुयःपश्येत्सपश्येन्मममन्दिरम्
अपुत्रो लभते पुत्रनिर्धनस्तु धनं लभेत् । विद्यार्थीलभतेविद्यांभार्यार्थीलभतेस्त्रियम्
सङ्क्रान्तौ सोमधारे च ग्रहणे चैव योऽर्चयेत् ।

कुलात् शतमुत्पृष्य वैश्वं स्वाधिकं त्रिवे । मोदते प्रमलोकं च वापदिन्द्राद्यनुदंश
 परं नै च धितो देवि ! प्रमाथ-पापताशन । तिस्रुधेभ्यस्व्य देवम्यलोकपादेशपरंशु
 इति धीम्बाभ्येमहापुत्राण एवाशीतिमाहम्र्यां संदितायां पञ्चमेऽधरणीधरणे
 वसुधेशीतिलिङ्गमाहात्म्ये तिस्रुधेश्वरमाहात्म्यधरंनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

लोकपालेश्वरमाहात्म्यधरंनम्

धीहर उवाच

द्वादशं विजिदेवेशि लोकपालेश्वरं शिवम् । यन्व दशंनमात्रेण सर्वंगणे प्रमुष्यते
 पुरा देवगणा देवि ! प्रादुर्भूता महेश्वरा । हिरण्यकशिरोर्षश-स्यलादतिपरायमा
 नैरियं वसुधा ध्याता मशैलधनकानना ।

विष्वन्ता स्वाधमा सर्वे यथा विष्वंसितान्तथा ॥ १ ॥

ऋषणा भक्षिताऽप्येदधेदाङ्गुपरता । पुरितान्यग्निवृण्डानि पांसुना मधुना तथा
 विष्वन्ता वलशा सर्वे मृद्गाण्डादि च घूर्णितम् ।

नि स्वाध्यायवपटकारा स्वधास्यादाविपजिता ॥ ५ ॥

हृता च धरणी देवि नश्यज्जोत्सवाभवत् । लोकपालान्ततोर्भितामाधयंशरषंगता
 ऊचु प्राञ्जलय सर्वे भुधानादुचिता हृता । धयं ग्लानिगता देव यङ्गमार्गविनाहृता
 धय त्रानास्त्वया पुषं नमुचेयुं वपयण । हिरण्यकशिरो रौद्राश्वरकाश्च मुरोन्तथा
 तथा रश्न सुश्रेष्ठ ! भयं न समुपस्थितम् ॥ ६ ॥

नेवां तद्दधनं धृत्या शङ्खवगशधरः । जगाम स ततो दैत्या प्रविष्टा धरणालयम्
 ने निष्कस्य ततो रात्रौ तिष्ठन्ति द्विजसप्तमन् ।

तापसान्दीक्षितान्देवि ! धर्मयतपरायणान् ॥ ११ ॥

त्वमग्रणीः प्रजासर्गेत्वदधीनमिदं जगत् । कुरु सृष्टिं विचित्रांचकंदर्पं मम शासनात्
इत्युक्तो ब्रह्मणादेवि जगामादर्शनं स्मरः । क्रुद्धेनब्रह्मणाशतोधिनाशं यास्यसिध्रुवम्
मद्वचो न कृतं यस्माद्भवनेत्रोद्भवाग्निना । तच्छ्रुत्वा दारुणं शापं कन्दर्पो भयविह्वलः
ब्रह्माणं प्रणतो भूत्वा प्रह्वः प्राञ्जलिरधवीत् ॥ ६ ॥

प्रसीद देवदेवेश अनन्यगतिके मयि । नहि निर्भरतां यान्ति प्रभूणामाश्रिते रूपः

ब्रह्मोवाच

यस्मात्ते भक्तिरतुलाममोपरिमहामते । तस्मात्स्थानानिदत्तानितवद्वादशसङ्ख्यया
कामिनीनां कटाक्षेषु केशपाशेषु चैव हि । जघनन्तननाभौ तु दोर्मूलेऽधरपल्लवे
वसन्ते कोकिलालापे ज्योत्स्नायां जलदागमे ।

कामार्थं च मया दत्तो सबलो मधुमाधवौ ॥ १३ ॥

स्त्रियोऽमृतमया धन्याः संसारे सारकारणम् ।

रनेश्रैव निधानानि सन्तानार्थं विनिर्मिताः ॥ १४ ॥

एताभिर्वरनारीभिर्जगदेवं वशीकृतम् । स्त्रीभिरासक्तमनसः कुतः पुंसो मनस्विता
कुतश्चापि स्ववशता स्त्रीगौरवगतस्य च । स्त्रिय एव विनाशाय पूर्वपाममरद्विपाम्
स्त्रिय एव हि देवानामिन्द्रादीनां भयाश्रयाः । नारीभिर्लब्धवृत्तश्चपुरूपस्यापिसर्वतः
पराभवः प्रभवति विवशत्वं च भीषणम् । स्त्रीभिराजितचित्तस्यसुलभोविपदोदयः
इत्युक्तोमन्मथोभद्रे ब्रह्मणाच विसर्जितः । दत्त्वा वै पुष्पकं चापं तथावैद्याणपञ्चकम्
रतिप्रीतिसमायुक्तो भूपकेतुर्मनोभवः । विडम्बयति लोकांस्त्रीन्ससहायो धनुर्धरः
पण्डितांस्तापसान्वीरान्सुधियश्च जितेन्द्रियान् ।

काले कुशलभावज्ञान्देवान्पितृगणांस्तथा ॥ २१ ॥

भूतप्रेतपिशाचांश्च यक्षगन्धर्वकिन्नरान् । कृमिकीटपतङ्गांश्च भूतग्रामं चतुर्विधम्
ममार्थं च कृतो यत्नश्चिन्तयित्वा पुनः पुनः । दुःसाध्यः शङ्करो देवः श्रूयते भुवनत्रये
तस्य देवस्य कः शक्तः क्षोभणार्थं मया विना ॥ २३ ॥

इत्युक्त्वा तु समायातो यत्राऽहं तपसि स्थितः ।

अश्वमे २स्य यज्ञस्यसम्यगिष्टस्य यत्फलम् । तत्फलमनेदेविलोकपात्रेश्वराघनात्
 प्रसङ्गनापि य पश्येह्लोकपात्रेश्वरं शिवम् । मोदनेस्वर्गलोकेसलोकपालैःसमसदा
 सङ्कान्ती सोमचारै च चतुर्दश्याविश्रयत । येपश्यन्तिनरामक्त्याह्यण्म्यामयनद्वये
 ते दुर्दर्शा भवन्तीहशशूणासङ्गरे तथा । मृता यान्ति विमानेन शकलोकसुदुलभम्
 क्रमेण धारण लोकं धनदस्य यथासुखम् । पुन पैतामहं यान्ति लोक देवै सुदुर्लभम्
 एव ते कथितो देवि प्रभाव पापनाशन । दुलभ परमो गुह्य कामेश्वरमयो शृणु
 इति धाम्कादे महापुराणरकाशीतिसाहस्रया मदितायां पञ्चमेऽथन्तीखण्डे
 चतुरशीतिलिङ्गनाह। म्ये लोकपात्रेश्वरमाहात्म्यघणन नामद्वादशोऽध्याय ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्याय

कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

हर उवाच

विद्धि कामेश्वरं दधि नत्र लिङ्ग त्रयोदशम् । यस्य दशनमात्रणसौभाग्यचायतेशुभम्
 ब्रह्मणोऽध्यायमानस्यप्रजाकामरूपपावति । उत्पन्नोऽकप्रभाकारोलावण्यनिघयोमहान्

अलङ्कारावृत कान्तो दिव्यमण्डनमण्डित ॥ २ ॥

तं दृष्ट्वा परम दिव्य कान्त सौभाग्यशोभितम् ।

अप्रतक्यमविशय ब्रह्मा प्रोवाच त तदा ॥ ३ ॥

कौमवार्त्तिकनिमित्त तु इह वा किमुपागत । यद त्व मन्मथाकार कन्दप इव लक्ष्यसे
 ब्रह्मणो धवन श्रवणा प्रोक्त तनेव सादरम् ।

अहते सृष्टिकामस्यभावेनविहितोऽशक । प्रजापनेमहाभागिकिकरोमिदिशस्वमाम्
 ब्रह्मोवाच

मया तुसृष्टिकामेन ये प्रजापतय कृता । न त शकाप्रजाध्वन्दु कामैतेसुखमाप्नुयुः

त्वमग्रणीः प्रजासर्गेत्यदधीनमिदं जगत् । कुरु सृष्टिं विचित्रांचकंदर्पं मम शासनात्
इत्युक्तो ब्रह्मणादेवि जगामादर्शनं स्मरः । क्रुद्धेनब्रह्मणाशप्तोविनाशं यास्यसिधुवम्
मद्वचो न कृतं यस्माद्भवनेत्रोद्भवाग्निना । तच्छ्रुत्वा दारुणं शार्पं कन्दर्पो भयविह्वलः

ब्रह्माणं प्रणतो भूत्वा प्रह्वः प्राञ्जलिरग्रवीत् ॥ ६ ॥

प्रसीद् देवदेवेश अनन्यगतिके मयि । नहि निर्भरतां यान्ति प्रभूणामाश्रिते रूपः

ब्रह्मोवाच

यस्मात्ते भक्तिरतुलाममोपरिमहामते । तस्मात्स्थानानिदत्तानितवद्वादशसङ्ख्यया
कामिनीनां कटाक्षेषु केशपाशेषु चैव हि । जघनस्ततनाभौ तु दोमूर्लेऽधरपल्लवे
वसन्ते कोकिलालापे ज्योत्स्नायां जलदागमे ।

कामार्थं च मया दत्तो सबलौ मधुमाधवौ ॥ १३ ॥

स्त्रियोऽमृतमया धन्याः संसारे सारकारणम् ।

रनेश्चैव निधानानि सन्तानार्थं विनिर्मिताः ॥ १४ ॥

एताभिर्वरनारीभिर्जगदेवं वशीकृतम् । स्त्रीभिरामकमनसः कुतः पुंसो मनस्विता
कुतश्चापि स्ववशता स्त्रीगौरवगतस्य च । स्त्रिय एव विनाशाय पूर्वपाममरद्विपाम्
स्त्रिय एव हि देवानामिन्द्रादीनां भयाश्रयाः । नारीभिल्लब्धवृत्तश्चपुरुषस्यापिसर्वतः
पराभवः प्रभवति चिवशत्वं च भीषणम् । स्त्रीभिराजितचित्तस्यसुलभोविपदोदयः
इत्युक्तोमन्मथोभद्रे ब्रह्मणाच विसर्जितः । दत्त्वा चै पुष्पकं चापं तथावैवाणपञ्चकम्
रतिप्रीतिसमायुक्तो ऋषकेतुर्मनोभवः । विडम्बयति लोकांस्त्रीन्सहायो धनुर्धरः
पण्डितांस्तापसान्वीरान्सुधियश्च जितेन्द्रियान् ।

काले कुशलभावज्ञान्देवान्पितृगणांस्तथा ॥ २१ ॥

भूतप्रेनपिशाचांश्च यक्षगन्धर्वकिन्नरान् । कृमिकीटपतङ्गांश्च भूतग्रामं चतुर्विधम्
ममार्थं च कृतो यत्नश्चिन्तयित्वा पुनः पुनः । दुःस्नाध्यः शङ्करो देवः श्रूयते भुवनत्रये
तस्य देवस्य कः शकः क्षोभणार्थं मया विना ॥ २३ ॥

इत्युक्त्वा तु समायतो यत्राऽहं तपसि स्थितः ।

रत्यायुत स गर्वेण सख्याऽय मधुनाधित ॥ २४ ॥

दृष्यान्मा तदा काम पिङ्गकूटजटासटम् ।

किञ्चिन्मिच्छतोऽनिद्र भोगान्द्रहतभूयणम् ॥ २५ ॥

प्रेक्षमाणमृनुष्यान् नासावशाप्रलोचनम् । ततोऽवमरकाकारमालं व्याश्रयमात्रकम्
प्रविष्ट करन्द्रेण मदनो हृदये मम । रत्यर्थं कामतप्तं सस्मृता भवती मया ॥ २४
समाधेभावना दिव्या लक्ष्यप्रत्यक्षरूपिणी । गता मम विमलता तत्क्षणादेवपावति
उन्मत्तता गतोऽह वे विहृतिमदनात्मिकाम् । निराकृत मयादेवि धैर्यमालव्ययत्नत
दृष्टो मयात्महृदये मन्मथोऽप्यकारक । देहस्य निर्दह्मिष्यामि प्र याहारप्रयोगत
अमानुधीननेघोर्नियोगिन प्रविशेद्यदि । बाह्याभ्रधारणादृत्वा देहसस्ये चिनिदहेत्
एतस्मिन्नन्तरे सोऽपि सन्तप्तो मदनो भृशम् ।

इच्छाशरारो दुर्ज्ञेयो नि सुतो व्यसनात्मक ॥ ३२ ॥

सहकारनरोर्मूले भूषा मधुमखस्तदा । मुमोच मोहननाम मार्गण मकरध्वज ॥
स चापि दृढयेप्राप्तो मदीयेलील्याशर । ततोऽहकुम्भितो देवि नेत्र हृष्यात्तृतीयकम्
तत्रैत्रविम्बुलिङ्गन क्रोशतानाकवासिनाम् । गमिताभस्मसात्पूर्णं कदप कामिदपक
तस्मिन्दग्धेतत कामे रति शोकपरायणा । विललाप सुदुःखार्त्तापतिभक्तिपरायणा
हा नाथ हा मम प्राण हा स्वामिन्कि जहासि माम् ।

पतिव्रता पतिप्राणा करुमान्मा त्यजमि प्रभो ॥ ३७ ॥

एवं च विलपती ता वागुवाचाशरीरिणी । मां त्व रद् विशालाक्षिपुनरेष पतिस्तथ
प्रसादाद्देवदेवस्य उत्थास्यति शिवस्य च ॥ ३८ ॥

प्रार्थितोऽह ततो देवि तस्मिन्नक्षसरे प्रिये । एष कामस्त्वया दग्ध काधेन परमश्वर
येनानेन प्रभो नग सृष्टिर्वै धरणातले । कृपा विधहि त्वंश दीनार्थे देहि मे पतिम्
ततोऽहमद्रुव देवि ता रति दीनभाषिणाम् । अनेन मद्नेनाद्य कृत तरलितं मन ॥
ततो दग्ध मयास्याह्य जीवये त्वत्प्रसादत । अङ्ग दग्धमयास्याद्य तृतीयनेत्रवह्निना
तरुमादनगर्भेय प्रजासुविचरिष्यति । अनङ्गोऽपि यदावत्या लिङ्ग सक्षेवयिष्यति

देवानामनुकम्पार्थमनङ्गोऽसौ कृतो मया । त्रिदशैश्चसमादिष्टःकामोऽघन्त्यांजगामह
तत्र गत्वा ह्यनङ्गोऽपि भक्तिभावममन्वितः । ददर्श परमं लिङ्गं समीहितफलप्रदम्

प्रोक्तं तुष्टेन लिङ्गेन काम काममवाप्स्यसि ।

अनङ्गोऽपि समर्थस्त्वं भाष्यसि न संशयः ॥ ४६ ॥

जन्म प्राप्स्यति रुक्मिण्या गर्भे कृष्णस्य सङ्गमात् ।

भविता विश्रुतो लोके नाम्ना शम्भरसूदनः ॥ ४७ ॥

अनङ्गेन त्वया यस्मान्मनसा तोषितोऽपि सन् ।

तस्मात्ख्यातिं गमिष्यामि त्वन्नाम्ना कामःसर्वदा ॥ ४८ ॥

ये त्वांपश्यन्ति न कन्दर्पभक्त्या परमया युताः । प्राप्नुवन्ति गर्तिनित्यं ते सदानन्ददायिकाम्
दीर्घायुषो भविष्यन्ति रूपं तेषां भविष्यति । कुलंच निर्मलं तेषां ये त्वांपश्यंति मन्मथ
ऐश्वर्यं परमान्भोगान्निखयो दिव्यकलान्विताः

अरोगा सन्ततिस्तेषां भविष्यति न संशयः ॥ ५१ ॥

चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां येषां पश्यन्ति भक्तितः । देवलोकं समासाद्य मोदिष्यन्ति हितेनराः
यश्चा गणेश्वराः सिद्धाः सिद्धगन्धर्वसेविताः ।

रुद्रलोकं गमिष्यन्ति विमानैः सर्वकामिकैः ॥ ५३ ॥

इत्युक्तः कामदेवोऽपि लिङ्गेन परमेश्वरि ! । तत्राश्रमपदं चक्रेतस्य लिङ्गस्य सन्निधौ
एष ते कथितो देवि प्रभावः पापनाशनः । कामेश्वरस्य शृण्वन्ने कुटुम्बेश्वरवैभवं

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुदशोऽध्यायः

कूटुम्बेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

कूटुम्बेश्वरसञ्ज्ञ तु देवं विद्विषतुर्दशम् । यस्य दशतमात्रेण गोत्रवृद्धिश्च जायते ॥
यदा द्वासुरे पृथं मथित क्षीरसागर । तदा च निर्गतं देवि कुक्षरं तु सह विषम्
कालकूटमथ रौद्रविष उवालाविभाषणम् । दहाने च जगत्तन सदेवासुरमात्रुणम् ॥
ततो द्वागणा सर्वे सासुरा यक्षराक्षसा । विषज्वालानिभीनाश्च मामेवशरणगता
स्तुतोऽहं विविधै स्तोत्रैरिदमुक्त वरानने । अमृतार्थे कृतोयत्न सम्प्राप्त मरणं विभो
अन्यथा चिन्तित कार्यं देवेनऋतमन्यथा । अतिमथितुमारब्धं लोभाद्द्वै क्षीरसागरम्
उत्पन्न कालकूट तु येन दग्ध वरावरम् । ततोऽस्माक मय जातं कालकूटोद्भवप्रभो
रक्षा कुह जगन्नाथ शरणागतवत्सल । हितार्थं सबलोकाना यथा न प्रलयो भवेत्
मया तेषा वच श्रुत्वा त्रिदशाना यशस्विनि ।

मायूर रूपमास्थाय देवानामनुकम्पया ।

कण्ठे धृत महारौद्र कालकूटाह्वय तदा ॥ ६ ॥

त्व भाना सहस्रानणारूपद्रुष्टानुमानकम् । विषवृक्षमसेऽयतुततोऽहं तु क्षितोऽभवम्
नदीस्यसमायुक्ता गङ्गा वृष्टा च पार्वती । भानप्रोक्तामयाद्विसादरंस्तुतिपूर्वकम्
कालकूटविषगङ्गे घमात्रय महोदधिम् । नान्या शक्तासमानेतु त्वाविनालोकपावनि

गङ्गोवाच

नास्ति मे भगवञ्छक्तिर्विबोद्धुं धजगत्पते । रौद्ररूपी भव तु सेव्यो दहत्येवमसशय
ततस्तु यमुना प्रोक्ता न समर्था सरस्वती ।

अन्वाश्च विविधा नद्यो मयाहता पृथक्पृथक् ॥ १४ ॥

अशक्तास्ता समानेतु कालकूटाह्वयं विषम् । तदाहता मया देवि शिवाश्चसमुद्भवा

शिघ्रे पुत्रि ममादेशान्महाकालव्रतं व्रज । गृहीत्वा कालकूटं तु पुरः कामेश्वरस्यहि
विद्यते परमं लिङ्गं तस्मिंलिङ्गे नियोजय । मयाप्रोक्ता तदाप्राहब्रह्मणः परमा कला ।
एवास्मिप्रस्थितादेवतवचाक्यादसंशयम् । दुःस्पर्शःकालकूटोऽयंनूनंमांभक्षयिष्यति
असेव्याहं भविष्यामिदुष्टसंपर्कयोगतः । ततो मया पुनःप्रोक्ताशिप्रापातकनाशिनी
यानि तीर्थानि भूलोके पाताले यानि सन्ति वै ।

स्वर्गलोके ह्यन्तरिक्षे पुण्यानि चारुहासिनि ॥ २० ॥

तानि सर्वाणिसेवार्थमागत्यममवाक्यतः । आज्ञांतवकरिष्यन्तिगच्छपुत्रिममाज्ञया
एवमुक्ता तदा शिप्रा गृहीत्वा कालकूटकम् । समायाता वरारोहे यत्रलिङ्गमनुत्तमम्
तद्विषं कालकूटाहं निक्षिप्तंलिङ्गमूर्द्धनि । विषलिङ्गस्ततोजातोदृष्टोमृत्युप्रदायकः
पशुः पक्षी नरो वापि यो हि पश्यति तं शिवम् ।

त्रियते स तदा देवि! तस्य द्रेवस्य दर्शनात् ॥ २४ ॥

तीर्थयात्रां ततः कर्तुं तत्रायातास्तर्पोधनाः । तत्रदेवंततोदृष्टामृताःसर्वंचतत्क्षणात्
ततो हाहाकृत देवि त्रैलोक्य सचराचरम् । हाहाकारं महच्छ्रुत्वामयातेद्विजसत्तमाः
सञ्जीविताश्च वै सर्वे दृष्टिपातेन पार्वति ! ॥ २६ ॥

तुष्टुवुः प्रणता विप्रामामतोविविधैःस्तवैः । मयाप्रोक्तास्तुतेचिप्रावृणुध्वंवरमुत्तमम्
तैरुक्तं प्रणतैर्देवि लोकानां च हितार्थतः । संभ्रियन्ते प्रजा देवा लिङ्गेनानेन शङ्कर
ताः संरक्ष जगन्नाथ ह्येषोऽस्माकं वरः प्रभो । प्रतिज्ञातं मयादेविलोकानामनुकंपया
क्षेमारोग्यकरं लिङ्गं भविष्यतिनसंशयः । कायावरोहणाद्विप्राःस्वयमत्रागमिष्यति
लकुलीशस्तदा चायं देवः स्पृश्यो भविष्यति ।

वृद्धिकारी कुटुम्बस्य भविष्यति न संशयः ॥ ३१ ॥

कुटुम्बेश्वर इति नाम्ना लोके ख्यातिं गमिष्यति ।

इत्युक्तास्ते मया चिप्रास्तत्रैव तपसि स्थिताः ॥ ३२ ॥

लकुलीशोऽथ तद्विङ्गमारोह ममाज्ञया । जनयन्विस्मयं लोकेकीर्तिं जनपदे तथा
कुटुम्बेश्वरसज्जं तु येपश्यन्तियशस्विनि । तेषां कुलेतुवृद्धिः स्यात्कुटुम्बस्यनसंशयः

आश्विनासितपञ्चम्या दर्शनं य करिष्यति । बहुदुःखो बहुधनो भविष्यति न स शय
महती श्रियमाप्नोति रोगैश्चापि प्रमुच्यते । सर्वकामसमृद्धोऽसौ ममलोके समोदते
दर्शनं ये करिष्यन्ति स्पर्शनं यजनतथा । ते सर्वकामसमृद्धा प्रयान्ति मम मन्दिरम्
समीपे तु सरिच्छिप्रा धापीकूपेनसयुता । यस्या दशममात्रेण नर पापात्प्रमुच्यत
सोमवारेऽर्कवारे च स्नात्वा तस्या समाहित ।

अष्टम्या वा चतुर्दश्या य पश्येत्कुटुम्बेश्वरम् ॥ ३६ ॥

राजसूयसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च । फलं स लभते देवि सत्यमेतन्मयोदितम्
एष ने कथितो देवि प्रभाव पापनाशन । कुटुम्बेश्वरदेवस्य त्विन्द्रद्यम्नेश्वर शृणु
इति श्रीस्कान्दे महापुराण वकार्शातिसाइस्रया सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कुटुम्बेश्वरमाहात्म्यवर्णन नाम चतुर्दशोऽध्याय ॥ १४ ॥

पञ्चदशोऽध्याय

इन्द्रद्यम्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

इन्द्रद्यम्नेश्वरं विद्धि शिव पञ्चदश प्रिये । यस्य दर्शनमात्रेण यश कीर्तिश्च जायते
आसीद्राजा पुरादेवि इन्द्रद्यम्नो महीपति । येनेय रक्षितामृष्टवीपिनायुप्रमिषोरसम्
दृष्ट्वा सोऽथ बहून्यङ्गान्भूमौ प्रचुरदक्षिणान् । गत स्वर्गमहात्मार्चस्यकामफलप्रदम्
स चाथ प्रच्युत स्वर्गाश्रणकीर्तिर्यदाक्षितो । पपातभूमौसहसागतपुण्योनराधिप
पतितश्चिन्तयामास भृश शोकपरिप्लुत ॥ ४ ॥

कृतस्यकमणस्त्वत्रभुञ्ज्यत यत्फलं दिवि । न चान्यत्रियतेतद्यद्भूतलस्येनभुञ्ज्यते
सोऽत्र क्षीयो मत्सतस्यामतस्तत्पतनं यत् । पतनात् मह द्रुप परितापश्च जायते
स्वर्गभाजोभवन्तादृषात्कीर्तिश्च जायते । दिवस्पृशतिभूमिच शब्द पुण्यश्चर्मण

तस्मिन्काले च फाल्गुने नारदोऽथ माहामुनिः ।

आजगाम माहातेजा भ्रममाणश्च मन्त्रिभिः ॥ ६ ॥

देवेनमस्मृतःसोऽथ पूजितश्चयथाचिधि । निवेदिनं यथावृत्तं तुहुषटस्यपिनेष्टितम्
पप्रच्छुरथ ते मन्त्रं नारदं मुनिसत्तमम् । कथयस्व महाबुद्धे सद्यं जानामि सर्वधतः
ईदृक्काले समायाते किं कर्त्तव्यं महामुने । नादातं त्रिषु लोकेषु किञ्चिद्देवर्षिसत्तम

मुहनं ध्यानमालम्ब्य किञ्चिन्नील्य च लोचने ।

उपायं कथयामास सर्वदुःखविनाशनम् ॥ १० ॥

महाकालघने रम्ये शीघ्रं गच्छन्तु विद्वताः ।

इन्द्रधम्नेश्वरस्यैव पश्चाद् भागे व्यपस्थिताः ॥

सेवध्वं परमं लिङ्गमीशानेश्वरसञ्जकम् ॥ ११ ॥

पुरा चेशानकल्पे तु ईशानेन नृप्येन हि । मुनिना श्रोत्रियेषां च वेदाभ्यासरतेन वै ॥

उत्तमाङ्गपदं लब्धं शङ्करस्य च मुद्गनि ॥ १२ ॥

तन्याराधनमात्रेण मनोऽभीष्टं हि लभ्यते ॥ १३ ॥

नारदस्य वचः श्रुत्वा देवा मुदितमानसाः । जगमुर्यत्र महत्लिङ्गं स्तुतिसर्वेऽप्यकुर्वत
ईशानेशान! ईशान! तत्पुरुष नमोऽस्तुते । नमो वाम! महाबोर! नद्योमुख नमोनमः
व्यक्ष! भर्ग महादेव! उमाकान्त! नमोगमः । नमः शिव नमोभीम! नमः सर्व नमोनमः
नमः शम्भो! नमो रुद्र! विरूपाक्ष! नमोनमः । त्वया देव! प्रजाः सर्वाः सदेवासुरमानुषाः
स्थावराणि च भूतानि जङ्गमानि चराणि च । ब्रह्मवेदाश्च वेद्यं च त्वया सृष्टं महेश्वर
शिरस्ते गगनं देवा नेत्रेशशिदिवाकरौ । नि श्वासः पवनश्चापिनेजोऽग्निश्चतवाच्युतः

वाहघस्ते दिशः सर्वाः कुक्षिर्ध्वं महापर्वणः ।

उरु ते पर्वता देव चरणौ पृथिवी मता ॥ २० ॥

इन्द्रसोमाग्निवरुणा देवासुरमहोरगाः । प्रह्लास्त्वामनुतिष्ठन्तिस्तुघन्तोविधिधैःस्तवैः
त्वया व्याप्तानि भूतानि सर्वाणि भुघनेश्वर ! त्वयितुष्टे जगत्सुष्टं त्वयिकुद्धेमहद्भयम्
भयानामपनेतासि त्वमेकः शत्रुसूदनः । असुराणां समर्थानां विनाशश्च त्वया कृतः

अद्यप्रभृति राजेन्द्र! लिङ्गं त्वध्यामनामत. ।

एवार्तिं यास्यति लोकेऽस्मिच्चिन्द्रद्युम्नेति निश्चितम् ॥ २२ ॥

इन्द्रद्युम्नेश्वरं देवं पूजयिष्यन्ति ये नराः । सर्वपापघ्निर्मुक्ता विमानैः सर्वकादिकैः
स्वर्गं यास्यन्ति ते ह्यष्टा स्नूयमाना सुरपिभिः । किञ्चिच्च दूरीभलोकेनेषानैवमविष्यति
दर्शनं ये करिष्यन्ति लोभाद्वापि प्रसङ्गत. । तेषां कानिर्न्यश पुण्यधर्मश्चैवमविष्यति
न स्वर्गात्पतननेषां यावदिन्द्राश्चतुर्दश । ये च पूजाकरिष्यन्ति चतुर्दश्या विशेषतः

ते कुल तारयिष्यन्ति मातृक पतुक सदा ॥ २६ ॥

इत्युक्त्वा त्रिदशः सर्वे लिङ्गं सम्पूज्य यत्नतः ।

इन्द्रद्युम्नेन सहिताः पुनः स्वर्गं गताः प्रिये ॥ २७ ॥

एव तं कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । इन्द्रद्युम्नेशदेवस्य धूयतामपरः प्रिये ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमोऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये इन्द्रद्युम्नेश्वरमाहात्म्यवर्णने नाम

पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः

ईशानेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

ईशानेश्वरसञ्ज्ञं तु षोडशं विद्धिपार्वति । यस्य दर्शनमात्रेण पेश्वर्यं जायते नृणाम्
तुहुण्डेन पुरा देवि सर्वे शत्रुदुताः सुराः । ऋषयश्च महाभागा यक्षगन्धर्वाकिञ्चरा ॥
मन्दिनाख्यं च न सर्वं तद्विधानमभूत्किल । पेशवणं द्विपेन्द्रश्च जित्वा द्वारि समादधत्
उरुधैः प्रवससञ्ज्ञं तु हतवान्दानवेश्वरः । देवाङ्गनाना सर्वासां विध्वंसं कर्तुमुद्यतः
स्वर्गमार्गं बिलीभूतस्नद्धयेन ह्यभूत्सति । हताधिकारा देवाश्च मन्त्रं समुपचक्रमुः

सप्तदशोऽध्यायः

अप्सरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

देवं सप्तदशं विद्धि विख्यातमप्सरेश्वरम् ।

यस्य दर्शनमात्रेण लोकोऽर्भीष्टानवाप्नुयात् ॥ १ ॥

नन्दनालये चनेदेविस्मर्षकामसमन्विते । मिद्वन्धारणगन्धर्वकिन्नरोद्गीतनादिते ॥ २ ॥

शुककोकिलचक्राह्वचकोरकुररावृत्तं । दिव्यलोकोपमस्थाने त्रिविष्टपविभूपणे ॥

तत्रोपविष्टो वृत्रारिःसुरज्येष्ठश्च सेवितः । ननर्त्त रम्भातस्याग्रे नृत्यभावान्विवृष्वती

ततोऽन्यचित्ता सञ्जाता किञ्चित्स्मृत्वा प्रमादतः ।

लयतालविहीना च दृष्टा घै घासवेन सा ॥ ५ ॥

चुकोप च सुरश्रेष्ठस्तस्याःशापंददौ किल । विस्मृतिर्मानुषं कर्मन दिव्यंकापिदृश्यते

तस्मात्तु मानुषे लोके गच्छ त्वं निष्प्रभा सती ॥ ६ ॥

अथेन्द्रकोपसङ्क्षोभात्पतिताभुवि साप्सराः । निश्चेष्टाविकलीभूतारुदतीविस्वरं बहु

करुणं विलपन्ती च किं मया दुष्कृतं कृतम् । निर्मलं न तपस्तप्तकथंनाराधितःसुरः

अथाप्सरोगणः सर्वः सखीगणसमन्वितः । रम्भा यत्रैव पतिता समायातो वरानने

तस्याः शोकाग्निदाहेन सन्तप्तोऽप्सरसां गणः ॥ ६ ॥

सुसुप्ता पद्मिनी साम्ने यथा नैवधिराजते । तथाशापेनविध्वस्ता रम्भानोराजतेसदा

सखीगणैः परिवृता रम्भा दृष्टा वरानने ! देवर्षिणानारदेन विस्मितेनान्तरात्मना ॥

कस्मादप्सरसः सद्यो दृश्यन्ते शोकविह्वलाः ।

कस्माच्च करुणं रम्भा रोदित्येषा मुहुर्मुहुः ॥ १२ ॥

पप्रच्छ चसम गत्यकस्मादप्सरसो वराः । विपण्णवदना दानाःकथ्यतांममसादरम्

वृत्तान्तं कथयामासुस्ताश्च तस्मै पुरातनम् ।

न च विरमणेरेव निर्वाणवगमम्बरम् । एवं हि जर्मा विरुणांश्च भूतानामिदमवंग
भाराधयित्वा सर्वं ते नमस्यन्ति न संशयः ।

एतस्मिन्नन्तरं देवि' लिङ्गव्याप्त्यसमुत्थिता ॥ २५ ॥

धूम्राधुनामहाशाला यथा द्वायः स दानयः । तुदुष्टांमुदुष्टदुष्टस्तुमसेन्वपरिवारित
स्याधिरातोश्च स्वस्त्राङ्गुलिङ्गस्याऽस्य प्रभावतः ।

सुरभ्यामवा समादिष्टा लिङ्गस्यास्यैव हर्षिते' ॥ २७ ॥

तेभ्यश्शीलमस्यास्त्राभ्यस्माकं च विनाशितम् ।

ईशान इति विश्वान्तरलोके च भविष्यति ॥ २८ ॥

ईशानेभ्यस्त्र तुयेवमाराधयन्ति च । कर्तितं ईर्ष्याधृषानेवासिदि'प्रीतिमेषिष्यति
पूज्यमान सदाइरगन्धर्वांस्वरमागर्षाः । स्वर्गलाकगमिष्यन्ति विमानेदग्ज्वलंमुदा
ग्राहणाः क्षत्रिया वंश्या शूद्रा' रिव्य' कुमारिकाः ।

यथाभिलषितान्कामाताप्नुवन्ति न संशयः ॥ ३१ ॥

य'करोतिनर सभ्यादेशेननियमन्धित' । न कु'व्रतस्यहानि स्याद्यायज्ञमशानंमयेव
सर्वदा सर्वकार्येषु ते समधा वशस्त्विति !! ईशानेभ्यस्त्रस्तु ये पश्यन्ति दिनेदिने
एवं ते कथितो इवि' प्रभाष पापनाशनः । ईशानेभ्यस्त्रैवस्य धृयतामस्त्रेभ्यः ॥ ३५

इति धीम्कान्दमहापुराण द्वाकाशीतिसाहस्र्यांतीहिताया चञ्जमेऽपन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये ईशानेभ्यस्त्रमाहात्म्यवर्षणं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः

अप्सरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

देवं सप्तदशं विद्धि विहृषातमप्सरेश्वरम् ।

यस्य दर्शनमात्रेण लोकोऽर्भाष्टानवाप्नुयात् ॥ १ ॥

नन्दनाख्ये वनेदेविसर्वकामसमन्विते । मिल्द्वचारणगन्धर्वकिन्नरोद्गीतनादिते ॥ २ ॥

शुककोकिलचक्राह्वनकोरकुररावृते । दिव्यलोकोपमस्थाने त्रिविष्टपविभूपणे ॥

तत्रोपविष्टो वृत्राग्निःसुरज्येष्ठश्च सेवितः । ननर्त्त रम्भानस्याग्रे नृत्यमाचान्विवृषती

ततोऽन्यचित्ता सञ्जाता किञ्चित्स्मृत्वा प्रमादतः ।

लयतालविर्हाना च दृष्ट्वा घै वासवेन सा ॥ ५ ॥

चुकोप स सुरश्रेष्ठस्तस्याःशापंददौ किल । विस्मृतिर्मानुषं कर्मन दिव्यंकापिदृश्यते

तस्मात्तु मानुषे लोके गच्छ त्वं निष्प्रभा सती ॥ ६ ॥

अथेन्द्रकोपसङ्क्षोभात्पतिताभुवि साप्सराः । निश्चेष्टाविकर्त्ताभूतारुदतीविस्वरंवहु

करुणं विलपन्ती च किं मया दुष्कृतं कृतम् । निर्मलं न तपस्तप्तकथंनाराधितःसुरः

अथाप्सरोगणः सर्वः सखीगणसमन्वितः । रम्भा यत्रैव पतिता समायातो वरानने

तस्याः शोकाग्निदाहेन सन्तप्तोऽप्सरसां गणः ॥ ६ ॥

सुसुमा पद्मिनी साभ्रे यथा नैवविराजते । तथाशापेनविध्वस्ता रम्भानोराजतेसदा

सखीगणैः परिवृता रम्भा दृष्ट्वा वरानने !! दिव्यपिणानारदेन विस्मितेनान्तरात्मना ॥

कस्मादप्सरसः सद्यो दृश्यन्ते शोकविह्वलाः ।

कस्माच्च करुणं रम्भा रोदित्येवा मुहुर्मुहुः ॥ १२ ॥

पप्रच्छ चसम गत्यकस्मादप्सरसो वराः । विषण्णवदना दानाःकथ्यतांममसादरम्

वृत्तान्तं कथयामासुस्ताश्च तस्मै पुरातनम् ।

धृत्या च नारदस्तत्र ध्यानासक्तोऽभयन्मुनि ॥ १४ ॥

उपायं कथयामास हितं तासां प्रयत्नत । गच्छन्त्यप्सरसः सर्वा महाकालघनोत्तमे
भाराधयध्वदेवेश लिङ्गं सर्वार्थसाधकम् । पृच्छादेव्यास्तु पुरतः पुराकल्पे प्रपूजितम्
उर्ध्वश्या ममपाप्येन भर्ता प्रातः पुरुरथा । नारदस्य यच्च धृत्यासमाजमुर्गणास्तथा
महाकालघने रभ्येलिङ्गाराधनकाम्यया । ततस्तुष्टं स्वयच्छस्तासा भक्त्या चरद्वी

रभ्ये प्राप्स्यसि सौभाग्यं स्वर्गलोकं यशस्विनि ।।

मधिष्यसि महाभागो जिष्णोस्त्वं बहूनां ध्रुवम् ॥ १६ ॥

तस्मात्त्रिचिष्टं गच्छ मद्द्वेनानेन पूजिता ।

भाराधितोऽप्सरोभिश्च पुरा स्वर्गार्थकाम्यया ।

अतोऽप्सरेभ्यश्च रुषातो ययी रुषार्तिं जगत्त्रये ॥ २० ॥

येसमाराधयिष्यन्ति भक्त्या चा सरसेभ्यश्च । तस्यै कामस्य पूर्णमधिष्यन्ति युगेयुं
प्ररयिष्यन्ति ये लोके दशनाथं यशस्विनि ।।

स्थानत्र शो धियोगश्च तथा स्वप्ने न जायते ॥ २२ ॥

किं दानं किं नपोभिश्च किं यज्ञः प्रदुग्निषु । स्वशनाह्वने राज्यस्वर्गमोक्षक्रमेण
एव ते कथितो दधि प्रभाय पापनाशन । अप्सरेभ्यश्च देवस्य ध्रुयता कल्कलेश्वर
इति श्रीस्कान्दे महापुराणप्रकाशीतिसाहस्रया संहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येऽप्सरेश्चरमाहात्म्यवर्षणनाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

कलकलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीशिव उवाच

देवमष्टादशं विद्धि ख्यातं कलकलेश्वरम् । यस्य दर्शनमात्रेण कलहो नैव जायते ॥
सर्वदुःखोपशमनं सर्वपापप्रमोचनम् । व्याधिसर्पाग्निचौराणां शमनं चाञ्छितप्रदम्
मम देवि त्वया साद्धं कलहः समपद्यत । पुरा विस्तरतो वच्मि शृण्वेकाग्रमनाः शुभे
यदा त्वं हिमशैलस्य दुहितावरवर्णिनि । तदा विवाहितं कान्तेयथोक्तविधिनामया
विनिवृत्ते विवाहे च त्वया साद्धं वरानने । महाकालीतिनाम्ना वैःवर्णेनापि च तादृशी
नीलोत्पलनिभप्रख्या नीलकुञ्चितमूर्द्धजा ।

अप्येकस्मिन्तदा त्वं हि मातृणां मण्डपे शुभे ।

मध्ये समुपविष्टाऽसि कृष्णाञ्जनसमप्रभा ॥ ६ ॥

कालि सुन्दरि मत्पार्श्वे बलमेत्वमुपाविश । शरीरे मम तन्वङ्गिसिते भास्यसितद्युतिः
भुजङ्गीवासिता शुभ्रे संश्लिष्टा चन्दने तरौ । रजनीवासिते पक्षे दृष्टिदोषहरासि मे
इत्युक्तासि मया देवि! गिरिजे! चारुहासिनि ॥

तदा प्रोक्तं त्वया वाक्यं मामुद्दिश्य सगद्गदम् ॥ ६ ॥

यदा त्वया मदर्थं हि प्रेरिता वेदपारगाः । सप्तर्षयो महाभागाः किं कृते न तदात्थ माम्
तदा त्वया मदर्थेऽपि प्रार्थितो जनको मम ।

हिमाद्रिराजो यत्नेन किं काली न तदात्थ माम् ॥ ११ ॥

यदाप्युक्तं त्वया दैन्यान्मदर्थं गच्छ नारद ॥

प्रार्थयतां पार्वती शीघ्रं किं काला न तदात्थ माम् ॥ १२ ॥

सत्येयं लौकिकी गाथाः न वृथा परिजायते । स्वकृतेन जनः सर्वो जाड्येन परिभूयते
अवश्यमर्थो प्राप्नोति खण्डनां तुण्डमुण्डनाम् ।

नामास्यत्रकुर्वेशास्वदाकलकलेश्वरम् । स्वरनामानौततोऽभूच्छङ्खोभुविविश्रुतः
यस्तमर्चयते भक्त्या देवंकलकलेश्वरम् । न राक्षसाःपिशाचाश्चनभृतान विनायकाः

विघ्नं कुर्युर्घरारोहे !कलहो न भवेद् गृहे ॥ २४ ॥

सुशीला गृहिणी तस्य सुरूपामुभगा प्रिये । बहुपुत्रा बहुधना जायते दर्शनात्तथा
ये पश्यन्ति चतुर्दृश्यां देवंकलकलेश्वरम् । न दृग्भ्यं न जरा व्याधिर्नाकालमरणंतथा
न च शत्रुभयं तेषां जायते गिरिपुत्रिके । लोकोऽक्षयोभयेद्देवि यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥
एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । यस्य श्रवणमात्रेण क्षेममत्र परत्र च ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांमंहितायांपञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कलकलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं

नामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः

नागचण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

एकोनविंशतितमं नागचण्डेश्वरं प्रिये । निर्माल्यलङ्घनात्पापाङ्मुच्यते यस्य दर्शनात्
नस्य प्रभावं सुभगं कथयाम्यथ विस्तरात् ।

शृण्वेकाग्रमना देवि! सर्वपापप्रणाशनम् ॥ २ ॥

पुरादेवर्षिगन्धर्वाश्चारणागुह्यकाम्तथा । उपविष्टाः सुधर्मायांकथयन्तःशुभांकथाम्
पतस्मिन्नन्तरे शक्रो देवर्षिनारदं मुनिम् । पप्रच्छ सादरं देवि समायातं शुचिव्रतम्
दृष्ट्वा विनयसम्पन्नं ब्रह्मचर्यपरायणम् । मेखलाजिनकौपीनं धीणादण्डविभूषितम्
त्वया दृष्टमिदं सर्वं त्रैलोक्यंभूर्भुवात्तिकम् । उत्पाद्यमानमुत्पन्नं प्रलयञ्च सहस्रशः

त्वत्तुल्यो नास्ति लोकेऽस्मिन्मुक्तवैकं परमेष्ठिनम् ।

जगत्कारणमव्यक्त नित्यं सदसदात्मकम् ॥ ७ ॥

योगेन तपसा भक्त्या यत्त्वया परितोषित ।

त्रैलोक्यमभिज्ञानासि त सर्वं सर्वत स्फुटम् ॥ ८ ॥

यतोऽहं प्रष्टुमिच्छामि कथ्यताममनिश्चयम् । पृथिव्याप्रवरक्षेत्र पावनभुक्तिमुक्तिदम्
एवद्युत्वा तदाध्यात्याचिन्तयामास नारद । चिन्तयित्वाचिरंकालमिदवधनमवधीत्
देवराज' स्मृत पुण्य क्षेत्रराजमनुत्तमम् । क्षेत्राणामुत्तमेत्र प्रयागञ्च प्रशस्यत ॥
तस्माद्दशगुण क्षेत्र महाकालस्य कथ्यते । भुक्तिद मुक्तिद तच्च दशनादपि वातघ'
एतच्छ्रुत्वा सहस्राप्तो धणयित्वा च त मुनिम् ।

सर्वैर्देवगणै साङ्गं विमानस्यस्वरान्वित ॥ १३ ॥

धन्नरिश्वास्थितो निष्णुरद्राक्षाञ्च सुरै सह । क्षेत्रलिङ्गै समाकीर्णं मङ्गलम्यान्तरमहि
पष्टिकोटिसहस्राणि पष्टिकोटिशतानि च । महाकालवनेरभ्येतिमाह्वयल्लुच्यते कथम्
निमाह्वयल्लुनादोषो महान्भवति निश्चितम् । इत्यालोच्यपुनर्देवनामु स्वर्गोमतारमा'
निमाह्वयद्वीपमीतास्ते क्षेत्रे न विविशु सुरा ।

एतस्मिन्नन्तरे द्विवि' विमानस्या गणोत्तमा ॥ १७ ॥

गणैनानाविधै सत्यगोपमानश्चकिन्नरै । चारणै स्तूयमानस्तु स्वर्गलोकाव्रजन्सुरै
प्रमृहन्नयनैर्दृष्ट' कोऽय धन्यो महानया ।

तेनसा दीप्यमानोऽयमप्सरामिश्च सेव्यते ॥ १६ ॥

एतच्छ्रुत्वरसा सर्वे कोऽय रुद्रनिभोगण । याति बुध्रमहाबाहो हृणत्माग्रहसन्मुख
पृष्ठस्तदा सुरै सर्वैर्विन्मयाविष्टमानसै । कस्त्वपुरुषशार्दूल किं त्वया सुहृत्तृप्तम्
देवाना पुरतो देविनि शर्षकथित तदा । महाकालो महादेव पूजितो मकित स्तुत'
हृष्टेन तेन मे दत्त गण' च यत्सुदुर्लभम् । नामदत्त च सुमग नागघण्ट इति ध्रुवम्
परवठरमतस्नच्च सादरं गणसत्तन । नागघण्ट त्वया तत्र निर्माल्यं पतितं त्वय
महाकालवनेरुण्ये लङ्घितं चरतात्त्वया । सञ्चारो नास्ति तत्रैव लिङ्गसङ्कीर्णतायत'
उपायस्त्वन कथितो देवाना पुरतस्तदा । तत्र तिष्ठति देवेशालिङ्गं सचकलप्रदम् ॥

ईशानेश्वरदेवस्य तिष्ठतीशानभागतः । तस्य दर्शनमात्रेण न स गच्छति दुष्कृतम्
निर्माल्यलङ्घनोद्भूतंप्रत्पापंजायते महत् । तत्सर्वनाशमायातितस्यलिङ्गस्यदर्शनात्
ततो देवगणाः सर्वे महाकालवने पुनः । समायातामहाभागा महाकालश्च पूजितः
यथा लिङ्गं च तद्द्रष्टुं सर्वदोषक्षयङ्करम् । तस्य दर्शनमात्रेण निर्माल्यलङ्घनादिभिः
दोषो नष्टः सुराणां च ततो नामास्य चक्रिरे ॥ ३० ॥

अस्माकं तेनकथितंनागचण्डेनधीमता । नागचण्डेश्वराख्यानमतोलोके भविष्यति
कृन्वास्य नाम ते देवा जग्मुः स्वर्गेहमुत्तमम् ।
पूजयिष्यन्ति ये केचिन्नागचण्डेश्वरं शिवम् ।
निर्माल्यलङ्घनोद्भूतं तेषां नश्यति पातकम् ॥ ३२ ॥

नागचण्डेश्वरं देवं येपश्यन्तिदिनेदिने । अज्ञानाज्ज्ञानतः पापंतेषां नश्यतिनान्यथा
आह्लादं निर्वृतिं स्वास्थ्यमारोग्यं चारूपताम् ।
सप्त जन्मान्यवाप्नोति दर्शनेन न संशयः ॥ ३४ ॥
प्राप्तोत्यभिमतान्कामान्देवानामपि दुर्लभान् ।
कीर्त्तनान्नात्र सन्देहो नागचण्डेश्वरस्य च ॥ ३५ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । नागचण्डेश्वरस्यैव प्रतीहारेश्वरं शृणु
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येनागचण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनंनामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १६॥

जगत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ॥ ७ ॥

योगेन तपसा भक्त्या यन्त्रया परितोषित ।

त्रैलोक्यमभिजानासि तत्सर्वं सर्वत स्फुटम् ॥ ८ ॥

अतोऽहं प्रपुमिच्छामि कथ्यतां मम निश्चयम् । पृथिव्या प्रवरं क्षेत्रं पावनमुक्तिमुक्तिदम्
पयध्रुत्वा तदाध्यात्वा चिन्तयामास नारद । चिन्तयित्वा चिरं कालमिदं च मनमप्रवीत्
देवराज! स्मृतं पुण्यं क्षेत्रं राजमनुत्तमम् । क्षेत्राणामुत्तमक्षेत्रं प्रयागाच्च प्रशस्यते ॥
तस्माद्दशगुणं क्षेत्रं महाकालस्य कथ्यते । भुक्तिश्च मुक्तिश्च तत्र दर्शनादपि घासयं
एतच्छ्रुत्वा सदृशाक्षो घणयित्वा च तं मुनिम् ।

सर्वैर्देवगणैः साङ्गं विमानस्थस्वरान्वित ॥ १३ ॥

अन्तरिक्षस्थितो जिष्णुरद्राक्षीश सुतैः सह । क्षेत्रलिङ्गं समाकीर्णमङ्गलम्यागतरनधि
पट्टिकोटिसहस्राणि पट्टिकोटिशतानि च । महाकालघनेरभ्येनिर्मात्यलङ्घ्यते कथम्
निर्मात्यलङ्घनाद्गोमहान्भवति निश्चितम् । इत्यालोच्य पुनर्देवि जगाम स्वर्गमनोरमा
निर्मात्यदोषमीनास्ते क्षेत्रे न विविशु सुरा ।

एतस्मिन्नन्तरे देवि! विमानस्था गणोत्तमा ॥ १७ ॥

गणैर्नागाविधेः सेव्यगीयमानश्चक्रिन्नरैः । चारणैः स्तूयमानस्तु स्वर्गं लोकाञ्च जन्तुरैः
प्रफुल्लनयनैर्दृष्टं कोऽयं धन्यो महानपा ।

तेजसा दीप्यमानोऽयमप्सरामिश्च सेव्यते ॥ १६ ॥

पद्मच्छुरमरा सर्वे कोऽयं ह्यतिभोगण । याति कुत्र महाबाहो ह्यणत्माग्रहसन्मुखः
पृष्णदा सुतैः सर्वैर्विस्मयाविष्टमानसैः । कस्त्वयं पुरुषशार्दूल किं त्वया सुदृढदृढतम
देवानां पुरतो देविनि क्षेत्रकथितं तदा । महाकालो महादेव पूजितो मक्तिस्तुत
हृष्टेन तेन मे दत्तं गणत्व यत्सुदुर्लभम् । नामदत्तं च सुभगं नागघण्ड इति ध्रुवम्
पद्मच्छुरमरास्तत्र सादरं गणसत्तमम् । नागघण्डं त्वया तत्र निर्मात्य पतितं त्वयं
महाकालवने पुण्ये लङ्घितं चरता त्वया । सञ्चारो नास्ति तत्रैव लिङ्गसङ्कीर्णतायता
उपायस्तेन कथितो देवानां पुरतस्तदा । तत्र तिष्ठति देवेशालिङ्गं सर्वफलप्रदम् ॥

ईशानेश्वरदेवस्य तिष्ठतीशानभागतः । तस्य दर्शनमात्रेण न स गच्छति दुष्कृतम्
 निर्माल्यलङ्घनोद्भूतं यत्पापं जायते महत् । तत्सर्वं नाशमायातितस्य लिङ्गस्य दर्शनात्
 ततो देवगणाः सर्वे महाकालवने पुनः । समायातामहाभागा महाकालश्च पूजितः
 यथा लिङ्गं च तद्दृष्टुं सर्वदोग्ध्यङ्कुरम् । तस्य दर्शनमात्रेण निर्माल्यलङ्घनादिभिः
 दोषो नष्टः सुराणां च ततो नामाम्य चक्रिरे ॥ ३० ॥

अस्माकं तेन कथितं नागचण्डेन श्रीमता । नागचण्डेश्वराख्यातमतो लोके भविष्यति
 कृन्वास्य नाम ते देवा जग्मुः स्वर्गे ह मुत्तमम् ।

पूजयिष्यन्ति ये केचिन्नागचण्डेश्वरं शिवम् ।

निर्माल्यलङ्घनोद्भूतं तेषां नश्यति पातकम् ॥ ३२ ॥

नागचण्डेश्वरं देवं ये पश्यन्ति दिने दिने । अज्ञानाज्ज्ञानतः पापं तेषां नश्यति नान्यथा
 आह्लादं निवृत्तिं स्वास्थ्यमारोग्यं चारूपताम् ।

सप्त जन्मान्यवाप्नोति दर्शनेन न संशयः ॥ ३४ ॥

प्राप्नोत्यभिमतान्कामान् देवानामपि दुर्लभान् ।

कीर्त्तनात्त्र सन्देहो नागचण्डेश्वरस्य च ॥ ३५ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । नागचण्डेश्वरस्यैव प्रतीहारेश्वरं शृणु

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये नागचण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

विशोऽध्यायः

प्रतीहारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

इति च उवाच

प्रतीहारेश्वर देवि विद्धि विशतिमं त्रिये । वन्द्य दर्शनमात्रेण धनवानिह जायते ॥
दक्षकोदारत्र च देवि'पुरावार्णविमर्जिते । हिमान्घटे तथाज्ञाता मयाप्रापुन त्रिये

प्रारब्धा च मया देवि' त्वया साद' रतिस्तदा ।

दिव्यं धरशतं जातं त्वात्त देवि प्रमोक्त ।

अनुरागवशाच्चैव मग्मयेन प्रणीडिता ॥ ३ ॥

महारत्निसर्मादवायदेवा संसृष्टमानसा । अशर्मन्प्रवधाकालवासवाश'धयोधित
दिव्यं धरशतं दक्षो गौर्या सह स्वदारनिम् । कुर्वन्स्तिष्ठतिदेवोऽसौमन्दरेचाटवत्
मनयोर्वीर्यसाय'यो पुत्रो योद्विमयेनदा । विनश्येनेन शैलोक्त्वमखिलं च न सद्य'

तस्य तेजोऽपि नो घोदु सप्रर्था निश्चित धयम् ।

तन्मात्तत्कियता कर्म रतिर्वैनोपशाभ्यति ॥ ७ ॥

उवाच द्रष्टव्यंस्तत्र दयानां गुह्यप्रणी । पृथस्पतिर्महानेजा सैदशास्त्रार्थधारण
गच्छन्तु त्रिदशा सर्वे शिष्यस्य तु समापन ।

स्वयं विशास्यता देवस्तत्कम न करिष्यति ॥ ६ ॥

इति निश्चि य न देवि' जगमु शीघ्र सुरान्तदा ।

मन्दराद्रे शुभे द्वारि स्थितास्ते विष्मयागिता ॥ १० ॥

गणानामधिपोनर्दीद्वारितिष्ठतियवत । त्वयासाद्धंमहदयिकुर्षंस्तिष्ठामितारति
अथ प्रवेशो दधाना दुष्करो मम पाश्व'त । तदाधिगतयमानाश्चतत्रतिष्ठन्तिनेसु
अग्निनातद्धितवाक्यमुक्त्तेपापुर शुभम् । हंसरूप समाख्याययास्यामिशिष्यसन्नि
वञ्चयित्वा प्रतीहार कृतं तेन तथैव च । हंसरूपेण कथित कर्णे मम शुचिस्मर्तं

इन्द्राद्या अमरा देवा द्वारि तिष्ठन्ति संयताः ।

श्रुत्वा तस्य च तद्वाक्यं ततोऽहं द्वारमागतः ॥ १५ ॥

ततश्च तैः कृतो मह्यं प्रणामश्चयथाक्रमम् । मयादृष्टाश्च तेदेवा गुण्माकंकिकरोम्यहम्
तैरुक्तं त्यज्यतां चैव सम्भोगस्तु सुदारुणः । तथामयाकृतं देवि गतास्ते त्रिदिवंपुनः
ततः शप्तोमयानन्दी भूलोकंगच्छसत्वरम् । ततःशापपरिभ्रष्टः पृथिव्यां पतितस्तदा

सोच्छ्वासहृदयो दीनो दुःखव्याकुललोचनः ।

विलपंश्च तथा नन्दी विलुठञ्छोकतो भुवि ॥ १६ ॥

वञ्चितश्चाग्निना वाहंवासवेनविशेषतः । किं मया दुष्कृतं कर्म कृतं किञ्चित्पुरातनम्
स दृष्टो लोकगालैस्तुतामवस्थांगतोगणः । पृष्टश्चतःकुतो नन्दि न्विलापं कुरुपेमहत्
सर्वं निवेदितं तेन तेषामग्रे च नन्दिना । उपायः कथितस्तैश्च महाकालवर्नं ततः ॥

ततश्च वचनं श्रुत्वा नन्दी रोमाञ्चकञ्चुकः । महाकालवने देवि! जगाम स तदा गणः

पूजयामास विधिवद्भृत्वा कापालिकीं तनुम् ॥ २३ ॥

अशरीरसमुत्पन्ना घाणी लिङ्गात्तदा प्रिये । सञ्जाता शापमोक्षस्नेप्रतीहार! सुभक्तिः

पूजितोऽसौ महाभक्त्या प्रतीहारेण नन्दिना ॥ २४ ॥

तदाप्रभृति लोकेऽस्मिन्प्रतीहारेश्वरेश्वरः । मया ते कथितो देवि! प्रतीहारेश्वरस्य च

प्रभावः सर्वलोकानामत्यभीष्टफलप्रदः ॥ २५ ॥

पूजयिष्यन्ति ये भक्त्या प्रतीहारेश्वरं शिवम् ।

स्थानभ्रंशो वियोगश्च तेषां स्वप्नेऽपि नो भवेत् ॥ २६ ॥

सप्तजन्मकृतं पापं स्वल्पं वा यदि वा बहु । तत्सर्वनाशमायातिप्रतीहारेश्वरार्चनात्
मनसा ये स्मरिष्यन्ति प्रतीहारेश्वरं शिवम् । एवं तस्य कुलं सर्वयातिस्वर्गं न संशयः

इति श्रीस्कान्देमाहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये प्रतीहारेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

कुशुटेऽवरमहिमर्गनम्

इत्यर उवाच

एकविंशतिकं चिद्धि कुशुटेऽवरमञ्जकम् । यन्व्यदग्नमात्रेणतियंगवोनिर्नं तन्म्यते
कीशिकोनाम राज्ञाऽभू कुशुटो जायते मदा । दृश्यतेव्राह्मरेभागे सर्वांमरणमूपित

ध्याना च वृधिरा नेन संशलयनजानता ।

पूवकमयमारुण प्रन राजवमकण्टकम् ॥ ३ ॥

विशालानाम विग्याना भाया तन्व्य मर्हापने ।

रूपलावण्यसयुता चतु गणिकलान्विता ॥ ४ ॥

तया चकारमहित स रान्यराजमत्तम । सा यद्गुमापिदृपनेऽप्राणेभ्योऽपिगरीयसी
तयामाद्दे कदाचिद्यसुतर्न नास्तिपार्यति । सन्तप्रा सवदा सा चरत्यभावाद्ब्रह्मवृद्ध
पय गच्छति काटे तु महाराजाम्मरातुरा । मर्यसत्तरस्तथा सा विशालाधिपुलेक्षणा
त्तथा काटमिधनमनङ्गकलहातुरम् ॥ ७ ॥

प्रमादयन्मया काटि स्वा प्रिया च मुद्गमुद्ग ।

दासाऽस्मि तव कान्तऽह रूपसोभाग्यसुन्दरि ॥ ८ ॥

मत्रस्य मा ययाकाममनङ्गशरर्पाडितम् । शिरसा प्रणतेनेव रचिनस्त मयाऽञ्जलि
न न्यया मृश्री तावे कामित्री विद्यते हृदिन् ।

सुरणव्रणमृश्री मद्रुता चार्हदासिनी ॥ १० ॥

कुतो वा मयिदानन्वंकृद्धेयप्रियवादिनि । किमर्थं यद कल्याणि सरोयवदनास्थिता
सा तप्राहप्रकोपश्चकिज्जालपसिमावृषा । त्वयामोक्षकवृणान्तु मा विहायमनोरमाम्
यदत्त कामलुब्धेन अन्यस्यै कीटकायम ॥ १२ ॥

नाहमव करिष्यामि काटि प्राह पुन पुन । स्पृशामि पादौसत्येन प्रणतस्यप्रसीद मे

इति तद्वचनं श्रुत्वा साप्रसन्नाऽभवत्तदा । आत्मानमर्पयामास कामनाय पिपीलिका
दृष्टातन्महदाश्चर्यंसा राज्ञी विललाप ह । धिग्र्राज्यं धिक्चमे रूपधिक्चयोवनमद्यमे
न कामिताऽहं कान्तेन मरिष्यामि न संशयः ॥ १० ॥

एवं विलप्य बहुधा विनिःश्वस्य पुनःपुनः । उन्मत्ते घघिशालाक्षीगालवस्याश्रमंगता
दृष्टा तमृषिमासीनं तपोयोनिं दृढव्रतम् । उवाच प्रणताङ्गीसा शोकसन्तप्तमानसा
एकोऽयं संशयो ब्रह्मन्द्दयेपरिवर्त्तते । वश्योऽपि हिंघ मे भर्ता रूपलाघण्यघानपि
न जाने कारणं किं तु सङ्गमो नोपजायते ॥ १८ ॥

योगत्वाप्रमशराज्यंजित्वा सर्वाःपुरा रणे । आजहारशुभास्तासांमध्यादृष्टौवराङ्गनाः
नैव कामयते नासु किमेतदिति सुव्रत ! ॥ १६ ॥

वाजिनो धारणाश्चैवग्रनधान्यमनन्तकम् । वर्त्तने हि जनः सर्वोममाज्ञांपालयन्क्षितौ
केन कर्मविपाकेन ममेदं यौवनं दृढम् । व्यर्थं जातं द्विजश्रेष्ठ! रति न कुरुते नृपः ॥
दृश्यते चासरे भागे रात्रौ घव न दृश्यते । इहजन्मकृतं चैतद्राहोम्बित्पारलौकिकम्
दुष्कृतावर्जनं ब्रह्मन्ममेदं घक्तुमर्हसि । तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा गालवोवाक्यमब्रवात्
शृणुपुत्रि पुरावृत्तं ब'लभावेन यत्कृणम् । अनेन राजा धर्मज्ञे रात्रौ येन न दृश्यते ॥
विदूरथस्य तनयस्तव भर्ता सः'निश्चितम् । मांसाहारीदोपरतिर्विषयासक्तमानसः॥

कुक्कुटानां घ मांसेन प्रीतिस्तस्य तदाऽभवत् ।

बहवः कुक्कुटास्तेन भक्षिता राजसूनुना ॥ २६ ॥

एवं भक्षयतस्तस्य बहुशो वत्सरा गताः । कालेन महता राज्ञा ताम्रघूडेन मन्त्रिणः

पृष्टाः किं कारणं नात्र समायान्ति हि कुक्कुटाः ॥ २७ ०

अथ केनापि कथितं कुक्कुटानां घ भक्षणम् ।

विदूरथस्य पुत्रेण कौशिकेन दुरात्मना ॥

भक्षिताः कुक्कुटाः सर्वे विना कारणतो नृप ! ॥ २८ ॥

ताम्रचूडोऽथसङ्क्रुद्धोददौशापंदुरात्मने । कौशिकायक्षयोरोगोभविष्यतिभयाघहः

तदा प्रभृत्यभूत्क्षीणो राजपुत्रो दिं

औषधैरत्रिकोऽभ्येति व्याधिना पाडितो भृशम् ॥ ३० ॥

अथ केनापि कामन घामदरा प्रसंगत । क्षयरोगामिभूतोऽसौ मरणोऽस्तुरुमातस ॥

पप्रच्छ घामदेव न नमस्त्वं य पुन पुन ॥ ३१ ॥

मगवन्धेन पापेन क्षीयतऽहर्निश घपु । मदाय पोष्यमाण हि मासेन विविधेन घ

घामदेवोऽथ त प्राह कुक्कुटा भक्षिताम् घया ।

ताम्रघूडेन शमोऽसि कुक्कुटाना नृपण हि ॥ ३३ ॥

तमघ शरण गच्छ न उपाय गदिष्यति ।

तत स ताम्रघूडस्याभ्यणमागानृपा मज ॥ ३४ ॥

दृष्ट्वा घ ताम्रघूडं तं महाभक्तं वाक्त्राञ्जलि । प्रोवाच प्रगतो भू वापाहिमाशरणागतम्

अज्ञानाद्भक्षिताश्च कुक्कुटा पुष्टिहारणात् । अ तुमहसिदधश ममाग वृषणस्य च

प्रोवाच ताम्रघूडोऽथयस्मात्प्राथम्यसेनृप । नस्मात्ते वासरेप्राप्ते पुरुषत्व भविष्यति

शास्ता गोप्ता च लोकाना राजा दण्डधर प्रभु ।

कुक्कुटो भविता रात्री स्वरोगविचर्जित ॥ ३८ ॥

अतो न दृश्यत पुत्रिं नियम्याय समाश्रित ॥ ३९ ॥

इति तस्य वच श्रुत्वा गालवस्य महात्मन ।

सा सम्पूज्य विशालाक्षा गालव मुनिवत्तमम् ॥

प्रपच्छ परया भक्त्या शापा तो हि कथं भवत् ॥ ४० ॥

गालव कथयामास ध्यानेनालोक्य यज्ञत ॥ ४१ ॥

महाकालवनेलिङ्ग पक्षियोनिविमोचनम् । उघ लेखरस्यदेवस्यपूवभागेव्यवस्थितम्

तस्य दर्शनमात्रेण शापस्यान्तो भविष्यति ॥ ४२ ॥

सा प्रणम्य मुनिश्रष्टमाजगाम त्वरान्विता ।

यत्रास्ते लृपशादूलो विध्यन्वहुषिघान्मृगान् ॥ ४२ ॥

प्रफलुनयनाभ्या सा दृष्ट्वा लोकेक्षणाप्रिया । आह्वान्तितावहुषिघे कौमलेचचनामूर्ते

ततस्तेनसद्वाराज्ञाप्रोक्तासामृगलोचना । इदानीं किमयाकान्ते कार्यं भवति कथ्यताम्

तयाप्रोक्तं महाराज गम्यतेऽद्य मया सह । महाकालवने पुण्ये सर्वदुष्कृतनाशने ॥४६

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा त्वरमाणा मुदान्वितः ।

तया नीतोऽथ नृपतिर्लिङ्गस्यास्य समीपतः ॥ ४७ ॥

पूजयित्वाथतल्लिङ्गं पश्चियोनिविमोचनम् । तत्रैव च स्थितो राजा प्रिययासहपार्वति
तस्यां रात्रौ न सञ्जातः कुक्कुटोयादृशः सदा । शिवप्रसादादभवद्दिव्यरूपामनोहरः
रूपेण निर्जितः कामस्तेनाप्रतिमतेजसा । ततो विस्मयमापन्नश्चिन्तयामास पार्थिवः

कोऽयं प्रभावो येनाहं शापान्मुक्तः सुदुस्तरात् ॥ ५० ॥

प्रियां पप्रच्छ नृपतिः पूर्णेन्दुवदनां भृशम् । कथशापाद्विमुक्तोऽहं केन पुण्येन कर्मणा
अथ सा कथयामास वृत्तान्तं विस्तरान्मुदा ।

गालवेन हि यत्प्रोक्तं यत्किञ्चिच्छापमोक्षणम् ॥ ५२ ॥

राजञ्छापाद्विमुक्तोऽसि लिङ्गस्यास्य प्रभावतः ।

पुनः प्रसाद्य तल्लिङ्गं भुक्त्वा भोगांश्चिरं भुवि ॥ ५३ ॥

तयासाद्धैर्यो राजा स्वर्गं सुरगणैः स्तुतः । तदाप्रभृति तल्लिङ्गं कुक्कुटेश्वरसञ्ज्ञकम्
विख्यातं देवि ! लोकेऽस्मिन्सर्वकामफलप्रदम् ।

तच्च ये पूजयिष्यन्ति कुक्कुटेश्वरसञ्ज्ञकम् ॥

तिर्यग्योनि न यास्यन्ति न वियोगो भविष्यति ॥ ५५ ॥

न चापिनरकावाप्तिर्न दुःखं न जराभयम् । नाकालेमरणं नृणां न च कष्टं भविष्यति
रूपसौभाग्यसम्पन्ना भविष्यन्ति युगेयुगे । चतुर्दश्यां प्रपश्यन्ति लिङ्गं ये कुक्कुटेश्वरम्

तेषां कुले च ये केचित्पितरो निरयस्थिताः ॥ ५७ ॥

तिर्यग्योनिगतायेष्वप्युयोनि तु ये गताः । वृक्षन्वमथवा प्राप्तास्तेषां मोक्षो भविष्यति
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्यायवन्ती खण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कुक्कुटेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः

औषधैरधिकोऽभ्येति व्याधिना पीडितो भृशम् ॥ ३० ॥

अथ केनापि कामेन धामदेयाऽप्रमगत । क्षयरोगाभिमृतोऽमी मरणो सुकृमानस ॥

पप्रच्छ धामदेव स नमस्तृप्य पुन पुन ॥ ३१ ॥

भगवन्नेन वापेन क्षीयन्ऽहर्निश वपु । मन्थ्य पोष्यमाण हि मासेन विविधेन च

धामदेवोऽथ त प्राह कुक्कुटा भक्षितान्वया ।

ताम्रचूडेन शनोऽसि कुक्कुटाना मृषेण हि ॥ ३३ ॥

तमव शरण गच्छ स उपाय गदिष्यति ।

तत स ताम्रचूडन्वा+वर्णमागामृषा मज ॥ ३४ ॥

दृष्ट्वा च ताम्रचूड त महामज गाम्नाशलि । प्रोवाऽप्रगतोभू वापाहिमाशरणागतम्

अज्ञानाद्भक्षितादथ कुक्कुटा पुष्टिकारणात् । क्षन्तुमहन्निदेश ममान रूपणस्य च

प्रोवाष ताम्रचूडोऽथयस्मात्प्राथयसन्वप । तस्मात्ते धामरेप्राप्ते पुरुषत्व भविष्यति

शान्ता गात्रा च लोकाना राजा दण्डधर प्रभु ।

कुक्कुटो भविता रात्रौ सवरोगविवर्जित ॥ ३८ ॥

अगो न दृश्यत पुत्रि' निर्यग्भाव समाधित ॥ ३९ ॥

इति तस्य वच श्रुत्वा गालवस्य महात्मन ।

सा सम्भूय विशालाक्षा गालव मुनिमत्तमम् ॥

प्रपच्छ परथा भक्त्या शापातो हि कथ भवेत् ॥ ४० ॥

गालव कथयामास ध्यानेनालोक्य यत्नत ॥ ४१ ॥

महाकालवनेलिङ्ग पक्षियोनिविमोचनम् । उच्चालेभरस्यदेवस्यपूर्वभागेऽवस्थितम्

तस्य दशनमात्रेण शापस्यान्तो भविष्यति ॥ ४२ ॥

सा प्रणम्य मुनिश्रेष्ठमाजगाम त्वरान्विता ।

यत्रास्ते नृपशार्दूलो विध्यन्बहुविधान्मृगान् ॥ ४३ ॥

प्रफलनयनाम्ना सा दृष्ट्वा लोकेशणाप्रिया । आह्लादितावहुविधे कोमलैर्घनानामृतै

ततस्तेनसदाज्ञाप्रोक्तासामृगलोचना । इदानीं किमप्याकान्ते! कार्यं भवति कल्पताम्

तयाप्रोक्तं महाराज गम्यतेऽद्य मया सह । महाकालवने पुण्ये सर्वदुष्कृतनाशने ॥४६

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा त्वरमाणो मुदान्वितः ।

तया नीतांऽथ नृपतिलिङ्गस्यास्य समीपतः ॥ ४७ ॥

पूजयित्वाथतल्लिङ्गं पश्चियोनिविमोघनम् । तत्रैव च स्थितो राजा प्रियया सह पार्वति
तस्यां रात्रौ न सञ्जातः कुक्कुटोयादृशः सदा । शिवप्रनादाद्यभवद्दिव्यरूपामनोहरः
रूपेण निर्जितः कामस्तेनाप्रतिप्रनेजसा । ततो विस्मयमापन्नश्चिन्तयामास पार्थिवः

कोऽयं प्रभावो येनाहं शापान्मुक्तः सुदुस्तरात् ॥ ५० ॥

प्रियां पप्रच्छ नृपतिः पूर्णन्दुवदनां भृशम् । कथंशापाद्विमुक्तोऽहं केनपुण्येन कर्मणा
अथ सा कथयामास वृत्तान्तं विस्तरान्मुदा ।

गालवेन हि यत्प्रोक्तं यत्किञ्चिच्छापमोक्षणम् ॥ ५२ ॥

राजञ्छापाद्विमुक्तोऽसि लिङ्गस्यास्य प्रभावतः ।

पुनः प्रसाद्य तल्लिङ्गं भुक्त्वा भोगांश्चिरं भुवि ॥ ५३ ॥

तयासाद्वैयर्थ्यो राजा स्वर्गं सुरगणैः स्तुतः । तदाप्रभृति तल्लिङ्गं कुक्कुटेश्वरसञ्ज्ञकम्
विख्यातं देवि ! लोकेऽस्मिन्सर्वकामफलप्रदम् ।

तच्च ये पूजयिष्यन्ति कुक्कुटेश्वरसञ्ज्ञकम् ॥

तिर्यग्योनि न यास्यन्ति न वियोगो भविष्यति ॥ ५५ ॥

न चापिनरकावाप्तिर्न दुःखं न जराभयम् । नाकाले मरणं नृणां न च कष्टं भविष्यति
रूपसौभाग्यसम्पन्ना भविष्यन्ति युगेयुगे । अतुद्दृश्यां प्रपश्यन्ति लिङ्गं ये कुक्कुटेश्वरम्
तेषां कुले च ये केचित्पितरो निरयस्थिताः ॥ ५७ ॥

तिर्यग्योनिगता ये च पशुयोनिषु ये गताः । वृक्षचमयवा प्राणास्तेषां मोक्षो भविष्यति
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कुक्कुटेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः

द्वितीयोऽध्यायः.

परंतेनामादानम्परानेम्

धीविभवाय उवाच

द्वाविराजितमं विद्धि ब्रह्मंश्वरसद्विभम् । यस्य दशंश्वरैल नियंश्वरैरितिं दृश्यते
 भागीश्वरा वृष्टवन्ते धर्ममृतिजंभाषिण । सुहृत्पुत्रस्यनिहतादेन देव्या सहस्र
 रीममृषादयो यस्य तेजसा निप्रभा हता । प्रजाध्यायित्वायेननिहृत्पुत्रसमरेद्वि
 पयेऽप्यारुधाराय सहस्रांश्वरैराजितः । तस्यमातुमर्तानामभावां त्रैलोक्यसुन्दरा
 राहस्यस्याप्रमर्षिणां प्राणेश्वोऽपि मरीचकाः ।

दशश्वरान्दृष्ट्वाणां मध्ये धीरिय राजिता ॥ ५ ॥

मृषो मृषसद्विभेन न ब्रह्मविभ्रमुच्यते । ब्रह्मविदेकान्तगतः पद्मच्छव्यपुरोहितम्
 विभ्रमेनमृतगता ब्रह्ममृषिगणसम् ॥ ६ ॥

भगवन्नेन धर्मेन मम तदमीराजिता । ब्रह्मज्ञान विपुलं तेजो बुभुक्षे मम दृश्यते ॥

धर्मिष्ठ उवाच

पुरा त्वमपनीपाऽऽसीः शूद्रजातिसमुद्रय । यद्ददासमाविष्टो दुष्टया माधंवाऽनया
 नियमन्दुष्टदयो वराणि सुवहस्यपि । महाबोधामिभूतात्मा सदा निष्पुञ्जलक
 सदा ब्रह्मन्वहारी त्वं सदापेदविनिन्दक । सदाचामृषयोराजन्सदाविभ्यासघलक
 मय पशुपमापन्न चात्ते नरकमाप्तवान् । ताघ्ननाष्ट्रे परं दग्धो दशवर्गणि पञ्च च
 रीरवं बुभुक्षेऽनमहारीस्यसद्विभे । गृह्णामिनिहतात्राणिहृत्वा यष्टान्यनेकश
 मृषायां धर्मिनो राजप्रमिपत्रे च दारित । शेषवानकशुद्धयर्थे घरायामपतारितः
 विधाय काष्ठं कुर्यामेत त्वयि पाषिण ।

शिवस्य सरो विदयानं महाकालवतीसमे ॥ ७ ॥

दत्तं जतं हत यद्य द्रुतं देवाघनादियत् । सर्वं तदक्षयं कर्म तस्मिन्सरसि विधुतम्

निक्षिप्तस्त्वंतदातेनभाविपुण्येनकर्मणा । तत्र स्थितस्त्वंभूपाल पर्याणांपञ्चकंतथा

कदाचित्तीरभूम्यां त्वं गतः सहक्रीडितुं शनैः ।

समीक्ष्य तत्र काकेन धृत्वा चञ्चुपुटेन च ॥ १७ ॥

आकाशमार्गं चोद्गीतः स त्वया ताडितो भृशम् ।

त्वत्तीक्ष्णपार्तध्वरणैस्ताडितो व्यथितमन्तदा ॥ १८ ॥

मुक्तस्त्वं चञ्चुपुटतो वायसेनाकुलेन तु । स्वर्गद्वारस्य पूर्वं तु देव्यगारे सुपुण्यदे

शिवस्य क्षिप्तस्त्वं शीघ्रं चञ्चवाक्षेपप्रपाडितः ।

मृतोऽसि सन्निर्धो तत्र देवस्य परमेष्ठिनः ॥ २० ॥

चिमुच्य देहं तर्ज्जीर्णं यावत्तं कार्कटं पुरा । तत्क्षणाद्विव्यदेहक्ष दिव्याभरणभूषितः

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्याद् भूत्वा विद्याधरेश्वरः ।

कामनेन विमानेन पूज्यमानो गणेश्वरैः ॥ २२ ॥

स्वर्गं व्रजंस्त्वं सम्पृष्टः नुरसङ्क्षुब्धमादरम् ।

कोऽय महात्मा मुदितो याति दिव्यपथोऽम्बरात् ॥ २३ ॥

ततो रुद्रगणैः सर्वं नुराणांकथितम्पुरा । वृत्तान्तंविस्तगतत्तवै कार्कटत्वचिमोघनम्

तस्य लिङ्गस्य देवेशाः प्रभावोऽयमुपस्थितः ।

देवैः प्रोक्तञ्च सहस्रा लिङ्गस्यास्य प्रभावनः ॥ २५ ॥

कार्कटीयोनिमुक्तस्य प्राप्तं स्वर्गसुखंयतः । कर्कटेश्वरनामायमतो लोके भविष्यति

तदाप्रभृति देवोऽयं कर्कटेश्वरसङ्गतकः । त्वया स्वर्गे महाभोगाभुक्ताराजन्यथेच्छया

आगतोऽसि पुनर्भूमौ लब्धं राज्यमकाटकम् ।

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्याज्जातं सर्वं तवाधुना ॥ २८ ॥

तस्मात्पार्थिव! भूयस्त्वंलिङ्गमाराधयद्रुतम् । जातिस्मरत्त्वमापन्नो वशिष्टवचनात्तदा

पूर्वं कर्म स्मृतं तेन स्वकीयं पार्थिवेन तु । पुनर्गत्वा च तल्लिङ्गं पूजयामासयत्नतः

तस्मिंल्लिङ्गे लयमप्राप्तः स्वशरीरेण पार्वति !

येऽस्यन्ति सदा शक्त्या कर्कटेश्वरस्यकृता ॥

भुवःचा भोगाधिरं भूमौ ते वाग्नि परत्यां गतिम् ॥ ३१ ॥

नियमेन प्रपश्यन्ति ये द्यं कर्कटेष्वम् । अरभ्यां चा चतुरश्रयां जेवां पुण्यरुल्लभ्यु
सुयज्ञानिप्रतावाशविमानै सार्यंवाग्निष । शूना मम पुरंवाग्निं त्रिसप्तदुल्लभयुता
तत्र दिव्यैर्महाभोगै त्रामहस्रैमतोगमै । कर्कटोदितार्द्रैरे' सेभ्यमानावमग्निं हि
तद्भतविशुभमयनेतारम्क'ल'धमन्निदि । प'नरैविदि प्रयोग श्रीपहस्रै'नुसेविता
विष्णुशोकादु प्रप्रशोक ममशल्प मुदिता पुन ।

भोगाग्रानाविधाम्भुवःचा ततो वाग्नि परम्परम् ॥ ३६ ॥

दशाभ्यमेपैर्यत्पुण्यं तत्फलं तीर्थं गङ्गाया । कर्कटेष्व'दृश्येव मेघनादधरं शृणु ॥ ३७ ॥

इति श्रीस्कन्दे महापुराण अकार्शातिसाहस्रयां संहितायां पञ्चमेऽध्यायखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कर्कटेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः

मेघनादेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

मेघनादेश्वर देवि । त्रयोविंशतिम् शृणु । यन्त्र दशत मात्रेण प्राप्यन्ते सवसिद्धय
राजमूला महादवि' योगक्षेमा सुवृष्य । प्रजाश्च व्याधयर्ध्वं मरणं च भयानि च ॥
राजा हृत तथा श्रेता ह्यापरश्च तथा कलि' ।

राजमूलानि स्ववाणि राजा धर्मस्य कारणम् ॥ ३ ॥

राजा बभूव लाकेऽस्मिन्मदान्धोनामपावति । अहङ्कारावृत्तो दुष्णे देवप्राज्ञणकण्टक
कलिद्वापरयो सन्धौ तस्यदोगध भ भिनि । अनावृष्टिरभृद्धोरालोकेऽशशवार्षिकी
न घष्य सहस्राक्ष प्रनिलामाऽगव प्रभु । नादृश्य-तापि रात्र्यन्ते कुनएवाञ्जजातय

नद्यःसंक्षिप्ततोयीघाःकचिदन्तर्हितास्तदा । निघृतयज्ञस्वाध्यायानिर्वपट्कारमङ्गलाः
उच्छिन्नकृपिगोरक्षानिवृत्तविषणास्तथा । अस्थिकङ्कालसङ्कीर्णाहाहाभूतनराकुलाः
शून्यभूषिष्ठनगरा दग्धप्रामनिवेशिनः । गोजाश्वमहिपैर्हीना भक्ष्यमाणाः परस्परम्
आश्रमान्सम्परित्यज्य पर्यधावभिनस्ततः । ग्राह्याणा दुःखबहुला मृतानष्टाश्चपार्वति
सृष्टिस्मूलितासर्वा जङ्गमास्थावराखिला । एतस्मिन्नन्तरेदेवाःशक्राद्याभयविह्वलाः
शरण्यं शरणं जग्मुर्देवदेवं जनार्दनम् । क्षीरोदस्योत्तरे कूले श्वेतद्वीपं मनोरमम् ॥
ब्रह्मलोकादिभिर्लोकैरनीपम्यगुणं शुभम् । सदानन्दकरं शान्तं सूर्यकोटिसमप्रभम्
स्वेच्छाकल्पितविन्यासप्रासादशयनासनम् ।

षड्नेन्द्रनीलवैडूर्यघन्द्रकान्तादिदीपितम् ॥ १४ ॥

जरामृत्युभयोपेतसर्वव्याधिविचर्जितम् । तस्मिन्द्वीपेततो देवि सूर्यकोटिसमप्रभम्
साष्टाङ्गं प्रणतिं कृत्वा ते देवाः स्तुतिमब्रुवन् ॥ १५ ॥

वानप्रस्था च रुद्रश्चमहेन्द्रोदेवसत्तमः । भवान्कर्त्ताविकर्त्ताचलोकानांप्रभवोऽच्ययः
खं च सत्यं परमं तपश्च परमं तथा । पवित्रं परमं मां यज्ञस्त्वं परमः प्रभो ॥
रं हौत्रं परं धाम त्वामाहुः पुरुषं परम् । एवं स्तुतस्तदा तैस्तु देवदेवो घरानने !

प्राह देवांस्ततः कृष्णः किं करोम्यद्य घः सुराः ।

विज्ञातस्तैर्हरिर्देवो ह्यनावृष्ट्या प्रपीडितैः ॥ १६ ॥

उपायः कथ्यतां देवतुष्टिःपुष्टिर्यथाभवेत् । ध्यानेनचिन्तयित्वाचकथयामासकेशवः
गच्छध्वं त्रिदशाः सर्वे महाकालवने शुभे । लिङ्गं वृष्टिकरं तत्र पुरा मेघैःप्रतिष्ठितम्
मेघा वृष्टिकराः सर्वे तस्मिँह्लिङ्गे च सन्ति वै ।

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्याद्बृष्टिरेव भविष्यति ॥ २२ ॥

प्रतीहारेश्वराद्देवादीशाने विद्यते सुराः । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वासुदेवस्य पार्वति
महाकालवनेप्राप्ता यत्रास्ते लिङ्गमुत्तमम् । तुष्टुष्टुः परया भक्त्या दृष्ट्वा देवमनोरमम्
नमस्तेऽस्तु महेशाय नमोऽनन्ताय मालिने । नमस्तैजसमूर्त्तायनमः सौन्दर्यशालिने
नमो योगाय वेदाय नमः पिङ्गजटाय ते । अनन्तज्ञानदेहाय नम ईश्वरमूर्त्तये ॥ २६ ॥

नम शुभ्राट्टहासायनमस्तेऽस्तुशिखण्डिने । शङ्करायनमस्तेऽस्तुनमस्तेस्तुपिनाकिने
 नमोऽन्तकावमन्याययम्बकायास्तुतेनम । नमस्तेबहुरूपाय नमस्तेऽचिन्त्यमूसये
 नमो योगशरीराय नमस्ते सर्वं सर्वदा । नष्ट देव जगत्सर्वमनावृष्ट्या प्रपीडितम् ॥
 सुतृष्टया देवदेवेश पाहि न शरणागतान् । पतस्मिन्नन्तरे मेघा पार्षणाङ्गारवसस
 लिङ्गमध्यात्समुत्तस्थुर्वादयन्तो नमस्तलम् । अन्योन्यवैगामिहताघवृषुर्भूतलं तदा
 जान विनिष्प्रभ सर्वं न प्राज्ञायत किञ्चन । तिमिरीघपरिक्षिप्ता रेजुध्याथदिशोदश
 तैतस्यदेवदेवस्यमाहात्म्येनप्रतोयिता । देवा प्रीतिपराजग्मु सर्वेऽमृतमिषोत्तमा
 ततस्तम संहरन्तो विनेशुश्च बलाहका । प्रवधु शीतला वाता प्रशान्ताश्चदिशोऽश
 शुद्धप्रभाणि ज्योतींषि साम चक्रु प्रदक्षिणाम् ।

अविग्रहं ग्रहाश्चक्रु प्रशान्ताश्चापि सिन्धध ॥ ३१ ॥

महपयोविशोकाश्चगन्धर्वाश्च कलजगु । अभूस्तृष्टि पुन सर्वाल्लिङ्गस्यास्यप्रभावन
 सुरैः सम्पूज्यमकथ्यातेचक्रुर्नामपथार्थत । अस्यलिङ्गस्यमाहात्म्यं दृष्ट्वाप्रीता सुराबहु
 मेघनादेश्वर नाम भविष्यत्पस्य सर्वत । मेघनादेश्वरपयान मया त कथितं प्रिये
 भविष्यन्ति नरा भूमौ वृत्तार्थास्तन्प्रभावत ।

दशनादस्य लिङ्गस्य कामवृष्टिभविष्यति ॥ ३६ ॥

कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च । कुर्वन्तिङ्गस्य स्तनपन रुद्रलोकेमहीयते
 प्रभाय पट्टने यत्र मेघनादस्य पार्वति । अतिवृष्टिर्धैव ततो भविष्यति च भूतलं
 इति श्रास्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहितायापञ्चमेऽवन्तीक्षणं
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये मेघनादेश्वरमाहात्म्यवर्णननामत्रयोविशोऽध्याय ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

महालयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

महालयं महाभागे चतुर्विंशतिकं शुभम् । ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं त्रैलोक्यंसचराचरम् ॥
उत्पादितं धृतं व्याप्तं त्वया देव मया श्रुतम् । त्वयैकेन विशुद्धेन सर्वगेन महात्मना
अत्यर्थं मुनयःसर्वेमुदितामौनिनोऽव्ययाः । वदन्ति कारणंचास्यत्रैलोक्यस्यमहेश्वर
त्वया सर्वमिदं सृष्टं त्रैलोक्यं भूर्भुवादिक्म् । उत्पाद्यमानमुत्पन्नं प्रलीयच्चसहस्रशः
देवदानवगंधर्वमुनिचारणभोगिनाम् । उत्पत्तिस्थितिसंहारास्तद्यथा दृष्टामुद्गुर्मुहुः ॥
जगच्चराचरं देव कुत्र स्थित्वा सृजस्यलम् । लीलया संहरस्येतत्प्रसादाद्भक्तुमर्हसि
कोऽसौ महालयो रौद्रग्रहरूपी व्यवस्थितः ।

यस्मिन्धृतं त्वया सर्वं त्रैलोक्यं भूर्भुवादिक्म् ॥ ७ ॥

इतिपृष्ठस्त्वयादेवि! मयातेकथितं पुरा । इदानीं कथयिष्यामि शृणुष्वैकाग्रमानसा
पृथिव्यादीनि भूतानि महाकालवने प्रिये । धृतानि प्रलयस्यान्ते एकोद्देशेमहालये
ब्रह्मलोकादिभिलोकैरनौपम्यगुणं शुभम् । स्थानं महालयं तत्र ममानन्दकरंपरम् ॥
परंब्रह्ममयं लिङ्गं तत्रतिष्ठति सर्वदा । तस्यलिङ्गस्य मध्ये तु धृतंकृत्स्नंचराचरम्
तत्र ब्रह्माद्यो देवाविष्णुस्तत्रैवसंस्थितः । लिङ्गस्याभ्यन्तरेदेविसर्वमेवाधितिष्ठति

तस्माल्लिङ्गात्समुत्पन्नो महानात्मा महामतिः ॥ १२ ॥

भूनादिश्चाप्यहङ्कारो विष्णुः शम्भुश्च पार्वति !

बुद्धिःप्रज्ञा धृतिः ख्यातिः स्मृतिर्लज्जा सरस्वती ॥ १३ ॥

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १४ ॥

अस्माद्भूतानि लिङ्गानि महाभूतानि पञ्च वै ।

पृथिवी धायुराकाशमापो ज्योतिः प्रलीयते ॥ १५ ॥

स्थलमापस्तथाकाशजन्मघापिघनुर्विधम् अण्डजोद्विज्जञ्जसस्वेदजरायुजमथापिघा
घनुर्दा जन्मचिह्नयद्विद्वेऽस्मिन्नेवलक्ष्यते । तप कर्म च पुण्यञ्च व्रत दान तपैव च
रज सत्त्व तमोमावस्तस्माद्विद्वान् जायते ।

तस्मिन्स्तच्छ्रूयते मृत्यु ज्योतिर्ग्रहा सनातनम् ॥ १८ ॥

अन्यकारण सूक्ष्म यत्तत्सदसदात्मकम् । यस्मात्पितामहोजज्ञे प्रभुरेक प्रजापति
विश्वेदेवास्तथादित्या घसवोऽथाभिवनावपि ।

यक्षा साध्या पिशाचाश्च गुह्यका पितरस्तथा ॥ २० ॥

आपो द्यौ पृथिवीवायुरन्तरिक्ष दिशस्तथा ।

सम्बत्सरर्तवो मासा पश्चाहोरात्रयस्तथा ॥ २१ ॥

यश्चान्यदपितत्सर्वं सम्भूतलोकसाक्षिकम् । यदिद्दृश्यते किञ्चित्तस्यान्ते च प्रलीयते
अतोमहालयोनाम विख्यातो भुवनत्रये । मुक्तीश्वरस्य देवस्य दक्षिणे सम्ब्यवस्थित
य पूजयति तद्विद्वान् रुद्रमूर्त्या महाल्पम् ।

त्रैलोक्यविजया निय कीर्त्तिमान्स नरो भवेत् ॥ २४ ॥

महालयेश्वरे पुण्ये पूजिते परमेश्वरे । भक्त्या परमया चैव सर्वे देवाः सुपूजिताः ॥

भवन्तीह महाभागो यतस्तैरपि पूज्यते ॥ २५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्तीसण्डे
घनुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये महालयेश्वरमाहात्म्यवर्णन नाम

घतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः

मुक्तीश्वरवर्णनम्

श्रीहर उवाच

पञ्चविंशतिकन्देधं विद्धि मुक्तीश्वरं प्रिये । यस्य दर्शनमात्रेण मुक्तिर्भवति पार्वति
पुराराधन्तरे कल्पे यभूव द्विजमत्तमः । मुक्तिर्नाममहाभागे संशितात्मा जितेन्द्रियः
महाकालसमापे तु मुक्तिलिङ्गमनुत्तमम् । महाकालघने रम्ये तत्रास्ते योगतत्परः
ततस्तेपे जिनाहारो घत्सराणि त्रयोदश ।

कदाचित्स्मोऽभिषेकाय आजगाम महान्दीम् ॥ ४ ॥

शिप्रांविप्रप्रियां पुण्यां महापातकनाशिनीम् । तत्रस्नात्वा जपन्विप्रो ददर्शा यान्तमग्रतः
व्याधं महाधनुष्पाणि रक्तनेत्रं सुभीषणम् । घदन्तं हन्तुकामस्यै बल्कलानां जिघृक्षया
तं दृष्ट्वा भ्रुभितो विप्रो ब्रह्मप्रस्यभयादिति । ध्यायन्नारायणन्देवं तस्थौ तत्रैव स द्विजः
तं दृष्ट्वान्तर्गतहरिव्याधो भीत इषाग्रतः । विहाय स शरं चापं ततो घघनमग्रवीत् ॥

व्याध उवाच

हन्तुमिच्छुरहं ब्रह्मन्भगवन्तमिहागतः । इदानीं स्वगता बुद्धिस्त्वां दृष्ट्वै घ महाप्रभम्
ब्राह्मणानां सहस्राणि स्त्रीणामयुतशस्तथा ।

निहनानि मया ब्रह्मन्वृत्तिहेतोः कुटुम्बिना ॥ १० ॥

नच मे व्यथितं चित्तं कदाचिदपि जायते । इदानीं तप्तुमिच्छामि तपोऽहं त्वत्समीपतः
उपदेशप्रदानेन प्रसादं कर्तुमर्हसि । एवमुक्तो ह्यसौ विप्रो नोत्तरप्रत्यपद्यत ॥ १२ ॥
ब्रह्महापापकर्मेति मत्वा ब्राह्मणपुङ्गवः । अनुक्तोऽपि स धर्मस्तु व्याधस्तत्रैव तस्थिषान्
स्नात्वा सद्यः समायातो मुक्तिलिङ्गसमापतः ।

द्विजेन सहितो देवि! दृष्ट्वा देवं सनातनम् ॥ १४ ॥

तत्क्षणाद्विव्यदेहस्तु तस्मिंश्चिद्देलयंगतः । दृष्ट्वा तन्महदाश्चर्यं मुक्तिर्धिप्रो निजांतरे

चिन्तयामास सहसा मुक्तिं प्राप्ता वरानने ॥ १५ ॥

व्याधेन पापयुक्तेन समाधिरहितेन च । मया पुन समाचीर्णं तप परमदुष्करं
न प्राप्ता परमा मूर्त्तिमुक्तिर्नैव च लभ्यते । एव सचिन्तयित्वाथघैराग्याद्ब्राह्मण्यम

अन्तजलगतो भूत्वा चचार विपुलन्तप ॥ १७ ॥

कस्यचित्स्वयं कालस्य ना नदीमगमत्किल ।

व्याधो बुभुक्षितं साध्विं तं विहग्तु समुद्यत ॥ १८ ॥

अन्तजलचर विप्र यावदुव्याधो जिघृक्षति ।

नमोनरायणायेति तद्यदुवाक्य द्विजोऽप्रवीत् ॥ १९ ॥

व्याघ्रेणापि धृतो मन्त्रोऽजहान्प्राणाश्च तत्क्षणात् ।

दिव्याभरणधरो देवि दिव्याभरणभूयित ॥

दिव्यालङ्कारशोभाय पुरुषधामवच्युत ॥ २० ॥

सोऽप्रवीद्यामि तं देश यत्र विष्णु सनातन ।

त्वन्प्रमादाद् द्विजध्रेष्ठं मुञ्चवा शापाधिरामय ॥ २१ ॥

इत्युक्ते ब्राह्मण ग्राह कोऽस्मिन्पुरुषार्थेन । सोऽप्रवीदस्मिराजेन्द्रप्रतापीपूर्वजन्मनि
दीव्यराहुरिति पात स्वधर्मविशारद । अह जानामिघेदाक्षशास्त्राणिविधिधानिव
शुभाशुभमहं वेदि सर्वज्ञोऽह महान्ते । ब्राह्मणेनैव मे कार्यं किं वस्तु ब्राह्मणा इति
तस्यैकस्मिन्दिने विप्रा सर्वे क्रोधममन्विता ।

ददु शाप दुराशयं कूरो व्याधो भविष्यति ॥ २५ ॥

अपमानेन विप्राणा मासादाय भयावहः । सञ्जानोऽस्मिद्विजध्रेष्ठपश्यकालविषयंये
इत्युक्तोऽहं पुरा तेस्तु ब्राह्मणेर्वेदपारगं । दुर्धरोऽय मया प्राप्तो ब्रह्मशापोद्विजर्षम
सतस्ते ब्राह्मणा सर्वे प्रणिपत्य मयामुने ॥ प्रसादिता भृश विप्रतदा गद्गदया गिरा
जानामि तेजो विप्राणां महाभाग्यञ्च धीमताम् ।

अपेय सागर क्रोधात्कृतो यल्लघनोदध ॥ २६ ॥

तथैवदीतनपला मुनीनामाचितात्मन

ब्राह्मणानां परीर्भाघोद्वोतापिश्च दुरात्मघान् ।

अगस्तिमृषिमासाद्य जीर्णः क्रूरो महासुरः ॥ ३१ ॥

सर्वभक्षः कृतो वह्निर्भृगुणा कारणान्तरे । गौतमेन पुरा शक्रः स सहस्रभगः कृतः
दशधा केशवो जज्ञे ब्रह्मशापात्सुदुस्तरात् । प्रसन्नैर्वालखिल्यैश्चपक्षीन्द्रो गरुडः कृतः
अश्विनो देवभिर्जौक्यवनेन महात्मना । विष्टम्भयित्वा कुलिशं कूर्तो सोमपायिनो
कार्तवीर्याजुर्नैव वाहनां च सहस्रकम् । दत्तात्रेयप्रसादेन प्राप्तं परमदुर्लभम् ॥
पुरासेन्द्रावशिष्टेन रक्षितास्त्रिदिवोकसः । ब्राह्मणप्रभवं सौख्यं कीर्तिरायुर्यशोचलम्
लोकालोकेश्वरार्थं सर्वे ब्राह्मणपूर्वकाः । एते हि सोमराजान ईश्वराः सुखदुःखयोः
भस्मीकुर्युर्जगदिदं क्रुद्धाः प्रन्यक्षदशनाः । प्रभावाग्रहवध्यापि श्रूयन्ते ब्रह्मवादिनाम्
कोत्रश्च विपुलः सद्यः सद्यः प्रत्ययकारकः । अहं कोपाद्द्विजेन्द्राणां गतो निरययातनाम्
नित्यं क्रोधाच्छ्रियं रक्षेद्धनं रक्षेत्समत्सरात् ।

विद्यां मानापमानाभ्यामात्मानं तु प्रमादतः ॥ ४० ॥

मयाऽज्ञानात्कृतं पापं राजगर्वेण देवतः । क्षन्तुमर्हथ विप्रेन्द्रा भवतः शरणागतम् ॥
अथ तुष्टाद्विजाः सर्वे त ऊचुर्मांमिदमुदा । पृष्टान्कालिकस्तेऽग्रे यदास्थास्यतिकश्चन
मांसभोक्ता च भविता कश्चित्कालं नरात्रिप ॥

यदा शिप्रान्तरे पुण्ये स्नातस्तु द्विजसत्तमः ॥ ४३ ॥

अन्तर्गलगतेनोक्तो नमो नारायणेति च । जिहृक्षुर्व्याघ्ररूपेण तदा मुक्तो भविष्यसि
एवं स भवता प्रोक्तो नमो नागयणेति च । मंत्रः श्रुतो मया त्वत्तस्तस्यैयं व्युष्टिरागता
जातोऽहं दिव्यदेहस्तु प्रसादात्तव सुव्रत ! । स कृतार्थोऽस्मि स ज्ञातो भगवन्दर्शनात्तव
परं च गृह्यतां मत्तोयश्च ते संशयो हृदि । तं च ब्रूहि द्विजश्रेष्ठ ! सर्वसम्पादयामिते
तवोपदेशदानेन आनृप्यं गन्तुमुत्सहे ॥ ४८ ॥

इति तस्य घञः श्रुत्वा दिव्यदेहस्ये स द्विजः ।

प्रोधाच परया तुष्ट्या प्रफुल्लमुखपङ्कजः ॥ ४९ ॥

अद्य मे सफलं ज्ञानमद्य मे सफलं तपः । अद्य मे सफला जिह्वा सफलं च भुरद्य मे ॥

श्रुतं देवेन सम्प्रोक्तं स्नात्वापश्यन्ति देहिनि । प्राक्छरीरगतं तेऽद्य ध्यायन्नरूपन्तपोत्तम
 तैजोमय शरीरं तु ब्रह्मरूपं सनातनम् । यदि त्यहमनुप्राप्तो यद्येष कर्तुंमर्हसि ॥
 कारणं श्रोतुमिच्छामि हृदि मे घत्तनचिरम् । क्व मुक्तिमंहामागमुक्तिकामेनयजत
 योगाभ्यासरतेनापि घटसराश्च त्रयोदश । न लब्धा परमाश्चर्यं तपसा दुष्करेण तु
 व्याधेनापि भृश तेन प्राप्ता मुक्ति क्षणेन तु ।

अत्र मे सशयो जात को हेतु कथ्यता भृशम् ॥ ५५ ॥

तस्य तद्वचन श्रुत्वा ततो वचनमप्रधीत् । कथयामि पर गुह्यं रहस्यमुक्तिलक्षणम्
 महादेवमुपास्याशु मुने मुक्ति सुदुर्लभा । पुरातनैस्तु विद्वद्भिस्त्वमुक्त महात्मनि
 शृणुष्वैकमना विप्र कुरुवत्नं यथायत । मन्त्रियोगाद्ब्रह्मज्येष्ठततो मुक्तिमघाप्स्यसि
 शनोऽहं तैयदा विप्रेस्तदा मे तोषिता भृशम् ।

ममानुक्त्वप्या प्रोक्त मुक्तिस्ते भविता नृप ॥ ५६ ॥

मुक्तिकामो महाकाण्डे मुक्तिं प्राह्वयत्ततम । विद्यततपमायुक्त स ते प्रश्नकरिष्यति
 मुक्तीश्वरतदा लिङ्गतस्याप्रकथयिष्यसि । तवापितम्यमुक्तेभ्यमुक्तिरेव भविष्यति
 पूर्वं हि चिह्नितं कम देहिनो न विमुञ्चति ।

धात्रा विधिरयं दृष्टो बहुधा कमभिश्च य ॥ ६२ ॥

इतितस्य वच श्रुत्वा स विप्रोश्रद्धाचित्तम । अन्तर्जलान्समुन्धाय ततो वचनमब्रवीत्
 दिष्ट्या त्वमागतो भूप' दिष्ट्या ते सङ्गत मया ।

ईदृशा दुर्लभा लोके नरा मुक्तिप्रदशका ॥ ६४ ॥

इत्युक्त्वा नृपविप्रो तौ मुक्तिलिङ्ग समागता ।

दशनार्थं विशालाक्षि' दृष्ट्वा देव सनातनम् ॥ ६५ ॥

तत्क्षणा सशरारी तौ तस्मिंस्त्रिङ्गलयगती । ईदृशोऽथमया देवि' महिमा कथितस्तव
 अस्य लिङ्गस्य सस्पर्शां मुक्तिः भवति नान्यथा ।

येऽद्य यन्ति सदा भक्त्या मुक्तिलिङ्ग सनातनम् ।

अपि पापसमायुक्ता (स्त) स याति (न्ति) परमा गतिम् ॥ ६७ ॥

रे मूढाः किं तपोभिश्च किं दानैर्नियमैश्च किम् । कुरुध्वं मुक्तिलिङ्गस्य दर्शनं मुक्तिदायकम्
 न मां विदुर्देवगणा नासुरा न महर्षयः । परं रूपं विशालाक्षियदस्मद्दृष्टिं निर्मलम्
 न मे वेत्ति परं रूपं स्वयं साक्षात्प्रजापतिः । न विष्णुस्त्रिदशश्रेष्ठाः कुतोऽन्ये मुनयः प्रिये
 यदेतद्दृश्यते तेजो लिङ्गरूपं यशस्विनि ! एतदेव शुकाद्याहिध्यायन्ति त्रिदशावमी
 अनेकजन्मसंशुद्धा योगिनोऽनुग्रहान्मम । प्रविशन्तु तनुं देवि! मदीयां मुक्तिदायिकाम्
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये मुक्तीश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

—:#:—

षड्विंशोऽध्यायः

सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

विद्धि षड्विंशकं देवि! देवं सोमेश्वरं परम् । यस्य दर्शनमात्रेण निष्कलङ्को नरो भवेत्
 यत्रिर्नाम महाभागो ब्रह्मणो मानसः सुतः । प्रजापतिरभृद्देवि ! कल्पे चाराहसञ्ज्ञके
 तस्य पुत्रोऽभवत्सोमो दक्षोऽथ मातृभागतः ।

सप्तविंशतिर्याः कन्या दाक्षायण्यः प्रकीर्तिताः ॥ ३ ॥

सोमपत्न्यो हि मन्तव्यास्तासां श्रेष्ठा तु रोहिणी ।

तामेव भजते सोमो नेतरा इति शुश्रुम् ॥ ४ ॥

इतराः प्रोचुरागत्य दक्षस्याग्रे यथातथम् । दक्षोऽथ सतदागत्य तमुवाच सनाकरोत्
 यदा न चारितस्तस्योदक्षः क्रुद्धस्तदाप्रिये । शशापसोमं सङ्क्रुद्धः शीघ्रमन्तर्हितो भव
 एवं शतस्तुसोमो वै तदाह्यन्तर्हितोऽभवत् । शशापसोमो दक्षं तु भवानपि भविष्यति
 अनेकत्वं विहायैतज्जलदेहं सनातनम् । अतः प्राचेतसो दक्षो ब्रह्मपुत्रोऽपि गीयते ॥
 एवमन्तर्हितः सोमो गतो वै दक्षशापतः । देवाश्चनागायक्षाश्च गन्धर्वाः पितृभिः सह

घैराजं ब्रह्मसदनं ब्रह्माणं समुपस्थिता ॥ १६ ॥

तस्याग्रे कथयामासुर्ममस्त्वय्य पुन पुन ।

भगवन्मघंभूतानामादिकस्ता स्वयम्भुवः ॥ १७ ॥

अथाथ हृष्यकःश्वानापाहिन शरणागतान् । देवानाथचनध्रुव्याज्ञास्यः। द्य प्रतापति
अभ्यासयामासुरान्सुत्रिउपेर्वचनान्मुभिः । मरुतत्रिदश स्नेनगनः। यकमनः। एत
शापात् भगवान्द्वयोषिः। गुरव कस्त्विति । एतच्छुभ्रवानतोद्वायः। कथं पदुज्जन्मन
शरण्य शरणं विष्णुमुपतन्भुगनः। यथा ॥ १३ ॥

ब्रह्मणा सहिता द्विविं स्तुतिं चम् समाहिता । नमस्तेदधदेश नमस्ते विध्वमापन
नमस्तऽस्तु हृगीशरा महापुष्टयूयज ॥ १४ ॥

नारायण जगन्नाथद्व्यास्त्वा शरणगता । एव दिन परमो ध्येवस्त्वं दिन परमोगुरु
एव दिन परमो द्यो ब्रह्मादीनां गुरोः। सप्त । अन्तर्धानगत नामो ऋक्षशापः। जन्तुन
विनामोमन शोः। यो नया द्वय महातये । तेगतद्वचनं ध्रुवा विष्णुर्वचनमप्रर्षीत्
भय त्यज्जध्वममरा भयय या ददाभ्यहम् । तत्र चन्द्रमर्षं शीघ्रमानयित्वा। यदसशयम्
परमुक्त्वा तु भगवान्निवृत्त्यत्रिदशः। श्वरान् । सोमंमस्मारसहसा शुकुचक्रः। यद
यदा स्मृतो नवाभ्येति तदाः। जो जनान् । पुराणपुरयो द्वयोः। ब्रह्माणमिदमप्रवात्
द्वैरसुरमङ्गैश्च मध्यता कः। शोः। भविष्यति पुनश्च द्रो मध्यमाने महोदधी ॥

अमृतं तत्र लप्स्यध्व रक्षानि विविधानि च ।

तस्य तद्वचनं ध्रुवा चासुदधस्य पावति ॥ २० ॥

मन्धानमर्दरहस्यानग्रहः। वाचपासुकिम् । दधामधितुमारब्धा समुद्रनिधिममसाम्
सोमार्थं च पुराद्वि तयेवासुरदानथा । वतीमुखमुपास्त्रिष्टो नागराजो महैर्ष्या ।
विविधा सहिता सर्वेषु पुच्छतत स्थिता । अतोवैभगवाः। देवोयतोभारायणस्तत
शिरस्युद्यम्य नागस्य पुनः पुनरघाक्षिपत् ।

उदधीं मध्यमाने वै महाऽच्छो बभूव ह ॥ २६ ॥

तत्र नामाजल्बरा विनिष्पिष्टा महाद्रिणा । विलय समुपाजाम् शतशोऽप्यसहस्रश

तस्मिन्स्तु मधिने देवि! प्रयत्नात्केशवस्य च ।

प्रसन्नात्मा समुत्पन्नः सोमः शीतार्ताशुरुज्ज्वलः ॥ २८ ॥

तमेव देवा मनुजाः पितरश्च यशस्विनि ! उपजीवन्ति वृक्षाश्चतुर्धैवीपथयो विधुम्
समुत्पन्नमथो दृष्ट्वा भगधान्प्राहकेशवः । पालयेमाः प्रजाश्चन्द्र त्वं ज्येष्ठोजगतो भव
इत्युक्तो वासुदेवेन प्रजाःपालयितुं शशी । पूर्वं सोमोऽपि यो नष्टःप्रविष्टो गहनं वनम्
तन्याग्रे नारदः सर्वं कथयामास सत्वरम् ।

देवर्षवचनं श्रुत्वा नारदस्य महात्मनः ॥ ३२ ॥

पीडितो दक्षशापेन सोमोऽप्यन्तर्हितस्तदा । जगाम शरणं देवि ब्रह्माणं परमेष्ठिनम्
तत्र गत्वा यथाशार्पं कथयामास गद्गदः । पूर्वंचन्द्रवचः श्रुत्वा ब्रह्मा वचनमब्रवीत् ॥
अयं मे प्रथमः पुत्रः पीडितः शशिनाभृशम् । नवेनोदधिजातेन किमयाक्रियते पुनः
विष्णुना च चलं दत्तमस्मै चन्द्रमसे दृढम् । तस्माद्यास्यामि तत्राहं यत्र देवो जनार्दनः
तं दृष्ट्वा मधुहन्तारं ब्रह्मा विष्णुमुवाच ह । त्वदादेशाज्जगन्नाथ एव चन्द्रः कृतो मया ॥
स चायं पीडितो देव शशाङ्केन नवेन वै । इत्युक्तो ब्रह्मणा देवि! वासुदेवो जगत्पतिः

वृत्तान्तं कथयामास ब्रह्माग्रे च पुनः पुनः ॥ ३८ ॥

ब्रह्मापि पूर्वंचन्द्रार्थे विष्णुं लोकनमस्कृतम् ।

तुष्टाव प्रणतो भूत्वा प्राञ्जलिः प्रणतः स्थितः ॥ ३९ ॥

नमःकृष्णनमोविष्णो नमोजिष्णो नमोनमः । नमो वामनगोविंदनमोऽनन्तनमोऽच्युत
जयस्व गोविंद! महानुभाव! जयस्व विष्णो! जय पद्मनाभ ॥

जयस्व सर्वाद्य गदाधरेश जयस्व विश्वेश्वर विश्वमूर्ते ! ॥ ४१ ॥

एवं स्तुतस्तदा देवि ब्रह्मणा लोककारिणा । समीपस्थं समालोक्य सोमं वचनमब्रवीत्
गच्छसोम प्रसादेशान्महाकालवनोत्तमे । उत्तरे मुक्तिलिङ्गस्य लिङ्गं कान्तिकरं परम्
तमाराधय यत्नेन स ते देहं प्रदास्यति ॥ ४३ ॥

इत्युक्तो वासुदेवेन ब्रह्मणा च पुनः पुनः । आजगाम महादेवि! महाकालवनोत्तमे ॥

लिङ्गं द्रष्टा च तत्राव स्तोत्रेणानेन सत्तने ॥ ७७ ॥

सकृद्भ्यर्च्यसोमेशं त्रित्वपत्रेणमानवः । मुक्तोभोगी निरातङ्गोममलोकेवसेधिरम्
 काञ्चनेःकुचुमर्देविलिङ्गसोमेश्वरम्प्रिये । पूजयन्तिनरामक्त्या तेयान्तिपरमांगतिम्
 पप ते कथितो देवि, प्रभावः पापनाशनः । सोमेश्वरस्य देवस्य शृणुष्वानरकेश्वरम्
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिमाहस्रयांसंहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
 चतुर्दशोतिलिङ्गमाहात्म्ये सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः

अनरकेश्वरवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

सप्तविंशतिमं देवपनरकेश्वरमऽनकम् । यस्यदर्शनमात्रेण स्वप्नेऽपि नरकः कुतः ॥१॥
 पुरा कलियुगे देवि! कल्पे धाराऽमऽनके । कलुषं कालमासाद्य मृत्ये च प्रलयंगते
 निर्मयांश्च निराधारा निर्दोकानाम्भितका जनाः ।
 पर्जांश्चमाद्य सञ्जाता घञ्जयन्ति परस्परम् ॥ ३ ॥
 नाप्यपन्ति सुरान्ध्रिप्राः फर्म कुर्वन्ति कुत्सिनम् ।
 लोभमोहपरा भूत्वा काममत्ताश्च मानवाः ॥ ४ ॥

निमिर्नाम महामागो यममागं ददर्श ह ॥ २७ ॥

रीद्रं भयानकं दुर्गं पूरितम्पापकर्मभिः । तमसा सम्बृतञ्चैव केशशैवालशाद्वलम् ॥
सम्पृक्तं पापरुद्रगन्धैर्मांसशोणितकर्द्धमैः । घह्निञ्चालेनदीप्तेन समन्तात्परिवारितम्
अधोमुखैश्च कर्कोटैर्गृध्रैश्च समभिद्रुतम् । सूचीमुखैस्तथा प्रेतैर्घिन्यशैलोपमैर्वृतम्
वृक्षै रुधिरमांसैश्च छिन्नवाहुरूपाणिभिः । निकृत्तोदरहस्तैश्च तत्रतत्र प्रचारितैः ॥
वृतं कुणपद्गुर्गन्धैरशिवं भोगघर्जितम् । असिपत्रवनञ्चैव समन्तात्परिवारितम् ॥
करम्भवालुकाकीर्णमायसीश्च शिलाः पृथक् ।

ददर्श चापि देहोत्थयातनां पापकर्मणाम् ॥ ३३ ॥

स तं दुर्गन्धमालक्ष्य पुरुषं तमुवाच ह । कियदध्वानमस्माभिर्गन्तव्यमिदमब्रवीत्
देशोऽयं कश्च देवानामेतदिच्छामिवेदितुम् । इत्युक्तो यमदूतस्तुदण्डहस्तोऽग्निसप्रभः
पुरतो दर्शयन्मार्गमित एहीत्युवाच ह ॥ ३५ ॥

भूयःसराजा तं प्राहकिङ्करं विनयान्वितः । भो याम्यपुरुषाचक्ष्वकिमया द्रुक्कृतंकृतम्
येनेदं व्यसनमप्राप्तं मया च धार्मिकेण हि । निमिर्नामाहं विख्यातो जनकनामहंकुले
जातो विदेहविषये सम्यङ्मनुजपालकः । चातुर्वर्ण्यञ्च धर्मस्यं कृत्वा संरक्षितं मया
धर्मप्रभ्रानकलेन मनुनाऽत्र यथा पुरा । यज्ञैर्मयेष्टं बहुभिर्धर्मतः पालिता मही ॥ ३६
नोत्सुष्टञ्चैव संग्रामोनातिथिर्विमुक्तोऽभवत् । कृतास्पृहाच्चन मयापरस्त्रीविभवादिषु

सोऽहं कथमिमं प्राप्तो नरकं भृशदारुणम् ।

इति पृष्टस्तदा तेन निमिना यमकिङ्करः ॥

उवाच प्रणतो भूत्वा क्रूरोऽपि प्रश्रितं घचः ॥ ४१ ॥

पुरुष उवाच

महाराजयथात्यत्वं तथैतन्नात्रसंशयः । किन्तुस्वल्पंकृतम्पापं भवन्तस्मारयामित्त्

उक्ता या दक्षिणा श्राद्धे न दत्ता सा त्वया नृप !

प्रमादाद्दुविस्मृता सैव तस्येदं कर्मणः फलम् ॥ ४३ ॥

पतावदेव ते पापं नान्यत्किञ्चन :विद्यते । वैदेहागच्छ पुण्यानामुपभोगायपार्थिव ॥

एवं श्रुत्वा तु राजर्षिर्निर्मिदूतमथाश्रयीत् । यास्यामिदेवानुचरयत्रमा त्व हिनेष्यसि
किञ्चित्पृच्छामि ते तस्य यथावद्वक्तुमर्हसि ।

घञ्जनुण्डास्त्वमी काकाः पुंसा नग्नहारिणः ॥ ४६ ॥

पुन पुनश्च नेत्राणि तद्वेपामवगति हि । किं कृत कर्मदूनेन्द्र कथयेतऽनुपुप्तितम्
हरत्येषा तथा जिह्वाजायमानापुनर्नवाम् । करपत्रेणपाट्यन्ते कस्मादेनेसुदु खिना
किमेतेनष्टचित्ताश्च तुघन्तेऽर्हन्निशररा । एनाश्चान्वाश्चदृश्यन्ते यातनापापकर्मिणाम्
कियत्काल भविष्यन्ति तन्ममोद्देशतो घद ॥ ४६ ॥

पुरुष उवाच

यन्मापृच्छसि भूपाल पापकर्मफलोदयम् । तत्तेऽहसम्प्रवक्ष्यामिसक्षेपेणतथातथम्
पुण्यापुण्ये हि पुरुष पर्यायेण समश्नुते । भुञ्जतश्चक्षय याति पुण्यम्पापमथापिवा
न तु भोगादृते पुण्य पाप कम च मानव । परियत्रति राजेन्द्र सत्यमेतदुदाहृतम्
एवमेते महापापा यातनाभिरर्हन्निशम् । क्षपयन्ति महाघोरं नरकान्तरवर्तिन ॥ ५३ ॥

द्वेष्येऽथ मनुष्यत्वे तियक्त्वेऽथ शुभाशुभम् ।

पुण्यपापोद्भव भुङ्क्ते सुखदुःख न सशय ५४ ॥

एतदुद्देशेनोराजन्भवता कथित मया । स्वकर्मफलमोक्षाणापुण्याना पापिनान्तथा
तदेहान्यत्रगच्छावो यथादृष्ट त्वयाधुना । तनस्तमप्रत हृत्वा सराजा गन्तुमुद्यत
तदाहिसर्वैरुद्गुण यातनास्थायिभिर्नृभि । प्रमादकुरुभूयति तिष्ठताऽनुदत्तकम् ॥

त्वदङ्गसङ्गा पवनो देहान्हादयते हि न ॥ ५७ ॥

परिताप च गात्रभ्य पाडाबाधाश्चकृ स्तश । अपहन्ति नर०याग्रहृवाकुरुमहीपन
एनच्छ्रुत्वा वचस्तथा त याभ्यपुरुषं नृप । पत्रच्छ कथमेतवामाहादो मयितिष्ठति
किं मया कर्म त पुण्य मस्यलोके महत्कृतम् । प्रहादजननी दृष्टियस्येयतदुदीर्यताम्

पुरुष उवाच

त्वया दृष्टो महाकाले विख्यातोऽनरक्षेभ्वर ।

आश्विनस्य चतुदश्या तस्येद फलमीदृशम् ॥ ६१ ॥

तत्स्नानाद्वात्रसंसर्गी पवनो ह्लाददायकः । पापकर्मकृतां राजन्यातना न प्रवाधते ॥

राजोवाच

यदिमत्संनिधानेसायातना न प्रवाधते । ततो भद्रमुखात्राहंस्थास्येस्थाणुरिषाचलः

पुरुष उवाच

एहि राजेन्द्र! गच्छाक्षी निजपुण्यसमार्जितान् ।।

भुङ्क्ष्व भोगान्न यास्येतां यातनां पापकर्मणाम् ॥ ६४ ॥

राजोवाच

न स्वर्गे ब्रह्मलोके वा तत्सुखं प्राप्यते नरैः ।

यदार्त्तजन्तुं निर्वाणमानेतुमिति मे मतिः ॥ ६५ ॥

तस्मान्नतावद्यास्यामि यावदेते सुदुःखिताः ।

मत्सन्निधानात्सुखिनो भवन्तु नरकौकसः ॥ ६६ ॥

प्राप्स्यन्तेतेयदिसुखंवहवोदुःखिते मयि । किन्तुप्राप्तंमयासर्वंतस्मात्त्वंव्रजमाचिरम्

पुरुष उवाच

एष धर्मश्चशक्रश्चत्वानेतुंसमुपागतौ । अवश्यमस्माद्गन्तव्यं तस्मात्पार्थिवगम्यताम्

एतस्मिन्नन्तरे धर्मः शक्रेण सहितोऽव्रवीत् । निमे परमधर्मज्ञ प्रीता देवगणास्तव ॥

पेह्येहिपुरुषव्याघ्रकृतमेतावताप्रभो । सिद्धिःप्राप्तात्वयाराजँल्लोकाश्चाप्यक्षयाग्निताः

नचमन्युस्त्वयाकार्यः शृणु मे वचनंविभो । अवश्यंनरकस्तावद्द्रष्टव्यः सधंराजभिः

नयामि त्वामहं स्वर्गं त्वयासभ्यगुपासितः । विमानवरमारह्यविमलंचाद्यगम्यताम्

> निमिरुवाच

नरके मानवा धर्मपीड्यन्तेऽत्रसहस्रशः । त्राहीतिवार्त्ताक्रन्दन्तोमामतोन्नवजाग्यहम्

इन्द्र उवाच

कर्मणा नरके प्राप्तिरेपां च पापकर्मणाम् । रघुर्वेत्वयाऽपिगन्तव्यंनृप!पुण्येनकर्मणा

राजोवाच

परिजानासि धर्मज्ञ! त्वं वा शक्र शचीपते !। विशिष्टं ममर्किं पुण्यंशुभंतद्वक्तुमर्हसि

धर्म उवाच

आश्विनस्य तु मासस्यवृष्णपक्षेचतुर्दशी । तस्या त्वयामहाबाहोमहाकालचनोत्तमे
 द्वष्टो देव सुविख्यात स्वर्गदोऽनरकेऽध्वर ॥ ७६ ॥
 तद्विशिष्टं च ते पुण्यं तस्य सङ्ख्या न विद्यते ।
 स्वकर्मोपार्जितमुप्य भुङ्क्ष्य राजन्यधामुद्यम ॥
 पते नारकिका सर्वे क्षपयन्तु स्वकर्मजाम् (यातनामितिशेष) ॥ ७७ ॥

राजोवाच

कथं स्पृहा कल्पयन्तिसत्सगेपुत्रमानवा । यदि मत्सन्निधानेषामुत्कर्षोपजायते
 तस्माद्यत्सुञ्जन् किञ्चिद्विशिष्टतरमस्तिचै । तेन मुच्यन्तु नरकात्पादिनोयातनागता
 धर्म उवाच

राजस्तथा वृत पूर्वेऽनरकेऽध्वरदर्शनम् । तदुत्पन्नस्य पुण्यस्य क्लामेभ्य प्रयच्छ ये
 तत्पुण्यस्य प्रमादेण मोक्ष्यन्तेनरकादिमे । तथा वृते तनन्तेन विमुक्ता नरकाच्च ते
 ततोऽप्रवीद्धर्मराजोऽनिर्मि शक्यसमन्वित । एव ध्येष्टतर स्थानं तथा प्राक् महीपते
 यताश्च नारकाः पश्य विमुक्तान्पापकर्मण । ततोऽपतत्पुष्पवृष्टिस्तस्योपनिर्महीपते
 विमानं चाधिरोप्यैर्न स्पृष्टोऽकमनयद्धरि । येये तत्रामघन्पापा यातनाभ्य परिच्युताः
 प्रमावात्तस्य देवस्य स्वर्गलोकं गता प्रिये ॥

अतो द्रव्यं सुविख्यातं स देवोऽनरकेऽध्वर ॥ ८५ ॥

स्तुतो देवगणैः सर्वैर्नरकाद्वतारक । जात स एव सुकृताकुल तैर्देवैः पाषितम् ॥
 य पश्यतिनरो नित्यं देवज्ञानरजेऽध्वरम् । येऽर्धयन्तिनराभक्त्या देवज्ञानरजेऽध्वरम्
 तेषां विलीयते पापं पूर्वजन्मशतोद्दमम् ॥ ८७ ॥

येऽनुमोदन्ति देवस्य दशनं पर्वतात्मने । तेऽपिपापविनिमुक्ता प्रयान्तिमममन्दिरे
 समतीर्तं मविष्यथ कुलानामयुतंनरः । मयं लोकं नपत्वाशु तस्यलिङ्गस्यदर्शनात्
 शिवयोगसमायुक्ता वृष्णा या च चतुर्दशा ।

सा प्रोक्ता बहूनां तस्य सर्वपापप्रणाशिनी ॥ ९० ॥

ये चायान्ति नरास्तस्यां देवं चानरकेश्वरम् । उपोष्यपापैर्मुच्यन्ते नराःशतजन्मजैः
 कर्मणामनसावाचायत्पापंसमुपाजितम् । तत्क्षालयतिदेवोसौतिथौतस्यांसमर्चितः
 एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । जटेश्वरस्य देवस्य शृणुमाहात्म्यमुत्तमम्
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येऽनरके (मनके) श्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः

जटेश्वरमहिमवर्णनम्

श्रीदेवदेव उवाच

अष्टाविंशतिकं विद्धि विख्यातं च जटेश्वरम् । यस्यदर्शनमात्रेणमुक्तोभवति मानवः
 पुरा राथन्तरे कले वीरधन्वा महीपतिः । धर्मात्मा च यशस्वीचवभूवभुविचिश्रुतः
 सकदाश्विद्वनं गत्वा मृगहेतोर्वरानने ॥ व्यापादयन्मृगगणान्धनुषा क्रोधविह्वलः ॥
 जगाम तत्र यत्रासन्भ्रातरः पञ्च सुव्रताः । सम्बर्त्तस्य सुतादेविमृगरूपेणसंस्थिताः
 ते कदाचिद्वने पञ्च द्रुष्ट्वाहरिणपोतकान् । श्वसनो जातमात्रांश्चकौत्हलसमन्विताः

एकैकं जगृहुस्तत्र मृतास्ने त्वतिद्रुःखिताः ।

ततः सर्वे च ते पञ्च ययुर्वं पितुरन्तिकम् ॥ ६ ॥

प्रायश्चित्तं समीहन्तःसम्बर्त्तं सांसद्वैर्तम् । ऊचुस्तेवचनं चेदं मृगहिसाश्रितंतदा
 जातमात्रा मृगाः पञ्च अस्माभिर्निहताः प्रभो ॥

अकामतस्ततोऽस्माकंप्रायश्चित्तं विधीयताम् ॥ ८ ॥

ऊचेस शुद्धिमाप्नोतिप्रायश्चित्तेकृनेसति । अनधीत्य धर्मशास्त्रं प्रायश्चित्तं ददाति यः

प्रायश्चित्ती भवेत्पूतः किलिषं दातरि व्रजेत् ॥ ६ ॥

धर्मशास्त्रसमारूढा वेदखड्गधरा द्विजाः । क्रीडार्थमपि यद्व्रयुः स धर्मः परमः स्मृतः

अच्छिद्रजपच्छिद्र यच्छिद्र यज्ञकर्मणि । अच्छिद्र जायते सर्वब्राह्मणैरुपपादितम्

अच्छिद्रमिति यद्वाक्य घदग्नि क्षितिदेवता ।

प्रणश्यत्यखिल पापमग्निणोमफल भवेत् ॥ १२ ॥

इत्येव घदनि श्रेष्ठ सर्वर्त्तं द्विजसत्तमे । समागताश्च मुनयो भृशवयद्विरसादय ॥

तेषामर्थे यथावृत्त कथयामासुरेव ते । सर्वर्त्तस्य सुता दीना मक्तिन्ना पुन पुन

तेऽप्युचुर्धमशास्त्राणि विहितानि यथार्थत ।

प्रायश्चित्त यथोद्दिष्ट देशकालधिमागत ॥ १५ ॥

अशीतिर्यस्य घर्षाणि बालो घाप्यूनगोदश ।

प्रायश्चित्ताद्भूमर्त्तं स्त्रियो वै व्याधितस्य च ॥ १६ ॥

देश कालवय शक्तिपाप चावेदय यज्ञत ।

प्रायश्चित्त प्रकल्प्य स्यादितिधर्मो व्यवस्थितः ॥ १७ ॥

इदानीं मृगधर्माणि परिधाय धृतवता । चरध्व पञ्च घर्षाणि तत शुद्धाभविष्यथ

पवमुक्तास्तु ते बालामृगधर्मोपजीविन । घन विविशुरव्यप्राध्यायतोऽब्रह्मशाश्वतम्

ततो घर्षे ह्यतिक्रान्ते वीरधन्वा महीपति ।

, तत्राज्ञगाम यस्मिन्ने चरन्ति मृगरूपिण ॥ २० ॥

ते चाप्येकतरोम् लेमृगधर्मोपजीविन । जपन्त सस्थितास्ते हिराज्ञाहृष्टामृगाइति

मवा विद्धास्तु नाराधेमृ तान्ते ब्रह्मवादिन ।

तान्दृष्ट्वा च मृताब्राजा ब्राह्मणान्सशितवतान् ।

भयेन वेपमानस्तु देवराताभ्रम यथौ ॥ २२ ॥

तत्रापृच्छदुब्रह्मवक्ष्या मम जातामहामुने । आमूलान्तं च धन्तस्य कथयित्वा नराधिप

भृश शोकपरातामा हरोद् भृशदु खित । स ऋषिर्देवकल्पस्तु रुन्दत नृपसत्तमम्

उपाच मा मैत्र वनेऽपनेऽप्याभिपातकम् । पातात्रे सुतलाक्ष्ये तु निमज्जन्तीयथाधरा

उद्बधृता देवदेवेन विष्णुना क्रोडमूर्तिना । तद्ब्रह्मवन्तं राजेन्द्र ब्रह्महत्यापरिप्लुतम् ॥

उद्धरिष्यति देवोऽसौ स्वयमेव जनादन ॥ २६ ॥

एवमुक्तस्ततो राजा दुरितो (दुःखितो ?) वाक्यमब्रवीत् ॥ २७ ॥

किमनेन द्विजेनैव निष्प्रभेण दुरात्मना । उद्धतुं नैव शक्नोति स्वयमेव द्विजाधमः ॥
इत्युक्त्वा कोपरक्ताक्षः खड्गेनैव जघान तम् । मृतं दृष्ट्वा द्विजं राजा क्रोधेन कलुषीकृतः
तस्मिन्नेव वने देविपापसङ्घेन मोहितः । जघान कपिलांदोग्धीं सवत्सांगालवस्य च
श्रुधात्तं च तृगत्तं च वाल्यान्मोहाच्च साहसात् ।

क्रूरा बुद्धिः समभवज्जटीभूतं च पातकम् ॥ ३१ ॥

जटीभूतेन पापेन वभ्राम गहने वने । स कदाचित्त्तुरङ्गेण हृतो दूरं महद्वनम् ॥ ३२ ॥
व्याघ्रमिहगजाकीर्णं मृगशम्बरसेवितम् । एकाका तत्र राजा सावश्वं मुक्त्वा तरोरधः
कुशोपरि तदा तत्र सुष्वाप च स निर्भयम् । तत्र व्याधाः समस्वरन्दृष्ट्वा सुमंच निर्भयम्
ते गतास्त्वारिता व्याधाः स्वभर्तुः कथनाय वै । स्वामिना तेन निर्दिष्टानि ग्रहीतुं प्रचक्रमुः-
तावद्राज्ञः शरीरान्नु श्वेताऽभरणभूषिता । उत्थाय च क्रमादाय तया म्लेच्छाश्च पातिताः
दस्यून्निहत्य सा देवी तत्रैवादर्शनं गता ॥ ३७ ॥

अथ राजा तया मुक्तः प्रतिबुद्धोऽथ तत्क्षणात् ।

म्लेच्छांश्च निहतान् दृष्ट्वा चिन्तयामास पार्थिवः ॥ ३८ ॥

गोवध्या ब्रह्मवध्या च वने ह्यस्मिन्सुदारुणा । कथं मया नृशंसेन प्राप्ता पापपरंपरा ॥
एवं स चिन्तयित्वाऽथ निःश्वस्य च पुनः पुनः । तमेवाश्वंसमारुह्य वामदेवाश्रमं ययौ
मुनिना वामदेवेन दृष्टो राजा तथा विधः ।

जटीभूतेन पापेन पीडितो दुःखितस्तदा ॥ ४१ ॥

वामदेव उवाच

अयं स पुरुषव्याघ्रो वीरधन्वा महीपतिः । सोमवंशसमुत्पन्नो दशां कष्टांसमागतः
उद्धरिष्यामि राजानमेतं पुरुषसत्तमम् । इत्यालोच्य तदा विप्रो वामदेवो महातपाः

प्रत्युवाच महीपालं वीरधन्वानमातुरम् ॥ ४३ ॥

भोभो राजन्महीपाल! वीरधन्वेति विश्रुतः ।

विदूरथस्य तनयो विख्यातो भुवनत्रये ॥ ४४ ॥

प्राग्गमवे व्याघ्ररूपेणनिहिधाधिपिने मृगान् । दृढ जागरणरात्रावामलक्यास्तरोरथ
 फाल्गुनामलपक्षे त्वामलक्यैकादर्शाशुभा । पुष्यशंयोगिनीतस्याजामदग्न्यप्रदक्षिणा
 पूजा लोकै कृतादृष्टा चिन्मयेनन्वया पुरा । भकामादुपवासोऽमृतस्यांजागरण पुन
 वप्रभाचादमू राज्ञा महाबलपराक्रम । तथा सरक्षिनो राजन्म्लेच्छवर्गाद्वनेऽधुना ॥
 निहता शत्रवः सर्वे तयैव शुभमाप्स्यसि । पूर्वकर्मचिपाकेन प्रहृष्टहृत्वा समागता ॥
 छाता तपप्रभाजेन मया योगबलेन च । जटीमूत शरीरं ते पापसङ्घेन पार्थिव
 इदानीं पालयिष्यामि शृणु मे घञन परम् ॥ ५१ ॥

इत्युक्तो धामदेवेन मुनिना स मर्हीपनिः । प्रणम्यप्रयतो भूत्वा पप्रच्छ च पुन पुन
 कथ यास्यन्ति मे हृत्या गौब्राह्मणसमुद्भवा । उपदेशप्रदानेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा धामदेवो महामुनिः ।

कथयामास माहात्म्यं लिङ्गस्यास्य यशस्विनि ॥ ५४ ॥

महाकालचनं गच्छ महाराज ममाज्ञया । तत्रास्ते देवदेवोऽपि जगद्ग्यापी जटेश्वर
 पापसङ्घप्रहर्ता च सचवदेषु पश्यति । देवस्यानरकेशस्य उत्तरे स व्यवस्थितः ॥ ५६ ॥
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा धामदेवस्य पार्थिवः । आजगाम त्वरायुक्तो महाकालचनोत्तमै
 तत्र दृष्ट्वा जगद्गन्ध देवदेव जटेश्वरम् । स्तुतिं चकार राजेन्द्रो भक्त्या परमया पुनः ।
 शिवाय ते नमो नित्यं विश्वकाय नमोनमः ।

नमो दिव्याय गुह्याय गूढव्रतशरीरिणे ॥ ५६ ॥

नमो जटाय रामाय माययाक्रान्तकारिणः । नमोऽस्तु बहुरूपाय नमो नीलामरूपिणे
 नमो भोगाय धन्नाय नमोऽस्तु गगनात्मने । नमो घट्टिसमूहाय नमस्ते निर्मलाकर
 नमो महान्धकाराक नमस्त शत्रघातिते । नमः ससारपापाय दिव्यरूपशरीरिणे ॥
 नमः कनकघणाय नमो मोहितमोदिने ॥ ६२ ॥

नमः सुररूपाय सुराचिंताय नमो धिरूपाय प्रहृते पराय ।

नमोनमो रूपनिराध्रयाय श्यामासुररूपाय नमो नमस्ते ॥ ६३ ॥

इति स्तुतस्तदा देवि महादेवोमहेश्वरः । जटापेटितसर्वाङ्गो लिङ्गमध्याद्यनिस्सृतः

भस्मवर्चितमर्घाङ्गो भोगिभोगाङ्गदोज्ज्वलः ।

हिमराशिनिभाकारो राजताचलनिर्मलः ॥ ६५ ॥

सुकालतानिमाभिस्तु जटामिर्भूपितो विभुः ।

कपिलामिः करालाभिर्विकटाभिश्च वेष्टितः ॥ ६६ ॥

भोगीन्द्रफणवद्गामिः सितपीतादिभिस्तथा ।

नदीरूपाभि (रे ?) रूनाभिः शोभितोऽसौ जटेश्वरः ॥ ६७ ॥

राजानं प्रत्युवाचेद् घघनं पर्वतात्मजे !। स्तोत्रेणानेन राजेन्द्र तुष्टोऽहंतोपितस्त्वया
जटीभूतं घने पापं गतं मद्दर्शनेन वै । तस्मान्स्थानं परं गच्छ मदीयं शाश्वतं मुदा
इत्युक्तो देवदेवेन वीरधन्वामहीपतिः । जगाम परमं स्थानं दाहप्रलयवर्जितम् ॥

कामगेन विमानेन स्तूयमानो गणैः प्रिये । पापसङ्गेन मुक्तोऽसौ जटीभूतेशदर्शनात्

लिङ्गश्चातः समाख्यातो नाम्ना देवो जटेश्वरः ।

जटेश्वरं वरारोहे! ये पश्यन्ति सुमक्तितः ॥

तेषां पापं जटीभूतं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ७२ ॥

येऽर्चयन्ति सदा देवि देवदेवं जटेश्वरम् । तेषां बलंप्रभावश्च सौभाग्यं च भविष्यति

येऽप्यन्ये देवगन्धर्वा यक्षराक्षसमानवाः । लिङ्गं च पूजयिष्यन्ति विधिवद्भक्तिभावतः

तेऽपि कामानवाप्स्यन्ति यांश्च कांश्चसुदुर्लभान् ।

ऐश्वर्यं धर्ममतुलं दीर्घमायुररोगताम् ॥ ७५ ॥

निःसपत्नत्वमतुलं यच्चान्यत्तदवाप्नुयात् ।

पापिनः क्रूरकर्माणो येऽपि लिङ्गं समाधिताः ॥

तेऽपि पापविनिमुक्ता भविष्यन्ति गतज्वराः ॥ ७६ ॥

जटेश्वरंप्रपश्यन्ति भक्तया ये च दिनेदिने । ते धर्मघनसौभाग्यैर्भविष्यन्ति समन्विताः

व्याधितो व्याधिना मुक्तो दुःखी दुःखात्प्रमुच्यते ।

दर्शनात्तु भवेत्सद्यः सर्वपातकवर्जितः ॥ ७८ ॥

जटेश्वरस्य माहात्म्यं ये पठिष्यन्ति पार्वणि ॥

प्रागमये व्याधरूपेणनिहिधाधिपिने मृगान् । दृढ जागरणरात्रावामलक्ष्यास्तरौरुधः
 फाल्गुनामलपक्षे त्वामलक्ष्येकादशीशुभा । पुष्यर्क्षयोगिनीतस्याजामदन्यप्रदक्षिणा
 पूजा लोकै कृतादूष्ण विस्मयेनत्वया पुरा । अकामादुपवासोऽभूत्तस्यांजागरणपुन
 तत्प्रभावाद्भू राजा महाबलपराक्रम । तथा सरक्षितो राजन्मलेच्छयर्गाहनेऽधुना ॥
 निहता शत्रव सर्वे तथैव शुभमाप्स्यसि । पूर्वकर्मधिपाकेन ब्रह्महत्या समागता ॥
 ज्ञाता तप प्रभावेन मया योगबलेन च । जटीभूत शरीरं ते पापसङ्घन पार्थिव
 इदानीं पालयिष्यामि शृणु मे ध्वनन परम् ॥ ५१ ॥

इत्युक्तो वामदेवेन मुनिना स महीपति । प्रणम्यप्रयतो भूत्वा पप्रच्छ च पुन पुन
 कथ यास्यन्ति मे हत्या गोब्रह्मणसमुद्भवा । उपदेशप्रदानेन प्रसाद् कर्तुमर्हसि ॥
 तस्य तद्वचन ध्रुत्वा वामदेवो महामुनि ।

कथयामास माहात्म्य लिङ्गस्यास्य यशस्विनि ॥ ५४ ॥

महाकालधन गच्छ महाराज ममाक्षया । तत्रास्ते देवदेवोऽपि जगद्भ्रूयापी जटेश्वर
 पापसङ्घप्रहर्ता च सधवदेपु पठ्यते । देवस्यानरवेशस्य उत्तरे स ध्यवस्थित ॥ ५६
 तस्य तद्वचन ध्रुत्वा वामदेवस्य पार्थिव । आजगाम त्वरायुक्तो महाकालधनोत्तमे
 तत्र दृष्ट्वा जगद्भ्रूय देवदेव जटेश्वरम् । स्तुतिं चकार राजेन्द्रो भक्त्या परमया पुन ॥
 शिवाय ते नमो निर्यं विश्वकाय नमोनम ॥

नमो दि-पाय गुह्याय गूढव्रतशरीरिणे ॥ ५६ ॥

नमो जटाय रामाय माययात्रा-न्तकारिणे । नमोऽस्तु बहुरूपाय नमो नीलामरुपिणे
 नमो भोगाय धूम्राय नमोऽस्तु गगना-ग्ने । नमो चण्डिसमूहाय नमस्ते निर्मलाकर
 नमो महान्धकाराक नमस्ते शत्रघातिने । नम ससारपाराय दिव्यरूपशरीरिणे ॥
 नम कनकवर्णाय नमो मोहितमोहिने ॥ ६२ ॥

नम सुरुपाय सुरार्चिताय नमो विरूपाय प्रकृते पराय ।

नमोनमो रूपनिराध्रयाय श्यामासुरुपाय नमो नमस्ते ॥ ६३ ॥

इति स्तुतस्तत्र देवि महादेवोमहेश्वर । जटावेष्टितसर्वाङ्गो लिङ्गमध्याद्यनिस्तुतः

गृहाण परशुं पुत्रं वह्निज्वालोद्बद्धं दृढम् । अनेन शितशस्त्रेण ततः ख्यातो भविष्यति
अथ केनापि कालेन कार्तवीर्याञ्जुनो नृपः । हैहयानां कुले जातः सहस्रबाहुविश्रुतः
जघान जमदग्निं तु कामधेनुकृतेकुधीः । पितरं निहतं दृष्ट्वा रामः क्रुद्धोऽब्रवीदिदम्
अथ पश्यन्तु मे वीर्यं त्रयो लोकाः सनातनम् ।

स च पश्यतु दुर्वृद्धिर्ब्रह्महा कृतवीर्यजः ॥ १० ॥

मत्पिता निहतो येन सत्कर्मनिरतः सदा । तस्य बाहुसहस्रं तु छेत्स्यामीह न संशयः
इत्युक्त्वा क्रोधरक्ताक्षः कार्तवीर्याञ्जुनं भुवि ।

धर्मयित्वा यथाकामं क्रोशमानं पुनः पुनः ॥ १२ ॥

कृत्स्नं बाहुसहस्रं च चिच्छेद भृगुनन्दनः । परश्वधेन तीक्ष्णेन ज्ञातिभिः सहितं तदा
रथस्थं पातयामास जघान नृपतिं प्रिये ! त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवीतेन निःक्षत्रियाकृता
कृत्वा निःक्षत्रियां चैव भार्गवः स महाबलः । सर्वपापविनाशाय वाजिमेधेन चेष्टवान्
तस्मिन् यज्ञे महादाने दक्षिणां भृगुनन्दनः ।

मारीचाय ददौ प्रीतः कश्यपाय वसुन्धराम् ॥ १६ ॥

वारुणांस्तुरगाञ्छुभ्रात्रथं च रथिनां वरः । हिरण्यमक्षयं धेनूगं जेन्द्रांश्च महामतिः
तदा तस्मिन् महायज्ञे वाजि मेधे महायशाः । तथापि न गता हत्या ह्यनेकप्राणिसम्भवा
एवं किल पुराणेषु सर्वाङ्गमभिदादिषु । विश्वस्तघातिनां चैव निष्कृतिः श्रूयते यथा
अश्वमेधेन यज्ञेन ब्रह्महत्या विनश्यति । अथवा द्वादशाब्देन यद्येकाऽऽस्याकृता भुवि
मया पुनर्नृशंसेन बहवः प्राणिनो हताः । विश्वस्ताश्च प्रमत्ताश्च गर्भस्थाश्च पुनः पुनः
स्त्रियो वृद्धाश्च बालाश्च माता चैव विशेषतः । इति दुःखान्वितो रामो विषादं परमंगतः
चिन्तयित्वा मुहूर्तं तु गतो रैघतकं गिरिम् । तथा तपोऽतपद्धोरं बहून्वर्षगणान् प्रिये
तथापि न गता हत्या ह्यनेकप्राणिसम्भवा ।

अथ रामो जगामाथ महेन्द्रे मलये तथा ॥ २४ ॥

सह्ये हिमालये रम्ये पुण्ये वदरिकाश्रमे । चरित्वा पर्वतान्सर्वांस्नानार्थं नर्मदां ययी
यमुनां चन्द्रभागां च गङ्गां त्रिपथगामिनीम् ।

हरावतीं घितस्ता च परा चर्मण्वतीं शुभाम् ॥ २६ ॥

विशालां कपिला दुर्गां गम्भीरां गोमतीं शिघाम् ।

गोदावरीं दशाणां च पुण्या भीमरथीं तथा ॥ २७ ॥

गया चैव कुठक्षेत्र नैमिषं पुष्कर तथा । अट्टहास प्रमास च केदारममरीश्वरम् ॥ २८

वृत्तयात्रोऽपि तु खार्त्तश्चिन्तयामास भार्गव ।

न नून तीर्थमाहात्म्य दृश्यते भुवि साम्प्रतम् ॥ २९ ॥

न गनाब्रह्महत्यामेकतोषमो निरर्थकः । मिथ्यातत्कथ्यते शास्त्रेतीर्थदानादिभिः शुभैः

यदि स्यात्सत्यमेतच्च नष्टं जातं कथं मम ॥ ३० ॥

वत्स्मिन्नेष काले तु नारदो मुनिपुङ्गव । आजगाम तमुद्देश यत्र रामोव्यवस्थितः

विषण्णघदनो दीनश्चिन्तयान पुन पुन । दृष्ट्वा तथाविधोराम प्रत्युवाचाघनारदम्

भोभो नारद दीवर्षे ! शृणु मे परमं वच । जननी निहता पूर्वं पितुर्वाक्पादुद्विजोत्तम

पितु पराभवाद्भूमौ भूमिपाला मया हता ।

गर्भाविदारिता स्त्रीणां घाला वृद्धाश्चयोपिता ॥ ३४ ॥

निरन्तरा हता लोका विशोऽनेनादयालुता । पश्चादुपुणा समुपपन्ना परलोकं ममेक्षत

यत्र कृतोऽश्वमेधश्च दत्त दानमनेकधा । स्नातोऽहं सर्वतीर्थेषु सब्रह्मव्रजेषु च ॥ ३६

पवतेषु तपस्तप हुत जप्त निरन्तरम् । ब्रह्महत्याविनाशार्थं किं किं नात्र मया कृतम्

परं नैव गता हृत्या तस्मात्सर्वं निरर्थकम् ॥ ३८ ॥

इतितस्त्ववच श्रुत्वा नारदोभगवानृषि । प्रत्युवाच हितसत्यच्चिराभ्यात्वावचस्तदा

भोभो राम किमात्मानं न स्मरस्यधुना हरिम् ॥ ३९ ॥

त्वयैव कथितं पूर्वं ब्रह्महत्याविनाशनम् । महाकालघने क्षेत्रे क्षेत्राणामुत्तमं परम् ॥

तस्मिन्क्षेत्रे महालिङ्गं ब्रह्महत्याविनाशनम् ॥ ४० ॥

जटश्वरो महामागं विद्यते रावनिद्धिदम् । हताघनाररामत्वतप्रगच्छाविलम्बितम्

नारदस्य वच श्रुत्वा स्मृत्या क्षेत्रमनुत्तमम् ॥ ४१ ॥

जगाम त्वरितं देधि महाकालघने ततः । लिङ्गमारधयामास ततो हत्यागताक्षयम्

लिङ्गमध्यादहं देवि! प्रसन्नो निर्गतस्तदा ॥ ४२ ॥

जामदग्न्यो मया प्रोक्तः कान्तकामं ददाम्यहम् ।

स प्रोवाच ततो रामो भक्तिनम्रात्मकन्धरः ॥ ४३ ॥

त्वत्पादपङ्कजे भूयाद्भक्तिर्मे विपुला सदा । धरमेतं प्रयच्छाद्य यदि तुष्टो महेश्वर ॥
इत्युक्तोऽहंतदातेनयथातुष्टेनपार्वति । तस्मै दत्ता मयाभीष्टावरा कीर्त्तिकरास्थितिः
अद्यंप्रभृति ते नाम्ना देवःख्यातोभविष्यति । यदारामेश्वर इति त्रिषु लोकेषु गीयते
भक्त्याये पूजयिष्यन्ति देवं रामेश्वरंपरम् । आजन्मप्रभवं पापंतेपांनश्यतितत्क्षणात्
स एव पुण्यवान्पूज्य इह लोके परत्र च । यःपश्यतिनरो भक्त्या देवं रामेश्वरंशिवम्
येऽनुमोदन्तिदेवस्य दर्शनंयजनं तथा । तेऽपि पापविनिर्मुक्ताः प्रयान्तिमममन्दिरम्
यच्चापि पातकं घोरं ब्रह्महत्यासहस्रकम् । तत्पापं विलयं याति रामेश्वरसमर्चनात्
दुष्प्राप्यं यत्फलं विप्रैर्वाजपेयादिभिर्मखैः । प्राप्यते तत्सुखेनैव श्रीरामेश्वरदर्शनात्
ये हताभिमुखाःशूरागोविप्रार्थे रणाजिरे । गतिरभ्यधिकान्तेभ्यो दृष्ट्वारामेश्वरंशिवम्
जितास्तेन सदा लोका रामेणैव जगत्त्रयम् ।

दृष्टं येन सदा भक्त्या लिङ्गं रामेश्वरं शिवम् ॥ ५३ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । रामेश्वरस्य देवस्यशृणुत्वं च्यवनेश्वरम्
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमोऽवन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये रामेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

त्रिंशोऽध्यायः

च्यवनेश्वरप्रभावरर्णनम्

श्रीविश्वनाथ उवाच

त्रिंशत्तम विज्ञानीहि त्वं देवि च्यवनेश्वरम् । यत्परस्परं राजस्य राजस्यो राजस्ये
भृगोर्महर्षे पुत्रश्च च्यवनो नाम पावति । स्थाणुभूतस्तपस्नेपे निराहारो महामुनि
वितस्तायास्तटेरम्ये बहुवर्यगणान्किल । सधर्मीकोऽभवद्विप्रोलताभिरभिसम्भृत
कालेन महनादेवि समाकीर्ण पिपालकं ।

तथा स सम्भृतो धीमान् मृतिरिच्छित्त्वं सर्वश ॥ ४ ॥

आज्ञागाम समुद्देश विद्वत्तं वन उत्तमे । शर्वातिर्नाम धर्मात्मासुदुम्ब्यो मुदान्वित
तस्यस्त्रीणासहस्राणिव चार्यासन्परिग्रह । एकेवतु सुता सुभू सुकन्यानामनामत
सा सखीभि परिवृता सर्वाभरणभूयिता ।

सा भ्रम्यमाणा वटमीके दृष्ट्वा भागवचसुधी ॥ ५ ॥

सा कौतुकात्कण्ठकेन बुद्धिमोहवती तदा ।

किं नु खल्विदमिदमुक्त्वा निर्दिभेदाऽस्य लोचने ॥ ८ ॥

भभवत्सतयाविद्धो नेत्रयो परमार्तिमान् । तत शयातिसैन्यस्यशङ्कन्मूत्रसमारणम्
ततो रुद्धे सहन्मूत्र पयतप्यत पार्थिव । प्र युवाच तत क्रुद्धो राजा गद्रदया गिरा
केनापटनमद्येह भागवस्य महात्मन । तपोनियस्य वृद्धस्य रोगणस्य विशेषत
ज्ञातवायदिवाज्ञाततद्दिदूत माधिरम् । तस्यु सैनिका सर्वे न विद्योऽपट्टतम्बयम्
तत स पृथिवीपाल साक्षा चोद्येण च स्वयम् ।

पयपृच्छत्स्ववर्गञ्च भूयोभूय सुदु खित ॥ १३ ॥

पितरंदु खित दृष्ट्वा सुकन्यातमयाप्रवान् । मयाकिञ्चिद्यत्नमाकेदृष्ट्वास्वमतिच्छधि
क्षयोतवदचिज्ञानं तन्मया विद्वमन्तिकम् ।

एतच्छ्रुत्वा तु शर्यातीर्वल्मीकं क्षिप्रमभ्यगात् ॥ १५ ॥

तत्रापश्यत्तपोवृद्धं वयोवृद्धं च भार्गवम् । प्रार्थयामाससैन्यार्थेप्राञ्जलिः स महीपतिः
अज्ञानाद्द्वालया यत्तेऽपकृतं तु महीसुर । इमामेव च ते कन्यां ददामि सुदृढव्रताम्
भार्यार्थं त्वं गृहाणेमांप्रसीदद्विजसत्तम । ततोऽब्रवीन्महीपालंच्यवनो भार्गवस्तथा
यद्यवम्प्रतिगृह्येतां क्षमिष्यामि महीपते ॥ ददौ दुहितरं तस्मै च्यवनाय महीपतिः
प्रतिगृह्य च तां कन्यां भगवान्प्रससाद् ह । प्राप्ते प्रसादे राजाथससैन्यो विषयंगतः

सुकन्याऽपि पतिं लब्ध्वा तपस्विनमनिन्दिता ।

नित्यं पर्यचरत्प्रीत्या तपसा नियमेन च ॥ २१ ॥

कस्यचित्त्वथःकालस्य नासत्यावश्विनौ प्रिये ॥

कृताभिपेकां विवृतां सुकन्यां तामपश्यताम् ॥ २२ ॥

तां दृष्ट्वा दर्शनीयाङ्गीं देवराजसुतामिव । ऊचतुः समुपद्रुत्य कस्य त्वमतिशोभने ॥
सा प्रोवाचमहाभागा पतिव्रतपरायणा । शर्यातितनयाञ्चैव भार्या च च्यवनस्य हि
ततोऽश्विनौ प्रहस्येनामत्रूनां पुनरेव तु । कस्मादेवंविधा भूत्वाजराजर्जरितंपातम्
त्वमपास्येह कल्याणि कामभोगवहिष्कृता । वृद्धं च्यवनमुत्सृज्य वरयस्वैकमाद्ययोः
पत्ययं देवगर्भाभे मा वृथा यौवनंकृथाः । एवमुक्त्वा सुकन्या तु दस्त्री ताचिदमब्रवीत्
रताहं च्यवने देवे मैवं मा पर्यशङ्कतम् । ततोऽब्रूनां पुनस्त्वेनामावां देवभिषग्वरो ॥

युवानं रूपसम्पन्नं करिष्यावः पतिं तव ।

एतेन समयेनावामामन्त्रय सुमध्यमे ॥ २६ ॥

सा तयोर्वचनं श्रुत्वा कथयामास भार्गवे ।

तच्छ्रुत्वा च्यवनो भार्यां क्रियतामित्यभाषत ॥ ३० ॥

ऊचत् राजपुत्रीं तां पतिस्तव विशत्वपः । ततोऽप्सुच्यवनःशीघ्रंरूपार्थीप्रविवेशह
अश्विनावपि तत्काले सरःप्राविशतांप्रिये । ततो मुहूर्त्ताद्दुत्तीर्णाःसर्वेतेसरसस्तदा
दिव्यरूपधराः सर्वे युवानो दिव्यकुण्डलाः । तुल्यवेपधराश्चैव मनसः प्रीतिवर्द्धनाः
तेऽब्रुवन्सहिताःसर्वेवृणीष्वान्यतमंशुभम् । अस्माकमीप्सितंभद्रे पतित्वेधरवर्णिनि

सा समीक्ष्य तु तान्सर्वास्तुल्यरूपधरान्स्थितान् ।
निश्चित्य मनसा बुद्ध्या देवी धत्ते स्वक पतिम् ॥ ३५ ॥
लब्ध्वा तु व्यचनो भार्या वयोरूप तु धाम्छितम् ।
हृष्टोऽब्रवान्महातेजास्तौ नासत्याविद् धव ॥ ३६ ॥

यदह रूपसम्पन्नोवयसाचसमन्वित । हृतो भवद्बुध्या वृद्ध सन्भार्याश्चप्राप्तवानिमाम्
तस्माद्युवा करिष्यामिप्रीत्याहसोमपायिनौ । सत्यमतस्रसन्दहादेवराजस्यपश्यत
तच्छ्रुत्वाहृष्टमनसौ दिवदेवोप्रजतमनु । याजयामाससामार्होनासत्यावभिवनाविति
भिवर्जो देवताना हि कमणा तेन गर्हितौ ।

आभ्यामथाय सोम त्व प्रदास्यसि यदि स्वयम् ॥ ४० ॥

धञ्ज ते प्रहरिष्यामि घोररूप सुदारुणम् । एवमुक्त स्मयन्निद्रमभिषीक्ष्यसभागध
बलिन घासघ ज्ञात्वा चिन्तयामास सत्वरम् ॥ ४१ ॥

देवमाराधयिष्यामि महादेव महेश्वरम् । यस्य कमकर शको यस्य देवाचशानुगा
य समर्धो जगद्गोप्ता सृष्टिसंहारकारक ॥ ४२ ॥

इत्युक्त्वाचप्रचनोदेवि महाकालवनगत । रामेश्वरस्य देवस्यलिङ्गमीशानत स्थितम्
श्रद्धयाराधित तन व्यचनेन महात्मना ॥ ४३ ॥

तस्यप्रसन्नो रुद्रस्तु स धञ्जादभयन्दरी । तस्य प्रहरतो बाहु स्तम्भयामासभाग
समाराधनतुष्टस्यलिङ्गस्यास्यप्रभावत । एतस्मिन्नन्तरैर्बालानि सृतालिङ्गमध्यत
तया देवगणा सर्वे दह्यमाना विचेतस । प्रोचुगद्गदया घाघा धूमेनाग्धाहृतेक्षणा
क्रियेता सोमपावेतावभिवर्जो बलसूदन । देवाना वचन श्रुत्वा व्यचन भयपीडित
प्रत्युवाच तत शक्र प्रणामानतकन्धर ॥ ४७ ॥

सोमपावभिवर्जावेतावद्यप्रभृति भागध । भविष्यतस्तत सर्वमेतत्सरय ब्रवीमि ते ॥
मा तैऽतिष्यामिसंरम्भो भविष्यति तपोधन ।

लिङ्गस्याऽस्य प्रभावोऽय यदह निष्प्रमीकृत ॥ ४६ ॥

ननस्त्वभ्रामधेयेन प्रसिद्धिभु वि यास्यति ।

आराधितं यतो देवि! च्यवनेन महात्मना ॥ ५० ॥

च्यवनेश्वरमेतद्वै ख्यातं त्रिभुवनेऽभवत् । भक्ता ये पूजयिष्यन्ति देवेशं च्यवनेश्वरम्
आजन्मप्रभवं पापं तेषां नश्यति तत्क्षणात् ॥ ५१ ॥

यः पश्यति नरो नित्यं च्यवनेश्वरसञ्ज्ञकम् ।

जन्मदुःखजरारोगैर्मुक्तो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ५२ ॥

यंयं काममभिध्यायेन्मनसाभिमतं नरः । त तं दुर्लभमाप्नोति च्यवनेश्वरदर्शनात् ॥

नियमेन प्रपश्यन्ति ये देवं च्यवनेश्वरम् । ते प्रयान्ति तत्रुं त्यक्त्वामदीयेभुवनेप्रिये

यः शृणोति कथां पुण्यां सर्वपापहरां शुभाम् ।

स पुण्यात्मा परं स्थानं याति दिव्यं न संशयः ॥ ५५ ॥

भक्तिहीनः क्रियाहीनो यः पश्यति प्रसङ्गतः ।

स पुण्यां गतिमाप्नोति योगिगम्यां यशस्विनि ! ॥ ५६ ॥

पुष्पैर्विचित्रैर्ये देवं यजन्ते च्यवनेश्वरम् । संसारार्णवमुल्लङ्घ्यते यान्ति परमं पदम्

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः ।

च्यवनेश्वरदेवस्य शृणु खण्डेश्वरं शिवे ॥ ५८ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

त्रिशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

किं हर्षकारणं ब्रह्मन् । येन नृत्यसमन्वितः ॥ १३ ॥

अगस्त्य उवाच

अहो भूपालमूढस्त्वं महामूर्खाश्च मन्त्रिणः । अहोपुरोहितो मुग्धो येन जानन्ति मे मतम्
ईदृशा अपि जायन्ते राजानो यस्य दर्शनात् । एवमुक्तस्ततो राजा कृताञ्जलि रभापत
न जानीमो घयं ब्रह्मन्नभिप्रायं तवाधुना । कथयस्व महाभाग यद्यनुग्रहकृद्भवान् ॥

अगस्त्य उवाच

इयं राज्ञी त्वदीयाऽभूद्भासी वैश्यस्य वैदिशे । नगरे हरिदत्तस्य त्वमस्याः पतिरेव च
खण्डव्रतप्रभावेण जातः कर्मकरो भवान् ॥ १७ ॥

स च वैश्यो महाकाले गत्वा देवं महेश्वरम् । अर्चयामास विधिवद्गन्धपुष्पादिभिः शुभैः
अभ्यर्च्य तु गृहं यावद्भवन्तो रक्षपालकी । ततः कालेन महता मृतौ द्वावपि दम्पती
तेन पुण्येन ते जन्म प्रियव्रतगृहेऽभवत् । इयं च पत्नी ते जाता पुरा वैश्यप्रदासिका
परकीयप्रसङ्गेन सञ्जाता भूमिरुत्तमा । राज्यं पत्नी सुता साधुरित्युक्तं वचनं मया
तस्य देवस्य माहात्म्याद्यजन्तं विविधैर्मखैः ।

पश्यामि त्वां महीपाल! भूपालशतवेदितम् ।

अतः साधुपुरा प्रोक्तं मया तव महीपते ! ॥ २३ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा कुम्भयोनेर्महात्मनः । महाकालवने गन्तुं मर्तिचक्रे महीपतिः
ततः सान्तःपुरः प्रायः सन्नेन सार्द्धं महर्षिणा ॥ २४ ॥

अगस्त्यकथितं लिङ्गं ददर्श श्रद्धया, पुनः । पूजयामास विधिवत्पत्न्या सार्द्धं महीपतिः
ततस्तुष्टदादेवो नृपं प्राहामितद्युतिः । मनोऽभीष्टं तपस्तेऽस्तु भोगमैश्वर्यमेव च
कुलं प्रभावं सौभाग्यं दीर्घमायुररोगिताम् ।

निःसपत्नं ततो राज्यं कृत्वा स्वर्गमवाप्स्यति ॥ २७ ॥

इत्युक्तो देवदेवेन गतोऽसौ विप्रयं स्वकम् । निष्कण्ठकंततो राज्यं कृत्वा स्वर्गगतः प्रिय
अनेकजन्मचरितं खण्डव्रतकदम्बकम् । सम्पूर्णमभवद्देवि लिङ्गस्यास्य प्रभावतः
अतः खण्डेश्वरो देवो विख्यातो भुवनत्रये ।

ये पश्यन्ति नरादेवि! देव खण्डेश्वरं शिषम् ॥ ३० ॥

खण्डमतानि पूर्णानितेषामाशु भवन्ति हि । तप खण्डमतेखण्डदानखण्डचयत्कृतम्
तत्सर्वं पूर्णता याति श्रीखण्डेश्वरदर्शनात् ॥ ३१ ॥

दृष्ट्वा खण्डेश्वरं देव पापघिघ्नै प्रमुच्यते । सप्तजन्मकृतीर्देवि! मनोवाक्कायकर्मभिः ॥
दृष्ट्वा खण्डेश्वर देव कृतकृत्यत्थमाप्यते ।

तस्य नश्यति दौर्भाग्य सप्तजन्मोद्भव प्रिये ! ॥ ३३ ॥

खण्डेश्वरेऽर्चिते देवे सर्वे देवा सपासवा । सम्नुषा घरदाश्चैव भवन्तिघरघर्णिनि
देव खण्डेश्वरं ये वैयजन्ति श्रद्धयाप्रिये । पुण्यैर्नानाधिपै कानि सुतन्धैश्चविशेषतः
धूपदीपैर्नमस्कारैर्जपै स्तोत्रै पृथग्विधै ।

ते सर्वे कामसम्पन्ना श्रीमन्तो राज्यसयुताः ॥ ३६ ॥

दीवायुष शुभावाश जायन्ते देहिनोऽमला ।

अतिश्रेष्ठा गतिस्तेषा विशोका नित्यमक्षया ।

खण्डेश्वरप्रसादेन जायन्ते नाऽत्र क्षय ॥ ३७ ॥

एते च विष्णुब्रह्मेन्द्रकुबेरदहनादय । परा सिद्धिं सुसम्प्राप्ता खण्डेश्वरसमर्चनात्
एष ते कथितो देवि प्रभाव पापनाशन । खण्डेश्वरस्य देवस्य शृणुष्वैषत्तनेश्वरम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणप्रकाशीतिसाहस्र्या संहितायां पञ्चमेऽघन्तीखण्डे
घनुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये खण्डेश्वरमाहात्म्यघर्णननामैकत्रिंशोऽध्याय ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः

पत्तनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

त्रिषु लोकेषु विख्यातं द्वात्रिंशत्तममुत्तमम् । विद्धिसिद्धिप्रदं पुंसां पत्तनेश्वरमीश्वरम्
पुराऽहं पर्वते देवि! मन्दरे चारुकन्दरे । क्रीडन्साद्धं त्वया पृष्टः कदाचिद्रहसि स्थितः
किमर्थं पर्वतं त्यक्त्वा कैलासं रमणीयकम् । मुक्ताफलशिलाशुभ्रं शङ्खचन्द्रांशुनिर्मलम्
सिद्धचारणगन्धर्वकिन्नरोद्गीतनादितम् । सदा पुष्पद्रुमच्छन्नं कदलीवनराजितम् ॥
अथ क्रौकिलचक्राह्वचकोरकुरराकुलम् । पुण्यलोकोपमं स्थानं त्रिविष्टपविभूषणम्
महाकालवने शून्ये नानागुल्मलतावृते । गजेन्द्रगजशार्दूलसिंहशम्बरसङ्कुले ॥ ६ ॥
ऋक्षवानरगोमायुजन्तुकादिविराजिते । मयूरसर्पमार्जारमृषिकादिविराजिते ॥

कथं वासः कृतो देव! कौतूहलमिदं मम ॥ ८ ॥

इति पृष्टस्त्वया देवि! मन्दरे चारुकन्दरे । मया प्रोक्तं प्रसन्नेन पत्तनं च मम प्रिये ॥
महाकालवनं रम्यं स्वर्गात्सुखकरं परम् । श्मशानपीठसदृशत्रवनोपरसमाश्रितम् ॥
अनौपम्यगुणं विद्धि पत्तनं पर्वतात्मजे ! एवं पत्तनदेवो वै न दृष्टो भुवनत्रये ॥

गीतवादित्रचातुर्यैः स्पर्द्धते यः सुरालयम् ॥ ११ ॥

एतस्मिन्नन्तरे देवि! देवर्षिर्नारदो मुनिः । द्रष्टुकामः समायातो मन्दरे मां यशस्विनि
विनोदार्थं मया पृष्टस्त्वत्प्रियार्थं कुतूहलात् ।

क त्वया गमितः कालः कल्पसङ्ख्यो महामुने ! ॥ १३ ॥

कस्मिन्नाश्रमसंस्थाने तपसःसंचयः कृतः । तीर्थानिकानि भ्रान्तानि कृते रतिरभूच्चिरम्
कौतुकं दृष्टपूर्वं तु वद मे मुनिसत्तम ! इति पृष्टो मया देवि! ब्रह्मपुत्रो महामुनिः ॥

कथयामास वृत्तान्तं पत्तनस्य प्रयत्नतः ॥ १५ ॥

बहूनि संपरिक्रम्य तीर्थान्यायतनानि च । पत्तनानि विदितानि च ॥

अटनार्थं महादेष जम्बूद्वीपे मनोरमे । दृष्टं पत्तनराजश्च सदानन्दकरः पर ॥ १७ ॥

स्वेच्छाकल्पितविन्यास प्रासादशतकल्पित ।

दृच्छाकामफलावाप्तिरनिर्देश्यसुखावहः ॥ १८ ॥

सर्वतुङ्कुसुमामोदसुखस्पर्शानिलावृतः । घीणाघेणुरवैर्घुष्टो मनः प्रहादकारकः ॥

वजेन्द्रनीलवैडूर्यचन्द्रकान्तादिदीपितः । जरामृत्युभयोपेतः सर्वव्याधिविजितः ॥

शकाग्रियमरक्षोब्धिवायुसोमेशसेवितः । ऊर्ध्वधा सप्तलोकेषुपुण्येषुनिवसति हि

सदाप्रमुदिता देवान्तेऽपि काङ्क्षन्ति पत्तनम् ।

तत्र शान्ता महात्मानो निवसन्ते महेश्वरः ॥ २२ ॥

चिद्योतितदिशो दान्ता सूर्यवैश्वानरप्रभाः । दिव्याम्बरधराधीराजटामुकुटधारिण

चिप्रामाहेश्वरा पुण्या क्षत्रियाहरतत्परा । मुमुक्षवस्तपोनिष्ठावैश्या शूद्राश्चिरायुषः

स शुभ्ररूप स च लोहिताकृति स चापि पीत स सितेतर क्वचित् ।

स नामधेय स च नामवज्र्यं सोऽदृश्यरूप स च दृष्टरूप ॥ २७ ॥

क्वचिद्रविसहस्राक्ष क्वचिदेकरविप्रभः ।

क्वचिच्चन्द्राद्विशिष्येत क्वचिद्गुलिकान्तिमान् ॥ -६ ॥

जन्ममृत्युजरासोमैर्दुःखानि विविधानि च । प्रयान्तिविलय तानि प्रसन्नेपत्तनेश्वरे

एपते कथितो देवि प्रभाष पापनाशन । पत्तनेशस्य देवस्य आनन्देशमतः शृणु

इति श्रीस्कान्दमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहिताया पञ्चमेऽधन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये पत्तनेश्वरमाहात्म्यवर्णन नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

आनन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

त्रयस्त्रिंशत्तमं देवमानन्देश्वरमीश्वरम् । चिद्धि पापहरं पुण्यं सर्वसम्पत्करं सदा ॥
पुरा राथन्तरे कल्पे बभूव पृथिवीपतिः । अनमित्र इति ख्यातः सार्वभौमो महीतले
सधर्मात्मा महात्मान्न पराक्रमधनोऽनृपः । अतीत्यसर्वभूतानि बभौ भानुरिवाव्ययः
समः शत्रौ च पुत्रे च मित्रे च परधर्मवित् । गिरिभद्राग्निरेःपुत्रीतेनोढा वरवर्णिनी
अतीवचल्लाभासाच्च प्राणेभ्योऽपिगरीयसी । आनन्दइतिपुत्रोऽभूत्तस्यज्ञानरतःसुधाः

जातमात्रो निजोत्सङ्गे स्थिरमुल्लाप्य वै पुनः ।

परिष्वजति हार्दैन उल्लापयति पुनः पुनः ॥ ६ ॥

स जातिस्मरणो जातो मातुरुत्सङ्गमास्थितः ।

जहास च तदा माता सङ्क्षुब्धा वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥

भीताऽस्मि किमिदं घत्स! हासो यद्वदने तव ।

अकालबोधः सञ्जातः किंस्वित्पश्यसि शोभनम् ॥ ८ ॥

इत्युक्तोमातरं प्राह सर्वोऽपि स्वार्थमीहते । मां नेतुमिच्छतिपुरोमार्जारी किंनपश्यसि

अन्तर्धानगता चेयं द्वितीया जातहारिणी ॥ ९ ॥

पुत्रप्रीत्याश्रमातस्त्वमतःस्वार्थसमीहसे । उल्लाप्योल्लाप्यबहुशःपरिष्वजसिमांचत

उद्भूते बालके स्नेहात्सम्भ्रमात्स्वीजनोऽप्ययम् ।

ततोऽयमागतो हासः शृणु चाप्यत्र कारणम् ॥ ११ ॥

स्वार्थं प्रसक्तामार्जारीलोलुपा मामवेक्षते । तथान्तर्धानगा चेयं द्वितीयाजातहारिणी

त्वंतु क्रमेणोपमोर्ग्यमत्तःफलमभाप्ससि । नमांजानासिकोऽप्येवंन वै क्षोपकृतंमया

सङ्गतिर्नातिबालानां पञ्चसप्तदिनात्मकम् ।

तथापि छिन्नसि प्रीत्या परिष्वजसि सन्ततम् ॥ १४ ॥

तनेतिवत्स! मोमद्रुत्यलीकं ब्रवीषिमाम् । पुत्रम्यवचनश्रुत्वात्प्रदामाताऽप्रवीदिदम् ।

नाहं त्वामुपकारार्थं घत्स! प्रीत्या परिष्वजे ।

स्वार्थो मया परिष्वक्तो यस्त्वत्तो मे भविष्यति ॥ १६ ॥

इयुक्त्वा सा तमुत्सृज्य निष्पान्ता सूतिकागृह्णात् ।

जहार तत्परित्यक्त सा तदा जानहारिणी ॥ १७ ॥

साहं वातवदाशात्पूवजानिस्मरप्रिये । हैमिन्या शयने न्यम्यद्विक्रान्तस्यमहाभूत-

मत्वा स्वकायं पुत्रं तु विक्रान्तं न महीभृता । हृतं धै नामकरणमानन्दरतिं विध्रुतम् ।

विक्रान्तस्यसुतोर्मातोबोधस्यच द्विजन्मन । शैत्रनामावृत्तस्तेनसंस्कृतोवेदमन्त्रकै-

तृतीयं भक्षयामास बोधपुत्रं निशाचरी । जातिस्मरोऽप्यथानन्दं हृतोपनयनस्तदा

गुरणासमनुष्ठातत्रियतामभिवान्मम् । जनन्या प्रागुपस्थानमित्युक्तो चाक्यमब्रवात्

वन्द्या मे कतमा माता जनित्री पालिनी च धा ।

आनन्दस्य घञ् श्रुत्वा गुरुर्वचनमब्रवीत् ॥ २३ ॥

नग्नियं ते महाभाग जनित्राननकात्मना । विक्रान्तस्याप्रमहिषी हैमिनीतामनामत-

आनन्द उवाच

शैत्रस्य प्रसविशायशैरोऽयं द्विजवेश्मनि । संस्कृतोऽब्राह्मणमन्त्रैर्गिरिभद्रासुतस्त्वहम् ।

गुरुराह ततः कस्य शैत्रं को धा त्वयोच्यते ।

ततः स कथयामास पूववृत्तान्तमादिन ॥ २६ ॥

गुरुवाच

अतीव गहनं घत्सं सद्दुष्टं महदागतम् । न वेत्तिकिञ्चिन्मोहेन भ्रमन्तिममं बुद्धय-

आनन्द उवाच

मोहस्यावसरं कोऽत्र जगत्येव व्यवस्थितः ।

कं कस्य पुत्रो विप्रर्षे! को धा कस्य न शान्धव ॥ २८ ॥

अतः ससारता इति ससारं प्राणिनामिह । महामोहहतं चेतश्चित्रमत्र कथं गुरो-

ब्रह्मपुत्रस्य दुष्टस्य दुःसहस्य सुता भुवि । जातहारिणिकानाम परिवर्त्तयते सुतान्
मातृद्वयं मया प्राप्तमस्मिन्नेव हि जन्मनि । मातृद्वयमथोप्राप्तं जार्ति संस्मरतासता
सोऽहं तपः करिष्यामि चैत्रआनीयतामिति ।

ततः सुविस्मितो राजा सभार्यः सह बन्धुभिः ॥ ३२ ॥

तस्मान्निवर्त्यममतामनुमेने च तम्प्रति । चैत्रमानीय तनयं राज्ययोग्यं चकार सः
सन्मान्यब्राह्मणं येन पुत्रवृद्ध्यासपालितः । सोऽप्यानन्दस्तपस्तेपेमहाकालवनेशुभे
इन्द्रेश्वरस्य देवस्य पश्चिमे लिङ्गमुत्तमम् । भक्त्या ह्याराधयामासतपसाद्गुणैरेणतु
तपस्यन्तं ततस्तन्तुदेवः प्राहशुचिस्मिते । किमर्थं तप्यसे वत्स! तपस्तीव्रं ब्रवीमिति
मनुना भविता भाव्यं पृष्टेन व्रजतत्कुरु । अलन्ते तपसां तस्मिन्स्ततो मुक्तिमवाप्स्यसि
इत्युक्तो देवदेवैरेन तथेत्याह महामतिः । बभूव स मनुर्देवि! ब्रह्मतुल्यो महायशाः ॥

पुत्रानुत्पादयामास लिङ्गस्याऽस्य समर्चनात् ।

कृतं नाम तदा देवैरानन्देश्वरमुत्तमम् ॥ ३६ ॥

आनन्देन यतः प्राप्तासिद्धिर्देवि सुदुर्लभा । अतो नाम सुविख्यातमानन्देश्वरमाक्ष्यताम्
ये पश्यन्ति विशालाक्षि आनन्देश्वरमीश्वरम् ।

ते पुत्रपौत्रसम्पन्ना भविष्यन्ति महीतले ॥ ४१ ॥

ये पांक्षीणं नृणां पापं कोटिजन्मशतोद्भवम् । तेषां भवति सा भक्तिरानन्देश्वरदर्शनात्
तदैव पुरुषो मुक्तो जन्ममृत्युजरादिभिः । यदा पश्यति देवेशमानन्देश्वरसञ्ज्ञकम्
मयोक्तं मुक्तिदं नृणामानन्देश्वरदर्शनम् । स्वर्गापवर्गदं देवमानन्दं लिङ्गमुत्तमम् ॥

अत्र देवैर्विशालाक्षि! पूजितं लिङ्गमुत्तमम् ॥ ४४ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । आनन्देश्वरदेवस्य शृणु त्वं कन्थदेश्वरम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्य आनन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

कन्यदेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

अतुस्त्रिंशत्तमं विद्धि देवभ्यै कन्यदेश्वरम् । यस्य दर्शनप्रायेण सर्वपापे प्रमुच्यते
वितस्तायास्तटेरभ्ये ब्राह्मणोनिवसन्पुरा । वसुवपाण्डवोनाम हरिद्रेणातिपीडितः
ज्ञातिभिश्चपरित्यक्तो दुष्टया भार्यया तथा ।

कन्याप्येका स्थिता यस्य सर्वस्वप्रेमधारिणी ॥ ३ ॥

नेनाह सुनकामन तोषितो गिरिगह्वरे । मयाऽप्युक्त विशालाक्षिपुत्रस्तवभविष्यति
तस्य पुत्र समुपन्न कन्यामध्यादयोनिज ।

शीतोष्णवारिणी कन्या तस्य पुत्रस्य साऽभवत् ॥ ५ ॥

स च लब्ध प्रसादेन मदीयेन वरात्तने । रुद्रेण च वरो दत्त कन्याया भविता पुन
अथ यष्टे गते वर्षे मौञ्जावग्धमचिन्तयत् । तदा मग्धव मुनीन्सर्वाङ्गप्रसाद्य च पुन पुन
नमस्कृत्य ऋषीन्सर्वाङ्गपूजयामास भक्ति ॥ ७ ॥

फलैर्बिचानुसारेण मौञ्जा तस्याप्यवग्धत । तेऽप्युक्ता मुनय सर्वे प्रसाद्य च पुन पुन
दीपतामाशिषोह्यस्मिपुत्राय मुनिसत्तमा । ममपुत्रस्यपुत्रोऽयं दीर्घायुर्जायतां चिरम्
तूर्णाम्भूता स्थिता सर्वे तच्छ्रुत्वा नोत्तरं हृदु ।

यदा ते नोत्तर प्रोचुस्तदा मुनिपरः स्वयम् ॥

ध्यानेन चिन्तयामास नूनमलपायुष सुतम् ॥ १० ॥

इतिहात्पा तु सम्मोहमगमत्सहसामुनि । विल्लापस दुःखार्त्तं सुतस्नेहेनदु खित
वाच्य उवाच

दत्त स्वयं महेशेन ममालपायुः कथं सुत । रुद्रेण च वरोदत्त प्रसन्नेन पुरा मम ॥
मत्पुत्रवपार्यं पुत्रान्ते कन्यामध्याद्भविष्यति ।

जातं च दत्त्वा ह्यल्पायुं मिथ्या त्र्यक्षस्य तद्वचः ॥ १३ ॥

पितरं दुःखितं दृष्ट्वा तूर्णर्णभूतोमुनिस्तदा । स बालःसहसावाक्यं वभापेहर्षवर्द्धनम्
त्यजत भयमिदानीं यन्ममार्थं विपण्णा विनिहतनिजयत्नं प्रेतराजं करोमि ।

शृणुत मम गिरम्भोः सेश्वरा लोकपालाः पितृपतिविजयार्थं सत्प्रतिज्ञाममैषा ॥१५

अतिविपमतपोभिः शङ्करंतोपयित्वा स्वपितुरपि च भक्त्या हन्मिमृत्योर्जयाशाम् ।

किमतिशयविपादव्याकुलास्तात! सर्वेसपदि पितृपतिं तं स्वे वशे स्थापयामि ॥१६

प्रयामि रुद्रं शरणं महेश्वरं देवम्बरं चाप्युमयाऽविहीनम् ।

शृण्वन्तु सर्वेमुनयः समन्तान्न मादृशे मृत्युपराभवोऽस्ति ॥ १७ ॥

तपोभिरुग्रैः शितिकण्ठपादौ प्रसाद्य मृत्युं न चिराद्विनेष्ये ।

कन्थाजवाक्यामृतलोलनेत्राः सञ्जातरोमाञ्चलसत्स्वदेहाः ॥ १८ ॥

पप्रच्छुरेनं मुनयः शिशुं तं जानासि रुद्रं परमं कथं त्वम् ।

वयं चिरं कालमुपासमानास्तपोभिरुग्रैर्व्रतसञ्चयैश्च ॥ १९ ॥

तथापि विद्मो न वयं महेशं ज्ञातस्त्वयाऽसौ कथमभकेण ।

ईहामहे तं किल पुत्र! सम्यक्कृतुं प्रहर्षाद्भुतजातरोमाः ॥ २० ॥

ज्ञातस्त्वया कुत्र कथं महेशो महेश्वरो वै भुवनैकनाथः ॥ २१ ॥

इति तेषां वचः श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम् ।

स बालः कथयामास वृत्तान्तं पर्वतात्मजे ॥ २२ ॥

ममात्र क्रीडतः सिद्धः सिद्धिदः समुपागतः ।

विज्ञायाऽल्पायुषं मां तु घातसल्यादग्रवीदिदम् ॥ २३ ॥

गच्छ पुत्र ममादेशान्महाकालवनोत्तमे । दक्षिणे चास्ति यल्लिङ्गमानन्देश्वरलिङ्गतः

तमाराधयशीघ्रं त्वंचिरञ्जीवीभविष्यसि । तस्योपदेशदानेनज्ञातंसम्यङ्महेश्वरात्

नान्यो देवोऽस्ति लोकेषु सत्यं सत्यं मुनीश्वराः ॥

तस्मादद्यैव यास्यामि महाकालवने शुभे ॥ २६ ॥

लिङ्गमाराधयिष्यामि विपादस्त्यज्यतामिह ।

तस्य तद्वचनं ध्रुवा तेन साद्धं महर्षय ॥ २७ ॥

पिता धविन्मितोद्देवि'सर्वेष्वसमागता । देवमाराधयामासवाल कालजिघांसया
लिङ्गमभ्यासतोवाणीनि सृतापर्वतात्मजे । अहोतुष्टोऽस्मितेघत्सककामप्रददाम्यहम्
वाल उवाच

यदितुष्टोऽसिमेदेवये'षापश्यन्तिशङ्कर ! पापकन्याघिनिमुक्तास्तेसन्तुधिरजीघिन
शालम्यमापितध्रुव्यालिङ्गे'नोक्तयशस्विनि । येनमापूजयिष्यन्तिध्रुवापरयायुता
ने भविष्यन्ति सततं जरामरणवर्जिता ॥ ३१ ॥

लभ्यन्ते परमान्कामान्भविष्यन्ति गणोत्तम ।

पूण्या सर्वेषु लोकेषु सर्वालङ्कारभूयिता ॥ ३२ ॥

एतलभ्यन्ते कन्य प्राञ्जलि समुपस्थित । लिङ्गे'नोक्तं प्रमत्नेन भूयो घरयसुमत'
घतो वे दुर्लभो लोके द्यदानवगुह्यम् । मयायतारितोयस्माभ्रास्त्रयदेयतवापुना ॥
शाले'नोक्तो महादेव यदि देवो घर पुन । मन्ना'नादेवतेष्यातिभू'यातित्रभुपनेभुवि
एवमस्त्रितिलिङ्गे'न प्रोक्तनुष्टेनपार्वति । तदाप्रभृति देवेशो विख्यात कन्यदे'भ्यर
यस्य दशतमात्रेण चिरायुर्जायते नर ॥ ३६ ॥

य समीक्षति तद्विङ्गं कन्यदे'भ्यरमा'भ्यरम् ॥ ३७ ॥

पापकन्याघिनिमुक्तोमुक्तियाम्यतिगौरिस । पुण्ययशस्यगोपंतद्विङ्गं'पापप्रणाशनम्
पुनाति पातकात्मवा'मम नामानुकीर्तनात् ॥ ३८ ॥

नेऽप्यन्या पुष्टशालोके तेवा'जन्मनिरर्घ्यम् । येनं दृष्टोमहाकाले'देषोऽस्मी'कन्यदे'भ्यर
एव ते'कघिनो'द्वि' प्रभायः पापनाशन' । कन्यदे'भ्यरदे'वस्य इन्द्रे'भ्यरमघो'ष्टणु
इति श्रीस्कन्दमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमोऽपरतीक्ष्ण्डे

वनुरशीतिलिङ्गमाहारभ्ये कन्यदे'भ्यरमाहारभ्यवर्णननाम

धनुस्त्रितोऽध्याय ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

पञ्चत्रिंशत्तमं देवमिन्द्रे श्वरमनुत्तमम् । महासिद्धिप्रदं देवि ब्रह्महत्याचिनाशनम् ॥ १ ॥

आसीत्प्रजापतिस्त्वष्टा तस्य पुत्रः कुशध्वजः ।

स्वकर्मनिरतो दान्तो वासवेन निपातितः ॥ २ ॥

तस्य पुत्रं हतं श्रुत्वा त्वष्टा क्रुद्धः प्रजापतिः । अवलुच्य जटामेकामिदं वचनमब्रवीत्

अद्य पश्यन्तु मे धीर्यं त्रयो लोकाः स देवताः । स च पश्यतु दुर्बुद्धिर्ब्रह्महा पाकशासनः

स्वकर्मनिरतो येन मत्सुतो चिनिपातितः ।

इत्युक्त्वा कोपरकाक्षो जटामग्रौ जुहाव ताम् ॥ ५ ॥

ततो वृत्रः समुत्तस्थौ ज्वालामालासमाकुलः । महाकायो महादंष्ट्रो भिन्नाङ्गनचयप्रभः

इन्द्रशत्रुमेयात्मा त्वष्टुस्तेजोऽभिवृंहितः । अहन्यहनिसोऽवर्द्धदिपुपातं महाबलम्

वधाय चात्मनो दृष्ट्वा वृत्रं शक्रो महासुरम् । चिन्तयामास सहसार्कं कृतं सुकृतं भवेत्

एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो वृत्रो बलघताम्बरः । ददर्श वासवं तत्र देवैः सार्द्धं घरानने ॥

दैव्यो वृत्रो महाकायश्चक्रे सङ्ग्राममुत्खणम् ।

नानाशस्त्रास्त्रसङ्क्षोभं भटसङ्घट्टसङ्घट्टम् ॥ १० ॥

छिन्नभिन्नतनुत्राणक्रोधरक्तधरातलम् । लूनाननाव्जप्रकरं करपल्लवदुर्गमम् ॥ ११ ॥

कवन्धसङ्घघटनं घटितामरसैनिकम् । विकीर्णाभरणस्फीतस्फुरद्योधाङ्गभूषणम्

कल्लोलरुधिरोद्गारपाटलीकृतदिङ्मुखम् । तस्मिन्नणे महाभीमे देवान् भिन्त्वा सगुह्यकान्

वासवं वन्धयित्वा तु स्वर्गलोकं जगाम ह । राज्यंचकार निःशङ्को निःसपत्नं घरानने

ततस्तु वद्धे देवेन्द्रे बृहस्पतिरुदारधीः । आजगाम तमुद्देशं यत्र वद्धः शतक्रतुः ॥ १५ ॥

दृष्ट्वा तथा विधं शक्रमाशीर्भिरभिनन्द्य च । वन्धनान्मोचयित्वा तु प्रोवाचेदं वचस्तदा

पट्त्रिंशोऽध्यायः.

मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

मार्कण्डेयेश्वर विद्धि पट्त्रिंशत्तममीश्वरम् । यस्य दर्शनमात्रेण पुत्रघाञ्जायते नरः ॥
प्रह्वयशसमुत्पन्नो मृकण्डोनाम तापसः । वेदाध्ययनसम्पन्नः स चापुत्रो यमूष ह ॥
पुत्रार्थं चिन्तयामास कथं पुत्रो भवेदिति । अपुत्रस्यकुतो लोक इति वेदेषु पठ्यते
तस्मात्तप करिष्यामियेन मे तनयोभवेत् । पयसञ्चित्यबहुधा स जगामहिमालयम्
सकारवसतिघापि तपस्वेभाविनात्मघान् । वायुमक्षोऽम्बुभक्षश्चनिराहारोर्ष्यपादक
शाकमूलफलाहार पर्णाशैकद्विपर्णभुक् । एवमादीनि खान्यानि तपासिसुबहून्यपि
सकारम मुनिस्तत्र वषाणि द्वादशैवतु । न तुष्टोऽहं तदा देवि तपसा दुष्करेण तु
ततो ज्ञात्वा मतिं तस्य विष्णोऽहं तदात्पया ।

करोत्येष तपः पूरं पुत्रहेतोमुनिर्महान् ॥ ८ ॥

तेजसा दीपयञ्जैल शोषयन्सलिलाशयान् । तपसादुष्करेणैव भुमितानाकपासिन
समुदा भुमिता सर्षे चन्द्रादित्यौ तथैव च ।

श्रूयथो विस्मृतिं प्राप्ता कम्पेत चापि रोदसी ॥

अकालप्रलयो द्वेष मधिष्यति न हराय ॥ १० ॥

मुनयेत मृकण्डायपुत्रो वै दीयतामिति । मयाप्रोक्तं वरारोहे पुत्रमिच्छत्यपोनिजम्
अभयं सुविशालाक्षि सहस्राक्षमिषापरम् । चन्द्रामं चन्द्रघनं चन्द्रघट्टुपनमियम् ॥
नालोत्पलदलश्यामं नीलोत्पलदलेक्षणम् । विशालघाटजघनं चारुण्डलमण्डितम्

पुत्रमिच्छति देवशि' मृकण्डोऽयं महामुनि । १३ ॥

त्वपाप्सुनं पुनर्देवि कारुण्याद्गुणितसन्ने । न द्वासि मुने पुत्रं तप्यतो विषमं तप-
कल्पदशतानपसां कथं न्वावस बुधे । कस्त्वोपुशार्त्तं गच्छेत्सोऽनां सत्सर्पभयम्

करोयि सर्वदैत्यानां सर्वदेवाकुलाकुलम् । त्वयाहं सुंचिरं देवं सत्कृता करुणाकर
नान्यो मामनुकम्पार्थं प्रयच्छेत्प्रवरं वरम् । सत्वंसर्वजगन्नाथ प्रभुः कर्त्ताप्रशासिता
हेतुः स्वामी महेशानो दयालुर्भक्तवत्सलः ।

सर्वेश्वर! स्तुतोऽभीष्टं किं न विप्राय दीयते ॥ १८ ॥

तपसा क्षीणपापस्य ब्रह्मत्वेभावितात्मनः । अस्यपुत्रप्रदानं त्वं कुरु मद्बचनाच्छिष
मया त्वं वर्णिता देवि स्नेहाक्षरपदैः शुभैः । लोलपङ्कजपत्राक्षि गौरि भूधरगात्रजे
स्कन्दमातः कलापूर्णचन्द्रविम्बनिभानने । कृशोदरि विनिःस्पृष्टघामीकरनिभद्युते
त्वयोक्तं प्रकरिष्यामि वाक्यं द्विरदगामिनि ॥

त्वं सिद्धिःसाधकासाध्यं त्वं क्रियाप्रक्रमाश्रया ॥ २२ ॥

त्वं मायाश्रीर्द्युतिः श्रीमच्छ्रद्धारुचिरसंततिः । कृत्वामानंचहुविधं मयैव सहसुन्दरि
भ्राजसे विविधाकारा मोहयित्वाखिलंजगत् । त्वयाप्युक्तंपुनर्देविक्रियतांतुवचोमम
मुनयेऽस्मै तपः क्षीणसर्वगात्राय साम्प्रतम् । वरःप्रदीयतामस्मै ब्राह्मणायमहेश्वर ॥
मयाप्युक्तं विशालाक्षि! श्रूयतां वचनंमम । असौ गच्छतुविप्रेन्द्रोमहाकालघनोत्तमे
पत्तनेश्वरपूर्वे तु तत्रास्ते लिङ्गमुत्तमम् । पुत्रप्रदं विशालाक्षि महापातकनाशनम् ॥
मदीयं वचनं श्रुत्वा त्वयाप्युक्तो द्विजोत्तमः । महाकालघनं गच्छ पुत्रार्थंमृपिसत्तम
तत्र लिङ्गं समाराध्य लप्स्यसे पुत्रमुत्तमम् ॥ २८ ॥

त्वया सम्प्रेरितो विप्रस्तथेति कृतनिश्चयः । आशया परयायुक्तः पुत्रकामोजगामसः
तत्र दृष्ट्वा महालिङ्गं पुत्रदं पापनाशनम् । भक्त्या संसेवयामास तपसादुष्करेण तु ॥
अथकेनापि कालेन निःसृतोऽहं त्वयासह । लिङ्गमध्याद्वारोहे सचप्रोक्तोद्विजोत्तमः
शर्वोऽहमिति जानीहि ब्रह्मि किं करवाणि ते ।

आवां पुरा प्ररुन्नी ते ज्ञातं तव विचेष्टितम् ॥ ३२ ॥

यमिच्छसि वरं ब्रह्मंस्तदद्य प्रददामिते । मया प्रोक्तःप्रसन्नेन मुनिः परमविस्मितः
प्रह्वः प्राहसुहृदये स हृष्टो मुनिसत्तमः । अपत्यहेतोर्देवेशौ किमलभ्यं भवेन्मम ॥
मया प्रोक्तस्तदा देवि! मृकण्डो मुनिसत्तमः ।

सुहृत्सो न कातोऽर्थं सुतोऽथ तपानुका । उद्योगमुदराद्भूय महानभमुद्विगाम्

दुदा हि प्रवताः सर्वे मया तत्र मदायुः ॥ १० ॥

दधे कीदृशि विडेगुत्वां इणं स्यादिति ममिति ।

न तादृशान्मम इव' कदाचिन्मुद्विगाम् ।

दुदो वादिः धनो वागि मादृशो तापनोक्ति ॥ १८ ॥

दृष्टान्तिवचनभ्यां इव' मन्त्रप्रयोगम् । स्यात्वा'मुत्तरेवाव दृष्टान्तिवचनभ्यां

विशेष मतिवचनं यद् तावद् दृष्टान्त । कदाचिन्मुद्विगाम् इति वा स्यात्वा'द्विगाम्

मा'सकानं मन्त्रप्रयोगे इव यद् दृष्टो मन्त्रवत् ॥ २० ॥

इतिवचनभ्यां ध्याया दृष्टान्तिवचनम् । इत्याद्याः विद्यतां मूर्त्तं मन्त्र इव मन्त्राणां

मन्त्राणां चोपे इत्येव इव' इत्याद्याः इति । मन्त्राणां चोपे लिङ्गं विद्यतां मन्त्र वागव

नदात्तापयानेन मन्त्राणां मन्त्राणां इति । दृष्टान्तिवचनभ्यां इव' मन्त्राणां मन्त्र

मन्त्राणां चोपे इति दृष्टान्तिवचनम् । इत्युक्ति कदाचिन्मुद्विगाम् मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां इति । मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां

वदन्त्याय नमोनिधं नमन्त मन्त्राणां ॥ २५ ॥

भाय मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां ॥ २६ ॥

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां ॥ २७ ॥

इत्याद्याः इत्युक्ति ध्याया लिङ्गेनोक्त शतवत्सु ।

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां ॥ २८ ॥

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां

मन्त्राणां चोपे इति मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां मन्त्राणां

त्रैलोक्याध्यक्षतां प्राप्ता भवन्तो मत्पराक्रमात् ।

एवमुक्तास्तु शक्रेण ते देवाविस्मयान्विताः ॥ ३१ ॥

अस्य देवस्य माहात्म्याद्धृतौ वृत्रो महासुरः ।

शरीरे च स्थिताः पापा दर्शनात्सङ्क्षयं गताः ॥ ३२ ॥

इन्द्रेणाराधितोयस्माद्देवदेवोमहेश्वरः । तस्मादिन्द्रेश्वरोनामख्यातोभुविभविष्यति

दर्शनादस्य लिङ्गस्य पुरीमिन्द्रस्य शोभनाम् ।

पापिनोऽपि गमिष्यन्ति सर्वपातकर्जिताः ॥ ३४ ॥

यःपश्यतिनरोनित्यं श्रीइन्द्रेश्वरसङ्गकम् । समुक्तःपातकैःसर्वर्द्धिमोदिष्यतेचिरम्

इन्द्रेणाराधितं लिङ्गं भक्त्या यः पूजयिष्यति ।

सयाति वै परं स्थानं दिव्यकल्पवतुष्टयम् ॥ ३५ ॥

येन चेन्द्रेश्वरोदेवो भक्त्या सम्यक्प्रपूजितः । तेनविष्णुप्रभृतयो वयंसर्वेसवासवाः

मुनयो लोकपालाश्च पूजिताः स्युर्न संशयः ॥ ३७ ॥

इत्युक्तः स सुरैः शक्रो वैकुण्ठाद्यैःसमन्ततः । तैरेवसहितो देवोजगामाथत्रिविष्टपम्

इन्द्रेश्वरस्य देवस्य प्रभावः कथितस्त्वयम् ।

मार्कण्डेयेश्वरं देवं ऋणु पार्वति ! सास्प्रतम् ॥ ३६ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्य इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

पट्त्रिंशोऽध्याय मार्कण्डेयस्मरमाहात्म्यवर्णनम् श्रीहर उवाच

माकण्डेयेश्वर चिद्धि पटत्रिंशत्तममीश्वरम् । यस्य दशनमात्रेण पुत्रघात्रापते नरः ॥
 ब्रह्मवशसमुत्पन्नो मृकण्डोनाम तापस । वेदाध्ययनसम्पन्न स चापुत्रो यभूष ह ॥
 पुत्रार्थं चिन्तयामास कथं पुत्रो भवेदिति । अपुत्रस्यकुतो लोक इति वेदेषु पठ्यते
 तस्मात्तप करिष्यामियेन मे तनयोभवेत् । एषसञ्चिन्त्यबहुधा स जगामहिमालयम्
 चकारवसतिंघापि तपसेभाविनात्मवान् । घायुभक्षोऽम्बुमक्षश्चतिराहारोद्यवादक
 शाकमूलफलाहार पर्णाश्लेकद्विपर्णभुक् । एषमादीनि चान्यानि तपासिसुवहन्यपि
 चकारस मुनिस्तत्र घयाणि द्वादशैवतु । न तुणोऽह तदा देपि तपसा दुष्करेण तु
 ततो ज्ञात्वा मतिं तस्य विश्रतोऽह तदात्पया ।

करोत्येव तप ध्रू पुत्रहेतोमुनिर्महान् ॥ ८ ॥

तेजसा दीपयञ्जेल शोपयन्सलिलाशयान् । तपसादुष्करेणैव भुमितानाकघासिन
 समुद्रा भुमिता सर्वे चन्द्रादित्यौ तथैव च ।

श्रुपयो विस्मृतिं प्राप्ता कम्पेते चापि रोदसी ॥

अकालप्रलयो ह्येव मचिष्यति न सशय ॥ १० ॥

मुनयेत-मृकण्डायपुत्रो धै दायतामिति । मयाप्रोक्तं धरातोहे पुत्रमिच्छत्यपोनिजम्
 अक्षय सुविशालाक्षि सहस्राक्षमिषापरम् । चन्द्राम चन्द्रघदन चन्द्रघनप्रियम् ॥
 नालोत्पलदलश्याम नीलोत्पलदलेक्षणम् । विशालघातजघन चारुकुण्डलमण्डितम्

पुत्रमिच्छति देवेशि मृकण्डोऽय महामुनि । १३ ॥

त्वयाप्युक्तं पुनर्देवि कारुण्याद्भक्तिवत्सले । न ददासि मुने पुत्रं तप्यतो विषम तप
 फलस्यदातातपसाकथत्पगीयसे बुधै । कस्त्वो^१नुशरण गच्छेत्लोकानासम्भयभवम्

करोपि सर्वदैत्यानां सर्वदेवाकुलाकुलम् । त्वयाहं सुंचिरं देवं सत्कृता करुणाकर
नान्यो मामनुकम्पार्थं प्रयच्छेत्प्रवरं वरम् । सत्वंसर्वजगन्नाथ प्रभुः कर्ताप्रशासिता

हेतुः स्वामी महेशानो दयालुर्भक्तवत्सलः ।

सर्वेश्वर! स्तुतोऽभीष्टं किं न विप्राय दीयते ॥ १८ ॥

तपसा क्षीणपापस्य ब्रह्मत्वेभावितात्मनः । अस्यपुत्रप्रदानं त्वं कुरु मद्वचनाच्छिव
मया त्वं वर्णिता देवि स्नेहाक्षरपदैः शुभैः । लोलपङ्कजपत्राक्षि गौरि भूधरगात्रजे
स्कन्दमातः कलापूर्णघन्द्रविम्बनिभानने । कृशोदरि विनिःस्पृष्टचामीकरनिभद्युते
त्वयोक्तं प्रकरिष्यामि वाक्यं द्विरदगामिनि !।

त्वं सिद्धिःसाधकासाध्यं त्वं क्रियाप्रक्रमाश्रया ॥ २२ ॥

त्वं मायाश्रीर्द्युतिः श्रीमच्छृङ्गारुचिरसंततिः । कृत्वामानं बहुविधं मयैव सहसुन्दरि
भ्राजसे विविधाकारा मोहयित्वाखिलंजगत् । त्वयाप्युक्तं पुनर्देविक्रियतां तु वचोमम
मुनयेऽस्मै तपः क्षीणसर्वगात्राय साम्प्रतम् । वरः प्रदीयतामस्मै ब्राह्मणाय महेश्वर !।
मयाप्युक्तं विशालाक्षि! श्रयतां वचनं मम । असौ गच्छतु विप्रेन्द्रो महाकालवनोत्तमे
पत्तनेश्वरपूर्वे तु तत्रास्ते लिङ्गमुत्तमम् । पुत्रप्रदं विशालाक्षि महापातकनाशनम् ॥
मदीयं वचनं श्रुत्वा त्वयाप्युक्तो द्विजोत्तमः । महाकालवनं गच्छ पुत्रार्थं मृपिसत्तम
तत्र लिङ्गं समाराध्य लप्स्यसे पुत्रमुत्तमम् ॥ २८ ॥

त्वया सम्प्रेरितो विप्रस्तथेति कृतनिश्चयः । आशया परयायुक्तः पुत्रकामोजगामसः
तत्र दृष्ट्वा महालिङ्गं पुत्रदं पापनाशनम् । भक्त्या संसेवयामास तपसादुष्करेण तु ॥
अथकेनापि कालेन निःसृतोऽहं त्वयासह । लिङ्गमध्याद्वारोहे सबप्रोक्तो द्विजोत्तमः
शर्वोऽहमिति जानीहि ब्रूहि किं करवाणि ते ।

आवां पुरा प्रसन्नौ ते ज्ञातं तव चित्प्रेतम् ॥ ३२ ॥

यमिच्छसि वरं ब्रह्मंस्तदद्य प्रददामिते । मया प्रोक्तः प्रसन्नेन मुनिः परमविस्मितः
प्रह्वः प्राहसुहृदये स हृष्टो मुनिसत्तमः । अपत्यहेतोर्द्वेषो किमलभ्यं भवेन्मम ॥

मया प्रोक्तस्तदा देवि! मृकण्डो मुनिसत्तमः ।

अयोनिजस्ते तनयो मानुषो वै भविष्यति ।

ऐश्वर्यज्ञानसम्पन्नो दीर्घायुः सर्ववित्तसुधीः ॥ ३५ ॥

एतस्मिन्नन्तरे देवि! प्रादुर्भूतो महातपा । पुत्र परमधर्मात्मा मार्कण्डेयो महामुनिः
स जातमात्रो धर्मात्मा तत्रैव तपसिस्थितः । देवमाराधयामास सतुष्टोऽथवरददौ
त्वयाऽहं जातमात्रेण तपसा तोपितोयतः ।

तस्मात्त्वाप्यर्तिं गमिष्यामि त्वन्नाम्ना द्विजसत्तम ॥ ३८ ॥

येमापश्यन्ति विप्रेन्द्रभक्त्या परमया युताः । प्राप्नुवन्ति गतिं नित्यते स्वदानभद्रादिनीम्
प्रसगाद्ये गमिष्यन्ति ते सदा दुःखवर्जिताः । देवदेव समाराध्यमो दिष्यन्ति हिते नरा
अक्षागणेश्वरा सिद्धा सिद्धगन्धर्वसेविताः । ते भविष्यन्ति सततं प्रभमकाशये नरा
ये मा स पूजयिष्यन्ति हृद्ये पुष्पैः सुगन्धिभिः ।

दीर्घायुषो भविष्यन्ति सदा दुःखवर्जिताः ॥ ४२ ॥

इत्युक्ते तेन लिङ्गेन मार्कण्डेयो महातपा । तपश्च चार तत्रैव महाकालवने स्थितः ॥
प्रभावः कथितो देवि! मार्कण्डेयेश्वरस्य च ।

शिवेश्वरस्य देवस्य माहात्म्यं शृणु साम्प्रतम् ॥ ४५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहिताया पञ्चमेऽघन्तीखण्डे

चतुर्शीतिलिङ्गमाहात्म्ये मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्य

वर्णननाम पद्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशोऽध्यायः

शिवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्राहर उवाच

सप्तत्रिंशत्तमं विद्धि शिवेश्वरमनन्तकम् । यस्य दर्शनमात्रेण जायन्ते सर्वसम्पदः ॥

राजा रिपुञ्जयोनाम ब्रह्मकल्पे पुराऽभवत् । महाकालवने रम्ये प्रजापालनतत्परः ॥

देवपूजां व्रतं दानं ध्यानं स्वाध्यायसत्क्रियाम् ।

प्रजापालनकं कृत्वा न स जानाति किञ्चन ॥ ३ ॥

स प्रजाः पालयामासपुत्रवत्परिपालिताः । प्रजास्ताःसुखसंवृद्धाजरामृत्युविवर्जिताः

पुत्रिणो धनधान्याढ्याः सर्वकामसमन्विताः ।

तस्यैव तेजसा व्याप्तं महाकालपुरं प्रिये ॥ ५ ॥

एतस्मिन्नन्तरे पृथ्वीं तस्मिञ्छासतिपार्वति । महाकालवनदेविस्वपुरंविहितंमया

चिना चोज्जयिनीं गन्तुं न रतिं प्राप कुत्रचित् ॥ ६ ॥

तदा मया गणेशस्तु शिवसञ्ज्ञो गणाग्रणीः ।

चिन्तितस्तत्क्षणात्प्राप्तः किं करोमीत्युवाच ह ॥ ७ ॥

मयाप्युक्तो गणेशोहि गच्छ पुत्र मम प्रियम् । महाकालपुरं व्याप्तं राजारिपुञ्जयेनहि

इत्युक्तः स मयादेवितथेत्युक्त्वाकृताञ्जलिः । गतोऽसौमानुपेलोकेममाज्ञाहर्षिताननः

गते शिवगणे देविसन्तुष्टोऽहंशुचिस्मिते । युक्तिज्ञानवृतोदक्षःप्रभोर्भृत्योहिदुर्लभः

ततः सभिश्चरूपेण बह्वौषधिपरिग्रहः । गृहीत्वाद्दुन्दुभि स्कन्धे घघनं चेदमब्रवीत्

कश्च भूतविषग्रस्तो नानादोषैःसमाश्रितः । कस्य कोव्याधिरत्युग्रोयमहमग्रशमंनये

कोऽपुत्रःपुत्रवानस्तुमन्मन्त्रबलमाश्रितः । वैद्योऽस्मि सर्वयुक्तिज्ञःसर्वकामप्रदायकः

तस्यवाक्यंसमाकर्ण्यकौतूहलसमन्वितः । सवृद्धबालनारीकोजनस्तमभिजग्मिवान्

तेषां सं नाशयामास व्याधिं दुर्जयमप्यति । तेचतस्मैसुमहर्तापूजांचक्रुःसुहर्षिताः

द्वैतनाम्बरधनेर्धान्यप्रामपुरादिभिः ॥ १५ ॥

एव स श्यपमसत्र यथांणि य चतुर्दश । नृपनेरगतस्त्रेर्षी नवान्तरमवापसः ॥ १६ ॥

महोऽतिदुष्करो राजा महो'लोकपरायणः ।

महोनेजोनिधिर्षीरो हुजंयोऽर्मा महामति ॥ १७ ॥

एवं सन्धितयंस्तत्रमिभुरूपीशियोगण । जीर्णोद्यानत्ताजालगहनेस्तमृग स्थि
धत्रान्तरे तु नृपनेस्तस्य लोकप्रतस्य तु । महिर्षीनिर्षरा राज प्राणेऽर्मापिगरीय

रूपेणाप्रतिमा लोक सा चापुत्रा सुतार्धिनी ।

सर्पायद्वला देवी ध्रुव्या मिश्र समाधिता ॥ २० ॥

सर्पकामप्रदंताप्यानागराणां सकांतुकम् । स्या स्रग्धीप्रयामाससुतन्दीनामभामि
मिश्रोरायने शुभमन्त पुरमन्दिना । तथा चामादिनो मिभुर्धिसिन्धुयनगरत

उवाच चिन्तापम् मिभु मिश्रासमन्वितम् ॥ २२ ॥

प्रथाप्राचलिभू त्वाकायार्धपिगतस्यथा । मगयन्महिषीराज्ञ प्राणेभ्योऽपिगरीय
पन्थ्या पुत्रार्धिनी देवा शुभं त्वा द्रष्टुमिच्छति ॥ २३ ॥

भवान्कृपाकर प्राण प्रज्ञातार्मीहितप्रद । एव ध्रुव्या शिवसणो लब्ध्वाऽस्यमुवाच
मिभुरवाच

मद्रे' वेयं तव मतिर्विपरीतप्रलापिनी । अविज्ञातो नरपतेर्गृहमेर्हाति भापसे
अविज्ञात पुर दृष्ट साहसी पुरुषो मयेत् ॥ २५ ॥

एवं मन्था व्रज क्षिप्र स्वमेधान्त'पुरं शुभे । नाह तत्रागमिष्यामि यावन्नृपतेर्वद
सा तु तस्य एव ध्रुव्यामिश्रो भुमितमानसा ।

जगामान्त पुरं तूर्णं देव्यै तत्र न्यवेदयत् ॥ २७ ॥

सखीवधस्तु सा ध्रुव्या देवी दीना उवाच ताम् ।

सुनन्दे' क उपायोऽस्ति राजा येन प्रयच्छते ।

मिश्रोरायने क्षिप्र यावन्नासौ वजेत्कचित् ॥ २८ ॥

उवाचसातां युवयंधसुनन्दायुतभाविणी । त्वतस्यवह्नभाराज्ञ प्राणेभ्योपिगरीयसं

तस्मादस्वयञ्चित्तत्वं राज्ञः स्वंसम्प्रदर्शय । हेतुना तेनराजा च वाक्यंतवकरिष्यति
पतस्मिन्नेव काले तु देव्या दर्शनलालसः । जगामान्तःपुरं राजा प्रियां दीनां ददर्श ह
तामपृच्छत्ततो राजा स्नेहार्द्रोऽकृतमानसः ॥ ३१ ॥

राजोवाच

किमिदं देवि! ते रूपं विमनस्केव भापसे । भग्नसि केन दुःखेन कस्यापकृतमीदृशम्
नृपस्य वचनं श्रुत्वा राजीवचनमव्रवीत् । न पुत्रानृप मे सन्ति तेन मे नास्ति निवृत्तिः
क्रीडनं पीडनार्थं तेषां ये पुत्रवर्जिताः । अपुत्रा जगतो दीना दुःखिताः पुत्रवर्जिताः
अपुत्रे च गतिर्नास्ति सुतापुत्रविवर्जिते ॥ ३४ ॥

सुखिनस्तेजनालोक्ये चालं पांसुभूयितम् । परिष्वजन्ति स्वसुतमस्फुटाक्षरभापकम्
अनेन कारणेनास्मि निर्वेदं परमं गता । उपायो हि मया दृष्टः पुत्रार्थं मम साम्प्रतम्
इह भिक्षुः समायातो देवरूपी सनातनः । तस्य चाध्याहता शक्तिः श्रूयते सर्ववस्तुषु
सखीयालो जनश्चात्र शरणं यस्य गच्छति । तस्य भिक्षोः प्रसादेन सुतवत्यो वयं नृप
भविष्यामोऽत्र सन्देहो न मे मनसि वसति ॥ ३८ ॥

तस्याः स वचनं श्रुत्वा जीर्णोद्यानं जगाम ह । प्रिययाम्निहतो राजा तं च भिक्षुं ददर्श ह
दृष्टमात्रो नृपतिना भिक्षुर्लिङ्गत्वमागतः । दृष्ट्वा सुमहदाश्चर्यं भक्तिप्रोमहीपतिः ॥

पूजयामास चिधिवत्तल्लिङ्गं भिक्षुरूपकम् ॥ ४० ॥

अपुत्रोऽस्मीत्युवाचेदं धन्येयं महिषी मम । देहि मे तनयं देव शिवोऽभवान्महेश्वरः
इत्युक्तो राजसिंहेन भिक्षुर्लिङ्गाकृतिस्तदा । प्रत्युवाच महीपालं पुत्रस्ते भविता नृप
ततः प्रभृति राजाऽसौ सकलत्रो महामतिः । सर्वभावेन तं देवं जगाम शरणं मुदा ॥

देवदेवस्य माहात्म्यात्पुत्रो जातो महाबलः ।

धर्मात्मा च यशस्वी च सार्धभौमो गुणाधिकः ॥ ४४ ॥

अथाहं मन्दराद्देवि कौतुकात्तुसमागतः । लिङ्गाकारं गणं दृष्ट्वा राजानं सेवकं तथा ॥
योगैश्वर्येण च मया कृतमयं पुरमात्मनः । नानारत्नप्रभोद्द्योतं नानासिद्धिनिषेधितम्
तच्छिवं शाश्वतं स्थानं दत्तदेवि! तदा मया ॥ ४६ ॥

मार्कण्डेयैश्वराष्टेवादुत्तरे धरर्वाणिनि । तदाप्रभृति देवोऽसौ शिवेश्वर इति स्मृतः ॥
 येऽद्यपिप्यन्ति सततं शिवेश्वरमनुत्तमम् । निःश्रुतसर्वपापास्तैर्भविष्यन्ति गणेश
 विदित्वामर्गगुणलोक्येद्रक्ष्यन्ति शिवेश्वरम् । अन्तकाले प्रदास्यामि तेषां ज्ञानमनुत्त
 मोक्षसुदुर्लभमत्याससारच्चातिभीषणम् । अपुनर्भवहेतुत्वात्ससेव्योऽसौ शिवे
 सर्वायस्योऽपि यो मत्य सध्रयेत् शिवेश्वरम् ।

स ता गतिमवाप्नोति यश्चैर्दानैर्हि या गति ॥ ५२ ॥

आख्यानप्रयत्नो मत्स्योय इदथावयेऽनुष्ठी । पत्रेद्वाघाचयेद्वापिसमुच्येत्सर्वं किति
 एषते कथितो देवि प्रभाय पापनाशन । शिवेश्वरस्य देवस्य कुसुमेशमत श्रु
 इति श्रीस्कान्देमाहापुराणे एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमोऽधन्तीखण

धनु रशीतिलिङ्गमाहात्म्ये शिवेश्वरमाहात्म्यवर्णन नाम

सप्तविंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अष्टत्रिंशोऽध्याय

कुसुमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

अष्टत्रिंशत्तमं विदि कुसुमेश्वरसङ्गणम् । देव स्वर्गप्रदं देवि महापातकनाशनम्
 पुरा पौषन्धने कल्प प्राग धाराहसङ्गणे । प्रादुर्भूते विशालाक्षि कैलासादहमात्
 महाकालपनरस्ये रममाणस्य पापति ॥ त्वया सार्द्धं ममाक्षेक्ष प्रादुरासीन्महास्व
 पृष्टोऽहञ्जनदाश्रत्वाशर्द्धचातीषदुःसहम् । शब्दोत्पत्तिर्मया देवि कथिता सा त्वदप्र
 प्तगणेशा क्विञ्चित् मध्येषे धीरको गण । कुसुमैर्भूयितोऽत्यर्धममातीषसुवह
 कुसुमैर्हन्यतऽत्यर्धं पूजयते कुसुमोत्करे । स एष धीरको देवि सदा मे हर्षदाय
 नानाध्वर्यगुणाधारो गणेश्वरशतार्चित । मदीयं धधनं धुरवा त्वयाप्युक्तं वरानने

न दृश्यते चिना पुण्यैः पुत्रस्याननपङ्कजम् ।

ईदृशस्य सुतस्यापि ममोत्कण्ठा महेश्वर ! ॥ ८ ॥

कदाहमीदृशं पुत्रं द्रक्ष्याम्यानन्ददायकम् । मया तव वचःश्रुत्वा हसित्वाच पुनःपुनः

प्रोक्तं पार्वति! पुत्रोऽयं प्रदत्तो वीरकोऽधुना ॥ ९ ॥

एष एव सुतस्तेस्तु नयनानन्ददायकः । त्वया मात्रा कृतार्थस्तु वीरकः कुसुमार्चितः

मदायं वचनं श्रुत्वा प्रेषिता विजया त्वया । दत्तो हरेण मेऽपुत्रो विजये शीघ्रमानय

विजयोवाच गणपं गणमध्ये च वर्त्तिनम् ।

एहि वीरक! चापल्यात्त्वया देवः प्रकोपितः ॥

किमुन्मत्तवदत्यर्थं नृत्यरागेण मोहितः ॥ १२ ॥

इत्युक्तो भयसन्त्रस्तःकुसुमैर्भूषितस्तदा । त्वत्समीपं समायातोविजयानुगतःशनेः

भूषितं कुसुमैर्दृष्ट्वा भयत्रस्तञ्च वीरकम् । त्वयान्नाकारितो द्वेषि! गिरा मधुरघर्णया

एहोहि जातोऽसि मे पुत्रकस्त्वं देवेन दत्तोऽधुना वीरकोऽसि ।

उक्तवत्येवमङ्गे निधायथ तं पर्यञ्चुम्बःकपोले कलम्बादिनम् ॥ १५ ॥

मूध्न्युपात्राय सम्मार्ज्यं गात्राणि सा भूपयामास दिव्यैः स्वयम्भूपणैः ।

किङ्किणीमेखलानूपुरैः सन्मणीनिष्ककेशूरहारोत्करैः सदृगुणैः ॥ १६ ॥

कोमलैः पल्लवैश्चित्रितैश्चारुभिर्दिव्यमन्त्रोद्भवैस्तस्य शुभ्रैस्ततः ।

भूतिभिश्चाकरोमश्रसिद्धार्थकैरङ्गरक्षाधिर्धौस्तस्य तुष्टा सर्ता ॥ १७ ॥

एवमाधाय चोवकथ कृत्वा स्रजं मूर्ध्नि गरोश्चनापत्रभङ्गोऽञ्जलैः ।

वत्स गच्छाऽधुना क्रीड साद्धं गणैरप्रमत्तो यथा बालस्यर्षां शनेः ॥ १८ ॥

सोऽपि सिद्ध्याकुले गण्डशैले मिलद्रत्नजाले बृहच्छालतालाकुले ।

क्षणं फुल्लमालातमालालिमाले क्षणं वृक्षमले विलोलालिमाले ॥ १९ ॥

क्षणं स्वल्पपङ्के जले पङ्कजाले क्षणं वृक्षखण्डे शुभे निष्कलङ्के ।

परिक्रीडते बालको वै विहारी गणेशाधिपो देवतानन्दकारी ॥ २० ॥

एवं विक्रीडतस्तस्य वीरकस्य गणस्य च ।

सन्ध्या तमोमयी प्राप्नो विह्वतोऽहं त्वया त्रिये ॥ २१ ॥

येभ्यर्षं दीयतामस्य मम पुत्रस्य शत्रुर । शरीराहं गणेशस्य लोकपालवमप्रत ॥

लिङ्गत्वमशपार्थं च स्थानं दिव्यं सुदुर्लभम् ।

यन्ममानं यथा देव! सिद्धगन्धर्षकिप्रदः ॥

प्रोत्सेद्रूपदणादित्यलोकपालेभ्योभ्यरे ॥ २३ ॥

एतैरेषगणे साहं स्तूपमानं मह्यमभि । मन्वद्दृष्टोमवापन्मात्तुसुमेविषिधे शुभे

सुसुमेधरसञ्ज्ञस्तुस्मात्प्रयातोमपरिषति । मयाप्युक्तं विशालाशिर्षीरुचं विनमम

मत्प्रभाषममं दिव्यं जेषितं गणपे सदा । शृणु गन्धर्षगीतानां माधुषंममृतोवमम्

पश्य विभ्रन्ताराणां गायन्तानांमनोरमम् । पश्याम्मत्समुद्भव्य शृण्वन्नेत्रश्रित्तमम्

विद्याधरे परितृप्तं सुसुमेशो परानने ॥ विशेषतो मया देवि! प्रथमं प्रमयेभ्यः ॥

सुसुमेधरतां भीतो यदा सुसुममण्डितः ॥ २८ ॥

स्थानं च विशालाक्षि शिवलिङ्गं स्वगोलरे । परोक्षो बहूमयो दुःखाप्यस्त्रिस्तोरपि

ये त्वां द्रक्ष्यन्ति गणपे सुसुमेधरसञ्ज्ञकम् । न तेषां जायतेपापं पद्मप्रेषधाञ्जलम्

सुसुमेधविष्यन्ति ये नरा सुसुमेधरम् ।

मन्वद्यानं न समस्तस्य मोक्षिष्यन्ति गतस्यथाः ॥ ३१ ॥

वाऽप्येकं दिव्यं मन्वस्याषां पश्यति समाहितः ।

न गुणं पापञ्च सर्वमम लोकं समिष्यति ॥ ३२ ॥

यः पूजयति भागतं सुसुमे सुसुमेधरम् । स प्राप्स्यतिपरंस्थानं पुत्राणामिदुषंमम्

वचसादिषां पुत्रं ह्यजाऽप्य सुसुमेधरः । हनन्त्यो गणो देवि! लिङ्गेभ्यस्तांस्तान्

सुसुमेधवादेवस्य प्रभावं च धितस्तुवतम् ।

सकरोऽप्य वचस्य धपतां नरनरतमम् ॥ ३५ ॥

इति धीरकरो देवदातुगणैः वक्रग्रीनिगन्दर्पागंधितायां प्रथमेऽवन्तीखण्डे

सुसुमेधरसञ्ज्ञात्पञ्चमं नन्दविक्रान्तोऽप्याय ॥ ३८ ॥

एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

अक्रूरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

हर उवाच

अक्रूरेश्वरमेकोनचत्वारिंशत्तमं शृणु । यस्य दर्शनमात्रेण सुबुद्धिर्जायते नृणाम् ॥ १
पुरा त्वयैव कल्पार्द्रा परया शक्तिरूपया । कृतं कृत्स्नंघरारोहेत्रैलोक्यं सप्तरात्रम्
सतस्त्वं संस्तुता देवैः सकिन्नरमहोरगैः । प्रदक्षिणांप्रकुर्वन्तिगणानानाधिभ्रास्तुते
नमस्कारंप्रकुर्वन्तिस्तोत्रं कुर्वन्तिघापरे । नकरोतिनमस्कारमेको भृङ्गिरिटिस्तदा

क्रूरां बुद्धिं समासाद्य गर्वेणातीघ गर्वितः ॥ ५ ॥

एको देवोमहादेवः स्त्रियाकिमनयामम । यदानायाति ते पार्श्वंनदा प्रोक्तस्त्वयागतः
कस्मान्न कुरुषे पूजां प्रदक्षिणमथोस्तुतिम् । मद्भक्तोमदर्धानोऽसिममपुत्रोमयाकृतः

इत्थं भूतगणेश! त्वं किं घं लोल्येन घत्ससे ॥ ७ ॥

इति भृङ्गिरिटिः श्रुत्वाक्रुद्धस्त्वामाह गर्वितः । नाहंपार्वति ते पुत्रःपुत्रोऽहंशङ्करम्यतु
एष एव च मे माता एषएव च मे पिता । एवं रात्रिदिनं यामि शरणं परमेष्ठिनम् ॥
त्वमप्यस्यैवशरणंननु पार्वतिसंस्थिता । यदि घत्वामहंघन्देत्द्वन्देसकलान्गणान्

इति भृङ्गिरिटिः श्रुत्वा वाक्यं कुपितया त्वया ।

तस्योक्तं प्रमथेशस्य भीरु! भृङ्गिरिटेरिदम् ॥ ११ ॥

सुतो भूत्वा भवान्कस्माददाक्षिण्यं प्रवीपि माम् ।

त्वङ्मांसशोणितान्त्रं च मातृकं तनयस्यतु ॥ १२ ॥

नखदन्तास्थिसद्गतः शिशनं घाक्च शिरस्तथा । तथैघशुक्रंगणपपैतृकं तु शरीरकम्
इति भृङ्गिरिटिःश्रुत्वासद्यो योगबलेनतु । मांसादित्यक्तवान्सर्वं मातृकंभागमेवहि
ततःप्रभृति घामोरु! नखदन्तास्थिनासिकः । सचक्रूरांमतिकृत्वाक्रोधसंरक्तलोचनः
त्वां परित्यज्य दुःखार्त्त आजगाम ममांतिकम् ।

अथ त्वया तदा शक्तो गणो भृङ्गिरिति प्रिये ॥ १६ ॥

क्रूरबुद्धि इति यस्मात्त्वयाऽनुमतिनाभृशम् । तस्मात्त्वमानुपेलोकगमिष्यसि नमशाय
इत्युक्तस्तुत्वयादेवि गणो भृङ्गिरितिस्तथा । पपातमानुष लोकेषु पृथगात्ते सुदृतीयथा
स गत्वा पुष्करद्वीपे तपसे भाषितात्मवान् । तत्रैकपाद्दुर्ध्वभुजोदशपद्मान्यवस्थित
दुर्धीभूतश्च तपसा जगद्दुष्करेण तु ॥ १६ ॥

ततो ब्रह्मा च विष्णुश्च शनश्च त्रिदशै मह । धर्मं च साहज्यवने तत्समीपे समागत
उपगम्य ततस्तस्य कथितं पुरतो मया । अलं क्रूरेण तपसालोकन्योत्सादनेन वै ॥
त्रैलोक्यमपि निःसञ्जं जानमेवस्थिते त्वयि । महारन्ध्रं तपोधोरं लोकसतापनमहत्
प्रार्थयतां पार्यतीं पुत्रं मां दाम्प्यति धरं च मे ।

अस्यां प्रमाणां मुक्तिं ते शपात्सर्वं भविष्यति ॥ २३ ॥

एवमुक्तस्तदा तेन प्रार्थितात्त्व महेश्वरि । गणेन भृङ्गिरितिना मक्तिं घ्रेण सादरान्
त्वया प्रोक्तं विशालाभिपुत्रं गन्धममाश्रया । महाकालवने रभ्येतत्राऽक्रूरो भविष्यसि
पुनः प्राप्स्यसि कैलासमिदं गन्धर्वसेविनम् । अङ्गुपादाप्रतोलिङ्गसतकल्पानुगमहत्
यस्य दशानमात्रेण शुभा बुद्धिं प्रजायते ॥ २६ ॥

कृतप्राणास्तिकाऽक्रूराये च विभवासघातकाः । महापातकितो ये धये च शापवशंगताः
दशानात्सम्यक्लिङ्गस्य तेऽपि स्वर्गभुजो नराः ॥ २७ ॥

क्रूरानुद्धिसमासाद्यैकसहस्राद्यैः शिवा । यत्तद्देवेन महितम्यत्कृत्वातामथुरापुरीम्
महाकालवने गत्वातोपयित्वा महेश्वरम् । अक्रूरं च संप्राप्तं कीर्त्तितं त्रिधा शशभती
त्वदीयं घञ्च ध्रुवा गणो भृङ्गिरितिस्तदा । तदेति प्रत्ययी जातो महाकालवने गत
देवमारोपयामास तपसा दुष्करेण तु ॥ ३० ॥

एतन्मित्रमन्तरं देवि लिङ्गमभ्यास्य मुत्थितम् ।

अदाह्नां मामपत्न्या म्यकीयाह्नामथादता ।

कर्णान्द्रवज्जुटाश्च मद्रधमिह भूपितम् ॥ ३१ ॥

पत्रवह्नीषिषिप्राधमद्रधमिह विराजितम् । मुक्ताहारनियदार्द्रमर्द्धं सर्वैश्च येष्टितम् ॥

ततोभृङ्गिरिष्टिर्देवि! दृष्ट्वा तन्महदद्भुतम् । चिन्तयामास हृदये मयाऽज्ञानादनुष्ठितम्
उमा च शङ्करश्चैव देहमेकं सनातनम् । एका मूर्त्तिरनिर्देश्या द्विधा भेदेन दृश्यते ॥
एवं चिन्तयतस्तस्य भक्तिप्रसवस्य पार्वति ! प्रोक्तं त्वया प्रसन्नाहं वरं वरय पुत्रक!
तेनोक्तं यदि तुष्टाऽसि मातर्मम महेश्वरि !

अस्य लिङ्गस्य माहात्म्यात्क्रूरानुद्धिर्गता मम ॥ ३६ ॥

अक्रूरेश्वरनामायं देवः ख्यातो भवत्विति । त्वं देवि सर्वभावानामेकाकारणमुच्यते
त्वं मूर्ता पुण्यनिचया त्वं गतिः पुण्यसेविनाम् ।

पिता माता सुहृद्वन्धुस्त्वमेका कारणं परम् ॥ ३८ ॥

कुरु पुण्यतमं स्थानं ब्रह्महत्यादिनाशनम् । भुक्तिदं मुक्तिदं चैव वाञ्छितार्थप्रदायकम्
तथेति च त्वया प्रोक्तं गिरा मधुरयातदा । यत्ते प्रियतमं घटस तत्सर्वप्रकरोम्यहम्
नमेऽस्ति दुष्करं पुत्र त्वत्कृते कनकप्रभ ! अस्मिन्स्थाने तुयेदेवमक्रूरेश्वरसञ्ज्ञकम्
प्रसङ्गादपि पश्यन्ति अपि पापस्ता नराः ।

तेऽप्यवश्यं भविष्यन्ति त्वत्समा नियतं गणाः ॥ ४२ ॥

भक्त्या स्तोप्यन्ति ये नाम लिङ्गस्यास्य च मानवाः ।

मानसैः पातकैर्मुक्ता यास्यन्ति स्वर्गमक्षयम् ॥ ४३ ॥

स्नात्वा तु विधिघटपूजां यः करिष्यति मानवः ।

स मुक्तः पातकैः सर्वैः प्राप्स्यते रविमण्डलम् ॥ ४४ ॥

आयुरारोग्यमैश्वर्यं काममत्र हि वाञ्छितम् ।

गोसहस्रफलं चात्र स्पृष्ट्वा प्राप्स्यति मानवः ॥ ४५ ॥

स्नात्वामन्दाकिनीकुण्डे योऽक्रूरेश्वरमीश्वरम् । पूजयेद्विधिधैःपुष्पैर्महापापहतोपि वा
विमानं दिव्यमारूढो याचत्कल्पवृक्षतुष्टयम् ।

गन्धर्वैर्गीयमानस्तु सोऽपि स्वर्गं गमिष्यति ॥ ४७ ॥

इत्युक्तः स गणो देधि! मत्सर्मापमुपागतः ।

शापान्मुक्तस्त्वया सार्धं विस्मिता किं वरानने ! ॥ ४८ ॥

एतैकधितो देवि प्रभाव पापनाशन । अक्रूरेश्वरदेवस्य शृणु कुण्डेश्वर परम् ॥
 इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽप्यन्तीखण्डे
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येऽक्रूरेश्वरमाहात्म्यवर्णननामैकोनषत्वारिंशोऽध्यायः ॥

चत्वारिंशोऽध्यायः

कुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

षत्वारिंशत्तमविद्धि कुण्डेश्वरमत शृणु । यस्य दशनमात्रेण लभ्यते सद्गति परा ॥
 विज्ञमोऽह त्वया देवि मन्त्रेष्वाह्वन्दरे । धीरकद्रष्टुमिच्छामि क्व गतो मम पुत्रक
 मया प्रोक्त विशागक्षि महाकालवनोत्तमे । जलमध्येऽस्थितस्तेपेतप परमदारुणम्
 मुनिमि सहितो धामान्ध्राजमार्गोऽशुमानिव ।

गच्छामस्तत्र त द्रष्टुं गणैः सार्द्धं वरानने ॥ ४ ॥

मदीयवचनधुन्वा त्वयाहप्रेरितस्तदा । उत्तिष्ठशम्भो गच्छामो वृषमारह सत्वरम्
 सप्रस्रशी स्तनो जातो सद्यः सस्मृत्य धीरकम् ।

मया स्मृतो वृषो देवि धमरूपा सनातन ॥ ६ ॥

मदायचिन्तितज्ञान्वा ममपाश्वमुपागत । आरुढाऽह त्वयासार्द्धतस्मिन्नेववृषे तदा
 प्रस्थितस्त क्षणाच्छ घ्न गणैर्नानाविधैः सह ।

वेगान्प्रयातो वृषमस्वन्धालम्बितया त्वया ॥ ८ ॥

रणद्वलवयाद्भुवा गाढमालिङ्गतोह्वहम् । त्वमीताचतदाजातायदाऽतीवप्रणोदित
 वृषोमया विशागक्षि सहस्रोगणपस्तदा । वृष्टव स धरदृष्टा प्रोक्त चर्मातया तदा
 ध्रान्तास्मिन्साम्प्रतं दधयेगनानेनर्मापिता । तद्विधमिदुमिच्छामि भूधरस्यतटेविभो
 क्षण पद्भ्यां गमिष्यामि विषमोऽय गितिमहान् ।

त्वदीयं वचनं श्रुत्वा वाढमुक्तं प्रिये मया ॥ १२ ॥

मुहूर्त्तं चारुजघने शैलपादमुपाश्रिता । कुरुश्रमापनयनं यावद्देगात्प्रयाग्यहम् ॥ १३ ॥

पन्थानं त्वत्सुखं यत्र तं वयंमृगयावहे । एपकुण्डो गणाध्यक्षस्त्वत्समीपेवसिष्यति

त्वदाज्ञावशर्त्तो च किङ्करः स्थापितो मया ॥ १४ ॥

एवमुक्त्वा ततो देवि संस्थाप्यगणरक्षकम् । आरूढोऽहंगिरिःप्रान्तमुदयाद्रिरविर्यथा

ततोऽवलोकितोऽत्यर्थं रमणीयोमहागिरिः । इदं रम्यमिदंरम्यमित्यस्मिन्वरपर्वते

पश्यतोमम शैलेन्द्रं गताःसम्बत्सरादश । त्वयाथघ्नित्तंतदेवि क्रगतस्त्रिपुरान्तकः

नूनं न मदनातप्तां वेत्तिमां रतिवर्जिताम् । मां विहायमहादेवोनिावशङ्कः क्व वर्त्तते

हरस्य कापि यातस्य घैरंसंस्मृत्यच्चित्तजः । वाधतेमामनङ्गोऽपिचापरोपितमार्गणः

विलोकयन्तीं हा दृष्ट्वा विलपन्तीं पुनः पुनः ॥ १६ ॥

ततः कुण्डो गणाध्यक्षो ज्ञात्वा भावं त्वदीयकम् ।

उत्कृष्टेन स्वरेणोक्तं मा देवि! विमना भव ॥ २० ॥

आयात एष ते भर्त्ता मा चेतः कलुषं कुरु ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य कुण्डस्य कमलानने ॥ २१ ॥

दुःखार्त्तयात्वयाप्रोक्तः कुण्ड!वेद्मि नशङ्करम् । क्रगतःकिं चकुरुतेकालंदीर्घमिमंशिष्व

दर्शयस्व महादेवमित्युक्तोऽसौ पुनःपुनः ॥ २२ ॥

यदा न दर्शितस्तेन कुण्डेनाहं चरानने । तदाशप्तस्त्वयादेविक्रुद्धया गणरक्षकः ॥

गच्छ त्वं मानुषं लोकं यस्मान्नकथितो हरः ।

एतस्मिन्नन्तरे देवि !प्राप्तोऽहं त्वत्समीपतः ॥ २४ ॥

पृष्ट्वाहंत्वयादेविविहायक्रगतोऽसिमाम् । दुर्गमेपर्वतेशून्येतस्मात्स्यक्ष्यामिजीचितम्

गत्वाग्रे भूधरस्यास्य किंकृतंषत्वयाविभो । मया तववचःश्रुत्वाकथितंसर्वमेवतत्

दुराधर्षतरः शैलः समन्ताद्दुरतिक्रमः । त्वत्प्रियार्थंमहाभागेमयामार्गोऽवलोकितः

येन मार्गेण विश्रब्धं गमिष्यामः सुमध्यमे ।

अयं कुण्डो गणो देवि! विषण्णो व्याकुलः कृतः ॥ २८ ॥

त्वयाप्युक्तं महादेव कुण्ड-शतौमया गण । ममाशा नृकृतायस्माद्विफलं तवघो मम
तस्माद्यातु ममादेशान्महाकालघनं शुभम् ॥ ८६ ॥

भैरव रूपमास्थाय यत्र त्वं घोत्तरेस्थित । तस्याप्रतं स्थितलिङ्गं वत्तं तेकामदस-
तस्यदशनमात्रेण गणयोऽयं भविष्यति । कुण्डेश्वरेतिचिरया सदेवोवैमिचिष्या-
इत्युक्तं सत्त्वयादेविसमासाद्यपुन पुन । प्रस्थापितस्त्वयादेशाद्ब्रजकुण्डममाशा-
महाकालघनशीघ्रं लिङ्गंमाराध्य सत्त्वरम् । कीर्तिस्तेभवितापुरत्रिपुलोकेपुशाश्वर-
इत्युक्तस्त क्षणां प्राप्नो दृष्ट्वा लिङ्गं तु शाश्वतम् ।

उत्तरस्य शिवस्याग्र पूजयामास भक्ति ॥ ३४ ॥

सतो देवाः सगन्धर्वा सिद्धाश्चपरमपय । पक्षाध्यात्सरसश्चैव समाजग्मुः सहस्रश-
अथाहत क्षणां प्रातस्त्वयासाङ्गं गणैवृत् । दृष्ट्वाकुण्डं गणेशं तु लिङ्गाराधनत पर-
समाधिध्याननिरतं प्रोक्तमस्माभिरादरात् । तुष्टा ते पावतीपुत्रप्राथ्यतांवरमुत्तम-
अक्षयं तु पदं प्रातः पयालिङ्गस्यदशनं तु । अद्यप्रभृतिद्वयोऽयं ह्यातोभुविभविष्यति
नाम्ना कुण्डेश्वरो यस्मात्सयमम्पत्कर सदा ।

कुण्डेश्वरमनादिं तु भक्त्या पश्यति यो नर ।

सोऽश्वमधसहस्रस्य फलं प्राप्स्यति ना यथा ॥ ३६ ॥

तस्यदानफलं सर्वं सघतीर्थं च सदा । लिङ्गं कुण्डेश्वरं यस्तु भक्त्यासम्पूजयिष्यति
दशानामश्वमधानामग्निष्टोमशतस्य च । रूपशानात्फलमाप्नोति कुण्डेश्वरस्यसघदा-
प्रातः पश्यति ये भक्त्या हृत्वा नियमपूचकम् ।

सिद्धिं सुकामिकीं हृष्टाः सम्प्राप्स्यन्ति न सशय ॥ ४२ ॥

एव ते कथितो देवि प्रभाषे पापनाशन । कुण्डेश्वरस्यद्वन्द्वं शृणु लुम्बेश्वर परम्
इति धीस्का देमहापुराण एकार्शीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽवन्ताखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम च चारिंशोऽध्याय ॥ ४० ॥

एकचत्वारिंशोऽध्यायः

लुम्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

चत्वारिंशत्तमं सैकमीश्वरंविद्धि पार्वति !। लुम्पेश्वरमिति ख्यातं नामयस्यमहीतले
देशेभ्लेच्छगणाकीर्णं बभूव जगतीपतिः । लुम्पाधिप इतिख्यातोमहेन्द्रसमविक्रमः
तस्यासीद्दृथिता भार्याविशालानामनामतः । सायौवनगुणोपेतारूपेणाप्रतिमाभुवि
स युद्धकामो नृपतिः पर्यपृच्छद्द्विजोत्तमान् ॥ ४ ॥

अथ केनापि कथितमाश्रमे सामगो द्विजः । तेनसाद्धं महाबाहोयुध्यस्वत्वंनृपोत्तम
ततः स प्रस्थितो राजा भ्लेछैः साद्धं सहस्रशः ।
तुपारैर्वैर्लुम्पैः षड्वैः श्वगणैस्तथा ॥ ६ ॥
दस्युभिः सम्वृतः क्रूरैः क्रोधेनाकुलितेन्द्रियः ।
आजगामाश्रमं पुण्यं सामगस्य मुनेस्तदा ॥ ७ ॥

।निना पूजितस्तेन मधुपर्काद्विचिष्टरैः । एतस्मिन्नन्तरे राजा होमधेनुं ददर्श ह ॥
मार्थयामास सहसा न दत्ता मुनिना तदा । प्रमथ्य चाश्रमं तस्य होमधेनुंजहारसः
घनं वभञ्ज सकलं तस्य विप्रस्य पश्यतः ॥ ९ ॥
काल्यमानां च गां दृष्ट्वा घत्सं चार्ताघ दुःखितम् ।
उवाच वत्सर्न विप्रो मा राजन्साहसं कुरु ॥ १० ॥

एवं वदन्तं विप्रेन्द्रं शरैस्तीक्ष्णैर्जघान ह । लुम्पः क्रोधसमाचिष्टो दुष्टो दुष्टजनैर्वृतः
असकृत्पुत्रपुत्रेति विलपन्तमनाथवत् । हत्वा च सामगं विप्रंजगाम स्वगृहं नृपः ॥
एतस्मिन्नन्तरे पुत्रः समित्पाणिरुपागतः । दृष्ट्वा च पितरं विप्रं तदामृत्युवशङ्कतम्
अनागसं महात्मानं विललाप सुदुःखितः ॥ १३ ॥

केनेद्दं कुत्सितं कर्म कृतं पापेन मे पिता । अयुध्यमानो वृद्धःसन्हतः शरशतैः शितैः

विलप्यैषं सचक्षणं बहुमानाधिभं तथा । प्रेतचार्याणि सर्वाणि पितृभ्रष्ट्रे विधानत-
ददाह विनरं शार्द्रो तोषमादाय सापणम् ।

तस्य लुम्पाधिपस्याऽपि दर्शो शार्द्रो सुदारुणम् ॥ १६ ॥

स्वधर्मनिरतो विद्वान्येन मे निहतः पिता । मयायामादुराचारः कुष्ठरोगमवाप्नुय
एतस्मिन्नन्तरे राज्ञा कुष्ठरोगेण पीडितः । अथऽक्षमणतां प्राप्तोलुम्पाधीशोपरा-
धीपधैरधिकोऽभ्येति ब्रह्मशापप्रभावतः ।

धैरान्यागमनुं कामोऽसौ काष्ठान्यादाय दुःखितः ॥ १६ ॥

श्रितां कर्तुं समारंभे ममायातोऽथ नारदः । पूजितो विधिना तेन दुःखितेन श्रुत्वेनां
अथ परब्रह्म लुम्पोऽसौ नारदं मुनिमत्तमम् । अक्षमागम देवर्षे कुष्ठरोगोभूय
तनाहं पीडिताऽनाथ न स शान्तिं ब्रह्मण्यसौ ॥ २१ ॥

भो र्धैर्यदंते कस्मादेतदाख्यातुमर्हसि । न तेऽस्त्वय्यदिदितश्चिञ्चिदिह लोके परत्र ।
तस्य तद्रुच्यं चर्या लम्पाधीशस्य नारद । अथयामास तत्सर्वं ब्रह्मशापसुदुस्तर-
तत ममायां नृपतिः प्रार्थयामास नारदम् ।

अथ मे मगधप्रशापो दुस्तरो यास्यति क्षयम् ॥ २४ ॥

एवमुक्तस्तुलुम्पेन नारदो मगधानृपिः । काठण्यात्कथयामाससभायं स्वयं शश्वि-
महाक यने राजेतिहं कुष्ठहरं परम् । सर्वसम्पत्करं तत्र विद्यते पापनाशनम्
शिखायाश्च तटे रम्ये केशाचार्यस्य पूषंतः ।

तत्र त्वं गच्छ राजेन्द्र! कान्त्यायुक्तो भविष्यसि ॥ २७ ॥

एवमुक्तस्तुलुम्पोऽसौ ह्याजगाम त्वरान्वितः । महाकालघनं रम्यमहर्षिगणसेवित-
प्राप्तं स्वर्गोपमं भूयं शिखापरिशोभितम् ।
विवेश च मुदायुक्तो दृष्ट्वा लिङ्गमनुत्तमम् ॥ २६ ॥

स्नात्वा शिखाजले पुण्ये महापातकनाशने । दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य दिध्यरूपोऽभूत्
कुष्ठरोगेण मुक्तस्तु मुक्तो धैः ब्रह्महृत्यया ।
हृतहृत्यो नृपो जातो दर्शनादेव पार्यति ! ॥ ३१ ॥

सतत्र तामुपित्वैकां रजनीं पृथिवीपतिः । तापसानां परं चक्रे सत्कारं भार्यया सह
ततः कृतस्वस्त्ययनस्तापसैस्तैर्महात्मभिः ।

दिव्यक्षानान्वितैर्दिव्यैः सूर्यघैश्वानरप्रभैः ॥ ३३ ॥

कृतं नाम तदातस्य लिङ्गस्य कमलानने । लुम्पेनाराधितोयस्माद्देवोऽयंकुष्ठनाशनः
लुम्पेश्वर इति ख्यातो भविष्यति महीतले ॥ ३४ ॥

पूजयिष्यन्ति ये भक्त्या लिङ्गं लुम्पेश्वरं परम् ।

स्नात्वा शिप्राजले पुण्ये ते यास्यन्ति परं पदम् ॥ ३५ ॥

प्रार्थयिष्यन्ति यान्कामान्मनसाचेप्सितान्प्रियान् ।

तानाप्यन्ति न सन्देहो लुम्पेशस्य च दर्शनात् ॥ ३६ ॥

महापापसमायुक्तोऽयःपश्यति समाहितः । लिङ्गं लुम्पेश्वरं सोऽपि देवतुल्यो भविष्यति
गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च मातृहा गुरुतल्पगः । दुष्टकर्मसमाचारो भ्रातृहा पितृहा तथा ॥

लुम्पेश्वरं सकृत्पश्यन्मुच्यते सर्वकिल्बिषैः । पूजितोऽपि देहेत्पापं सप्तजन्मार्जितं च यत्
इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे पूजयामासुरन्विताः । कुष्ठरोगघनिर्मुक्तो राजा स्वविषयगतः
एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । लुम्पेश्वरस्य देवस्य शृणु गङ्गेश्वरं परम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये लुम्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनं-

नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

चित्रवारिदोऽध्यायः

गङ्गेधरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

दास्य्य रितानं देवं गङ्गेऽवस्मयोऽशुभम् । यत्न्य दशानमात्रेणस्वर्णोर्ध्वकलं लभेत् ॥

प्रपाथरं जगत्तोत्रे वदं नारायणस्य तु ॥ १ ॥

पदात्प्रवृत्ता या देवी गङ्गा त्रिपथगा नदी ।

सा प्रपिथ्य मुषापोर्नि सोममाधारममसाम् ॥ २ ॥

तत्र सभ्रजं मानवैरशिमसङ्कृतिगाथनी । पयान मेरुगृष्टे च सा घतुर्धा ततो यवी

मेरुकृत्तटान्नेभ्यो निरतन्ती यशस्विनी ।

विकीर्यमाणमलिला निरालम्बा पपत सा ॥ ४ ॥

मन्दरादिषु शीलेषु प्रविमकोदकाममम् । तत्र स्तीनेतिविख्याता यवी चैत्ररथम्वनम्

तत्प्लावयित्वा च यथायकणोद् सरिद्धरा ॥ ६ ॥

तद्येवालङ्कनशालया दक्षिणे गन्धमादने । मेरुपादथनं गत्वा मन्दने देपनन्दने ॥ ७ ॥

मानसञ्च महावेगात्प्लावयिन्वासरोवरम् । तस्माच्चरैलराजानं रम्यं त्रिशिखरंगता

तस्माच्च पवंता सर्वे प्लावितास्ततश्छप्पातिप्रये ।

तान्नु घयित्वा सम्प्राप्ता हिमधन्तं महागिरिम् ॥ ६ ॥

मया भूता च तत्रैव जटाजूटेन पार्यति । न मुक्ता च यदा गङ्गा तदा ब्रूहा ममोपरि

गात्राणि श्लवयामास मदीयानि धरानने । मया च रुद्धाजौघेन जटामध्येऽशस्विनि

तत्रैव सा तपश्चरे बटुकदपरातानि च । मगीरथेनोपवासैः स्तुत्याचाराधितो ह्यहम्

तदामुक्ता मया देवि गङ्गा त्रिपथगामिनी । महाकालमनुप्राप्ता श्लवयित्पोत्तरान्कुण्ड

समुद्रमहिषी जाता प्राणेभ्योऽपि गरीयसी । नदीनामुत्तमा गङ्गा समुद्रेण हता तदा

स तथा सहितो रमे समुद्रं सरिताम्पति ॥ १४ ॥

ततः कदाचिद्ब्रह्माणमुपासाञ्चकिरे सुराः । तथार्णवोजगामाथब्रह्मलोकं सनातनम्

गङ्गाया सहितो देवि! दर्शनार्थं महोत्सवे ॥ १५ ॥

अथ गङ्गा सरिच्छ्रेष्ठा समुपायात्पितामहम् ।

तस्या वासः समुद्रधृतं मारुतेन शशिप्रभम् ॥ १६ ॥

ततोऽभवन्सुरगणाः सहसाऽवाङ्मुखास्तदा ।

महाभिपस्तु राजर्षिर्निःशङ्को वृष्टवान्नादीम् ॥ १७ ॥

तस्य भाषं विद्रित्वाऽथ ब्रह्मणा स तिरस्कृतः ।

उक्तस्तु जातो मर्त्येषु पुनर्लाकानवाप्स्यसि ॥ १८ ॥

गङ्गाशताथक्रुद्धेनसमुद्रेणयशस्विनि । मांविहायान्यसकासितस्माद्यास्यसिमानुपम्
लोकमल्पायुपंदीना तत्रदुःखमवाप्स्यसि । तं शापं दारुणं श्रुत्वा गङ्गाघचनमब्रवीत्
विनापराधाच्छताहं कस्माद्द्वै देवसंसदि । पतिव्रता पतिप्राणा पतिना परमार्थतः
प्रमादाद्ब्रह्ममुद्रधृतंवायुना व्यापकेन तु । प्रत्युवाच ततोब्रह्मा तां नदींलोकपाघनीम्
वसूनां कारणाद्देवि! शप्ता यस्मान्महानदि !।

भाव्यर्थे तोयनिधिना तस्माच्छीघ्रं ब्रजाधुना ॥ २३ ॥

महाकालवने रम्ये सिद्धगन्धर्वसेविते । शिप्राया दक्षिणे भागे विद्यते लिङ्गमुत्तमम्
सर्वसिद्धिकरं पुण्यं सर्वपातकनाशनम् ।

तमाराधय यत्नेन स ते दास्यति घाञ्छितम् ॥ २५ ॥

पितामहवचः श्रुत्वा तुष्टा त्रिपथगामिनी । गमनं तत्र मेऽभीष्टंविद्यते यत्सखी मम
शिप्राऽपि मे प्रिया पुण्या महापातकनाशिनी ॥ २६ ॥

इति सञ्चिन्त्य मनसा दिव्यादेवनदीतदा । आजगाममहाकाले ह्यपश्यलिङ्गमुत्तमम्
पूजयामास पयसा दिव्येन विधिनातदा । वृष्टाशिप्रांसखीं तत्र संश्लेषंवाभवत्तयोः
ततःप्रभृतिसञ्जाता साशिप्रापूर्ववाहिनी । त्रिपुलोकेषुविख्यातोदेवोगङ्गेश्वरःस्वयम्

गङ्गायाऽऽराधितो यस्मात्समीहितफलप्रदः ॥ २६ ॥

संस्तुता देवगन्धर्वैर्गङ्गा देवन्दी तदा । ऋषिभिर्वालखिल्याद्यैस्तथान्यैर्मुनिभिर्मुदा

समुद्रस्तत्र सम्प्राप्तो मानिता सा महानदी ।

लिङ्गेनोक्ता तदा गङ्गा कलया स्थीयतामिति ॥ ३१ ॥

तत्समीपे महापुण्ये चावसिष्ठति मेदिनी । अङ्गीकृतसमुद्रेण यथोक्तञ्चतथास्त्विति
एवमुक्त्वा गता गङ्गा कलया तत्र संस्थिता ।

गङ्गेश्वर तु य पश्येत्स्नात्वा शिप्राग्भसि प्रिये ॥ ३३ ॥

गोसहस्रफल तस्य जायते नात्र सशय । सर्वतीर्थफल तस्य सर्वधर्मफल तत्र
सषयक्षफल सम्यक्सर्वज्ञानफल तथा । सर्वयोगफल देवि प्राप्नोत्येव निरत
तत्र तीर्थानि सुभगे । पृथिव्या यानि कानिचिन् ।

धमारण्य फलगुतीर्थं पुष्कर नैमिष गया ॥ ३६ ॥

प्रयागञ्च कुरुक्षेत्र वेदारममरेश्वरम् । चन्द्रमागा विपाशा च सरयुर्देविका कुः
गोदावरा शतद्रुक्ष बाहुदा वेत्रवत्यपि । सवा एघात्र मरित सङ्गता सन्ति गङ्गा
शुभानिपुण्यतीर्थानि सिद्धक्षेत्राणिचैवहि । तत्रसर्वाणितिष्ठन्ति कलामात्रणपाव
पतेपाफलमाप्नातिथ पश्यतिसमाहित । स्नात्वागङ्गेश्वर देव सत्यमेतन्मयोदि
अत पुण्यतम स्थान गीयते गणवन्दिते ॥ ४० ॥

एष ते कथितो देवि प्रभाषे पापनाशन । गङ्गेश्वरस्य देवस्य शृण्वङ्गारेश्वरस्य
इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्या संहिताया पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे
चतुस्त्रीतिलिङ्गमाहात्म्येगङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम द्वाविंशतिशोऽध्याय ॥ ४२ ॥

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

अङ्गारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीशिव उवाच

वत्वारिंशत्तमं विद्धि त्र्यधिकं पर्वतात्मजे । यस्य दर्शनमात्रेण जायन्ते सर्वसम्पदः

आदिकल्पे पुगजातो वक्त्राङ्गो लोहितच्छविः ।

रौद्रस्त्वङ्गारसदृशो मम गात्राहरानने ॥

मया धृतो धरण्यां स विख्यातो भूमिपुत्रकः ॥ २ ॥

जातमात्रे सुते तस्मिन्महाकाये भयावहे ।

कम्पिता धरणी देवी देवास्त्रस्ताः सवासवाः ॥ ३ ॥

भोगताः समुद्राश्च चेलुश्च धरणीधराः । तेनैव पीडितं सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥

पृथयो चालखिल्याश्च देवाःशक्रपुरोगमाः । बृहस्पतिपुरस्कृत्य ब्रह्मलोकंगताः प्रियो!

सोच्छ्वासाः कथयामासुर्नमस्कृत्य पितामहम् ।

वृत्तान्तं विस्तरात्सर्वं लोकत्रयविनाशनम् ॥ ६ ॥

हरगात्रोद्भवेनैव जातमात्रेण लीलया । लोकत्रयं समाक्रान्तं पीडितं भक्षितं तथा

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां ब्रह्मा लोकपितामहः ।

चिन्तयित्वा तु नैः सार्द्धमाजगाम ममान्तिकम् ॥ ८ ॥

मया पृष्टास्तु ते सर्वे किमर्थं भयविह्वलाः ।

सोच्छ्वासहृदया दीनाः कस्माद्भो भयमागतम् ॥ ९ ॥

तैःसर्वं कथितं देवि! ममाग्रे भयचिह्नलैः । त्वदङ्गुसम्भवेनैव देवदेव जगत्पते ॥

पीडितं भक्षितं चैव सदेवासुरमानवम् ॥ १० ॥

इति तेषां वचनः श्रुत्वाक्षेमार्थं कृपया मया । आकारितोमत्समीपमुवाच वदतां वरः

आदेशो दीयतां देव किं करोमीत्पुत्रावसः । नाकर्षत्वंजगदिदं मया प्रोक्तः पुनः पुनः

ममाङ्गाद्रजसा जातस्तेनाङ्गारक उच्यसे ।

लोकाना स्वस्तये नित्यं मङ्गलोऽसि मया कृत ॥ १३ ॥

इदानीं वक्रता यातो वक्रस्त्व गीयसेबुधैः । विहसतोऽहतश्च तेनमम वाक्यश्रु
व्याहारेण विना देवा कथं तृप्तिर्भविष्यति ॥ १४ ॥

तस्मान्म देहि सुस्थानमाधिपत्यं च देहि मे । शक्तिं च देहि मे शीघ्रमाहार देहि
तस्य तद्वचनं धृत्वा पुत्रोऽयमम बल्लभ । तस्माद्वास्यामि परमस्थानमश्वसु
इति सञ्चिन्त्य मनसा स्मृतं स्थानं मयोत्तमम् ।

उत्सङ्गे च सुतं हृत्वा प्रेम्णा प्राप्तं पुनः पुनः ॥ १७ ॥

दत्तं पुत्रं मया स्थानं महाकालघनोत्तमम् । गङ्गोभ्वरस्य पूर्वं तु प्रशस्यं स्थानमु'
खगतां शैव शिष्या च सङ्गमस्तत्र विद्यते ॥ १६ ॥

यदाभया धृता गङ्गातदासाधन्द्रमण्डलात् । प्रमादात्पतिता भूमौ महाकालघन
खगतंति च विख्याता आदुम्रप्रापतश्चिह्नी । अतोमयाद्यतारस्तुसहसातत्रै
लिङ्गमूर्तिरहं पुत्रतिष्ठामिसुरपूजित । तस्थानं दुर्लभं देवैस्तस्माच्च गच्छस्य
पूजितोऽहं त्वया तत्र सङ्गमे लोकपूजिते ।

त्रिषु लोकेषु यास्यामि रयार्तिं वै तत्र नामत ॥ २३ ॥

मध्ये प्रहाणा सर्वेषामाधिपत्यं मया तव । दत्ततृतीयकं स्थानं तत्र तृप्तिर्भविष्य
पूजां प्राप्स्यसि तत्रैव प्रहृष्टमध्ये व्यथस्थित । तिथिदत्ता धनुर्घोततस्याद्यैव तत
त्वामुद्दिश्य करिष्यन्ति पूजां शान्तिं सदक्षिणाम् ।

तेन सर्वेण ते तृप्तिर्भविष्यति न संशय ॥ २४ ॥

धारणैकश्च ते दत्तो महलाभं मया तव । नवघञ्जपरीधानं चित्वात्म्यं दिने त
सैलाभ्यङ्गं करिष्यन्ति न च प्राप्स्यन्ति ते बलम् ॥ २७ ॥

इत्युक्तस्तुमया देवि वक्राङ्गो मङ्गलस्तुतः । अङ्गारकेति पिषुपातस्तथेत्यङ्गीषका
सन्तुष्टस्तेन वाक्येन मदीयेन धरानने । आजगाम मुदा युक्तो महाकालघनोत्तमं
शिप्रायाश्च तटे रभ्ये खगतांसङ्गमान्तिकम् । इष्टोऽहं लिङ्गरूपेण परानुष्टिमुपाग

मया चालिङ्गितः प्रेम्णा नृग्नितः शिरसि प्रिये !।

धरो दत्तो विशालाक्षि! चाञ्छितं ते भविष्यति ॥ ३१ ॥

दृष्टोऽहं च त्वया पुत्र भक्त्या चाराधितस्त्वया ।

मम चाक्यं कृतं यस्मात्तस्मात्तुष्टोऽस्मि मङ्गल! ॥ ३२ ॥

अङ्गारेश्वरनामाहमद्यप्रभृति पुत्रक !। त्रिषु लोकेषु चिन्व्यातो भविष्यामि न संशयः
ये मां पश्यन्ति सततं सङ्गमेऽत्र व्यवस्थितम् । नतेषां पुनरावृत्तिर्भविष्यति महीतले
ये मां सम्पूजयिष्यन्ति ह्यङ्गारकदिने नराः । कलयुगेकृतार्थास्ते भविष्यन्ति न संशयः
चतुर्थ्यां मङ्गलदिने ये मां पश्यन्ति सुव्रताः । नतेयास्यन्ति संसारे घोरैर्दुःखशताकुले
अमावास्या च भौमश्च संयोगो दृश्यते यदा । खगर्त्तार्याश्च शिप्रायाः सङ्गमे देवपूजिते
स्नात्वा तदा प्रपश्यन्ति मामत्रैव व्यवस्थितम् ।

तेषां पुण्यफलं देवि! समासाच्छृणु साम्प्रतम् ॥ ३८ ॥

चाराणस्यां प्रयागे च कुरुक्षेत्रे च यत्फलम् ।

गयायां पुष्करे प्रोक्तं तत्पुण्यमधिकं भवेत् ॥ ३९ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभावः पापनाशनः । अङ्गारेश्वरदेवस्य श्रूयतामुत्तरेऽध्वरम् ॥ ४० ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्ती खण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येऽङ्गारकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

उत्तरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

चत्वारिंशत्तमं विद्धि चतुर्भिरधिकपरम् । यस्य दर्शनमात्रेण समीहितफलं लभेत

उत्तरेशमिति ख्यातं समीहितफलप्रदम् ॥ १ ॥

पुरानियुक्ता शक्रेण ये मेवा बृष्टिकारका । ते प्लावितं जगत्सर्वं सपर्यन्तमहीतल
एकार्णवे ततो जाते देवा गीता धरानने ।

नि स्वाध्यायघण्टकारा स्वधास्वाहाविधर्जिता ॥ ३ ॥

नैवाप्यायनमस्माकं विना होमेन जायते । घयमाप्यायिता विप्रैर्यज्ञमार्गैर्यथोचितै
तेपाचयप्रयच्छाम कामान्यज्ञादिपूजिता । नास्तितत्सर्वमर्षैतदन्योग्यमघदन्सु

दृष्ट्वा पृथ्वीजलेमग्रा ब्रह्माणशरणगता । कथयामासुरत्युग्रं नमस्कृत्य पितामहम्
एकाणवा मही जाता विनष्टा क्रतव प्रभो । नि स्वाध्यायघण्टकारं जगज्जात पिताम

देवानां वचनं ध्रुवा ब्रह्मालोकपितामह । मुहुत्तं चिन्तयामास किमेतदिति विन्मि
अकाले प्रलयं कस्मान्निमग्रा पृथिवीजने । गतास्त्रिणदीया तु व्ययं जात वचो म

इतिसञ्चिन्त्य हृदये नस्मार यत्सूदतम् । स्मृतमात्रस्तु बलह्याजगाम पितामह
प्रोवाच वचनं ध्रुवा नमस्कृत्य पितामहम् ।

स्मृतोऽहं केन कार्येण दह्याशा मे पितामह ॥ ११ ॥

ब्रह्मणोक्तस्तदाशक्तं किमर्थं प्लाघितामही । असवद्वैस्त्वदीयैश्चमेधे किं सहसावृत्त
तत सव समाहृता मया शक्रेण पावति ॥ पितामहसमक्षं तु समायाताश्च तत्क्षणा

पितामहेन शक्रेण मर्वादाव हतातदा । गजोत्तम महामेघ पूर्वस्यादिशि निर्मित
गजाकारेस्ततो मेघे सहस्रैश्च भिर्भुत । गवयो दक्षिणामाशा पद्सहस्राधिप रस

शरम पश्चिमामाशा सहस्राधिपति वृत् । उत्तरोनाम यो मेघो मेघे कोटिमिणवृत्

उत्तरस्यांदिशि तदाप्रभुत्वे सम्प्रतिष्ठतः । मर्यादा च कृता देविब्रह्मणा वासवेन तु
 प्रावृट्काले च चर्षध्वं नक्षत्रैर्जलजैर्द्रुतम् ।

आर्द्रादिस्वातिपर्यन्तं नक्षत्रदशकं स्मृतम् ॥ १८ ॥

ब्रह्मशक्रवचः श्रुत्वा तथेति कृतनिश्चयाः । चवृपुर्नियते काले तन्नामानि भवन्ति हि
 एवं व्यवस्थिते लोके मर्यादायां स्थिता घनाः ।

ब्राह्मणा विज्वरा जातास्त्रिदशा मुदिता भृशम् ॥ २० ॥

क्रूरग्रहैरथो रुद्धास्ते मेवा वृष्टिकारकाः । शनैश्चरेण भौमेन भास्करेणाथ केतुना ॥
 पीडिताः शरणं जग्मुर्वासवं भयचिह्नलाः । निवेदितं भयात्सर्वं नमस्कृत्य पुनः पुनः
 मेधानां वचनं श्रुत्वा सन्त्रस्तो वासवस्तदा । उवाचवचनं तेषां नाहंशक्तोनिवारणे
 ग्रहाणामसमर्थोऽहं सर्वदैव पयोधराः ॥ २३ ॥

अहं राज्यात्परिभ्रष्टः कृतः क्रूरग्रहैःपुरा । स्थापितोऽहं कदाचिच्च सुप्रसन्नैर्ग्रहैः पदे
 मम मान्याश्च पूज्याश्च ग्रहा एव यतोधिकाः ।

ग्रहाः सर्वहराः प्रोक्ता इति मे घर्त्तते मतिः ॥ २५ ॥

एतस्मिन्नन्तरे भूमौ सज्जाता शतवार्षिकी । अनावृष्टिर्महारौद्रा सर्वप्राणिविनाशिनी
 अस्थिकङ्कालशकला श्वेतपर्षतसन्निभा । पृथिव्या तत्क्षणाज्जाता विनातोयेनपार्श्वति
 देवाः सर्वे पुनर्भौता ब्रह्माणं शरणं गताः । ऊचुश्च प्रणताः सर्वेत्राहिनःशरणागतान्
 अनावृष्ट्या जगत्सर्वं पीडितं चपितामह ! । अकाले प्रलयो जातः पुनरेव च तादृशः
 त्वया च वासवेनैव नियुक्ता ये पयोधराः । क्रूरग्रहैरतीवोत्रैः पीडितास्ते पितामह
 देवानां वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः । अहं विभेमि भो देवा ग्रहैस्तैर्वलघत्तरैः
 सर्वं जानामि माहात्म्यं ग्रहाणांक्रूरचेतसाम् । शनैश्चरेणवक्रेणभवन्तःपीडिताःसदा
 चरुणो यादसां नाथो मङ्गलेन प्रपीडितः । राज्यभ्रष्टस्तु बहुधा केतुना वासवःकृतः

शिरश्छेदोऽमया प्रातो वक्रेण रचिणा पुरा ।

एकैकशः समर्थास्ते किं पुनः सङ्घशस्त्वमी ।

तस्मात्सर्वे महादेवं गच्छामः शरणं वयम् ॥ ३४ ॥

ब्रह्मणो षचन श्रुत्वा सर्वे देवा मयासवा । ब्रह्माण च पुरस्तरय मामेषशरणंगता
उक्तोऽहं त्रिदशै सर्वै पाहि न शरणागतान् ।

त्य नो घाता विधाता च सृष्टिसंहारकारक ॥ ३६ ॥

भूप्रहर्महादेव' दत्ता मेरा समन्ततः । ननुषन्ति प्रभो वृष्टिमनावृष्टि सुदारुणा ॥
सर्वभाणिपिताराय मन्त्राता शतवार्षिकी । तेषां तद्वचन श्रुत्वा मयाज्ञात धरातने ॥

भूप्रहाणा सामर्ष्यं यथा च विदित मम ॥ ३८ ॥

इति ज्ञात्वा महादेवि' उपायश्चिन्तितोमया । उत्तरोनामयोमेघोमेघे कोटिमिराजृत्
आहृतस्मन्क्षणा प्राप्ता किं करोमीत्युवाचह ॥ ३९ ॥

मया प्रोक्तो मयादेराद्गच्छेत्त च घनमयुत । महाकालज्ञ रम्यं घाडिउतार्थफलप्रदम्
गङ्गाध्वरस्यदेवस्य दक्षिण लिङ्गमुत्तमम् । तमाराधय यत्नेनसतशाम्यतिवाञ्छितम्
एवमुक्तो मया मेरा उत्तरो मेघमयुत । जगाम त्वरत्या युक्तो महाकालवनोत्तमे ॥
दृष्ट्वा वृष्टिंकरलिङ्गं नृपयाभामभक्तिन । शिवाज्ञलघुहीत्वातुम्नत्वास्नात्वाप्रयत्नत
तावद्यावज्जल शिवा पुनरेवागत त्रिवे ॥ ४३ ॥

एतस्मिन्नन्तरेतन्माबुदुभूतधूममण्डलम् । लिङ्गमध्याद्वाराहेज्वालामालाकुलमहत्
ततो ज्वालामयं सवमभूदग्गरगोचरम् । तस्य ज्वालासमूहेन दग्धं चै ब्रह्मण्डलम्
सनक्षत्रपथ यावत्ततो भाता ब्रहा त्रिवे ॥ तमव शरण प्राप्ता धूमज्वालानुलानना ॥
ततो ब्रह्मा च विष्णुश्चतदुद्गृह्णामहदुद्भुतम् । दर्ववृत्त सहस्राक्षोलिङ्गान्तिकमुपागत
तद्विङ्गं सुमहाज्वाल ज्वालामि पूरिताम्बरम् ।

दुष्प्रेक्ष्यं दुर्बिदं भाम घट्टंमान ददर्श स ॥ ४४ ॥

अङ्गोर्निम्ने रमात्रणववृधयो जनायुतम् । दृष्ट्वातुवर्द्धमानस्यलिङ्गस्यात्यदुभुताकृतिम्
सुरैशो मोहमापन्नो विसञ्ज्ञाश्च ब्रह्मास्तदा ॥ ४६ ॥

ततस्तु तस्य लिङ्गस्यवारिधाराविनिश्रुता । एकोद्देशाद्वारोहेधरात्वेकार्णधीकृता
लिङ्गस्यान्यप्रदेशात्तु धायु समभवन्महान् । इतरस्मिन्प्रदेशे तु समूहस्तडितामभून्
सधूमा समभूज्ज्वाला लिङ्गस्यान्यप्रदेशत ॥ ५२ ॥

एवमत्यद्भुतं दृष्ट्वा घर्षमानं समन्ततः । लिङ्गमव्यक्तमुद्भूतमापूरितनभोऽन्तरम् ॥

ग्रहाश्च विह्वला जाता धूमेनाकुलितेन्द्रियाः ।

तुण्डुवुश्च तदा लिङ्गं दह्यमानाः समन्ततः ॥ ५४ ॥

ग्रहा ऊचुः

नमः सुरूपाय सुरार्चिताय नमो विरूपप्रकृतिक्रियाय ।

नमोनमो रूपनिराश्रयाय जलस्वरूपाय नमो नमस्ते ॥ ५५ ॥

इतिस्तुतोयदादेविग्रहैः क्रूरैस्तदाप्रिये । लिङ्गात्प्रादुरभूत्स्वस्थः स्वरूपोविग्रहाकृतिः

भस्मंधूसरसर्वाङ्गो भोगिभोगाङ्गदोज्ज्वलः ।

हिमराशिनिभाकारोरजताचलनिर्मलः ।

उवाच चैतान्प्रणतान्ग्रहान्कम्पितकन्धरान् ॥ ५७ ॥

किं वा कामं मनोऽभीष्टं भवद्भ्यो यद्वदाम्यहम् । ममामोघमिदं सर्वदर्शनं चानिदुर्लभम्
भवद्भ्यो लोकतुष्ट्यर्थं दर्शनं हि ददाम्यहम् । एवमुक्त्वा ग्रहाः सर्वे प्रोचुः प्राञ्जलयस्तदा

यदि देवो वरो देवयदि तुष्टोऽसि शङ्कर ! । कर्मरम्भेषु सर्वेषु पूजाऽस्माकं यथा भवेत्

तथा कुरु महादेव ! तेन तृप्तिर्भविष्यति ॥ ६० ॥

एवं भविष्यतीत्युक्त्वा मेघं चोत्तरमुक्तवान् । तुष्टोऽस्म्यहं तुनेवत्स गृहाण वरमीप्सितम्

तच्छ्रुत्वा वचनं तत्र ह्यत्तरः प्राह हर्षितः । यन्मे तुष्टोऽसि भगवंस्तन्मह्यं दीयतां चरम्

यदान्माकं महावाधां कदाकोऽपि करिष्यति ।

तदा वृष्टिर्विधातव्या त्वया देव ! सदा भुवि ॥ ६३ ॥

रक्षाकार्या च मेघानां रक्षणीयास्त्वया वयम् । एवमस्त्वितितेनोक्तं लिङ्गेन नगगात्रजे

अद्य प्रभृतिनेनाम्ना ख्यातिं यास्यामि भूतले । उत्तरेश्वरसङ्घोऽहं भविष्यामिनसंशयः

ये मां सम्पूजयिष्यन्ति भक्त्या परमया युताः ।

तेषां दास्यामि सततं वाञ्छितार्थफलम्भुवि ॥ ६६ ॥

पश्यन्ति प्रयता ये मां कृत्वा नियमपूर्वकम् ।

ते यास्यन्ति पुरं शैवं यावत्कल्पाष्टकायतम् ॥ ६७ ॥

मारुदासूर्यमद्भुशौर्विमानैः सार्वकामिकैः । रुद्रकन्यासमाकीर्णैः ससारससयुतैः ॥
 नृत्यवादित्रनिधुंष्टैरुक्त्रध्यनितादितैः । दोष्यमानैश्च नरैः स्तूयमाना सुरासुरैः ॥

प्रसङ्गाद्भक्तिर्हीनोऽपि यो मा पश्यत्यराटयत ।

उत्तरेण तस्य दास्यामि हात्तरेषु कुरुष्वथ ॥ ७० ॥

स्मरिष्यति च यो नित्यप्रमानेघोः उत्तरेण । स याति परमस्थानदाहप्रलदवर्जितम् ॥
 एष ते कथितो देवि प्रभाव पापनाशन । उत्तरेण देवम्य शृणु त्रिलोचनेश्वरम् ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहर्ष्या महिताया पञ्चमेऽवन्तीक्षण्डे

चतुर्णां तिलिङ्गमाहात्म्य उत्तरेणमाहात्म्यवर्णनं नाम

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः

त्रिलोचनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

आदेशदेव उवाच

पञ्चचत्वारिकं विद्धि देव त्रिलोचनेश्वरम् । यस्य दर्शनमात्रेण सर्घसिद्धिरुवाच्यते ॥

इतिहाममिहासाद्यन्पाटे विरजमञ्जके । त्रिलोचनस्यग्रामादेमणिमाणिक्यनिर्मिते

नानामङ्गलवाक्ष्ण्ये रत्नसानाधिवापरे । द्वेदीप्यमानसौवर्णकलशान् विराजिते ॥

पावणेन शशङ्केन श्लेगादिषु समासिते । तत्र पारावतद्वन्द्वं वसत्स्वैरं कृतालयम्

प्रातः सायं च मध्याह्ने कुचत्रिन्य प्रदक्षिणम् ।

उद्भाषमानं परितः पञ्चपातैरितम्भतम् ॥ ५ ॥

रजःप्रासादसहस्रान् दूरीकुबद्धिशो दश । त्रिलोचनेति सततं नाम भक्तैरुदाहृतम् ॥

त्रिष्विष्टपेति च तथा तयो कर्णातिर्यामवेत् ॥ ६ ॥

चतुर्विंशतिवासानि शम्भुरातिकराण्यलम् । तयो कर्णगुहाम्प्राप्यप्रतिशब्दप्रतन्वते

मङ्गलारात्रिकज्योतिस्त्रिसन्ध्यं पक्षिणोस्तयोः ।

नेत्रान्तं निर्विशन्नित्यं भक्तचेष्टां प्रदर्शयत ॥ ८ ॥

प्राणयात्रां विहायापि कदाचिन्निश्चरमानसौ ।

नोद्गीय घाञ्छितं यातः पश्यन्तो कौतुकं खर्गो ॥ ९ ॥

तत्रासकृज्जनाकीर्णंप्रासादंपरितोऽवनौ । तण्डुलादिचरन्तौर्तौकुर्वन्तौच प्रदक्षिणम्
देवदक्षिणदिग्भागोविष्णुदेहोद्ववञ्जलम् । तृपार्त्तोपिवतो नित्यं स्नात्वाघ्राजगमतुश्चतौ
तयोरित्यंघिचरतोस्त्रिलोचनसमीपतः । अगाद्वहृत्तिथःकालोद्विजयोःसाधुचेष्टयोः

अथ देवालयस्कन्धे गवाक्षान्तर्गतौ च तौ ।

श्येनेन केनचिद्दृष्टौ क्रूरदृष्ट्या सुखं स्थितौ ॥ १३ ॥

तच्च पारावतद्वन्द्वं श्येनः परिजिघृक्षया । अवतीर्याम्बरादाशु उपविष्टः शिवालये ॥
ततो विलोकयामास तदागमविनिर्गमौ । केनमार्गेण विशतो दुर्गमेण पतत्रिणौ

केनाध्वना च निर्यातः किंकाले कुरुतश्च किम् ।

कथं युगपदेतौ मे ग्राह्यौ स्वैरं भविष्यतः ॥ १६ ॥

दुर्वलोऽप्याकलयितुं सहसारिर्नशक्यते । करिणां च सहस्रेण घराश्वानाञ्च लक्षतः
न कर्म सिद्धयेन्तृपतेर्दुर्गेणैकेनयद्भवेत् । दुर्गस्थोनाभिभूयेत् विपक्षःकेनचित्कचित्

स्वतन्त्रं यदि दुर्गं स्यादपमार्गप्रकाशकम् ॥ १८ ॥

इति दुर्गे बलं शंभुञ्छयनो रोपारुणेक्षणः ।

असाध्वसौ कलरवौ वीक्ष्य यातो नभोद्गणे ॥ १९ ॥

अथ पारावतो दक्षा विपक्षक्षपणेक्षणम् । महाबलं दुर्गबलात्प्राह पारावतं पतिम् ॥

कलरव्युवाच

प्रिय पारावत प्राज्ञ सर्वकामसुखारव । तव दृग्विषयं प्राप्तः श्येनोऽयं प्रबलो रिपुः ॥

सचतद्वाक्यमाकर्ण्यपारावत्याश्चसत्पतिः । पारावतीमुवाचेदं काचिन्तेतितव प्रिये

पारावत उवाच

कतिनाम न सन्तीह सुभगे व्योमचारिणः । कतिदेवालयार्थेषु खगानोपघसन्तिहि

गतेऽथ शकुनी तस्मिन्सा वभापे विहङ्गमम् ।

नाथ! स्थानान्तरं यावो मृत्युर्वै निकटेऽन्वगात् ॥ ४० ॥

पुनर्दृष्टेप्रणष्टः स्यादावासश्चसुखं प्रिय! । प्रिययन्यास्तिपक्षस्य गतिः सर्वत्रसिद्धिदा

स किं स्वदेशरागेण नाशं प्राप्नोति बुद्धिमान् ।

सोपसर्गं निजं देशं त्यक्त्वा योऽन्यं तु न व्रजेत् ॥ ४१ ॥

स पङ्गुनाशमाप्नोति कूलस्थित इवद्रुमः । प्रियोदितं निशम्येति स भवित्रीदशार्द्रितः

तां धाक्यं पुनरप्याह प्रिये माभैः खगाद्रिना । अपरस्मिन्नहनिष स श्येनः प्रातरैवहि

तद्द्वारदेशमासाद्य सायं यावत्स्थितोऽचलः ।

वस्ताचलस्य शिखरं याते भार्गो गते स्वगे ॥ ४२ ॥

कुलायाद् वाह्यमागत्योवाच पारावती पतिम् ।

नाथ! निर्गमनन्यायं कालः कालोऽस्ति दूरतः ॥ ४३ ॥

यावत्तावद्विनिर्याहि त्यक्त्वा मामपि शंसिर्नाम ।

त्वयि जीवति दुःप्राप्यं न किञ्चिज्जगतीतले ॥ ४७ ॥

पुनर्दाराः पुनः पुत्राः पुनर्वसु पुनर्गृहम् । यद्यात्मा रक्षितः पुंसां दारैरपि धनैरपि

तदा सर्वहरिश्चन्द्रभूपतेरिव लभ्यते । अयमात्माप्रियोवन्धुरयमात्मा महद्धनम् ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणामयमात्मार्जकः परः । यावदात्मनि वै क्षेमं तावत्क्षेमं जगत्त्रये

सोऽपिक्षेमः सुगतिना यशसा महवाञ्छन्यते । यशोहीनं तुयत्क्षेमंतक्षेमान्निधनं वरम्

तद्यशः प्राप्यते पुष्पिर्नीतिमार्गप्रवर्तिभिः । अतोनीतिपथं चिन्त्यंताथस्थानादितो व्रज

न व्रजिष्यसि चेत्प्रातस्नतो मां संस्मरिष्यसि ॥ ५२ ॥

इत्युक्तोऽपि सर्वे पत्न्यापारावत्यासुमेधया । ननिर्ययीततः स्थानाद्द्विचिन्त्याप्रतिचारतः

अथोपसि समागत्य श्येनेन चलित्वा तदा । निर्गमद्धारमारुद्धं किञ्चिद्दृश्यघता तदा

दिनानि कतिचित्तत्रातिष्ठच्छ्येनोर्महाचलः । पारावतमुवाचेदंधित्वां पौरुषवर्जितम्

किं वा युध्यस्वै दुर्बुद्धे! किं वा निर्याहि मे गिरा ।

शुभाक्षीणो मृतः पश्चान्निरयं पश्यसि ध्रुवम् ।

विधिरेव हि साहाय्यं न कुर्यात्तप नोदितम् ॥ ५६ ॥

एवमश्वेनेन स प्रोक्तः पत्न्या ससहितः सगः । अमुष्यस्ते नश्येनेनस्यदुर्गद्वारमाधितः
धुधितस्तृपित सोऽप्यश्वेनेनयलिना धृतः । धरणेनदृष्टेनाशु चऽप्यवासापिभृतासर्गा
तापादायोदुष्यास्त्रे श्येनो व्योमनि सत्वरम् ।

चिन्तयन्मक्षणस्थानमन्यत्पक्षिविजितम् ॥ ५६ ॥

अपपत्न्याकलरवः प्रोक्तस्तत्र सुमेधया । यतोऽवमानितानापरपयाहंस्त्रीतिबुद्धि
अतोऽप्यस्थामिमा प्रातः किं कुर्यामवलायतः । अधुनापिषवश्चैककरोपिषदिमेमि
तदा हिन तेषश्यामिबुधैतद्विचारितम् । ममैकपाषयकरणारखीजितोममपिष्वपि
यापदाभ्यं गतास्यस्य गायत्र्यस्यो न भूमिगः ।

तापदाभ्यमधिमुत्तये स्वं चऽप्यवा पादं दृष्टं दृश ॥ ६३ ॥

इतिपत्नीवच भूषा तथा स गतपादसग । स पादितोदृष्टपादे श्येनधीरकृतवाञ्छ
तेन श्रीकरणेनाथ मुक्ता सा मुगमभुदात् ।

पादाङ्गुलीनां कुर्याद्ये सोऽपि पारायतोऽपतम् ॥ ६५ ॥

विषयविषयार्थं स सगपायः वसिष्ठुचमः । चक्षुश्चऽनुपुटस्तस्यचक्षुःपादपीडन
एव च द्रव्यान्लधाभूतं दूरेमोक्षणमद्भुतम् । सुदंतेऽप्युचमभेवानितिशार्पेपु गीषं
तस्याद्वायानुसारेण कलरयेव सरोचम । अशंभुमुचमगतो विषयविषयिणः
अथ तौ कालयोगेन जम्भुमार्गे शृती तदा । जम्भुमार्गं शृतादेवेतेनास्वतं सदाऽशयः
पुष्यदीप तदा जातो तस्यधेतस्यः शुभः । मन्वारदामनयो नाम्ना परिमलालयः ॥
अनेकविद्यानिलय कलाकीरलभाजनम् । कीमारं यपुरासाथ रिषमन्दिपरोऽमवत्
निषयं कापिजमाद्विजितेभ्युचमाभय । एकाग्रतीव्रतनित्यं परिष्वामीनिनिधितम्
परदोषितसमागतिशायुः कीर्तिवर्तं शुभम् ।

इदंस्वतंगतिं कापि तस्यास्ती चतुर्दशसुधीः ॥ ७३ ॥

अथरवापिनिषयं सगुचिष्यामसमादरे । गनत्रमांनराभ्यासादिभसोदमनामाभय
सयस्तनुच्यवितपः समस्तानांयकाशकः । सामन्लजामन्नतर्हं परानर्देककारणं

रजः प्रासादसँलुग्नं तुन्नं पक्षानिलैः पुनः ॥ १०६ ॥

उपरिष्ठादधस्ताच्चकृताभूरिप्रदक्षिणाः । व्योम्नि सञ्चरमाणाभ्यांसञ्चीर्णचममाजिरे
त्वातं चतुर्नदे तीर्थे पीतं तत्राम्युचासकृत् । आभ्यांकलरवाभ्याञ्च कृताःकलरवामुदा
पताभ्यां । स्थिरचित्ताभ्यां मुद्रिता द्वमतीव हि ।

दृष्ट्वा हि कौतुकान्यत्र मम भक्तैः कृतान्यपि ॥ ११२ ॥

अभूम्यांचहुशो दृष्ट्वा मम मङ्गलदीपिकाः । पीतंश्रुतिपुट्टाभ्याञ्च नम नामाक्षरामृतम्
तिर्यग्योनिप्रभावेण न मृतां मम सन्निधौ ॥ ११३ ॥

जम्बूमार्गे मृतां यस्मात्स्वर्गप्राप्तिकरे ध्रुवम् ।

तस्मात्पारावती ह्येषा रत्नदीपसुताऽभवत् ॥ ११४ ॥

पतिःपारावतोऽस्याश्चजातो विद्याधराङ्गजः । एषाप्रभावतीनागीनागराजस्यसद्मनि
इह जन्मनि कन्यासीत्पूर्वजन्म ब्रवीमि च ॥ ११५ ॥

त्रिशिखस्योरगेन्द्रस्यसुताचेयंकलावती । एतस्याअपिवृत्तान्तंनिशामयतुवचम्यहम्
भवान्तरेतृतीयेऽतःकन्येचारायणस्यच । आस्तांमहर्षेः शीलाह्वये प्रेमवत्यौपरस्परम्
पित्रा चारायणेनापि ताभ्यां सम्प्रेरितेन वै ।

धामुप्यायणपुत्राय दत्ते नारायणाय हि ॥ ११८ ॥

अप्राप्तयौवनोऽरण्ये समिदाहरणाय वै । गतो विधिवशाद्दृष्टो दन्दशूकेन कानने ॥
भवानीगौतमीनाभ्यां ते तु चारायणाङ्गजे । वैधव्यदुःखमापन्ते दैन्यग्रस्ते वभूवतुः
अत एव प्रयत्नेन परिणेतो विवर्जयेत् ॥ देवतासरिदाहान कन्यापाणिग्रहं सुधीः ॥
अथर्षेः कस्यचिद्देवादाश्रमे देवसन्निभे । रम्भाफलान्यदत्तानि मोहाज्जग्रहतुस्तदा ॥
कृत्वा नानोपवासादिद्वतानि ब्राह्मणाङ्गजे ।

अध्यास्य निधनं कालाच्छाखामृग्यौ वभूवतुः ॥ १२३ ॥

फलघौर्यविपाकेन धानरत्वं तयोरभूत् । शीलरक्षणभावेनावन्त्यां जनिमवापतुः ॥
स च नारायणोविप्रः पितृशुभ्रूपणे रतः । दृष्टोऽपिदन्दशूकेन काश्यांपारावतोऽभवत्
एवं भवान्तरे चासीदेतयोःपतिरेव सः । तिसृणांभवतीनां च भावी भर्ता पुनःस्वै

धवन्दिरेऽथ ता चाला ज्ञात्वा लक्ष्मभिरीश्वरम् ।

तुष्टुबुध्प्रदृष्टास्ता सत्रकण्ठयोऽतिविह्वलम् ॥ ६४ ॥

जयशम्भो जयेशान जयसर्वम सर्वद । जय त्रिपुरसहतजयाग्धकनिवृद्ध ॥ ६५ ॥

जय जालन्धरहर । जयकन्दपदपट्ट । जय त्रैलोक्यजनक जय त्रैलोक्यधन्दित ॥ ६६ ॥

जय भक्तजनाधीश जय प्रमथनायक ॥ ६६ ॥

नमस्तुभ्य नमस्तुभ्य नमस्तुभ्य नमोनम ।

त्रिलोचन । नमस्तुभ्य त्रिविष्टप । नमोऽस्तु ते ॥ ६७ ॥

इत्युक्त्वा दण्डवद् भूमौ प्रणिपेतु कुमारिका ।

अयोऽथाप्य कुमारीस्ता प्रोवाच शशिशूषण ॥ ६८ ॥

सुतो मन्दारदाघ्नश्च नाम्ना परिमलालय । पतिर्विद्याधरधरो भवतीना भविष्यति

चिर विद्याधरे लोके भोगान्भुवधा समन्तत ।

ततो ह्यवन्तिका प्राप्य मा ध्यात्वा सिद्धिमाप्स्यथ ॥ १०० ॥

जन्मान्तरेऽपिमे भक्तिर्भवतीभिश्चतेन च । विहितानेतयोर्जन्मनिमलम्भक्तिभाषितः

पतत्प्रभावतीस्तोत्रयेपठिष्यन्तिमे पुर । तैभ्य कामान्प्रद स्यामि भवतीनामयंघर

इत्युत्तचतिदेशे ता कन्या हृष्टमानसा । प्रणम्यप्रोचुराशान प्रयत्नकरसम्पुता ॥

नागकन्या ऊचु

पृच्छामो ब्रूहि नो नाथ कदणाकर शङ्कर । जन्मान्तरे कथं सेवा धतुर्भिभवत वृता

तत प्राकनृत्तान्तमेतस्यापि वृता मन । अन्माकमपि चाल्याहि वृपाकुर्वृत्पानिधे

इतिभ्रत्वाप्रणयतोयालोदीरितमीप्सितम् । प्रोवाचतासामपि च भवान्तरविचेष्टितम्

ईश्वर उवाच

शृणुष्व नागतनयान्तिस्त्रोऽपि हि समाहिता ।

प्राग्भवं भवतानाञ्जनस्यापि कथयाम्यहम् ॥ १०१ ॥

प्यारदाघलापूधमार्सात्पाराधती धर्मी । स च विद्याधरधरपतिरस्या खगोऽभवत्

प्रासादे च ममैताभ्यामुपितं सुधिरं सुखम् ।

जामातरं समासाद्य शुभं परिमलालयम् ॥ १४१ ॥

अन्योऽन्यं स्वजनास्ते तु मुदा विकसितेक्षणाः ।

विवाहोत्सवमारच्य स्वं स्वं भवनमाचिशन् ॥ १४२ ॥

त्रिलोचनस्य लिङ्गस्य वर्णयन्तोऽपि गौरवम् ।

स च विद्याधरः श्रीमान्नागीभिर्चिपुलं सुखम् ॥

भुक्त्वाऽवन्तीं ततः प्राप्य संसेव्य च त्रिलोचनम् ॥ १४३ ॥

गायन्गीतं सुमधुरं नागीभिः सहितः कृती । आत्मानं चातिविस्मृत्य मध्ये लिङ्गं लयंगतः

त्रिलोचनस्य महिमा कलौ देवेन गोपितः । ततोऽल्पसत्त्वा मनुजान तल्लिङ्गमुपासते

त्रिलोचनकथामेतां श्रुत्वा पापान्वितोऽप्यहो ।

विपापो जायते मर्यां लभते च परां गतिम् ॥ १४६ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । त्रिलोचनस्य देवस्य शृणु वीरेश्वरं परम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहस्रथांसंहितायां पञ्चमैऽवन्तीखण्डे-

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये त्रिलोचनमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः

वीरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

पञ्चत्वारिंशकं देवि! वीरेश्वरमथो शृणु । यस्य दर्शनमात्रेण कुलवृद्धिर्भवेद्दुध्रवम् ॥

निशामय महा देवि! वीरेशाचिर्भवं परम् । यच्छ्रुत्वा पितरः पुण्यं प्राप्नुयुर्विपुलं शिवे!

आसीद्मित्रजिन्नाम राजा परपुरंजयः । धार्मिकः सत्त्वसम्पन्नः प्रजारजनतत्परः ॥३

यशोधनो वदान्यश्च सुधीर्ब्राह्मणदैवतः । सदैवावभृथस्नातः परिक्रिञ्चशिरोरूहः ॥

प्रासादस्यापि पार्श्वे तु न्यग्रोधश्च महानग ।

तस्मिञ्छास्तिनि वामाढ्ये शास्त्रामृग्यौ बभूवतु ॥ १२७ ॥

विष्णुदेहजले तीर्थे व्रीडया न ममज्जतु । पपनुश्चापिपानीय तस्मिन्स्तार्थत्पातुरे
जातिस्वमाघषापत्यात्कीडन्त्यौ च प्रदक्षिणम् ।

चक्रतुर्बहुश्लेषश्च लिङ्ग ददृशतुर्वहु ॥ १२९ ॥

विघ्नरग्न्याविन स्वैर तत्र न्यग्रोधमग्निर्धौ । वेनविद्योगवेषेण पाशेनचनियन्त्रिते
मिशार्थं शिक्षिते तेन न प्लुतिर्ननिवसनम् । अथ ते ह्यापिमर्कन्धौ कीलधर्मवशगते
अवन्तावामपुण्येन त्रिलोचनस्य सेचया । प्रादक्षिण्यानु रूपेण जाने भागमुने अपि

अधुना त वतिम्राप्य विद्याधरकुमारकम् ।

निर्विश्य स्वर्गभोगाश्चावन्त्या निर्वृतिमाप्स्यथ ॥ १३३ ॥

यैरूपमपि धावन्त्या एव कर्म शुभाशुभम् ।

तस्य मोक्ष परीपाको निश्चित मदनुग्रहान् ।

त्रैलोक्येऽपि च सचस्मिञ्छ्रेष्ठाऽवन्तापुरा सदा ॥ १३४ ॥

अतोऽपि लिङ्गसोढ्वात् अतोऽप्यत्र त्रिलोचनम् ।

तिष्ठमानोऽत्र लिङ्गेऽहं भुक्तिं मुक्तिं ददामि वै ॥ १३५ ॥

अतः सचप्रयत्नेनावन्त्यापूज्यस्त्रिलोचन । इत्युत्पादेवदवेशस्तप्रासादान्तरेऽविशत्
लिङ्गस्वरूपमासाद्य शुभ त्रिभुवनादपि । ताश्चस्वसदन प्राप्यतदुत्तान्तमशेषत ॥

स्वमानु पुरतश्चोत्तवा वृतहत्या इवाऽमवन् ॥ १३७ ॥

एकदा माघवेमासि सहसार्था समागता ।

विद्याधरास्तथा नागा मिलिता सपरिच्छदा ॥ १३८ ॥

विरजस्के महाक्षेत्रे त्रिलोचनसमीपत । देवस्यधरदानाद्यपृष्ठाऽन्योन्यं कुलाबलिम्
विद्याधरायता कन्या नागैस्तिष्ठोऽपि कल्पिता ।

मन्दारदामा सन्तुष्टा प्राप्य तद्य स्तुतात्रयम् ॥ १४० ॥

रत्नदीपैश्चनागेन्द्र पर्णा च भुजगेध्वर । विशिखोऽपिकर्णान्द्रश्च हृष्टा एतेत्रयोऽपिच

सौधमितिषु दृश्यन्ते चित्राणि कृत्रिमाणि च ॥ २३ ॥

ऋतेहरिकथायास्तु नान्यावान्तांनिशम्यते । हरिणानेववध्यन्ते हरिणामांमधारिणः
तस्यराज्ञो भयाद्गन्धार्धैररण्ये सुम्रधारिणः । नमत्स्यानैव च यकावराहाक्षनकेनचित्
हन्यन्ते क्वापि तद्गात्या मत्स्यमांसाशिनाऽपि वै ।

अपुत्रा न नराम्तस्य राष्ट्रेऽमित्रजितः क्वचित् ॥ २६ ॥

स्तनपानं न कुर्वन्ति संप्राप्य हरिवासरम् । पशवोऽपि तृणाहारं परित्यज्य हरिदिने
उपोषणपरा जाता अन्येषां का कथा नृणाम् ॥ २७ ॥

महामहोत्सवः सर्वैः पुरीकोमिचित्तन्यते । तन्मिमप्रशासति भुवंसंप्राप्ते हरिवासरे
यो विष्णुभक्तिरहितः प्राणैरपि धर्नैरपि ।

मण्वदण्डयो भुङ्क्ते यो राज्ञोऽमित्रजितः क्षिती ॥ २६ ॥

अन्त्यजा अपि तद्राष्ट्रे शङ्खक्राङ्कधारिणः ।

ममप्राप्य घैष्णवीं दीक्षां दीक्षिता इति संस्थिताः ॥ ३० ॥

शुभान यानि कर्माणि क्रियन्तेऽनुदिनंजनैः । घासुदेवेनमर्ष्यन्तेतानितैरफलेप्सुभिः
चिनामुकुन्दगोविन्दपरमानन्दमच्युतम् । नान्योजप्येत नम्येतमभाज्येतजनःकचित्
कृष्ण एव परो बन्धुस्तस्यास्मीदघनीपतेः ॥ ३२ ॥

एवंतस्मिन्महीपालेराज्येसम्यक्प्रशासति । एकदानारदःश्रीमांस्तंदिदृशुःसमाययौ
राहा समञ्चितः सोऽथ मधुपर्कविधानतः । नारदो घणंयामाव तममित्रजितं नृपम् ॥

श्रीनारद उवाच

धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि मान्योऽप्यसि दिवोकसाम् ।

सर्वभूतेषु गोविन्दं परिपश्यन्विशासते ॥ ३५ ॥

यो वेदपुत्रोविष्णुर्योयप्रपुरुषोहरिः । योऽन्तरात्मास्यजगतःकर्त्ताहर्ताऽचिताविभुः
तन्मयं पश्यतो विश्वं तव भूपालसत्तम । दर्शनं प्राप्य शुभदं शुचित्वमगमं परम् ॥
एष एव हि सारोऽत्र संसारेक्षणभङ्गुरे । कमलाकान्तपादाब्जमक्तिभावोऽखिलप्रदः
परित्यज्य ह यः सर्वं विष्णुमेकं सदा भजेत् ।

धिनीतो नीतिसम्पन्न कुरालः सर्वकमस्तु । विद्याविशारद्धाय गुणवान्गुणिवत्सल

वृत्तज्ञो मधुरालाप पापकमपराडमुख ।

सत्याञ्जुघनिलय सत्यवाग्विजितेन्द्रिय ॥ ६ ॥

रणागणे वृत्तान्तस्य सङ्ख्यावाक्ष्य सदोजिरे ।

कामिनीकेलिकालज्ञो युवाऽपि स्थविरप्रिय ॥ ७ ॥

धर्मार्थधनकोशश्च समृद्धबलवाहन । सुभगश्च सुरुषश्च सुमेधा सुप्रजाप्रिय ॥

स्यैर्यधैर्यसमापन्नो देशकालविचक्षण । मान्याना मानदो नित्यसर्वदूपणघर्जित

वासुदेवाडप्रियुगले चेतोवृत्तिं निधाय च ।

घकार राज्य निर्द्वन्द्व धिग्धिगीतिविघर्जितम् ॥ १० ॥

अलङ्घ्यशासन धीमान्विष्णुमक्तिपरायण ।

अभुक्तप्रचरान्भोगान्समन्ताद्विष्णुसंस्कृतान् ॥ ११ ॥

हरेराराधनान्युच्चैः प्रतिसौध पदेपदे । तस्य राज्ये समभवन्महाभागनिधे शिष्टं

गोवृन्दगोपगोपालगोपीजनमनोहर । गदापाणे । गुणातीर्ता गुणाढ्यं गरुडध्य

वेशिहन्कैटभारते । कसारं कमलापते ॥ १४ ॥

कृष्ण केशव । कञ्जाक्षं कानाशभयनाशन । पुरुषोत्तम पापारे पुण्डरीकविलोचन

पीतकौशेयवसन । घननाभं परात्पर । जनाङ्गनं जगन्नाथं जाह्नवीजलजन्मभू

जन्मिनां जन्महरणं । जजपुर्कौघनाशन । श्रीष सघक्ष । श्रीकण्ठं श्रीकरधेयसानिं

धीरङ्गशाङ्गं कोण्डं । शौरेशीताशुलोचन । दैत्यारं दानघारते । दामोदरं दुरन्त

देघकीहृदयानन्दं । दन्दशूकेश्वरेशय । विष्णो । वैकुण्ठनिलयं धाणारे । विष्टरधय

विष्वक्सेन विभो । धीरं घनमालिन्वलिप्रिय ।

त्रिविक्रमं त्रिलोकेशं चक्रपाणे । घनुभुंज ॥ २० ॥

इत्यादीनि पवित्राणि नामानि प्रतिमन्दिरे । स्त्रीवृद्धयालगोपालघनीदीरितानि

ध्रुयन्ते यत्र कुत्रापि रम्याणिमधुविद्विष । सुरस्यकाननान्येवविलोक्यन्ते गृहे गृ

विधिन्नाणि चरित्राणि भीयते च गृहे गृहे ।

सौधभित्तिषु दृश्यन्ते चित्राणि कृत्रिमाणि च ॥ २३ ॥

ऋतेहरिकथायास्तु नान्याघातार्तानिशम्यते । हरिणानेववध्यन्ते हरिणामांसधारिणः
तस्यराक्षो भयाद्वन्याधैरररप्ये सुखचारिणः । नमत्स्यानेव च वकावराहाद्यनकेनचित्
हन्यन्ते क्वापि तद्वात्या मत्स्यमांसाशिनाऽपि वै ।

अपुत्रा न नरान्तम्य राष्ट्रेऽमित्रजितः क्वचिन् ॥ २६ ॥

स्तनपानं न कुर्वन्ति संप्राप्य हरिषासरम् । पशवोऽपि तृणाहारं परित्यज्य हरेर्दिने
उपोषणपरा जाता अन्येषां का कथा नृणाम् ॥ २७ ॥

महामहोत्सवः सर्वैः पुरौकोभिर्दितन्यते । तस्मिन्प्रशासति भुवंसंप्राप्ते हरिषासरे
यो विष्णुभक्तिरहितः प्राणैरपि धनैरपि ।

सपचदण्ड्यो भुङ्क्ते यो राक्षोऽमित्रजितः क्षिर्तो ॥ २६ ॥

अन्त्यजा अपि तद्राष्ट्रे शङ्खत्रकाङ्कधारिणः ।

संप्राप्य वैष्णवीं दीक्षां दीक्षिता इति संस्थिताः ॥ ३० ॥

गुमानं यानि कर्माणिक्रियन्तेऽनुदिनंजनैः । घासुदेवेसमर्प्यन्तेतानितैरफलेऽसुभिः
चिनासुकुन्दगोविन्दपरमानन्दमच्युतम् । नान्योजप्येत नभ्येतसभाज्येतजनःकचित्
कृष्ण एव परो वन्द्युस्तस्यास्मीदघनीपतेः ॥ ३२ ॥

एवंतस्मिन्महीपालेराज्येसम्यक्प्रशासति । एकदानारदःश्रीमांस्तंदिदृशुःसमाययौ
राक्षा समर्चितः सोऽथ मधुपर्कविधानतः । नारदो घर्णयामात तममित्रजितं नृपम् ॥

श्रीनारद उवाच

धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि मान्योऽप्यसि दिवीकसाम् ।

सर्वभूतेषु गोविन्दं परिपश्यन्विशास्यते ॥ ३५ ॥

यो वेदपुरुषोविष्णुर्योगक्षपुरुषोहरिः । योऽन्तरात्मास्यजगतःकर्ताहर्ताऽविताविभुः
तन्मयं पश्यतो विश्वं तव भूपालसत्तम । दर्शनं प्राप्य शुभदं शुचित्वमगमं परम् ॥
एष एव हि सारोऽत्र संसारेक्षणभङ्गुरे । कमलाकान्तपादाब्जभक्तिभावोऽखिलप्रदः
परित्यज्य ह यः सर्वं विष्णुमेकं सदा भजेत् ।

सुमेधस भनन्ते त पदार्था सव एव हि ॥ ३६ ॥

हृषीकेशहृषीकाणियस्यस्थैर्यगतान्यहो । सख्यस्थैर्यमाप्नोति ब्रह्माण्डेऽतीववञ्चने
र्यौवन धनमायुष्य जल पद्मदल यथा । अनाव चञ्चल ज्ञात्वाऽव्युत्तमेव सदाश्रयेद्
पाचि चेतसि कर्णेऽथ यस्य द्वौ जनादन ।

स एव सघदा वन्द्यो नररूपा जतादन ।

निध्याजप्रणिधानेन शीलविद्या श्रिय पतिम् ॥ ४२ ॥

पुरुषोत्तमता को नदानस्त्वमिषभूनठे । अनयाविष्णुवक्तृपातेसन्तुष्टेन्द्रियमानस
उपकतुमता मूया तत्रिशामय भूपते ॥ ४३ ॥

मालाविद्याधरसुना नाभ्ना मलयगन्धिना । काङ्गता पितुराकोऽहृताकृद्बालकेतुन
कशालस्त्रेपुत्रेण दानेन धन्यायता । प्राणामि यातृनायाया तस्या पाणिमह किल
पाताले चम्पकावया नगर्पा सास्ति साम्प्रतम् ।

हाटकेशात्समागच्छन्तयाऽह साधुनेत्रया ॥ ४४ ॥

दृष्ट प्रणम्य विह्नतो यथा तथ निशामय । ब्रह्मचारिन्मुनित्रेष्ठं गन्धमादनशीलत ।
बालकाङ्गनकासता मा जहे प्रस्तमानसाम् ।

कट्टाङ्गुदुष्टु सन्तन्य नास्ति च घातक ॥ ४८ ॥

स स्वत्रिगुलघातन स्रियत नान्यथा रज । जगत्पथाकुलाहस्य निद्रान्ययविनिमय
यदि कापि हृत्तना मा हृत्तन दुष्टदानवम् । मद्गतन त्रिगुलेन त्रयेद्दुष्टं च ये हृतम् ।
यद्यशोपचिकायु स्य रभ मा दुष्टदानवान् । ममापि द्विपरोदसोभगपरयोमपापुत
विष्णुमको गुया र्धमानुत्रि' त्वां परिणेष्यति ॥ ५१ ॥

आतृतायातिधि यथा तद्वाक्यं तद्यतां वजेत् ।

तथा निमित्तमात्र त्व भव यत्न समाश्र ॥ ५२ ॥

इति तद्भवान्दानत्रिगुमुक्तिरथायनम् । सुशान चापि र्धामन्तरवामनुमानवानहम्
तद्गच्छ कायसिद्धये त्वं हस्या त दुष्टदानवम् ।

भानवाऽऽगु महाबाहो' शुभां मलयगन्धिर्नाम् ॥ ५४ ॥

सातुविद्याधरीवालाविलोक्यत्वांनरेश्वर । अवश्यमेवतच्छूलंदास्यतीतिविनिश्चितम्
पार्वतीवचनाद् दुष्टं घातयिष्यस्यसंशयम् ॥ ५५ ॥

इतिनारदवाक्यंसनिशम्यामित्रजिन्नृपः । अनल्पोत्कलिकोजातोविद्याधरसुतांप्रति
उपायं चापि पप्रच्छ गन्तुं वै चम्पकावतीम् ॥ ५६ ॥

नारदेन पुनः प्रोक्तः स राजा गिरिराजजे ! तूर्णमर्णवमासाद्य पूर्णिमादिवसे नृप ! !

भवान्द्रक्ष्यति पोतस्थकल्पवृक्षरथास्थिताम् ।

तत्र दिव्याङ्गनां काञ्चिदिव्यपर्यङ्कसुस्थिताम् ।

वीणामादाय गायन्तीं गाथामत्यन्तसुस्वरम् ॥ ५८ ॥

त्कर्म विहितं येनशुभंवाप्यथवाऽशुभम् । सप्वभुङ्क्तेतत्तथ्यंविधिस्तत्रनियन्त्रितः
।थामिमां तु सङ्गीय सरथा सन्नहीरहा । सपर्यङ्काक्षणादेवमध्येसिन्धुं प्रवेक्ष्यति
।वानप्यविशङ्कं च ततः पोतान्महार्णवे । तमनुव्रजतु क्षिप्रं यज्ञवाराहसात्मवान् ॥
।तो द्रक्ष्यसि पाताले नगरीं चम्पकावतीम् । महामनोहरंराजन्सनाथांवालययातया
।त्युक्त्वान्तर्हितो देवि स चतुर्मुखनन्दनः । राजाप्यर्णवमासाद्यथोक्तंपरिलक्ष्य च
।वेवेशान्तःसमुद्रं चनगरीमाससाद् ताम् । सापिविद्याधरीवालानेत्रयोःप्राद्युणीकृता
।नेन राज्ञा त्रिजगतीसौन्दर्यश्रीरिवैकिका । पाताले देवतेयं वाममनेत्रोत्सवायकिम्
।नेरमायिममोद्देशात्स्रष्टृष्टिर्विलक्षणा । कुहूराहुभयद्वेषात्कान्तिश्चान्द्रमसीकिमु
।योषिद्रूपंसमाश्रित्यतिष्ठत्यत्राकुतोभया । इत्थंक्षणंचनिर्वर्ण्यसराजाऽगच्छदन्तिकम्
सा विलोक्याथ तं वालं नितरां मधुराकृतिम् ।

विशालोरःस्थलतलप्रलम्बतुलसीस्रजम् ॥ ६८ ॥

शङ्खचक्राङ्गुलुभगभुजद्वयविराजितम् । हरिनामाक्षरसुधासुधौतरदनावलिम् ॥
भवानीभक्तिवोजोत्थभूरुहं पुरुषाकृतिम् । अनेनात्र कृतं कस्य भवनं मधुराकृतिम् ॥
इति पर्याकुलीकृत्य चभ्रुपीच मुहुर्मुहुः । कङ्कालकेततुडुं वृत्तस्त्ववध्यः परहेतिभिः
।तावद्गुप्तं समातिष्ठ शस्त्रागारेऽत्र गह्वरे ।
।न मे कन्याव्रतं भग्नं सामर्थ्याच्चण्डिकावरात् ॥ ७२ ॥

राजोवाच

देव्यभीष्टतृतीयायां व्रतं कीदृग्भवेद्ब्रह्म ॥ १२५ ॥

इति राज्ञोदिता राज्ञी प्रवक्तुमुपचक्रमे । इतिकर्त्तव्यतां तस्य व्रतस्य सधिधानकाम्
राइयुवाच

पुरा देवर्षिणा चेदं व्रतं लक्ष्म्यै प्रतिश्रुतम् । तयाप्राप्तास्तुसकलाः कामाः स्वर्गापवर्गदाः
मार्गशीर्षतृतीयायां शुक्लायां कलशोपरि ।

ताम्रपात्रं निधायैव तन्दुलैः परिपूरितम् ॥ १२८ ॥

किञ्चिद्ब्रह्म नवीनञ्च रजनीरागरञ्जितम् । वासःपात्रोपरिन्यस्यसूक्ष्मासूक्ष्मतरम्परम्
।स्योपरिशुभंपद्मं रविरश्मिप्रकाशितम् । तत्कर्णिकाया उपरिचतुःस्वर्णविनिर्मितम्
विधिं सम्पूजयेद्ब्रह्मत्या रक्तमालयाम्बरादिभिः ॥ १३० ॥

पुष्पैः सुगन्धैः कर्पूरकस्तूर्यादिभिरर्घयेत् । रात्रौ जागरणं कार्यं विप्राणां परमोत्सवैः
होमः कार्यो महाभक्त्या सहस्रपरिसङ्ख्यया ।

नवप्रसूतां कपिलां दद्याच्च सुपयस्विनीम् ॥ १३२ ॥

दद्यादाचार्यवर्याय सालङ्कारां सदक्षिणाम् । उपोष्य दम्पतीभक्त्या नवाम्बरविभूषितौ
प्रातः स्नात्वा चतुर्थ्याञ्च सम्पूज्याचार्यमादितः ।

चत्वारिभरणैर्माल्यैर्दक्षिणाभिर्मुद्रान्वितः ॥

सोपस्करां च तां मूर्तिमाचार्याय प्रदापयेत् ॥ १३४ ॥

मन्त्रः

नमो विश्वविधानज्ञे विद्ये विधिप्रकारिणि ! सुनञ्च शङ्करदेहितुष्टाहास्माद्ब्रतोत्तमात्
सहस्रं भोजयित्वाथ द्विजानां भक्तिपूर्वकम् । भुक्तशेषेण चान्नेन कुर्याद्वै पारणतंतः
इत्थमेतद्ब्रतं नाथ ! चिकीर्षामि त्वयाज्ञया । कुरुचैतत्प्रियं मह्यमभीष्टफललब्धये ॥

इति भूपालवर्येण श्रुत्वा संदृष्ट्वा तदा । तदा व्रतं समाचीर्णं सान्तर्वत्नीयमूषह ॥

तयाऽथ प्रार्थिता गौरी गर्भिण्या भक्तितोषिता ।

पुत्रं देहि महो मायै ! साक्षाद्विष्णवं शसंभवम् ॥ १३६ ॥

सत्प्रहारा-महापादु पञ्चस्यमगमक्षणात् । लक्ष्मीयकारतद्वपथ त्रिद्व्युलतोदपन्करे
पश्यतोऽस्य महाबाहो स च प्राणाञ्जदो क्षणात् ।

इत्थ कङ्कालयेतु स निहस्य गुरवऽपनम् ॥ ११० ॥

विद्याधरी प्रपश्यन्ती प्राह हृष्टतनूहृद । नारदस्यमुनेवाक्यात्तव सुभ्रोणिवाञ्छितम्
हृतं मया हृतञ्च किं करघाप्यधुनाद्यद् । अर्च्येति तस्य सा वाक्यं प्राह गम्भीरचेतसा

मलयगन्धिन्युवाच

अ युदारमत धारनिजप्राणे पणाहताम् । रिमागृच्छसियुषतीं बुलकन्यामदूषिताम्
इति म्रुषन्त्या कन्यायां पुन स्वैरचरो मुनि ।

अतर्किनागम प्राप्ते नारदो देवलोकत ॥ ११४ ॥

सतस्तुष्टुवतुस्तो तुतऽष्टा मुनिमत्तमम् । हृतप्रणामो मुनिनाप्रतिष्ठापिताशिषी
पाणिप्रहेण विधिनाऽभिविक्ती नारदतनु । जगमतुनारदादिष्टवर्मना हृतमङ्गली ॥

तथा मलयगन्धिन्या हृत सोऽमित्रजि-नृप ।

पुरीं चोञ्जयितीं प्राप्य पौरविहितमङ्गलाम् ॥ ११७ ॥

तद्दीक्षणादपि नरो नारकीनेव जातुचित् । मर्तिप्राप्तेऽस्मिन्ध्यात् सा पुरीमविशन्नृप
यस्या पुष्यां प्रवेशेन लभन्ते वासवाद्य । कैवल्यजयज्ञेया हि तापुरीमविशन्नृप

सापि विद्याधयवन्ती समृद्धाधीक्ष्यदूरत । निनिन्दस्वर्गलोक च पातालनगरीमपि
प्राध्याऽमित्रजित कान्त तथा हृष्टा न सा यधू ।

यथा हृष्टाऽप्यहोऽवन्ती परमानन्ददायिनीम् ॥ १२१ ॥

सा हृतार्थामिवात्मान मन्यमाना मनस्विनी ।

तन पत्योऽजयिन्या च परा निर्वृतिमाप सा ॥ १२२ ॥

सोऽप्यमित्रजिदासाद्यपत्नीमलयगन्धिनीम् । धर्मप्रधानससेव्यकामप्रापोत्तमं सुखम्
सा पतिं विष्णुमजने रतं प्रोवाच भामिनी ॥ १२४ ॥

राश्युवाच

भूपाऽभीष्टतृतीयाया चरिष्यामि महाव्रतम् ।

सम्प्राप्य तन्महापीठं स्वर्गलोकादिहागतः ।

महाकालवने पुण्ये तताप विपुलं तपः ॥ १५८ ॥

तपसाऽतीव तीव्रेणनिश्चलेन्द्रियमानसः । तस्य राजकुमारस्य प्रसन्नोऽभूदुमाधवः
आविर्भव पुरतो लिङ्गरूपेण शङ्करः । उवाच च प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूहि नृपाङ्गजः ।
सर्वज्योतिर्मयं लिङ्गं पुरतो दृष्टवान्स्वयम् । सप्तपातालमुद्विद्योत्थितं बृहदनुग्रहात्
प्रणम्य दण्डवद्भूमौ परितुष्टाव धूर्जटिम् । सूक्तैर्जन्मान्तराभ्यासात्सुहृष्टो खद्रदैवतैः

वरञ्च प्रार्थयाञ्चक्रे परिहृष्टतनूरुहः ॥ १६२ ॥

देवदेव महादेव! यदि देवो वरो मम । तदत्र भवता स्थेयं भवतापहृता सदा ॥१६३

अस्मिंलिङ्गे स्थितः शम्भो! कुरु भक्तसमीहितम् ।

विना मुद्रादिकरणं मन्त्रेणापि विना विभो! ॥ १६४ ॥

स्य लिङ्गस्य ये भक्ता मनोवाक्यकर्मभिः । सदैवानुग्रहस्तेषु कर्त्तव्यो वर एव मे
ते तद्वरमाकर्ण्य लिङ्गरूपोऽवदत्प्रभुः । एवमस्तु यदुक्तं ते वीर! वैष्णवसूनुना ॥

वीर वीरेश्वरं नाम लिङ्गमेतत्त्वदाख्यया ।

अवन्त्यां सम्प्रदास्यामि भक्तानां चिन्तितान्यहो ॥ १६७ ॥

।त्र दत्तं हुतं जप्तं स्तुतमर्चितमेव च । तदक्षयं भवेदत्र भक्तानां नात्र संशयः ॥१६८

त्वं तु राज्ञ्यं परम्प्राप्य सर्वभूपालदुर्लभम् ।

भुक्त्वा भोगांश्च विपुलानन्ते सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १६९ ॥

एव ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । वीरेश्वरस्य देवस्य नूपुरेशमथो शृणु
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये वीरेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

जातमात्रो ब्रजे स्वर्गं पुनरायातिचात्र वै । भक्त सदाशिरोऽत्ययं प्रसिद्धसर्वभूतले

विनेव स्तन्यपानेन षोडशाब्दादृति क्षणात् ॥ १४० ॥

एवम्भूत सुतो गौरिं यथा स्यान्मे तथा कुरु ।

मृडान्यापि तथेत्युक्ता राज्ञा भक्त्या नितुष्टया ॥ १४१ ॥

अथ काण्ठे ततय मूलक्षेसाऽप्यजीजनत् । हितैरमात्यैरथ सा विज्ञपारिषत्स्थिता

द्विराजायनीत्वतुल्यजटुपक्षजस्तुतम् । सा मन्त्रिवाक्यमाकथ्य वेवलम्पतिदेयता

अयाक्षीत्त तथाप्रात तनय नयकोविदा । धार्त्रिका तु समाह्वय प्राहेद सा नृपाङ्गना

पञ्चमुद्रमहापाठे विकटानाम मातृका । तदग्रे स्यापयिन्वामु बाल धार्त्रि'त्विद वद

गौरि । दत्त शिशुरसौ तवाग्रे विनिवेदित ।

राश्या पत्यु प्रियेपिपया मन्त्रिविज्ञप्तिनुन्नया ॥ १४६ ॥

सापि राह्युदित ध्रुत्वा बाल शिशुशशिप्रभम् ।

विक्रमाया पुरोभागे संस्थाप्य गृहमागता ॥ १४७ ॥

अथ सा विक्रमाद्वासमाह्वय च योगिना । उवाच नियतक्षिप्र शिशु मातृगणाप्रत

तासांमाहा अकुरुत रक्षतामुपयज्ञत । योगि-योविक्रमावक्या खेचयस्तरक्षणेनतम

नियुगगनमात्रण श्राद्धाद्यायत्र मातर । प्रणम्य योगिनातृ-तशिशु स्यवघसम

पुरोनिधाय मातणा प्रोचुश्च विक्रगेदितम् ।

ब्रह्मणा वष्णवा रोद्रा धाराहा नारसिंहिका ॥

कौमारा चापि माहेन्द्रा चामुण्डा धैव चण्डिका ॥ १५१ ॥

दृष्ट्वा त वाक्क रम्य विक्रमाप्रवित तत । पप्रच्छुद्यु'गपद्माक्य कस्तनराल प्रमुख्यक

मातृमिश्रतिपृष्णुयदा किञ्चिज्जवत्सि । तदाश्यागिनासक्राहमातृगणस्त्विति

रा-ययोभ्योभव-येयमहालक्षणलक्षित । पुनस्तप्रघनेतव्योयोगिन्यस्त्वचिलभियतम्

पञ्चमुद्रामहाद्वा तिष्ठने यत्र कामदा । यस्या ससवना-नृणा निर्वाणधारदूरत ॥

तत्पाण्सेवनादस्य षोडशाब्दादृते शिशो । सिद्धिभवत्रा परमा रुद्रस्यानुग्रहारपरा

एष मातृगणात्सद्योयोगिनामि-क्षणन तु । प्रापितोमातृवाक्येन पञ्चमुद्रान्तिकमुपन

सम्प्राप्य तन्महापीठं स्वर्गलोकादिहागतः ।

महाकालवने पुण्ये तताप विपुलं तपः ॥ १५८ ॥

तपसाऽतीव तीव्रेणनिश्चलेन्द्रियमानसः । तस्य राजकुमारस्य प्रसन्नोऽभूद्दुमाधवः

आविर्भव पुरतो लिङ्गरूपेण शङ्करः । उवाच च प्रसन्नोऽस्मि घरं ब्रूहि नृपाङ्गजः ।

सर्वज्योतिर्मयं लिङ्गं पुरतो दृष्टवान्स्वयम् । सप्तपातालमुद्विद्योत्थितं बृहदनुग्रहात्

प्रणम्य दण्डवद्भूमौ परितुष्टाव धूर्जटिम् । सूक्तैर्जन्मान्तराभ्यासात्सुहृष्टो रुद्रदैवतैः

वरञ्च प्रार्थयाञ्चक्रे परिहृष्टतनूरुहः ॥ १६२ ॥

देवदेव महादेव! यदि देयो वरो मम । तदत्र भवता स्थेयं भवतापहृता सदा ॥१६३

अस्मिल्लिङ्गे स्थितः शम्भो! कुरु भक्तसमीहितम् ।

विना मुद्रादिकरणं मन्त्रेणापि विना विभो! ॥ १६४ ॥

अस्य लिङ्गस्य ये भक्ता मनोवाक्कायकर्मभिः । सदैवानुग्रहस्तेषु कर्त्तव्यो वर एव मे

इति तद्वरमाकर्ण्य लिङ्गरूपोऽवदत्प्रभुः । एवमस्तु यदुक्तं ते वीर! वैष्णवसूनुना ॥

वीर वीरेश्वरं नाम लिङ्गमेतत्त्वदाख्यया ।

अवन्त्यां सम्प्रदास्यामि भक्तानां चिन्तितान्यहो ॥ १६७ ॥

त्र दत्तं हुतं जप्तं स्तुतमर्चितमेव च । तदक्षयं भवेदत्र भक्तानां नात्र संशयः ॥१६८

त्वं तु राज्ञ्यं परम्प्राप्य सर्वभूपालदुर्लभम् ।

भुक्त्वा भोगांश्च विपुलानन्ते सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १६६ ॥

एते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । वीरेश्वरस्य देवस्य नूपुरेशमथो शृणु

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये वीरेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

नृपुरेऽनरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीदेवदेव उवाच

समाधिक विज्ञानीहि नृपुरेऽनरसङ्गकम् । यस्य दर्शनमात्रेण प्राप्यन्ते सर्वसिद्धः
पुराराधन्तरे कले नृपुरोनाम वै गणः । रुद्रभक्तिपरो नित्यं पञ्चमुद्राविभूषित
स एकदा कुपेरस्य समाया प्राप्य सस्थितः ।

द्रष्टुं महोत्सवस्तत्र अप्सरोभिः कृतं तदा ॥ ३ ॥

नृनुध्वापरास्तत्र द्यवशी योपिता वरा । रम्भा तिलोत्तमा मेना नृनुहर्षसयुता
तासां नृत्यं तदा वीक्ष्य नृपुरो गणपत्तदा । कामवाणादितो नूनं तासां मध्येतनसं
नृत्यमानस्तनो हृष्टः पुष्पगुच्छेन वक्षसि । उर्वशीं ताडयामास कामवाणप्रपीडित
उर्वशी तु तत्र क्रुद्धा पुष्पगुच्छेन ताडिता । जगाम शरणं देव धनदं सर्वकामदः
उवाच धनदस्तत्र मोधेनाकुलमानसः ॥ ८ ॥

यस्मत्प्रयागरङ्गमङ्गं कृतं कामादितन वै । तस्मात्त्वमात्रुपे लोके पतस्व पापपूठ
कुपेरस्य च शायान्तु जगाम धरणीतलम् । विललापसुदुःखार्त्तं किञ्चनपापिनामय
विलप्यसुभृशं मोऽथ शरणापरमेऽधरीम् । जगाम मनसादधि त्वासधैधरदाविर्नाम
त्यमुष्टा तु तदा जाता प्रत्यक्षा परमेऽधरी । उवाचगणप प्रीत्या भक्तिनम्रं तदाभुवि
गच्छ पुत्रं ममादेशान्महाकालघनं शुभम् । प्राचीं सरस्वतीतत्रवाप्याकाराद्यदिद्यते
तस्या दक्षिणतो घत्स विद्यते लिङ्गमुत्तमम् ।

वाप्यां स्नात्वा च तद्दिङ्गं समाराधय भक्तितः ॥ १४ ॥

सा प्राचीं स च देवेशस्त्वधाम्ना वपातिमेप्यति ।

इत्युक्तो नृपुरो देवि महाकालघन गतः ॥ १५ ॥

त्यथा च प्रेरितो देवि कीर्त्यर्थं तत्र गम्यताम् ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः] * नूपुरेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् *

इत्युक्तो नूपुरो दिव्यो गणो हृष्टःकृताञ्जलिः ॥ १६ ॥

महाकालवनं रम्यं देवगन्धर्वसेवितम् । ददर्श तत्र तल्लिङ्गं सुरगन्धर्वसेवितम् ॥

प्राची सरस्वती तत्र घाप्याकारा च संस्थिता ।

तस्यां स्नात्वा ततो देवं पूजयामास नूपुरः ॥ १८ ॥

ततो देवः प्रसन्नात्मा प्रत्युवावाथ नूपुरम् । साधुनूपुरभद्रं तेस्वस्तिप्राप्नुहिसर्वदा
भविता बल्लभोदेव्याःपार्वत्याः शङ्करस्य च । इत्युक्तस्तेनलिङ्गेनतत्क्षणान्नूपुरःप्रिये
उदितादित्यसङ्काशोविभावसुसमद्युतिः । तेजाराशिश्चमञ्जातोदुर्निरीक्ष्यस्त्रिविष्टपैः
प्रभावं तादृशं दृष्ट्वा देवैरुक्तं वरानने ! । अहो लिङ्गस्य माहात्म्यं दृश्यतेऽत्यद्भुतं भुवि
प्राप्ता च कामिकी सिद्धिनूपुरेण च दर्शनात् ।

अतो देवोऽद्यप्रभृति विख्यातो भूतलेऽभवत् ॥ २३ ॥

सर्वकामप्रदो नित्यंनूपुरेश्वरनामतः । दर्शनंयेकरिप्यन्तिस्नात्वावाप्यांसमाहिताः
नूपुरेश्वररुद्रस्य ते यान्ति परमं पदम् । येचपूजांकरिप्यन्ति भक्तिभावसमन्विताः
वसन्ति मुदिताः सर्वे यावदाभूतसम्प्लवम् ॥ २५ ॥

जन्ममृत्युजरारोगदुःखानि विविधानि च । प्रयान्ति विलयं सद्यः पूजितेनूपुरेश्वरे
घापी गङ्गासमा सा तु स्वयमेवशुभेक्षणे । सङ्गमन्तुघितस्तायांयमुनायास्तुसुव्रते
प्रयागमेतज्जानीहि भूधरेन्द्राङ्गसम्भवे ! ॥ २७ ॥

सोमतीर्थं तदा देवि सर्वपातकनाशनम् । तत्र स्नात्वा पुमान्देविचाजपेयफलंलभेत्
कृष्णाष्टम्यां च यः स्नात्वा पूजयेन्नूपुरेश्वरम् ।

कुलं वै तारयेत्सोऽपि मातृकं पितृकं शतम् ॥ २६ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावःपापनाशनः । नूपुरेश्वरदेवस्यश्रूयतामभयेश्वरम् ॥ ३० ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डेऽ-

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये नूपुरेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

तदा तावसुरौ भीमौ हन्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥ १४ ॥

तच्छ्रुत्वा तु तदा विष्णुर्ज्ञात्वा दुःखं; परम्परम् ।

क्षणं विश्रम्यतां तावत्पश्चाद् द्वन्द्वं भविष्यति ॥ १५ ॥

इत्युक्त्वाकृतसङ्केतो तौ देव्यौबलगर्वितौ । ब्रह्मनारायणौहन्तुंधाचितौतुत्वरान्वितौ
ब्रह्मविष्णूतदा दृष्ट्वा दानवौ दुर्जयो रणे । सन्त्रासं जग्मतुस्तत्र स्वेदकरपपरिप्लुतौ
अन्योन्यमृषतुस्तौ हि देशकालोचितं घञः । कर्तव्यं किं नुवाकार्यममवातववाभवेत्
उपस्थितंभयंधोरं तत्र किं कार्यमस्तितौ । आसन्नं मरणं दृष्ट्वा ब्रह्मा प्रोवाचकेशवम्
गम्यतांकृष्ण शीघ्रमेव महाकालवनोत्तमम् । प्रलयेऽप्यक्षयम्प्रोक्तं तत्ररक्षाभविष्यति

अहं तत्र गमिष्यामि व्रजे त्वं तत्र केशव ॥ २० ॥

इत्युक्तो ब्रह्मणाकृष्णो जगाम सह तेन वै । महाकालवनम्प्राप्तौ न च दृष्टो महेश्वरः
तत्रापि दशसाहस्रं कालः पर्यटतोस्तयोः ॥ २१ ॥

ततोज्वालामयं दिव्यंनूपुरेश्वरदक्षिणे । दृष्ट्वातलिङ्गमाहात्म्यं ब्रह्मविष्णूततःस्वयम्
प्रार्थयाञ्चक्रतुर्देवमभयं देहि नो प्रभो! ॥ २२ ॥

शरणं भव देवेश! दानवाभ्यां प्रपीडितौ । अभयं च ततो दत्तं तेन लिङ्गेन पार्वति!
शुश्राव गर्जितं ताभ्यां दानवाभ्यां पितामहः ।

प्रत्युवाच भयत्रस्तो लिङ्गं कम्पितकन्धरः ॥ २४ ॥

स एष मृत्युरस्माकमेति शीघ्रं भयावहः । दीयतामभयं देव! कृष्णेनोक्तं तदा प्रिये!
भयार्त्तवचनं श्रुत्वा ब्रह्मणः केशवस्य च । तौ देवौ तेन लिङ्गेन जठरे सन्निवेशितौ
दृष्टं ताभ्यां जगत्सर्वं सार्कचन्द्रमहीधरम् ।

ससिद्धगन्धर्वकुलं शैलताललताकुलम् ॥ २७ ॥

समुद्रपीठसंयुक्तं नानावर्णाश्रमोज्ज्वलम् । सपातालतलं देवी सभुजङ्गमहीरुहम् ॥
ससप्तलोकविन्यासं सदेवासुरराक्षसम् ।

पुनस्तौ निःसृतौतस्माज्जठराद्विस्मयान्वितौ ॥ २६ ॥

दृष्टौ भस्मीकृतौ देव्यौ तेनलिङ्गेन पार्वति ! । तुष्टुवातेपरंलिङ्गं भक्त्यापरमयायुतौ

लिङ्गेनोक्त प्रसन्नेन भवदुभ्यां किं ददाम्यहम् ।

ममामोघमिदं देवीं दशनञ्जातिदुल्भम् ॥ ३१ ॥

ततो ब्रह्मा च विष्णुश्च वरयामासतुर्वरम् । यदि देवो वरोऽस्माकं नृणामभयदोभव
ये ता पूजयिष्यन्ति यक्ष्यन्तिच समाहिता । सस्मरिष्यन्तिसतततेषामभयदोभवे
अभयेश्वरसञ्ज्ञस्तु रयातो भुवि भविष्यसि ।

ते वृत्तार्था भविष्यन्ति ये त्वा पश्यन्ति भक्तित ॥ ३४ ॥

भविष्यति भय नैव ससारपतन तथा । धनपुत्रकल्त्राणा वियोगो न भविष्यति ॥
दुःखितादुभगा नारी दशन याकरिष्यति । सौभाग्यसुखसयुक्ताभविष्यतिनसशय
धीरं तु गुर्विणी कन्या पतिमाप्स्यति शोभनम् ॥ ३६ ॥

य य काममभिधाय ये त्वा पश्यन्ति मानवा ।

त त मनोरथं सचं गमिष्यन्ति न सशय ॥ ३७ ॥

एष भविष्यतीत्युक्त्वा लिङ्गं न परमेश्वरि ॥

विसर्जितो गतो देवीं ब्रह्मविष्णु स्वमालयम् ॥ ३८ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभ घ पापनाशन । अभयेश्वर देवस्य श्रूयता पृथुशेखरम् ॥
इति धीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां सहिताया पञ्चमोऽघन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्येऽभयेश्वरमाहात्म्यवर्णननामाऽ-

ष्टचत्वारिंशोऽध्याय ॥ ४८ ॥

एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

पृथुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

शृणु पञ्चाशदेकोनं देवेशं पृथुकेश्वरम् । यस्य दर्शनमात्रेण सार्वभौमो नरो भवेत् ॥
वंशे स्वायम्भुवे देवि! ह्यङ्गो राजावभूव ह । मृत्योस्तुदुहितातेन परिणीतासुदुर्मुखा
चेननामा सुतोजातो नास्तिको धर्मदूषकः । देवब्रह्मस्वहारी च परभार्यापहारकः ॥
स च शप्तो द्विजैर्देवि! तत्क्षणाच्चिधनंगतः । तदूरोर्मथ्यमानात्तु निपेतुर्ल्लेच्छजातयः
शरीरे मातुरंशेन कृष्णाञ्जनघयप्रभाः । पितुरंशात्समुत्पन्नो धार्मिको द्विजसत्तमैः ॥

मथितादृक्षिणाद्धस्तात्पृथुः प्रथितविक्रमः ॥ ५ ॥

स विप्रैरभिक्रान्तश्च तपः कृत्वा सुदुष्करम् । विष्णोर्वरेण महता प्रभुत्वमगमन्नृपः
स च स्वाध्यायरहिता निर्वपट्कारनिर्द्वनाः ।

हाहाभूताः प्रजा दृष्ट्वा ततोऽभूद्दुःखितो नृपः ॥ ७ ॥

स दोग्धुमैच्छत्त्रैलोक्यं स देवासुरमानुषम् ॥ ८ ॥

एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो नारदो मुनिसत्तमः । क्रोधाविष्टं पृथुं दृष्ट्वा वाक्यं चेदमुवाच ह
लोकत्रयविनाशायमाकोपंकुरुभूपते । पृथ्व्याऽनयाग्रासितानि सस्यानिविविधानि च
गिलितानि च अन्नानि विद्ध्येवैतन्मतं मम ॥ १० ॥

नारदस्यैव वाक्येन क्रोधञ्चक्रेपृथुस्तदा । निर्दग्धधुमैच्छत्पृथिवीं सशैलवनकानाम्
मुमोच शस्त्रमाग्नेयं तेन सा धरणी तदा ।

दह्यमाना भयार्ता च गौर्भूत्वा पृथुमभ्यगात् ॥ १२ ॥

सा घध्यमाना तेनैव नृपं वचनमब्रवीत् । शरणं समनुप्राप्ता गौरहं नृपसत्तम ॥ १३ ॥

गौरवध्या महीपाल ! वत्सं कृत्वा च दोग्धि माम् ॥ १४ ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा दुदोह नृपसत्तमः ।

भास्वद्रजानि सस्यानि कृत्वा घटस हिमालयम् ॥ १५ ॥

जाता प्रजाश्च सुमुखा प्रवृत्तश्च महोत्सव ।

प्रवृत्ता यागदानादिक्रिया मङ्गलपूर्विका ॥ १६ ॥

राजाऽथ चिन्तयामास मया पापमिदं कृतम् ।

अवध्याश्च स्त्रिय प्रोक्ता गौरवध्या द्विजस्तथा ॥ १७ ॥

स्त्रीरूपधारिणी पृथ्वी मोहादेया मया हता । गोवधेचकृता बुद्धिरहो पापपरम्परा

तस्माद्द्विजं प्रवेक्ष्यामि चिता कृत्वा न सशय ॥ १८ ॥

एव चिन्तयतस्तस्य पृथोरमिततेजस । आजगाम पुनस्तत्र नारदो भगवानृषि ।

दृष्ट्वा तथाविधं दीनं चिन्तयानं पृथुं प्रिये । उवाच नारदोर्ध्वमान्किमेतदिनिपार्थि

ततः स कथयामास मया पापमिदं कृतम् ।

अवध्या स्त्री हता विप्र कृता बुद्धिश्च गोवधे ॥ २१ ॥

काँल्लोकान्तु गमिष्यामि कृत्वाकर्मसुदारणम् । मरिष्यामिनसदेहो ब्रह्महापापपूरण

अथ श्रेयोपदेशेन दुःखादुद्धर मां द्विज ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कथयामास नारद ॥

महापापप्रशमनं लिङ्गमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ २३ ॥

महाकालवने लिङ्गमयेभ्वरपश्चिम । महापापभयकरं विद्यते तत्र भूपते ॥ २४ ॥

गच्छ त्वं सहसा राजस्तत्र पूतो भविष्यसि ॥ २५ ॥

नारदम्यवधं श्रुत्वापृथुस्तत्रजगामस । दृष्ट्वाल्लिङ्गं च घोरम्यविपापस्तत्क्षणाद्

द्वादशादित्यसङ्काशो बभूव पृथिवीपति ॥ २ ॥

ततोऽन्तरिक्षगोर्देवि' कृतं नाम धरानन । पृथुना पूजितो यस्माद्भविष्यति महीत

अद्यप्रभूतं विख्याता दधोऽयं पृथुकेभ्वर ॥ २७ ॥

ये च द्रक्ष्यन्ति दवेशं पृथुकेभ्वरमीभ्वरम् । ते सर्वकामसम्पूर्णा भविष्यन्तिमहीत

अज्ञानाज्ज्ञानतो घाऽपि यत्पापं जायते नृणाम् ।

तत्पापं यास्यति क्षिप्रं पृथुकेभ्वरदर्शनात् ॥ २६ ॥

घात्रिकं मानसं चापि काथिकं गुह्यं न भवम् । प्रकाशं घातृतं पापं प्रसङ्गादपियत्कृतम्
 तत्सर्वं यास्यति क्षिप्रं पृथुक्श्वरदर्शनात् ॥ ३० ॥
 पूजयिष्यन्ति ये भक्त्या देवं वै पृथुक्श्वरम् ।
 राज्यं प्राप्स्यन्ति ते सम्यङ् नृलोके च त्रिविष्टपे ॥ ३१ ॥
 भुक्त्वा राज्यं मनुष्याणां देवानां च महीतले ।
 यास्यन्ति परमं स्थानं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ ३२ ॥
 इत्युक्त्वा देवसङ्घेऽप्युजितः पृथुक्श्वरः । पृथः शशास पृथिवीं सपत्तनां सपवताम्
 एष ते कथितो देवि ! प्रभावः पापनाशनः । पृथुक्श्वरदेवस्य शृणु वै स्थावरेश्वरम्
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमोऽध्यायः खण्डे
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये पृथुक्श्वरमाहात्म्यवर्णनं
 नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

स्थावरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

शृणु देवि! प्रयत्नेन पञ्चाशत्तममीश्वरम् । यस्य दर्शनमात्रेण - ग्रहवाधा न जायते
 संज्ञानामरवेर्भार्यासासुताविश्वकर्मणः । भर्तुं स्तेजोऽसहन्त्याथ कद्राचिच्चैव सञ्ज्ञया
 छायामयी चात्मतस्तु निर्मिता तरसा तथा ॥ २ ॥
 सा प्रोक्ता सादरेणैव स्थीयतां सूर्यसन्निधौ । पृष्टयापि न घाच्यंते मदीयंगमनरवेः
 इत्युक्त्वा सा तदा सञ्ज्ञा जगाम भवनं पितुः ।
 सञ्ज्ञेयमिति मन्वानो द्वितीयायां दिघरूपतिः ।
 जनयामास तनयं नामतो यः शनैश्चरः ॥ ४ ॥

तस्मिन्नातेभ्य जग्मु सदेवासुरमानुग । त्रैलोक्य जातमात्रेण भ्रान्त सवराधरम्
इन्द्रोऽपि भयसन्त्रस्तो ब्रह्माण शरण गत । सूर्यपुत्रस्यवृत्तान्तकथयामासगद्गदम्
मिजन्तु रोहिणीचक्र व्याप्तनक्षत्रमण्डलम् । ज्ञानमात्रेणचाक्रान्तत्रैलोक्यरविस्तुना
घासवस्य घच श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामह । आहूय सहस्रा सूर्यं घचनचेदमत्रवोन्
मर्षादाक्रियतामानोवार्यतापुत्र आरस । आक्रान्तनेजसानेनत्रैलोक्यभूर्भुवादिक्म्

ब्रह्मणो घचन श्रु वा रविणा प्रोक्तमाहृश ।

असायोऽय मम गुनो धार्यता स्वयमेव तम् ॥ १० ॥

पश्य मे चरणौ दग्धौ दृष्टिमात्रेण लीलया ।

ब्रह्मापि भयसन्त्रस्तो जगाम मनसा हरिम् ॥ ११ ॥

सूर्यस्य घचन श्रुत्वा हरि प्राप्तस्तु तत्क्षणात् ।

ब्रह्मणो घचन श्रुत्वा मौनं कृष्णोऽप्रयादिदम् ॥ १२ ॥

गम्यता तत्र यत्रास्ते देवदेवो महेश्वर । कृष्णस्य घचनतमर्वेमाम्भितकमुपागता
वृत्तान्त कथित सर्षारविपुत्रस्य पावति ।।

मया स्मृतस्तु सम्प्राप्त सूर्यपुत्रस्तु तन्क्षणात् ॥ १४ ॥

अघोदृष्टिमयादृष्टो घकाङ्गोरूपतोऽसित । स्यैर्यंष्ट्र चानमस्मृत्यविज्ञोऽहशने शने
किमर्थं वै स्मृतोदव देवाद्भाममशङ्कर । आदेशेनवनिष्ठामि किं करोमि प्रशाधिमाः
इत्युक्तोऽह तदा तेन रविपुत्रेणपार्वति । मया सवारितोऽन्यथं मापीडयजगत्त्रयम्
नेनोक्त देहि मे स्थान पानमाहारमेव च ।

मया दत्त विशालाक्षि पूजार्थं स्थानमुत्तमम् ॥ १८ ॥

मंगादिराशिसस्य सखिशग्मासात्प्रपीडय ।

मानुषान्त्रमशो घत्स । तत्र तृप्तिमवाप्स्यसि ॥ १९ ॥

अथमथ चतुषथ द्वितीयोजन्ममभियत । द्वादशराशिसस्योपि विद्वद्भोमयसर्वदा
एकादशोवा षष्ठोवा तृनायस्थानतोऽप्यथा । भय मभ्यतरोनुणामतःपूजा भविष्यति
पञ्चमोनवमर्ध्व उदासीनस्तु सप्तम । मयराशिगतोनित्य मानुषे कर्मभिर्युते ॥२२

पूजां प्राप्स्यसि स्वात्यर्थं ग्रहाणामधिकं सदा ।

गतिः स्थिरा भवित्री ते घरः श्रेष्ठोऽभिधीयते ॥ २३ ॥

अतस्ते स्थावरं नाम भविष्यति महीतले ।

शनैश्चरस्त्वं राशिस्थो ग्रहाणामधिको यतः ॥ २४ ॥

अतःशनैश्चरोनाम भविष्यसि सदा भुवि । गजगण्डनिभाकारोममकण्ठसमोपि च
चर्णतोह्यसितोनाम भविष्यसि महीतले । ग्रहमध्ये ह्यधोदृष्टिर्गतिर्मन्दा भविष्यति

तुष्टो ददासि राज्यं च रुष्टो वै हरसि क्षणात् ॥ २६ ॥

देवासुरमनुष्याश्च सिद्धविद्याधरोरगाः । त्वत्क्रूरदृष्टिनिहितानाशंयास्यन्तिनान्यथा
तव प्रसादात्प्राप्स्यन्ति मनोऽभीष्टं सुदुर्लभम् ।

अन्यच्च ते प्रदास्यामि स्थानं गुह्यं मनोहरम् ॥ २८ ॥

मनोऽभीष्टकरं पुण्यं देवदानवदुर्लभम् । प्रलयेऽप्यक्षयं प्रोक्तं महाकालवनं परम् ॥
तत्रगच्छममादेशात्पृथुशेखरपश्चिमे । विद्यते तत्र यल्लिङ्गं तत्ते नाम्ना भविष्यति

कीर्त्तिरेषा त्वदीयाऽपि त्रैलोक्ये भविता ध्रुवम् ॥ ३१ ॥

इत्युक्तः स्थावरो देवि! ममाज्ञापालकस्तदा ।

जगाम त्वरितो रम्यं महाकालवनं शुभम् ॥ ३२ ॥

दृष्ट्वा तत्रैव तल्लिङ्गं स्थानंलब्धं सुशोभनम् । तल्लिङ्गं भुवनेख्यातं नामतः स्थावरोश्वरम्
शनिनोक्तं तदा देवि ! येऽत्र द्रक्ष्यन्ति भक्तितः ।

मया प्रपूजितं लिङ्गं विख्यातं स्थावरोश्वरम् ।

तेषां पीडा मदीया तु न भविष्यति कर्हिचित् ॥ ३४ ॥

मदीयेचदिनेयोवै नियमेन प्रपश्यति । तस्याहं सकलां बाधां शमयिष्याम्यसंशयम्
धक्ष्यामि सततं पीडामन्यग्रहकृतामपि । मदीयं च भयंतस्यस्वप्नेऽपि नभविष्यति

नग्रहा नपिशाचाश्च न यक्षान च राक्षसाः । विघ्नंकुर्वन्तितस्यापि मयितुष्टेजसंशयः
सङ्कान्तौ शनिवारे च व्यतीपातेऽयने तथा ।

ये पश्यन्ति नरा भक्त्या लिङ्गं वै स्थावरोश्वरम् ॥

मविष्यत्यक्षयस्तेषा स्थिरो वासस्त्रिविष्टपे ॥ ३८ ॥

नियमेन प्रपश्यन्ति मम धारऽत्रयेतरा । न तेषादुष्टत किञ्चिदुष्टतुष्टतोत्थानवाप्य
मविष्यति न दारिद्र्य न र्द्धवणवियोजनम् । दास्यामि पुत्रकामस्यफलपुत्रवृत्तस्य
अधनम्यधनस्यैव भयात्तस्याभयतथा । स्वर्गैस्त्वगकामस्यप्रयच्छामिचवाञ्छितम्
इत्युक्त्वा पूजयामासभूयोलिङ्गशरंश्चर । पूजयित्वाशुभे पुण्यैर्नयात्तत्रैधसस्थित
अप्यन कथितो द्वि' प्रभाव पापनाशन । स्थावरेश्वरद्वयस्य शृणुश्वरमधो शृणु ॥

इति धीस्कान्द महापुराण एकाशीतिमाहस्रया संहिताया पञ्चमेऽध्यायस्य

चतुरशातिलिङ्गमाहात्म्ये स्थावरेश्वरमाहात्म्यवर्णन नाम

पञ्चाशत्तमोऽध्याय ॥ ५० ॥

एकपञ्चाशत्तोऽध्याय

शृणुश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्वरउवाच

एकाधिक विज्ञानाहि पञ्चाशत्तममाश्वरम् । द्वेषशृणुश्वर द्वि'सद्यध्याधिधिनाशन
आद्य कल्पे प्रवृत्त स राज्यहेतोर्धराजने । देवानां दानधाना च युद्धमासीत्सुदारुण
इत्यनार्माश्वर जग्मे दधाना च शचापर्षा ॥ २ ॥

ततो ददा पराभूता दैत्या धिचयितोऽमघन् । अन्धकोमन्दरप्रानोदूतमप्राहिणोत्
स दूता मामुवाचार्थ सगर्वोदुष्मानस । अन्धकेनाहम'दिष्ट शृणु शङ्कर मह
गौरी भ दहि वन्यथै मन्दरस्य यतामयम् ।

एष ह्येन हृतायस्त्वमन्यथा नास्ति त गति ॥ ५ ॥

उक्तोऽह तन दूतन त्वया सह महागिरी । स्मितानन क्षणं भूत्वामयाप्रोक्तमिदं
गच्छदूत ममादशादन्धकं प्रहिसत्परम् । इहान्येत्याहयहृत्वा जित्येमां सुन्दरीं न

इत्युक्तः प्रययौ दूनस्तेनाख्यातं घघो मम ।

अन्धकोऽपि तदा दैत्यः समरार्थी तु मन्दरम् ॥

समायातः सहामात्यो बलेन चतुरङ्गिणा ॥ ८ ॥

मया सहततस्तस्य घोरंयुद्धमभूच्चिरम् । अन्धकस्यरथो घोरश्छिन्नोभिन्नःसमन्ततः
ततः क्रुद्धोऽन्धको देवि! रथात्तस्मादवप्लुतः । मद्रथंवलवान्गृह्यमयासह बलोत्कटः

युयुधे स महादैत्यः शूलेन ताडितो मया ॥ १० ॥

मया धृतोऽन्तरिक्षेसशूलप्रोतोमहासुरः । शूलप्रोतोऽथवैदुष्टस्तावत्सन्नामितोमया
सुस्त्राव तस्य गात्रेभ्यः शोणितौघस्ततो महान् ।

विन्दौ विन्दौ तु रक्तस्य तत्त्रया दानघास्तथा ॥ १२ ॥

सम्भूताः कोटिशो देवि! तैरहं पुनरर्द्धितः ।

किं कर्त्तव्यमिति ध्यायन्स्थितोऽहं तत्र भामिनि ! ॥ १३ ॥

मया चोत्पादिता दुर्गा रक्तदन्तासुभीषणा । अन्धकस्यतदा पीतंरक्तं बहुविधंतया
तस्मिन्पीतेततो रक्तेनोत्सृष्टुर्देविचापरे । पूर्वोत्थितास्तयैवाशु निहतादानघाधिपाः

तेन शूलवरेणैव तत्क्षणान्निधनं गताः ॥१५ ॥

स मामुवाच हृष्टात्मा कृताञ्जलिपुटोऽन्धकः । त्वयिभक्तिःसदामेस्तुदुर्लभंतवदर्शनम्
स्वामिना निहतश्चाहं कोऽन्यो धन्यतरो हि मत् ।

त्वच्छूलेन विनिर्भिन्नो ह्यन्तरिक्षे ततोऽप्यहम् ॥ १७ ॥

संकल्पाक्षेपविक्षेपं कल्पकार्यप्रवर्त्तकम् । सहस्रवक्त्रशिरसं त्वामहं शरणं ब्रजे ॥१८
गिरीन्द्रतनयानाथं गिरीन्द्रशिखरालयम् । महालयकृतावासं त्वामहं शरणं ब्रजे ॥

एवं स्तुतोऽहंदैत्येनशूलप्रोतेन सुन्दरि ! ततो मे करुणाजाताकृतोऽन्धकोगणस्तदा
स च शूलवरो देवि! मया प्रोक्तोमुद्रातदा । एहिशूलहतोदैत्यस्त्वयादुष्टोऽन्धकोमृधे
परितुष्टः प्रयच्छामि परमंस्थानमुत्तमम् । न देवैर्न च गन्धर्वैर्नापि तत्परमर्षिभिः ॥

सम्प्राप्यं मामनाराध्य तथा विध्वस्तकल्मषैः ।

मामुवाच ततः शूलः प्रणम्यानतकन्धरः ॥ २३ ॥

यदि प्रसन्नो भगवन्ब्रह्मणा मयि तेवदि । कथयन्त्य परं स्थानधनो मयत्रमुद्वृत्ति

दुष्टसम्पर्कसञ्जातमग्न्यपातकमायन ॥ २४ ॥

ततो मया समादिष्टं कुरुवाशिष्ठोत्तमा ।

महाकालधनं रम्यमतिपुण्यकल्पप्रदम् ॥ २५ ॥

तत्राभ्यन्तमिदं लिङ्गं लोकानुग्रहकारकम् । पृथुङ्गेवरपुष्पेणतदाराधय यत्नत ॥

मदीयं घघनं भुञ्ज्यात् जगाम त्वगान्वित । ददर्श तत्रतद्दिङ्गयनेकपलदायक

लिङ्गेन च पुनर्दृष्टं इत्थं शङ्करपतिम् ।

सम्भूतोऽनेकघकप्रस्तु ह्यादिस्मिन्नमानस ॥ २८ ॥

स्नेहात्मन्देहिोऽप्यर्घं पूजन्तु कुशलं पुन । कथितं तेन शूनेन दुष्टाभ्यकचघर

प्रमुणा प्ररितोऽत्यर्घं शुद्धयर्घं भवतोऽन्तिके ।

त्वद्दर्शनेन पूतोऽहं यास्यामि शिष्यसन्निधौ ॥

अथप्रभृति भूलोके मन्नाम्ना ख्यातिमप्यसि ॥ ३० ॥

ततो भविष्यत्यधिकं दशनात्ते घृणोम्यहम् ।

किं नीधयिष्येऽस्मै क्वातै किं धानंविषयैः कृतै ॥ ३१ ॥

नेप्राप्स्यन्ति पलं सर्वं ये त्वा द्रश्यन्ति भक्तिम् ॥ ३२ ॥

य कश्चिप्यति ते पूजा भक्तियुक्तोऽपि मानव ।

अप्यथा वा चतुर्दश्या दिनेर्भोगस्य भक्तिम् ॥ ३३ ॥

विमानवत्प्राप्त्याय कामगं रत्नभूषितम् । उद्वितादित्यसङ्काशं स मुदा विचरिष्या

त्वन्नाम ये प्रहीष्यन्ति सचदा भयपीडिता ।

व्याधिभि पाडिता निचं दुःखैवा क्लेशिना भूशाम् ॥

न भविष्यति मीस्तेषां घोरससास्सागरे ॥ ३५ ॥

ये त्वा द्रश्यन्ति पुरुषा भावहीना प्रसङ्गत ।

न पतिष्यन्ति ससारे [नरवेत्तातिशारे ॥ ३६ ॥

इत्युक्तं तेन शलेन लिङ्गमाश्लिष्य यत्नत । पश्यते कथितो देधि' प्रभाव वापनाश

सृष्टिं कुरु ममादेशाद्विचित्रामनया सह ॥ १० ॥

इत्युक्तस्त्रिशिखो भूत्वा हिरण्यसदृशाकृति ।

सृष्टिमुत्पादयामास स्वशरीरान्ममाऽऽशया ॥ ११ ॥

पूर्वं देवगणाश्चैव त्रयस्त्रिंशच्च देवता । मनुष्याऽप्यथैव वेदप्रामाण्यत कृता ॥ १

तेषां देहे प्रविष्टानां प्रादुर्भावं पुनर्भवत् । यथा सूर्यस्य सततमुदयास्तमन भवे

सहस्रोद्धारमखिलां सदेवासुरपन्नगान् । इतारमगर्भे भगवानोद्धारो जगत प्रभु

ससज सवभूतानि कल्पान्ते पवता मजे । अव्यक्त शाश्वतश्चैव तस्य सवमिदंजग

कर्त्ता चैव विकृता च सहस्रांशमहास्तुय । ओद्धारपूर्वकादेवा यज्ञाश्चोद्धारपूर्वक

ओद्धारपूर्वक ज्ञान तपश्चोद्धारपूर्वकम् । स्वयम्भूरिति विद्वय स ब्रह्मा भुवनाधिप

स वायुरिति विद्वय सपत्न स प्रजाकर ।

विश्वेदेवान्तथा साध्या रुद्रादित्यास्तथाश्विनी ॥ १८ ॥

प्रजाता पत्यश्चैव सप्त ध्रुव महदय । वसवोऽप्सरसश्चैव गन्धर्वाश्चैव राक्षसा ।

दैत्या पिशाचा रक्षासि भूतानि विचित्रानि च ।

ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्रा म्लेच्छान्त्यो भुवि ॥

सर्वे चतुष्पन्थाश्च त्रियस्योनिगतास्तथा ॥ २० ॥

जङ्गमानिच सन्वानियन्त्याऽऽजीवसञ्जकम् । इत्थासवमशपथममान्तिकमुपागत

प्रणम्य प्रयतो भू वा वचन चेदमब्रवीत् । कृता सृष्टिमयादेवा त्वत्प्रसादान्महेश्वर!

देहि मे परम स्थान यथा कीर्त्तिं ध्रुवाभवेत् । ओद्धारस्यवच श्रुत्वा वामयाप्रोक्तवरानने

ममाभीष्टकर स्थान नि यमव्ययमक्षयम् । महाकालघन त्रियस्यसम्पत्कर शुभम्

तत्र ते भविताकीर्त्तिं शाश्वतां नात्र सशय । शूलेश्वरस्य द्ववपूर्वभागेव्यवस्थितम्

त्रिकल्पप्रमथ लिङ्गं वसन्नाभ्यातिमर्षति ।

ओद्धारेश्वर इत्याख्या भविष्यति जगत्क्षये ॥ २६ ॥

इत्युक्तो हि मया देवि! ओद्धारोद्दृष्टमानस । अत्र तत्रतस्त्रिंशत् तस्मिन्लिङ्गे लयंगत

तत प्रभुति वेदेषु ओद्धार क्रियत द्विजः । पुण्यार्थं मङ्गलार्थं च प्रथमं सधवस्तुष्टु

लयंगतो यदोङ्कारस्तदाप्रभृति पार्वति !। मयोच्यमानं लिङ्गस्य प्रभावातिशयं शृणु
यद्गुणादिसहस्रेषु व्यतीपातशतेषु च । अयनानां सहस्रेषु यत्पुण्यं समुदाहृतम् ॥

तत्पुण्यमधिकं देवि! उँकारेश्वरदर्शनात् ॥ ३० ॥

तुर्ष्वपि च वेदेषु समधीतेषु यत्फलम् । ततोऽधिकं फलं प्रोक्तमोङ्कारेश्वरदर्शनात्
ज्ञचर्येण यत्पुण्यं यावज्जीवं कृतेन च । तत्पुण्यमधिकंप्रोक्तमोङ्कारेश्वरदर्शनात् ॥
सीपसाधने पुण्यं यच्चपुण्यमनाशके । तत्पुण्यमधिकं देवि! उँकारेश्वरदर्शनात् ॥

पूजायां यत्फलं प्रोक्तं तस्य सङ्ख्या न विद्यते ॥ ३४ ॥

कं यज्ञं बहुविचिच्छ्रित्यैः किं तपोभिः सुदुष्करैः । उँकारदर्शनादेव तत्फलं लभते यतः
जनात्स्पर्शनाद्वापि कीर्तनाच्छ्रवणात्तथा । उँकारेश्वरदेवस्य नराः स्युर्मुक्तिभाजनाः
एते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । उँकारेश्वरदेवस्य शृणु विश्वेश्वरं परम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्य उँकारेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

विश्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

त्रिपञ्चाशत्तमं विद्धिसुप्रसिद्धमथेश्वरम् । परं विश्वेश्वरं ख्यातं विश्वेषु भुवनेष्वपि
बभूव नृपतिः पूर्वं विदुर्भायां विदूरथः । सोऽन्तः पुरायुतोपेतंचक्रे राज्यमकण्टकम्
जवानतापसंसोऽथ प्रमादान्मृगयांगतः । कृष्णाजिनधरं शान्तं ध्यायन्तं ब्रह्मशाश्वतम्
सुगं मत्वां महारण्ये ब्राह्मणं दैवमोहितः । तेन कर्मविपाकेन देहान्ते रौरवं गतः ॥

तत्रासौ यातना घोरा अनुभूयात्मकालम् ।

तस्मादिहागतो मर्त्ये सप्तो विषघरोऽमघत् ॥ ५ ॥

अदशसोऽपि कोपेन ब्राह्मणचरणे प्रिये । लकुटेन हत सोऽपिपञ्चत्थ तत्क्षणाद्
 च्युतस्तु नरकार्तिसहोद्विर्तायेऽभूत्सुदारण । राजान भक्षयामासराजलोकैर्निपाति
 पुनव्याघ्रो बभूवासौ तृतीयेऽपि मघान्तरे । तीक्ष्णपादनखैर्घोरैर्घातयामास सूकर
 तेनापि घैशयो निधन नात कश्चिद्द्वान्तरे । निपादैर्निहत सोऽपिघाणे पञ्चत्वमाण
 चतुर्थेऽपिगजो जात सिंहाद्वधमवाप्तवान् । पञ्चमेमकरोजात क्षाराम्भसिमहोद
 कातुकामामयो रामामाजघानातिपापहृत् । घावरे हृतधिकारेवडिशै सन्निपाति
 पुन षष्ठ मरेनात पिशाच पिशिताशन । सिद्धमन्त्रैरयोदप्रैरधर्षप्रभवैभू शम्
 मन्त्रा मन्त्रविदा श्रेष्ठो ब्राह्मणस्त जघानह । सप्तममपुनर्जातो दुनिराक्ष्यघपुभृश

ताक्ष्णद्वृ करालान्यो मासशोणितमोजन ।

शुष्काङ्गो मरुभूमायु (१) पापिष्ठो ब्रह्मराक्षस ॥ १४ ॥

आक्रम्य निमिरानेन राजा राक्षसशत्रुणा ।

समारोप्य धनु सड्ढ्ये ब्रह्माखण निपातित ॥ १५ ॥

दारुण सारमयोऽभूदतिवृष्णाऽष्टम मर । स शूकरस्तुराघातमणै पञ्चममागत ।
 नवम जम्बु कोजात श्मशाने स च मासभुक् ।

लौल्यात्स निधनप्राप्तो दुःस्वार्त्तो दावघहिता ॥ १७ ॥

दशम त्वमचद्वृधस्ताक्ष्णतुण्डो भयावह । पूतिमासचसाहारो रोगेण निधनगत
 एकादशऽपिचाण्डालो गतोऽघन्त्या घरानने ।

द्रव्यस्य हरणार्थं घै प्रविष्टो द्विजवेशमनि ॥ १६ ॥

स दण्डपाशिकेनैव प्राप्तोवदध तक्षणात् । आनीतोहिषघार्थायवृक्षाग्नेह्यलम्बित
 तत्रैव लिङ्गमामश साध्विशूलेश्वरोत्तरे । तस्य दृष्टिपथ प्राप्तमतिविषचघेतस ।
 क्षणन निधन प्राप्त स गतस्त्रिदशालयम् । तत्र भुक्त्वा घरान्मोमानवतीर्यचभूतले
 जात ह्यातोविदभायांविश्वेशोनामपार्थिव । जातिस्मरत्तमापन्नोलिङ्गदर्शनपुण्य

दुर्लभान्वुभुजे भोगान्प्राप्तं राज्यञ्चकार सः ।

सोऽभिपिच्य सुतं राज्ये विनीतमतिधर्मचित् ॥

संस्मरन्पूर्ववृत्तान्तं जगामाऽवन्तिकां पुरीम् ॥ २४ ॥

तत्र दृष्ट्वा महल्लिङ्गं दुर्दर्शमतितेजसा । दिव्येनचक्षुषाऽपश्यल्लिङ्गमध्ये चरांचरम् ॥ २५

लिङ्गमध्येस्थिताःसर्वेसागराःसरितस्तथा ॥ द्वीपाश्चपर्वताश्चैवतथान्यादिव्यभूतयः

चन्द्रमाः सह नक्षत्रैरादित्यश्चाग्निना सह । धनदोषरुणश्चैव यमः शक्रोमरुत्पतिः

मरुतो देवगन्धर्वा ऋषयश्च तपोधनाः । नागायक्षाःपिशाचाश्च राक्षसा भीमघिक्रमाः

ब्रह्माद्या देवताश्चान्याः स्कन्दो लम्बोदरस्तथा ।

सर्वं त्रिभुवनं देवि ! लिङ्गमध्ये विलोकितम् ॥ २६ ॥

प्रभावं तस्य लिङ्गस्य ज्ञात्वा सम्यङ् महीपतिः ।

संयतः पूजयामास विश्वयोनिं महेश्वरम् ॥ ३० ॥

प्रसन्नश्चाभवत्तस्य घचनंचेदमवधीत् । वरं वरय भद्रं ते किमभीष्टं ददामि ते ॥ ३१ ॥

तेनोक्तं वचनं राज्ञायदितुष्टोसि मे प्रभो । ये त्वांपश्यन्ति मनुजाः श्रद्धयाऽश्रद्धयाऽथवा

मा भूत्तेषां प्रपतनं घोरे संसारसागरे । विश्वेश्वरेति नाम्ना वै प्रसिद्धो भव भूतले

इत्युक्ते घचने भूयो विश्वेशोऽलङ्कृतोगणैः । विमानेन सुदीप्तेन गतोलोकं मदीयकम्

गणैर्नानाविधैः सार्द्धं स्तूयमानो घरानने ॥ किरीटीकुण्डलीचैव मुक्ताहारविभूषितः

विमानं तस्य तद्विद्व्यं परिक्रम्य समन्ततः ॥ ३५ ॥

समहेन्द्रधनाध्यक्षनानानाकनिावसिनः । मुनयःसिद्धगन्धर्वास्तथावाप्सरसांगणाः

नृत्येनाऽमरनारीणां विलोकितचिनोदकः । युगकोटिसहस्रं तु मत्समीपे व्यवस्थितः

प्रतो देवि भुवि ख्यातो देवो विश्वेश्वरेश्वरः । दृष्ट्वा लिङ्गश्च विश्वेशं पातकैर्विप्रमुच्यते

सप्तजन्मकृतैर्देही मनोवाक्कायकर्मभिः । दृष्ट्वा विश्वेश्वरं लिङ्गं कृतकृत्यत्वमाप्स्यते ॥

तस्य तश्यति दीर्भाग्यमलक्ष्मीर्नाशमेति च ।

प्राप्नोति देही कामांश्च समृद्धिं सानसीं तदा ॥ ४० ॥

दुःस्वप्नो ह्याधयः क्रूरो ग्रहाभूताश्च दारुणाः ।

प्रणश्यन्ति घरारोहं विश्वश पूजिते सदा ॥ ४१ ॥

ये केचिच्छ्रद्धया युक्ता लिङ्गमाराधयन्ति वै । ते सर्वकामसम्पन्ना जायन्तवपुगेयुः
अन्तेगतिश्चसादिव्याजायतमत्प्रसादत । यत्रसम्पूज्यतेलिङ्गं तस्मिन्देशेऽगुमा त्रिशा
न तत्र दुर्मिक्षमय नापमृत्युमय इचित् । प्रेतयोनीच वैताला न नागा न च द्रष्टृण
एते च पिण्णुब्रह्मन्द्रकुचेरघरुणादय । लिङ्गाघनेन सम्प्रामा परा सिद्धिं मर्होत्स
एतु ते कथितो देवि! प्रमाद्य पापनाशन ।

विश्वेश्वरस्य देवस्य कण्ठेश्वरमत भृशु ॥ ४६ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्र्या सहिनाया पञ्चमेऽघन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये विश्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्याय ॥ ५३ ॥

चतु पञ्चाशत्तमोऽध्याय

कण्ठेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

चतु पञ्चाशत्तं विद्धि देव कण्ठेश्वरमिये । यस्य दर्शनमात्रेण हतहृत्यो नरोभवेत्
आद्यकल्पे पुरा देवि! राजाऽभूत्सत्यचिक्रम ।

स शत्रुभिर्जित सडरये हतकोशोऽतिदु खित ॥ २ ॥

घन जगाम गहनमेकाकी ध्रमकर्षित । तत्राऽऽध्रम ददर्शाऽथ वशिष्ठस्य महामन
नेनविणा वसिष्ठेन वृष्मात्र स भूपति । पूजितो विष्टराघेन राजार्हेणच सादरम्
ह्याचा तप प्रभावेण सूपवशोद्वेव नृपम् । पप्रच्छागमन् देवि! कुशलं च पुन पुन
स नृप कथयामास वसिष्ठाय सुदु खित ।

राज्यं च सकलं ब्रह्मन् ! हतं विद्वेषिमिर्मम ॥ ६ ॥

त्वामहं शरणं प्राप्तो दुःखैकायतनो यतः ।

निष्कण्टकं कथं राज्यं भविष्यति पुनः प्रभो !।

उपदेशप्रदानेन प्रसादं कर्तुंमर्हसि ॥ ७ ॥

स्यतद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठो भगवानृषिः । ध्यात्वा च कथयामास बहुकौतूहलान्वितः

महाकालवनंभूप! व्रज त्वं कार्यसिद्धये । दिव्या नदी वने तत्र विश्रुता भुवनत्रये ॥

तस्यास्तीरे शुभं लिङ्गं पृथुक्श्वरदक्षिणे । द्रश्यसे नृपशार्दूलतपस्पन्तं च तापसम्

अस्थिचर्मावशेषं तु चीरवल्कलधारिणम् ॥ १० ॥

वचनान्तस्य विप्रस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ।

जगाम सहसा राजा महाकालवने शुभम् ॥ ११ ॥

दर्श तापसं तत्र चिरञ्जीविनमव्ययम् । उपवासकृतक्षामं द्वादशादित्यवर्षसम् ॥

तापसेन नृपो दृष्टो मित्रोऽयंमम बल्लभः । प्राप्तोराज्यपरिभ्रष्टो ज्ञात्वा वचनमब्रवीत्

पह्येहि नृपशार्दूल! दिष्ट्या प्राप्तोऽसि मेऽन्तिके ।।

इत्युक्त्वा तापसेनैव हुङ्कारश्च कृतस्तदा ॥ १४ ॥

तद्बुद्ध्वा रान्तु पातालं भिरवा पञ्च च कन्यकाः ।

निर्ययुः काञ्चनं पीठमेका तासां प्रगृह्य वै ॥ १५ ॥

भृङ्गारंतुगृहीत्वान्यानिःसृताजलसम्भृतम् । पादप्रक्षालनार्थाय तृतीया समुपस्थिता

अन्ये द्वे व्यजनेगृह्य पार्श्वाभ्याञ्च व्यवस्थिते । ततो हुङ्कारमकरोत्पुनरेव महातपाः

तेन हुङ्कारशब्देन देवलोकात्समागतम् । दृष्ट्वा च्छाप्सरसां सङ्घं नृत्यगीतमनोहरम्

अनन्तरं ददर्शाथ लिङ्गं ज्योतिष्करं परम् ।

उत्पन्नं च जगद्यस्मिंस्त्रीयते ऽसचराचरम् ॥ १६ ॥

तद्दृष्ट्वा विस्मयाविष्टो बभूव नृपसत्तमः । प्रणम्यशिरसाविप्रं किमिदं द्विजसत्तम

एवंपृष्टो नृपेणाय स विप्रो वाक्यमब्रवीत् । सप्तजन्मनिराजेन्द्र! त्वयाऽहंपरितोषितः

अतस्ते दर्शितामाया तपसादुष्करेण तु । लिङ्गस्यास्य प्रभावेण पश्यमेतपसोवलम्

हुङ्कारेण कृतापृथ्वी जलपूर्णा तु तत्क्षणात् । हुङ्काराच्चजलं प्रस्तं मुखादग्निरजायत

हुङ्कारान्मृधिर्या सर्वा जातापह्निसपी तथा । संहृत्य तन्क्षणाद्बहिर्मुष्माद्रायुर्धिरियवी

हुङ्कारेण हृतं सर्वं तन्क्षणादेव पापनि ॥

न दिशः प्रदिशो धापि न नक्षत्रप्रहस्तदा ॥ २५ ॥

ततो ब्रह्म तत्रास्ति स नृपो विष्मयान्वित ।

विन्तयामास सहसा क लिङ्गं च तापस ॥ २६ ॥

एषधिन्तयतस्तस्यतन शब्दो महानभूत् । तन्माच्छश्रावसञ्चतपुरंकारसागूर

गृहभ्यंक्क्ष्यारचितं विशालं विशुद्धजागृतदभूवितं च ।

दिव्यैजने सेवितमात्मविद्भिर्दंश राजा महसा पुरं तत् ॥ २८ ॥

भूषोभयमहाशब्दस्तन्मात्स्त्र्यायुगत्पयो । सितवस्त्रधराचैकादृष्णपस्त्रधरासि

पुन शब्दो बभूवाथ तस्मात्पुरुषसत्तम । द्विशिरा वण्मुगधेव पार्श्वेर्दादशभिर्यु

पुन शब्दाद्य सञ्ज पृथग सप्तधा गत । महतं हि पुनस्तथा दर्शयित्वाद्भिजेन तु

प्राक्तमित्थ विशालाक्षि जात कण्ठकित नृपम् ॥ ३१ ॥

एष्य लोकमिम महा तपसा निर्मित नृप । त्वत्प्रियार्थमयं लोको दर्शितस्त्वनृपोऽस

एषमुत्तदा नन तापसेन नराधिप । विष्मयावप्रहृष्ट्य पप्रच्छ प्रयत् सुधी

भगवन् सितवृष्णे ह के स्त्रियी द्विजसत्तम ।

कोऽसौ द्वादशपाद्विप्र द्विशिरा वण्मुग पुन ॥ ३४ ॥

कञ्चासौ पुष्टया ब्रह्मण्य एक सप्तधाऽभवत् ।

तन्व्य तद्वचन श्रुत्वा कथयामास तापस ॥ ३५ ॥

एत स्त्रियी त्वया दृष्ट सितवृष्णे नृपोत्तम । ते च राज्यहनीप्रोक्ते ब्रह्मणानिर्मितेपुर

शीयद्वयञ्च यददृष्ट तेऽयने द्वे प्रकीर्तिते । मुष्मानियानि दृष्टानिपट्चतेऽतएव स्मृता

पादा द्वादश ये दृष्टा मासा द्वादश ते स्मृता ॥ ३७ ॥

य पुमानसप्तधा जात एकीभूतो नरेश्वर । स समुद्रस्तुविज्ञेय सप्तधैकोप्यवस्थित

एतत्सग्वरसर चक्र त्वत्प्रियार्थं निर्दिशितम् ।

एष विदत्त्वा राजेन्द्रं न शोक कर्तुमर्हसि ॥ ३६ ॥

सर्वो विनश्वरो लोकः सदेवासुरमानुषः । मया दृष्टोहि बहुशोलिङ्गस्यास्यप्रभावतः
 कुरु शत्रुविनाशाय लिङ्गस्यास्य च दर्शनम् ।

राज्यं निष्कण्टकं राजन्भविष्यति न संशयः ॥ ४१ ॥

एवमुक्तस्तदा राजा द्रष्टुवाँलिङ्गमुत्तमम् । दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य कण्टका ये महीभृतः
 विद्वेषिणो मृतास्तेऽपि श्रुतास्तेन महीभृता ॥ ४२ ॥

गतस्तंचिपयं राजा स्रक्चर्ती बभूव ह । लिङ्गस्यास्यप्रभावेण राज्यंकृत्वा महाधनैः
 यज्ञैश्चविधिधैरिद्रा परं निर्वाणमाप्तवान् । तापसेन श्रुतं सर्वं दृष्टं ध्यानेन तेन वै ॥

लब्धं निष्कण्टकं राज्यं लिङ्गस्यास्य च दर्शनात् ।

मम मित्रेण सहसा राज्यभ्रष्टेन तेन वै ॥ ४५ ॥

अतोनाम सुचिख्यातंकण्टेश्वरइतिक्षितौ । भविष्यति न सन्देहोदर्शनाद्राज्यदायकः
 अद्यप्रभृति पश्यन्ति देवंकण्टेश्वरंशिवम् । तेषाञ्चकण्टकाःसद्योविनश्यन्तिनसंशयः
 नैमिषेऽथ कुरुक्षेत्रे गङ्गाद्वारेच पुष्करे । स्नानात्संसेवनाद्वापि यत्पुण्यं च भविष्यति
 तत्पुण्यं भविता सम्यक्कण्टेश्वरदर्शनात् ॥ ४८ ॥

गृहिणो लिङ्गिनो वापि ये पश्यन्ति यतव्रताः ।

देवं कण्टेश्वरं भक्त्या तेषां सिद्धिर्भविष्यति ॥ ४९ ॥

जन्मान्तरसहस्रेण यत्पापं पूर्वसञ्चितम् ।

तत्सर्वं यास्यति क्षिप्रं श्रीकण्टेश्वरदर्शनात् ॥ ५० ॥

दत्तंजसं हुतं चेष्टं तपस्तप्तं कृतं च यत् । ध्यानमध्ययनञ्चैव सर्वं भवति चाक्षयम्
 एवं श्रुवाणं तं विः तापसं संशितव्रतम् । लिङ्गेनोकं विशालाक्षि! तुष्टेन वरपूर्वकम्
 जरारोगविनिर्मुक्तः सर्वशोकविचर्जितः । भविष्यति गणाध्यक्षो वरदः सर्वपूजितः

अवध्यश्चापि सर्वेषां योगैश्वर्यसमन्वितः ॥ ५३ ॥

एवमुक्तोऽथ लिङ्गेन तापसो गणतांगतः । गणैः परिवृतो देवि! मम पार्श्वमुपागतः
 मन्धकेन पुरा युद्धे सिंहनादो यदा कृतः ।

तदा देवि! मदीयन्तु जातं कण्टकितं वपुः ॥ ५५ ॥

वरपन्नं च तदालिङ्गमशेषारिघिनाशनम् । देवानां कण्टका देवदग्धालिङ्गाग्निनायक
 सत कण्टेश्वरो देवो विख्यातो भुवनत्रये ॥ ५६ ॥

एष ते कथितो देवि प्रमाय पापनाशन ।

कण्टेश्वरस्य देवस्य शृणु सिंहेश्वरम्परम् ॥ ५७ ॥

इति श्रीस्कन्द महापुराण एकाशीतिसाहस्रथा संहितायां पञ्चमऽवन्तीकण्डे
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये कण्टेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
 चतु पञ्चाशत्तमोऽध्याय ॥ ५४ ॥

पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्याय

सिंहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीईश्वर उवाच

पञ्चाधिक विजानीहि पञ्चाशत्तममीश्वरम् । सिंहेश्वरवरारोहे महाभयघिनाशनम्
 सद्य कल्पे त्वयादेवि मन्त्रं हि महत्तप । एत नीलोत्पलापाङ्गि भीषणसशितम्रता
 तपसा तव रीद्रेण दग्ध हि भुवनत्रयम् ॥ २ ॥

दुष्करं हितपो ज्ञात्वाभगवाक्षतुरानन । आगत्योवाचदवेशोदेवि त्वांशुभयागिर
 किं पुत्रि प्राप्नुकामासि किमलभ्य ददामि त ।

विरम्यतामतिक्लेशात्तपसोऽस्मात्प्रमाक्षया ॥ ४ ॥

त्वया च वचनभ्रत्वा गुरोर्गौरवमर्मितम् । प्रियतथ्यहिततत्र घणनिर्णीतवाञ्छितम्
 प्रत्युक्तं स तदाग्रह्याप्रणामनन्त्रया त्वया । तपसा दुष्करेणाप्तं पतित्वे शङ्करो मया
 स मा श्यामलवर्णोति बहुश प्रोक्तवान्भव । श्यामाह काञ्चनाकाराचलभेनचसयुता
 भर्ता भूतपतिवश्यं कथं स्यादिति मे तप ॥ ७ ॥

त्वदीय वचनं श्रुत्वा वरार्हो वरदं प्रभु । एष भविष्यतीत्याह ब्रह्मा लोकपितामह

क्रियता सैव कालेन वाञ्छासिद्धिर्भविष्यति ।

गौरीनाम्ना तु ते मूर्तिः कान्त्या दीप्ता भविष्यति ॥ ९ ॥

एतच्छ्रुत्वा त्वया वाक्यं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।

क्रुद्धा त्वं गिरिजेऽत्यर्थकालेऽभीष्टं भविष्यति ॥ १० ॥

क्रोधार्त्तिसहः समुद्रभृतो घटनात्तेभयावहः । विवृतास्योमहारौद्रोजटाजटिलकन्धरः
प्रोद्भूतवल्गुलाङ्गुलो दंष्ट्रोत्कटमुखोत्कटः ।

तस्याऽऽस्ये पतितुं देवि! व्यघसायःकृतस्त्वया ॥ १२ ॥

गोऽपि सिंहः क्षुधाविष्टस्त्वां भक्षयितुमुद्यतः ।

नसैवासौ समर्थोऽभृद्धीक्षितुं वा तपोधिकाम् ॥ १३ ॥

स दह्यमानः सहसा नेजसा तपसा तव । पराङ्मुखः समभघत्प्राणत्राणपरायणः ॥
ततस्तवाभृत्करुणासिंहं प्रति यतवते ! क्षुधितस्य त्वया तस्य क्षीरं ह्यमृतसन्निभम्

उत्पादितंस्तनाभ्यां तु तस्य सिंहस्य कारणात् । तथापि दह्यतेऽत्यर्थं दुष्टभावं यतो गतः
तेनांक्तं दह्यमानेन मातर्दग्धोऽस्मि नेजसा । त्वदीयेन दुर्गचारोदुष्टोऽहं पापविग्रहः ॥

त्वामत्तुकामोदुष्टात्मा त्वयाहं जनितोऽधुना । तस्माद्यास्यामिनरकं मातृहागुरुघातकः
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दुःखितस्य सुतस्य तु । ममत्वेन विशालाक्षिसिंहस्य कथितं त्वया

अवचनं विद्यते क्षेत्रं महाकालघनं सुत ! तत्र गच्छ ममादेशः च्छ्रीघ्रं देवचिनिर्मितम्
कण्ठेश्वरस्य देवस्य समापे लिङ्गमुत्तमम् । सिंहनादात्समुत्पन्नं शङ्करस्य महात्मनः

अन्धकासुरयुद्धे वै पीडिते वासवे पुरा । त्वदीयं वचनं श्रुत्वा सिंहस्त्वरितविक्रमः
गतो महाकालघनं दृष्टो देवोऽथ तत्क्षणात् ।

दिव्यदेहो मृगारिस्तु जातो लिङ्गस्य दर्शनात् ॥ २३ ॥

ममत्वात्तस्य लिङ्गस्य त्वंगता तत्र पार्वति । सिंहिकारूपमास्थाय शीघ्रं सिंहस्त्वया प्रिये
दृष्टो दिव्यशरीरस्तु लिङ्गस्यास्य प्रभावतः । तव तुष्टिः पराजातादृष्ट्वासिंहं महाद्युतिम्

कृतं नाम त्वया देवि! लिङ्गस्यास्य वरानने ।

दिव्यदेहस्तु सिंहोऽयं जातो लिङ्गस्य दर्शनात् ॥ २६ ॥

मतः सिद्धेश्वरो देवोभुविख्यातो भविष्यति । पतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मासहासतत्रसुव्रती
उपाद्य त्वां धरारोहे देवेः परिवृतस्तदा ॥ २७ ॥

यप्यसिद्ध संभूतस्तप बोधात्सुतोयत । ततोऽसौवाहनो देवि भविष्यति न संशय
लिङ्गं सिद्धेश्वरं भक्त्या य पश्यति समाहित ।

तस्य वासोऽक्षयो दिव्यो भविष्यति त्रिषिष्टये ॥ २८ ॥

कीर्तनान्मुच्यते पापाद्दृष्ट्वा मद्राणि पश्यति । स्पर्शनादस्य लिङ्गस्य पुनात्यासममकुलं
मनसा चिन्तितान्कामांस्ताश्च प्राप्नोति पुष्कलान् ।

तदैव पुरुषो मुक्तो जन्मदुःखजरादिभिः ॥ ३१ ॥

यदा पश्यति सिद्धेश संसारार्णवतारकम् ।

व्यालव्याघ्रादयध्वीरास्तथा साहसिकाश्च ये ॥ ३२ ॥

तेभ्यो भयं न भवति श्रीसिद्धेश्वरदर्शनात् । यज्ञानां तपसा धैर्यदानादीनाञ्च यत्फलम्
तत्फलं जायते सद्यश्च दृष्ट्वा सिद्धेश्वरं शिवम् ॥ ३३ ॥

मदीयं लोकमाप्नोति सुरासुरनमल्लतम् । य पश्यति प्रयत्नेन देव सिद्धेश्वरं तदा ।
इत्युक्त्वाऽसौ जगामाऽद्य ब्रह्मा लोक स्वकं प्रिये ।

यद्गुप्तवत् पूर्वं स्यात्कालकान्तिकलङ्कितम् ॥

प्रमाधान्तपसस्तस्य गौरव्यं प्राप्तमद्भुतम् ॥ ३४ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभाय पापनाशन । सिद्धेश्वरस्य देवस्य रेणन्तेशमतः ऋणु
इति श्राव्णमाद्ये महापुराणरकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽध्यायस्थिते

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये सिद्धेश्वरमाहात्म्यधर्षणनाम

पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

रेवन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

यश्चाशत्तमं चिद्धि रेवन्तेश्वरमञ्जकम् । यस्य दर्शनमात्रेण परा सिद्धिः प्रजायते
हन्ती पुरा सञ्जारवेस्तेजोऽतिदुःसहम् । तपःकृत्तुं गतादेचि! ज्ञातासूर्येणसुव्रता
वरूपं ततः कृत्वा जगामाथोत्तरान्कुरून् । ददृशेतत्र सञ्जांचवडवारूपधारिणीम्
। सा सम्मुखं तस्यपृष्ठरक्षणतत्परा । ततोऽभून्नासिकायोगस्तयोस्तत्र समेतयोः
रत्यदम्नो तनयाचश्ववक्त्रौविनिर्गता । रेतसोऽन्तश्च रेवन्तः खड्गीचर्मोतनुत्रधृक्
वारूढः समुद्रभूतस्ततो याणधनुर्द्वरः । तेन वै जातमात्रेण अश्वारूढेन लीलया
निर्जितं च जगच्छेदं सदेवासुरमानुषम् ॥ ७ ॥

ते देवाः पराभूता ब्रह्माणं शरणं गताः । प्रणम्य कथयामासुर्भयकम्पितकन्धराः ॥
ऽमाकं विभवं तेजो रविपुत्रेण नाशितम् । रेवन्तेन सुरेन्द्रेण शृणु लोकपितामह
तस्य गात्रसमुद्रभूतो वह्निर्धावति कालजित् ।

ज्वलन्ति पादपास्तेन पतन्ति शिखराणि च १० ॥

र्वतो व्याकुलीभूतंहाहाकारमचेतनम् । तेनैवपीडितं सर्वं ज्वालामालासमाकुलम्
।दिशु प्रवृत्तोऽयं समृद्धो हव्यवाहनः । सर्वं किंशुकमङ्काशं प्रज्वलन्निव दृश्यते ॥
ते तेषां घघः श्रुत्वा ब्रह्मणोक्तंवरानने ! ज्ञातं मया सुरश्रेष्ठाभवतां कार्यमीदृशम्
भविष्यति च घस्तच्च काङ्क्षितं यत्सुरोत्तमाः ।

गच्छध्वं सहसा तस्माच्छङ्करं शरणं सुराः ॥ १४ ॥

श्रुणो वचनं श्रुत्वा ममान्तिकमुपागताः । त्रिदशा भयसंत्रस्तानत्वामामिदमवृणु
।दित्यतनयेनैव रेवन्तेन महेश्वर ! दग्धं त्रिभुवनं सर्वं शरीरस्थेन वह्निना ॥
तेजसा महता घैघ विक्रमेण बलेनच ॥ १६ ॥

असाध्यं चित्तं सोऽन्मार्कं सर्वेषां देवसन्तम् । मयाग्रमयनेतन्मनान्यशङ्करकथन
 त्वां प्रपद्यामहे सर्वे भवार्ता शरणार्थिन । शरणं धरद् देवं त्रिदशानां महेश्वर ।
 मया स्मृतं सूर्यपुत्रो रेवन्तस्तक्षणादिप्रये । प्राप्तः प्रीतिप्रसन्नात्मावचनचेदमप्रवीण
 किं मया देव कस्यैश्चिद्दृष्टिं सर्वमज्ञायत । ततो मया सूर्यपुत्र उरसङ्गे च हृतस्तदा
 र्नेहादाचुश्चित्तोमूर्च्छित्परिप्यक्तं पुनः पुनः ।

इदामि ते महाभाग शरं धरय सुव्रत ॥ २१ ॥

परितुष्टोऽस्मि न काम यद्येष्टकाममाप्नुहि । इदमाहापयामित्वांध्रैश्चैवमवाप्स्यसि
 ममाभीष्टं परं स्थानं विद्यते पृथिवीतटे । अक्षयं प्रलये पुत्रं महाकालघनं शुभम् ॥

तत्र दाम्प्यामि ते स्थानं तत्र कीर्त्तिमविष्यसि ॥ २३ ॥

पूर्वे कण्ठश्वरस्यापि स्थानं परमदुर्लभम् । तत्र त्वं धररेवन्तलिङ्गद्रक्ष्यसिशाश्वतम्
 सद्यदा त्रिदशैः पूज्यो मविष्यसि न संशयः ।

शुभकाधिपतिस्त्वं ध्वं च स्वर्गलोके मविष्यसि ॥ २५ ॥

अश्वशालासु सर्वासुपूजनीयामविष्यसि । नृपतीनां गृहेष्वेवमविष्यसि सुसूजिताः
 तजो मदीयं तत्स्थानं लिङ्गाकारं सनातनम् ।

पूजितं त्रिदशस्तत्र ससेध्यं यत्नस्तद्वया ॥ २७ ॥

एवमुक्तो मया देवि तेषां तोरविजस्तदा । जगामाकाशमाविश्य महाकालघनक्षणात्
 ददश तत्र तद्विङ्गं श्चीतारूपं सनातनम् । सूर्यपुत्रस्तुरेवन्तोदृष्टो लिङ्गेन पार्वति ॥

प्रोक्तं प्रणयपूर्वेण त्रिष्यं चादृष्टोऽसि नृपज । अद्यप्रभृतितेनाघ्नात्प्राप्तियास्यामिभूतले
 स्थातव्यं मत्समापे तु सूर्यपुत्रं यथासदा । अक्षया भविताकीर्त्तिस्त्वं वदीयाभुवनत्रये
 रेवन्तश्वरसङ्गोऽहं मविष्यामि न संशयः । येमाद्रक्ष्यन्तिरेवन्तमनयापुत्रमयायुता

तेषामग्ना मविष्यन्ति विजयो यश ऊर्जितम् ॥ ३२ ॥

ऐश्वर्यं दानशक्तिश्च पुत्रपौत्रमनन्तकम् । शुकानापतिभूत्वा स्वर्गलोके सद्यस्तस्यति
 लिङ्गस्य वचनं धृत्वा प्रोक्तं धैर्यविसृज्युता । रेवन्तेन विशालाक्षिमन्तुष्टेनान्तरात्मना
 देहि मे ह्यवला भक्तिं देहि मे स्थानमुत्तमम् ।

देहि मे परमं ज्ञानं ध्रुवां कीर्तिं च देहि मे ॥ ३५ ॥

भगवन्भूतभव्येश भववन्धभयापह ॥ संस्कृतार्थोऽस्मि सञ्जातस्तव देवस्य दर्शनात्
जन्मकोटिसुसंशुद्धा ये ! त्वां पश्यन्ति देहिनः ।

न तेषां पुनरावृत्तिर्वोरसंसारसागरे ॥ ३७ ॥

इत्युक्त्वा रविसूनुर्व रेवन्तो रविवल्लभः । रेवन्तेश्वरदेवस्य समीपेऽसंख्यवस्थितः
एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । रेवन्तेश्वरदेवस्य घण्टेश्वरमथो शृणु ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
ःखतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये रेवन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम-

षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

—:—

सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

घण्टेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

सप्तपञ्चाशत्तं विद्धि घण्टेश्वरमथो शृणु । यस्य दर्शनमात्रेण कामावाप्तिश्च जायते ॥
घण्टोनाम गणश्रेष्ठो बभूव मम बल्लभः । चाश्रुपस्य मनोः काले कौतुकार्थयदृच्छया

प्रस्थितो ब्रह्मसदनं द्रष्टुं ब्रह्माणमव्ययम् ॥ २ ॥

अथायान्तं समालोक्य गन्धर्वं गीतकोविदम् ।

चित्रसेनं गणश्रेष्ठः पप्रच्छ कुशलं मुदा ॥ ३ ॥

मया तत्रैव गन्नन्त्रं स दने परमेष्ठिनः । गीतैराराधयिष्यामि ब्रह्माणं जगतां पतिम्
चित्रसेनोऽथतं देवि! प्रत्युक्तो घण्टमब्रवीत् । पद्मयोनिः सुरैः सार्धं गुह्यं मन्त्रमचीकरत्

एतच्छ्रुत्वा गणो घण्टस्तस्थौ विस्मितमानसः ।

मुहूर्तं चिन्तयामास प्रतिहारनिवारितः ॥ ६ ॥

द्विष्या स्वामिनमीशानद्रष्टुं ब्रह्मणमागत । प्रवेशोपिनलभ्येतप्रसादोदूतं स्थितं
एष चिन्तयतस्तस्य साग्रं सवत्सरो गत ।

घण्टस्य ब्रह्मणो द्वारि प्रवेशो देवि' नाऽभवत् ॥ ८ ॥

निर्गच्छन्तमपालोक्यवीणाहस्नममुत्सुकम् । नारदं सगणभ्रेष्ठं पद्मयोर्निगृहोदरात्
प्रोक्तो घण्टेन सहसा मा निवेद्य नारद । गणोऽहं गीतनत्पञ्चो महादेवस्य पक्ष्म
दशंनार्थं समापातो ब्रह्मण परमष्ठिन । घण्टस्य वचनं श्रुत्वा प्रीतिमानभवन्मुनि

नारदं प्रयुवाचेद्दं समाश्वास्य सकृत्तवम् ॥ ११ ॥

अहं वृहस्पते पार्श्वे प्रेषितोऽस्मि गणाधिप ।

किञ्चिन्कार्यान्तरं प्रष्टुं ब्रह्मणालोककर्तृणा ।

आयास्यामि क्षणेनैव तावत्कालं प्रतीक्ष्यताम् ॥ १२ ॥

इत्युक्त्वा नारदो देवि' ममपार्श्वमुपागत । वृत्तान्तकथयामासघण्टस्यमुनिसत्तम
ईदृशो दुर्लभो भूयो घण्टेनसदृशं प्रभो । यस्त्यात्यक्वागणोद्वसेवायैपरमेष्ठिन

स्थितं सवत्सरं साग्रं प्रवेशं न च लब्धवान् ॥ १४ ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य नारदस्य मुनेस्तदा । मयाशमस्तुकोपेन पतं घण्ट' महीतले
मा त्यक्त्वा हि गतोऽन्यत्र सेवार्थं परवेशमनि ।

मयेत्युक्ते च वचने ब्रह्मद्वारि स्थितोऽपि सन् ॥ १६ ॥

पतितो भूतले घण्टो देवदाहवनान्तिके । आत्मानं पतितं दृष्ट्वा भूमौघण्टेनपार्वति'
प्रोक्तः शोकोत्तरेणैव वचनगद्गदाश्रमम् । सेवार्थं यातिवोऽन्यत्रपरिहृत्य स्वकवभुम्
स याति नरकं घोरमपकार्तिं च चिन्दति । नारदेन मम त्यद्य चञ्चितस्यद्वयगतम्

यस्मात्स्वामी न मे ब्रह्मा न च देवो महेश्वरः ॥ १९ ॥

एव विलपतस्तस्य नारदो मुनिसत्तम । आजगाम तमुद्देशं यत्र घण्टोव्यवस्थित
देवदाहवने देवि' दशंनार्थं तपस्विनाम् । घण्टेन नारदो दृष्टो भीतेनाऽऽकुलचेतसा

बधस्यामीदृशीं कृत्वा किमन्यग्रे करिष्यति ।

एष तं चिन्तयान तु नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ २२ ॥

गणाध्यक्ष! नतेकार्योमन्युःपुण्यविनाशनः । कीर्त्यर्थंपतितोघण्टप्रायश्चित्तार्थमेवच
प्रायश्चित्तचिशुद्धात्मा प्रभुं प्राप्स्यसि शङ्करम् ।

तस्माद्गच्छ ममादेशान्महाकालवनं शुभम् ॥ २४ ॥

रेवन्तेश्वरपूर्वे तु विद्यनेलिङ्गमुत्तमम् । सर्वसम्पत्करं दिव्यं त्वन्नाम्नाख्यातिमेप्यति
इत्युक्तो नारदेनैव जैगीषव्यः समागतः । तेनापि कथितं सर्वं सत्यमुक्तमनेन वै ॥

नारदेन गणाध्यक्ष! कीर्त्तिस्ते भविताऽक्षया ।

कश्यपेन मृकण्डेन कण्वेन जमदग्निना ॥ २८ ॥

धन्विणा भृगुणा देवि! लोमशेनसुरर्षिणा । प्रोक्तोघण्टोगतः शीघ्रं महाकालवनं शुभम्
यत्र घण्टानिनादेन युध्यता मम संयुगे । पापक्षयकरं देवि! संभूतलिङ्गमुत्तमम् ॥

दृष्टं तत्र गणेनैव लिङ्गं तेजोमयं शुभम् ॥ २९ ॥

दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य भूयो घण्टो गणोऽभवत् ।

लक्ष्म्या कान्त्या समायुक्तः सहस्रकिरणाकृतिः ॥ ३० ॥

घण्टोऽभिनन्दितोऽत्यर्थं विमानैः सार्वकामिकैः ।

मम पार्श्वं समायातो ममातीच प्रियोऽभवत् ॥ ३१ ॥

ये पश्यन्ति विशालाक्षि! देवं घण्टेश्वरं शिचम् ।

ते घण्टाभिर्नादितास्तु विमानैः सार्वकामिकैः ॥ ३२ ॥

यास्यन्तिसुधिरं कालं मम लोकं सनातनम् । घण्टेश्वरं परं लिङ्गं नाख्येयं यस्य कस्यचित्त
व्याधितो यदि वादीनो दुःखितो च भवेन्नरः । यः पश्यति प्रसङ्गेन देवं घण्टेश्वरं प्रिये

दीप्तकाञ्चनवर्णाभैर्घिमानैः सार्वकामिकैः ॥ ३४ ॥

गन्धर्वाप्सरसां मध्ये स्वर्गे मोदति मानवः ।

इत्सिताल्लभते कामान्वीणावेणुचिनोदितः ॥ ३५ ॥

ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः सर्वेश्वर्यसमन्वितः । हिरण्यधान्यसम्पूर्णे समृद्धे जायते कुले

राजा धा राजतुल्यो वा जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ॥ ३६ ॥

यः पूजयति देवेशं श्रद्धया परया युतः । स याति परमं स्थानमपुनर्भवकारणम् ॥

एष ते कथितो देवि प्रभाव पापनाशन । घण्टेभ्वरस्य देवस्यप्रयागेशमयो भृशु
इति श्रास्कान्दे महापुराणएकाशातिसाहस्रया सहिताया षष्ठमेऽवन्ताक्षपदे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये घण्टेभ्वरमाहात्म्यचणननाम
सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्याय ॥ ५७ ॥

अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्याय

प्रयागेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

प्रयागेश्वरसङ्ग तु सवकामकरं परम् । अष्टाधिक घिजानाहि पञ्चाशत्तममाश्वरम्
आसीत्प्रथमकल्पे तु मनु स्वयम्भुव पुरा । तस्यप्रियमत पुत्रोयज्वापरमधार्मिक
स चेट्रावहुभियज्ञे समाप्तवरदक्षिणे । सप्तद्वापेषु संग्राप्य भरतादीन्सुतान्प्रिये ॥
स्वयं विशाला बदरीं गत्वा तपे महत्तप । कालेन बहुना तत्रनारद समुपस्थित
पूजितो विष्टरार्धेण राज्ञा प्रियव्रतेन च । स पृष्ट पूजयित्वा तु किमाश्चर्यं वदस्वमे
इत्युक्त कथयामास नारदो मुनिसत्तम । श्वेतद्वीपे मया राज्ञन्कन्यादृष्टा सरोवरे
सा च पृष्टा विशालाक्षा कस्माद्भवसि निजने ।

काऽसि भद्र! कथं पासि किं वा कायमिदं त्वया ॥ ७ ॥

कतव्यं चास्ववाङ्गि तन्ममाश्वश्व शोमने । एवमुक्तामयासाहिमादृष्टामालितैक्षणम्
स्मृत्या तृष्णीस्त्रियता यावत्तावन्म ज्ञानमुत्तमम् ।

विस्मृता सववेदाश्च सवशास्त्राणि शैव हि ॥ ८ ॥

ततोऽहविस्मयाविष्टश्चित्तमोहसमन्वित । तामशशरणगतवायाश्चत्पश्यामिपार्थिव
सावद्विव्य पुमास्तस्या शरीरेसमदृश्यत । तस्यापिपु सोहृदयेद्वितीयस्तस्यस्योरति
तस्यापि हृदये चान्यस्तृतीयस्तु व्यवस्थित ॥ ११ ॥

ततः पृष्टा मया देवी सा कुमारी कथञ्चन । वेदा नष्टाममाशेषा भद्रेकिन्नूहिकारणम्

कन्योवाच

माताहंसर्ववेदानां सावित्रानाम नामतः । मां न जानासियेन त्वमतोवेदा हतास्तव
पद्यमुक्ते मया पृष्टा विस्मयेन महीपते !। वेदानां त्वं तु माता धैकथयस्वममानद्ये

त्वदीयहृदये देवि! क पते पुरुषाख्यः ॥ १५ ॥

कन्योवाच

य एष मच्छरीरस्थः शुभाङ्गश्चारुशोभनः । एष ऋग्वेदानामा तु यजुर्वेदो द्वितीयकः

सामवेदस्तृतीयस्तु त्रयो वेदा मयि स्थिताः ।

त्रयोऽग्रयस्त्रयो देवा मच्छरीरे स्थिता द्विज ! ॥ १७ ॥

इत्युक्त्वा सा तदा कन्या पश्यतो मम भूपते !।

अन्तर्द्धानं गता सद्यस्ततोऽहं विस्मितोऽभवम् ॥ १८ ॥

किं करोमि क्व गच्छामि शरणं यामि कं प्रभुम् ।

कथमाधिर्भविष्यन्ति वेदाः शास्त्राणि साम्प्रतम् ॥ १९ ॥

कामिकस्तीर्थराजस्तुप्रयागःश्रूयते श्रुतौ । अहंतत्रगमिष्यामिज्ञानंसम्यग्भविष्यति

नष्टवेदेन रैभ्येण प्राप्ता सिद्धिरनुत्तमा । सावित्री श्रूयते तत्र अक्षयवटसन्निधौ ॥

एवं मनसि सन्ध्यायगतोऽहं नृपसत्तम !। प्रयागं कामिकं तीर्थं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥

तपस्तीव्रं मया तत्र तप्तं परमदुष्करम् । अथाजगाम राजेन्द्र प्रयागोमूर्त्तिमान्स्वयम्

उक्तोऽहं प्रणयात्ते न न मांतापय नारद । ब्रह्मपुत्र! प्रयागोऽहं भीषितस्तपसा तव ॥

भवतः पार्श्वमायातः प्रणयेन तपोधन !। धन्योऽसिसर्वथा ब्रह्मंस्तपसाचविशेषतः

मया सार्धं त्वयाब्रह्मन् ! गतिःकार्याऽविकल्पतः । महाकालधनेरग्येतत्रतेजानमुत्तमम्

भविष्यति न सन्देहो मम कीर्त्तिश्च सुस्थिरा ॥ २६ ॥

एवं हि ब्रुवतस्तस्य प्रयागस्य नृपोत्तम !। प्रादुर्बभूव सहसा पीतवासा जनार्दनः ॥

शङ्खचक्रगदापाणिर्गरुडस्थो वियद्गतः । उवाच मेधगम्भारं वाक्यं स पुरुपोत्तमः ॥

एहि नारद! गच्छामः प्रयागो यत्र यास्यति ।

कृष्णस्य घघन ध्रुत्वा मया प्रोक्तो जनार्दन' ॥ २६ ॥

ज्ञान मे देहि देवेश! कथं यास्यामि तद्वनम् । महाकाल जगन्नाथ ध्रुतज्ञानविवर्जित
इत्युक्त्वा श्रीधरेणाह महाकालघन नृप । आनीतस्तत्क्षणाच्छीघ्र प्रयागसहितस्तद
घण्टेश्वरस्य पूर्वे तु नवनद्यास्तु दक्षिणे । तत्र लिङ्गमनादि तु ज्योतीरूप सनातन
प्रयाग पूजयामास पश्यतो मम भूपते । लिङ्गेनोक्त प्रसन्नेन किमर्थं त्वमिहागत ।
प्रयाग प्रयतो भूत्वा प्रसन्नोऽह सदा तव । दर्शनं च मदीयं तु विफलं न भविष्यति
इत्युक्तस्तेन लिङ्गेन मद्यं प्रार्थितस्तदा । ज्ञानदेहि द्विजायारुमै नारदाय महात्मने ।

नष्टा वेदाश्च शास्त्राणि साविथ्या दशनात्मनो ॥ ३६ ॥

ततो लिङ्गात्समुत्तर्ध्वोऽप्राणा वेदैर्दृष्टस्तदा । पङ्क्तौ सरहस्यैश्च पुराणै सहितस्तद
इत्युक्तोऽह तदा देव्या साविथ्या नृपसत्तम ।

लिङ्गस्यास्य प्रभावेण प्रयागान्यर्पितस्य वै ॥ ३८ ॥

प्रतिभास्यन्ति ते वेदा धमशास्त्राणि नारद । इत्युक्ते घघने भूय प्राप्ता वेदा मया नृप
ज्ञान पङ्क्तसहित शास्त्राणिविविधानि च । लब्धज्ञानेन राजेन्द्र मया प्रोक्तवचस्तदा
प्रयागेनार्चिता दवो मम ज्ञानस्य कारणात् ।

प्रयागश्वरसङ्गस्तु ख्याति लोकेषु यास्यति ॥ ४१ ॥

तदाप्रभृति तद्विद्म ताधकोटिशतैर्द्वृतम् । स्वर्गापचम फलद तत्र त्व गन्तुमहसि ॥
किमनेनाश्वमेधेन इष्टं नृपसत्तम । अश्वमेधशतफल जायत तस्य दर्शनात् ॥ ४३ ॥
तपसा किं सुनप्तं कायबलेशकरेण तु । चाञ्छित लभते सद्य प्रयागेश्वरदर्शनात् ॥
ईश्वर उवाच

नारदस्य घघ ध्रुत्वा स्वायम्भुवसुतो नृप । प्रियव्रतो महादेवि ! महाकालघन गत
ददश तत्र तद्विद्म नवनद्यास्तु दक्षिणे । दशनात्तस्य लिङ्गस्य मत्समीप समागत ॥
मया सम्मानितो देवि ! गणानामधिप कृत ।

ये पश्यन्ति नरा मत्स्या प्रयागश्वरमीश्वरम् ॥

ते धन्या मानुषे लोके किलश्यन्त्यन्ये निरर्यका ॥ ४७ ॥

या गतिर्योगयुक्तस्य सत्त्वस्थस्य मनीषिणः ।

सा गतिर्जायते सम्यक्प्रयागेश्वरदर्शनात् ॥ ४८ ॥

माघमासे समेप्यन्ति प्रयागेश्वरदर्शनम् । कर्तुं ये मानुषास्तेषामश्वमेधः पदे पदे ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । प्रयागेश्वरदेवस्य शृणु सिद्धेश्वरं परम्

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये प्रयागेश्वरमाहात्म्यवर्णनं

नामाऽष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

एकोनपष्टितमोऽध्यायः

सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

एकोनपष्टिक विद्धि देवं सिद्धेश्वरं प्रिये । तस्य दर्शनमात्रेण सिद्धिःपुंसां प्रजायते
आसीदश्वशिरानाम राजा परमधार्मिकः । सोऽश्वमेधेन यज्ञेन इष्ट्वा स बहुदक्षिणम्
स्नातश्चाऽघभृथे द्रष्टो ब्राह्मणैः परिवारितः ।

यावदास्ते स राजपिस्तावत्सिद्धोऽतिदीप्तिमान् ॥ ३ ॥

नानौपधिप्रभावज्ञो मन्त्रतन्त्रविशारदः । आययौकपिलःश्रीमाञ्जैगीपव्यश्चसिद्धराट्
तयोस्त्वरितमुत्थाय सराजाभ्यागतक्रियाम् । चकारपरयायुक्तोमुद्रावैपृथिवीपतिः
तावञ्चितावासनस्थो क्षमाशीलो शुचिव्रतो ।

महौजसो महाभागो मुमुक्षु मुनिपुङ्गवो ॥ ६ ॥

विद्याविनयसम्पन्नो ब्रह्मचर्यपरायणो । अनेकसृष्टिसंहारस्थितिकार्यपरायणो ॥ ७ ॥

उदयादित्यसङ्काशीं विभावसुसमद्युती । तेजोराशिसमायुक्तौ दुर्निरीक्ष्यौ पृथग्जनैः
चिनयेनोपसङ्गम्य प्रणिपत्याभिवाद्य च । स राजा प्राञ्जलिभूत्वा प्रश्नमेनमपृच्छत

अश्वशिर उवाच

अतमयामुनिभ्रष्टीनान्योदेवोजनार्हनात् । ध्यातोयपूजितोऽनृणामुक्तिदामवचनप्रदात्
सस्मृत तु हृषीकेशे नराणा कोटिजन्मजम् । अशुभक्षयमाप्नोति वचनप्रणमेदस्मि

समारोय जगन्नाथ शक्राद्यास्त्रिदिव्योक्तस ।

पसन्ति मुदिता स्वर्गे दिव्यद्युतिसमन्विता ॥ १५ ॥

जन्ममृ युजरा रोगैदु खानि विविधानिच । प्रयान्तिविलयसद्य प्रसधे गरुडध्वजं
इतिपृष्ठस्तदातनप्रापितेन यशस्विना । ऊचतुस्त नृपं सिद्धीसिद्धिविज्ञानकोविदं
कश्यप्रोच्यत राजस्त्वया नारायणोऽधुना । भावानारायणीद्वीतुत्वत्प्रत्यक्षमर्तात्

अश्वशिर उवाच

भवन्ती ब्राह्मणी सिद्धी तपसा दग्धकिल्बिषी ।

युवा नारायणी कस्मादिति वाक्यमुवाच स ॥ १६ ॥

शङ्खचक्रगदापाणि पीतवासा जनार्दन । गरुडस्थो हृषीकेश कस्तस्यसदृशोऽमुषि

तस्य राक्षो वच श्रुत्वा ससिद्धी योगकोविदी ।

शयामासतुस्तौ हि कृत्वा नारायणं वपु ॥ १८ ॥

कपिलो मन्त्रमाहात्म्यात्स्वय विष्णुर्वभूव ह ।

शङ्खचक्रगदापाणि पीतवासाश्च तत्क्षणात् ॥ १६ ॥

जैगायत्र्यश्च गरुडस्तत्क्षणात्समजायत । तत समभवत्तत्र राजवेशमनिकीर्तुकम् ॥

दृष्ट्वा नारायण देव गरुडस्थ सनातनम् । आश्चर्यं तादृश दृष्ट्वा स राजाविस्मयान्वित

उवाच क्ष (श्या) म्यता सिद्धी नाय विष्णुरथेदृश ॥ २१ ॥

तस्य ब्रह्मा ममु पत्रो नाभिपट्टजमध्यत । तन्मास्तुप्रयणो रुद्र सविष्णु परमेश्वर

इति रागो वच श्रुत्वा तदा तौ सिद्धसत्तमी ।

चक्रतु परमा माया योगाचार्यी सुमान्त्रिकी ॥ २३ ॥

कपिल पद्मनाभस्तु पद्ममध्ये प्रजापति । बभूव स्वयमेवत्र सहसा योगतस्तदा ॥

जैगायत्र्योऽय रुद्रस्तु तस्येवाङ्कव्यवस्थित । ददर्शमहदाश्चर्यं सराजायोगमोहित

कौतुकात्प्रत्युवाचेदं भीतः कम्पितकन्धरः ।

नेत्थं भवति विश्वेशो मायैषा योगिनां तदा ॥

सर्वरूपी हरिः श्रीमान्सर्वगः सर्वदः स्मृतः ॥ २६ ॥

ततोवाक्यावसाने तु तस्यराज्ञश्चसंसदि । मशका मत्कुणायूका भ्रमराःपक्षिणोमृगाः

अश्वा गावो ह्याः सिंहा व्याघ्रा गोमहिपास्तथा ।

अन्येऽपि पशवः कीटा ग्राम्यारण्याश्च सर्वशः ॥ २८ ॥

दृश्यन्ते राजभवने कोटिशः पर्वतात्मजे । तं दृष्ट्वाभूतसंघातं राजाविस्मितमानसः ॥

यावच्चिन्तयते किंस्यात्तावज्ज्ञातं नृपेणहि । जैगीपव्यस्यमाहात्म्यं कपिलस्य महात्मनः

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा स राजाऽश्वशिरास्तदा ।

पप्रच्छ च द्विजौ भक्त्या किमिदं सिद्धसत्तमौ ॥ ३१ ॥

सामर्थ्यमीदृशं लब्धं कस्माद्द्वै तपसोचलात् । अद्यमेसफलोत्पत्तिरद्यमेसफलं श्रुतम्

सफला मे मनोवृत्तिर्युवयोर्दर्शनेन वै । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कपिलोवाक्यमब्रवीत्

महाकालवने राजन्विद्यते लिङ्गमुत्तमम् । ख्यातं सिद्धेश्वरं नाम्नासिद्धैरभ्यर्चितंसदा

सौभाग्येश्वरपूर्वं तु सौभाग्यारोग्यदायकम् ।

प्रभावात्तस्य लिङ्गस्य प्राप्ता सिद्धिरनुत्तमा ॥ ३५ ॥

जैगीपव्येन सिद्धेनमया वै नृपसत्तम ! तस्माद्ब्रज महाबाहो महाकालवनं शुभम् ॥

तत्रद्रक्ष्यसि सर्वेशंशङ्खचक्रगदाधरम् । लिङ्गमूर्त्तिंस्थितंविष्णुं यस्तेसिद्धिप्रदास्यति

संसिद्धा बहवस्तत्र सनकाद्या नरेश्वर ! तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कपिलस्य महात्मनः

जगाम सहसा तत्रस राजाऽश्वशिरास्तदा । ददर्श चैव तौसिद्धौसिद्धेश्वरसमीपतः

अन्येच बहवः सिद्धाः सिद्धनाथास्तथापरे ।

ज्ञात्वासिद्धेश्वरं देवं सिद्धसङ्घैः समर्चितम् ॥ ४० ॥

लिङ्गमध्ये स्थितं विष्णुं ज्ञात्वा स नृपसत्तमः । पूजयामासभावेन परमेणसमाधिना

ततस्तुष्टोऽब्रवीद्ब्रह्मो वरं धरय सुव्रत ! यत्तेऽभिलषितं सर्वमहं दास्यामि भूपते

लिङ्गस्यवचनंश्रुत्वा नृपेणोक्तंचतच्छृणु । यदिमेऽस्तिदया देवप्रसन्नोऽसि तिसिद्धिप्रसौ

यत्तेरूपं परं माध तद्दर्शय ममाऽच्युत ॥ एतदेव हि मे देव'सदागिलपितं इदि ॥ ४४
 भाजन्मनोजगन्नाथ कदा द्रष्टये जनार्जुनम् । एतद्विच्छाम्यहं देव धरणाग्रपरं परम्
 दीयमान रघवाऽमीष्टं श्यातं सिद्धेश्वरं क्षिती ॥ ४५ ॥

शृणुष्यध्वनं धरया लिङ्गेनोत्' धरानने । न मे यिदुर्देवगणा नासुरा न महृषय ॥
 परं रूपं शृणुष्येष्ट' हृणोऽह लिङ्गता गत । ममगोकं तु ये प्राप्तामुनयोमन्त्रभूयिता
 न श्येते मां धिजानन्ति परमाद्यैत पाधिष । यदेतद्दृश्यतेतेजो लिङ्गरूपेणमामकम्
 एतदेव हि ब्रह्माद्याऽशयन्तित्रिदशास्त्वर्मा । अतोतमे पररुपद्वष्टु कश्चि'क्षमोमवेत्
 अनेकज्ञमसशुद्धा योगितो मदुप्रदात् । प्रविशन्ति तनोमहा मुक्ता ससारध्वन्यै
 एष हि प्रथमस्तस्य सिद्धिं प्राप्ता शृणुष्ये हि ।

विष्णुरूप समाख्याय तस्मिंहिङ्गे लयं गत ॥ ५१ ॥

अतो देवि' सुविख्यात लिङ्गं सिद्धेश्वरं परम् ।

ये पश्यन्ति नरा भक्त्या तेव सिद्धिश्च शाश्वती ॥ ५२ ॥

अञ्जनपादलेपच पादुकासिद्धिरेव च । गुटिका खड्गसिद्धिश्च महासिद्धि सुदुर्लभ
 दिव्यीषधैश्च यामिद्धिमन्त्ररूपार्हाद्विद्याचया । एतास्तुसिद्धय प्रोक्तामपराल्घिमादय
 धर्माधिकामसिद्धिश्च मोक्षसिद्धिरनुत्तमा । जायतेनाथ सन्दह धासिद्धेश्वरदर्शनात्
 एष ते कथितो देवि' प्रभाव पापनाशन ।

सिद्धेश्वरस्य देवस्य मनङ्गे'शमयो शृणु ॥ ५६ ॥

इति धीस्कान्देमहापुराणएकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णन
 नामैकोनपष्टिनमोऽध्याय ॥ ५६ ॥

षष्ठितमोऽध्यायः

मतङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

मतङ्गेश्वरसञ्ज्ञं तु षष्टिसङ्ख्याकमीश्वरम् । विद्विषापहरं देवि!समीहितकरं सदा
सुगतिर्नाम विप्रेन्द्रो बभूव द्वापरे युगे । सत्यवादी सदा दान्तो वेदाध्ययनतत्परः

मतङ्गस्तस्य पुत्रोऽभूद् बाल्याद्गारुणतां गतः ।

स बालं गर्दभं देवि! तिष्ठन्तं मातुरन्तिके ॥

दण्डकाष्ठेन सहसा ताडयामास चापलात् ॥ ३ ॥

तं तु तीव्राहतं दृष्ट्वा गर्दभी पुत्रगृद्धिनी । उवाच माशुचः पुत्र खण्डालोऽयंनघैद्विजः
ब्राह्मणे दारुणं नास्ति मैत्रो ब्राह्मणउच्यते । तुदन्पापाकृतिरयं बाले न कुस्तेदयाम्
स्वकीयां भजते चाथ प्रकृति मानवःसदा । एतच्छ्रुत्वा मन्तगस्तुदारुणं गर्दभीवचः
दण्डकाष्ठं परित्यज्य रासर्भीं प्रत्यभापत । ब्रूहिरासमि कल्याणि मातामेयेनद्रूपिता
कथं मां वेत्सि खण्डालं यायावरकुलोद्भवम् ।

केन जातोऽस्मि खण्डालो ब्राह्मण्यं येन मे गतम् ॥ ८ ॥

गर्दभ्युवाच

नापितेन प्रमत्ते नब्राह्मण्यां वृषलेन हि । ततस्त्वमसि चाण्डालो ब्राह्मण्यंतेनतेगतम्
एवमुक्तो मतङ्गस्तु पितरं वाक्यमब्रवीत् । तताश्चर्यंश्रुतं मेऽद्य जातोऽहं नापितेनवै
गर्दभ्या कथितं सम्यक्तस्मात्तप्स्ये महत्तपः ।

एवमुक्त्वा स पितरं प्रतस्थे कृतनिश्चयः ॥ ११ ॥

स गत्वा च ततोऽरण्यमतप्यत महत्तपः । ततःसन्तापयामासधिवुधांस्तपसान्वितः
तं तथा तपसायुक्तमुवाचहरिवाहनः । मतङ्ग! तप्यसे किं त्वंभोगानुत्सृज्य मानुषान्
घरं ददामि तेऽहं तं वृणीष्व त्वं यद्विच्छसि ॥ १३ ॥

मतङ्ग उवाच

ब्राह्मण्य कामधानोऽहमिदमारब्धयान्तप । देहि मे शाश्वत शत्रुं वर एषवृत्तोमया
 पतच्छ्रुत्वा तु षष्ठ्यं तमुवाच पुरन्दर । ब्राह्मण्य याचसे त्वहिदुःप्रापमहतात्मि
 नाशमप्यसि दुर्बुद्धे तदुपारम मा विरम् । चण्डालयोर्नो जातेन नन प्राप्यकथञ्चन
 एषमुक्तो मतङ्गस्तुमशिनानामा यतग्रन । अतिष्ठदेकपादेन घनाणा शतसङ्ख्यया
 तमुवाच तन शत्रुं पुनरेव महापशा । ब्राह्मण्य दुर्लभं पीर मा कृषा साहस वृषा
 न हि शक्यप्राप्तुमवमच्चिराशामिष्यसि । वृणुयाकाममग्य त्वब्राह्मणतथसुदुर्लभम्
 एषमुक्तो मतङ्गस्तु सशितात्माऽद्वयत । सहस्रमक पादेन ततोऽब्दानामवसत ॥
 तदेष च पुनवाक्यमुवाच बलवृषहा । चण्डालयोर्नो जातेन नावाप्यं ते कथञ्चन
 अन्यं धरं वृणाष्व त्व मा कृषास्तत्स्वय धमम् ।

एषमुक्तो मतङ्गस्तु भृश शोकपरायण ॥ २२ ॥

अतिष्ठत गया गत्वरसोऽङ्गुष्ठेन शत समा । सुदुष्करं बहग्योगप्राणायामपरायण
 त्वगन्धिभृतो धमात्मा तताप परम तप । तपस्त तमभिदुत्य परित्रप्राह वासः
 घराणामाभ्वरो दाता सचभूतहिते रत ॥ २५ ॥

शत्रु उवाच

मतङ्गब्राह्मणन्व हि विहृद्धमिह दृश्यते । ब्राह्मण्य दुर्लभं तातह्यसतापापशीलिनाम्
 ब्राह्मणे सचभूताना योगक्षम समाहित ।

तद्दुस्सुख्येह दुःप्राप्यब्राह्मण्यमहतात्मभि ॥ २७ ॥

अन्यं वरम्वृणीष्व त्व दुर्लभोऽय हि त वर ॥ २८ ॥

मतङ्ग उवाच

किं मा तुदसि दुःखार्तं मृत मारयसे च माम् ।

त तु शोचामि यो लब्ध्वा ब्राह्मण्यं नानुपालयेत् ॥ २९ ॥

ब्राह्मण्यं यदि दुःप्राप्यं त्रिभिवर्षे शतव्रतो ।

तपसा च कथं लभ्यं विध्वामित्रेण भूभुजा ॥ ३० ॥

प्रीतहव्यश्चराजपिस्तपसाधिप्रतांगतः । तस्मात्तपःकरिष्यामिनिर्द्वन्द्वोनिर्परिग्रहः
 अर्हिसादमसःस्थः कथंनार्हामि विप्रताम । दैवेन कृतमेतद्धि यद्यहम्मातृदोषतः
 एतामवन्थां सम्प्राप्तो दैवयोगात्पुरन्दर । नूनं दैवं न शक्यं तु पौरुषेण निर्घत्तितम्
 यदहं यत्नवानेवं न लभेधिप्रतां विभो ! एवंज्ञात्वा तु देवेश ! दातुमर्हसि मे वरम् ॥
 यदि तेऽहमनुग्राह्यः किञ्चिद्वा सुकृतं मम । सद्गुपायं हि मेशंसकथंविप्रोभवामि वै
 यथाममाश्रया कीर्त्तिर्भवेद्वापि पुरन्दर ! कर्तुमर्हसितद्देव ! शिरसा त्वां प्रसादये ॥
 इत्युक्तो हि मतङ्गेन घासचोदलवृत्रहा । कथयामास सन्तुष्टोलिङ्गमाहात्म्यमुत्तमम्

इन्द्र उवाच

महाकालवने लिङ्गं स्थापितं ब्रह्महापुरा । दिव्यमूर्त्तिधरंदिव्यं श्रीसिद्धेश्वरपूर्वतः
 तस्यदर्शनमात्रेण विप्रत्वं समवाप्स्यसि । घासवस्यस्रवाक्येन मतङ्गो गतवांस्तदा
 महाकालवनरम्यं सिद्धक्षेत्रमथापरम् । ददर्श तत्र तल्लिङ्गमशेषफलदायकम् ॥ ४०
 दृष्ट्वासम्भूजयामास पुष्पैर्नानाविधैस्नदा । पूजितः प्रत्युवाचेदं मतङ्गं दैवसत्तमः ॥

अहो महान्सभाग्योऽसि यस्त्वया तोषितोऽस्म्यहम् ।

मत्तः सर्वं समुद्भूतं ब्रह्माण्डं भूर्भुवादिकम् ॥ ४२ ॥

वरदोऽस्मि वरार्हाणां शापदोऽस्मि दुरात्मनाम् ।

ब्राह्मण्यं मत्प्रसादाच्च अक्षयं ते भविष्यति ॥ ४३ ॥

ततोऽसौ विप्रतांयातो मतङ्गोलिङ्गदर्शनात् । पुनः पूजाप्रभावेणब्रह्मलोकंगतोद्विजः
 ब्राह्मण्यं दुर्लभं लब्धं लिङ्गस्यास्य प्रभावतः । मतङ्गेनवरारोहे तस्माद्देवोविगीयते
 मतङ्गेश्वरको लोके ब्रह्मलोकप्रदायकः । वर्णाश्रमेषु विद्विष्टाः पापण्डवघने रताः ॥

निर्मर्यादा निराचारा निःशङ्काश्चातिलोलुपाः ।

निघृणाः क्रूरकर्माणो धृष्टाः कलियुगे नराः ।

दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य तेऽपि यान्ति त्रिविष्टपम् ॥ ४७ ॥

ये विशुद्धा महाभागा ध्यानिनो मुक्तिभागिनः ।

ते पश्यन्ति कलौ देवि ! मतङ्गेश्वरमीश्वरम् ॥ ४८ ॥

ब्रह्मध्यानपरा ये च यज्ञदानक्रियारता । ते पश्यन्ति कलीं देवि । मतङ्गेश्वरमीश्वरम्
 येऽर्चयन्ति महादेवि । मतङ्गेश्वरमीश्वरम् । एतपुण्यानरामर्त्येतेषां वासोऽक्षयोदिवि
 एव ते कथितो देवि । प्रभाव पापनाशन । मतङ्गेश्वरदेवस्य शृणु सौभाग्यमीश्वरम् ।
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यासहिताया एञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये मतङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम पष्टितमोऽध्याय ॥

एकपष्टितमोऽध्यायः सौभाग्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

एकपष्टितम विद्धि सौभाग्येश्वरमीश्वरम् । यस्य दर्शनमात्रेण सौभाग्यमतुलं भवे
 प्रथमे प्राकृते कल्पे राजाभूदश्वजाहन । प्राकृत्योतिषपुरे रम्ये धर्मात्मा कीर्त्तिवर्द्धन
 धनेकपञ्चदशसहस्रसङ्घप्राप्तेष्वपराजित । तस्य भार्या विशालाक्षि । मात्मामदनमञ्जु
 काशिराजसुताः सुन्नरूपेणाताव शोभता । दक्षासुशीलार्धमिष्टा गृहस्थापारकोविता
 चतुःषष्टिकलायुक्ता मन्त्रामत हिते रता । पूर्णेन्दुघटनासौम्या सदा मधुरभाषिणी
 पूषकमवशादुदेवि । दुभगा ममजायत । सानेष्टा तस्य नृपतेर्नेत्रोद्देगकरी सदा ॥ ६ ॥
 श्रोत्रोद्देगकरं वाक्यं तस्य राशं करोति सा । ददाहलोघनेषां हस्तस्य सदर्शनसद
 मूर्च्छां प्राप्नोत्यमहा स तस्या स्पर्शेन भूपति ।
 कदा चालोकितो राजा तथा प्रम्णा वरानने ॥
 दशमानोऽतिनीग्रण वह्निना वाक्यमप्रचीत् ॥ ८ ॥

द्वा स्यता दुभगा भार्यामादाय विपिने घने । परिप्यजागु नैतत्ते पिचार्यं वचनं मम
 ततो नृपस्य वचनमविधायमयेदृश्य स । द्वा स्यस्तन्याज तां सुसूमारोप्यस्यन्दनघने
 सा च त्यक्त्वा घने शून्ये रुदती च मुहुर्मुहुः । सस्मार तं महीपालं तममन्यत दैवतम्

मथसाधारुसर्वाङ्गीतत्रासक्तात्ममानसा । निःश्वासपरगानिन्ये दिनशेषंतथानिशाम्
निःश्वसन्त्यतवद्याङ्गी हाहेति रुदतीमुहुः । मन्दभाग्येतिचात्मानं निनिन्दमदिरेक्षणा
न चिहारे न चाहारे रमणीये न तद्वने । न कन्दरेषु शैलानां सा ववन्ध तदा रतिम् ॥

त्यक्ता तेन घरारोहे! निनिन्द निजयौवनम् ॥ १४ ॥

दुर्भगाऽहं क जाताऽत्र दुष्टद्वैवशीकृता । कथं प्राप्तः स मे भर्ता तादृशो नृपसत्तमः

धन्योऽयमतिपुण्योऽयं योऽयं यौवनगोचरः ।

अन्यासामसतीनां च रमिष्यति न संशयः ॥ १६ ॥

अभीष्टा कस्यचित्कान्ता कान्तः कस्याश्चिदीप्सितः ।

परस्परानुरागाढ्यं दाम्पत्यमतिदुर्लभम् ॥ १७ ॥

ममाऽयं बल्लभो राजा न चाहं नृपबल्लभा । परस्परानुरागो हि धन्यानामेव जायते
यद्यद्य स महीपालो न मया सङ्गमेष्यति । तत्कामाग्निरवश्यं मांक्षपयिष्यतिदुःसहः
रमणीयमभूद्यत्तु पुंस्कोकिलनिनादितम् । हीनं हि बल्लभेनैव दहतीषाद्य मे वनम्
इत्थं सा मदनाविष्टा विलपन्ती पुनः पुनः । ददर्श तापसं तत्र त्रिकालज्ञं द्रुढव्रतम्
मेखलाजिनकौपीनदण्डकाष्ठोपजीवनम् । महौजसमहाभागं मुमुक्षुं मुनिपुङ्गवम्

उदयादित्यसङ्काशं विभावसुसमद्युतिम् ।

तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय सा राज्ञी दुर्मता सती ॥ २३ ॥

विनयेनोपसङ्गम्य प्रणिपत्याऽभिषाद्य च ।

वियोगकारणं राज्ञः पप्रच्छ प्रणता सती ॥ २४ ॥

भगवन्काशिराजस्य सुताहमतिबल्लभा । भगिनी शत्रुसेनस्य मातुश्चातीव बल्लभा
अश्ववाहनसङ्गेन नृपेणोढा महामुने! । धर्मतो धर्मकल्पेन प्रजापतिसमेन तु ॥२६॥

सा किमर्थं न चाभीष्टा जाताऽहं तस्य भूपतेः ।

स चातीव ममाभीष्टो नृपतिः सर्वदा विभो ॥ २७ ॥

दुर्भगाहं कथंजाता कर्मणा केन तापस !। कथम्भवति वश्यो मे भर्ता नृपतिसत्तमः

सौभाग्यं च कथं मे स्यादिति सत्यं च कथ्यताम् ॥ २८ ॥

तस्यास्तद्वधर्मभ्रुत्वाममुनि सशितमत । ज्ञानेनकथयामास तस्यादौर्भाग्यकारणम्
पाणिग्रहणकालेत्यग्रहं पापैर्विलोकिता । भर्तातेनृपति पुत्रिं प्रहं सौभाग्यविलोकित

तेन ते घल्लमो राजा न त्व भूपस्य घल्लभा ।

इति तस्य पथ धृत्वा सा राज्ञी दीनमानसा ॥

पप्रच्छ विनयोपेता भक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥ ३१ ॥

भगवन्केन दानेन स्नानेन नियमेन च । कर्मणा येन सौभाग्य परम हि कथ्यमभवेत् ॥

इति तस्या पथ धृत्वा स मुनि सशितमत ।

कथयामास माहात्म्य सौभाग्यं येन लभ्यते ॥ ३३ ॥

महाकालवनेपुत्रिं लिङ्गं सौभाग्यदायकम् । मतङ्गेश्वरपार्श्वे तु विद्यतेऽभीष्टदायकम्

तस्य दशनमात्रेण सौभाग्यं समयात्स्यसि ॥ ३४ ॥

इन्द्राण्याऽऽराधितं लिङ्गं पुरा सौभाग्यकारणात् ।

सौभाग्यं परमं लब्धं नष्टं शक्योऽपि लब्धवान् ॥

तस्माद्गच्छ ममादेशान्महाकालवनं शुभम् ॥ ३५ ॥

सौभाग्यं भविता तत्र कान्तेन सह दर्शनम् ।

पुत्रो भविष्यति शुभे तस्य लिङ्गस्य दशनात् ॥ ३६ ॥

इत्युक्त्वा सा तदा तेन तापसेन धरानने । विद्यते यत्र तल्लिङ्गं महाकालवनगता ।

दशप्रणयोपेतालिङ्गं सौभाग्यदायकम् । दशनात्तस्यलिङ्गस्यराजासस्मारताप्रियाम्

पप्रच्छजमदग्निं तु क्व गता म प्रिया विमो । भक्षिताचिपिनेधिप्रसिद्ध्याघनिशाचरै

मया त्यक्ता नृशसेन अहं तस्यास्तु घल्लभा ।

एव द्रुवाणो नृपति प्रत्युक्तो जमदग्निना ॥ ४० ॥

न भक्षितासाभूपाला निहन्त्याघनिशाचरै । साचाचिप्लुतचारिशान्त्वङ्गकाचपतिव्रता

महाकालवनराजन्गतासौभाग्यकाम्यया । भार्यारक्ष्यामहापालइतिस्त्राप्रतिरुत्तमा

भार्यावो रक्ष्यमाणाया प्रजा भवति रक्षिता ।

आत्मा हि जायते तस्या सा रक्ष्याऽती नरेश्वर ॥ ४३ ॥

धर्महानिश्चानुदिनमभार्यस्य भवेन्नृप । नित्यक्रियायां विभ्रंशः स चापिपतनाय वै
पत्न्याऽनुकूलया भाव्यं यथाशीलेऽपि भर्त्तरि ।

दुःशीला दुर्भगा भार्या पोषणीया नरेश्वर ! ४५ ॥

इति तस्य घञः श्रुत्वा समायातो नरेश्वरः । महाकालवनेरभ्ये ददर्शस्वांप्रियां तदा
सौभाग्यालङ्कृतंसुभ्रं पूजयन्तीं महेश्वरम् । दृष्ट्वास्नेहेनचालिङ्ग्यप्रत्युवाचसतांप्रियाम्
विरहेण त्वद्वीयेन सन्तप्तोऽहं वरानने ! अद्य मे सफलं चक्षुर्जीवितं च सुजीवितम्

यस्त्वांपश्यामि सुभगे ! कृतार्थोऽहं कृतस्त्वया ।

एवं दृष्ट्वाऽतिहर्षेण सा ददर्श तदा पतिम् ॥

उवाच च प्रसीदेति भूयो भूयो मुदान्विता ॥ ४६ ॥

ततः स राजा रभसात्परिष्वज्याऽऽह भामिनीम् ।

प्रिये प्रसन्न एवाहं भूयो भूयो ब्रवीमि किम् ॥ ५० ॥

ततः समागमो जातो जातः पुत्रोऽतिधार्मिकः ।

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्यादृत्तोनाम स गीयते ॥ ५१ ॥

सौभाग्यमतुलं लब्धं तथा देव्या हिमात्मजे !

सौभाग्येश्वरसञ्ज्ञं तु ततः प्रभृति भूतले ॥ ५२ ॥

ये पश्यन्ति विशालाक्षि सौभाग्येश्वरमीश्वरम् ।

तेषां कुले न दौभाग्यं जायते पर्वतात्मजे ! ॥ ५३ ॥

भविष्यति न दारिद्र्यं वियोगो न च वन्धुभिः ।

पुत्रमित्रकलत्राणां लिङ्गस्य च समर्चनात् ॥ ५४ ॥

नोपसर्गभयं तेषां ये पश्यन्ति वरानने ! सौभाग्येश्वरसञ्ज्ञं तु न ग्रहांदिभयं भवेत्
सर्ववाधाविनिर्मुक्तो धनधान्यसमन्वितः । मनुष्यो जायते देवि ! सौभाग्येश्वरदर्शनात्

सम्पूज्यः सर्वलोकेषु सौभाग्यैकनिधिर्भवेत् ॥ ५६ ॥

जायते भूपतिलोके सार्वभौमो वरानने । नापुत्रा नाधना नारी न दीनानसद्गुःखिता
जायते दुर्भगा नैव सौभाग्येश्वरदर्शनात् ॥ ५७ ॥

नवैधेयं नच व्याधिर्नाकालमरणं प्रिये । नपुत्रमर्तुं ज दुःख जायते लिङ्गदर्शनात् ॥

यथा लक्ष्मीहरेर्नित्य सावित्री ब्रह्मण स्मृता ।

रोहिणीबहुभा चेन्दो शची शकस्य बहुभा ॥

तथा सा जायते नारी सौभाग्येश्वरदर्शनात् ॥ ५६ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभाव पापनाशन । सौभाग्येश्वरदेवस्य शृणु रूपेश्वरप्रिं

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽष्टमीखण्डे

चतुरशातिलिङ्गमाहात्म्ये सौभाग्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं

नामैकषष्टितमोऽध्याय ॥ ६१ ॥

द्विषष्टितमोऽध्याय.

रूपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

द्विषष्टिक विजानीहि देव रूपेश्वर प्रिये । यस्यदशममात्रण रूपयाञ्जायते नर ॥ १ ॥

पाशकल्प महादवि' एषोनाम महोपति । पद्मगमसमुद्भूतो बभूवातिपराक्रमी ।

पृथिव्याश्चतुरन्ताया जातो धमरतो बली ॥ २ ॥

सकदाचिन्महाबाहु प्रभूतबलवाहन । धन जगाम गहन हयनागशतैर्वृत ॥ ३ ॥

विल्वाकखदिराकीर्णं कपि धधवसङ्कुलम् । मृगसिंहैर्वृ तघोरैरन्यैश्चापि घनेधरे ।

तत्र घन्यसहस्राणि हत्वा सपलवाहन । राजा मृगप्रसङ्गेन घनमन्यद्विघेश स ॥ ५ ॥

एक एवोत्तमबल श्रुत्पिपासासमन्वित । स घनस्पातमासाद्य महदारण्यमासदद

तथाप्यतात्य नृपतिददर्शाश्रममुत्तमम् । मन प्रह्लादजनन दृष्टिकान्तकमतीघ घ ॥ ७ ॥

पुष्पिने पादपे कीणमतीघ सुखशाङ्कलम् ।

ततोऽगच्छन्महाबाहुरेकोऽमात्यान्विस्वज्य तान् ॥ ८ ॥

पश्यदाश्रमे तस्मिस्तमृषिं संशितव्रतम् । उवाच कइहेत्युच्चैर्वनं सन्नादयन्निव
श्रुत्वाऽथ तं तथा शब्दं कन्या श्रीरिव रूपिणी ।

निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्तापसाकारधारिणी ॥ १० ॥

सा तं दृष्ट्वैव राजानं पद्मगर्भसमुद्भवम् । आसनेनाचयित्वा च पप्रच्छ नाम तं तदा ॥
उवाच स्मयमानाथ किं कार्यं क्रियतामिति ।

तामब्रवीत्ततो राजा कन्यां मधुरभाषिणीम् ॥ १२ ॥

दृष्ट्वा घैवानवद्याङ्गीं यथावत्प्रतिपूजितः । आगतोऽहं महाभागे मुनिश्रेष्ठमुपासितुम्
क गतो भगवान्भद्रे तन्ममाचक्ष्व शोभने ! एवमुक्तातुसा कन्या तेन राज्ञा तदाश्रमे
हसन्ती प्रत्युवाचेदं वाक्यं समधुराक्षरम् ॥ १४ ॥

कन्याहं पृथिवीपाल! कौमारब्रह्मचारिणः । तपस्विनोधृतिमतो धर्मज्ञस्यमनस्विनः
सुता कण्वस्य मामेवं विद्धि त्वंमनुजाधिप ! कण्वंहिपितरं मन्येपितरंस्वमजानती
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा नृपेणोक्तं घरानने ! सुव्यक्तंराजपुत्रीत्वयथाकल्याणिभाषसे
भार्या मे भव सुश्रोणि ब्रूहि किंकरवाणिते । सुवर्णरत्नवासांसि कुण्डलेपरिहारके
आहरामि तवाद्याहं भार्या मे भव शोभने ! गान्धर्वेणचमां भीरु विवाहेनैवसुन्दरि
विवाहानां च रम्भोरु गान्धर्वः श्रेष्ठ उच्यते ॥ १६ ॥

नृपस्य वचनं श्रुत्वा कन्या वचनमब्रवीत् । मुहूर्त्तंसंप्रतीक्षस्व स मांनुभ्यंप्रदास्यति
राजोवाच

इच्छामि त्वां घरारोहेभजमानमनिन्दिते । तदर्थं मांस्थितंविद्धित्वयामेऽपहृतंमनः
आत्मनो वन्धुरात्मैव गतिरात्मैव चात्मनः । आत्मनैवात्मनोदानं कर्तुमर्हसिधर्मतः
कन्योवाच

यदि धर्मपथस्त्वेप यदि चात्माप्रभुर्मम । सत्यंमे प्रतिजानीहि दत्तमात्मानमद्य मे ॥
इति तस्या वचः श्रुत्वापरिणीता नृपेणहि । गान्धर्वेणविवाहेन कामासक्तेनपार्वति
कामिता सानृपेणैघततोगन्तुं समुद्यतः । एतस्मिन्नंतरे देवि! कण्वश्चाश्रममभ्यगात्
सा कन्या पितरं दृष्ट्वा हिया नोपजगाम तम् ।

विज्ञायाऽथ च ता विप्रो दिव्यज्ञानो महातपा ॥ २६ ॥

उवाच परम क्रुद्धस्नाकन्याकाममोहिताम् । त्वयाऽपिदुष्टे रहसिमाभवन्नाप यन्त

स्वय स्वयमरो मोहात्तस्मात्कृष्णा भविष्यसि ।

कुत्सिता निर्तृणा दीना निर्तृणा रूपवर्जिता ॥ २८ ॥

अथ ते नृपतिर्मर्त्ता दुष्टरूपो भविष्यति ॥ २९ ॥

इत्युक्त्वा तत्क्षणाज्जानासा कन्यारूपवर्जिता । कुरूपो नृपतिर्जातःशापात्तस्यमहान्त

अथ प्रसादयामास सा कन्यापिनर तदा । बालानभिज्ञामूढाह मन्मथेन प्रपाडिता

अज्ञानाश्च कृत पाप तात त्वं क्षन्तुमर्हसि । अयमर्हापतिस्तात प्रत्यर्लानो महाव्रत

न चाह प्रार्थिता तेन मयासौ प्रार्थितो नृप । तस्मादनुग्रह तातकर्तुमर्हसि चावधो

इति तस्या एव ध्रुन्वा स विप्रोऽतिहृषान्वित ।

उवाच स्या दुहितरमाभावस्यैष पुन पुन ॥ ३४ ॥

नेववागन्तु पुत्रिं यावदद्य स्मराम्यहम् । दैवमत्रपरं मन्ये धिम्बुद्धिं धिक्पराक्रमम्

अकार्यं कारितो येन बलाद्दत्तमनिन्दिते । उपद्रव प्रदास्यामि तत्त्वं कर्तुमिदार्हसि ।

महाकालघने पुण्ये लिङ्ग रूपप्रदायकम् । पशुपेभ्वरपूर्वेतु विद्यतेऽर्माष्टदायकम् ॥

तत्त्वं गच्छ वरायुक्ता सह भर्त्रानृपेणहि । रूपप्राप्त्यसि दुष्प्राप्य लिङ्गदरांनमाश्रत

इत्युक्त्वा सा तदा कन्या सह भर्त्रा गताः प्रिये ।

महाकालघने रभ्ये यत्र लिङ्गमनुत्तमम् ॥ ३६ ॥

ददरां परया भतया सद्य राजा नरोत्तमः । तत्क्षणाद्विव्यदहासा रूपेणातिमनोहरा ॥

दिव्यवस्त्रपरिधाना दिव्यालङ्कारभूयिता ॥ ४० ॥

सद्य राजा तथा ज्ञान बन्दपसदृशाहृति । रूपेणाप्रतिभो लोकेतस्यलिङ्गस्यदशनं च

अतोलोकेषु विख्यातो दवो रूपेभ्वर प्रिये । रूपदोघनदोऽत्यर्थं पुत्रद स्वर्गदस्तथा

स च राजा स्वक प्राप्नो राष्ट्र सस्यादिसयुतम् ।

प्रियया परया सादं चक्रे राज्यमकष्टकम् ॥ ४३ ॥

राज्यं कृत्वा गतः स्वर्गं अत्ययासहपावति । देदाप्यमानो घणुयाद्वितीय इषमास्वरा

विमानेन सुदीप्तेन चन्द्यमानो दिवा लये । दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य प्रातः पद्मनामयम्
 ये पश्यन्ति विशालाक्षि देवं रूपेश्वरं शिवम् । न ते रूपेण हीयन्ते यशसा चकुलेन च
 सदा रूपकरं लिङ्गं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् । ये पश्यन्ति वरारोहे तेषां लोकाः सदाऽक्षयाः
 येऽर्घयन्ति नरा नित्यं देवं रूपेश्वरं परम् । तेऽर्चितायान्ति यानेन मम लोकं सनातनम्
 सपव सुकृती लोके कुलं तेनाप्यलङ्कृतम् । यः पूजयति रूपेशं रूपसौभाग्यदायकम्
 यः पूजयति देवेशं प्रसङ्गादपि पार्वति ! । धनवान् रूपवान्सोऽपि राजा भवति भूतले
 एष ते कथितो देवि ! प्रभावः पापनाशनः । रूपेश्वरस्य देवस्य धनुःसाहस्रकं शृणु
 इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्ती खण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये रूपेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

त्रिषष्टितमोऽध्यायः

धनुःसाहस्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

धनुःसाहस्रनामानमीश्वरं शृणु पार्वति ! । त्रिषष्टिसङ्ख्यकं दिव्यं दर्शनात्पापनाशनम्
 विदूरथो नाम नृपः ख्यातकीर्तिरभूद्भुवि । तस्य पुत्रद्वयं जातं सुनीतिः सुमतिस्तथा
 एकदा तु घनं यातो मृगयां स विदूरथः । ददर्श गच्छं सुमहद्भूमैर्मुखमिधोद्गतम्
 तं दृष्ट्वा चिन्तयामास किमेतदिति पार्थिवः । पातालविघरं मन्ये घडवानलसन्निभम्
 चिन्तयन्नैव तत्रासौ ददर्श विजने घने । ब्राह्मणं सुव्रतं नाम तपस्विनमकल्मषम् ॥

स तं पप्रच्छ नृपतिः किमेतदिति भो द्विज ! ॥ ६ ॥

ब्राह्मण उवाच

दानवः सुमहावीर्यो घसत्यग्रो रसातले ।

कुजम्मोनाम विख्यातो भिनत्ति वसुधामिमाम् ॥ ७ ॥

तमजित्या कथं रात्र्यं मोक्ष्यसे वसुधाधिप !।

तेन विध्वंसिता विप्रा रात्रौ नि सृत्य पार्थिव ! ॥ ८ ॥

उपदुतास्तथादेशा ध्वस्ताश्रवतयाधमा । आप्याययतिदैत्योऽयंसवलीमुशलापुत्र
यदि एव घातयस्येन पातालान्तरगोधरम् । तत समस्तवसुधापतिरेव भविष्यति

इति विप्रवच श्रुत्वा मन्त्रयामास पार्थिव ।

मन्त्रिमि सहितोऽमोघ श्रुत्वा मुशलमद्रिजे ॥ ११ ॥

तमन्त्र क्रियमाणतुसुभ्यांसहमन्त्रिमि । तत्पाश्यवर्तिनी कन्याशुभ्रावापमुदावत
तत कतिपयाहे तु ता कन्या जलजेषणाम् ।

जहारोपपन्नादैत्य कुजम्म स्वसखीरूताम् ॥ १३ ॥

एतच्छ्रुत्वा महापाल बोधपर्याकुलेक्षण । उवाच पुत्रीजानेऽहस कुजम्मो महासुर
दृष्ट्वा भूर्मा पुरा गर्त्ते तत्र सशयिने मयि । कथितो द्विजमुत्पेनमया पृष्टेन पुत्रकी
स हन्यता मोऽपहर्ता मुदापत्या सुदुर्मति ।

प्रस्थितौ नृपभक्त्याऽथ स्वमन्यपरिवारितौ ॥ १६ ॥

तौ सुनीतत्रसम्प्राप्तौपालेपितुशासनात् । युयुधातेकुजम्भेनस्वशक्त्यासेनयावृत्त
तन परिचनिस्त्रिशशकिशूलपरश्वध । वार्णोच्चिरतर युद्ध तेषामासीत्सुदारणम् ।
ततो मायाबलवता तन दत्त्वेनतत्क्षणात् । अमोघनाद्विर्तायेन मुशलेन वरानने ॥ १९

हतसन्धो रणे बद्धौ राजपुत्री महाबलौ ॥ २० ॥

तत श्रु वा महापालो विषणवद्वनोऽभवत् । बद्धपुत्र परामाप्ति जगाम गिरिवुद्रिके
रुरोश् बद्धुधाऽत्थयं पुत्रस्नेहेन पार्थिव । ततो विलपतस्तस्य मार्कण्डेयो महामुनि
अनेकसृष्टिसंहारदृष्टकायपराचर ॥ २२ ॥

उदितान्त्यसङ्काश सप्तकल्पानुगो धरी । आजगामनृपाभ्याशे विलपन्त द्दश
राजान कथयामास त्रिकालबो महामुनि ॥ २३ ॥

मा शुचस्त्व महीपाल क्षत्रियोऽसि दृढव्रत ।

क शोकः क महीपालो दुर्जेयो लोकपालवत् ॥ २४ ॥

शोकं कुपुरुषार्थीणं त्यजत्वं राजसत्तम ! उद्यमं कुरु राजेन्द्र कुजम्भं घातयिष्यसि
नात्युच्चमेरुशिखरं नातिनीचंरसानलम् । व्यवसायःसखातस्यनास्तिदूरेमहोदधिः
महाकालवने लिङ्गमाराधय समाहितः । रूपेश्वरस्य देवस्य पार्श्वेदक्षिणतःस्थितम्

धनुः साहस्रतुल्यं तु मुशलस्य निवारणम् ।

धनुः प्राप्स्यसि राजेन्द्र! कुजम्भं विनिपातय ॥ २८ ॥

धनुः साहस्रहस्तैस्तु रक्षितं योधसत्तमैः । लिङ्गं देवासुरैर्युद्धे सहस्राक्षेण सेवितम्
इन्द्रेण च धनुर्लब्धं जम्भो घै येन पातितः ॥ २६ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स राजाथविदूरथः । जगामत्वचरितो देधि! महाकालघनं शुभम्
ददर्श तत्र तल्लिङ्गं पूजयामास भक्तितः । तस्यतुष्टस्तदा देवोददौदिव्यं धनुस्तदा

धनुः साहस्रतुल्यं च मुशलस्य निवारणम् ।

धनुर्लब्ध्वा तदा राजा बद्धधगोधांगुलित्रवान् ॥

जगाम धीरः पातालं तेन गतेन सत्वरम् ॥ ३२ ॥

ततो ज्यास्वनमन्युग्रं स स्रक् पार्थिवस्तदा । येनपातालमखिलमासीदापूरितान्तरम्
ततो ज्यास्वनमाकर्ण्यकुजम्भोदानवेश्वरः । आजगामातिकोपेनस्वसैन्यपरिवारितः

ततो युद्धमभूत्तन्यसह राज्ञा घरानने ! दिनानि त्रीणिसयदा योधितस्तेनदानवः
ततः कोपपरीतात्मा मुशलायाम्यधावत ।

गन्धर्माल्यैस्तथा धूर्पः पूज्यमानः स तिष्ठति ॥ ३६ ॥

यावद्गृह्णाति मुशलं तावत्सा च मुदावर्ता । पस्पर्शघन्दनव्याजैरनेकैश्च पुनः पुनः ॥
ततः स गत्वा युयुधे मुसलेनासुरेश्वरः । तदा मुसलपातास्ते धनुषा निष्प्रभीकृताः

धनुर्ज्याघातशब्देन पतिते भूतले तदा । ततो घेवस्वतं लोकं कुजम्भोनाम दानवः
ततोऽपतत्पुष्पवृष्टिस्तस्योपरि महापतेः । जगुर्गन्धर्वपतयो देववाद्यानि सस्वनुः

स चापि राजा तं हत्वा पुत्रौ लब्ध्वा सुतां तदा ।

मदावर्तौ मदा शक्तौ हर्षगदवनिर्भरः ॥ ४१ ॥

चतुःपष्टितमोऽध्यायः

पशुपतीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

मृगु त्वं पशुपत्याख्यं चतुःपष्टिकर्माश्वरम् । यस्यदर्शनमात्रेण पशुयोनिर्न लभ्यते
पशुपालो महादेवि! बभूव भुवि विश्रुतः । राजा परमधर्मिष्ठः पशूनां पालने रतः ॥२

दिदृशुः स कदाचिच्च गतस्तोयनिधिं प्रति ।

ददर्श तत्र पुरुषान्पञ्च प्राधान्यतः स्थितान् ॥

एका स्त्री मुक्तकेशा सा भ्रमन्ती च पुनःपुनः ॥ ३ ॥

अथ राजाभयाविष्टो विसङ्गः समपद्यत । सञ्चेष्टितो दस्युभिस्तैस्तयानार्याविशेषतः
ततो न्येसमपातं च आगत्य नृपसत्तमम् । सञ्चेष्ट्य संस्थितैः सवस्ततो रुद्धो महीपतिः
रुद्धे राजनि ते सर्वे एको भूतास्तु दस्यवः । पतिताः पशुपालेन न मृताः पुनरुत्थिताः

तस्य तां धृष्टतां ज्ञात्वा स्थैर्यं च नृपतेर्मुधे ।

तस्यैव नृपतेर्देहे लीनास्ते दश दस्यवः ॥ ७ ॥

अमूर्त्ता इव ते सर्वे रकीभूतास्ततोऽभवन् । तान्दृष्ट्वा दुःखितो राजापशुपालोऽभवत्क्षणात्
अथापश्यत्तदाऽयान्तं नारदं मुनिपुङ्गवम् । ब्रह्मपुत्र तपोयुक्त पप्रच्छ स नृपस्तदा
पशुपाल उवाच

भगवन्ब्रह्मपुत्राय मया दृष्टं तु कौतुकम् । अकस्मात्पुरुषाः पञ्च समायाता भयावहाः
तेरहं वेष्टितो दुष्टैर्व्याकुलश्च कृतस्तदा ।

मुष्टिभिर्हन्यमानोऽहं स्वस्थो जातो द्विज! क्षणात् ॥ ११ ॥

ततोऽन्ये पुरुषाः पञ्च समायाता नियुध्य माम् ।

हन्यतां हन्यतामेप मुक्तिकामो नृपाधमः ॥ १२ ॥

एवंतैः पीडितोऽत्यर्थं पुनर्मोहमुपागतः । एतस्मिन्नन्तरे सा स्त्री मामुवाच पुनःपुनः

दृढोमव महाराज मा विषादकुरु प्रमो! हीनवीर्यां ह्यमीषोरा समर्धस्त्वस्थितो मव
तस्या वाक्येन विप्रेन्द्र! मया धैर्येण मयुगे । दश प्रधानगुरुगजितस्तेनमृता प्रमो

प्रलीना मच्छरीरे तु वेऽप्यते काऽपि साऽप्यला ।

पशुपालवच ध्रुत्वा नारदो वाक्यमप्रवात् ॥ १६ ॥

ये त्वया पुरुषा दृष्टास्त्वयि लीना जित्वा मृचे ।

बुद्धीन्द्रियाणि ते पञ्च पञ्च कर्मेन्द्रियाणि च ॥

म्रमन्ती या च नारी सा त्वया दृष्टा नृपोत्तम! ॥ १७ ॥

मनोरूपेण सा बुद्धिर्भ्रमन्त्येवहि न स्थिरा । जितानितानि पूर्वेष्व्रह्मणालोकवर्तृणा
सोऽपिकोधवशानीत इन्द्रियैर्विषयै प्रियै । पितामहेनस्वेयज्ञेशमोर्जागोन कल्पित
महादेवो जगजाय सृष्टिसहारकारक । इन्द्रियैर्मोहितो राजस्त्रोभञ्जकेसुरान्प्रति

सुरा विभूतयो यस्य क्रीडाद्यं भुवनत्रयम् ।

तेन भागनिमित्तार्थं चक्रे राज्यं धनुस्तदा ॥ २१ ॥

पूष्णश्च वन्ता सम्मद्रा मोहितश्च दिवाकरः ।

नेत्रे भग्ने मगस्यापि विद्धो यज्ञो मृगावृत्ति ॥ २२ ॥

पशवश्च वृता दश मुनयो वेदवर्जिता । ऋषीणाधर्मशास्त्राणि हतानिविमुनात्त
दुज्जयानीन्द्रियाप्याहुमुनयो वेदपागवा । मनोरूपेण या बुद्धिः सा चाताय सुदुर्जः

तस्माद्राजन्महायाहो मा विषाद वृषा वृषा । तस्यतद्वचनध्रुत्वानारदस्यमहात्म
पशुपालो महादेवि ववतु समुपचक्रमे ॥ २० ॥

पशुपाल उवाच

कथनेभगवन्मुक्तादेवा शत्रुपुरोगमा । पशुमायाय वज्रापिःप्रोतुमिच्छामिक्वथ्यताम
तस्य तद्वचन ध्रुत्वा नारद पुनरप्रवात् ।

पशुवेऽपि गता देषा ऋषिभिर्मुनिभि सह ॥ २७ ॥

अद्याणमप्रत कृत्वा गता शरणमाभ्यसम् । स्तुतिमिम्नोपितोदेरो भक्तानुग्रहकारक
उवाच वचन राजन्परकर्तव्य तद्बुध्यताम् ॥ २६ ॥

देवा ऊचुः

वेदशास्त्राणि विज्ञानं देहि नो भव मा चिरम् ॥

देवस्त्वं पूर्ववद्वेव! यदि तुष्टो महेश्वरः ॥ ३० ॥

ईश्वर उवाच

भवन्तः पशवः सर्वे मया सार्द्धं च गम्यताम् । महाकालवनेक्षेत्रे पशुभावविमोक्षके
अहंपतिर्वोभविता ततोमोक्षमवाप्स्यथ । भवतामनुकम्पार्थं लोकानुग्रहकारणम्

लिङ्गरूपी भविष्यामि नाम्ना पशुपतीश्वरः ॥ ३२ ॥

अथ ते त्रिदशाः सर्वे दृष्ट्वादेवं तमीश्वरम् । पशुभावविनिर्मुक्ता गतादृष्टास्त्रिविष्टपम्
ब्रह्मा पशुपतिं प्राह प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ ३३ ॥

ये त्वां पश्यन्ति देवेश! भक्त्या परमया युताः । तेषां कुले पशुत्वं च ये गताः पितरः प्रभो
स्वकैः कर्मविपाकैश्च तेषां मोक्षो भविष्यति ॥ ३४ ॥

अज्ञानाज्ज्ञानतो घापि यत्पापं क्रियते नरैः । तत्पापंचिलयं यानुतस्य देवस्य पूजनात्
ते नराः पशवो लोके किं तेषां जीविते फलम् ।

यैर्न दृष्टः पशुपतिः पशुयोनिविमोचकः ॥ ३६ ॥

कौमारे यौवने बाल्ये चार्द्धक्येयदुपार्जितम् । तत्पापंचिलयं याति दृष्ट्वा पशुपतिं शिवम्
पौषमासे तु सम्प्राप्ते ये त्वां पश्यन्ति मानवाः । तेषां त्वं वरदो देवसदाभीष्टकरो भवेत्

सूर्यग्रहे यथा दत्तं कुरुक्षेत्रे विशेषतः । पात्रे दानं सुवर्णस्य प्रोक्तमक्षय्यमव्ययम् ॥ ३६ ॥
पौषमासे दिनैकेन नराणामधिकं तथा । तद्दर्शनेन देवेश! भविष्यति न संशयः ॥ ४०

इत्युक्त्वा भगवान् ब्रह्मा ब्रह्मलोकंगतो नृप ! कृतकृत्यः प्रहृष्टात्मानुनिभिः कविभिः सह
तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र! यदीच्छसि परां गतिम् ।

समाराधय तल्लिङ्गं पशुयोनिविमोचनम् ॥

महाकालवनं गत्वा इन्द्रे श्वरस्य दक्षिणे ॥ ४२ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा नारदस्य महात्मनः । जगाम पशुपालोऽपि महाकालवनं प्रिये ॥
दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य गतोऽसौ परमां गतिम् ॥ ४३ ॥

एव ते कथितो देवि! प्रभाष पापनाशन । पशुपत्पामवदेशस्व शृणु ब्रह्मेभ्यश्शिष्यम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां महितायां पञ्चमोऽध्यायः
अतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये पशुपतीभ्यश्चमाहात्म्यवर्णननाम
अनु पष्ठितमोऽध्याय ॥ ६४ ॥

पञ्चपष्ठितमोऽध्यायः

ब्रह्मेभ्यश्शिष्यम्

धीहृद उवाच

पञ्चपष्ठितमस्यैवार्थं विद्धि ब्रह्मेभ्यश्शिष्ये । यस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्मलोको ह्यवाप्यते
पुलोमानाम् देवैर्येन्द्रो महावत्परात्मनः । धौलोमानां महर्षेस्तु पूज्यमान मतिर्गुण-
स्वानुसृतोऽपि तदेव्यं सुदेशत्रिदशा ह्य । सचक्षुःशिरसमक्षी तु देव्यानामिदमप्रवी-
मद्यापि लोकपालानामर्षेस्तुपत्तनात्मनाम् ।

शतवतोऽनेशान्पुत्रस्य वरुणस्य च ॥ ४ ॥

यदि नाम तत्र किमत्रमात्रावितततः । सोऽहं विद्मस्य विद्यामि मयानेपरिषीकन
सर्षेरेण परिगुप्त वीर्यामिपत्तवर्षे । इत्युक्त्वा शतपादेविमानां देव्यमश्रुतः ।

तावत्तु शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः ॥ ५ ॥

शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः । तमातोऽहं ततो देव्यानामर्षीशुगान्तर्या-
म्यं वा शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः । श्रीशिवशतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः
शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः । शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः ॥ ६ ॥

शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः ।

शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः ॥ ७ ॥

शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः शतवत्तुः ।

अभिदुद्राव वेगेन तावदग्रे पितामहम् ।

ददर्श नाभिकमले चिन्तयानं पुनः पुनः ॥ ११ ॥

अथ व्याकुलतां प्राप्तो ब्रह्मा दृष्ट्वा तद्द्रुभुतम् । आयान्तं दैत्यसिंहानां सैन्यं रणसुदुर्जयम्
अथ बोधं गतः क्षिप्रं कैटभारिर्महाबलः । ददर्शाग्रे पुलोमं तु स्वसंन्यपरिवारितम्
अजेयः सङ्गरे धीरो ब्रह्माणमिदमब्रवीत् ॥ १४ ॥

विष्णुरुवाच

पुलोमस्य विनाशार्थं मुद्योगः क्रियतामिति । असौ लब्धधरो दैत्यः सहसामां विजेष्यति
तस्मान्नृच्छ त्वरायुक्तो महाकालवने शुभे । लिङ्गं द्रक्ष्यसितत्रैव सप्तकल्पोद्भवम् परम्
उत्तरे च्यवनेशस्य शिवशक्तिसमन्वितम् ।

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्याद् ब्रह्म प्राप्स्यति शाश्वतम् ॥ १७ ॥

कुण्डेश्वरकरस्पर्शकारि वारि निरन्तरम् । तत्रानय गृहीत्वा तु तेनायं वध्यतामिति
इति तस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।

आजगाम मुहूर्त्तेन यत्र तल्लिङ्गमुत्तमम् ॥ १६ ॥

स्तुतिं चकार सहसा दृष्ट्वा भक्त्या पितामहः ॥ २० ॥

ब्रह्मोवाच

नमस्ते दिव्यरूपाय नमस्ते बहुरूपिणे । नमोऽविपह्यवीर्याय नमो विश्वक्रियात्मने
नमः पिङ्गकपर्द्याय नमः खण्डेन्दुधारिणे । नमः कनकवर्णाय नमो वननिवासिने ॥
घन्दे त्वां भूतभर्तारं सदा शत्रुविनाशनम् । रणत्कनककेयूरं धृतपूर्णन्दुमण्डलम्
घन्दे त्वां त्रिदशाध्यक्षं विश्वाध्यक्षं महेश्वरम् । शीणसंसारदुःखौघं मुनिध्यातपदंसदा
घन्दे त्वां सर्वदा देवं दैत्यसङ्घातनाशनम् । दृङ्कपट्टिशशूलाग्रधनुः खड्गगदाधरम् ॥

एवं स्तुतः स भगवाँल्लिङ्गरूपी महेश्वरः ।

किञ्चित्स्मितमुखः प्राह ब्रह्माणं लोककारणम् ॥ २६ ॥

किं तेऽभीष्टं करोम्यद्य किं ददामि पितामह ॥

कस्मात्स्तरैपि मुनिश्रेष्ठ! कस्मादातोऽसि दृश्यसे ॥ २७ ॥

षट्पष्टितमोऽध्यायः

जल्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

षट्पष्टितमकं चिद्धि देवं जल्पेश्वरं प्रिये !। यस्य दर्शनमात्रेण महापापंशमं व्रजेत् ॥
जल्पोनाम महादेवि! राजाऽभूद्भुवि विश्रुतः । सदाजल्परतो नित्यं जल्पवादप्रवर्तकः
विकल्पवहूलो नित्यं संसारगतिचिन्तकः । सुबाहुप्रमुखाः पञ्च पुत्रा जाता महाबलाः
तस्य राज्ञो वरारोहे! मूर्त्ताः पञ्चाग्रयो यथा । सुबाहुः शत्रुमर्द्दीचजयो विजय एव च
विक्रान्तः पञ्चमः पुत्रः सर्वे शस्त्रास्त्रपारगाः ॥ ४ ॥

पित्रा जल्पेन ते राज्ञा पृथग्राज्ये प्रतिष्ठिताः । पृथक्पुत्राहिते सर्वे पृथग्देशाधिपाः कृताः
प्राच्यां सुबाहुर्नृपतिर्याम्यां वै शत्रुमर्द्दनः । पश्चिमायां जयो राजा उत्तरे विजयो नृपः
मध्ये विक्रान्तसञ्ज्ञस्तु स्वपदे विनियोजितः ।
व्यवस्थामीदृशीं कृत्वा स्वयमेव चनं ययौ ॥ ७ ॥
वभूवुर्मन्त्रिणस्तेषां हिता वंशक्रमागताः ।
बुभुजुः स्वस्वराज्यानि मन्त्रिभिः सहितास्तदा ॥ ८ ॥

विक्रान्तस्य च यो मन्त्री विकल्पकपरायणः । तेनोक्तं विजने देशे विक्रान्तस्य महीभृतः
यस्यैषा पृथिवी कृत्स्ना स समर्थः प्रकीर्तितः । उद्यमेन पदं लब्धं चासवेन महात्मना
त्रिदशैश्चाऽमृतं लब्धमुद्यमेन महीपते ॥ ११ ॥
हिनोद्यमा मानवा ये क्षत्रियाश्च विशेषतः ।
ते हास्यास्पदतां यान्ति हीनवीर्या दिने दिने ॥ १२ ॥

स्नेहं च कुरुते भ्राता राज्यलुब्धोऽर्थकारणात् । अर्थवीर्येण तेनैव संतोषं कुरुते नृपः
क्रियते न किमर्थं तु भूप! मन्त्रपरिग्रहः । भुज्यते सकलं राज्यं मया ते मन्त्रिणा बलात्
परोऽपि हितवान् न्धुर्वन्धुरप्यहितः परः । अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौपधम्

भूमिमेते निर्गिलन्ति सर्पां विलशयानिव ।

राजानमचिरोद्धारं ब्राह्मण चाप्रवासितम् ॥ १६ ॥

मायया मोहिर्न सर्वं कोवा कस्य चवान्धयः ।

उद्यम त्रियता तस्माद् भ्रातृणां निग्रहे द्रुतम् ॥ १७ ॥

भ्रातृभिर्नान्तर सर्वेनिहतासन्न्यकारणात् । धर्मैश्च शाश्वतज्ञात्वा निहताध्यातुरा सुरैः
इति मन्त्रिश्च ध्रुत्वा सराजाधिम्मयान्वितः । हसित्वाप्रत्युवाचेदममायंशत्रुरागत
चिकान्त उवाच

वयं च भ्रातर पञ्च पृथिवीं कामयामहे । अतुष्टा पृथगैश्वर्यं कथं कृन्मामविष्यति
ज्येष्ठो भ्राता सुगर्ह्यश्च द्वितीय शत्रुमर्द्धन । जयश्च विजयश्चैव तेषां लघुरथ यत् ॥

मन्युवाच

राज्ये स्थित पूजयन्तिज्येष्ठतृणाहंणैर्वरैः । कनिष्ठज्येष्ठतामेव राज्यप्रार्थयन्तानृषाम्
तथेति च प्रतिज्ञानेविक्रान्तेनमहाभूता । स मन्त्री कारयामास अभिचारविधिं तदा
अधर्वणेन मन्त्रेण पुरोधः प्रचकार ह । ज्ञात पुरोहितैर्मनेषां तेषु चक्रुः समाहिता
अथ हृत्यासमुत्पन्ना पश्चान्हृत्याचतुष्टयम् । सपुरोहितभृत्यांस्तानप्रसस्तुसमंतदा
ततः समस्तलोकस्य विस्मयश्चाऽभवन्महान् ।

यत्रैककालं नेशुप्ते पृथक्पुरनिवासिनः ॥ २६ ॥

ततः धत्वा च निधनं पुत्राणां जल्यकोत्सवः । घने घशिष्टपन्नच्छ किमेतद्गवन्प्रभो
तेनापि कथितं सर्वं घशिष्टेनमहात्मना । दिव्यज्ञानेनवृत्तान्तविकल्पचाऽकरोत्सु
राजोवाच

निमित्ताऽहं चिनाशस्य धिग्धिग्जनम मनीयकम् ।

साङ्गं वमान्यपुत्रश्च मृतं ब्राह्मणपञ्चकम् ॥ २६ ॥

मत्तोऽन्यं कदापरतोभविष्यति महान्भुवि । यदिजन्म मदीयस्याश्वसं ज्ञातुमर्हीतले
ततस्ते न चिन्तयेयुममं पुत्रपुरोहिता । धिप्राज्य धिक्घमेजन्म भूभुजाचमहाकुले
कारणस्य गता याऽहं चिनाशस्य द्विजन्मनाम् ।

कुर्वन्तः स्वामिनस्तेऽर्थं पुत्राणां मम याजकाः ॥

नाशं ययुर्न दुष्टास्ते दुष्टोऽहं नाशकारणे ॥ ३२ ॥

त्यमुद्विग्नहृदयः स जल्पः पृथिवीपतिः । पप्रच्छच पुनः प्रह्लोषशिष्टं ज्ञानिनां वरम्
राजोवाच

भगवन्ब्रूहि मे तीर्थमवियोगकरंसदा । सद्यः पापहरं चिप्रलिङ्गं वा कथय प्रभो ! ॥

तस्यतद्वचनं श्रुत्वा जल्पस्य पृथिवीपतेः । वशिष्टः कथयामास दिव्यज्ञानेन पार्वति !

गच्छ जल्प ! ममादेशान्महाकालवनोत्तमम् ।

कृत्वा निःक्षत्रियां पृथ्वीं यत्र रामस्तपस्यति ॥

तत्र लिङ्गमनाद्यं च कुक्कुटेश्वरपश्चिमे ॥ ३३ ॥

तदाराधय राजेन्द्र जामदग्न्याश्रमे स्थितः । वशिष्टस्य वचनं श्रुत्वा जल्पोऽसौ पृथ्वीपतिः
देवदास्वनं त्यक्त्वा महाकालवनंगतः । ददर्श तत्र तल्लिङ्गमनाद्यं देवसंस्तुतम् ॥

पूजयामास विधिवत्परमेण समाधिना ॥ ३८ ॥

तत्र वाणी समुत्पन्ना लिङ्गमध्याद्वरानने ! । न त्वं पापसमाचारो न त्वं मरणकारणम्

पुत्राणां नृप ! चिप्राणामदृष्टं तत्र कारणम् ॥ ३६ ॥

विपाकेन स्वकीयेन गता वैवस्वतम्पुरम् ।

मा शोकं कुरु राजेन्द्र गहना कर्मणो गतिः ॥ ४० ॥

अनेन शुद्धभावेन तुष्टोऽहं नृपसत्तम ! । यदभीष्टं वरं ब्रूहि तत्ते दास्यामि नान्यथा ॥

राजोवाच

यदि तुष्टोऽसि मे देव ! यदि देवो वरो मम । संसारसागरे घोरे मा भवेन्मजजन्मच

अक्षयां देहि मे कीर्त्तिं नाम्ना मे विश्रुतो भुवि ।

अयं जल्पेश्वरो देवो जल्पेनाऽऽराधितो विभुः ॥ ४३ ॥

षदन्तु त्रिदशाः सर्वेषाम् दुर्लभो वरः । ये त्वां पश्यन्ति मनुजा मन्त्राम्ना ख्यातिमागतम्

तेषां वियोगो मा भूयात्पुत्रतो धनतोऽपि वा ॥ ४४ ॥

न संसारभयं तेषां दस्युतो नैव राजतः । न भूतग्रहरांगेश्वरो भयमस्तु कदाचन ॥

शिपमस्तुसदा तेषां येषां स्वदर्शनंगतः । ते धन्यामानुषेलोके ये तथा शरणमागतः
 सर्वतीर्थाभिप्रेक्षेस्तु यत्पुण्यं प्राप्यते नरैः । तन्मर्चमधिकं देव' लभ्यते तवदर्शना
 सायन्पतति संसारे घोरे दुःखराताकुले । यावन्न दृश्यते देवः ससाराण्यवतारक'
 यदा पापक्षय पुना तदा ते दर्शनमभयेत् । महता मुष्टतेनैव नाल्पेन तपसा प्रभो !
 यमं भविष्यतीत्युक्त्वा तेन लिङ्गेन पार्वति !।

पश्यता सर्षदेवानां स्यतर्ना मग्निवेशिन ॥ ५० ॥

तस्मिंस्त्रिङ्गैलयम्प्राप्ते नृपे जल्पे वरानने । देवो जल्पेभ्वरः क्वातो देवैरुक्तो महीत
 मुक्तिदो मुक्तिदर्शय मदाभीष्टकर स्मृतः ॥ ५१ ॥

एव ते कथितो देवि' प्रभाय पापनाशन । जल्पेभ्वरस्य देवस्य शृणुकेशरसङ्ग्रह
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यांमंहितायापञ्चमेऽथन्तीखण्डे
 चतुर्दशीतिलिङ्गमाहात्म्ये जल्पेभ्वरमाहात्म्यवर्णनं
 पट्टपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्तपष्टितमोऽध्याय.

केदारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

सप्तपष्टिकसङ्ख्याक केदारेश्वरसङ्ग्रहकम् । देवं शृणु वरारोहो दर्शनात्पापनाशनम्
 सृष्टिकाले पुरादेवि' देवा व्याप्ताहिमेनहि । शीतार्ताविह्वला सर्वे ब्रह्माणंशरणंगता
 हिमाद्रिणाऽर्दिता सर्वे धयदेवजगत्पते । त्राहिमीतांश्चतुर्वक्त्रपितामहनमोऽस्तुते
 देवाना घञ्चन श्रुत्वा प्रोक्तवै ब्रह्मणा प्रिये !।

पीडिता हिमशैलेन शङ्करश्वशुरेण च ॥ ४ ॥

आह यातु समयोऽस्मि सत्यमेतन्मयोदितम् । महादेवमृतेदेवागतिरन्या न विद्यते

स एव शरणं देवः सर्वेषां नो भविष्यति । तस्याज्ञया मया सर्वे पर्यतारचिताःपुरा
कृताखुष्टिर्विचित्रा च हिमाद्रिश्चमयाकृतः । असेव्यःसर्वजन्तूनामधृष्योदुर्गमोतिरिः

हिमाचलस्य तस्यैव शास्ता देवो महेश्वरः ।

तस्माद्यास्याम हे देवाः! कंलासं पर्यतोत्तमम् ॥ ८ ॥

यत्र तिष्ठति चिश्वात्मा देवदेवो महेश्वरः ।

एवमुक्त्वा गतो ब्रह्मा देवैः सार्द्धं ममान्तिकम् ॥

दृष्टोऽहं पूजितस्तेस्तु स्तुतोऽहं विविधैः स्तवैः ॥ ९ ॥

मया सम्मानिता देवाश्चतुर्वक्त्रः प्रपूजितः । पूजयित्वा मयापुष्टो ब्रह्मा गमनकारणम्
किं कार्यं त्रिदशैःसार्द्धमागतोऽसि पितामह !

कथितं ब्रह्मणा सर्वं श्रुतं सर्वं मया प्रिये ! ॥ ११ ॥

माघलं समाह्वय मर्यादा च कृता मया । शैलानाराजराजत्वे हिमाद्रिश्चप्रतिष्ठितः
गानां विषयाश्चैव गन्धर्वाणां तथैव च । यक्षाणामथ नागानां किन्नराणां तथैव च
विद्याधरगणां क्रीडार्थं पृथक्पृथङ्निवेशिताः ।

रूपतो भाति शैलेन्द्रः शुद्धस्फटिकसन्निभः ॥ १४ ॥

जाह्नवीनिर्भरोष्णीपः शर्वाणीजनकस्तथा ॥ १५ ॥

इन्देवमयो दिव्यः सर्वतीर्थमयः कृतः । सर्वाश्रमनिवासश्च सर्वाभरनिषेधितः ॥
एवं संस्थाप्यशैलेन्द्रं लिङ्गमूर्त्तिरहंस्थितः । विख्यातस्त्रिपुलोकेषु केदारेश्वरनामतः
उदकं निर्मितं तत्र मन्त्रपूर्णं मया प्रिये ! । माहात्म्यं विविधं प्रोक्तं लिङ्गस्य च जलस्य च

योऽत्रागत्य नरो भवत्या सम्प्रङ्क्तं पूजयिष्यति ।

जलं योऽत्रैव गृह्णाति विधानेन वरदाने ! ॥

तस्योदरे भविष्यामि लिङ्गरूपी न संशयः ॥ १६ ॥

इत्युक्ते घञ्जने देवि! स देवासुरपन्नगाः । यक्षरक्षःपिशाचाश्च भूतघेतालकिन्नराः ॥
विद्याधरगणाश्चैव मम दर्शनलाटसाः । समायाता वरारोहे! पीत्वा तत्र जलं पशुम्

मम मुखात्ते ज्ञातास्त्वस्मिन्नद्रिपरे स्थिताः ॥

जन्तुवासानेः सिद्धं पूजयन्ता वरानने ॥ २२ ॥

भय कालेन बहुना धूम्या माताऽप्यमुतामम् ।

वेदारोभारद्वयस्य जलस्य च विदोषत ॥ २३ ॥

मनुष्याः समुवासानान्ने रजोवहुलापत । तमप्रावापिशालाक्षि' तदहमादिभः

हृजयोऽननुवाघाव न च तेमातिमागताः । एत देवोऽत्र देवोऽत्र वज्रमुन्नेदिदृशा

न नदृ एत महादेवि' यतोऽहं महिगारति ।

स्वितोऽस्म्यलक्ष्यरूपेण तत्तन्ने दानमानसा ॥

उद्रिष्ठा तिभसम्भ्य येरायं परमं गताः ॥ २६ ॥

नात्र देवोत्तरीधानि न गङ्गा पुण्यदायिनी । न धर्मो न परो लोकसर्वमतद्विद्वन्द

वर्षं कित्त पुराणेषु धूयत सर्वदा धुनी । हिमात्ये च केशरं लिङ्गं मौस्रप्रदायकम्

एष तु वदतां तथा मानुषाणां यशस्विनि ।

आकारादुत्थिता घापी मया लोकपुत्रपवा ॥ २६ ॥

धर्माणं मा वदन्वत्र न निष्ठा धुनयोऽप्यया ।

पुराणं तान्यथा प्राक्त ब्रह्मणा लोककर्तृणा ॥ ३० ॥

ये निन्दन्ति पुराणानि धर्मशास्त्राणि नास्तिकाः ।

न वास्ति नरक घोरे यावदानृतसम्पुषम् ॥ ३१ ॥

सदा देवोऽत्रकदार स्यगमोक्षप्रदायकः । विद्यते त्रिदशो पूज्य सतत नैष हृश्यते

करोति पूजां हिमधान्मासानर्था च शाश्वतान् ।

हिमाद्रिस्तन पुण्येन नगेन्द्रस्तु हृतो नगैः ।

सेव्यश्च रमणायश्च सद्यत्रीर्धनमसृष्ट ॥ ३३ ॥

सघरलानिधानश्च दधानां धृष्टस्तथा । प्रीयमे चैष पसन्ते च देवदेवोऽत्र हृश्यते ॥

नियतेनैष कालेन मानुषाणां च सर्वदा । यद्विबुद्धि परा जाना सर्वदा मम दर्शने ॥

आख्यास्ये तदुपर्य्य च धूयतां सावधानतः ।

मा विकल्पोऽत्रकर्त्तव्यःसर्वान्कामानवाप्स्यथ ॥ ३६ ॥

क्षेत्राणामुत्तमं क्षेत्रं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् । प्रलयेऽप्यक्षयं प्रोक्तंमहाकालवनं नराः ॥
तत्राहं सम्भविष्यामि लोकानामनुकम्पया । लिङ्गरूपेणशिप्रायास्तटेपुण्येसुशोमने
सोमेश्वरस्य देवस्यपश्चिमे स्थानमुत्तमम् । प्रसिद्धमुपयास्यामि केदारेश्वरनामतः
सर्वदा दर्शनं तत्रमयाम्नाद्धं भविष्यति । सर्वेषां चप्रदास्यामिसर्वान्कामान्नमंशयः
इह यावत्फलं तन्माद्रास्यामि ह्यधिकंनतः । इतित्तेमानवाःसर्वेश्रुत्वावार्णामनोरमाम्

आकाशाद्दुत्थितां दिव्यां मनः प्रहादकारिकाम् ॥ ४१ ॥

गता वनं महाकालं संस्मरन्तो महेश्वरम् । विकल्पेन विचित्रेणसत्यमेवेतिनान्यथा
स्नात्वा शिप्राजले पुण्ये यावत्पश्यन्ति भास्करम् ।

तावद्दृष्टिपथोत्पन्नं लिङ्गं पापप्रणाशनम् ॥ ४३ ॥

अथ ते हर्षिताः प्रोचुः केदारोऽयं न संशयः ।

दृष्टोऽस्माकं न सन्देहो गङ्गा शिप्राजले स्थिता ॥ ४४ ॥

ततस्ते पूजयामासुः पुष्पैर्नानाविधैर्नतथा । पूजितोऽहं विशालाक्षितेषांतुष्टोवरानने
दुर्लभोऽतिवरो दत्तः कलासेस्थानमुत्तमम् । अक्षयञ्चपदं दत्तम्पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥
अतोऽहं त्रिदशैः प्रोक्तःकेदारेश्वरनामतः । प्रार्थितःपरयाभक्त्यालोकानामनुकम्पया
इहागत्य नरा ये च त्वां पश्यन्ति सुभक्तितः ।

तेषां फलं त्वया देव! दातव्यमधिकंयतः ॥ ४८ ॥

हिमाद्रौहिमनाथस्ययात्रायाःप्रत्यहंफलम् । लभन्तेचनरानित्यंनानात्रकार्याविचारणा
ब्रह्महा वासुरापोवास्तेयीवागुरतल्पगः । तत्सम्पर्कीनरोयस्तुत्वाद्दृष्ट्वाकिल्विपाकरः
सोऽपि याति;परं स्थानं पुनरावृत्तिवर्जितम् ।

चान्द्रायणानां विधिघञ्छतानां धैव यत्फलम् ।

तत्फलं समवाप्नोति केदारेश्वरदर्शनात् ॥ ५१ ॥

ते नराः पशवो लोके तेषां जन्मनिरर्थकम् । यर्नदृष्टोमहाकालेकेदारेश्वरसञ्ज्ञकः
कौमारेयीवने वाल्ये वार्द्धकेयदुपार्जितम् । तत्पापंसङ्क्षयं यातिकेदारेश्वरदर्शनात्

हिमालयहता यात्रा तस्या प्रोक्त च यत्फलम् ।

तत्फल समवाप्नोति केदारेश्वरदर्शनात् ॥ ५४ ॥

इत्युक्तोऽह तदा देवि! देवे प्रणतिपूर्वकम् । तथेति घमयाप्रोक्तेऽपि देवादिषु ना
एष ते कथितो देवि! प्रभाव पापनाशन । केदारेश्वरदेवस्य पिशाचाख्यमत शृणु

इति श्रीस्कान्दे महापुराण वृकार्शातिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेऽयन्तीखण्डे

चतुर्थातिलिङ्गमाहात्म्ये केदारेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम

सप्तपष्ठितमोऽध्याय ॥ ६७ ॥

अष्टपष्ठितमोऽध्यायः

पिशाचेन्द्ररमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

अष्टपष्ठिकसङ्ख्याक पिशाचाख्यमथेश्वरम् । शृणु द्विप्रयत्नेन दर्शनात्पापनाशन
आर्क्षीकलियुगेद्विशूद्रोवहुधनोऽभवत् । मोमानामनुवख्यातोनास्तिकोद्येदनिन्द्य

अग्रहण्यो नृशसञ्च कदर्यो निरपत्रप । विभ्रामथ तक्क्षेध परस्यहरणे रत ॥ ३

त्रिवर्गहन्ता घान्येयामामकामानुघत्तक । म क्वाचिन्मृतो देवि! कष्टेन परमेण ।

मरुदेश पिशाचोऽभूत्प्रोदीनो भयापह । नाशकृन्मपिशाघानास्वपक्षोच्छेदकारक

बहवो मद्दिनास्तेन पिशाचा बलचक्षरा ॥ ६ ॥

अथतेनैघमार्गेण कदाचिच्छाकटायन । स्वाध्यायनिरतो विद्वान्चार्मी शमपरायण

उद्यादिव्यमकाशोधिभावतुममद्यति । शकटेन सदा याति स पर्यन्पर्यतात्मजे

गतो ददर्शन रौद्र पिशाघ च भयापहम् ।

स पिशाघ शुभाविष्टो भोक्तुकामोऽभ्यधाघत ॥ ६ ॥

इष्टा त शकटाकूट प्राहण शकटायनम् । शकटस्य ध्वनिधुरघा रूपदृष्टाद्विजस्य च

तथारूपः पिशाचस्तु कर्णाभ्यां चंधिरीकृतः ।

आत्मत्राणपरो भूत्वा नष्टः कष्टेन पार्वति !।

तं धावन्तं समालोक्य पिशाचं ब्राह्मणोऽब्रवीत् ॥ ११ ॥

पिशाच! त्रन्तरूपोऽसि त्वरितश्चैव लक्ष्यसे ।

क धावसि समावक्ष्य कुतस्ते भयमागतम् ॥ १२ ॥

पिशाच उवाच

शकटस्यास्यमहतोवोपंश्रुत्वाभयङ्करम् । कर्णाभ्यां चंधिरोजातो विसंज्ञस्तच्चदर्शनात्

ब्राह्मण उवाच

पिशाचानां वलिष्ठाश्च श्रूयन्ते ब्रह्मराक्षसाः ।

स त्वं मां भोक्तुकामोऽसि विख्यातो ब्रह्मराक्षसः ॥ १४ ॥

पिशाच उवाच

पिशाचानां समर्थोऽस्मि नष्टोऽहं तव दर्शनात् ।

दुःखं हि मृत्युः सर्वेषां जीवितं च सुदुर्लभम् ।

अतो मीतः पलायामि जीवहेतोः सुखार्थतः ॥ १५ ॥

ब्राह्मण उवाच

कुतः पिशाचसौख्यतेमरणश्रेय एव ते । पिशाची कुत्सितायोनिःपापिनामेवजायते

पिशाच उवाच

सर्वत्र हि गतो जीवो भवत्येव सुखाश्रयः । तस्माज्जीवितुमिच्छामि प्रसीद ब्रह्मराक्षस

ब्राह्मण उवाच

नाहं त्वां भोक्तुकामोऽस्मि ब्राह्मणोऽहं न राक्षसः ।

सर्वभूतहितार्थाय विधरामि महीतले ॥ १८ ॥

सर्वेषामेव जन्तूनां मैत्रो ब्राह्मण उच्यते । माकुरूपवभयं मत्तो मित्रभाचगतो ह्यहम्
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पिशाचः स्वस्थमानसः । प्रणम्य प्रत्युवाचेदं ब्राह्मणं शाकटायनम्
यदि ते सर्वभूतानां दत्ता ह्यभयदक्षिणा । कर्मणा मनसा वाचा मित्रभावं गतो यदि

पृच्छामि त्वां महामाग! सशयो हृदये स्थित ।

श्रुत्वाऽऽनुकम्पया सम्यवतन्मे ध्याख्यातुमर्हसि ॥ २२ ॥

केन कर्मविपाकेन पैशाच याति मानव । पिशाचत्वात्कथं मुक्तिं प्राप्यतपापकर्मा
इति तस्य वचं श्रुत्वा पिशाचस्यचरानने । ममत्वेनावृत्तस्तस्मै प्राचीनच्छास्त्रा
अपहृत्य च विप्रस्त्व देवस्त्वं च विशेषत । नैनपापेन पापिष्ठा पिशाचत्वं प्रयागि
पितर मातर चैव स्त्रिय बाल द्विज तथा । वञ्चयित्वा हरत्यर्थं स पिशाचो भवेत्
राजद्रव्यं गृहीत्वा तु न यजेन्नदादित्य । आत्मानमेव पुष्पातिपिशाचन्वसगच्छ
विश्वासघातका ये च परदाररताश्चये । प्राप्नुवन्ति पिशाचत्वं तथा ये वेदनिन्द

निन्दन्ति ये पुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वदा ।

ते भवन्ति पिशाचाश्च ये सदा पिशुना नरा ॥ २६ ॥

इति ते कथितं सर्वं वेदप्रामाण्यतोऽधुना ।

इदानीं कथयिष्यामि यस्त्वं जातोऽसि तच्छृणु ॥ ३० ॥

सोमकोनाम शूद्रस्त्व परमर्मप्रकाशक । विश्वासघातको जातो ह्येवब्राह्मणदूष
नास्तिको मित्रमर्यादो जन्मन्यत्रापि सप्तमे । सकुलपातयित्वात्र नरवेदारुणेभ्य
पिशाचयोर्नि सम्प्राप्तं पुन प्राप्स्यसिरीरवम् । महारौरवसञ्जं तुत्रकथकालसूत्रव
यन्प्रपीडनक रौद्रं मथत कुम्भघालुकम् ॥ ३३ ॥

इत्येव वदतस्तस्य ब्राह्मणस्य यशस्विनि ।

सस्मार प्राकन जन्म सत्सद्गात्कुत्सितं स्वकम् ॥ ३४ ॥

दुःखाभिभूतो निष्प्रेष्टो विधिघमित्यमकृद्बुधवन् ।

पतितो भूतले दधि! इदं वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३५ ॥

अहोनेनापि पुण्येन भवता सह दर्शनम् । जात ममाल्पपुण्यस्य दीनस्यरूपणस्य ।
नास्ति धर्मसम मित्र नास्ति धर्मसमागति ।

नास्तिधर्मसम प्राण स च नास्ति मम प्रभो ॥ ३७ ॥

ममोऽहं दुःखजलधौ ममोऽहं पापकर्दमे । भ्रान्तोऽहमन्धतमसिततस्त्वाशरणं गतं

नमस्तेऽस्तु महाभाग ! किं करोमि प्रशाधि माम् ।

तत्तपोबलनिर्दिष्टमिदं प्राप्तं मयाऽधुना ॥ ३६ ॥

एवं निगदतस्तस्य पिशाचस्य घरानने !। कथयामास माहात्म्यंसविप्रःशाकटायनः
पृथिव्यांयानितीर्थानि आसमुद्रगतानिर्व । क्षेत्राणियानिसन्तीहतेषांक्षेत्रंसुपुण्यदम्
महाकालचनं क्षेत्रं प्रलयेऽप्यक्षयं गतम् । लिङ्गं तत्र महाक्षेत्रे पिशाचत्वविनाशनम्
दुण्डुभरस्य देवस्यदक्षिणेत्रिदशार्धितम् । पेशाचं विद्यतेभूयः पिशाचयोनिनाशनम्
तस्य दर्शनमात्रेण पिशाचत्वात्प्रमोक्ष्यसे ॥ ४३ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स पिशाचो घरानने !। आजगामत्वरायुको नमस्कृत्यद्विजंतदा
महाकालचने पुण्ये समीहितफलप्रदे । ददर्श तत्र तल्लिङ्गं स्नात्वा शिप्राजले शुभे ॥
दर्शनात्तस्य लिङ्गस्यसपिशाचो घरानने !। तत्क्षणाद्विव्यदेहस्तु दिव्याभरणभूपितः
दिव्यं विमानमारूढो गतो लोके सनातने । उद्बुध्यसकलं गोत्रं मातृकं पतृकंतथा
दृष्ट्वा तन्महदाश्चर्यमाहात्म्यातिशयं प्रिये !। प्रोक्तं देवैर्विमानस्थैःसिद्धैराकाशगैस्तथा
पिशाचोऽपि गतः स्वर्गं मस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ।

अतो देवः स विख्यातो भविष्यति महीतले ॥

पिशाचेश्वरसञ्ज्ञस्तु सर्वपापप्रणाशनः ॥ ४६ ॥

येपश्यन्तिनरादेवि! पिशाचेश्वरसञ्ज्ञकम् । तेषांहिपितरःसद्योयेषापिनिरयेस्थिताः
पिशाचत्वाद्विमुच्यन्ते स्वर्गं यान्ति न संशयः ॥ ५० ॥

अश्वमेधस्य यज्ञस्य सम्यगिष्टस्य यत्फलम् ।

तत्फलं लभने सोऽपि पिशाचेश्वरदर्शनात् ॥ ५१ ॥

गयायां पिण्डदानेनयत्पुण्यं समुदाहृतम् । तत्पुण्यमधिकं ज्ञेयं पिशाचेश्वरदर्शनात्
येपश्यन्ति चतुर्दश्यां पिशाचेश्वरसञ्ज्ञकम् । प्रेतत्वंचपिशाचत्वं कुलेतेषानजायते
न वियोनिं नरो याति नरकं न्नपश्यति । प्रसङ्गेनापियःपश्येत्पिशाचेश्वरसञ्ज्ञकम्
सर्वैश्वर्यसमायुक्तः सर्वबन्धुसमन्वितः । मोदतेपितृलोके स पिशाचेश्वरदर्शनात् ॥

कीर्त्तनान्मुच्यते पापाद् दृष्ट्वा स्वर्गं च गच्छति ।

स्पर्शनादस्य लिङ्गस्य पुनात्यासप्तम कुलम् ॥ ५३ ॥

तदेव स नरो मुक्तः सत्सारनिगडादिभिः । यदेष धीशनेलिङ्गं पिशाचेभ्वरसम्भ्रम्
यज्ञाना तपसा श्वेद दानाना श्वेदवत्फलम् । तत्फलकोटिगुणितं जायतेतस्यदर्शनत
यदि पश्येच्चतुर्दश्या वैशाखे कार्तिकेतेषा । तस्यपुण्यमसङ्ख्यातजायनेनात्रसश
एषते कथितो देवि प्रभाव पापनाशनः । पिशाचेभ्वरदंष्ट्रस्य धृयतां सङ्गमेश्वरम्
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिमाहस्रथा सहिताया पञ्चमोऽधर्ताखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमहात्म्ये पिशाचेभ्वरमाहात्म्ये चणननामाऽष्ट
वहिनमोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनसप्ततितमोऽध्यायः

सङ्गमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

एकोनसप्ततिं देवि शृणु पावति यज्ञत । यस्य दर्शनमात्रेण सङ्गमो जायते सदा
कलिङ्गविषये देवि सुबाहुनामपार्थिव । बभूव भुवि विरुद्रातोयन्चापरमधामिह
तस्य पर्जा विशालाक्षीदुहिता दृढधन्वतः । काञ्चीपुरतिगामस्य क्षात्रधतरतस्य
परस्परानुरागवात्पसावातिरभूत्तयोः । तस्यराशश्शिरोऽर्चितस्तु मध्याह्नेजायतेसदः
आयुर्जैद्विदा मुर्धः शरीरस्य चिकित्सकैः ।

तैः प्रणीता प्रिये योगाध्ययावृद्धिर्दिने दिने ॥ ५ ॥

एव बहुतरकाले गते देवि महीपतिम् । प्रयुवाच्च विशालाक्षी भर्तुं कुर्वेत्त पीडिता
कथमेवाशिशिरोरोगे अरा तैः पृथिवीपते । वैद्याश्च वैद्यो देवः नानाशास्त्रविशारदाः ।
प्रयतन्तेऽस्य नाशाय तथाऽप्येष न शाम्यति ॥ ७ ॥

एव स प्रियया प्रोक्तः सुबाहुः पृथिवीपतिः ।

प्रत्युवाच प्रियां भार्यां प्रेम्णा प्रणयवत्सलाम् ॥ ८ ॥
सुखदुःखाश्रयं देवि शरीरं सर्वदेहिनाम् । पूर्वकर्मानुसारेण सुखं दुःखं च जायते ॥

इति सम्बोधिता राज्ञी तेन राज्ञा घरानने !

पुनः प्रोवाच हार्द्वेन तमेवार्थं सुदुःखिता ॥ १० ॥

यदासाधारितात्यर्थं पृच्छत्येव पुनःपुनः । तदाराजाप्रहस्यैव तां च राज्ञीमुवाच ह ॥

यदि त्वं श्रोतुकामासि रोगस्याऽस्य समुद्भवम् ।

कारणं तत्त्वतो देवि ! नाख्यास्याम्यहमत्र वै ॥ १२ ॥

महाकालवनंगत्वा सिद्धगन्धर्वसेवितम् । तत्र ते कथयिष्यामि यदि कौतूहलं तव

श्वः प्रभाते गमिष्यामि त्वया साद्धं शुचिस्मिते ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा सा राज्ञी विस्मिता स्थिता ।

उत्सुका गमनार्थाय महाकालवनं शुभम् ॥ १४ ॥

अथसारजनीवृत्ता प्रभाते नृपसत्तमः । प्रतस्थे भार्यया साद्धं सैन्येन महताम्वृतः ॥

आजगाम क्रमेणैव महाकालवनं शुभम् । आवासं चिदधेधीमाञ्छिप्रातीरे नृपस्तदा

पातालवाहिनी तत्र गङ्गा त्रिपथगामिनी । द्वितीयानीलगङ्गा च शिप्रया सहसङ्गता

तासां च सङ्गमस्तत्र तल्लिङ्गं सङ्गमेश्वरम् । पूजितं गङ्गायासाद्धं शिप्रयानीलगङ्गाया

अथ प्राप्ते सुवाहौ च साराज्ञीविस्मयान्विता । पप्रच्छप्रणयोपेताकथ्यतामत्रकारणम्

यत्त्वयोक्तं पुरा देव ! कथयिष्यामि तत्र वै ॥ १६ ॥

एवमुक्तः सुवाहुस्तु प्रियया पृथिवीपतिः । प्रत्युवाच प्रियांप्रेम्णाप्रहस्य च पुनः पुनः

सुखं स्वपिहि भद्राङ्गि ! श्रान्ता वयमनिन्दिते ।

प्रभाते कथयिष्यामि शिरोरोगस्य कारणम् ॥ २१ ॥

अथ सा रजनी वृत्ता प्रभाते नृपसत्तमः । कथयामास माहात्म्यं देवस्य परमेष्ठिनः

अहमासं कुशूद्रस्तु सर्वदा वेदनिन्दकः । विश्वासघातकोनित्यं त्वमप्येवं तथाविधा

पुत्रो जातस्तु दुःशीलो देवब्राह्मणवञ्चकः । कुरूपः कर्कशो दुष्टः प्रकृत्या पापपूरुषः ॥

अथदीर्घेणकालेन द्वादशाब्दं भयावहा । अनावृष्टिस्तु सञ्जाता सर्वप्राणिभयङ्करी ॥

वियोगस्तु त्वया प्राप्तो मया साद्धं सुनेन च । ततोऽहं दुःखसन्ततोवैराग्यपरमगत
 इच्छतानिधनसद्यो मयाप्रोकमिदं ध्वज । मम पुण्यविहानस्य पापध्यानरतस्य च
 सुनेन भार्यया साद्धं सङ्गमो दुर्लभ पुन । कथस्वपितिपापिष्ठ कृत्वापापमुदाह्वय
 कुटुम्बार्थं करोत्येवमेकाकी निस्तरत्यसौ । धर्म एव परोऽथुर्धर्मरथ परा गति
 धर्मेण साध्यते सद्यं तस्माद्धर्मं समाश्रयेत् ॥ २६ ॥

इतिचिन्तयतोऽत्ययं ममप्राणा गता प्रिये । चिन्विधा यातनाप्राप्तामथानरककोटिः
 अन्तकालेऽपि धर्मस्य प्रशसा यामयाहृता । मत्स्योऽहतेनपुण्येनजात शिप्राजलेगुप्ते
 त्वं च श्येनी ततो जाता तस्मिन्नेव वनोत्तमे ।

प्रावृट्कालेऽथ सम्प्राप्ते आश्लेषानुगते रवी ॥ ३२ ॥

नदीत्रयरयेणैव नि सृतोऽह जलात्तत ।

त्वया शिरसि सम्प्राप्तो नक्षैर्विद्धोऽस्मि सुन्दरि ॥ ३३ ॥

आनीतोऽह त्वयादेवि! सङ्गमेभ्वरसजिधी । कैवर्तेनिधनप्राप्त त्वया साद्धं धरानने ।
 प्रियमाणेन मे दृष्टो देवोऽसौ सङ्गमेभ्वर । शिपयात्प्रापितोऽत्ययं गङ्गयानीलगङ्गाया
 तस्यदर्शनमात्रेण जातोऽह वृथिर्वापति । कलिङ्गविषये देवि ! सद्यंभूपालषण्डित
 मुता त्वं बहूमा जाता कार्ज्यापुरनिवासिन । क्षात्रतरतस्यैव सुभगा दृढधन्वन
 आवा राजन्वमापन्नौ तस्यलिङ्गस्यदर्शनान् । त्वया कररुहैर्विद्धो मारितोलगुडैश्चतै
 मध्याह्ने कदन स्मृत्वा ततो मे शिरसि व्यधा ।

स्मरामि जातिमात्मीयामस्य देवस्य दर्शनान् ॥ ३६ ॥

रतस कथितं देवि! वृष्टोऽह यत्त्वया पुरा । गच्छसुन्दरि! मद्र ते यत्रने घसंते वन
 स्थातव्यं च मयाऽत्रैव नेच्योऽसौ सङ्गमेभ्वर ॥ ४१ ॥

तत सा निरवद्याङ्गा नीलोत्पलविलोचना । करुण सुस्वरकृत्पामर्त्तारमिद्मश्रवीत्
 मयाऽपि सस्मृतं देव! पूवजन्मनि चेषितम् ।

अस्य लिङ्गस्य माहात्म्यात्तिर्यग्योनिगतावपि ॥ ४३ ॥

प्राप्तावाधा मनुष्यत्व निर्मलेषु कुलेषु च । प्राप्ताधीरतुलालोके प्राप्त राज्यमकण्ठकम्

प्राप्ताभार्या प्रियाहंतेत्वं च प्राप्तो मया नृप । ख्यातोऽयं त्रिपुलोकेपुनामतः सङ्गमेश्वरः
अस्य देवस्य माहात्म्याद्वियोगो न भविष्यति ।

यथा कृष्णस्य लक्ष्म्या च पार्वत्या च शिवस्य च ॥ ४६ ॥

पुनः प्रणम्य प्रणता सहसा मन्मथाकुला । भर्ता सुवाहुर्मैभूयादन्यस्मिन्निहजन्मनि
तव देवप्रसादेन यदि त्वं सङ्गमेश्वरः । ततोविलोक्यसोन्मेषं कुसुमेषु तरङ्गिताम् ॥

कान्तां पिबन्निघ्न दृशा प्राह तां तरलेक्षणाम् ॥ ४८ ॥

महजेनाभिजन्येन गुणैः कान्त्या विभूषिता ।

मया प्राप्ता विशालाक्षि ! प्राप्तं मज्जन्मनः फलम् ॥ ४९ ॥

तनन्तां भयमन्त्रस्तां कम्पिताधरपल्लवाम् ।

गृहीत्वा च करे कान्तां जगामाऽन्तः पुरं निजम् ॥ ५० ॥

घट्कन्दर्पसर्पेण दृष्टोऽहं देवतोऽधुना । चत्वार तत्र निःसारं संसारं कलयन्धिया
पुरे ममवरारोहेचिरंरेमेतया सः । एवं राजाप्रियां प्राप्य निवेद्य च निजां कथाम् ॥

भेजे राज्यं नयासाद्धं विन्ताग्निमहोत्सवः ।

अशाश्वतमिदं ज्ञात्वा अर्थिभ्योऽपि ददौ धनम् ॥ ५३ ॥

अपूर्वत्यागिनातेन त्रैलोक्यं विष्मयं यया । राज्यं कृत्वाचिरं कालं सभार्या नृपसत्तमः

भुक्त्वा च विप्लान्भोगांस्तस्मिँल्लिङ्गे लयंगतः ।

अतो देवि! सुविख्यातो देवोऽसौ सङ्गमेश्वरः ॥ ५५ ॥

यः पश्येत्परयाभक्त्या तल्लिङ्गं सङ्गमेश्वरम् । नवियोगो भवेत्तस्य पुत्रभ्रातृप्रियादिभिः

नियमेन तु यः पश्येत्तल्लिङ्गं सङ्गमेश्वरम् । राजसूयसहस्रस्य फलं तन्म्याधिकं भवेत्

गाङ्गं च सफलं पुण्यं यामुन्ननामदं तथा । जायते चान्द्रभागं च सङ्गमेश्वरदर्शनात्

यः पश्येच्छ्रावणेमासि तल्लिङ्गं सङ्गमेश्वरम् । कार्तिकस्वामिनोयात्राकृतातेन न संशयः

मासि चाश्वयुजे देवं यः पश्येत्सङ्गमेश्वरम् । कृतं तेन सहस्रं तु वाजपेयं वरानने ॥

यः पश्येत्कार्तिके मासि तल्लिङ्गं सङ्गमेश्वरम् । राजसूयसहस्रं तु कृतं तेन न संशयः

चतुरो वार्षिकान्मासान्यः पश्येत्सङ्गमेश्वरम् । सयाति परमं स्थानं ममाभीष्टतरं प्रिये

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । सङ्गमेश्वरदेवस्य शृणु-दुर्जयंभीषणम् ।
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकार्शातिसाहस्र्या सहिताया पञ्चमेश्वरीसर्गे
चतुरर्शातिलिङ्गमाहात्म्ये सङ्गमेश्वरमाहात्म्यधर्षणनामैकोन-

सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्ततितमोऽध्यायः

दुर्जयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

शृणु सप्ततिक देव दुर्जरेश्वमीश्वरम् । यस्य दर्शनतो देवि! नरः पापै प्रमुच्यते
दुर्जयंताम् राजाऽभून्नेपाल विषये पुरा । पुण्यकेतुर्धरास्वी च सत्यसन्धो हृदयन
तिस्त्रस्तस्याभवन्मार्गास्तत्तत्या सुमतोहरा । ।

विहरन्स घनोद्याने वसन्ते पृथिवीपति ॥ ३ ॥

कदा भृगरसाविणं दैर्घाद् वानरहृमा । तुरगेणोहितः प्राप घन रुधिरपादपम् ॥
गजेन्द्रमृगशार्दूलसिंहसम्बरसङ्कुलम् । अक्षवानरवारहगण्डकादिविराजितम्
तस्मिन्वने सुविस्तीर्णं बदलीखण्डमण्डितम् ।

हसकारण्डवाकीर्णं चक्रशाकापशोमितम् ॥ ६ ॥

ददश दण्डम्वच्छ सरो नीरजराजितम् । स्नानसिद्धयुवन्दुषकुङ्कुमपिञ्जलम्
ददश कन्या तत्रव कातनस्येव देवताम् । स तां दृष्ट्वासुधावर्द्धी मन्मथेनप्रपीडित
चित्रन्यस्तत्र क्षिप्रमभूद्विस्मयनिश्चल । साभुजर्द्धीव सङ्कृष्टामन्त्रेणैवान्तिकपर्य
बन्दपकोटिसदृशाभिव्रान्तं नृपमप्रवीत् ।

सुता मा विद्धि राजेन्द्र! कल्पस्य प्राणवह्यमाम् ॥ १० ॥

तपोरतस्य शान्तस्य सर्वदा प्रह्लाधारिणः । । ।

मदर्थे प्रार्थ्यतां विप्र! स मां तुभ्यम्प्रदास्यति ॥ ११ ॥

इति तस्या वचः श्रुत्वा मन्मथेनाकुलीकृतः ।

लज्जां त्यक्त्वा स भूपालो ययाचे विजने च ताम् ॥ १२ ॥

मम प्राणव्ययः सुभ्रूस्त्वां विना समुपस्थितः ।

कार्याकार्यविचारो हि कस्य जीवितशान्तये ॥ १३ ॥

यज्यते प्राप्तममृतं यदेतद्बुद्धिलाघवम् । को जानीते परे लोके कस्य किनु भविष्यति

। ज मामनवद्याङ्गि तवैतद्ब्रह्मनामृतम् । न पाययसि चेन्मह्यं मृतञ्जानीहि मे प्रिये ॥

स्वयं पिबामि चेद्विद्धि परलोकगतं हि माम् ।

श्रुत्वेति चकिता तन्वी प्रीवाच विनयान्विता ॥ १६ ॥

श्यायां मयितातस्य विनयेकन्यकाफले । कुलं पतति नः सर्वतस्मादेतद्विचिन्त्यताम्

। दिते परमं प्रेम ममोपरि महीपते! । मदर्थे प्रार्थ्यतां विप्र स मां नूनं प्रदास्यति ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा नान्यथा मे भविष्यति ।

ज्ञात्वा कन्यां द्विजस्यैव कल्पस्य ब्रह्मचारिणः ॥ १६ ॥

गत्वा ययाचे प्रणतः स्थितं निजतपोवने । मुनीन्द्रश्चन्द्रवदनां स चास्मैतां ददौ मुदा

तत्रैव सङ्गतो राजा मन्मथेन वशीकृतः । रेमे रमणकैर्योगैर्न सस्मार निजं पुरम् ॥

कदलीखण्डकुञ्जेषु रम्यासु वनराजिषु ।

बहुलाप्रकदम्बेषु राजा भेजे नवां वधूम् ।

सिपेवे चारु सुरतं स विदग्धोऽतिमुग्धया ॥ २२ ॥

एवं हि वसस्तस्तस्य दुर्द्धर्पस्य घरानने ! । आजगाम सुदुर्द्धर्पो राक्षसोऽतिभयङ्करः

ज्वलितो विटकाकारो दंष्ट्रोत्कटकटाननः । तं नृपं मोहयित्वा तु तरसातरलेक्षणाम्

जहार मन्मथाविष्टो रूपयौवनशालिनीम् ।

राजा च तां हृतां हृष्टा वियोग विषमूर्च्छितः ।

स्मृत्वा स्मृत्वा सुचार्वङ्गीं विललापाऽऽकुलेन्द्रियः ॥ २५ ॥

हा प्रिये प्रेमपीयूषे प्रणयामृतदीर्घिके । हा सुन्दरि! विशालाक्षिकगता मां विहाय वै

पुनरिन्दुमिषानम्बुक्ष्णद्रुष्यामिनेमुसाम् । इतिप्रलापमकरोन्मरस्तांघाटहासिर्नम

उत्तम इव यत्नान तत्र तत्र स्मरातुर ॥ २७ ॥

एषं विलयनस्तस्य दुर्दयस्य कृपस्य तु । साजगाम तमुद्देश कल्पो प्राज्ञस्तस्य

ददर्श कृपानि तत्र प्रमग्नं समरं यथा ॥ २८ ॥

ज्ञात्वा जामातरं मय्यसमाभ्यास्य यथोऽप्रर्षात् ।

एहिदुर्दयं शनैद् । गहना कर्मणो गति ।

क गतो हि मर्षापात्र 'नेपालविषयस्तव ॥ २९ ॥

कुलीना रूपयग्यः तिप्रो भार्या क्व ये गता । क्व नेराज्यं गतंभूप कुत्रपुत्रीगतः

सर्वं पितभ्वरं लोके सत्प्रदंतसरोपमम् । अनित्यं जायितभूय'राज्यं यै सुदुदुरोप

एषमाभ्यामितो राजा कल्पेन च पुन' पुन ।

मन्मार तां मुष'वदूरी मग्मयेन प्रपाडित ॥ ३२ ॥

एहि मे भगवन्सदृशयदि तेऽस्मि दया मयि ।

कथं राज्यं स्वकायं स्यात्कथं म सुहृदागम ॥ ३३ ॥

तिप्रो भार्या क्व धिप्र' पश्यामि प्रधिर्वीतले ।

लापल्यामृतशालिन्यस्तवपुत्र्या द्विचोत्तम ।

कथं समागमो भूयो भविष्यति मया सह ॥ ३४ ॥

इति तस्य एव श्रुत्वा विप्रणोक्तं घरातने । गच्छ भूयात् नेपालं महाकालततोऽ

तस्मिन्क्षेत्रे तापवरे लिङ्गं स्वार्थमाश्रयम् ।

विद्यत यत्र सूर्येण तपस्तप्तं सुदुष्करम् ॥ ३५ ॥

शिवायाम्तु नटे रम्ये पुण्येऽग्रहाशयस्थिते । तस्य दर्शनमात्रेण तथाऽभीष्टं भविष्यं

कल्पस्यैवचनं ध्रुवा सत्वरोनृपसत्तम । नेपालं च ततो गयासमाभ्यास्य सुहृन्न

सान्तं पुरपरीघारो महाकालवनं गत । सर्वदा सवसिद्धानामाश्रयं विषयं धिय

तत्र स्नात्वा जले पुण्ये शिवायाश्चाऽऽशु सिद्धिदे ।

सूर्येणाराधितं लिङ्गं ददर्श नृपसत्तम ॥ ४० ॥

पूजयामास रत्नैश्च दिव्यैर्वस्त्रैः सुभूपणैः । कर्पूरेण सुगन्धेन लिङ्गपूजा कृता तदा
मुकाफलैः सुतारैश्चजलधाराभिरेवच । भक्त्या ननर्त्ततस्याग्रे संस्तुवन्विविधैःस्तवैः
शुश्राव श्रोत्रपीयूषं गीतं देवगृहेशुमे । तच्छ्रुत्वाकौतुकाचिष्टोध्वनिश्रुत्वामनोरमाम्

प्रियामपश्यत्तत्रस्थां लावण्यललनावधिम् ॥ ४३ ॥

तां दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनस्तन्मयोऽभवत् ।

क्षिप्रं तद्दर्शनेनैव स्मरेण तरलीकृतः ॥ ४४ ॥

क्षात्त्वा मे सैव पत्नीयं दृष्ट्वादेवप्रसादतः । सापि लावण्यनलिनीराजहंसंचिलोक्यतम्

क्षिप्रं पुलकिता तस्या विरराज कुचस्थली ।

एतस्मिन्नन्तरे देवि! वाणी लिङ्गात्समुत्थिता ॥ ४६ ॥

विश्वावसोः सिद्धपतेः सुतैषा प्राणवल्लभा । कल्पेनपालिता सम्यक्त्वदर्थंनृपसत्तम!

आनीता ते मया पत्नी हत्वा तं राक्षसाधिपम् ।

गृहाण च मया दत्तां भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् ॥ ४८ ॥

इत्युक्तोऽसौ गतो देवि! लब्ध्वा भायां प्रियां तदा ।

सान्तःपुरपरीवारो लिङ्गस्याऽस्य प्रभावतः ॥ ४९ ॥

आराधितो नरेन्द्रेण दुर्द्धर्षेण महात्मना । तदाप्रभृति देवोऽयं दुर्द्धर्षेश्वरसञ्ज्ञकः ॥

त्रिषु लोकेषु विख्यातो चाञ्छितार्थफलप्रदः ॥ ५० ॥

ये पश्यन्तिविशालाक्षि दुर्द्धर्षेश्वरसञ्ज्ञकम् । ते दुर्द्धर्षाभविष्यन्तिशत्रूणांसमरेसदा

सङ्क्रातौरविवारे च ब्रह्मणेचन्द्रसूर्ययोः । गत्वाऽर्घ्यन्ति ये देवि देवं दुर्द्धर्षमीश्वरम्

ते प्रयान्ति विमानेन मदीयं स्थानमुत्तमम् ॥ ५२ ॥

पापाचाराश्च ये जीवा दुष्कर्मनिरता नराः ।

मुच्यन्ते पातकात्सद्यो दुर्द्धर्षेश्वरदर्शनात् ॥ ५३ ॥

दर्शनात्स्पर्शानात्सद्यो नामसङ्कीर्तनादपि । ब्रह्महत्यामहस्रं हि तत्क्षणादेव नश्यति

कृतघ्नो निन्दको दुष्टः पापकर्मा दुरात्मवान् । परदाररतश्चौरो ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः

मुच्यते सर्वपापेभ्यो दुर्द्धर्षेश्वरदर्शनात् ॥ ५५ ॥

अयने चिषुवेधैव सम्प्राप्ते सोमपर्वणि । ये पश्यन्ति च दुर्द्धर्षं स्नात्वाशिप्राजलेशुभे

गङ्गायास्त्रिगुण पुण्यं जायते नात्र सशय ॥ ५६ ॥

तत्रतर्हीपतेदानतस्यसङ्ख्यातः विचिने । पितरस्तोपितास्तेनमात्मावैतोपितः

कल्पकोटिसहस्रं तु मत्पुरे पूजितो वसेत् ।

यदा याति स भूलोके तदाऽसौ भूपतिमवेत् ॥ ५७ ॥

अधूप्य शत्रुवर्गेण फल प्राप्नोति'घाऽध्वयम् ।

पद् यत्त्रिदशैवन्ध पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ ५८ ॥

परनेकपिनोदेवि' प्रभाव पापनाशन । दुद्धर्षेश्वरदेवस्य प्रयागेशमत शृणु ॥ ६०

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्रया सहिताया पञ्चमेऽध्यायतीम्वष्टे

चतुरशातिलिङ्गमाहात्म्ये उनामहेश्वरसम्वादे दुद्धर्षेश्वरमाहात्म्यवचननाम

सप्ततितमोऽध्याय ॥ ७० ॥

एकसप्ततितमोऽध्याय

प्रयागेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्वर उवाच

एकसप्ततिकं विद्धि प्रयागेश्वरसञ्ज्ञकम् । अद्वितीयं विजानाहि महापातकनाशनं

ह्यस्तिनेऽभू-पुरे श्रीमाञ्जु तनुष्टु पसत्तम । वैवस्वतऽन्तर कल्पे युगे द्वापरसञ्ज्ञं

स चाद्भुतमहावार्यं वज्रसहनतो युवा । सवशास्त्रपु कुशल कलापुञ्जविचक्षण ॥

बलेनविष्णुसदृशस्तजसा भास्करोपम । गङ्गामय चचारैक सिद्धचारणसेवितम

स कदाचिन्महाबाहु प्रभूतरत्नघाहन । धन जगाम गहन हयनागशतैवृत् ॥ ५ ॥

ग वा तत्र मृगान्व्याघ्राघातयामास लीलया ।

महिषाभ्यघरादाश्च पिनिघ्नव्राजसत्तम ॥ ६ ॥

स कदाचिद्वने तस्मिन्ददर्श परमां स्त्रियम् ।

जाञ्चल्यमानां वपुषा साक्षात्पश्चामिवापराम् ॥ ७ ॥

तां दृष्ट्वा हृष्टरोमाभूद्विस्मितो रूपसम्पदा । पिबन्निवच नेत्राभ्यां नातृप्यतनराधिपः
सा दृष्ट्वैव च राजानं विचरन्तंमहाद्युतिम् । स्नेहादागतसौहार्दान्नातृप्यतचिलासिनी

तामुवाच ततो राजा सान्त्वयञ्छुलक्ष्णरागिरा ।

देवी वा दानवी त्वं च गन्धर्वी यदि वाप्सरा ॥ १० ॥

पक्षी वा पन्नगी वा त्वं मानुषी वा सुमध्यमे !।

याचे त्वाऽम्भोजगर्भाभे भार्या मे भव शोभने !॥ ११ ॥

एतच्छ्रुत्वा वधोराज्ञः संस्तुतं मृदु वलगुत्र । अङ्गीकृतंतया देवि समयंप्राथतो नृपः
वारिता विप्रिये वापि त्यजेयं त्वामसंशयम् ।

न प्रष्टव्या त्वया राजन्काऽसि कस्येति सर्वथा ॥ १३ ॥

एवमस्त्वितितेनोक्तं सत्येन सुकृतेन च । स तस्याः शीलवृत्तेन रूपौदार्यगुणेन च
उपचारेण च रहस्तुतोप जगत्पतिः । दिव्यरूपा हि सा देवी गङ्गा त्रिपथगा नदी
मानुषं विग्रहं कृत्वा श्रीमन्तं वरवर्णिनि !।

राजानं रमयामास यथा रेमे तथैव च ॥ १६ ॥

स राजा रतिसक्तत्वादुत्तमस्त्रीगुणैर्हृतः । सम्बत्सरात्तृन्मासान् बुधोध्रवहृन्नातान्
रममाणस्तयासाद्धं यथाकामं नरेश्वरः । अष्टावजनयत्पुत्रास्तस्याममरवर्णिनः ॥

जातं जातं च सा पुत्रं क्षिपत्यम्भसि मुक्तये ।

प्राणामि त्वामहमिति गङ्गास्रोतसि पाघने ॥ १६ ॥

नास्यतत्तुप्रियं राज्ञःशन्तनोर्ह्यभवत्तदा । नोवाचकिञ्चित्तां देवीत्यागाद्दीतोमहापतिः
अथैनामष्टमे पुत्रे जाते प्रहसतीमिव ।

उवाच राजा दुःखार्त्तः परीप्सन्पुत्रमात्मनः ॥ २१ ॥

मा वधीः कस्य काऽसीति किं विध्वंसि सुतानिति ।

पुत्रहिंसा महत्पापं मा प्राप्सीस्तिष्ठ गर्हिते !॥ २२ ॥

गङ्गोवाच

पुत्रकामा न ते हसित पुत्रं पुत्रपतांवर !। जीर्णंस्तु मम वामोऽप्यं वयामे सम
 भर्तं गङ्गा जह्नु सता महर्षिगणसेवितः। देवकार्यार्थमिच्छयंमुक्त्वाऽहं स्वय
 इमेऽर्था वतसो देवा मदामीमा मदींजसत् । वशिष्ठसावदोषेन मानुष्यमुपाया
 नेवामानयिता भाग्यन्वषट्ने भुवि विधने । मद्रिधा मानुसीधार्शनवेदान्तिकः
 नममानज्जतरीहेतोर्मानुष्यमुपागता । स्वस्तिनेऽस्तु गमिष्यामिपुत्रं पाहिमा
 सेपमुक्त्वा तथा गङ्गा विष्णुमापादिमोहिता ।

करोद् मानुषं भाषमाधिता तनुमध्यमा ॥ २८ ॥

मदो वनमहत्कष्टपदमी घातितःसुता । मया कृतंनयामोहाज्जले
 हा वन्माहासुतापुत्राहा तातास्तनया व वी । मां विहाय गता कुत्रहृदयकिर्न
 मातमांतेति करुणप्रदाणाभ्यवगागता । उपगुह्येकदा पुत्रान्वसपत्सेति सौह
 कस्य जानु प्रर्णानेन विह्वेन क्षितिरेणुना । समोक्षरीपमुत्सङ्गं'कदाङ्ग'मलयिष्य
 अङ्गप्रपङ्गमभूता मनाहृदयनन्दना । मया तु मात्रा हा वस्ता मारिता निधनं
 कांक्षोकार्तु गमिष्यामि हृत्वा कर्म सुदाहणम् ।

कथं पुण्या मयिष्यामि पुत्रमी निर्ज्या सती ॥ ३५ ॥

इत्येव करुण हृत्वा रदित्या वपुतपुन । मूर्च्छितापतिताप्यार्ता निक्षेष्टाधरणी
 वनस्मिन्नन्तरे देवि' नारदो मुनिमत्सम । तत्त्वा विलापशब्दं तमाकर्ण्यसहस्रा
 विन्मयोऽप्युत्तनयन किमेतदितिचिन्तयन् । वयामाज्ञाह्वयंगङ्गापथनी द्वेषयन्ति
 समुद्रमहियादिष्यापुणवात्रिपथगा नदी । मानुषभाषमाधित्य कस्माद्रोदितिचिह्न
 इत्येव चिन्तयित्वा च समीपमगमन्मुनि । गङ्गावाधिलपन्त्याश्च प्रह्वपुत्रस्तुता
 उवाचोर्जयिष्यन्धोऽसौ देवि' गङ्गे नमोऽस्तु ते ॥ ३६ ॥

नारदोऽहं महापुण्येकस्माद्रोदितिवाचनि । हिमाद्रिपुत्रीविख्यातदेवगन्धर्वसेवित
 धृता शिरसि क्षेत्रेन शिरेन परमेष्ठिना ॥ ३७ ॥

नारदस्वयं ध्रुवा दिव्यादघनर्दीतथा । अघलोक्ताविमानस्यं प्रप्युवाचमहामुक्ति

मयानारद मोहेन कृतोऽधर्मोजुगुप्सितः । जानन्त्या सुमहत्पापं सप्तपुत्रा हता मया
समुद्रेण वियोगस्तु संजातो ममदैवतः । भार्याजाता मनुष्यस्य पुत्राजाताहताश्चमे
ऋतो मया विलपितं मग्नयाशोकसागरं । कथ्यतां मम देवर्षे! येन पुण्या भवामि वै
इतितस्यावचः श्रुत्वानारदो मुनिसत्तमः । त्रिकालवेर्देशुद्भात्मा गङ्गां वचनमब्रवीत्

नारद उवाच

किं विस्मृतोजगद्वन्द्ये देवानां समयःशुभः । प्रतिज्ञातंत्वया देवि! वसूनांमोक्षकारणे
प्राप्तास्तेवसवोलोकान्प्रसादान्तवसुवते ! त्वयावतारितोदेवि! समुद्रःशान्तनुःस्मृतः
इतितस्यवचःश्रुत्वा नारदस्य महात्मनः । गङ्गात्रिपथगापुण्या प्रत्युवाचमहामुनिम्
मत्यमुक्तंत्वया ब्रह्मज्जातंसर्वमयाऽधुना । किन्तुयोनिर्यतोल्घ्ना मानुर्यातेनमोहिता
अवाद्मयाद्गीता भवन्तं शरणं गता । दीयतामुपदेशो मे कथ्यतां स्थानमुत्तमम् ॥

नारद उवाच

कं विस्मृतो जगद्वन्द्ये देवानां समयःकृतः । अपवादमयाद्गीतायदित्वंदेवि! पुण्यदे
मां पृच्छसि परं स्थानं शृणु त्वं वच्मि सुवते ॥ ५२ ॥

अवन्ती तु समाख्याता सप्तकल्पसनातनी ।

तस्यां सखी त्वदीया तु शिप्रा विप्रप्रिया सदा ॥ ५३ ॥

तस्यास्तीरेशुभंलिङ्गं दुर्द्धर्षेश्वरदक्षिणे । विद्यतेत्रिदशैः पूज्यं सर्वतीर्थैश्चसेवितम्
तस्य दर्शनमात्रेण कृतकृत्या भविष्यसि । तस्माद्गच्छमहापुण्येगङ्गे देवर्षिसेचिते
इत्युक्त्वा सा त्रिपथगा नारदेन महात्मना । गता तत्रमहापुण्या सखीं शिप्रां ददर्श ह
संग्लेपं चतदा कृत्वा लिङ्गं दृष्ट्वासुपावनम् । पूजयामास भावेन तत्रैवचच्चिरं स्थिता
अथ सूर्यसुता देवी यमुना पापनाशिनी । तत्रायातासुहाद्वैतत्रयत्र गङ्गा व्यवस्थिता
ददर्शदेवीतांगङ्गां ध्यायन्तीशङ्करं शिवम् । सापितत्रैवतिष्ठन्तीपूजयन्तीपरंशिवम्
अथ तेनैव कालेन प्राचीदेवी सरस्वती । समायाता सुगुप्ता च गङ्गायमुनयोर्जले ॥
एतस्मिन्नन्तरे देवि! शक्रं प्राह स नारदः । न दृश्यते प्रयागस्तु महाकालघनं गतः ॥
गङ्गायमुनयोर्मध्ये यत्र गुप्ता सरस्वती । प्रयागः स तु विज्ञेयः सर्वपापप्रणाशनः ॥

स साग्रत प्रयागस्तु महाकालधनोत्तम । केनापि कारणेनैव गतो न ज्ञायते प्रय
इति तस्यघच श्रत्यानरदस्य महात्मन । शरण सहिता सर्घे ह्यवन्तीतुसमाग

स्तुवन्तो विविधै स्तोत्रैर्गङ्गा त्रिपद्यगा शुभाम् ।

गङ्गे देवि! नमस्तुभ्य सवपापप्रणाशिनि ॥ ६५ ॥

घसुताजननी देवि! यमुना मोक्षदायिनि । त्रैलोक्यपावनीनित्य हरेण शिरसाधृ
सेविता बालखित्येभ्य वृष्णस्य परमा कला ।

यमुने! त्वा नमस्याम कालिन्दीं चरघाहिनीम् ॥ ६७ ॥

सुता त्व पाविनीदेवि! मात्तण्डस्यद्विषस्पते । शिप्रदेवि! नमस्तुभ्य ब्रह्मदेहोद्भि
प्राची त्वमव विख्याता पुण्यदेहा सरस्वती ।

या प्राची कौरवक्षेत्रे पुष्करे या महालये ॥

सा त्व शिप्रा प्रसिद्धा च सर्वपातकनाशिनी ॥ ६९ ॥

त्व दया सवज्जन्तूना त्व स्वर्गं शरणं नृणाम् ।

त्व माता सवज्जन्तूना त्व प्राची भुवि गीयस ॥ ७० ॥

बहुजन्मकलङ्काङ्कं वृषायादेहिनाभुवि । करोपिक्षालनं देवि सात्वत्रैलोक्यसंस्थि
भासा च सङ्गमो यस्तु स प्रयागो बुधै स्मृत ।

अत्रागत्य तु युष्माभि स्थापितं स्नापितोऽपुना ॥ ७२ ॥

सोऽद्यप्रभृति देवोऽयप्रयागेश्वरसञ्ज्ञक । त्रिषु लोकेषुविख्यात स्मरणात्पापनाश
अत्रागत्य प्रपश्यन्ति येप्रयागेश्वरं ततः । तेऽतार्या भविष्यन्ति सर्घपातक्यजिता

कुलं च तारितं तथा पैतृकं मातृकं तथा । गङ्गायास्त्रियुगं पुण्यं चतुर्वर्गफलप्रदम् ।
जायते नात्र सन्देहं प्रयागेश्वरदर्शनात् ॥ ७५ ॥

गङ्गाया च प्रयागे च दक्षदाहवने शुभे । नैमिषे पुष्करे चैव श्रीशैले च त्रिपुष्करे ।
त्र्यम्बके घातपापे च महेंद्रे भैरवे तथा । गोवर्षे च सुघर्णाख्ये रघाकपिलसङ्गमे ।

पतेया दशनेनैव या सिद्धिर्द्वादशाब्दिका । सालभ्या मासमात्रेण प्रयागेश्वरदर्शनात्
येपश्यन्ति घतुद्श्यामष्टम्या च विशेषतः । भतया च नियमकृत्वाप्रयागेश्वरसञ्ज्ञकम्

येषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि । भोगदं मोक्षदं लिङ्गं भविष्यति महीतले
कलास्तिस्रो भविष्यन्ति लिङ्गेऽस्मिन्मोक्षदे शुभे ।

गङ्गा च यमुना प्राची सर्वपातकनाशिनी ॥ ८१ ॥

एवमुक्त्वा स्तुता गङ्गा यमुना च सरस्वती ।

देवैः प्रणतिपूर्वेण गताः स्थानं स्वकं तदा ॥ ८२ ॥

देवाः प्रहृष्टाः शक्राद्याः प्रयागेश्वरसञ्ज्ञकम् ।

स्तुत्वा च विविधैः स्तोत्रैः पूजयित्वा दिवं गताः ॥ ८३ ॥

। ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । प्रयागेश्वरदेवस्य चन्द्रादित्येश्वरं शृणु
इति श्रीस्कान्दे महापुराणएकांशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये उमामहेश्वरसम्वादे प्रयागेश्वरमाहात्म्य-
वर्णननामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

द्विसप्ततितमोऽध्यायः

चन्द्रादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

द्विसप्ततीश्वरं विद्धि चन्द्रादित्येश्वरंप्रिये । यस्य दर्शनमात्रेण कृतकृत्यो नरो भवेत्
अवरेण पुरा देवि! निर्जिताः मङ्गरं सुराः । नष्टा रणं परित्यज्य प्राणत्राणपरायणाः

प्रस्तं च राहुणा दृष्ट्वा शशाङ्कं भयेचिह्नलम् ।

विनतायाः सुतो ज्येष्ठः प्रोक्तः सूर्येण सारथिः ॥ ३ ॥

महाऽरुण! रथं शीघ्रं यत्र युद्धं न विद्यते । श्रूयते चन्द्रसूर्योर्तौ दैत्यानां बलवत्तरो
राहुर्दंष्ट्राकरालस्तु स तृतीयो भयङ्करः । न ज्ञायते रणे चन्द्रो मृतो नष्टोऽथवापुनः
स न ज्ञायते शक्रः क मृतो वरुणो रणे । यमो न ज्ञायते कुत्र धनदस्य च का कथा

स साम्प्रत प्रयागस्तु महाकालघनोत्तमे । केतापि कारणेनैव गतो न ज्ञायते प्रथ
इति तस्यैव च धन्वानारदस्य महात्मन । शक्येण सहिता सर्वे ह्यवन्तीतुसमाना

स्तुवन्तो विविधै स्तोत्रैर्गङ्गा त्रिपथगां शुभाम् ।

गङ्गे देवि' नमस्तुभ्य सवपापप्रणाशिनि ॥ ६५ ॥

वसुनाज्जतती दवि' वसुना मोक्षदायिनि । त्रैलोक्यपावनानित्य हरेण शिरसाभू
सेयिता धालखिल्यश्च कृष्णस्य परमा कला ।

यमुने' त्वा नमस्याम कालिन्दीं धरवाहिनीम् ॥ ६७ ॥

सुता त्व पाचिनीदेवि' मात्तण्डम्यदिवस्पते । शिप्रेदेवि'नमस्तुभ्यप्रह्लादेहोद्भवैः
प्राची त्वमेव विख्याता पुण्यदेहा सरस्वती ।

या प्राची कौरवक्षेत्रे पुष्करे या महालये ॥

सा त्व शिप्रा प्रसिद्धा च सर्वपातकनाशिनी ॥ ६६ ॥

त्व दया सयजन्तूना त्व स्वर्गं शरणं नृणाम् ।

त्व माता सयजन्तूना त्व प्राची भुवि गीयसे ॥ ७० ॥

बहुजन्मकलङ्काङ्क दृष्ट्वायादेहिनांभुवि । करोपिक्षालन देवि सात्वत्रैलोक्यसंस्थि
आसा च सङ्गमो यस्तु स प्रयागो बुधै स्मृत ।

अत्रागत्य तु युष्माभि स्थापितं स्थापितोऽधुना ॥ ७२ ॥

सोऽद्यप्रभृति देवोऽयप्रयागेश्वरसङ्गक । त्रिपु लोकेषुविख्यात स्मरणात्पापनाश
अत्रागत्य प्रपश्यन्ति येप्रयागेश्वर तत । तेवृत्तार्था भविष्यन्ति सर्वपातकवर्जित

कुल च तारित तथा पैतृक मातृक तथा । गङ्गायास्त्रियुग पुण्य चतुर्वर्गफलप्रदम
जायते नात्र मन्देह प्रयागेश्वरदर्शनात् ॥ ७५ ॥

गङ्गाया च प्रयागे च द्वेषदाकवने शुभे । नैमित्ते पुष्करे चैव धीशैले च त्रिपुष्करे
व्यम्बके धीतपापे च महेंद्रे भैरवे तथा । गोवर्णे च सुषर्णास्थे रवाकपिलसङ्गमे

वतेषा दर्शनेनैव या सिद्धिर्द्वादशाब्दिका । सालभ्या मासमात्रेण प्रयागेश्वरदर्शना
येपश्यन्ति धतुर्दृश्यामष्टम्या च विशेषत । भवत्या च नियमं वृत्त्वाप्रयागेश्वरसङ्गक

किं कारणमिह प्राप्ती तद्द्रवूतां विगतज्वरी ॥ २४ ॥

नारायणेनैवमुक्तोप्रोचतुश्चन्द्रभास्करौ । समरे निर्जिता देवाः शम्बरेण दुरात्मना ॥

न ज्ञाताः क्व गतास्ते च आवां नष्टौ प्रयत्नतः ।

अरुणेन इहानीतो द्रष्टस्त्वं देव! देवतः ॥ २६ ॥

शम्बरेण जिता देवाः सद्य सर्वत्र दृश्यते । स्थले चैव जले चैव शम्बरः क्रूरपौरुषः

श्यतां त्रिदशेन्द्राणां पृष्ठतःशरवृष्टिभिः । चिच्छेदनरवर्माणिच्छत्राणिचधनूपिच

वर्माणि च विधित्राणि मुकुटानि महान्ति च ।

पृथूनि चापि घापानि चर्माणि विविधानि च ॥ २६ ॥

जाश्च मदसम्भिन्नकपोलाः कोटिशःसुराः । घाजिनश्चामरापीडा रत्नपर्याणभूषणाः

वेवुधाध्वस्तसन्नाहा विगजा विपदातिनः । विपदामाकराकारा वभूवसुरवाहिनी

ततो दैत्याधिपो मानी परिवृत्तो महारणात् ।

निर्जितारिर्महातेजा ज्वालावानिव पावकः ॥ ३२ ॥

बन्धमानोमुनिगणैः स्तूयमानो महर्षिभिः । आनन्दितोजयाशीर्षिः प्रवरदैत्यपुङ्गवैः

तत्र सर्वद्विसम्पूर्णमासनं हेमभूषणम् । अध्यतिष्ठत दैत्येन्द्रस्तत्र मङ्गलवेशमनि ॥

तत्रोपविष्टः शुशुभे दैत्यराजो महायशाः ॥ ३४ ॥

दिव्यचन्दनपुष्टाङ्गः सुरपुष्पसमुज्ज्वलः । मुकुटाकारजुष्टाङ्गः सितचामरवीजितः ॥

कृतोत्थितैस्तथा दैत्यैर्दैत्याधीशैरधिष्ठितः ॥ ३५ ॥

ऋतुभिर्मुक्तिमद्विश्च सेव्यमानो महाबलः । सर्वपुष्पोत्करयुतैर्नानाविहगनादिभिः ॥

तत्र श्रीस्तुलालोके तत्र लक्ष्मीनिर्गला । तत्र कान्तिर्द्युतिःशोभा शम्बरोयत्रदानघः

पवंसदैत्यनृपतिःसभृत्यस्तत्र मोदते । स्वयमिन्द्रस्तु सज्जातश्चन्द्रसूर्यौ कृतौस्वकी

तयोरिति वचः श्रुत्वा स देवः पुरुषोत्तमः ।

चिरं ध्यात्वा स्वमनसि तदाऽवोचदिदं प्रिये ॥ ३६ ॥

चन्द्रसूर्यौ मया ज्ञातं शम्बरस्य विचेष्टितम् ।

ब्रह्मणो घरदानेन भोक्तव्यं तपसः फलम् ॥ ४० ॥

एवमुक्तोऽरुणो रुग्णो रविणा रणमध्यत । रथं सम्प्रेत्यामास यत्र युद्धं न विद्मः

पतस्मिन्नन्तरे चन्द्रः समायातस्तु तत्क्षणात् ।

राहुग्रहगृहीताऽपि यत्र देवो दिवस्पतिः ॥ ८ ॥

सन्त्रस्तं स धिलोलाक्ष क्षणमात्रमचेतनः । यभूव सहसा चन्द्रोद्गृष्टादेवं दिवाक
शम्भरेण रणे रुद्धा रुद्राश्च भयचिद्रुताः । जग्मुर्दिशो दश मयादसुरेन्द्रविभोपिता
साध्या सर्वे भयत्रस्ता गता यत्र न दानवाः । तेषु भानेषु देवेषु हतशिष्येषु सर्वाः

व्यधमत्सर्वगात्राणि धर्माणि च जनक्षये ।

पलायमानदेवानामसुरो यलघच्छरैः ॥ १२ ॥

पृष्टनो निजघानाऽथ निदृत्ताश्च सहस्रशः । अहं नष्टशङ्कलेनैव व्यग्रोभूनेऽसुरे त
आसुर रूपमास्थाय प्राणत्राणपरायणः । शीघ्रं च गम्यते तावद्यावन्नायानि शम्भ
इत्युक्तं निशिनाथेन भयभीतेन पार्यति ॥ चन्द्रादित्यो क्षणात्प्रीतावरुणेन रणे न वै
यत्र देवो जगन्नाथो गरुडस्थो जनार्दनः । सुरसङ्घातमङ्केतकिन्नराकीर्णकन्दरे

मन्दरे सुरनारीणां नन्दने धरचन्दने । दृष्ट्वा तत्र जगन्नाथं शङ्खचक्रगदाधरम्
स्तुतिं तौ सकतुर्देषौ चन्द्रसूर्यौ यशस्विनि ॥ १७ ॥

नमो लोकत्रयाध्यक्ष! स्वप्रमाजितभास्कर !

नमो विष्णो! नमो जिष्णो! नमस्ते ऋटमान्तक ॥ १८ ॥

नमः सर्वक्रियाकत्र जगत्त्रात्र! च ते नमः । नमश्चक्रायुधाधृष्य! नमो दानवघातिने

नमः क्रमत्रयाक्रान्तब्रह्मलोक्यान्तर्हितोद्भव । नमः प्रचण्डदैत्येन्द्रकुलकाल! महाबल

नमो नाभिहृदोद्भूतपद्मगर्भमहाप्रभा ॥ जनिताशेषलोवेशधिरञ्जाय महाद्युने ॥२१॥

अमरारिचिनाशाय महासमरशालिने । नमस्ते विबुधार्धाश'शरणं भयं न प्रभो!

चन्द्रसूर्यकृत स्तोत्रं ध्रुव्या देवो जनार्दनः ।

आध्वास्य स्तुतिपूर्वेण प्राह देवो हाधोक्षत्रः ॥ २३ ॥

विष्णुषाच

स्वागतं चन्द्रसूर्यो मो भवन्तो स्तुतिमाजनी ।

किं कारणमिह प्राप्तौ तद्ग्रूतां विगतज्वरौ ॥ २४ ॥

नारायणेनैवमुक्तोप्रोचतुश्चन्द्रभास्करौ । समरे निर्जिता देवाः शम्बरेण दुरात्मना ॥

न ज्ञाताः क्व गतास्ते च आवां नष्टौ प्रयत्नतः ।

अरुणेन इहानीतौ दृष्टस्त्वं देव! देवतः ॥ २६ ॥

शम्बरेण जिता देवाः सद्य सर्वत्र दृश्यते । स्थले चैव जले चैव शम्बरः क्रूरपीरुपः

नश्यतां त्रिदशेन्द्राणां पृष्टतःशरवृष्टिभिः । चिच्छेदनखर्माणिच्छत्राणिधनूँपिच

धर्माणि च विधित्राणि मुकुटानि महान्ति च ।

पृथूनि चापि चापानि चर्माणि विविधानि च ॥ २६ ॥

।जाश्च मदसस्मिन्नकपोलाः कोटिशःसुराः । धाजिनश्चामरापीडा रत्नपर्याणभूषणाः

वेषुधाध्वस्तसन्नाहा विगजा विपदातिनः । विपदामाकराकारा बभूवसुरवाहिनी

ततो दैत्याधिपो मानी परिवृत्तो महारणात् ।

निर्जितारिर्महातेजा ज्वालावानिव पावकः ॥ ३२ ॥

अन्यमानोमुनिगर्णः स्तूयमानो महर्षिभिः । आनन्दितोजयाशीभिः प्रवरंदैत्यपुङ्गवैः

तत्र सर्वद्विसम्पूर्णमासनं हेमभूषणम् । अध्यतिष्ठत दैत्येन्द्रस्तत्र मङ्गलवेश्मनि ॥

तत्रोपविष्टः शुशुभे दैत्यराजो महायशाः ॥ ३४ ॥

दिव्यचन्दनपुष्टाङ्गः सुरपुष्पसमुज्ज्वलः । मुकुटाकारजुष्टाङ्गः सितचामरवीजितः ॥

मृनोत्थितैस्तथा दैत्यैर्दैत्यार्थाशैरधिष्टितः ॥ ३५ ॥

ऋतुभिर्मूर्त्तिमद्विश्च सेव्यमानो महाबलः । सर्वपुष्पात्करयुतैर्नानाविहगनादिभिः ॥

तत्र श्रीस्तुलालोके तत्र लक्ष्मीर्निरर्गला । तत्र कान्तिर्द्युतिःशोभा शम्बरोयत्रदानधः

एवंसदैत्यनृपतिःसभृत्यस्तत्र मोदते । स्वयमिन्द्रस्तु सज्जातश्चन्द्रसूर्यौ कृतौस्वकौ

तयोरिति वचः श्रुत्वा स देवः पुरुषोत्तमः ।

चिरं ध्यात्वा स्वमनसि तदाऽवोचदिदं प्रिये ! ॥ ३६ ॥

चन्द्रसूर्यौ मया ज्ञातं शम्बरस्य विचेष्टितम् ।

ब्रह्मणो घरदानेन भोक्तव्यं तपसः फलम् ॥ ४० ॥

शम्भराय पुरा क्षिप्त वज्र कुलिशपाणिना । हृदये निहित सोऽपि तथापिनमृतोऽऽ
गम्यता च मयाभ्रमी महाकालवनोत्तमे । चन्द्रसूर्योममादेशात्तत्रसिद्धिञ्चलप्य

तत्राऽनन्तो महाकालो लिङ्गरूपो महेश्वर ।

तस्य चोत्तरतो देश लिङ्ग कामप्रद शिष्यम् ॥ ४३ ॥

तस्य दर्शनमात्रेण कृतं हृ यो भविष्यद्य । तस्य उवालासमूहेन मरण शम्भरस्य
भविष्यति न सन्देहस्तस्मात्तत्रैव गम्यतम् ॥ ४४ ॥

इत्युक्तो वासुदेवेन चन्द्रसूर्यो यशस्विनि ।

सत्वर हृष्टरोमार्णो महाकालघन गतो ॥ ४५ ॥

तत्र दृष्ट्वा महाद्वय नजसो राशिमव्ययम् । स्तुतं त्रिविधिषु स्तोत्रै पूजितकुसुमैर्दु
पतस्मिन्नन्तरे चाणा लिङ्गमध्या समुत्थिता ।

आभ्यासयन्ती तमसाचन्द्रसूर्यो हिमात्मने ॥ ४७ ॥

इत स शम्भरो दैत्यो गतो तौ चन्द्रमास्करौ ।

दैत्याना निर्मितो दुष्णो पातालान्तरसन्धिना ॥ ४८ ॥

राहुकेन ग्रहान्न तु कृतो समयपूर्वको । स्थापित स्वपदे शको देवै सह न सत
स्व स्व स्थान गता सर्वे लोकपाला मुदा युता ।

कान्तिप्रतापसयुक्तो भव तौ भुवनत्रये ॥ ५० ॥

गगने ग्रहनक्षत्रै सहितौ विचरिष्यथ । पूर्ववत्पुण्यपापाना साक्षिभूतौ भविष्य
इत्युक्तौ चन्द्रसूर्यो तु तथा चाण्या धरातले ।

सन्तुष्टौ वृत्तकृत्यौ तु सञ्जातौ लिङ्गदशनात् ॥ ५२ ॥

एतस्मिन्नन्तरे देवा विमानस्था समागता । यत्रचन्द्रश्च सूर्यश्च महाकालघनेषु
झात्वाल्लिङ्गस्य माहात्म्य नाम श्रुत्वा समाहिता ।

सवित चन्द्रसूयाभ्या लिङ्ग तेजोमय परम् ॥ ५४ ॥

चन्द्रादित्येश्वर नाम कुर्याति यास्यति भूतल ।

लिङ्गन्यास्य समुद्येन उवालासङ्गेन शम्भर ॥

दग्धो भृत्यजनैः साद्रं चन्द्रसूर्यानुसेवनात् ॥ ५५ ॥

इत्युक्त्वा त्रिदशाः सर्वे समीपे सर्वतःस्थिताः ।

स्तुवन्तो विविधैः स्तोत्रैश्चन्द्रादित्येश्वरं शिवम् ॥ ५६ ॥

चन्द्रादित्यौ चतुर्वर्ण्यौ स्थितौ लिङ्गसमीपतः ।

आराधयन्ती देवेशं पदम्प्राप्तौ च पर्ववत् ॥ ५७ ॥

ये पश्यन्ति नरा भक्त्या चन्द्रादित्येश्वरं शिवम् ।

ते यान्ति सूर्यलोकं तु चन्द्रलोकं तथैव च ॥ ५८ ॥

विमानैःसूर्यसङ्काशैस्तथाचन्द्रप्रभैः शुभैः । यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च तावत्तेषां सुखम्भवेत् ।

चन्द्रसूर्यापरागे तु चन्द्रादित्येश्वरं शिवम् ।

ये पश्यन्ति नरा भक्त्या स्नात्वा शिप्राञ्च पावनीम् ॥ ६० ॥

तेषांकुलशतं यावत्पैतृकं मातृकं तथा । लोके चन्द्रस्यसूर्यस्य मोदतेशाश्वतीःसमाः ।

धमासोमसमायोगे ये पश्यन्ति प्रसङ्गतः ।

चन्द्रादित्येश्वरं देवं न ते यान्ति यमालयम् ॥ ६२ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभावःपापनाशनः । चन्द्रादित्येश्वरेशस्य श्रूयतां करभेश्वरम् ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये उमामहेश्वरसम्वादे चन्द्रादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

करभेदरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

त्रिसप्ततीश्वरं विद्धि करभेश घराजने । यस्य दर्शनमात्रेण कुर्यान्निर्णयं लभ्यते ॥
धीरखेतुरभूर्दीमानयोध्याया महीपति । विद्याधिनयसौभाग्यलाघण्यामृतपूरित
स सम्यक्पालयामास प्रजा पुत्रानिर्घोरसान् । भर्ताताजागतज्ञानपरिनिष्ठितमानस
अथैकस्मिन्दिने राजा जगाम गहनं घनम् । मृगानिहगजाकीर्णव्याघ्रसम्बरसङ्कुलम्
स तत्र विधिधान्वम्यान्निघ्नव्याघरपीरहा । मृगाश्च महिषाश्चैव घराहश्च सहस्रान्
लोडितं तद्वनं सर्वं पशुपक्षिमृगाकुलम् । रहितं श्वापदैर् मघैर् वृतं तेन महीभृता ॥

यदा न श्वापदास्तस्मिन् दृश्यन्ते गहने घने ।

तदा विद्धस्तु करभो बाणेनाऽऽनतपर्वणा ॥ ७ ॥

स चापि करभो देवि' बाणमादाय मत्वरन् ।

चिद्धोऽपि नि सृतोऽत्ययं राजस्तस्यैव पश्यत ।

स च राजा बला तूर्णं ससार करभमप्रति ॥ ८ ॥

ततो निघ्नस्थलश्चेव स षोडशोऽद्रवदाशुग । मुहूर्त्तेन ततो देवि' योजनानिबहुन्यपि
तत स राजा तारुण्यादीरसेन बलेन च । ससार बाणासनधृक्सखङ्ग सहयोनृप
ततो नदाश्रदीश्रैव पल्लवानि घनानि च । अतिक्रम्याति क्रम्य ससारैव घनेष्वप्य

स चापि करभो देवि' आसाद्यासाद्य त नृपम् ।

पुनरप्येति जवनो जघन महता तत ॥ १२ ॥

स तस्य बाणैवहुभि करभो विह्वलीकृत । पृष्टत पार्श्वतश्चैव पुनरभ्येति चान्तिकम्

पुनश्च जघमास्थाय पार्श्वे चाग्रे च दृश्यते ॥ १३ ॥

अथाऽरण्य महारीद्रं प्रविष्ट करभस्तदा ।

अन्तर्धानं जगामाऽऽशु स च राजा घनेऽविशत् ॥ १४ ॥

वेश्यचमहारण्यं तापसानामथाश्रमम् । आससादततोरजाश्रान्ताश्वोपाविशत्पुनः
कामुककरं दृष्ट्वा श्रमात् क्षुधितं तदा । समभ्येत्यर्पयस्तस्मै पूजां चक्रयथाविधि
पूजामृपिमिदं तां प्रतिगृह्ययथाविधि । अपृच्छत्तापसान्सर्वास्तपसोवृद्धिमुत्तमाम्
ने तस्य राज्ञो घघनं प्रतिगृह्य तपोधनाः ।

ऋषयो राजशार्दूलं पप्रच्छुस्तत्प्रयोजनम् ॥ १८ ॥

त भद्र! सुखार्थं न मम प्राप्तोऽसितपोवनम् । पदातिर्यद्धनिस्त्रिशोधन्वीवाणीनरेश्वर
तदिच्छामहे श्रोतुं कुतः प्राप्तोऽसिमानद ! । कस्मिन्कुलेष्वजातस्त्वं किनामा ब्रूहि पार्थिव
तः स राजा सर्वेभ्यो द्विजेभ्यः पुरुषर्षभः । आचख्यो तद्यथान्यायं कुलंगोत्रं घतत्वतः
स्वाकृणां कुले जातो वीरकेतुर्द्विजर्षभाः । चरामिमृगयूथानि निघ्नन्वाणैः सहस्रशः
लिन महता युक्तः सामात्यः सपरिच्छदः । यदा नलब्धो गहने मृगो घासूकरोऽपि वा
हिप्रश्चित्तलो वापि शशो वा शम्बरो वने । तद्रामे करभो विद्धो वाणेनानतपर्वणा

म प्रणष्टः क्षणेनैव स वाणो मम पश्यतः ।

तं द्रवन्तमनुप्राप्तो घनमेतद्यदृच्छया ॥ २५ ॥

भवत्सकाशं नष्टश्रीर्हताशः श्रमकशितः । भवतां विदितं सर्वं सर्वज्ञा हि तपोधनाः
भवन्तः सुमहाभागास्तस्मात्पृच्छामि संशयम् ॥ २६ ॥

कगतः करभो विद्धो मया वाणेन साम्प्रतम् । कत्राप्स्यामि सहसा ब्रूत तत्सु समाहिताः
ततस्तेषां समस्तानामृषीणामृपिसत्तमः । ऋषभो देवि! करभं स्मरन्निदमथाब्रवीत्
गतः स करभो भूप! महाकालवने शुभे । गच्छ त्वं च महाराज! महाकालवने शुभे ॥
यत्र देवो महादेवः कारभं रूपमास्थितः ।

विनोदार्थं च देवानां लिङ्गमूर्तिरभूत्पुरा ॥ ३० ॥

पश्चिमे क्षेत्रपालस्य कैलासस्य मर्हीपते । समीपे तस्य विघ्नेशो मोदकप्रियसञ्ज्ञकः
ब्रह्मणा पूजितो राजन्देवानामर्थसिद्धये । स च धर्मध्वजो राजा हैहयानां कुलोद्भवः
तुरगेण कदाचित्तु नीतो बदरिकाश्रमम् ।

प्रसिद्धं त्रिषु लोकेषु नरनाशयपाश्रमम् ॥ ३३ ॥

नत्र धीराजिनपर एषा विप्र इदरा ह । शरात्प्रपि राजेन्द्र ! न केन वि मम त्

दृष्टा च हसितो विप्रस्तन राजा प्रमादत ॥ ३४ ॥

यन्नादमसि मा दृष्टा तन्नादुष्टो मविष्यसि ।

रम्बाण लम्बदन्तश्च विम्बरो विहृताश्रति ॥ ३५ ॥

इयुक्त्स्तेन विप्रवशतोऽपिहृमन्तन । तं विप्र प्रार्थयामास स धनुषोऽन्नादि

ने म पागृतामूरं कदाधिदपिविद्यते । यत्रयक्त्स्वामाभ्यापध्यान्मुक्तिमवच्छेदि

यदा त्व करमो जातो विदो धै धीरकेतुना ।

अथाध्याधिपमूर्धन गमिष्यसि शराहत ॥ ३६ ॥

महाकालेन दिव्यनत्र त्व लिङ्गशानात् । गमिष्यसि परं स्थानयत्रद्वो महेश

स चेशवाङ्कणाभृता धारकतुमहाजल । लिङ्गेशनतो मूरं चक्रवर्तिन्चनाभ्यर्च

युक्ता नृपं मृगालं करमवमनागत । स त्ववाऽमिहतो मूरं वाणेनाननयवध

द्रश्यसि त्व विमानस्य विमुक्त लिङ्गशानात् ॥ ४१ ॥

इयुक्ता नृपतिस्तत्र श्लेषमण द्विजन तु ।

प्रातगाय त्वरायुक्ता महाकालघन शुभम् ॥ ४२ ॥

इदरा नत्र तद्विदुः पूजितं त्रिशं मग । पतस्मिन्नतरे घाणा धना तन महीभृत्

विमानस्यन या प्राक्तान्द्रेण मधुराङ्ग । आमाताज्जमापश्यविमानेवात्पुत्रशु

दशनादस्य लिङ्गस्य प्राता म पथ्यागति । चणाहताऽह वाणनननाऽह तथागतस्य

ममापमस्य लिङ्गस्य त्व म वत्सु परा यत ॥ ४३ ॥

इयुक्त्वा सतृप इविश्व ममघराश्रम । गतस्तु परम स्थानं त्रिव्यमव्ययमहान

ततो देवगणाधामिना क्वरमहाश्रम । यत्रगयमगाश्रवा सपिश्यावाभराणि

धन्यं न्द्रहस्मिभ्याश्च विमानर्द्धि ! सखिद्यता ।

धाङ्गमुमुक्षिनास्तत्र द्रष्टुं कर्तुं कर्मानसा ॥ ४४ ॥

द्विलाक्य करम मुक्त विमानस्य विराजितम् ।

लिङ्गदर्शनमात्रेण संस्तुतं विधिधैः स्तवैः ॥ ४६ ॥

बल्लजसमूहेन मुकुटेनोज्ज्वलत्विया । भासन्तं रविकोटीनां जगदानन्दकारकम्
तामचक्रुस्ततोदेवा दृष्ट्वा माहात्म्यमुत्तमम् । दर्शनादस्यलिङ्गस्यमुक्तोऽयंकरभोयतः

तस्मात्त्रिष्वपि लोकेषु विख्यातः करमेश्वरः ।

भविष्यति न सन्देहः पशुयोनिचिमोक्षकः ॥ ५२ ॥

इत्युक्त्वा त्रिदशाः सर्वे गताः स्वं श्रिष्यमुत्तमम् ।

अयोध्याधिपतिर्वीरो वीरकेतुः स्वमालयम् ।

समृद्धं निःसपत्नं च ततो राज्यं चकार सः ॥ ५३ ॥

यः पश्यतिनरोदेवि! करमेश्वरसञ्ज्ञकम् । सप्रयात्यक्षयाँल्लोकान्पूज्यमानोगणाधिपैः
यदा कालादिहायातो राजराजेश्वरो महान् ।

पृथिव्यामेकराट् भूत्वा क्रमान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ५५ ॥

नदुःखं जायतेतस्य व्याधिशोकभयं तथा । ये पश्यन्ति प्रसङ्गेन तल्लिङ्गं करमेश्वरम्
सर्वमेधेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् । तत्फलं त्वधिकं देवि ! करमेश्वरदर्शनात्
व्याधयो नोपजायन्ते दारिद्र्यं न कदाचन । ऐश्वर्यचातुल्यैर्नैपां जायते दर्शनात्सदा
पशुयोनिगता ये च पितरोऽदुःखितास्तु ये ।

तिष्ठन्ति चाश्वरे ते तु चिन्तयन्तः स्वगोत्रजम् ॥ ५६ ॥

आगमिष्यति नः पुत्रोनप्तावासन्तताविह । कदा पश्यति देवेशं करमेश्वरमीश्वरम् ॥

तेन दर्शनमात्रेण मुक्तिर्नो भविता ध्रुवम् ॥ ६० ॥

यो यमुद्दिश्य वै कामं दर्शनं तु करिष्यति ।

तस्य तज्जायते सर्वं मृतस्य परमा गतिः ॥ ६१ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । करमेशस्य देवस्य शृणुराजस्थलेश्वरम्

इतिश्रीस्कान्दे महापुराणएकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्य उमामहेश्वरसम्वादे करमेश्वरमाहात्म्य-

वर्णनं नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

चनु-सप्ततितमोऽध्यायः

राजस्थलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

धनु सप्ततिकं विद्धि शिव राजस्थलेऽश्वरम् । यस्यदर्शनमात्रेण सर्वपापं प्रमु-
चिष्णुक्लेशे पुरा कृत्से मन्वन्तरमुखप्रिये । अराजके महीपृष्ठे ब्रह्मा विन्तापरोऽ-
न मनुष्यैर्विना दद्यात् समर्थां लोकधारणे । क्षान्तेय उच्यते दद्यात् भजेतेर्षुष्टिमुत्त-

योग्या राजा प्रजापालः को भवेन्नरघोःसलः ।

सोऽपश्यद्य राजविम्बनस्यैतं विपुञ्जयम् ॥ ४ ॥

पृथ्वा सवगुणोत्कर्षं धर्मनिष्ठ महाप्रतम् ।

तमुवाचाऽथ दमोशो ब्रह्मा लोकविनामहः ॥ ५ ॥

ब्रह्मोवाच

विपुञ्जय' निबोध' धवन मम पुत्रकः । राजस्य न पादपती यस्य' अक्षयत्वेन ये
अत्र न तपसा ज्ञानं कृतवानेतं साम्प्रतम् । धर्मेण विजिता सर्वेष्वपि लोकान्तं
त्रियतामधुना लोकपालनं तु ममाह्वयः । यत्तं परोपकारो हि फलं देहस्य देहि
न धर्मस्माद्गताऽन्वोऽस्ति न चान्योऽर्थस्य साधकः ।

त्रिरयामिरपि भव उपकृत्य परस्य वै ॥ ६ ॥

माऽपकारेण भूतानामपि स्य हृदयेरता । समस्तं लोकधार्याद्यं मेधाशार्फारया
पृथ्वा समुद्रवसता प्रवर्धय प्रपाठ्य ॥ १० ॥

इत्युक्तं स तु राजनिश्चयतः पयतामने । प्रावाच प्रात्रलिभूत्वाप्यज्ञानगुरितु-
स्यमापतामला पृथ्वावपपापुर्षेवित्रिर्मिता । विनेपणल' होपाकृ'व्यास्यतिमे-
वपवपय मया पृथ्वापालनाया विनामहः । देहि मे मर्गां इयामपवर्तीसामहन्ता
मनुष्यलोकं विजयता सज'ऽ साऽप्रसाधती ।

स्वर्गच्युतानां देवानां निवासाथं प्रतिष्ठिता ॥ १४ ॥

मर्यादामनुवर्त्तयुर्यदि मे नाकवासिनः । अदत्ते चमया स्थाने न धासःकस्यचिद्भवेत्
अनेन विधिना पृथ्वीं पालयिष्याम्यहं प्रभो ! ॥ १५ ॥

ब्रह्मोवाच

अधिप्यत्येष तेकामोयस्त्वयोको नरोत्तम ! येकेषित्त्रिदशाः सन्तिमद्गौरववशेनते
तवादेशं करिष्यन्ति सदा त्वद्वशावर्त्तिनः ॥ १६ ॥

नाथेतिर्षं नाम भविष्यति चसुवत । इत्युक्त्वान्तर्दधे ब्रह्मा हंसयानंसमाम्बितः
अथ राजा प्रतिज्ञाय ब्रह्मणा भूमिपालनम् ।

पृथ्व्यामुद्धोपयामास प्रोवाच त्रिदिवाक्यमा ॥ १८ ॥

तांविहितः स्वर्गो मनुजानांभृतलम् । येचात्र कन्दरताः स्थले वाभूधरेषु च
स्थेतायान्तुनेदेवामनुजानामिर्यधरा । तच्छ्रुत्वाशोपितं तम्यराजोभयनिपीडिताः

त्रिदशा ब्रह्मणो वाक्याद्गौरवात्त्रिदिगंगताः ॥ २० ॥

प प्रजाः स नृपतिर्धर्मेणावध्र्यत्तदा । पुत्रवत्क्षेत्रे ह्युक्तेन हृदयेनातिनिर्वृताः ॥ २१

प्रजास्तत्सुखसम्बृद्धा जरामृत्युविचर्जिताः ।

पुत्रिणा धनधान्याढ्याः सर्वकामसमन्विताः ॥ २२ ॥

यौवनस्थाश्च निर्द्वन्द्वाः सततं धर्मसंश्रयाः ।

नासीत्पृथिव्यां शैलमनु स्थलो वा द्वीप एव च ॥ २३ ॥

ऋषपच्यापृथिवास्वादवद्भिःफलैर्युता । देवलोक इवार्माद्भूःसर्वकामगुणोज्ज्वला
वं व्रजति काले वं राज्ञि राज्यं प्रकुर्वति । महामर्षपगदेवाधिप्रकार्यार्थमुद्यताः ॥ २५

जानां बहुदुःखानि मुहुः कुर्वन्त्यनेकशः । अथानावृष्टिमकरोत्सुदीर्घांपाकशासनः
प्या संहियमाणेषु लोकेषु नृपसत्तमः । मेधो भूत्वा दिवं प्राप्य सुवृष्टिमकरोन्नृपः ॥

तेर्नैवाऽऽप्यायितो लोकः सुखा जातो यशस्विनि !

ततः काले तु कस्मिंश्चिदवर्षत्पाकशासनः ॥

सम्बर्त्तो वारिदो भूत्वा मेधान्वं चिन्यपातयत् ॥ २८ ॥

ततस्तुमाहोभूत्वात्पतिस्नामधारयत् । ततोऽनन्तरं प्रनष्टोऽभूत् सर्वतः पृथिवीतलं
 नयन्नात उपोद्दोषो नद्यपकिरवर्त्तत । लोकश्च व्याधिसङ्घुब्धस्तदाभूद्विपत्ति
 ततः स राज्ञात् दृष्ट्वा त्वमवद्व्यवाहन । सोऽधारय प्रना सर्वापन्नाश्चिदिर्घोष
 एतस्मिन्नन्तरे देवि' त्वया मादं सभागत । दर्शनार्थं स्वनगरीमह भूतगणैरुत्
 ततो देवगणा सर्वे मन्त्रिभ्रमहोरगा । मयश्चरभोग्ज्वा सिद्धविद्याधरोगा
 मूना प्रना पिशाचाश्चयेद्यान्ते गगनेवरा । शन्वात्सागराश्चेश्वरार्क्षारादिसिन्ध
 गद्गा च यमुना सिंधुधन्द्रभागा मग्म्यना । चमत्पर्वीर्धामरथा पुण्यागोदावरैर
 विपागा र्विका पुण्या शरयू कौांशकी तथा ।

गामना उत्पापा च राहुज श्व दृषदता ॥ ३' ॥

पारात्स्मृनिश्चउपवधानमदाशिवा । तापापयाष्णानिर्विग्ध्यासधान्तत्रसमागत
 पुष्करश्च प्रयागश्च प्रभासो नैमिषस्तथा । पृथुनाथोदिकश्चैव तथैवाद्मरकण्डक
 गङ्गाङ्गार कुशावर्तो विव्रको नालपवत । चाराहपवतश्चैव तार्थं कनकल तथा
 भृगुतुङ्ग मुकुशश्चाप्यज्ञगन्धश्च पावति । कालिञ्जर सन्देशरो रुद्रकोटिमहालय
 म्यानानिचममन्तानि पृषयान्यायनानि च । श्रेष्ठमहट्टो मलयोमस्त्रोगन्धमाद
 मुनया बालखिपाश्च ज्ञाश्चचार प्यच । एत चान्ये च च'थ समायाता मया स
 वनन्तर मया मरु म्यलाकार हृतस्तत ।

तस्मिन्स्थल स्थिता र्वि' उपविष्ट सर्वैरुत्त ॥

त्रियुक्ता भागरा पाश्र्वे चत्वारो लवणादय ॥ ४३ ॥

अथ याकुलनाशम सचरात्कारिपुञ्जय । स्वस्थलम्यद्य मादृष्टासमायातस्तुमाप्रि
 तजसा ब्रह्ममानोऽपि मनायेत धरानने ।

माताऽपि तोषयामास कोऽसिद्दव 'नमोऽस्तु त ॥ ५१ ॥

स्थलऽस्मिन्नुपराज्ञाहमयाप्युकविनोदत । चतुर्भगश्चतुर्मुत्तिश्चतुदासस्थितोदृष
 तनाह मयना दृष्टो घाडमये सचराचरे । अनन्तर स्तुनस्तेन मक्त्या परम्याग्निं
 प्रभावमनुल दृष्ट्वा मदाय व्यापक परम् । मक्त्या परमया देहि' स' च मा शरणगत

भूयः स्तुतोऽपि तेनाऽहं तुष्टो वै तस्य भूपतेः ।

तेनोक्तं यदि मे देव! तुष्टस्त्वं परमेश्वर ॥ ४६ ॥

भक्तिर्मे सुदृढाभूयास्त्वयि सर्वेश! शाश्वती । तुष्टोऽहं तेन वाक्येनपुनः प्रोक्तोमयानृप

एवं भविष्यतीत्युक्त्वा पुनर्मां ब्रूहि पार्थिव !

हृदि स्थितश्च ते कामःसर्वकालं भविष्यति ॥ ५१ ॥

अधृष्यः सर्वदेवानांसर्वदा सम्भविष्यसि । तेनाऽहं प्रार्थितो देविभूयोवरमनुत्तमम्

अतीघ राजते देव स्थलोऽयं तव सन्निधौ । मेरुरेव न सन्देहो घल्लभः सर्वदा तव

जस्थलेश्वरोऽसि त्वंविख्यातोभुवनत्रये । भविष्यसियथा देवतथात्वंकर्तुमहं सि

त्रागत्य च यो देवभक्त्यापरमया युतः । यात्रां करोतिभावेनपुराणोक्तविधानतः

तस्य त्वया प्रदातव्यं सर्वं मनसि चिन्तितम् ।

अणिमादिगुणाः सर्वे गुटिकासिद्धिरञ्जनम् ॥ ५६ ॥

खड्गं च पादुकां श्वेत्-जलवासं रसायनम् ।

राजस्थलेश्वरं यस्तु भक्त्या पश्यति मानवः ॥ ५७ ॥

शम्यां तु विशेषेण कृत्वानियमपूर्वकम् । देवानामपि देवत्वं सम्प्राप्नोति महेश्वरः

इजनीयस्तु त्रिदिव्यंयथा देवः पुरन्दरः । दृष्ट्वा राजस्थले देवं योऽत्रयात्रांकरिष्यति

तस्य श्रीर्धिजयश्चैवभवत्येव वरोमम । शत्रवः सङ्क्षयं यान्तु सम्पद्यन्तां मनोरथाः

वृद्धिर्भवतु वंशे च दर्शनात्तव शङ्कर ॥ सर्वेऽत्र देवास्तिष्ठन्तु मेरुत्रैवतिष्ठतु

तिष्ठन्तु सागराः सर्वे तव देव! समीपतः ॥ ६१ ॥

इत्युक्तोऽहं तदा तेन मया चोक्तं वरानने ॥ सुद्युम्नोनामभूपालोयदात्रैवागमिष्यति

पुत्रार्थं भार्यया साद्धं तदा दास्यामि चाञ्छितम् ।

तदा समुद्राश्चत्वारः स्थास्यन्ति सफलाः स्वयम् ॥ ६३ ॥

तस्याराधनतो भूपुत्रंदास्यामिशोभनम् । येचात्रमानवाराजन्यात्रांकुर्वन्तिभक्तितः

तेषां मनोरथावाप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥ ६४ ॥

राजा रिपुञ्जयो भक्त्या गणाधीशः कृतो मया ॥ ६५ ॥

एष ते कथितो देवि प्रभाव पापनाशन । राजस्यलेश्वरेशस्य श्रूयतां षडलेश्वर
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशातिसाहस्रपासहितायां पञ्चमऽवन्तावर्णने
 चतुरशातिलिङ्गनाहात्म्ये राजस्यलेश्वरमाहात्म्यवर्णननाम
 चतुःसप्ततितमोऽध्याय ॥ ४३ ॥

पञ्चसप्ततितमोऽध्याय

षडलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

पञ्चसप्ततिकं द्वा षडलेश्वरसऽष्टकम् । विद्धि पापहर इवि' दशनात्कामद वृषभ ।
 धनदम्य सधा इवि' मणिमद्रा यमूचह । इष्याममावस्तन्पुत्रा षडलोनाम कोष्ण
 रूपवान्सवदा कामा सदा मत्ता बलाधिक ।

कदाचि स गतो रम्या नलिनी धनदम्य च ॥ ३ ॥

रत्ययं कामसवार्यं गुणा रहसि निर्मिताम् । ददश कुसुमसङ्क्रान्ता धनयैद्र्यमूर्धित
 ता च धिद्रुमसङ्क्रामुक्तादामचिरानिताम् ।

सुरम्या धिद्रुमसङ्क्रामा म्वणपट्टनशोभिताम् ॥ ५ ॥

कुवेरमवनाभ्याशं षड्दमा धनदम्य च । आकाङ्क्ष रागराजन्य कुवेरम्य महाजन ।
 राजसै किजरेध्वव गुणा खड्गधरे सदा । ना दृष्ट्वा परमप्राप्तो यभूव षडलन्त
 प्रियया सहितो रम स्थाने गुण मनोहर । रम रमणकर्मणैरनङ्गन षशाहृत ।
 तत्र गुणा रण शूरा राजसधा रणकोविदा । रसन्ति शतसाहस्र सवायुधपरिच्छिन्ना
 न तु दृष्ट्वैव षडल मणिमद्रसुन प्रिये । मन्ये सम्पूरितमुख दिव्यचन्दनभूषित
 केतकागमननामर्दन्तर्दिव्यतरानतम् । युद्धार्थे यद्धनिस्त्रिशशक्तियुक्तमरिन्दमम् ।
 मायासहायमुनक्त पयदू च स्थित सदा ।

रत्यर्थमागतं ज्ञात्वा अन्योन्यमभिचुक्रुशुः ॥ १२ ॥

माचीरानेनमार्गेण सभायौ गन्तुमर्हसि । आक्रीडोऽयं कुत्रेरस्य धनदस्य महात्मनः
 देवा देवपयो यक्षा गन्धर्वाः किन्नरास्तथा । आमन्त्र्य यक्षप्रवरं विहरन्तिरमन्तिच
 नेह शक्यं विनादेशाद्विहृतुं क्रीडितुं चिरम् । भ्रात्रामात्येन सुहृदा केनापिचसुनेनच
 येनकेनचिदन्यायाइवमन्य धनेश्वरम् । विहारः क्रियते दर्पात्स विनश्येदसंशयम् ॥
 एवं स राक्षसर्वोरैर्चडलो विनिवारितः । मामैवमिति सक्रोधंभत्संयद्विः समन्ततः
 कदर्याकृत्य तु स तात्राक्षसान्भामविक्रमः । व्यगाहत महातेजास्ते सर्वतन्वचारयन्

गृहीत वधनीत निहन्ततेनं पियाम खादाम च वृत्तहीनम् ।

क्रुद्धा ब्रुवन्तो ह्यपतन्द्रुतं ते शस्त्राणि चोद्यम्य विवृत्तनेत्राः ॥ १६ ॥

ततः स गुप्तौ यमदण्डकल्पां महागदां काञ्चनपट्टनद्वाम् ।

प्रगृह्य तामभ्यपतत्तरस्त्रां ततोऽप्रवीत्तिष्ठत तिष्ठनेति ॥ २० ॥

ते तस्य वीर्यं च बलं च दृष्ट्वा विद्याबलं बाहुबलं तथैव ।

न शक्नुवन्तः सहितुं समेता हताः प्रवीराः सहना निवृत्ताः ॥ २१ ॥

विदार्यमाणास्तत एव तूर्णमाकाशमास्थाय विमृष्टसज्जाः ।

कैलासशृङ्गाण्यभिदुद्भुवुस्ते यक्षार्द्रिता रक्षपालाः प्रभशाः ॥ २२ ॥

स शक्रवद्भानवदैत्यसङ्घान्विक्रम्य जित्वा मद्रनामिततः ।

विगाह्य तां पुष्करिणीं समर्थः कामं स चिक्रीडति यक्षपुत्रः ॥ २३ ॥

ततस्तु ते रक्षपालाः समेत्य धनेश्वरं च वडलेन नुत्राः ।

यक्षस्य धैर्यं सुबलं च सङ्ख्ये यथावदान्धस्वरतीव भीताः ॥ २४ ॥

तेषां तु वचनं श्रुत्वा मणिमद्रां महायशाः । शशाप पुत्रं दयितं वडलं प्रभुकारणात्
 यस्मात्सा नलिनी रम्या सेविता वडलेन तु ।

दयिता धनदस्यापि यथा माता तथैव सा ॥ २६ ॥

तस्मात्पुत्रोमदीयस्तुसर्वभोगविचर्जितः।पङ्खन्धोवधिरोदीप्तःक्षयरोगमघाप्स्यति
 इतिशतस्तदाजातोवडलोभोगवर्जितः । पतितोभूतलेषैवतस्मिन्स्थानेगतोऽपिसन्

पीडित क्षयरोगेण न शशाक चिवेष्टितुम् ।

अन्धोऽथ घघिरो जातो गुहशापहतस्तदा ॥ २६ ॥

चिन्तयामास सहसा शापमत्यद्भुत महत् । शतोऽह केनसहसा जीवन्धोन्पतरु
 कथं शनोऽस्मिन्तानेन मणिमद्रेण घत्तम् । पुत्रो युवा च शूरश्च शत्रुपक्षप्रथक्
 धन्योऽसौ मणिमद्रेऽपि मत्तातो येन भूतले ।

प्रभुमक्त्या तिज पुत्र शतस्त्यक्तश्च तत्क्षणात् ॥ ३२ ॥

घडलेन पुन प्रोक्त धन्योऽह प्रभुकारणात् ।

उत्सवो निधन नाम भर्तुं पिण्डोपजाविनाम् ॥ ३३ ॥

अन्यायेन यथाकाम प्रारब्ध सञ्चितश्चिरम् ।

तेनाह शापना प्राप्नो यास्यामि नरक ध्रुपम् ॥ ३४ ॥

एव विलपन्तस्तस्य घडलम्य घरानने । आत्रगामतमुद्देश मणिमद्रे महाबल
 ददश पुत्र पडावन्घ क्षयरोगप्रपीडितम् ॥ ३५ ॥

नि भवसन्तसुदु खात्तविलपन्तपुन पुन । प्र युवाचसुतयक्षो मणिमद्रेऽतिदु शि
 मया कुपित्रा हा घत्स शतस्त्वं प्रभुकारणात् ॥ ३६ ॥

त्वयेय नलिनी रम्या धनदस्यातिवह्वमा । सेविता कामतप्तेन प्रथरा राक्षता हत
 तस्मात्पुत्रमयाशतो न मिथ्यासमधिष्यति । प्रभुर्वेध प्रभु स्वामीप्रभुर्माताप्रभु पि
 स्वाभ्यर्थे य प्रियाः प्राणान्परित्यजति सङ्गरे ।

स याति परम स्थान ब्रह्मलोक सनातनम् ॥ ३६ ॥

न मन्त्रसाध्य शापोऽय नापधनप्रतन च । नियमेन च दानेन तस्मान्महत्त्वन कुर्व
 मया ध्रुव शकलोके पुराण स्कन्दकीर्तितम् । ध्रुवतो नारदस्यैवदेवानासभिर्धौपु
 प्रभाषोवर्णितस्तन महाकालघनस्य च । क्षेत्रे ह्यस्मिन्महालिङ्गं स्वर्गद्वारस्यदर्शि
 विघ्नतन्याधिशमनरूपसौभाग्यदायकम् । तत्राहत्वाथ नेष्यामि विमानेनःशुगामिः

इ-पुत्र वा मणिमद्रेण समानीत सुतस्तदा ।

यत्र द्वाधिदेवोऽसौ स्वर्गद्वारस्य दक्षिणे ॥ ४४ ॥

दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य चक्षुष्मान् रूपवान्वली । सुपादःश्रुतिसंयुक्तस्तक्षणादभवत्तदा
 स्याः सुमहदाश्चर्यं मणिभद्रेण पार्वति ॥ कृतं नाम सुहृष्टेन स्वीयपुत्रस्य नामतः ॥

चक्षुष्मान्वडलो जातो लिङ्गस्याऽस्य प्रभावतः ॥ ४६ ॥

अथप्रभृति देवोऽयं वडलेश्वरसञ्ज्ञकः । भविष्यति त्रिलोकेषु विख्यातोनेत्रदायकः
 पूजयिष्यन्ति ये देवं वडलेश्वरसञ्ज्ञकम् । लिङ्गलोकेषु विख्यातंते प्राप्स्यन्ति मनोरथम्

दृष्टो हरति पापानि स्पृष्टो राज्यं प्रयच्छति ।

अर्चितो भक्तिभावेन मोक्षं दद्यान्न संशयः ॥ ४६ ॥

कार्तिके शुक्लपक्षस्य तिथिर्षे द्वादशी भवेत् ।

तस्यां ये पूजयिष्यन्ति वडलेश्वरसञ्ज्ञकम् ॥ ५० ॥

नं तैः सततं दत्तं ते यान्ति परमं पदम् । प्रयागे च प्रभासे च गङ्गासागरसङ्गमे ॥

पस्तप्तं भवेत्तैस्तु ते मुक्तानात्र संशयः । गर्भवासे न जायन्ते सर्वसौख्य समन्विताः

पाणपत्याभविष्यन्ति शङ्करस्य सदा प्रियाः । सौभाग्यरूपसम्पन्नाः पुत्रपौत्रौश्च संयुताः

जायन्ते मानवा लोके वडलेश्वरदर्शनात् ॥ ५३ ॥

गर्भवासे महाकष्टे यस्य घातो न रोचते । सोऽभ्यर्चयतु भावेन वडलेश्वरमीश्वरम्

न लिङ्गेन विना सिद्धिर्दुर्लभं परमम्पदम् ।

गतिर्न जायते स्वर्गं यावलिङ्गं तु नार्चयेत् ॥ ५५ ॥

लिङ्गार्चनविहीनानां सिद्धिश्चापि सुदुर्लभा । ममपुत्रेण संप्राप्तमीप्सितं लिङ्गतोयतः

इत्युक्तवामणिभद्रोऽपि सुतेन सहितोययौ । यत्र देवार्चनाध्यक्षः स्थानं स्वंपरमंगतः

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः ।

वडलेश्वरदेवस्य श्रूयतामरुणेश्वरम् ॥ ५८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये उमामहेश्वरसम्वादे वडलेश्वरमाहात्म्यवर्णनं

नामपञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

पट्सप्ततितमोऽध्यायः

अरुणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

पट्सप्ततितमं देवमरुणेश्वरसङ्गकम् । चिद्धि पापहरं देवि! दर्शनात्कामदं नृणां
पुरा देवयुगे देवि! प्रजापतिसुते शुभे । आस्तां भगिर्नयी रूपेण समुपेतेशुभेऽनघे
ते भार्ये कश्यपस्याऽऽस्ता कद्रुश्च विनता तथा ।

प्रादात्ताभ्यां वरं प्रीतः प्रजापतिसमः पतिः ॥ ३ ॥

कश्यपो धर्मपत्नीभ्यां मुदा परमया युतः । वरातिसर्गं ध्रुत्वैव कश्यपादुत्तमं तु
हर्षादभ्यधिकीप्रीतिं प्रापतु स्मवरस्त्रिवी । वरं कद्रुः सुनाम्नागान्सहस्रं तुल्यवर्चसं
द्वी पुत्रीं विनतां च वरे कद्रुपुत्राधिकीषले । ओजसानेजसाचेव विक्रमेणाधिकीवर्चं
तस्यै भर्ता वरं प्रादात्सहस्रसे पुत्रकोत्तमौ ।

एवमस्त्विति तां चाह कश्यपो विनतां तदा ॥ ७ ॥

यथा च प्रार्थितं लब्ध्वा वरं तुष्टाऽभवत्तदा ।

कृतकृत्या तु विनता लब्ध्वा धीर्याधिकीं सुतौ ॥ ८ ॥

कद्रुश्च लब्ध्वा पुत्राणां सहस्रं तुल्यतेजसाम् ।

धार्यो गर्भो प्रयत्नेन इत्युक्त्वा स महातपाः ॥ ९ ॥

ते भार्ये वरसहृष्टे कश्यपो वनमाविशत् । कालेन महता कद्रुर्नागानां सा शतीर्दश ।
जनयामास चार्बङ्गी द्वे चाण्डे विनतां तदा ॥ १० ॥

तयोरण्डानि निश्चु प्रहृष्टाः परिचारिकाः । स्रोपस्वेदेषु भाण्डेषु पञ्चवर्षशतानि च
तत्र पञ्चशते काले कद्रुपुत्रा विनिर्गताः ।

अण्डाभ्यां विनितायास्तु मिथुनं न द्यदृश्यत ॥ १२ ॥

तत्र पुत्रार्थिनी देवी प्रीडिता सा तपस्विनी ।

अण्डं विभेदं चिनता तत्र पुत्रं ददर्श ह ॥ १३ ॥

पूर्वार्द्धकायसम्पन्नमितरेणाप्रकाशितम् । स पुत्रो रोपसंरुध्रःशशापैनामितिश्रुतम्
योऽहमेवं कृतो मातस्त्वया लोभपरीतया । शरीरेणासमग्रेण तस्माद्दासीमविष्यसि
पञ्चवर्षशतान्यस्या यया विस्पद्धंसेसदा । एष तेभ्रसुतोमातर्दास्यार्द्धमोक्षयिष्यति

यद्येनमपि मातस्त्वं मामिवाण्डविभेदनात् ।

न करिष्यस्यनङ्गं वा पुत्रं चाऽतितरस्विनम् ॥ १७ ॥

प्रतिपालयितव्यस्ते जन्मकालोऽस्य धीरया ।

विशिष्टवल्मीप्सन्त्या पञ्चवर्षशतान्यतः ॥ १८ ॥

एवंशप्त्वाततोदेवि! चिनतां मातरंस्वकम् । अरुणो विललापाथवाप्पशोकपरिप्लुतः
हाहामया नृशंसेनमाता स्वजननास्वका । शताविनापराधेन कथं यास्यामिसद्गतिम्

माता देहारणिः पुंसां माता दुःखसहा परा ॥ २० ॥

गर्भक्लेशेपरंदुःखमाता जानातियादृशम् । वात्सल्यं चाधिकं मातुर्दृश्यतेनतुपंतुकम्
गुरुणामेव सर्वेषां माता गुरुतरास्मृता । एकस्यापिसुतस्यैव न दृष्टानिष्कृतिःश्रुतौ
यदि पिण्डप्रदानं तुगयायां कुरुतेसुतः । गते पितरिपञ्चत्वं माता पुत्रस्य निवृत्तिः

न च मातृविहीनस्य ममत्वं कुरुते पिता ॥ २३ ॥

विकलोमातृहीनस्तुपुत्रोहि प्रोच्यतेतदा । यदास वृद्धो भवति तदाभवतिदुःखितः
तदा शून्यं जगत्सर्वं यदा माता चियुज्यते ॥ २४ ॥

सोऽहं पापसमाचारो जातो मातृविर्हिसकः ।

मरिष्यामि न सन्देहः साधयित्वा हुताशनम् ॥ २५ ॥

जातोऽहं विकलाङ्गस्तु प्राक्कृतेनैव कर्मणा ।

न माता कारणं यस्मात्स्वकीयं कर्म भुज्यते ॥ २६ ॥

एवंविलपतस्तस्य कश्यपस्य सुतस्यच । अरुणस्य विशालाक्षि!नारदः समुपागतः
इष्टाऽरुणं सुदुःखान्तं विलपन्तं पुनः पुनः । प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा नारदः प्रहसन्निव
अरुणोऽयमहो रीति कश्यपस्यात्मसम्भवः ।

विनताया सुतो ज्येष्ठ सम्भूतस्तपसा निधि ॥ २६ ॥

उत्पादितोऽयमल्पाहैर्द्धकायो महाबल ।
 प्नमाभ्यासयिष्यामिविनतागभसम्भ
 मोहेन विलपन्तं च धेयो मे भविता ध्रुवम् ॥ ३० ॥

इति सञ्चित्य मनसिवाक्यमध्वमृतोपमै ।
 प्रत्युपाचारुण तत्र नारदो द्विजसा
 तात कश्यपदायाद् विनतागभसम्भव ।
 तेजोराशं दुराध्वं सन्ताप मा वृथा वृ
 भापिनोऽर्था भ्रान्तीहृदु खस्यधसुखम्यध ।
 यत्पयाविनता शताम्हस्यदेवनिर्मि
 यदिनेऽस्तिवृणाघित्तेशमाऽऽत्मजननीत्वया ।
 तदागच्छममादेशान्महाकालधनशु
 उत्तरे देवदेवम्य यात्रशम्य च पुण्यदम् ।
 विद्यत त्रिदशै पूज्यं सद्यदासद्यदशि
 अरण्यत्वेयमुक्तस्तु नारदेन महात्मना ।
 आजगाम क्षणार्द्धेन महाकालधन शुभा
 ददश तत्र तद्भिद्ग तेज कूटोपम शुभम् ।
 पूजयामास विधिवत्पुष्पभांसमनि
 लिङ्गेनोक्तोऽरुणो देवि सारथ्यं कुरु सद्यदा ।

सूरस्य भ्रमतस्तस्य त्वत्तुल्यो नास्ति सारथि ॥ ३८ ॥

मयादत्त तुसामर्थ्यं सूर्यस्यपुरत सदा ।
 उदयस्तेऽरुणप्राग्वै पश्चात्सूर्यउदेष्य
 त्यश्राग्नात्रिषु लोकेषुष्यातोऽहमरणेश्वर ।
 भविष्यामि न सदेहोवृणामर्थप्रदाय
 ये मां पश्यन्ति सततं त्वन्नाम्ना चारुणेश्वरम् ।

ते यास्यन्ति पर स्थानं दाहप्रलयवर्जितम् ॥ ४१ ॥

मोदिर्ध्यातकुलं साद्धं पितृमातृसमुद्भवै ।
 कल्पकोटिसहस्रं तुयेपश्यन्तिसमाहि
 नदु ख जायते तेषायेपश्यन्ति रवेर्दिने ।
 ससारसागरोत्थं वै याचदिन्द्राश्चतुर्दश
 य पश्यति चतुर्दश्या वृष्णायामरुणेश्वरम् ॥ ४४ ॥

स नेष्यति पितृस्वर्गोत्तरकस्थानसशय ।
 सहक्रान्तोरविचारैश्चय पश्येदरुणेश्व
 शुण्डीरस्वामिनो यात्रा वृता तेन न सशय ॥ ४५ ॥

इत्युक्तस्तेन लिङ्गं विनतानन्दनस्तदा ।
 आगतं कृतकृत्यात्मायत्र देवोद्विचरुर्षा
 अस्य लिङ्गस्य माहात्म्यात्कश्यपस्याऽऽत्मसम्भव ।

अरुणो वृश्यते व्योम्नि सूर्यस्य पुरत सदा ॥ ४७ ॥

एषते कथितो देवि! प्रभावःपापनाशनः । अरुणेश्वरदेवस्य पुष्पदन्तेश्वरं शृणु ॥४८
इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुरशातिलिङ्गमाहात्म्येऽरुणेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम
षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

पुष्पदन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

सप्तसप्ततिकं देवि! पुष्पदन्तेश्वरं शृणु । यस्य दर्शनमात्रेण गर्भवासो न जायते ॥ १
शिनिर्नामद्विजोदेवि! सचापुत्रोऽभवत्पुरा । पुत्रार्थं त्रिन्तयामास सतपांसिब्रह्मनि ह
षायुमक्षोभुभक्षश्च निराहारोर्ध्वबाहुकः ।

शाकमूलफलाहारः पर्णाशयेकद्वि पर्णभुक् ॥ ३ ॥

षषमार्दीनि चान्यानि तपांसि श्रेयसेपरम । एतेषां तपसां मध्ये तप एकं समाश्रये
परं विघ्नोपशान्त्यर्थतोपश्रित्येऽहर्माश्वरम् । एवं सञ्चिन्त्यमनसा ऊर्ध्वबाह्वर्ध्वपादकः

ध्याभ्यां न स दुरामाद्यो नापराधो भविष्यति ॥ ५ ॥

तथाचकार स मुनिवर्षाणां द्वादशैव हि । तपस्यन्तं घृतं दृष्ट्वा नियमे परमे स्थितम्
पिण्णोहं त्वया देवि! मन्दरे चारुकन्दरे । कगोत्येष तपः क्रूरं पुत्रहेतोर्मुनिमंढान् ॥

तेजसा दीपयञ्जैलं शोषयन्सलिलाशयान् । तपसादुष्करेणैव क्षुभितानाकवासिनः

व्यालेन्द्रा व्याकुर्लाभृता लुलिताश्चाऽवलेश्वराः ।

मुनयो विस्मृतिं प्राप्ताः कम्पेते चापि रोदसी ॥ ६ ॥

अयोनिजः शिनिर्विप्रः पुत्रमिच्छत्ययोनिजम् ।

त्वं योनिर्गुणसद्गानां त्वं योनिस्त्रपसामपि ॥ १० ॥

एव तपस्त्वंपरधाम शिबिचन्द्रार्कलोचन । सर्वेश्वर सुतोऽर्भीष्ट किं विप्रायदीयते
सुरासुरगुरोर्किं पुत्रमस्मीं प्रयच्छसि । तपसा क्षीणदोषस्य ब्रह्मत्वेभाषितात्मनः

शिने पुत्रप्रदान एव कुरु ब्रह्मघनाच्छिव ।

तपसा दुष्करणेव गाढं कृणो महामुनि ॥ १३ ॥

तेजासि उद्योतियामैव महता च विधिस्थित ।

अहरत्तेजसा ह्येन तमासीथ दिधाकर ॥ १४ ॥

एतद्वत्स्य च देवेश ध्येयं कस्मात्परिधम । उदितेऽर्कतमासीह न भवन्तिश्चदाचन
एतत्परस्य न देवेश युक्ता दुःखविभीषिका । इत्यहं प्रार्थितो द्वि त्वयापर्वतपुत्रिके
विप्रार्थमनुकम्पाथं पुत्रार्थं चविशेषत । आकारिता मया देवि गणास्त्वद्गौरवेणतु
रद्राश्च हरमत्वाश्चकृष्माण्डागानेशरा । रोमरीद्रामहानीला शिखावन्त सकोकिला

अन्ये च विविधाकारा बालास्या हरिपिङ्गला ।

जटाजूटधराश्चिप्रा र्थीयिनश्चरुवारिण ॥ १६ ॥

नीलश्रीषा वृष्णमुखा पिङ्गधीतजटासटा ।

उपरोऽङ्गिण्डमहाकालोलाङ्गुलिश्च महेश्वर ॥ २० ॥

घण्टाकर्णो विशाखश्चपरिशोभागणाश्च ये । वृषारुढा कामतुटया कामरूपबलास्तथा
शूलबन्धुधरा सर्वेश्वेतुल्यपराजमा । ममादेशात्समायाता वृताञ्जलिपुटा स्थिता
स्तुवन्तो विचिधं स्तोत्रैरुचुरेव समाहिता ।

किं क्तव्यमिहास्माभिरादशो दीयता प्रभो ॥ २३ ॥

गणाना वचन श्रुत्वा हातवा भक्तिं च तादृशीम् ।

महातप प्रभावोऽयं शिनिविप्रस्य कीर्तित ॥ २४ ॥

पुत्रार्थं तप्यतितप शिनिब्राह्मणमत्तम । ब्रह्माकात्कोनुविप्रस्य, पुत्रत्वंसम्प्रदास्यति
तस्याऽहं सम्प्रदास्यामि सर्वान्कामान्यद्येप्सितान् ।

अमर चाजरं पुत्र मुनिर्वाञ्छति साम्प्रतम् ॥ २६ ॥

मद्भक्तस्य न सङ्कल्पो मिथ्याभवितुमर्हति ॥ २७ ॥

मदीयंघचनंश्रुत्वा सर्वेकम्पितकन्धराः । सर्वे चावाङ्मुखाजाताःसर्वेध्यानपरायणाः
न कश्चिद्वापतेकिञ्चिन्न कश्चिद्वीक्षते तदा । अथोक्तं पुष्पदन्तेनरभसान्मानितेन तु
मम घित्तमविज्ञाय गणानामनुकम्पया । न यास्यन्तिगणादेवत्वांविहायमहातलम्

इह स्थास्यन्ति सततं त्वत्समीपे न संशयः ।

कथं योनिं प्रयास्यन्ति सम्प्राप्य मुदमुत्तमाम् ॥ ३१ ॥

हीनां रजोऽधिकां दीनां तमोबहुलधारिणीम् ।

कथं स्वर्गं परित्यज्य यास्यामो नरकं परम् ॥ ३२ ॥

शुचन्नेवं भ्रमेणैव भाव्यर्थेन प्रणोदितः । उक्तोमया विशालाक्षिपुष्पदन्तोगणाग्रणीः
पत त्वं मानुपेलोकेयन्मान्मेविप्रियं कृतम् । शप्तचातंपुष्पदन्तं तु वीरकःप्रेरितोमया
विप्रस्यपुत्रतांतूर्णंपुत्रगच्छममाज्ञया । तनन्नेसंप्रदान्यामिसर्वान्कामान्यथेप्सितान्
इत्युक्तोवीरकोदेविगतोविप्रस्यपुत्रताम् । पुष्पदन्तोऽपि करुणं विललापसुदुःखितः

पश्चात्तापेन संयुक्तो निःश्वस्य च पुनः पुनः ।

अहो तत्सफलं जन्म यदाज्ञाक्रियते नरैः ॥ ३७ ॥

प्रभूणामेकचितेन ते भृत्या दुर्लभाः स्मृताः । तेषामर्थश्चधर्मश्चकुलं चैवचतारितम्
प्रसन्नास्त्रिदशान्तेषां प्रभुभक्ताश्चये नराः । सेवाप्रमोहि गहनोद्योगिनामपि दुष्करः
न ज्ञेयः केन तत्त्वेन दुराराध्यःप्रभुर्भवेन । एकेनाप्यपराधेन प्रकोपं कुरुते प्रभुः ॥४०॥

विनश्यन्त्युपकाराणि तन्मात्सेवा सुदुष्करा ।

स्वामी सर्पश्च वह्निश्च तप्तभावं व्रजन्ति हि ॥ ४१ ॥

तस्माद्यत्नेन संसेव्या आत्मरक्षणतत्परैः । तसोऽहंभूमौ निपतितःप्रभोरादेशभञ्जकः
कांस्तु लोकाङ्गमिष्यामि कलुषीभ्रूणहा इव ।

एवं विलप्य बहुशो मामेव शरणं गतः ।

उवाच दीनया वाचा प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ ४३ ॥

दीनोऽस्मि ह्यनहीनोऽस्मि प्रणतोऽस्मि च शङ्कर !

कुरु प्रसादं देवेश! अपराध क्षमस्व मे ॥ ४४ ॥

नहि निर्वहण यान्ति प्रभूणामाश्रिता यत्र । प्रसीद् देवदेवेश! दीनस्य कृपणस्य च
अपि कीटपतङ्गत्य गच्छेयतव शासनात् । मकोऽह सवदा देव! पुत्रत्वेहि प्रतिष्ठित
इति तस्य पच ध्रुत्वा पुष्पदन्तस्यपावति । ममत्वेन तदा देवि प्रोक्तमित्यवयावच
गच्छ पुत्र ममादेशान्महाकालघन शुभम् ।

लिङ्गमाराधय क्षिप्र तत्त्वज्ञाना भविष्यति ॥ ४८ ॥

कीर्त्तिस्ने भयिता पुत्रयावदाभूतमम्लघम् । इत्युक्त्वे तु त्वया देवि मयाप्युत्तरानने
न मे मिथ्या पच पुत्र! भविष्यतिकथञ्चन । दशनादेवलिङ्गस्य ममाभीष्टो भविष्यति
विमाने पुष्पपादे तु समाकूटो भविष्यति ।

पुष्पै सम्पूज्यमानस्तु पदं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ५१ ॥

गणै साङ्गमया चैव मुदितो विचरिष्यसि । ममापि नरतिवत्स भविष्यति त्वया चिना
अह तत्रागमिष्यामि महाकाण्ठघने शुभे । तुष्टोऽह सचदा वत्सगणानामप्रणी कृत
अतया शुद्धया भक्त्या लोकानामुपकारक ।

भविष्यसि न सन्देहस्तस्मिन्क्षेत्रे गतो ध्रुवम् ॥ ५४ ॥

इत्युक्तो हि मया देवि पुष्पदन्तो गण प्रणी । मानीममाश्रयामीनी महाकालघने शुभम्
लिङ्गमाराज्यामास दुर्वासेशादधोत्तरं । लिङ्गनोक्तस्तु सहसा तुष्टोऽह गणसत्तमं
त्वज्ञाना रयातिमप्यामि प्रसादस्ने वृतोऽधुना ॥ ५६ ॥

स्तस्मिन्नन्तरे देवि! त्वया साङ्गमह गत । शकाद्येत्त्रिंशौ साङ्गणैर्नानाविधैस्तथा
ह्यस्तु पुष्पदन्तोऽपि पुष्पपट्टासने शुभे ।

पुष्पै प्रकीयमाणोऽपि पुन प्राप्तो ममाऽऽन्तिकम् ॥ ५८ ॥

मया सश्लेषित स्नेहादुत्सङ्गेऽप्यधिरोपित ।

स्थान दत्त विशालाक्षि! इदमुक्त मया तदा ५९ ॥

येवश्चरन्ति नरालिङ्गत्वयासूजितभुवि । तेयास्वन्ति पुष्पकेण त्रीडन्तो वै त्रिविष्टपम्
गणाध्यक्षा भविष्यन्ति सबकामैरलङ्कृता । ममलोकगणाध्यक्षा यावदिन्द्राश्चतुर्दश

दर्शनात्क्षीयते पापमैहिकं पूर्वकं तथा । ततः प्रसादान्मे सर्वं ज्ञानं सम्यग्भविष्यति
यः पूजयेच्चतुर्दश्यामष्टम्यां सोमवासरे । अमरैः सहसंहृष्टो मोदते दिवि सर्वदा ॥
पैतृकैर्मातृकैः सार्द्धं कुलैस्तु सप्तभिर्युतः । नवदेत्केनचित्सार्द्धं नरायः प्रातरुत्थितः
पुष्पदन्तेश्वरं दृष्ट्वा सोऽश्वमेधफलं लभेत् । मुच्यते पातकाद्यैश्च यः शाक्ये नापि पश्यति
नतस्य सन्ततिच्छेदोयः पश्यति दिनेदिने । नियमेन गणाध्यक्षजायते ब्रह्मणो दिनम्
ऐश्वर्यं सप्तलोकेषु भुक्त्वा भोगान्यथाक्रमम् ।

पृथिव्यामेकराड्भूत्वा ममाङ्गे सम्भविष्यति ॥ ६७ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । पुष्पदन्तेश्वरेशस्य अविमुक्तेश्वरं शृणु ॥
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्य उमापहेश्वरसम्वादे पुष्पदन्तेश्वरमाहात्म्य-
वर्णनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

अविमुक्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

अष्टसप्ततिकं विद्धि अविमुक्तेश्वरं प्रिये । यस्य दर्शनमात्रेण तीर्थयात्राफलं लभेत् ॥
शाकले नगरे देवि! चित्रसेनोमहीपतिः । बभूव भुवि विख्यातोरूपवान्मन्मथाधिकः
तस्य चन्द्रप्रभा भार्या प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।

पतिव्रता धर्मशीला रूपयीवनशालिनी ॥ ३ ॥

अपुत्रस्यापि नृपतेः पुत्रीजाता मनोरमा । तस्या नाम तदा चक्रे पितापार्थिवसत्तमः
सर्वलक्षणसम्पन्ना कन्या लावण्यवत्पि ।
सापि जातिस्मरा देवि! सस्मर च पुरातनम् ॥ ५ ॥

वैराग्याद्ब्रह्मचर्यं च घवारतनुमध्यमा । कदाचिर्गोचरं प्रमासाव पूषा नृपेव वै ।
उत्सदे च निजे वृन्वा मूर्ध्निवध्रायहर्षितः । पुत्रि प्रदानकालस्ने कस्मैदेयापरपव
नराय नगुवाय सम्मताय द्वित्राय वा । वृद्धाय बहुभार्यापधार्मीणाय च पुत्रिये ।

हर्षेण चावृता राजा पुन पप्रच्छ ता सुताम् ॥ ८ ॥

पृष्टा च सा यदा देवी न चोवाचनृपपति । अधोमुखा चमञ्जाना पुन शोकावृतेऽपु
यदि मद्भवत पुत्रि' प्रतिप्राति न भ्याग्रतम् । वरपम्बेच्छयापुत्रि'कुरुतर्हि स्वयंवरम्
इयुक्त्वा सा नपनिता पित्रा प्रोक्ता पुन पुन ।

एतद् सा वै कृत्वा श्रुत्वा तां कुत्सिता गतिम् ॥ ११ ॥

उत्तम चाऽन्विहानेन पुन श्वामाक्षमुञ्जति । प्रहर्षेण पुन श्चिरं प्राप्य वाप्यनमुञ्जति
नानवम्यागता दृष्ट्वापुर्वामुम्भन्तगताम् । विमैतदिति मूपालोप्रसिता किं प्रहेषवै
भूतन वा पिशाचेन च सुता लक्ष्मैर्युता ।

इति चिन्तापरा राजा यदा ज्ञातो यगन्विधिनि ॥ १४ ॥

तदाप्रकम्बिता वृषाणा तान विद्वान् भव । नहप्रस्ता प्रहेषेह न भूतेन न रक्षसा
न पिशाचेन यभय तत्र कन्यादर्हापन । जगन्निस्तराऽऽमुष्यध्याभूयता ममजन्म च
प्रणयानिय पुने विप्राहरम्बेवभावभूवड । मयाऽहदुमगाजाततस्यविप्रस्यपार्थिव
रूपर्षीवनमदरा तस्य तां विप्राविमो । सदाविद्वेषसंयुक्तो मयि निःपुरजल्पक
नान्यस्य कस्यचिद्दृष्टा सुतवा मा पृथिवीपते ।

पापिप्रहणकाल न प्रतै पापर्विलोकिता ॥ १६ ॥

अहमृडा कुलानेन द्विजेतानिगुणत च । स चावलोकितो विप्रो प्रहे पुष्यैर्नराधिप
नेन न बहुभा रावत्र चाऽह तस्यवद्गभा । स मदाधारमयुक्तो वेदाध्ययनतत्पर
नान्यत्र कुस्न भाव वद्वेषपत्रनेन्धित । तनाऽड कोषसयुक्ता घर्षीकरदलमृटा ।

अपृच्छ प्रमत्तान् याम्यका पतिमि किल ॥ २२ ॥

नाभिरुक्ता ह्यड भूप वश्यो मर्ता यधिष्यति ।

अस्याक प्रत्ययो ज्ञातस्तस्यास्त्व कतुमर्हसि ॥ २३ ॥

भेषजैर्विविधैश्चूर्णैर्मन्त्रैर्मोहकरैः परैः । तैस्तैस्तु कृतलेपोऽपि भवितादासवत्पतिः
ततोऽहंत्वरिता गत्वातासां वाक्येन भूपते ! चूर्णं मन्त्रंगृहीत्वाच प्राप्ताभर्तृगृहंपुनः
प्रदोषे पयसायुक्तचूर्णोभर्तृरियोजितः । ग्रीवायांचमयामन्त्रोन्यस्तःसर्वाङ्गसन्धिषु

यदा पीतश्च चूर्णस्तु मन्त्रेणातीवगुण्ठितः ।

वशगस्तत्क्षणाज्जातो मन्त्रचूर्णप्रभावतः ॥ २७ ॥

द्वारदेशे स्थितः क्रन्दन्दासोऽस्मि तव शोभने !।

त्राहि मां शरणं प्राप्तं त्वद्दशोऽहं च शोभने ! ॥ २८ ॥

तत्तस्य रुदितं ज्ञात्वा मन्त्रमाहात्म्यतो नृप !।

स्वस्थीकरणयोगेन तदा स्वस्थः कृतः पतिः ॥ २९ ॥

ततःप्रभृतिकान्तोमे वश्योऽभूद्भवनेस्थितः । पञ्चदशमं च गता काले तथानारकयातनाम्
ताम्रभ्राष्ट्रे च दग्धाहंयुगानि दशपञ्च च । सूक्ष्माणि तिलमात्राणिकृत्वाखण्डान्यनेकशः

छेदिता कालसूत्रेण पीडिता घ्राणयन्त्रके ॥ ३१ ॥

कार्थीभूता तप्ततैलैर्घटे दर्व्याथ लोडिता । पिष्टाश्वं शिलापृष्ठे कुट्टिता लोहमुद्गरैः ॥
दलिता दन्तदलने दग्धाहं रौरवेभृशम् । अधोमुखी विनिक्षिप्ता त्वमेध्येपूयशोणिते

यान्यापि युवती तात भर्तुर्वश्यं समाचरेत् । वृथाधर्मा दुराचारा पच्यतेनरकेभृशम्
भर्ता नाथो गुरुभर्ता भर्ता वै देवतं परम । भर्तास्वामी सुहृद्भर्ताभर्ताचपरमंपदम्

तुष्टे भर्तृरि नारीणां तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ।

विमुखे विमुखाः सर्वे तस्मात्सेव्यः सदा पतिः ॥

भस्मीभंभवति सा नारी यया भर्ता न तोषितः ॥ ३६ ॥

यस्य प्रसादात्प्राप्यन्ने भोगाश्च विविधाःसदा ।

तं वश्यं कुरुते या च सा कथं सुखमाप्नुयात् ॥ ३७ ॥

तिर्यग्योनिशतंयातिक्रमिपक्षिशतानिष । तस्मात्तत्तत्सदाकार्यंस्त्रीभिर्भर्तृघचःकिल
एवं पुनर्मया भुक्तानरका भृशदारुणाः । तिर्यग्योनिषहस्रं तु कर्मणा कुरिसतेन च ॥

किञ्चित्पातकशुद्ध्यर्थं चण्डालस्य च वेश्मनि ।

जाताऽहमतिरूपेण पीडिता विविधैर्व्रणैः ॥ ४० ॥ -

सारमेयैवृ ता दीना भक्ष्यमाणा पुन पुन ।

दुष्टाऽह भक्ष्यमाणाऽपि मार्गे रुद्धा वृक्षैरहम् । तैरह तुह्यमानापि महाकालघन गता ।
दृष्टो मया महादेवो देवतो मृगमाणया । समीपे देवदेवस्य विष्णलादेभ्वरस्य च ॥
तस्य दर्शनमात्रेण गता शक्रपुरम्प्रति । विमानेन सुदीप्तेन किङ्किणीजालमालिना ॥

दिव्याम्बरधरा दिव्या दिव्यमालाधिभूषणा ॥ ४३ ॥

तत्राऽहपूजिता दधै स्तुताऽहचारणैस्तथा । दर्शनात्तस्यलिङ्गस्यजाताऽह तत्रवेशमनि
चल्लभा रूपसम्पन्ना शाकलेनगरे शुभे ।

स्मृत्वा तु कुत्सिता योनिं विलापञ्च वृतो मया ॥ ४५ ॥

स्मृ धा लिङ्गस्य माहात्म्य हर्षो जातस्तु तत्क्षणात् ।

तन्मे नैव च घातय्य गृहीता न प्रहेण च ॥ ४६ ॥

जाताजातिस्मरत तं ब्रह्मवर्षमवस्थिता । अतोयास्यामि त देव दर्शनार्थम्पुन प्रभं
यथा न भूयो म जन्म स्याच्च ससारसागरे ॥ ४७ ॥

इति पुत्रीवच श्रुत्वा चित्रसेनो महापति । सभृ यमन्त्रिसहितोमहाकालघनगत
ददश तत्र तद्विङ्ग पूजयामास भक्ति । साऽपि दृष्ट्वैव तद्विङ्ग तस्मिन्निङ्गैलयगत

राजा च पुत्रवाञ्छातोलिङ्गदर्शनत प्रिये । बभूवचक्रचर्त्तो स यथा स्वायम्भुवोमनु
वतस्मिन्नन्तरे दधि दृष्ट्वा दधे लयं गताम् ।

राजपुत्रा महादेवि एत नाम मुदान्विते ॥ ५१ ॥

अविमुक्तस्य लिङ्गस्यदर्शनादेवतत्क्षणात् । अविमुक्तेभ्वरोदेव इतिख्यातोभवत्विति
योऽसौ काश्या प्रसिद्धोऽस्ति देवो विश्वेभ्वर शिष ।

स शैवाऽत्र सुविख्यातोऽविमुक्तेभ्वरसञ्ज्ञया ॥ ५३ ॥

वाराणसी यथा पुण्या तथाऽयन्ती च मुक्तिदा ।

तस्या दशगुण पुण्य श्रूयतेऽत्र विशेषत ॥ ४ ॥

तस्माद्विश्वेभ्वरो देव समायात कुरास्थलीम् । -

यत्रागत्य सुविद्वांसो मानवाः शंसितव्रताः ॥ ५५ ॥

पश्यन्तिपरयाभक्त्याह्यविमुक्तेश्वरंशिवम् । तेषां मुक्तिर्तमन्देहोभविष्यतिसुनिश्चला
अमुक्ता नैव पश्यन्ति मुक्ता पश्यन्ति सर्वदा । ब्रह्मचर्यव्रतैःसम्यगिष्टैः सर्वमखैर्भवेत्
तत्फलं प्राप्यते सम्यगविमुक्तेशदर्शनात् । नैःश्रेयसीगतिःपुण्या दर्शनादेव जायते

यागतिः प्राप्यते साङ्ख्यैर्योगैर्वा या गतिर्भवेत् ।

सा गतिः प्राप्यते सम्यगविमुक्तेशदर्शनात् ॥ ५६ ॥

जन्ममृत्युभयं हिन्वा स याति परमां गतिम् ।

यः पूजयति भावेन ह्यविमुक्तेश्वरं शिवम् ॥ ६० ॥

ब्रह्महाऽपि च यो गच्छेदविमुक्तेश्वरं यजेत् ।

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्यात्सर्वपापान्निवर्त्तते ॥ ६१ ॥

शाठ्येनापिचयःपश्येदविमुक्तेश्वरंशिवम् । समुञ्जतिजरांमृत्युंजन्मसैतदशाश्वतम्

स्मृतःसम्भूजितो भक्त्या स्तुतो वा विविधैः स्तवैः ।

मुक्तिं ददाति देवेशो ह्यविमुक्तेश्वरः शिवः ॥ ६३ ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः ।

अविमुक्तेश्वरेशस्य हनुमत्केश्वरं शृणु ॥ ६४ ॥

इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे-
चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये उमामहेश्वरसम्वादेऽविमुक्तेश्वरमाहात्म्यवर्णननामाऽ-
ष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

एकोनाशीतितमोऽध्यायः.

हनुमत्केधरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीमहादेव उवाच

एकोनाशीतिकं विद्धि हनुमत्केधर प्रिये । यस्य दर्शनमात्रेण समीहितफलं लभेत्
प्राप्तवान्यस्यैव रामस्य राक्षसानां वधे कृते । आगता मुनयो देवि' रात्रयप्रतिनन्दितुम्
रामेण पूजिता सर्वे दृगस्तिप्रमुखा द्विजा । प्रहृष्टमनसोऽपि प्रा राम वचनमब्रुवन् ॥

दिष्ट्या तु निहतो राम रावण पुत्रपौत्रवान् ।

दिष्ट्या विजयिन त्वाऽद्य पश्याम सह भार्यया ॥ ४ ॥

हनुमता च सहित धानरेण महा मना । दिष्ट्या पयनपुरेण राक्षसान्तकरणे च ।
चिरञ्जायतु दीर्घायुर्दानरो हनुमानसदा । अञ्जनीगर्भसम्भूतो रद्राशो हि धरानले ॥

आसपडलोऽग्निर्भगवान्यमो वै निष्कर्तित्तथा ।

घरणे पयनश्चैव घनाध्यक्षस्तथा शिव ॥

ब्रह्मणा सहितार्धैव दिक्षपालाः पन्तु सपदा ॥ ७ ॥

धत्या तेषां तु घनं मुनीनां भाषितात्मनाम् ।

विष्णुमयं परमं गत्वा रामं प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ ८ ॥

किमर्थं लक्ष्मणं त्यक्त्वा धानरोऽयं प्रशमितः ।

कादृशा किम्प्रमाथो वा किञ्चिदर्थं किम्पराक्रम ॥ ९ ॥

अथोचुः सत्यमेवैतं कारणं धानरोत्तम । न त्वस्य सदृशोर्षीर्ये चिद्यत्त मुच्यते ॥

एव द्रव्यं महाप्राज्ञो योजनना इत्तं प्लुत । धरंयित्वा पुरीं लङ्कां रावणान्त-पुरंगतः ॥

प्रादेशामात्रप्रतिमं हत रूपमन्त वै । दृष्ट्वा सम्मानिता मीता पूषा विभ्रसिता तथा

सेनाप्रगामन्निब्रुवा किद्रुग राषणात्मनाः । इता हनुमतात्तत्रताद्विता रावणादये

भूयो बन्धयिमुक्तेन सम्भाष्य तु दशाननम् ।

लङ्का भस्मीकृता तेन पातकेनेव मेदिनी ॥ १४ ॥

नकालस्यनशकस्यन विष्णोर्वेधसोऽपिवा । श्रूयन्तेतानिकर्माणियादृशानिहनूमतः

राम उवाच

पतस्यबाहुवीर्येणलङ्कासीताच लक्ष्मणः । प्राप्तोमम जयश्चैवराज्यमित्राणिवान्धवाः
सखायं घानरपतिमुक्त्वैनं हरिपुङ्गवम् । प्रवृत्तिमपिकोवेत्तुं जानक्याःशक्तिमान्भवेत्
बाली किमर्थमेतेन सुग्रीवप्रियकाम्यया । तदा धैरे समुत्पन्ने न दग्धस्तृणवत्कथम्
नाहं विदितवान्मन्ये हनुमानात्मनो बलम् । उपेक्षितःक्लिश्यमाने किमर्थं घानराधिपे
एवं द्रुवाणं रामं तु मुनयो वृवाक्यमब्रुवन् । सत्यमेतद्रघुश्रेष्ठ यद्ब्रवीषि हनूमतः ॥

न बले विद्यते तुल्यो न गतौ न मतावपि ।

अमोधवाक्यैःशापस्तु दत्तोऽस्य मुनिभिः पुरा ॥ २१ ॥

न ज्ञातं हि बलं येन बलिना बालिमर्दने । बाल्येऽप्यनेन यत्कर्म कृतं नाम महात्मना
तन्न वर्णयितुं शक्यमेतस्य तु बलं महत् ।

यदि श्रोतुं तवेच्छाऽस्ति निशामय वदामहे ॥ २३ ॥

असौ हि जातमात्रोऽपि बालार्क इव मूर्त्तिमान् ।

शहीतुकामो बालार्कम्पुप्लावाम्बरमध्यतः ॥ २४ ॥

तूर्णमाध्रावतो राम! शक्रेण विदितात्मना । हनुस्तेनास्य सहसाकुलिशेनैवताडितः
ततो गिरौ पपातैव शकवज्राभिताडितः । पततोऽस्य महावेगाद्दामो हनुरभज्यत
अस्मिस्तु पतिते बाले मृतकल्पेऽशिक्षितात् ॥ २६ ॥

ततो वायुः समादाय महाकालवनं गतः । लिङ्गमाराधयामास पुत्रार्थं पवनस्तदा ॥
रूपप्रमात्रस्तु लिङ्गेन समुत्सथ्योप्लवङ्गमः । जञ्जसिकंयथासस्यंपुनर्जीवितमाप्तवान्
प्राणवन्तमिमं दृष्ट्वा पवनो हर्षितस्तदा । प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पुत्रमादाय सत्वरम्
स्पर्शनादस्य लिङ्गस्य मम पुत्रः समुत्थितः ।

हनुमत्केश्वरोऽदिवो विख्यातोऽयं भविष्यति ॥ ३० ॥

एतस्मिन्नन्तरे शक्रः समायातः सुरैर्वृतः । नीलोत्पलमयीं मालांसम्प्रगृह्येदमब्रवीत्

मत्करोत्सृष्टवज्रेण यस्मादस्य हनुर्हत । तदेव कपिशार्दूलो हनुमास्तु भविष्यति
घटणोऽस्य वरं प्रादात्प्रान्यमृत्युर्भविष्यति ।

यमो दण्डादवध्यत्वमारोग्य धनदो दक्षी ॥ ३३ ॥

सूर्येण च प्रभा दत्ता पवनेन गतिद्वृता । लिङ्गेन च धरो दत्तो देवाना सन्निधौ तदा
आयुधाना हि सर्वेषामवध्योऽय भविष्यति । अजरश्चामरश्च भविष्यति न मशय
अमिश्रमयदो ह्येष मित्राणामभवप्रद । अजेयो भविता युद्धेषु लिङ्गेनोक्त पुन पुन
शत्रोर्वलोत्सार्त्तनायराववप्रीतये सदा । कियत्कालं बल स्वायनस्मरिष्यतिशापत

हते तु रावणे भूयो रामस्वानुमने स्थित ।

विभीषण प्रार्थयित्वा मामत्र स्थापयिष्यति ॥ ३८ ॥

ततो मा त्रिदशा सर्वे पूजयिष्यन्ति भाषिता ।

तेनैव नाम्ना विख्यातिं पुनयास्यामि भूतले ॥ ३९ ॥

अथ गन्धर्वाः पुत्र प्रसूते गृहमागतम् । अज्ञनायै तदाद्यस्वीघरलम्बि च लिङ्गत
एव लिङ्गप्रभाव च बलवान्प्रादत्तात्मन । स जातस्त्रिपुत्रोकेपुराम् तस्मात्प्रशस्यते
पराक्रमो माहमतिप्रनाथ सौशाच्यमाचुर्यनयादिकथम् ।

गाम्भायसातुपतुवायधर्मैर्हनुमत कोऽभ्यधिकोऽस्ति लोके ॥ ४२ ॥

ममैव विशोभितसागरस्य लोकान्दिधशोरिध पापकस्य ।

प्रजा जिहार्गस्त्रिं सान्तकस्य हनुमत स्थास्यति कः पुरस्तात् ॥ ४३ ॥

पतद्ब कथित तुभ्य यन्मा त्वं परिपृच्छसि ।

हनुमतोऽस्य बालस्य कर्माण्यद्भुतविश्रमः ॥ ४४ ॥

दृष्ट समाजितश्चापिरामगच्छामहवयम् । पथमुक्त्वागतता सर्वैर्मुनयोऽवन्तिमण्डलम्

पूजयामासुरीशान हनुमत्केभ्यः शिवम् ॥ ४५ ॥

समद्यवन्ति ये मन्वाः लिङ्ग त्रिंशद्वृजितम् । हनुमत्केभ्यः देवतेष्टार्था बलं युगे

पूजयत्येव सुदुःप्राप्यश्रममायुःपमस्यथम् । सप्रप्यतुपुनजन्म लभन्तेमोक्षमस्यथम्

य पश्यति नरोलिङ्ग हनुमत्केभ्यः प्रिये । सोऽधिर्कल्पमाप्नोति संपदुःखविपरिजित

सर्वलोकेषु तस्यैव गतिर्न प्रतिहन्यते । दिव्येनैश्वर्ययोगेन युज्यते नात्र संशयः ॥
 बालसूर्यप्रतीकाशविमानेन सुवर्षसा । वृतः स्त्रीणां सहस्रैस्तु स्वच्छन्दगमनागमः
 विचरत्यविचारेण सर्वलोकान्द्रिघोकसाम् ।

स्पृहणीयतमः पुंसां सर्वघणोत्तमोऽधुना ॥ ५१ ॥

स्वर्गाञ्च्युतः प्रजायेत कुले महति रूपवान् । धर्मज्ञो रुद्रभक्तश्चसर्वविद्यार्थपारगः
 राजा वा राजतुल्यो वा दर्शनादस्य जायते । स्पर्शनात्परमं पुण्यं यजनात्परमंपदम्
 एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । हनुमत्केश्वरेशस्य स्वप्नेश्वरमथो ऽष्टुणु
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
 चतुरशीर्तिलङ्गमाहात्म्य उमामहेश्वरसंवादे हनुमत्केश्वरमाहात्म्य-
 वर्णनं नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

अशीतितमोऽध्यायः

स्वप्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

अशीतिकं विजानीहिदेवस्वप्नेश्वरं प्रिये ॥ यस्यदर्शनमात्रेणहुःस्वप्नंनश्यतिभुवम्
 कल्माषपादेति ख्यातो लोके राजा बभूव ह ।

इक्ष्वाकुवंशजो देवि! तेजसा सूर्यवद् भुवि ॥ २ ॥

स कदाचिद्वने राजा वशिष्ठसुतमौरसम् । शक्तिं परमधर्मज्ञं ददर्श विजितेन्द्रियम् ॥
 मार्गस्थितं तपानिष्ठमपगच्छेति चाऽब्रवीत् ॥ ३ ॥

अमुञ्चन्तं तु पन्थानं तमृषिं नृपसत्तमः । जघान कशया मोहात्तदा राक्षसवन्मुनिम् ॥
 कशाप्रहाराभिहतस्ततः स मुनिपुङ्गव ॥ तं शशाप रूपाविष्टो वाशिष्ठःकोधमूर्च्छितः
 इति स्वप्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

ते भविष्यति

सततं पिशितामकृच्छरिष्यसि मदीमिमाम् । सतुशतस्तदातेन तत्क्षणाद्देवरोत्तम
जगाम शरणं शक्तिं प्रसादवितुमर्हयन् । यदा न तुष्टो विप्रर्षि शक्तिपरमकोपेन

प्रसाद्यमाना भूयेन तदा तेनापि भक्षित ॥ ८ ॥

शक्तिं न भक्षयित्वा तु वशिष्टस्याऽपराम्मुनाम् ।

भक्षयामास महसा सिद्ध मुद्रमृगानिव ॥ ९ ॥

तदाप्रभृज मञ्जान पुरुगदो नृपोत्तम । रात्रीपरयतिदु स्वप्नान्पापसद्देनमाहि
दृष्ट्वा भयानकान्स्वप्नान्म रात्रौ प 'तप्यन् ।

पश्चान्नापन मयुता विलल्प सुदुःखित ॥ ११ ॥

मथाप्युक्तममान्यश्चक्रिरापिमहापते । कस्मात्तेनिष्प्रमाकान्तिर्विषर्षोहरिणश्च
म रात्रौ कथयामास दुःस्वप्नाननुपूर्वश

स्वप्नेऽह सागरं शुक्ल चन्द्रं च पतितं भुवि ॥ १३ ॥

उपस्था च नगती घनेन तमसावृताम् । आमान चाहमद्राक्ष मलिनं मुक्तमूर्द्धः
पन्नमद्रिशिखराकल्प गोमये हृदे । विषप्रञ्चलिना तैल हसन्निभ मुहुमुहु ॥ १५ ॥

तत्रनाभ्यनसचाह्नस्तलमवावगाहयन् । पीठे कार्ष्णायसे खैवनियण्णोऽहमधोमुख
गार्थन्ति प्रमदा रता रक्तमाल्यानुत्पेता ।

हृणाभ्रधराधान्या कृष्णमाल्यानुत्पेता ॥ १७ ॥

तामिरावृष्यमाणोऽपि नीतोऽहं दक्षिणां दिशम् ।

यदुध्वा रज्ज्वा मुचणस्य लोहस्य रजतस्य च ॥ १८ ॥

पामुक्तमयामध्ये मग्नाऽह लोहयन्त्रित । कपोतैस्तुद्यमानोऽहगृध्रैः कार्कश्यदारुणै
रगालमद्र्यमाणश्च स्थितो मदुगुरमस्तके ।

सक्षवानरयानस्थो गतोऽह दक्षिणा दिशम् ॥ २० ॥

नर्षी निमग्नो निक्षणो तलहानामहासमाम् । दन्तैर्विदारितो रात्रीरासमेनाहमर्षित
ताडिता हृद्येऽयथं चरणवज्रमग्निम । दृष्टिञ्च हन्यतेऽत्यथं वेतालैर्लोहशङ्कुभि
कराञ्च कण्टक कृष्णैः पुरयैर्यतायुध । स्थप्नेऽह ताडितोऽत्यथंमप्रमाणै शित हर्ष

एवमेतन्मया द्रष्टमिमां रात्रिं भयावहाम् ।

सङ्ख्यां कर्तुं न शक्येत दुःस्वप्नानपरान्वहन् ॥ २४ ॥

इमां तु दुःस्वप्नगतिं निरीक्ष्य वै ह्यनेकरूपामविचिन्तितं पुरा ।

भयं महन्मे हृदयं न शुद्ध्यति प्रगृह्य बाहू विलपाम्यन्नाथवत् ॥ २५ ॥

नृपस्य वचनं श्रुत्वा अमात्या भृशदुःखिताः ।

पश्यन्तो दुर्निमित्तांश्च उल्कापातादिकांस्तदा ॥ २६ ॥

सौरिसूर्यकुजाक्रान्तं नगरं दृश्यतेऽधुना । नागंचतुष्पदं विष्टिं किंस्तुघ्नं शकुनितथा
करणानि न शस्यन्ते मुहूर्त्ता दारुणाभवन् । विदित्वानृपभङ्गं तु देशभङ्गं कुलक्षयम्
आश्वासयन्तो राजानमिदं वचनमब्रुवन् ।

अलं शोकेन काकुत्स्थ! सत्यासत्या हि विभ्रमाः ॥ २६ ॥

दृश्यन्तेभाविताःपुंसिस्वप्ने धातुवशेनहि । तथापित्रादिदेवांश्चपूजयन्ब्राह्मणांस्तथा
पमिस्ततो मोक्षयसे त्वं मानसादधिविभ्रमात् ।

यस्माद्देवोपघातानां दैवमेव हि रक्षणम् ॥ ३१ ॥

एवमाश्वासितो भूपो ह्यमात्यैर्धर्मकोविदैः । तत्पापं कथयामास गुरुपुत्रवधादिकम्
वशिष्टस्य सुतो ज्येष्ठःशक्तिर्वैभक्षितोमया । नृशंसेन तथामात्या एकोनंभक्षितंशतम्
तेन पापेनसन्तप्तःकथंस्वस्थोभवामि वै । एकापित्रह्यहत्या या सापिदैवात्सुदुष्करा

मया पुननृशंसेन सा तथा न तु वर्जिता ।

कांस्तु लोकान्गमिष्यामि कृत्वा कर्म सुदारुणम् ॥

राक्षसोऽहमनेनैव शरीरेण कुलान्तकृत् ॥ ३५ ॥

जातः कुले रघूणां वै पापात्मा पापसम्भवः ।

सोऽहमत्र मरिष्यामि साधयित्वा हुताशनम् ॥ ३६ ॥

इति तुस्य वचः श्रुत्वा सौदसस्य सुविस्मिताः ।

अमात्या वेदतत्त्वज्ञाः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ ३७ ॥

अहां पापमिदं भूरि कृतं पापेनसर्वथा । प्रायश्चित्तं न जानीमो वशिष्टेनविनाऽधुना॥

युको गुरुणा भूयो वशिष्टेन महात्मना । जगामत्वरितोदेवि! महाकालवनं शुभम्

ददर्श तत्र तल्लिङ्गं दुष्टदुःस्वप्ननाशनम् ॥ ५४ ॥

नष्टाः सर्वेऽपि दुःस्वप्नाः सुस्वप्नाश्चाभवंस्तदा ।

राजा निष्कलमथो भूत्वा पुनः प्राप्नोन्निजं पदम् ॥

अयोध्याया गतो राज्यं चकार मुद्रितस्तदा ॥ ५५ ॥

देशप्रभृति देवोऽयं सुस्वप्नेश्वरसञ्ज्ञकः । वभूव भुवनेख्यातः सर्वदुःस्वप्ननाशनः

अष्टम्यां च सतुर्दश्यां देवं स्वप्नेश्वरं शिवम् ।

दर्शनं योऽकरिष्यन्ति स्नात्वा शिप्राजले शुभे ॥

आजन्मप्रभवं तेषां दुःस्वप्नं च विनश्यति ॥ ५७ ॥

सर्वसर्वदापूज्य इहलोकेपरत्रच । यः पश्यति नरो भक्त्या देवं स्वप्नेश्वरं शिवम् ॥ ५८

यंयं काममभिध्याय मनसाऽभिमर्तं नरः । तं तं दुर्लभमाप्नोति सुस्वप्नेश्वरदर्शनात्

नियमेन प्रपश्यन्ति देवं स्वप्नेश्वरं सदा । ते प्रयान्ति तनुं त्यक्त्वामदीयं भवनं प्रिये

भक्तिहीनः क्रियाहीनो यः पश्यति प्रसङ्गतः ।

सुपुण्यां गतिमाप्नोति योगिगम्यां यशस्विनि ॥ ६१ ॥

ये च पुणैर्विचित्रैश्च पूजयन्ति च पर्वसु । ते सर्वकामसम्पन्नाः श्रीवलारोग्यसंयुताः ॥

दीर्घायुषः शुभाचारा जायन्ते देहिनोऽमलाः ॥ ६२ ॥

एते च ब्रह्मविष्ण्वन्द्रकुबेरदहनादयः । सुस्वप्नं परमं प्राप्ताः श्रीस्वप्नेश्वरदर्शनात् ॥

एष ते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । स्वप्नेश्वरस्य देवस्य शृणुलिङ्गचतुष्टयम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे

उमामहेश्वरसम्वादे स्वप्नेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नामाऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

एकाशीतितमोऽध्यायः

पिङ्गलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

ईश्वर उवाच

अनुद्गारस्थितं देवि शृणु लिङ्गचतुष्टयम् । यस्य दर्शनमात्रेण हृतदृश्यो नरो भवेत्
अहं पृष्टस्त्वया देवि तौतुकाश्च परानने । अतीव रमणीयं च स्थलं दर्शय मे प्रभो ॥ १ ॥

सेवितं यद्भूमि सिद्धे पुनरावृत्तिकाङ्क्षिभिः ।

यद्गुह्यं च पवित्रं च प्रलयेऽत्यधिनाशि यत् ॥ ३ ॥

अनन्यसदृशं दिव्यं यत्सीधं यत्तपोवनम् । असङ्ख्येयगुणोपेतं भुक्तिमुक्तिकरं शुभं
सुवर्णं शृङ्गं प्रासादा हर्म्याणि विविधानि च ।

उद्यानानि विवित्राणि मार्गाश्च विविधा शुभा ॥ ५ ॥

समीहितफलाधानिर्यत्र लभ्या सुखेन वै । सिद्धधारणगन्धर्वकिन्नरोद्गीतनादितम् ।
पुण्यलोकोपमस्थानं त्रिविष्टपविभूषणम् । एवमभ्यर्चितो देवि मन्दरे चारुवन्दः
मया प्रोक्तप्रसन्नेन स्थानं शृणु सनातनम् । महाकालघनं रम्यस्वर्गात्सुखकरं परं
अतीपम्यगुणोपेतं भुक्तिमुक्तिकरं शुभम् । तत्समं कोऽपि धन्योऽन्योन्यदृष्टो भुवनत्रये
देवगन्धर्वसिद्धधैक्ष्यसेव्यं वै मुक्तिकाङ्क्षिभिः ।

विनोदार्थं मया स्वं त्वत्प्रियार्थं कुतहलात् ॥ १० ॥

तिलकसर्षतीर्धानां जम्बूद्वीपे मनोरमे । इच्छाकामफलाधानिरनायासेन लभ्यते ॥
तरारोगभयैर्हीनं सर्वव्याधिधिर्जितम् । शक्राश्रियमरक्षोभुषायुसोमशसेधितम् ॥

स्वर्गं प्रमुदिता देवास्तेऽपि काङ्क्षन्ति सर्वदा ॥ १२ ॥

प्रसङ्ख्येयफलत्वन्नभक्षया च गतिं सदा । यैर्न ससेवितं स्थानं यच्चिन्तास्तेन राभुषि
क्षेत्रस्य च गुणान्धक्तु देवदानवमानवैः । न शक्नते प्रयत्नात्स्वययत्र स्थितो ह्यहम्
यत्किञ्चिदशुभं कर्म कृतं मानुषकर्मणा । महाकालघनं प्राप्य तत्सर्वं मस्मसाद्भवेत् ॥

न सा गतिः कुरुक्षेत्रे गङ्गाद्वारे त्रिपुष्करे ।

या गतिर्विहिता पुंसां मेहांकालवने सदा ॥ १६ ॥

तिर्यग्गोनिगतागत्वामहाकालवनेस्थिताः । तत्रैवनिधनं प्राप्तास्तेयान्तिपरमांगतिम्

मेरुमन्दरमात्रोऽपिराशिःपापस्यकर्मणः । महाकालवनं प्राप्यसर्वोऽपि व्रजतिक्षयम्

शमशानमिति चाख्यातं महाकालवनं प्रिये । तत्रब्रह्मादयो देवा नारायणपुरोगमाः ॥

योगिनश्च तथा साङ्ख्याः सिद्धाश्च सनकादयः ।

उपासने च मां भक्त्या मद्भक्त्या मत्परायणाः ॥ २० ॥

या गतिर्योगतपसां या गतिर्यज्ञयाजिनाम् । महाकालवने क्षेत्रे सागतिर्विहितामया

संहरामि च तत्रस्यत्त्रैलोक्यंसचराचरम् । अतोदेवि! समाख्यातंमहाकालवनंशुभम्

एवंयहुविधाञ्छ्रुत्वागुणान्वहुविधांस्तथा । देवि! त्वं विस्मिताजातागमनायमनोदध

क्षेत्रस्याऽऽलोकने चित्तं जातमुत्कण्ठितं तव ।

त्वया साङ्गं समागत्य महाकालवने शुभे ॥ २४ ॥

पश्य देवि! विचित्राख्यं यन्मया कथितं तव ।

अमरेशपुरस्पाद्भिर्घड्ढितानन्दसुन्दरम् ।

घर्णितं यन्मया देवि! भुक्तिमुक्तिकर्म परम् ॥ २५ ॥

त्वया प्रोक्तं विशालाक्षि! दृष्ट्वाक्षेत्रमनुत्तमम् । अस्यस्थानस्वरक्षार्थंभक्तंगणचतुष्टयम्

नियुज्य तां महादेव! मन्तोपाय मम प्रभो ! ॥ २६ ॥

द्वाराणितत्र चत्वारिक्रियन्तां परमेश्वर ! । चत्वारःकलशाश्वैवहैमाःकार्यादृढाःशुभाः

पूर्वादिक्रमयोगेन चतुर्वर्गोऽनियोज्यताम् । धर्मश्चार्थश्च कामश्च मोक्षश्चैव महेश्वर ! ॥

त्वदीयं वचनं श्रुत्वा मया देवि प्रयत्नतः । अन्य क्षेत्रस्य रक्षार्थं स्मृतंगणचतुष्टयम्

चत्वार ईश्वरास्तेऽपि स्थापितामनन्तरम् ।

पिङ्गलेशो धनाध्यक्षस्तथा कायाघरोहणः ॥ ३० ॥

विल्वेश्वरो गणश्रेष्ठो दुर्दर्शो गणनायकः । एते मया नियुक्ता वै समर्थाः क्षेत्ररक्षणे

पूर्वादिक्रमयोगेन त्वत्प्रियार्थं वरानने ! । नियुक्तास्त्वन्मतेनैवपूर्वस्यां दिशिपिङ्गलः

दक्षिणस्या दिशि तथा त्रिये' कायाचरोहण' ।

विलोभ्वर प्रतीच्या तु दुर्दर्शश्चोत्तरे तथा ॥ ३३ ॥

मानवा ये स्त्रियन्तेऽत्र क्षेत्रमध्येगणोत्तमा । तथा रक्षापराकार्यागवद्विममशासनत
कया शृणु प्रयत्नेनपिङ्गलेश्वरसम्भवाम् । यस्या ध्रुवणमात्रेण कृतक'योनरोमवेत्

पिङ्गला कन्यका देवि' कान्यकुब्जे यभूय ह ।

सुशीला च सुवेगा च सौन्दर्येणाऽतिनिर्मिता ॥ ३४ ॥

पितातस्या महाप्राज्ञ सचशास्त्राथनरऽधिन् । ज्ञानध्यानरतश्चैवस्वाध्यायपरितिष्ठि

पिङ्गलोनाम विप्रेन्द्रो भार्या तस्य पतिव्रता ।

पिङ्गाक्षी विध्रता लोके सा च पञ्चत्वमागता ॥ ३८ ॥

ततस्तेन स दु खेन गृहस्थाश्रमनि स्पृह ।

तपोवन जगामाथ गृहीत्वा तनया स्वकाम् ॥ ३६ ॥

ऋषिभि सेचित पुण्य शाकमूलफलाशन । सतत्रमुनिभि साङ्गध्यानयोगपराय
निवासकृतयान्देवि'पिङ्गलायाश्चरक्षणम् । पालयामासधर्मान्मापुत्रिकाहृदयोपमा

तामेव सतत साध्वी मग्यमाशोमहातथा । नषाणि प्राहयामसमातृहीनेतिचिन्तय

विरक्तोऽपि महाभाग समारा सर्वधम्मवित् ।

पुत्रिका प्रेक्षयन्सम्यक्मन्थास नाकरोद्वशी ॥ ४३ ॥

अथ नरशयन्शाला म तृहीनातपस्विनीम् । सयुक्त कालधर्मेणस विप्र स्वजगाम
तत सापिङ्गलानीनाहानापित्रामुटु खिता । विललापाऽऽतुराद्वि'पतिताशोकसाम'

पिङ्गलोवाच

अयमे च पितादेवाकाल उर्ममुपेयिवान् । मायनवा गनवानेकोदयालुर्नि स्पृहोयथा
ससम सवभूतपु ममा यन्त हिने रत । मामेकान्मपरित्यज्यपरलोकमितो गत ॥

साऽह परमदु खान्ता पितृशोकेन विह्वला । शरीर धारयामीद् कृपण व्यर्धजोवितम
ब्रह्मज्ञोऽपि हि तानो मे शान्तो दान्तो जितेन्द्रिय ।

मामेव पालयामास मातृहीनेति चिन्तयन् ॥ ४६ ॥

येन संरक्षिता बाल्ये येनाऽस्मिपरिवर्धिता । तेनपित्रावियुक्ताऽहंन जीविष्येकदाचन
नद्यां वा निपतिष्यामिसमिद्धेवाहुनाशने । पर्वताद्वापतिष्यामि पितृहीनानिराश्रया
इति शोकातुराबालाविलपन्ती पुनःपुनः । बोध्यमानामहाभागैः सदारैर्ऋषिसत्तमैः

कन्यकाभीरुदन्तीभिर्वयस्याभिः समन्ततः ।

अलिङ्ग्यालिङ्ग्य बहुशः पीड्यमाना सुदुःखिता ॥

आगत्य करुणाविष्टो धर्मः परहिते रतः ॥ ५३ ॥

स्यचिरोब्राह्मणोभूत्वाप्रोवाचेदं वचस्तदा । अलंबालेविशालाक्षि!रोदनैरतिदारुणैः

न भूयः प्राप्यते तातस्तस्मान्नाहंसि शोचितुम् ॥ ५४ ॥

अनित्यंयौवनं रूपंजीवितंद्रव्यसञ्चयः । प्रियैःसहचसम्वासस्तन्न शोचन्तिपण्डिताः

त्वया वै तत्कृतं कर्म पूर्वजन्मनि शोभने ।

येन पित्रा वियोगः स्यादरण्ये मुनिसेविते ॥ ५६ ॥

त्वां विहाय गतःकापिपश्य बाले विधेर्वलम् । इदंक्रुतमिदं कार्यमिदमन्यत्कृताकृतम्

एवमीहासमासक्तं मृत्युः प्रकुरुते वशे । तन्माद्दुःखं समुत्सृज्य श्रोतुमर्हसिशोभने!

पितृभ्यां च वियोगश्चायेनाऽभूत्त्व कर्मणा ।

पुरा त्वं सुन्दरीनाम वेश्यारूपेण सुन्दरी ॥ ५६ ॥

नृत्यगेयादिनिपुणा वीणावेणुविचक्षणा ।

आदिश्च पण्यनारीणां भूषणाच्छादनादिभिः ॥ ६० ॥

तां हृष्टा रूपसम्पन्नांसुवेयां सुविभूषिताम् । ब्राह्मणोगुणवान्कश्चिद्बभूवमदनातुरः

तं विदित्वा तथाभूतं ब्राह्मणं मदनातुरम् । समाश्चनस्त्रस्तेन त्वं रमिताकामिनाततः

सोऽथ पापरतिर्म्हो ब्राह्मणोविप्रयात्मकः । हतः शूद्रेणकेनापि कामिनातववेश्मनि

विहाय भार्यामप्रौढां शुभां द्वादशवार्षिकीम् ।

प्रयातो नरकं घोरं शूद्रासम्पर्कदूषितः ॥ ६४ ॥

ततस्तस्य पिता चिद्धान्माताऽतीघ च दुःखिता ।

आर्त्ता पुत्रवियोगेन शापो दत्तो भयावहः ॥ ६५ ॥

मातोषाच

भौषधादिप्रयुक्तं वशीकृतं ममात्मजम् । यद्स्माकंविद्योगाय वञ्चितोदुष्चारित्रे
यस्माच्च मम पुत्रेण सा विद्योगमकारयत् । तेनजन्मान्तरे दीनापतिहीनाभवत्त्वसौ

पितोषाच

वाह्ये वयसि वसन्ती मातृद्वाना सुदुःखिना ।

वद्विष्टता विवाहेन पितृहीना भविष्यसि ॥ ६१ ॥

धर्म उवाच

तस्मात्पूर्ववृत्तेनैव कर्मणा वरवर्णिनि । इदं तु खमनुप्राप्ता वन्यका मयती सती ।

पितृलोषाच

त्वया जन्मान्तरे वृत्तं मम प्रोक्तं द्विजोत्तम ।

तस्माद्ब्रूहि भवत्प्रश्नं (भवत्प्रश्नं) पृच्छन्त्या निश्चयं स्वकम् ॥ ७० ॥

इत्थं सुपौरपापाऽहं पापाचारतयाऽधमा । कथं तु ब्राह्मणेनाऽहमुत्पन्ना ब्रह्मवादिना
दशसूनासमक्षकी दशवक्रिषमो भवत । नशब्दवचनमावेश्या दशवेश्यासमो वृष

एव वदन्ति धर्मज्ञा ब्राह्मण्यं त्वशिनयता ।

तस्माद्द्विजोत्तमादस्मात्कथं जन्माऽभवन्मम ॥ ७१ ॥

ब्राह्मण उवाच

पापाचारपराऽपि न्व ब्राह्मणानां कुलेशुभे । उपजातत्र वक्ष्यामि कारणशृणुष्विदं
ब्राह्मणो विषयासक्त कश्चिद्ब्रूदो नृपाज्ञया । चौर्यकर्मवृत्तेन वेश्यालब्धेनसुन्दरि
मुच्यता च त्वयाऽप्युक्तं न चौर्येनैव पातकम् । यद्यनेनवृत्तचौर्येनैवैव वृत्तं मये
दशमिवित्तमधिकं मुच्यता द्विजवत्तर । इत्युक्त्वा गृहमासीत् तैर्नैव सहिता पुन
गृहं च कल्पितं शुभ्रं पुण्यधपादिवाहितम् । रमितश्चत्वयाविप्रो यथासुखमनुत्तमम्

तस्य पुण्यस्य साहाय्याद्गता स्वर्गमनुत्तमम् ।

समुपजा कुले पुत्री ब्राह्मणस्य विशेषत ॥ ७६ ॥

शापाच्चैव विद्योग त्वं प्राप्ता पुत्र्यधुना परम् ॥ ८० ॥

पिङ्गलोवाच

पूर्वजन्मनि वेश्याहं जाता दुष्कृतकारिणी । परद्रव्यपरा दुष्टा शौचाचारविवर्जिता
इदानीं दुःखिता जाता पितृमातृवियोगतः ॥ ८१ ॥

पाणिग्रहणधर्मेण वर्जिता शापतः प्रभो ! प्रसादं कुरु मे विप्र कोभवान्कथयस्व मे
कथंजन्म न मेभूयात्कथं मुक्तिर्भवेन्मम । भवबन्धविनिर्मुक्तकथं यास्यामिसद्गतिम्

विप्र उवाच

धर्मोऽहं द्विजरूपेणत्वांजिज्ञासुरिहागतः । ममोपदेशान्त्तन्वद्भिल्लिङ्गस्यैकस्यदर्शनात्
क्षेत्रस्य च प्रसादात्त्वं परां मुक्तिमाप्स्यसि ॥ ८४ ॥

पिङ्गलोवाच

कस्मिन्क्षेत्रे परा मुक्तिः कस्य लिङ्गस्य दर्शनात् ।

लभ्यते सहसा धर्म! एतदिच्छामि वेदितुम् ॥ ८५ ॥

धर्म उवाच

अस्ति गुप्ततमं क्षेत्रं महाकालवनं शुभम् । सर्वेषामेव जन्तूनां हेतुमक्षिस्य सर्वदा ॥

तस्मिन्क्षेत्रवरे पुण्ये स्थाने योजनविस्तृते ।

लिङ्गं मोक्षप्रदं पुत्रि! पूर्वस्यां दिशि संस्थितम् ॥

तस्य दर्शनमात्रेण मुक्तिमाप्स्यसि पिङ्गले ! ॥ ८७ ॥

स्य तद्वचनं श्रुत्वा धर्मस्य च यशस्विनि ! जगामपिङ्गलातूर्णं यत्रतल्लिङ्गमुत्तमम्

ददर्श परया भक्त्या पस्पर्श च पुनः पुनः ॥ ८८ ॥

दर्शनात्तस्यलिङ्गस्य तस्मिँल्लिङ्गेलयङ्गता । अत्रचावसरेदेवाः प्रोचुस्तत्रैवसंस्थिताः

अन्यजन्मनि पापिष्ठा मुक्ता त्वं पिङ्गलेक्षणा ॥ ९० ॥

अतोलोकेषुविख्यातः पिङ्गलेश्वरसञ्ज्ञकः । भविष्यति न सन्देहो महापातकनाशनः

द्विदिशि पश्यन्ति ये गत्वा पर्वस्यां पिङ्गलेश्वरम् ।

नेपां शतक्रतुस्तुष्टः पूजां सम्यग्विधास्यति ॥ ९२ ॥

देवा वश्याभविष्यन्तिस्वर्गस्तेषां न संशयः । भविष्यतिष्वशगानगरी चामरावती

चन्द्रेणापि तथाशतो दक्षः प्राचेतसःकृतः । अयजत्सोऽश्वमेधेनभूत्वाप्राचेतसात्मजः
नामन्त्रितोऽहं मोहेन दक्षेण पर्वतात्मजे । तत्र देवनिकायानां यज्ञभागानशेषतः ॥ ८

हव्यवाहस्तदा युक्तो वहन्मन्त्रैः समीरितः ।

त्वया दृष्टो विशालाक्षि! निरालम्बेऽम्बरे स्थितः ॥ ९ ॥

स्मरन्त्या पूर्ववैरं तु विज्ञप्तोऽहं त्वया प्रिये । त्वंदेवःसर्वदेवानां गतिश्च शरणं तथा
त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारो होताऽध्वयुःस्त्वमेव च ।

त्वया चिना कथं यज्ञो वर्त्तते सर्वदेवप ! ॥ ११ ॥

देवानां भागधेयानिवहत्यग्निरयं भयात् । सगर्वश्चाऽवलितश्च दक्षः प्राचेतसः किल
अनुस्मरन्पूर्ववैरं नैव दास्यत्यशासितः । कायहीनश्च कर्त्तव्यो दक्षो वह्निस्तथैव च
ये च यज्ञे समानीता देवा दक्षस्य शङ्कर । ते सर्वे कायरहिताः कार्यास्त्रिपुरसूदन
एवमुक्ते त्वयादेवि! मयाऽप्युक्तं धरानने ! ॥ पूर्वजन्मनि दक्षोऽयं पितातवशुचिस्मिते

वह्निश्चादेशकारी च देवाः क्रीडनकाः प्रिये !

मदीयं वचनं श्रुत्वा कृतः क्रोधस्त्वया प्रिये ! ॥ १६ ॥

ललाटे भ्रुकुटीं कृत्वा प्रोच्छ्वसन्त्या पुनःपुनः ।

क्रोधात्करेण नासाग्रं मर्हितं बहुशस्तदा ॥ १७ ॥

तस्मिन्सम्मर्द्यमाने तु नासाग्रे पर्वतात्मजे !

जाता स्त्री भ्रुकुटीवक्रा चतुर्दंष्ट्रा त्रिलोचना ॥ १८ ॥

वद्गोधाङ्गुलित्रा च कवचावद्धमेखला! सखङ्गासधनुष्काच सतूणा सपताकिनी
सहस्रास्या शतभुजा सहस्रचरणोदरी । प्रतिकूलैः पदैर्देवि कम्पयन्ती तथा भुवम्
कृतं नामत्वया देवि! तां दृष्ट्वा च तमोमयीम् । भद्रकालीचमाया च सर्वलोकनमस्कृते
मयासृष्टस्तु पुरुषस्तादृशो लोमहर्षणः । स चाऽपि प्राञ्जलिभूत्वा मामुवाच पुनःपुनः

आज्ञापय सुरेशान! किं करोमि जगत्प्रभो ! ॥ २२ ॥

ततो देवि! मयाऽऽज्ञप्तो भावं ज्ञात्वा त्वदीयकम् ।

कृत्वा नाम मनोजन्तु वीरभद्र इति स्मृतः ॥ २३ ॥

धीरमद्रसमादेशाद्ब्रह्मकालया महाऽनया । प्राचेतसात्मज दक्षं सगर्षं सहदैवतम् ॥ २४ ॥
 विध्वंसयगणाध्यक्ष सपत्नं सपरिग्रहम् । दत्तं मया महत्सैन्यमसह्येयगुणस्य च
 त्वयाऽपिमद्रकाल्यास्तु दत्त सैन्य मयावहम् ।

कपालकर्त्रिकाहन्तं मातृणा गणमक्षयम् ॥ २६ ॥

ततस्तौ तेन सैन्येनमहतातिसमावृत्तौ । जग्मतुस्तत्रयत्राऽऽस्तेदक्ष प्राचेतसोयत्र
 देवैः परिवृतो देवि! सदस्यप्राह्वणे सह । ततो देवाः सुहृद्वास्ते तेनसैन्येन पार्वति!
 विश्रब्धा मन्त्रपूत तु पिबन्त सोममध्वरे ॥ २८ ॥

त्रिनेत्रेण त्रिशूलेन त्रिदशाधिप ईश्वर । चासिन सहसा शक्रोगणेनाध्यरमध्यग
 यमाक्ष्येन गणनथ यमकल्पप्रभेण च । सोमपाने प्रसक्तश्च यमश्चाकर्षितोऽध्वरे ॥
 पादान धरुणो बद्ध पादान गणपेन तु । पश्चिमाशाधिपो धीर प्राणेन परमेश्वरि!
 ताडितोऽनिल एवाथ उत्तरे नरवाहन । उत्तराशाधिपो देवि निधाने सहितोऽध्वरे
 धारमद्रनियुक्तास्ते चक्रयुद्धं सुदारुणम् ॥ ३२ ॥

अथ युद्धं चकारोर्ध्वमद्रकाली मयावहा ।

धिकराला महाकाला कालिका कलशोदरी ॥ ३३ ॥

प्रवालवल्गनाकारा शुष्कमासातिभैरवा ।

पताञ्जलयाश्च शतशो नरमालाविभूषणा ॥ ३४ ॥

कपालकर्त्रिकाहन्ता जग्मुर्देवगणास्तथा ।

इति मातृगणं क्रुद्धं मर्त्यन्तं सुरास्तदा ॥

दृष्ट्वाऽभ्युपगता द्वाभ्युपिता युद्धलालसा ॥ ३५ ॥

केचिश्च चिक्षिपु शर्त्तुं षष्ठित्प्रासास्तथापरे ।

केचिश्च तोमरेन्ताक्षेण केचिखट्टैश्च पट्टिसौ ॥ ३६ ॥

अर्द्धिनो मातृसङ्घस्तु पाडिता प्रमथा यदा । मद्रकाली तदा क्रुद्धागदया शरवृष्टिभि
 स्त्रिणादिभिः षडर्कांशु पाडयामास सद्युगे । मगस्यनेत्रेपूष्णस्तुदशना सुदितामुखात्
 करान्दिनकरस्यैव चरणौ भ्रामकरस्य च । मुशलेनहता येऽष्टौषसधो रणकोविश

वमन्तो रुधिरंतेऽपिनष्टा जर्जरमस्तकाः । विदेहाश्च कृता युद्धे तुपिता रणगर्विताः
 बद्धः प्राचेतसो दक्षः पाशेन सुदृढेन च । शेषाश्च त्रिदशा भीता ब्रह्माणं शरणं गताः
 वृत्तान्तः कथितः सर्वाविस्तरेणयथातथा । आद्याये तुपितादेवा विदेहाश्चैवतेकृताः
 नष्टाश्च वसवो देवाः पीडिता भास्करा रणे । नद्नायतेसहस्राक्षो न यमो नधनेश्वरः

वरुणो यादसां नाथः क्व गतः परमेश्वरः ॥ ४३ ॥

मद्रकाल्या हतं सर्वं वीरभद्रगणेन च । भद्रश्च यज्ञयूपो वै विध्वस्तं कलशं तदा ॥
 प्रदीपिता महाशालाभग्नं वै यज्ञतोरणम् । तेषांतु वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः

आजगाम कृपाविष्टो यत्राऽहं मन्दरे स्थितः ॥ ४५ ॥

स्तुतिकृत्वा मदीयां तुवाक्यमुक्तमिदंतदा । आद्याये तुपिता देवाविदेहाश्चैवतेकृताः
 मद्रकाल्या महादेव! वसवो जर्जरीकृताः । पीडिताभास्करा युद्धेशेपानष्टादिशोगताः
 कायाचरोहणं देव तुपितानां कथं भवेत् । ब्रह्मणोवचनं श्रुत्वा मया प्रोक्तं वरानने ॥

महाकालवनेःक्षेत्रे गच्छन्तु तुपितास्त्वमी ।

लकुटीशो गतो यत्र कायाचरोहणाद्गृहम् ॥ ४६ ॥

॥ह्यणाश्च ममादेशाच्चतुःशिष्यैःसमन्विताः । द्वापरेसमतिक्रान्ते प्राप्ते कलियुगेतथा

तत्र कायमनुप्राप्ता मम शिष्या ममोपमाः।

अवसन्त क्षितौ धन्या रक्षणार्थं द्विजन्मनाम् ॥ ५१ ॥

क्षेत्रस्य दक्षिणे तस्य विद्यते लिङ्गमुत्तमम् ।

सर्वसम्पत्करं दिव्यं सिद्धानां कायदायकम् ॥ ५२ ॥

प्रसादात्तस्य लिङ्गस्य कायान्प्राप्त्यन्त्यमी सुराः ।

मदीयं वचनं श्रुत्वा गतास्ते तुपिताः प्रिये ॥ ५३ ॥

सुदिता ब्रह्मणा साद्धं यत्र तल्लिङ्गमुत्तमम् । प्रसादात्तस्य लिङ्गस्यप्राप्तंकायमनुत्तमम्
 पुनस्ते तादृशाजातास्तुपिता यादृशाऽभवन् । अतोदेवैः कृतं नाम कायाचरोहणेश्वरः

समीहितप्रदो नित्यं खयातो देवो भविष्यति ॥ ५५ ॥

ये गत्वा दक्षिणामाशां देवं कायाचरोहणम् ।

पश्यन्ति परया भयतया धमस्नेहां पिता भवेत् ॥ ५६ ॥

जन्मकोटिसदस्त्रैस्तु यत्पापं समुपाजितम् । तत्सर्घं नारायातिदर्शनं द्वयान्यथा
 रयकर्मणागतायेचतर्के पितरो गणा । दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य तेषां मुक्तिर्भविष्यति
 येपश्यन्ति प्रसङ्गेन देव कायाधरोहणम् । न तेषां पुनरावृत्ति कल्पकोटिशतैरपि
 स्पशनात्तस्य लिङ्गस्य पापिनोऽपि हि ये नरा ।

ते यास्यन्ति परं स्थानं सर्वपापविषजितम् ॥ ६० ॥

शाठ्येनपूजिता देव कायाधरोहणेभ्यः । ददातिराज्यं भोगाश्चस्वर्गलोकास्ततः
 द्वादश्या ये प्रपश्यन्ति छात्वा कायाधरोहणम् ।

ते भिस्त्वा प्रसन्नदर्शनं यास्यन्ति परमां गतिम् ॥ ६२ ॥

एव तेकथितोद्दिशि प्रभाय पापनाशन । कायाधरोहणेशान्य विल्वेश्वरमथो शृणु
 इति श्रीस्कान्देमहापुराण एकार्शातिसाहस्र्यां संहिताया पञ्चमेऽध्यायान्त्याय
 चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्य उमासहेश्वरसम्भादे कायाधरोहणेभ्यःमाहात्म्य
 वर्णनं नाम द्वादशशतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

त्र्यशीतितमोऽध्यायः

विल्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्

श्रीहर उवाच

विल्वेश्वरस्यमाहात्म्यं शृणु सुन्दरि! सादरम् । यस्यध्वजमात्रेण मुच्यतेसप्तपातकं
 आदिकल्पे महादधि! लोकानामनुकम्पया ।

कल्पवृक्षास्तनो जाता ब्रह्मणा ध्यायत पुरा ॥ २ ॥

तेषां मध्ये विल्ववृक्षः श्रीवृक्ष इतिगीयते । अयस्नात्तस्य वृक्षस्य पुण्यं काञ्चनप्रम
 उपविष्टस्तदादृष्टो ब्रह्मणा लोककर्तृणा । कल्पानितस्यपत्राणि विविधानि निरन्तरम्

मक्षयत्यतिसन्दृष्टो हृद्यानि च मृदूनि च । चन्द्रगोधाङ्गुलित्रश्चशरीधन्वी तथैव च ॥

खड्गी किरीटमाली च कुण्डली कवची तथा ।

महोरस्को महोत्साहः सिंहसंहननो युवा ॥ ६ ॥

प्रह्लाणा घकृतं नामविल्व इत्यभिविश्रुतम् । तमिन्द्रोवरयामास राजा त्वं भूतलेभव

त्रिविष्टपस्य भूमिस्थः सखाभूतो मम प्रियः ।

ददामि ते वैजयन्तीं मालामम्लानपङ्कजाम् ॥ ८ ॥

यस्याः प्रभावतःशस्त्ररणे न प्रभविष्यति । सोऽब्रवीद्यदि मे घञ्जमायुधंत्वंप्रयच्छसि

तस्यां पृथिव्यां राजाहं नान्यथा रोषते मम ।

ततोऽहं पालयिष्यामि सत्येनेमां घसुन्धराम् ॥ १० ॥

इन्द्र उवाच

एवं भवतु भद्रं ते भव राजा प्रजाहितः । स्मरणादेव घञ्जस्तेकरेयास्यति नान्यथा

स एवमुक्तस्तेजस्वी विल्वो राजा वभूवह । कपिलोनाम धर्मात्मा वेदवेदाङ्गुपारगः

सखा वभूव विल्वस्य तस्यविप्रर्षिसत्तमः । स तेन सह संगम्य सुखासीनोघरानने!

घक्रे कथा विचित्रार्याः प्रीयमाणःपुनःपुनः । तथा कथान्तरे वादः परस्परमभूत्तयोः

दानं प्रधानं तीर्थं तु विल्वेनोक्तं पुनःपुनः । ब्रह्म श्रेष्ठं तपः श्रेष्ठमित्युक्तं कपिलेन तु

विल्व उवाच

दानाद्राज्यं सुखं भोगाऐश्वर्यंस्वर्गमक्षयम् । प्राप्यते द्विजशार्दूल!कथं ब्रह्म प्रशंससि

कपिल उवाच

वेदाद्यज्ञाः प्रवर्तन्ते वेदादिष्टिश्च कामिका । प्रवर्तन्तेक्रिया वेदाद्देदमूलमिदं जगत्

विल्व उवाच

संसारे पार्थिवाः श्रेष्ठाः समर्थालोकपालने । लोकपालोपमालोकेकथंब्रह्म प्रशंससि

कपिल उवाच

मुख्या वै ब्राह्मणाः प्रोक्ताः शापानुग्रहकारकाः ।

पितरः पार्थिवानां तु किं त्वं विल्व न मःयसे ॥ १६ ॥

एष कौतूहले जाते कपिलो द्विजसत्तम । विद्येन तादृशो मूर्ध्निवस्त्रेणाननपर्वमा
पसेन न द्विधा छिन्न कपिलो ब्रह्मविद्यया ।

सन्धाय स्वशरीरं तु ममाऽग्निकमुपागत ॥ २१ ॥

स्तुतोऽहं विधिभिः स्तोत्रै मन्त्रगाराधितो ह्यहम् ।

मया दत्तमप्यपरथ कुलिशाद्ब्रुवामात्रणस्य तु ॥ २२ ॥

द्विज समागताविद्यं पुन मयमभूक्तया । पुनस्तु तादृशोवाद् सज्जात पर्वतारम
धामपादन चाऽप्येनं विद्वो विद्वमताडयत् । पुनश्च घञ्जमादाय ब्रह्मचरिर्न तदा हृद
न मूर्ध्निवस्त्रेणाननपर्वमकरोत्पुन । भव्यपरमयोक्तात्पायिद्वन्द्वस्यमहात्म
नारायणमयासाधप्राधयामासचेत्स्मितम् । वरदोऽस्मीतितुष्टेनधिष्णुतासचमोदित
प्रोवाच प्रणतो धिष्णुमिदं देवि महामना ॥ २३ ॥

विद्य उवाच

कपिलोनाम विप्रविरथश्चाऽक्षय एष च । सद्य मम हृषीवेश स च मामाहनिष्य
विभेभ्यह न देवस्य राक्षसस्याऽस्तुरस्य च ॥ २३ ॥

विशाबस्याऽपि यक्षस्य न सैषाम्यस्य कस्यचित् ।

विभेमाति यथा म्रया तथा त्व कर्तुमहसि ॥ २४ ॥

एवमुक्तस्तु विद्वानसदय पुरुगोत्तम । एष भविष्यतीत्युक्त्वाकपिलस्याश्रमगत
म प्रविश्याश्रम दय कपिलेन प्रयुजित । कपिल प्रत्युवाचेद् सामपूर्वं जनाह्न ।
भगवन्ब्राह्मणश्च यन्वदाङ्गवारग । वरमक वृणोम्यद्य विप्रेन्द्र । दातुमहसि ॥ २१ ॥
प्रस्ताप्तिोऽह विद्वान नृगन्द्रेण पुन पुन । वरदोऽस्मीति चाप्युक्तो वरधमेमहामुने
त्वया प्रोक्त विभेमाति ब्रह्मितम्प्रादनुप्रहात् । भमीतस्त्व तथाप्यद्यमर्धतुवदप्रभो
कपिलस्यवधमुक्ती र्धं धिष्णुता मधुरं घघ । उवाच न विभेमातिभूयोभूवोननादव
नाह वक्ष्ये विभेमाति तनोक्त नोच्यत मया ।

एतच्छ्रुत्वा घवस्तस्य कपिलस्य जनाह्न ।

उवाच चक्रमुपाय मय विप्रस्य र्शंगन् ॥ ३५ ॥

न चेद्दस्यसि भीतोऽहं चक्रं ते प्रहरामि वी ॥ ३६ ॥

कपिल उवाच

किं वृथा प्रियचक्रस्य विष्णो! क्लेशमिहोच्छसि ।

नाहं चक्रस्य ते गम्यः प्रसादात्त्र्यम्बकस्य हि ॥ ३७ ॥

ततः स मुष्टिमादाप कुशानां कपिलस्तदा । चासुदेवं समासाद्य तिष्ठतिष्टेन्यभापत
 शय गर्वं च द्रुपं च बलयञ्जनवाऽद्भुतम् । तत्सर्वं नाशयिष्यामि तिष्ठेदानीं जनाह्वन
 ततो युद्धं समभवत्समुलं लोमहर्षणम् । निमेषान्तरमात्रं तु कृष्णस्य कपिलस्य च
 दिव्यास्त्राणां कुशानां च युद्धं समभवद्द्रुहम् । निरालम्बेऽम्बरे देवि देवानां भयमाविशत्
 पतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मा सुरैः परिवृतस्तदा । आजगामातिसन्तप्तः कृष्णं घचनमग्रवीत्
 भगवन्भूतमव्येश! भवचन्द्रमयापह ! हृषीकेश हृषीकेश सृष्टिसंहारकारक ! ॥ ४३ ॥
 समाराध्य जगन्नाथशक्राद्यास्त्रिदिघीकसः । वसन्तिमुदिताः सर्वे सर्वकामसमन्विताः
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं त्रैलोक्यं सघराचरम् । उत्पादितं धृतं व्याप्तं विष्णुना प्रभविष्णुना
 तेनैकेन विशुद्धेन सर्वगेन महात्मना । इति स्म मुनयः सर्वे उदिता मुनिसत्तमाः ॥

घदन्ति कारणं चाऽस्य त्रैलोक्यस्य जनाह्वनः ।

देवदानवदैत्यैश्च मुनिघारणपन्नगैः ॥ ४७ ॥

परार्थिभिश्च प्रवरैः पूज्यसे गरुडध्वज ! किं भवानेवगोविन्द वृथा युध्यसि सद्भिजैः

कपिलस्य च विप्रस्य हराल्लब्धवरस्य च ।

किं न वेत्सि यथा ह्येष प्रसादात्पारमेश्वरान् ॥ ४९ ॥

अवध्यत्वमनुप्राप्तो ह्यजेयत्वं संयुगे । न चैवं त्वद्विधा देवब्राह्मणेषु विकुर्वते ॥ ५० ॥

ब्रह्म च ब्रह्मणो मूलं त्वर्यैव प्राकप्रतिश्रुतम् । तस्मादाशुनिवर्त्तस्वमत्त्वेन ब्राह्मणं विभो

इत्थं निशम्य देवेशो वाक्यं ब्रह्ममुखाच्च्युतम् ।

योगेन तद्द्वलं ज्ञात्वा कपिलस्य तु शङ्कम् ॥ ५२ ॥

जगाम परमं लोकं पूज्यमानस्त्रिविष्टपः । गने जनाह्वने विल्वो विललाप पुनः पुनः ॥

युद्धं सुदारुणं श्रुत्वा कृष्णस्य कपिलस्य च ।

कथं जेष्यामि कपिलं कथं मे तितृ तिम्रयेत् ।

कस्याहं शरणं गामि को मे त्राता भविष्यति ॥ ५५ ॥

न त्रित कपिलो युदुधे विष्णुना प्रभविष्णुना ।

मया मन्व्यदंते निर्यं कथं जेवो भविष्यति ॥ ५६ ॥

अथवा प्रायणा युदुधे शापानुग्रहकारका । अस्म्य कुर्युर्जंगरमर्षं मदेवातुरमातुम्

प्राय हि परमं नेजो देवैरपि दुरामदम् । एष विलपतस्तस्य घामघ समुपागतः ।

विलपन्तं ॥ ५५ ॥ विल्य यत्र इस्ममवेक्ष्य म । ममावाहृष्टहृदयं प्रत्युवाच पुन्दरः ।

भलं शोकेन भूपालः शृणु मे धनन परम् । यदाहरीद्विनो युद्धे शम्भरेण दुरामना

यलिष्ठेन मगर्षेण तदा धृषो मया गुह ॥ ५६ ॥

वृहस्पतिमहातेजास्तेनोक्तं तु तदा नृरः । गच्छ शक ममादेशान्महाकालघन शुभम्

यत्र सन्ति सुदेव्यानि लिङ्गानि विविधानि च ।

सुक्तिमुक्तिवराण्येष चाद्रिउतार्थप्रदानि च ॥ ६१ ॥

तेषा मध्ये लिङ्गमकमाराधय इक्षीपने ।

यस्य दर्शनमात्रेण रणे धृषो भविष्यति । तस्यनद्रचनानुचिद्वसम्यगाराधना कृता

मया लिङ्गस्वहर्षेण जिनोर्षे शम्भरन्तदा । प्रसिद्धिं तु गतोदेष सचेन्द्रेभ्वरसञ्चक

तस्मात्थ पश्चिमामाशा गत्वा क्षेत्रस्य तस्य धै ।

ममाराधय यनेन लिङ्गं यदणयूजितम् ॥ ६५ ॥

तद्विङ्गं त्रिषु लोकेषु त्वन्नाम्ना म्यातिमेप्यति ।

कपिलस्त्वन्मखा विप्रो जिनोऽस्मीति धदिष्यति ॥

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्यान्मित्रमाघ गमिष्यति ॥ ७ ॥

इत्युक्त्वा तु गतशक्र देवलोकेयशस्विनि । पूजयामासमायेनपुष्पौदर्यै सुगन्धिभि

जगाम विल्वोभूपालो महाकालघन शुभम् । पश्चिमे भागे त्रिङ्गं त्रिदशयूजितम्

मृकाफलैश्च रत्नैश्च वासोमिर्भूषणैस्तथा ।

पतस्मिन्नन्तरे च व कपिलोऽपि समागतः ॥ ६८ ॥

दर्शं विल्वं भूपालं पूजयन्तं पुनः पुनः । शरीरे तस्य विल्वस्य मदीयं रूपमुत्तमम्

दृष्ट्वा मत्वा महादेवं जितोऽस्मीति द्विजोऽब्रवीत् ॥ ६६ ॥

प्रार्थयामित्वयासख्यमनन्तं शिषसन्निधौ । एवमुक्तस्तदा विल्वः कपिलेनमहात्मना
प्रसन्नःप्राञ्जलिभूत्वा कपिलं द्विजसत्तमम् । एषं भवतु भद्रं ते कृतार्थोऽहंमहात्मना

सख्यं तदेव भवतु शश्वद्वदसि मन्यसे । एवमन्योन्यमुक्त्वातौकृत्वासख्यमनुत्तमम्

चिक्रीडतुश्चिरं कालं परं हर्षमुपागतौ ।

तस्य लिङ्गस्य माहात्म्याद्भूयो राज्यं चकार सः ॥ ७३ ॥

स हि मित्रेण भूपालो विल्वो देवि! मुदान्वितः ।

तदा प्रभृति विख्यातो देवो विल्वेश्वरः क्षिती ॥

विल्वेनाराधितो लोके वाञ्छितार्थफलप्रदः ॥ ७४ ॥

येपश्यन्ति विशालाक्षिदेवं विल्वेश्वरं परम् । ते कृतार्था भविष्यन्ति महापातकवर्जिताः

येऽनुमोदन्ति देवस्य दर्शनं पर्वतात्मजे ॥ तेऽपि पापघनिमुक्ताः प्रयान्ति मम मन्दिरे

समतीतं भविष्यञ्च कुलानामयुतं नरः । मम लोकं नयत्याशु तस्य लिङ्गस्य दर्शनात्

प्रयान्ति पितरो हृष्टा मम लोके ह्यतन्द्रिताः ।

विमुक्ताः पातकघोरैः कृत्वा लिङ्गस्य दर्शनम् ॥ ७८ ॥

कृत्वापि पातकघोरं ब्रह्महत्यादिकं नरः । तत्पापंचिलयं याति श्रीविल्वेश्वरदर्शनात्

या तिथिः श्रूयते देवि! कृष्णपक्षे त्रयोदशी ।

सा प्रोक्ता बल्लभा तस्य सर्वपातकनाशिनी ॥ ८० ॥

येऽर्चयन्ति नरास्तस्यां देवं विल्वेश्वरं प्रिये ॥ न तेषां पुनरावृत्तिर्वोरसंसारगह्वरे

कर्मणामनसावाचायत्पापंसमुपार्जितम् । तत्क्षालयति देवोसौ तिथौ तस्यांसमर्चितः

एत ते कथितो देवि प्रभावा पापनाशनः । विल्वेश्वरस्य देवस्य श्रूयतामुत्तरेश्वरम्

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽध्वन्तीखण्डे

चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्ये विल्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम

राजा वाढमित्युक्त्वा तां समागम्य तथा सहाऽऽस्ते ॥ १७ ॥

तत्रैवासन्ने राजनि सेना द्वागच्छत् तथा सहोपविष्टं राजानं परिवार्य चातिष्ठत् ॥

सभाजितश्च राजा तथैव शिविकया प्रायात् । अथ भटिति तथा सह

तं नगरमनुप्राप्य रहसि तथा सह रममाणः सन्नान्यं किञ्चिदपश्यद्य प्रधानोऽमा-

त्यस्तस्याभ्याशचरास्ताः स्त्रियोऽभ्यपृच्छत् ॥ १६ ॥

किमत्र प्रयोजनं विद्यते इत्यब्रुवन्स्ताः स्त्रियोऽपूर्वमेव पश्यामस्तदुदकं

नात्राश्रियत इति ॥ २० ॥

अथाऽमात्यश्च निरुदकं कारयित्वा दारुवृक्षं वृद्धपुष्पफलं शरद्व्युपलभ्य

राजानामब्रवीत् । वनमिदमनुदकं साध्वत्र रम्यतामिति ॥ २१ ॥

स तस्य वचनान्तयैव सह देव्या वनं प्राविशत् ॥ २२ ॥

सकलत्रस्तस्मिन्वने रम्ये तयैव सह रेमे ॥ २३ ॥

प्रविश्य च राजा सह प्रियया सुधाधवलसलिलपूर्णां वापीमपश्यत् ॥ २४ ॥

वापीं ददुरैः पूर्णां दृष्ट्वैव च तां तस्या एव तीरे तथा देव्याऽतिष्ठत् ॥ २५ ॥

अथ तां देवीं राजाब्रवीत् । शान्तरं वापीसलिलमिति ॥ २६ ॥

सा च तद्वचः श्रुत्वा तीर्थवापी न्यमज्जत् पुनरुदमज्जत् । तां मृगयमाणो

जा नापश्यत् ॥ २७ ॥

वापीं ददुरैः पूर्णां दृष्ट्वा आज्ञापयामास भृत्यान्सर्वददुर्वधः क्रियतामिति ॥ २८ ॥

यो ममार्थो स तददुर्वैरूपयनैर्मानुतिष्ठेत् ॥ २९ ॥

अथ कश्चिन्महान्दुरो ददुर्वधे क्रियमाणे सर्वासु दिक्ष्वभ्यगात् ॥ ३० ॥

उपेत्यघ्नैन्मुवाचेदं ज्ञात्वा क्रोधघशङ्कतम् ।

प्रसादं कुरुनार्हसि ददुराणामनपराधिनां वधं कर्तुमिति ॥ ३१ ॥

श्लोकश्चाऽत्र भवति

मा ददुरान्प्रमिन्द्यास्त्वं कोपं सन्धारयाऽच्युत ।

प्रक्षीयते महाधर्मो जनानां परिजानताम् ॥ ३२ ॥

तमेयं यादितमिष्टजनयियोगे शोकपरीतातमान स राजा प्रोवाच ।

न हि काममप्येताम्रेष्कामेन नियदंणीया इति ॥ ३३ ॥

एतेदु रातमभिर्मै स्त्री भक्षिता सर्वथैव भियमे यथ्या ददुरा ।

नार्मि विद्वन्गुपरोदुधुमिति ॥ ३४ ॥

सतद्वाक्यमुपधुग्य व्यधिनेन्द्रियमता । प्रोवाच प्रसीद राजप्रहमायुर्नाम भूप

प्रामा सा मम दुहिता । सा कन्या नागलोक गता ।

भग्राऽऽस्ते नागशूडो नागराज । स्मृता भागमिष्यति ॥ ३६ ॥

नामप्रवाद्राजा ना स्मृचाऽऽनीय मे दीयतामिति ॥ ३७ ॥

अर्धेना स्मृत्या रामे अशात् । अग्रवीथ ॥ ३८ ॥

मयावत्मितो गालयो महान्मुनिः तपसा कर्शिताङ्गः ।

समभ्वरो ददु रयाख्याप्रकोषित तेनाह शम ,

यन्मामनाट्ट्य ददुरयाख्याद्वहमितस्तस्माद्दुरो भविष्यति ॥ ३९ ॥

प्रसादितस्तु विप्र प्रत्युवाच ॥ ४० ॥

अविनधोऽय मम शापस्तस्मादभ्यजग्मनि ददुरराजो भूचा त्व हि,

दुहितरमिश्वाकु कुलोत्पन्नाय सबगुणान्विताय दस्था यदा,

यास्यति महाकालवने तस्यात्तरदिग्भागे, तदा लिङ्गस्य दशनेन मुक्तिप्रयास्यसि

दुहिता किय पाताल यास्यति स्मृता चाऽऽगमिष्यति ।

स्वन्ति तेऽस्तु साधयिष्यामि कायाणि, इत्युक्त्वा ददुरो महाकालवतमगच्छत

तस्यान्तर लिङ्ग ददर्श तस्य दशनादनैकमाणिक्यरचित,

सिद्धगन्धसहित विमानधरमाहृष्ट शकलोकं गत ॥ ४३ ॥

तस्य माहात्म्यमवलोक्य देवाचार्यो बृहस्पतिर्षाय जगाद् ॥ ४४ ॥

अहो लिङ्गस्यमाहात्म्यमहो लिङ्गस्य वैभवम् ।

सम्प्राप्तोवासव लोक शापन्नष्टो हि ददुरः ॥ ४५ ॥

आयुरारूढो हि भूपालो मुक्तो ददुरता गतः ॥ ४६ ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा देवाचार्यस्य पार्वति !। देवास्ते हृष्टमनसोनाम घक्रुः समाहिताः
यस्माद्दुर्भृपालो मुक्तो ददुर्रयो नितः ।

दर्शनात्तस्य लिङ्गस्य तस्मात्ख्यातो भविष्यति ॥ ४८ ॥

उत्तरेश्वरदेवश्च शापपापप्रणोदकः । इत्युक्त्वा त्रिदशैः सर्वैः पूजितो ह्युत्तरेश्वरः ॥
भुक्तिमुक्तिप्रदो देवि! महापातकनाशनः । क्षेत्रस्य रक्षणार्थाय नियुक्तो योमया गणः
ददुरो हि दुराध्वर्यः स चार्पीश्वरतां गतः ॥ ५० ॥

उत्तराशामथो गत्वा यः पश्येदुत्तरेश्वरम् । न सर्वैश्वर्यसंयुक्तो याति लोकमथोत्तरम्
सुभगः सर्वदा दान्त सुरूपः पुत्रवानिति । नीरोगः पुण्यशीलश्च जायते नमजन्म च
या वृद्धिस्तु कुवेरस्य शकन्य च ग्रमस्य च । वरुणस्य च या वृद्धिः सा वृद्धिरुत्तरोत्तरा
जायते नात्र सन्देह उत्तरेश्वरदर्शनात् ॥ ५३ ॥

कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां ये पश्यन्ति यशस्विनि !। उत्तरेश्वरसञ्ज्ञानुनेकतार्थाः कलौ युगे
किं दानैः किं तपोभिश्च किं यज्ञैर्वहुदक्षिणैः । दर्शनाल्लभते राज्य स्वर्गं मोक्षं क्रमेण तु
आजन्म च कृतं पापं न्वलपं वा यदि वा बहू । तत्सर्वनाशमायाति उत्तरेश्वरदर्शनात्
इत्येवं चतुराशीतिः सङ्ख्याता ईश्वरास्तव । कथिता ये त्वया पृष्ठामहाकालघनेमया
य एतेषां देवि! यात्रां प्रतिलोमानुलोमतः ।

करिष्यन्ति नरा भक्त्या ते यास्यन्ति परं पदम् ॥ ५८ ॥

यश्चाऽपि पूजयेत्तत्र लिङ्गं भक्त्या तु मानवः । स कुलं तारयत्येव पतृकं मातृकं शतम् ॥
एपते कथितो देवि! प्रभावः पापनाशनः । चतुराशीतिलिङ्गानां किंभूयः श्रोतुमिच्छसि
इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां पञ्चमेऽवन्तीखण्डे
चतुराशीतिलिङ्गमाहात्म्य उग्रामहेश्वरसम्वाद् उत्तरेश्वरलिङ्गमाहात्म्य-
वर्णनपूर्वकचतुराशीतिलिङ्गमाहात्म्यवर्णननाम

चतुराशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

शुभम्भूयात्

मा मा पातु सरस्वती भगवती नि शेषजात्यापहा

